

Бібліятэка часопіса
«Беларускі Гістарычны Агляд»

*Аўтары–ўкладальнікі кнігі
шчыра дзякуюць за дапамогу:*

Тацяне Воранавай
Алесю Запартыку
Ганьне Запартыцы
Тацяне Кекелевай
Вікторы Конан
Арсеню Лісу
Мікалаю Санько
Надзеі Саўчанцы
Зымітру Селяменеву
Міхасю Собалю
Уладзімеру Цярохіну
Андрэю Цяцерніку
Яўгеніі Шымчук

Асаблівая падзяка:

Юрасю Грыбоўскаму
Іаанне Героўскай–Калаўр
Ірыне Каранкевіч
Алесю В. Пашкевічу
Андрэю Чарнякевічу
Лявону Юрэвічу

**Слуцкі збройны чын
1920 г.
у ДАКУМЭНТАХ і ЎСПАМІНАХ**

Мінск
«Медысонт»
2006

УДК 947.61 «1920»

ББК 63.3(4Беи)

C49

Бібліятэка часопісу „Беларускі Гістарычны Агляд“

Сэрыя: Матар'ялы да беларускай гісторыі

Каардынатаў: Генадзь Сагановіч.

Укладаньне, падрыхтоўка тэкстаў, ілюстрацыяў,

аўтары заўваг і камэнтарыяў, паказальнікі:

Аляксандра Гесь, Уладзімер Ляхоўскі, Уладзімер Міхнюк

Прадмова Уладзімера Ляхоўскага.

С49 Слуцкі збройны чын 1920 г. у дакумэнтах і ўспамінах / уклад.,
падрыхт. тэкстаў, шл., аўт. заўв., камэнт., паказ. А.Гесь, У.Ляхоўскі,
У.Міхнюк; прадм. У.Ляхоўскага. — Мінск: Медысонт, 2006. — 400 с.

ISBN 985-6530-37-7.

Гэтая кніга (1-е выданьне якой пабачыла съвет у 2001 г.), прысьвечаная гісторыі антыбальшавіцкага паўстання 1920 г. на Случчыне, уключае дакументальныя матар'ялы з архіваў Беларусі, Літвы, Польшчы, Расеі, прэсавыя паведамлен'ні, успаміны ўдзельнікаў, у тым ліку дакумэнты з архіваў КДБ. Многія матар'ялы друкуюцца ўпершыню. Кніга дае шырокую панараму беларускага вызвольнага руху наконадні, падчас і пасля ліквідацыі Слуцкага збройнага чыну.

УДК 94(476)«1920»

ББК 63.3(4Беи)

ISBN 985-6530-37-7

© «Беларускі Гістарычны Агляд», 2001, 2006

© Гесь А., Ляхоўскі У., Міхнюк У.,
укладаньне, заўвагі, камэнтары,
паказальнікі, 2006

© Ляхоўскі У., прадмова, 2006

© Афармлен'не. СТАА «Медысонт», 2006

ЗЪМЕСТ

Прадмова	9
Хроніка падзеяў	
1. Допіс са Случчыны ў менскую газэту «Звон»	22
2. Ліст часовага рэвідэнта Беларуское школьнайе рады Меншчыны па Слуцкім павеце Юркі Лістапада да Сымона Рак–Міхайлоўскага	22
3. З артыкулу Янкі Купалы «Моладзь ідзе»	25
4. «Статут Слуцкаго беларускага культурна–прасьветнага гуртка „Папараць–Кветка“»	26
5. Часовы статут Беларускага нацыянальнага камітэту Случчыны	27
6—7. Лісты рэвідэнта ЧБНК па Слуцкім павеце Андрэя Бараноўскага ў Менск	28
8. Ліст часовага рэвідэнта Беларуское школьнайе рады Меншчыны Антона Абрамовіча да Аркадзя Смоліча	33
9—10. Рапарты рэвідэнта Таварыства стражы крэсовай па Слуцкаму павету Яна Сушынскага аб сытуацыі на Случчыне	33
11. З рэпартажу Ўладзіслава Галубка пра ягоную паездку ў Слуцак	41
12. Зварот беларускіх нацыянальных дзеячоў Случчыны да дэмакратычнай грамадзкасці ўсяго съвету	43
13—14. Выпісы з асобных пратаколаў Белнацкаму Случчыны	44
15. Зь ліста кіраўніка Слуцкіх настаўніцкіх курсаў беларусазнаўства Янкі Станкевіча да кіраўніцтва Цэнтральнае Беларуское школьнайе рады .	46
16. Зварот беларускіх настаўнікаў Случчыны ў Цэнтральную Беларускую школьнайу раду	49
17—19. Дацыненыні Белнацкаму Случчыны з ЧБНК у Менску	50
20—22. Рэпартажы са Случчыны карэспандэнтаў менскае газэты «Беларусь»	52
23—27. З пратаколаў паседжаньяў партыйна–арганізацыйнае тройкі Слуцкага павятовага камітэту РКП(б)	55
28. Адозва Часовага ваенна–рэвалюцыйнага камітэта ССРБ	58
29—30. Падзеі на Случчыне паводле менскіх савецкіх газэтаў	59
31. Часовы ўклад Беларуское вайсковае камісіі аб прыёмы жаўнерай у беларуское войска	60
32. Ліст Макара Касцьевіча да Францішка Кушаля	61
33. Выпіс з пратаколу зъезду Случчыны	62
34. Ухвала Беларускага зъезду Случчыны. 14 лістапада 1920 г.	63
35. Пратэст Беларуское рады Случчыны да Ўраду Савецкое Рэсеi.....	64
36. Тэлеграма народнага камісара земляробства ССРБ Усевалада Ігнатоўскага ў Наркамзем РСФСР	64
37. Вытрымкі са справаздачы Барысаўскага павятовага рэвалюцыйнага камітэта за пэрыяд з 31 каstryчніка па 15 лістапада 1920 г.	65

38. Дэкларацыя Беларускае рады Случчыны	66
39. «Слуцкая акцыя». Плян-канспэкт нарады беларускіх нацыянальных прадстаўнікоў з польскімі «крэсавымі» дзеячамі па аблекаваныні сумесных дзеяньняў супраць бальшавікоў	67
40. Адозва Беларускае вайсковае рады Случчыны да чырвонаармейцаў ...	70
41—67. Хроніка слуцкіх падзеяў паводле гарадзенская газеты «Беларускае Слова»	70
68. Інфармацыя пра паштовыя маркі слуцкіх паўстанцаў	85
69—70. Слуцкая падзея ў інтэрпрэтацыі бальшавіцкіх газетаў	86
71. Вытрымкі з камунікатаў штабу 1-е Слуцкае брыгады Войскаў БНР ...	88
72—83. З апэратуўных данясенняў 16-е савецкае арміі пра ваеннае становішча на Случчыне	88
84. З пратаколу сумеснага пасяджэння Слуцкага павятавага камітэту КП(б)Б, ваеннага камісарыяту і кіраўніцтва ЧК Слуцкага павету, ваенкамаў 22-е ды 24-е вайсковых брыгадаў	98
85—86. З канфідэнцыйных зводак Палітбюро Слуцкай ЧК у Слуцкі павятовы камітэт КП(б)Б пра чыннасць слуцкіх паўстанцаў	98
93. Са справаўзадачы №1 пра дзейнасць Слуцкага павятавага рэйкаму з 1 па 15 сінегня 1920 г.	106
94—95. Зацемкі з газеты «Звезда»	108
96. Ваенныя падзеі на Случчыне паводле «Історико-стратэгіческага очерка 16 армии»	109
97—98. Звесткі пра Слуцкі фронт БНР зь віленская газеты «Наша Думка»	113
99. Справаўзадача загадчыка Слуцкага Палітбюро кіраўніцтву ЧК ССРБ .	114
100—103. Паведамленыні Беларускага прэс-бюро ў Коўне	115
104. Выпіс з пратаколу пленарнага пасяджэння Беларускае рады Случчыны	116
105—111. Рэха Слуцкага збройнага чыну паводле газеты «Наша Думка» ..	117
112—115. Вытрымкі з асобных загадаў па кампаніі інтэрнаваных абозу 1-е Слуцкае брыгады Войскаў БНР у Дарагускім лягеры	122
116. Пайменныя сьпісы жаўнераў ды афіцэраў 1-е Слуцкае брыгады, інтэрнаваных у Дарагускім лягеры	126
117—122. Сытуацыя на Случчыне пры бальшавіках у першы год пасяля ліквідацыі збройнага чыну	134
123—124. Паведамленыні са Случчыны ў газэце «Савецкая Беларусь»..	145
125—127. Слуцкае паўстаньне ў пратаколах ды рэзалюцыях Першас агульнацыйнальнай палітычнай канфэрэнцыі ў Празе-Чэскай	146
128. Даклад Рыгора Злоцкага Канстанціну Езавітаву «Паўстанческі рух на Беларусі»	150
129. Святкаваньне першых угодкаў Слуцкага збройнага чыну ў Вільні ...	152
130. Слуцкае паўстаньне ў інтэрпрэтацыі дэфэнзывы (II аддзелу) Генэральнага штабу Войска Польскага)	153

Галасы ўдзельнікаў Слуцкага збройнага чыну

131. Юрка Лістапад. Узьбіліся на свой шлях	156
132. Сяргей Бусел. Слуцкае паўстаньне. Успаміны	166
133. Васіль Русак. Думкі аб Слуцкім паўстаньні	173
134. Голас былога старшыні зьезду Случчыны	174
135. Вытрымка зь невядомага артыкула Васіля Русака	176
136. Ліст Васіля Русака Канстанціну Езавітаву	178
137. Антон Сокал–Кутылоўскі. Мае ўспаміны аб Слуцкім збройным змаганьні з бальшавікамі ў 1920 годзе	181
138. Тодар Данілюк. Мае ўспаміны аб службе ў беларускіх вайсковых фармацыях і ўдзеле ў беларускім збройным змаганьні 1917—1921 гг.	190
139. Антон Бачко. Успаміны аб Слуцкім паўстаньні	195
140. Лявон Рыдлеўскі. Гэтак было... (Успаміны слуцкага паўстанца)	199
141. Аляксей Кабычкін. Слуцкае паўстаньне. (З успамінаў удзельніка) ...	202
142. Аляксей Кабычкін. Словы—успаміны пра Слуцкае паўстаньне	206
143. Юрка Харытончык. З успамінаў слуцкага паўстанца	208

Съведчаныні з-за кратад

144. Юрка Лістапад. Інфармацыя пра Слуцкія падзеі 1920 г.	214
145. Слуцкія падзеі 1920 г. у съледчых паказаньнях Паўла Жаўрыда па справе «Саюза Вызваленія Беларусі»	219
146. Уладзімер Пракулевіч. Слуцкае паўстаньне. Паводле съледчых паказаньняў па справе «Саюза Вызваленія Беларусі»	224
147. Са съледчых паказаньняў Язэпа Лагіновіча	263
148—149. Дакумэнты са съледчай справы Васіля Русака	266
150—151. Дакумэнты са съледчай справы Антона Сокал–Кутылоўскага .	273

Дадатак

152—162. Песьні слuchакоў—паўстанцаў	278
163. Аркадзь Будзіч. Антон Сокал–Кутылоўскі і Слуцкае паўстаньне	285
Карта Случчыны падчас антыбальшавіцкага збройнага чыну	288

Заўвагі і камэнтары 289

Ілюстрацыі 355

Пайменны паказальнік 375

Геаграфічны паказальнік 387

Сыпіс скаротад 395

Памяці прафэсара Уладзіміра Міхнюка 397

СПОЗЫНЕНАЕ РЭХА

АНТЫБАЛЬШАВІЦКАГА ЗМАГАНЬНЯ ЗА БЕЛАРУСЬ

Ці цяжка ім было, як зынічкі дагараць,
Ледзь да прысягі Бацькаўшчыне ўзьняўшы руکі,
Ці ведаюць яны, што за Народ, за Край
Крываваяць скрэзь яшчэ браты, сыны і ўнукі...

Натальля Арсеньева

Мінула ўжо 85-я гадавіна Слуцкага збройнага чыну. Яму прысьвечана нямала гістарычных публікаций. Але пры крытычным разглядзе напісанага можна заўважыць, што тут пераважае гістарычная публіцыстыка, перанасычаная эмацыйнымі ацэнкамі. Многія публікацыі апошніх гадоў паўтараюць ранейшыя і не дадаюць нічога новага ў асэнсаваныні названай праблемы. Тым часам, назапашаная факталягічная база па антыбальшавіцкім супраціве на Случчыне дазваляе сёньня з аб'ектыўных пазыцыяў, без залішняй патэтыкі разгледзець і даць ацэнку гэтым падзеям. Гэтая тэма заслугоўвае таго, каб стаць аб'ектам асобнага дысэртатыўнага дасьледаваньня ці грунтоўнай навуковай манографіі.

У кароткай прадмове да зборніка дакумэнтаў немагчыма ахапіць усе аспекты, звязаныя са Слуцкім збройным чынам, таму засяродзім увагу найперш на ключавых момантах: перадумовах і рухаючых сілах нацыянальнага і сацыяльнага ўздыму на Случчыне ў 1920 г., прычынах паражэння паўстаньня, месцы і значэнні збройнага чыну слушакоў у гісторыі беларускага вызвольнага руху.

У гістарычнай літаратуры ў дачыненіі да гэтай падзеі найчасцей выкарыстоўваецца тэрмін *паўстаньне*, але, на думку многіх дасьледнікаў, такое азначэнне не зусім слушнае. Паводле агульнапрынятай тэрміналёгіі, паўстаньне — збройнае выступленне супраць існага ўладнага рэжыму, якому падкантрольна дадзеная тэрыторыя. Арганізація беларускіх органаў мясцовая ўлады і збройных сілаў на Случчыне пачалася на завяршальным этапе польска-савецкае вайны, у час, калі большая частка павету не падпарадкоўвалася савецкай уладзе, а авангарды 16-й чырвонай арміі знаходзіліся ад Слуцку за некалькі дзесяткаў кіляметраў на ўсход. Аддзелы ж польскай 4-й арміі паводле прэлімінарнага мірнага пагадненія пачалі адыхад на захад, на вызначаную дэмаркацыйную лінію. З другой паловы лістападу 1920 г. цывільная ўлада на Случчыне перайшла ў рукі беларускіх нацыянальных арганізаціяў і вясковых власных самаўрадаў. Гісторыкі беларускага замежжа паваеннага часу замест тэрміну *паўстаньне* першымі пачалі ўжываць азначэнне *збройны чын*. Гэта ўключае ў сябе і партызансскую вайну — звычайную тактыку слабейшага супраць больш моцнага праціўніка. Тым ня менш, абодва тэрміны сёньня сустыдзяць у гістарычных выданьнях і часта ўзаемазамяняюць адно аднаго.

Пачаткам паўстаньня прынята лічыць 14 лістапада 1920 г., калі ў Слуцку распачаў працу Беларускі павятовы зьезд, які пацвердзіў сваю вер-

насьць Акту 25 Сакавіка, што абвяшчаў Беларусь незалежнай і дэмакратычнай рэспублікай. 107 дэлегатаў форуму звязрнуліся да сусьеветнай супольнасці з пратэстам супраць гвалтоўнага падзелу тэрыторыі Беларускага Народнае Рэспублікі паміж Польшчай і Савецкай Расеяй і запатрабавалі вываду замежных войскаў з тэрыторыі Беларусі. На зыездзе была ўтворана Беларуская рада Случчыны на чале з Уладзімерам Пракулевічам, якая абвясціла сябе адзінаю законнаю ўладай у павеце, чым дэкларавалася непадпарадкованыя мясцовых органаў улады савецкаму ўраду. Гэта азначала непазыбажнасць ваеннага канфлікту паміж прыхільнікамі БНР і Саветамі. Арганізацыю беларускіх вайсковых аддзелаў ускладала на сябе адмысловая «вайсковая тройка» (А. Анціповіч, А. Бачко і Я. Мацэля), вылучаная са складу Рады. 24 лістапада Беларуская Рада, якая ня ўстане была ўтрымаць Слуцак перад наступаючымі рэгулярнымі часткамі расейскага чырвонага войска, адышла разам са сваімі збройнымі сіламі з горада ў мястэчка Семежава. Там было завершана фармаваныне двух беларускіх палкоў — Слуцкага і Грозаўскага. Пазней паўстанцы не аднойчы мнялі сваю дысілякацыю, каб пазыбегнуць адкрытых баёў з пе-расяжнымі сіламі праціўніка.

У гісторычнай літаратуры колькасны склад Слуцкай беларускай брыгады ацэнваецца па-разнаму. Удзельнікі збройнага чыну ва ўспамінах падаюць, што колькасць паўстанцаў складала ад 7 да 10 тыс. чалавек. Але гэтая лічба тычыцца ўсіх тых добраахвотнікаў, хто адгукнуўся на заклік Беларускага рады Случчыны ўступаць у беларускага войска і прыйшоў у Семежава. Адсутнасць зброі і хуткі адыход паўстанцаў з гэтага мястэчка прымусіў многіх з іх вяртацца ў свае вёскі. Рэальная колькасны склад двух палкоў быў значна меншы. У кароткім аглядзе гісторыі беларускага нацыянальнага руху, пададзенага ў 1928 г. дэфэнзывой (контрвыведкай) Генэральнага штабу польскага войска, узгадваецца 4 тыс. слуцкіх паўстанцаў. Польская гісторыкі З. Карпус і В. Рэзмэр, паводле сваіх падлікаў, узятых з рапартаў выведкі 4-й польскай арміі за сінегань 1920 г., прыводзяць значна меншую лічбу — 1100—1200 чал. Савецкія ваенныя крыніцы вызначаюць колькасны склад паўстанцкага войска прыкладна ў 2 тыс. чал., пры гэтым у зводках 16-й арміі за сінегань 1920 г. паведамлялася, што больш за палову беларускіх вайскоўцаў ня мела ўзбраення*. Такім чынам, і польская, і савецкая дадзеная аб рэальным баявым патэнцыяле Слуцкага беларускага брыгады блізкія, і іх можна прызнаць аб'ектыўнымі.

Першы бой паміж паўстанцамі і аддзелам 16-й арміі адбыўся 27 лістапада калія в. Васільчыцы, падчас якога чырвонаармейцы былі выбіты з вёскі. За больш чым месяц баявых дзеяньяў Слуцкая беларуская брыгада ажыццяўляла больш за дзесяць вайсковых акцыяў супраць рэгулярных савецкіх войскаў. Гэта быў пераважна партызанская дывэрсія, якія прыносілі праціўніку шмат турботаў. Паўстанцы пасля праведзеных вай-

* Паводле звестак упаўнаважанага ЧК па Слуцкім павеце, з 2000-га складу Слуцкага беларускага брыгады толькі 800 жаўнеруў былі ўзброены вінтоўкамі і кулямётамі. Гэта пацвярджае ў сваіх успамінах Ю. Лістапад.

сковых апэрацый, як правіла, адыходзілі ў 30-кіляметровую нэўтральную зону, якая падзяляла польскія і савецкія часткі. З прыходам да кіраўніцтва Слуцкае брыгады капитана А. Сокал-Кутылоўскага дзеяньні паўстанцаў сталі больш рашучымі. Найбольш значная падзея адбылася 17—19 сьнежня 1920 г., калі 1 Слуцкі полк павёў адкрытае наступленне супраць чырвонаармейцаў уздоўж старога Слуцкага тракту і зноў авалодаў м. Семежава, а праз два дні — м. Вызна. Цягам амаль цэлых сутак паўстанцы стрымлівалі атакі перасяжных сілаў савецкіх войскаў і толькі ўвечары 19 сьнежня вымушшаны былі адступіць, захапіўшы з сабой шмат вайсковай амуніцыі, зброі, а таксама палонных.

Савецкае кіраўніцтва сур'ёзна ўспрымала небясьпеку слуцкага ачагу супраціву, які мог перакінуцца на іншыя паветы Меншчыны і далей на ўсю Беларусь. На паўстанцаў былі кінуты дэльце съвежыя «надзейныя» дывізіі з суседніх 3-й арміі дзеля правядзеньня татальнай «зачысткі» нэўтральнае зоны. У апошній дэкадзе сьнежня аддзелы чырвонаармейцаў актывізавалі карньял апэрацыі супраць слуцакоў. Адначасова савецкае вайсковае кіраўніцтва дамаглося ад польскага камандаваньня выкананьня палажэнняў прэлімінарнага пагадненія аб спыненіні на той час дзеянасці ў нэўтральнай зоне «антызаконных» вайсковых фармаванняў. Пасля прад'яўлення польскага ультыматуму асноўная частка Слуцкае брыгады 30 сьнежня 1920 г. перайшла раку Лань і ў раёне в. Сіняўка была разброена, а пасля інтэрніравана. Так завяршылася актыўная фаза Слуцкага антыбалшавіцкага супраціву.

Пры ўсёй сціпласці вынікаў і сумных наступствах збройнага чыну трэба прызнаць, што гэта быў адзіны з рэдкіх фактаў у нашай найноўшай гісторыі, калі сацыяльныя памкненіні шырокіх народных масаў злучыліся з ідэяй беларускага вызвольнага руху. Выяўленыя архіўныя дакумэнты разбураюць старыя «съведчанні» аб tym, што «сутычак з чырвонай арміяй ня было; ні з аднаго, ні з другога баку ня было зроблена ніводнага стрэлу» і што «ніякага паўстаньня ў Слуцку ня адбывалася». Аднак і цяпер апалаюты савецкае канцэпцыі гісторыі Беларусі съцвярджаюць, што «слуцкая акцыя» была правакацыяй Пілсудзкага і польскага ваеннага генэральнага штабу. Трэба заўважыць, што такую думку падзялялі ў міжваенны час і некаторыя беларускія нацыянальныя дзеячы. Так, орган беларускіх хрысьціянскіх дэмакрататаў «Беларуская Крыніца» ў лістападзе 1931 г. (№38) пісаў: «Проціў Слуцкага паўстаньня, як паўстаньня беларускага народнага і незалежніцкага, часта можна пачуць закід, што яно было арганізавана палікамі для барацьбы з балшавікамі і агулам для польскіх палітычных мэтаў на беларускіх землях. Вось жа факт пэўнай (дагэтуль нявыяснянай) прыналежнасці да гэтай справы польскага генэральнага штабу і польскасе палітыкі агулам, застаецца фактам. Факт гэтае польскасе прыналежнасці да Слуцкага паўстаньня съцвярджае таксама і тое, што камандаванье паўстанскіх было ў съціслым кантакце з так званай беларускай Найвышэйшай Радай, якая трymалася польскасе арыентацыі...». На «польскім съледзе» ў слуцкіх падзеях варта спыніцца больш падрабязна.

Пасьля таго, як «крэсы ўсходнія» былі захопленыя ў 1919 г. падчас вайны з Савецкай Расеяй, перад польскім кіраўніцтвам стаяла задача да-казаць сусьеветнай супольнасці, што Беларусь ёсьць неад'емна часткай Польшчы, і што мясцовыя жыхары жадаюць жыць у складзе «польскае Рэчы Паспалітай». Так званая «фэдэралісцкая канцэпцыя» польскага кіраўніка Ю. Пілсудзкага ня ставіла за мэту стварэнне раёнапраёнае фэдэралісты Польшчы, Беларусі, Літвы і Ўкраіны. У інтарэсах польскае дзяржавы Пілсудзкі марыў стварыць міждзяржаўны буфэр зь ляяльных да палякаў сатэлітаў, каб пазъбегнуць небяспечнага суседства з Савецкай Расеяй*.

На акупаванай тэрыторыі Беларусі польскія ўлады імкнуліся ўмацаваць сваю палітычную, эканамічную і культурную прысутнасць, каб прывязаць беларускія тэрыторыі да Польшчы. Разам з акупацийнай адміністрацыяй дзеля гэтай мэты дзейнічалі і паўграмадзкія арганізацыі, якія, дзякуючы шчодрай фінансавай падтрымцы варшаўскага ўраду, пра-водзілі актыўную ідэалагічную апрацоўку тутэйшых жыхароў. Найбольшай актыўнасцю вызначалася Таварыства стражай крэсовых (ТСК). Яго-наю галоўнаю мэтай стала «абарона зямель на крэсах усходніх, па праву належачых Польшчы», адраджэнне тут польскага грамадзкага, палітыч-нага, гаспадарчага і культурнага жыцця. Вянцом чыннасці ТСК на бе-ларускіх землях стала арганізацыя краёвага плебісцыту ў пачатку 1920 г., на якім насельніцтва павінна было падтрымаць далучэнне беларускіх тэрыторыяў да польскае Рэчы Паспалітай.

Але ў Слуцкім павеце польская пропаганда ня мела вялікага посьпеху, бо тут адсутнічала тая сацыяльная база, на якую «стражы крэсовых» маглі быт абаперціся. На Случчыне антыпольскія настроі мелі даўнія гістарычныя традыцыі, да таго ж гэта рэгіён, дзе пераважала праваслаўе. «Адсюль на-носіліся найбольш балочныя ўдары на Польскую Рэч Паспалітую... Гра-мадзтва тут жыве праваслаўна-жыдоўскае, дужа варожае, поўнае помсты і няявісці да ўсяго польскага», — паведамляў у пачатку 1920г. слуцкі рэвідэнт ТСК. Непрыняцьце беларускім сялянствам польшчызыны ў першую чаргу тлумачыцца тымі сацыяльна-еканамічнымі варункамі, якія склаліся ў рэгіёне. Слуцкім абшарнікам, якія былі пераважна каталіцкага веравызнання і вызнавалі сябе за «палякаў», наконадні Першае сусьеветнае вайны належала да 60% сельскагаспадарчых плошчаў. Тутэйшыя пра-васлаўныя сяляне былі кроўна зацікаўленыя ў ліквідацыі абшарніцкага землеўласніцтва, за «польскую партыяй» ім ісьці не было ніякага рэзо-ну. Разам з тым «крэсовымі» рэвідэнтамі адзначалася слабая «польская съядомасць» і сярод тутэйшых шляхіццаў, якія дрэнна валодалі польскай мовай, «пахаваліся ў засыценках і фальварках» і не прайяўлялі аніякай гра-мадзкай ініцыятывы.

* Аб «прывержанасці» ідэі фэдэралізму Ю. Пілсудзкі так выказаўся свайму паплечніку Л. Васілевскому 8 красавіка 1919 г.: «Не хачу быць ні імпэрыялістам, ні фэдэралістам, пакуль няма мажлівасці казаць пра гэтыя справы больш-менш сур'ёзна... Дзеля таго, што на Божым съвеце пачынае, здаецца, перамагаць балбатня пра братэрства людзей і народаў і амэрыканскія дакт-рынкі, ахвотна схіляюся на бок фэдэралістаў».

У апазыці да польскае акупацыі стаялі мясцовыя беларускія нацыянальныя арганізацыі. Іхній мэтай было паширэньне сярод тутэйшых жыхароў беларускае нацыянальнае съядомасці, садзейнічаньне ўмацаванью эканамічных і культурных падстай незалежнай беларускай дзяржаўнасці.

Першыя беларускія нацыянальныя гурткі на Случчыне паўсталі яшчэ ў канцы XIX ст. Падчас рэвалюцыйных падзеяў 1905—1906 гг. у Слуцкім павеце ўзыніклі суполкі Беларускае сацыялістычнае грамады, але з прыходам палітычнае рэакцыі пасля 1907 г. беларускае палітычнае жыццё тут заціхае. Аднаўленьне чыннасці беларускіх нацыянальных арганізацыяў на Случчыне адбылося пасля Лютаўская рэвалюцыі 1917 г. У гэты час тут паўстаюць беларускія маладзёвія і вучнёўскія гурткі: слуцкая «Папараць-кветка», грозаўская «Зарніца», «Кутнёўская навуковая грамада» і інш. Значную ролю ў паширэньні беларускай справы ў павеце адыграў тады Рада-слáў Астроўскі, ураджэнец гэтых месцаў, былы выкладчык Менскага настаўніцкага інстытуту, якога Часовы расейскі ўрад прызначыў сваім павятовым камісарам. Яго намаганьнямі ў жніўні 1917 г. у Слуцку была створана земская гімназія, навучальная праграма якой уключала выкладаньне беларускай мовы і беларусазнаўства. А яшчэ перш, у сакавіку таго ж года, была арганізавана гарадзкая міліцыя, дзе кіруючыя пасады занялі вядомыя беларускія дзеячы Марк Асьвяцімскі, Апанас Анташэўскі і інш. Менавіта гэтая паўтайсковая структура, што забясьпечвала грамадзкі парадак у горадзе, стала асновай Слуцка беларускага брыгады ў лістападзе 1920 г.

Але, нягледзячы на пэўныя посыпехі, беларускі рух не ствараў тады вялікага «поля ўплыву» на тутэйшае сялянства. Чыннасць мясцовых беларускіх гурткоў, якія складаліся пераважна з тутэйшай моладзі, рэдка выходзіла за сьцены гэтых арганізацыяў. Спачатку ўсё абмяжоўвалася правядзеньнем культурна-асьветных акцыяў. Большая частка тутэйшае інтэлектуальнае эліты заставалася пад уплывам «заходнерусізму» і нэгатыўна ставілася да думкі пра самастойнасць Беларусі. Нацыянальна съядомая частка інтэлігенцыі яшчэ не настолькі паверыла ў сваё прызначэнье, каб узяць у свае рукі справу мясцовага самакіравання і вывесці тутэйшага селяніна з-пад чужога ідэялагічнага ўплыву. Упłyvaў і моцны адміністрацыйны ўхіл у бок «агульнарасейскага патрыятызму» кіраўніцтва павятовага земства, якое трymала ў сваіх руках важныя рычагі эканамічнага і культурнага жыцця вёскі. Абвешчаньне Беларускай Народнай Рэспублікі не атрымала тут вялікага рэзанансу.

Усё ж ні павятовае земства, якое знаходзілася пад кантролем расейскіх сацыял-рэвалюцыянэраў, ні русафільская ліберальная інтэлігенцыя ня сталі галоўнымі праціўнікамі беларускага нацыянальнага адраджэння пасля кастрычніка 1917 г. Пад уплывам тагачасных палітычных падзеяў антыбеларуская сутнасць «сторога заходнерусізму» паступова вымывалася ды запаўнялася беларускім нацыянальным зьместам. Слуцкі Беларускі нацыянальны камітэт (БНК), які быў утвораны яшчэ ў 1918 г., найбольшую актыўнасць выявіў у часы польскай акупацыі (1919—1920 гг.). Скарыстаўшы сваё легальнае становішча, ён скіраваў увагу на раззвіццё ў павеце беларускага школьніцтва і каапэратыўнага руху. Увесну 1920 г.

былі зроблены нясьмелая крокі, каб вырваць з-пад польскага кантролю органы мясцовага самакіраваньня. Але зъдзейсьніць гэта ўдалося толькі напярэдадні збройнага чыну.

Акупацыйныя ўлады ў павеце мяняліся, а беларускі селянін намагаўся жыць сваім жыццём. Найперш яго турбавала пытаньне аб зямлі. Скасаваньне буйнога абшарніцкага землеўласніцтва, перадача зямлі сялянскім гаспадаркам — гэта тая «нацыянальная ідэя», якую падтрымлівала абсолютная большасць тутэйшага сялянства. Тая палітычная сіла, якая абяцала вырашыць зямельнае пытаньне на карысць сялянскіх ма-саў, і становілася дамінуючай у краіне. Гэтую ситуацыю выдатна скарысталі бальшавікі, якія прыйшлі да ўлады на хвалі папулісцкіх абяцаńняў і дзякуючы палітыцы часовага «ўлагоджваньня» заможнага і сярэдняга сялянства за кошт абшарніцкае ўласнасці*.

Але калі ў разгар вайны з Польшчай савецкая ўлада пачала прымусовую мабілізацыю ў войска, а харчовымі вайсковымі аддзеламі праводзілася масавая рэквізыцыя хатнія жывёлы, правіянту і фуражу, сяляне ў адказ узяліся за зброю. Яны не жадалі быць «гартнным мясам» у бальшавіцкіх плянах сусьеветнае рэвалюцыі**. Гэта быў той момант, калі сацыяльная і нацыянальная складовая антыбальшавіцкага супраціву злучыліся ў адзінае цэлае. Менавіта Слуцкі БНК і іншыя мясцовыя беларускія арганізацыі сталі арганізацыйнымі асяродкамі антысавецкага паўстання ў лістападзе—сінежні 1920 г. Нават слуцкае праваслаўнае сьвятарства на чале з будучым слуцкім япіскапам, пратаярэем Мікалаем Шамяцілам падтрымала гэты патрыятычны рух.

Досьвед, вынесены з ваенных і рэвалюцыйных падзеяў 1914—1920 гг., падказваў беларускаму селяніну, што ніхто звонку не абароніць ягоныя сацыяльныя і эканамічныя права. Варта зазначыць, што сялянскія гаспадаркі Случчыны не былі так моцна пашкоджаныя ды разбураныя падчас Першай сусьеветнай вайны, як гэта здарылася на Віленшчыне і Гарадзеншчыне. Не закранула моцна гэты рэгіён і ліха масавага бежанства. Дэмографічныя страты Слуцкага павету за 1914—1919 гг., паводле польскіх дадзеных, склалі ўсяго 4,6%. У эканамічным пляне за рэвалюцыйныя гады слуцкае сялянства палепшила сваё становішча. Адбылося гэта ў першую чаргу за кошт мясцовых абшарнікаў, якія ў масавым падрадку пад уплывам рэвалюцыі за бяспечнанак прадавалі сваю зямлю. Нярэдка права на ўласнасць у гэты час вырашалася «рэвалюцыйным шля-

* У студзені 1918 г. у сваім выступленні на III Усерасійскім зьездзе саветаў У. Ленін заявіў: «Спачатку разам з „усім“ сялянствам супраць манархii, супраць абшарнікаў... Затым, разам з бяднейшым сялянствам, разам з паўпралетарыятам, разам з усімі прыгнечанымі, супраць капіталізму, у тым ліку вясковых багацяў, кулакоў...»

** Варта згадаць тэлеграму У. Леніна ў Рэўваенсавет Заходняга фронту чырвонае армii 19 жніўня 1920 г.: «Неабходна налогчы з усіх сілаў, каб беларускія рабочыя і сяляне, хоць бы ў лапчях і купальніках, але зь неадкладнай і рэвалюцыйнай хуткасцю, далі Вам папаўненьне ў трайным і чатырохкратным памеры».

хам». Заможнаму слуцкаму сялянству было што губляць ад бальшавіцкіх экспрапрыяцыяў і было што бараніць. Тутэйшы селянін, які падтрымаў паўстаньне, не паглыбляўся ў палітыку Беларускае рады Случчыны. Для яго было дастаткова слова «беларуская».

Барацьба за дзяржайнную незалежнасць абыяжарвалася палітычным расколам у беларускім руху. Сілы, што рабілі стаўку на супрацоўніцтва з Польшчай, ня мелі падтрымкі ў шырокіх народных масах. У гэты час набірала моц Беларуская партыя сацыялістаў-рэвалюцыянераў (БПС-Р), якая вызнавала сялянскі сацыялізм і стаяла на антыпольскіх пазыцыях. Гэта была самая масавая беларуская палітычная арганізацыя, да якой належала некалькі тысяч актыўістаў. На Случчыне эсэры складалі касцяк усіх беларускіх арганізацыйных структураў, у тым ліку і мясцовага Беларускага нацыянальнага камітэту. Ідэялягічная роднасць паміж бальшавікамі і эсэрамі прывяла іх да часовага хаўрусу супраць Польшчы ў канцы 1919 г. Пасля заняцця Слуцкага павету чырвонай арміяй летам 1920 г. частка эсэраў на чале з Андрэем Бараноўскім увайшла ў склад павятовага ваенна-рэвалюцыйнага камітэту і іншых органаў савецкага ўлады. Антыселянская палітыка «ваеннага камунізму», а таксама заключэнніе польска-савецкага пагаднення аб падзеле Беларусі паскорыла палітычнае разъменяваньне ў шэрагах БПС-Р на тых, хто выступаў за збройнае змаганьне супраць бальшавікоў, і тых, хто далей разылічаваў на супрацоўніцтва з новаю ўладай. Гэтая палітычнае раздвоенасць беларускіх эсэраў, якія ўзначалілі палітычны цэнтар паўстаньня ў лістападзе 1920 г., нэгатыўна адбілася на ходзе і характеристы слуцкага антыбальшавіцкага супраціву.

На завяршальнym этапе польска-савецкай вайны, месяцам раней за Слуцкі збройны чын, адбылася яшчэ адна вайсковая акцыя супраць чырвоных войскаў — палескі паход генэрала Станіслава Булак-Балаховіча. У кастрычніку 1920 г. балахоўцы з баямі дайшлі да Рэчыцы, але пад ударамі перасяжных сілаў чырвонаармейцаў мусілі адступіць на захад. Свой паход Балаховіч зъдзяйсняў пад бел-чырвона-белым сцягам з мэтай утварэння беларускай дзяржавы. Факт яўнай няўзгодненасці і несупадзеньне ў часе гэтых антыбальшавіцкіх акцыяў, якія па лёгіцы тагачаснае ваенна-палітычнае сітуацыі павінны былі праводзіцца супольна, можна растлумачыць хіба тым, што плянаваліся яны рознымі палітычнымі цэнтрамі.

Адноса Станіслава Булак-Балаховіча і дагэтуль не съціхаюць спрэчкі. Адныя ліцаць яго героем і патрыётам Беларусі, іншыя — злачынцам і бандытам. Постаць генэрала сапраўды заслугоўвае больш грунтоўнага вывучэння. Ягоная адданасць беларускай нацыянальнай ідэі выклікае ў многіх даследнікаў сумненін*. Лявон Дубейкаўскі, які добра ведаў ге-

* Узгадваеца пры гэтым характеристыка, якую быццам даў Булак-Балаховічу Ю. Пілсудзкі: «Так, бандыт, але ня толькі бандыт, а яшчэ чалавек, які сёньня расеец, заўтра паляк, паслязваўтра беларус, а яшчэ праз дзень — інгр». Сапраўднасць такога выказваньня многімі сёньня аспрэчваецца. Яно выцягнута з паказанняў Б. Савінкава падчас маскоўскага судовага працэсу ў 1925 г., дзе былы кіраўнік расейскай антыбальшавіцкай апазыцыі ўсімі сіламі імкнуўся ачарніць імя генэрала.

нэрала па Варшаве, съцвярджаў, што «Балаховіч шчыры беларус, хоць і генэрал, віхор, вядома, як ваенны», а многія ягоныя заявы — усяго толькі тактычныя манёўры, каб выбіць у расейцаў, палякаў і французаў патрэбныя для забесьпачэння сваёй вайсковай акцыі гроши і зброю. Нэгатывнае ўспрыніцце асобы Балаховіча тлумачыцца не ў апошнюю чаргу рымскіх хакттару гэтага чалавека. Паводле ўспамінаў ягоных сучаснікаў, генэрал вызначаўся неўраўнаважанасцю, нястрыманасцю ў выказваннях і празьмерна амбіцыйнасцю.

Яшчэ ўвесень 1919 г. лідары беларускага руху звязвалі з генэралам вялікія надзеі. Бліскучы баявы камандзер, які вызначаў левыя палітычныя погляды і ў той жа час выдатна праявіў сябе ў баях супраць бальшавікоў у складзе арміі ген. Юдзеніча, даваў папярэднюю згоду перайсьці пад кіраўніцтва Беларуское ваенна-дыпляматычнае місіі БНР у Латвіі і Эстоніі. Лідары БНР, якія сядзелі ў Варшаве і акупаваным палякамі Менску, спадзяваліся на тое, што збройныя фармаваныні беларускага генэрала складуць аснову беларускага войска. Але ў бэнэраўцаў не было ні рэальныя улады ў самой краіне, ні міжнародавай падтрымкі з боку ўплывовых эўрапейскіх краінаў, ні патрэбных фінансавых сродкаў дзеля таго, каб зьдзейсьніць перадыссялякацыю балахоўскіх вайсковых частак у Беларусь і забясьпечыць іх усім неабходным. Да таго ж усё ў складні раскол Рады БНР у сінегні 1919 г. Сутнасць палітычных рэаліяў Булак-Балаховіч хутка зразумеў і без усякіх пасрэднікаў сам дамовіўся з палякамі ў лютым 1920 г. аб пераводзе свайго палка ў раён Бярэсця, дзе распачаў актыўную вярбоўку тутэйшых добраахвотнікаў, праводзіў партызанская акцыі, нападаючы на вайсковыя штабы і рабуючы абазы чырвонаармейцаў. У каstryчніку 1920 г. яго войска ўтварала ўжо сур'ёзную ваеннную сілу: 7500 стральцоў, 2500 коњнікаў, 150 кулямётаў і 36 гарматаў. Наконадні палескага паходу да балахоўскіх аддзелаў далучыліся расейскія і ўкраінскія фармаваныні і агульны склад гэтае арміі сягаў 20 тыс. чал.

Адносна падтрымкі, аказанай Балаховічу Пілсудзкім, ёсьць розныя меркаваныні. Адныя лічаць, што гэта была апошняя спроба начальніка Польскае дзяржавы ажыццяўіць сваю «фэдэралісцкую канцепцыю». Іншыя дасыледнікі тлумачаць гэта толькі імкненнем польскага Генэральнаага штабу дэстабілізаваць ўнутрыпалітычнае становішча ў Савецкай Рэспубліцы і дамагчыся ад яе большых саступак на мірных перамовах. Ёсьць таксама вэрсія, што гэтая акцыя была прымеркавана да віленскага паходу Беларуска-літоўскаса дызвізіі генэрала Люцыяна Жэлігоўскага дзеля таго, каб прыцягнуць у гэты час значныя сілы чырвонае арміі на ліквідацыю балахоўскага наступлення і ня даць магчымасці савецкаму кіраўніцтву ўмяшацца ў польска-літоўскую спрэчку за Віленшчыну. Як бы там ні было, можна канстатаваць, што польская ваенная дапамога Балаховічу была вельмі сціплай.

Палітычная праграма генэрала была з большага запазычана ў Барыса Савінкава, з якім генэрал заключыў палітычны хаўрус. «Закон, парадак, зямля народу» — галоўны іх палітычны тэзіс, які пацвярджаў асноўныя

сацыяльныя заваёвы працоўных масаў падчас рэвалюцыі 1917 г. Набыцьцё сялянамі зямлі «рэвалюцыйным шляхам» абвяшчалася «справядлівым і гістарычна непазыбежным». Прызнаваліся прынцып нацыянальнага са-мавызначэння і права ўсіх народаў на «самастойнае палітычнае быцьцё»; тэрытарыяльныя спрэчкі паміж «Вялікарасеяй» і нацыянальнымі ўскраінамі былой царскай імперыі мусілі вырашацца мірным шляхам. Сацыяльныя палажэнні дэкларацыі Савінкава—Балаховіча, як бачым, былі высунуты на першае месца з мэтай прыцягнуць на свой бок вёску, якая цярпела ад бальшавіцкіх «продразверсток». Але гэтая праграма не даходзіла да ведама большасці вясковых жыхароў. Затое даходзіла бальшавіцкая прапагандысцкая літаратура, што прадстаўляла ворагамі сялян балахоўцаў і савінкаўцаў, якія жадаюць рэанімацыі старога палітычнага ладу і аднаўлення «паншчыны». Яшчэ не пачаўшы свой паход, Балаховіч прыйграў бальшавікам інфармацыйную вайну.

Генэрал Булак—Балаховіч марыў стаць «начальнікам беларускай дзяржавы»*. Дзеля гэтага яму трэба было заручыцца падтрымкай і з боку беларускіх нацыянальных арганізацый. Але супрацоўніцтва Балаховіча з Савінкавым і польскімі спэцслужбамі прывяло да канчатковага разрыву паміж генэралам і Найвышэйшай радай БНР, кіраўніцтва якой знаходзілася тады ў Варшаве. Адзін з кіраўнікоў Найвышэйшай рады Кузьма Цярэшчанка заявіў тады: «Для беларусаў Балаховіч з'яўляўся предстаўніком чорнай расейскай рэакцыі ў Ядынай, Недзялімай». У гэтай сітуацыі генэрал робіць стаўку на палянафільскую групу Паўла Алексюка і Вячаслава Адамовіча—старэйшага. Створаны апошнімі Беларускі палітычны камітэт становіща «цывільным урадам» Булак—Балаховіча падчас палескага паходу 1920 г. Але армія Балаховіча па сваім складзе была далёкай ад таго, каб называцца беларускай народна—вызваленчай. Большая частка яе складалася з украінскіх і расейскіх («белых») аддзелаў, засьмечаных рознымі авантуристамі і маргіналамі, якія вызначыліся ў рабаваньні мясцовага насельніцтва і грабрэйскіх пагромах**. Рэквізыцыі харчоў і фуражу ва ўмовах «самазабесьпячэння» прыводзіла да непазыбежных кан-

* Пасля ўзяцця Мазыра, дзе на цэнтральным гарадзкім пляцы быў вывешаны бел—чырвона—белы штандар, Балаховіч заявіў Савінкаву: «Ведаецце, беларускі народ прапануе мне стаць начальнікам беларускае дзяржавы». — «Заўтра Вас выганиць Пілсудзкі», — было сказана ў адказ.

** Пагромы ўзынікалі стыхійна ва ўмовах адсутнасці належнай вайсковай дысцыпліны ў арміі Балаховіча. З архіўных дакументаў вядомыя выпадкі, калі Балаховіч публічна судзіў і расстрэльваў пагромшчыкаў, але нават падобныя меры не спынілі гвалту і анархіі. Тутэйшыя грабрэі ўспрымаліся многімі балахоўцамі як прыхільнікі ці спачувальнікі бальшавікоў. Згадкі некаторых аўтараў аб tym, што ў складзе збройных фармаванняў Булак—Балаховіча быў арганізаваны «жыдоўскі швадрон» на чале з паручнікам Цэтліным, не пацвярджаюцца архіўнымі крыніцамі. Такая задума была ў генэрала, але яна не была зьдзейсьнена. Тыя нешматлікія грабрэі—добраахвотнікі, якіх збіраў Цэтлін з навакольных мястэчак, празь дзень зъягагалі да хаты ад зьнявагаў з боку «хрысьціянскага воінства».

фліктаў з тутэйшымі сялянамі. У самы адказны момант лягер Балаховіча пакінуў генэрал Перамыкін са сваімі аддзеламі.

Адмова Найвышэйшае рады БНР падтрымаць Булак-Балаховіча стала падставай для заявы дарадцы Пілсудзкага Дашичынскага аб tym, што «ў палітыцы ліцаца толька з tym, хто разам са словам дэманстуе зброю. Вы, беларусы, толька гаворыце, а чыну ад вас няма». Мажліва, што менавіта гэткія меркаваныні падштурхнулі прадстаўнікоў згаданага палітычнага крыла беларускага нацыянальнага руху да плянаваныня ўласнае «вайскове акцыі», якую меркавалася правесці ў Слуцкім павеце. У хаўрусынікі меркавалася ўзяць вядомых польскіх крэсовых палітыкаў, колішніх сябрапоў Польска-беларускага таварыства (Гардзялкоўскага, Крупскага, Парэмбскага і інш.), якія былі ляяльныя да беларускага руху і выступалі супраць адыходу цэнтральнае і ўсходніяе Беларусі пад уладу бальшавікоў*. Пасярэднікам у перамовах паміж «польскім колам» і беларусамі павінен быў выступіць тагачасны кіраўнік Варшаўскае місіі БНР Л. Дубейкаўскі. Але заручыцца падтрымкай польскіх краёўцаў так і не ўдалося. Заплянаваная ў лістападзе 1920 г. у Баранавічах сумесная нарада па гэтым пытаныні не адбылася (гл. дак. №39). Таксама правалілася вербунковая кампанія Беларускага вайсковага камісіі (БВК) на Гарадзеншчыне ў склад нацыянальных збройных аддзелаў.

На Праскай палітычнай нарадзе ў верасьні 1921 г. на съезьяджэніне ўдзельніка слуцкіх падзеяў Арсэна Паўлюковіча аб tym, што Дубейкаўскі з'язджаўся «каардынатарам» збройнага чыну, апошні абвергнуў гэта: «А паўстаньне было зроблена тады, калі адыходзілі бальшавікі. Яно паўсталала сама сабой». Згадаўшы аб той ролі, якую адыграў у паўстанні Паўлюковіч, то можна меркаваць, што ягоная заява ў Празе была не выпадковай.

Узгадаем, што 1 лістапада 1920 г. Паўлюковіч скарыстаўся бязздзейнасцю старога («эсэраўскага») складу Слуцкага БНК, ініцыяваў скліканыне гарадзкога сходу Слуцка, дзе правёў у новы склад камітэту сваіх прыхільнікаў. Пры падтрымцы польскіх мясцовых уладаў на базе гарадзкой міліцыі пачалося фармаваныне першых збройных аддзелаў. Дагэтуль ня высветлена, хто канкрэтна стаяў за асобай Паўлюковіча: польская камандаваныне, Балаховіч ці нехта іншы. Зусім верагодна, што якраз Дубейкаўскі быў той ключавой фігурай паміж Паўлюковічам, польскімі коламі і рэшткамі балахоўскіх збройных фармаваныняў у заплянаванай антыбальшавіцкай вайсковай акцыі ў Слуцкім павеце.

Але падзеі развіваліся па іншым сцэнары. Беларускім эсэрам каштавала вялікіх высілкаў, каб перахапіць у Паўлюковіча і ягоных прыхільнікаў палітычную ініцыятыву і не дапусціць апошніх да кіраваныня паўстаннем. Дзеля гэтага яны скарысталі ўвесці свой арганізацыйны патэнцыял і

* Пэрспэктыва страціць свае маёнткі, якія апынуліся на савецкім баку Беларусі, узняла хвалю пратэсту мясцовых ашварнікаў супраць папярэдніх ўмоваў польска-савецкага мірнага пагаднення. У гэты час дэлегацыі крэсовых «палякаў» прыяжджалі ў Варшаву і дабіваліся ад польскага ўраду далучэння ўсіх «крэсаў усходніх» у склад Польшчы. Гэты «краёвы патрыятызм» імкнуліся скарыстаць прадстаўнікі Найвышэйшае рады БНР у сваіх мэтах.

падтрымку Найвышэйшае рады БНР. На Беларускім зьезьдзе Слуцкага павету Паўлюковічу не хапіла ўсяго двух галасоў, каб перамагчы эсэраўскага стаўленіка Ўладзімера Пракулевіча. Такі паварот падзеяў пацягнуў за сабой фактычнае спыненьне ваеннай падтрымкі паўстанцаў з боку польскіх вайскоўцаў. Значная частка прадстаўленых легіянэрамі ружжаў была сапсавана, і случакам даводзілася здабываць сабе зброю і боепрыпасы падчас баявых апэрацыяў супраць чырвонаармейцаў.

Беларускія эсэры, узначаліўшы паўстаньне апынуліся перад пытаннем — што рабіць далей. Дапамога ад Найвышэйшае рады БНР абмежавалася нязначаю фінансаваю дапамогай і дэлегаваньнем некалькіх афіцэраў пад загадам кіраўніка БВК Андрэя Якубецкага. Палітычнае кіраўніцтва БПС-Р — ЦК гэтае партыі, якое яшчэ легальна дзейнічала ў Менску (Я. Трахімаў, М. Шыла, М. Пашковіч і інш.), фактычна ўхілілася ад шчыльных контактаў з паўстанцамі. Калі прааналізаваць чыннасць Беларускага рады Случчыны ў гэтых умовах, то можа скласціся ўражанье, што яна імкнулася зьвесці ўвесць збройны чын толькі да ваеннай дэмансстрацыі. Савецкая ўлада для беларускіх сацыялістаў па сваёй ідэялягічнай наکіраванасці была больш «родная», чым польская. Нездарма пасля ліквідацыі паўстаньня частка беларускіх эсэраў (С. Бусел, Я. Гузней, В. Русак і інш.) актыўна ўдзельнічала ў арганізацыі антыпольскага партызанскі на Віленшчыне і Гарадзеншчыне ў 1921—1923 гг., а ўдзельнік слуцкіх падзеяў Язэп Лагіновіч (Корчык) стаў адным з кіраўнікоў Камуністычнае партыі Заходняе Беларусі. Нежаданье прыхільнікаў «сялянскага сацыялізму» весці актыўныя баявымі дзеяньні супраць чырвонай арміі сутыкнулася з рашучымі настроемі большасці афіцэраў і жаўнероў Слуцкае беларускія брыгады. Апошнія ня вельмі разьбіраліся ў пэрыпетыях палітычнае барацьбы ды кіраваліся жаданьнем змагацца супраць бальшавікоў. На апошній фазе паўстаньня на чале збройных сілаў случакоў стаў штабс-капітан Антон Сокал-Кутылоўскі, на якога быў ўскладзены дыктатарскі паўнамоцтвы. Менавіта на гэты час прыпадаюць найбольш значныя вайсковыя апэрацыі паўстанцаў. Ліквідацыя збройнага чыну была ўспрынята кіраўніцтвам Найвышэйшае рады БНР і Беларускага рады Случчыны з палёгкай.

Галоўна прычынай хуткага падаўлення сялянскага супраціву была адсутнасць сур'ёзнае палітычнай арганізацыі, якая б магла згуртаваць адасобленыя ачагі антыбальшавіцкага супраціву пад сцягам нацыянальнае незалежнасці. Такой арганізацыяй ня стала ні партыя беларускіх эсэраў, ні т. зв. сялянская партыя «Зялёны дуб». Агульная арганізацыя сумесных дзеяньніў сялянскіх паўстанцаў у Беларусі не выходзіла за межы аднаго павету. Ідэя беларускага дзяржаваўства ня стала яшчэ галоўным кансалідуючым фактарам у дзеяньні сялянскага мясоўшчынскага эліты, якая была скільная да розных формаў калібарацыі. Гэтаму не садзейнічала слабое нацыянальнае ўсъведамленыне грамадзтва, перавага левага радыкалізму ў вызваленчым руху, адсутнасць дзейснай падтрымкі з боку міжнароднай дэмакратычнай супольнасці.

Будзем памятаць таксама пра тыя мэтады, якія скарыстоўвалі бальшавіцкія ўлады для падаўлення сялянскіх паўстаньняў, у тым ліку і на

Случчыне. Рэпрэсіі ўжываліся ня толькі супраць удзельнікаў антысавецкіх збройных фармаваньняў. Карныя аперацыі т. зв. «ЧОНаў» (частак асаблівага прызначэння) праводзіліся супраць цэлых вёсак. У Беларусі асаблівай жорсткасцю вызначаўся карны аддзел камісара Стока. Каб пазбавіць паўстанцаў падтрымкі з боку родных і сваякоў, савецкая ўлада ўжывала практику гвалтоўных высяленньняў «бандыцкіх» сем'яў у цэнтральныя рэгіёны РССР за сотні кіляметраў ад родных месцаў. Канфіскаваную маёмасьць «бандыцкіх прысьпешнікаў» разъмяркоўвалі паміж «чэсных грамадзяняў». Аднаго з галоўных «ліквідатаў» Слуцкага збройнага чыну Яна Ольскага савецкая ўлада адзначыла. «За энэргічную і самаадданую працу па барацьбе з ворагамі рэвалюцыі на вонкавым і нутраным франтах Рэспублікі» былы загадчык асобага аддзелу 16 арміі і кіраўнік ЧКБел—ГПУ БССР у 1921—1923 гг. быў узнагароджаны ордэнам Чырвонага Сцяга.

У антыбалшавіцкім змаганьні беларусская вёска фактычна засталася бяз масавай падтрымкі горада, што не ў апошнюю чаргу звязана з асаблівасцямі нацыянальнага і сацыяльнага складу гарадзкога жыхарства ў Беларусі. Ніжэйшая і сярэдняя слаі габрэйства, што складала значную частку насельніцтва беларускіх гарадоў і мястэчак, у першыя гады савецкае ўлады захапляліся камунізмам. Калі мясцовыя абшарнікі і прадпрымальнікі пры новай уладзе гублялі свае капіталы, прадпрыемствы і фальваркі, а сялянства стагнала ад рэквізыцыяў хлеба і хатній жывёлы, дык сацыяльнае, палітычнае і матэрыяльнае становішча дробных габрэйскіх гандляроў і рамеснікаў не пагоршылася, а нават трохі палепшилася. Бальшавізм вызываў апошніх ад нацыянальнай нароўнасці, уздымаў іх сацыяльны статус. Для спрытнай габрэйскай моладзі, якая вырвалася з свайго кансерватыўнага асяродзьдзя і атрымала адукцыю ў казённых рускамоўных школах, пры новай уладзе адкрываўся шырокі шлях для кар'ернага росту ў савецкім дзяржаўным апараце. Другая частка тутэйшага габрэйства — артадоксы і правыя сіяністы — у дачыненіі да беларускага руху па-ранейшаму трymаліся пазыцыі неўмішальніцтва.

Сацыяльна-псыхалягічная стомленасць беларусаў ад наступстваў Першага сусьветнага вайны і рэвалюцыйнага закалоту — не апошні фактар, які тлумачыць прычыну хуткага згасанья антыбалшавіцкага супраціву ў Беларусі. Перажыўшы вялікія сацыяльныя ўзрушэнні, разгул бясправя і гвалту з боку розных уладных і ваенных рэжымаў, насельніцтва краю прагнула не вайны, а хоць нейкай стабільнасці. Супраціў новай уладзе быў пераважна пасіўны.

Савецкая пропагандысцкая систэма рабіла ўсё, каб праўда аб слуцкіх падзеях не дайшла да нашчадкаў. Але народ захаваў памяць аб сваіх героях. Яна зьбераглася нават у сучасным беларускім фальклёре: народных песнях і паданнях. Праўда аб Слуцкім збройным чыне захавалася ў архіўных дакументах, паведамленнях тагачасных газетаў, ва ўспамінах паўстанцаў. Большаясць гэтых дакументальных сьведчаньняў зъмешчана ў гэтай кнізе.

У другім выданьні «Слуцкага збройнага чыну» аўтарамі—ўкладальнікамі захаваныя ранейшая тэматычная структура і археаграфічныя падыходы. Уключаны новыя дакумэнты і матэрыялы, у тым ліку выяўленыя ў польскіх архіўных зборах: Архіве актаў новых, Цэнтральным вайсковым архіве і Публічнай бібліятэцы ў Варшаве. Многія камэнтары і біяграмы, зъмешчаныя ў канцы кнігі, дапоўнены ці ўдакладнены.

Як і раней, зборнік падзелены на тры тэматычныя разьдзелы: архіўныя дакумэнты, прэсавыя паведамленыні і рэпартажы, уключаныя ў «Хроніку падзеяў»; блёк «Галасы ўдзельнікаў Слуцкага збройнага чыну» складаецца з успамінаў слуцкіх пайстанцаў; у асобны разьдзел «Съведчаныні з—за кратай» выдзелены паказаныні былых удзельнікаў антыбальшавіцкага выступлення, «выбітая» ў іх съледчымі ГПУ—НКВД пасъля арышту ў 1930—1940—я гады.

Дакумэнты і матэрыялы маюць агульную нумарацыю і ў рамках тэматычных разьдзелаў даюцца ў храналягічным парадку. Для зручнасці карыстальніка газэтныя паведамленыні ды рэпартажы аднаго і таго ж пэрыёду, калі яны складаюць значную колькасць, скампанаваны разам, адным блёкам, у храналягічнай пасълядоўнасці. Дата стварэння дакумэнта альбо час першай публікацыі ў пэрыёдыку ці літаратурным выданьні іншага кшталту падаюцца пасъля яго загалоўка.

Тэксты ўсіх зъмешчаных матэрыялаў пададзены з захаваньнем асаблівасцяў мовы і правапісу арыгіналаў (за выключэннем відавочных артаграфічных памылак, а таксама ў выпадках, калі з тэхнічных прычынаў не пазначалася «ў»). Для публікацыі ў зборніку ў абсалютнай большасці выкарыстаны тэксты арыгіналаў, а пры іх адсутнасці — першадрукай. Іншамоўныя дакумэнтальныя крыніцы падаюцца на мове арыгіналу. Пераклады польскамоўных дакумэнтаў зъмешчаны ў камэнтарах у канцы кнігі. Скарачэнні тэксту ў дакумэнтах, зробленыя ўкладальнікамі, пазначаны шматкроп'ем ў кутавых дужках — <...>. Словы, якія прапушчаны ў тэкстах, а таксама выпадкі расшыфроўкі ініцыялаў ды прозвішчаў узгаданых у тэксьце асобаў пазначаюцца квадратнымі дужкамі — [].

Пасъля тэксту адпаведнага дакумэнта падаюцца назва архіву, нумар фонду, волісу, справы і аркуша, тэхнічная характеристыка крыніцы (аўтэнтычнасць, спосаб выкананьня ды г. д.), а таксама (калі дакумэнт ужо публікаваўся) сыгнатура пэрыёдыка, у якім ён упершыню быў надрукаваны. Сыгнатура польскіх архіўных і бібліятэчных збораў падаецца на мове краіны—ўтваральніцы. Калі дакумэнт капійны і маюцца звесткі пра іншыя ягоныя капійныя аналягі ў архівах — падаюцца і гэтыя звесткі. Дробныя ўдакладненыні па тэксце для зручнасці карыстальніка зъмешчаныя ў нізе адпаведнай старонкі. Асобна падаюцца расшыфроўкі розных абревіятураў і скарачэнняў (назвы партыяў і арганізацыяў, устаноў, архіўнай сыгнатуры ды г. д.).

Уладзімер ЛЯХОЎСКІ

ХРОНІКА ПАДЗЕЯЎ

**БЕЛАРУСКІ ВЫЗВОЛЬНЫ РУХ
у Слуцкім павеце
ў 1919—1921 гг.**

1. Допіс са Случчыны ў менскую газэту «Звон»¹

18 кастрычніка 1919 г.

У часе нямецкай окупацыі беларускі рух у павеце бадай што саўсім замер, работа вялася толькі хатнім спосабам людзьмі, блізка стаячымі ля беларускай справы і то не саўсім ахвотна. Прычынай гэтага былі розныя політычныя стасункі ў Расіі, а потым у Германіі. Посьле прыходу бальшавікоў і з працай З. Жылуновіча², з паяўленнем яго вядомага ўсім «маніхвэсту»³ беларуская справа, здавалася, разывіваецца шырэй, але скора ўсё замоў克ло і вырысавалося тое, што Беларусі і беларускага народу ізноў няма.

У цяперашні час справа стаіць далёка ня лепей. Польская ўласцівасць і ня бъеций саўсім па беларускаму руху, але ўсё ж такі спрыяе сваім інтэрэсам болей.

Усё гэта само сабой цяпер вее іх духам, і яны сталі панамі пала-жэніня, горшыя стасункі відаць са стараны інтэлігэнцыі, каторая ня знае сама, чаго хоча. Не на іх старане цяпер съвята, не яны сталі бліжэй да палітычнага руху, а ўсё—ж яны, інтэлігэнты, ня хочуць прызнаць, што ёсьць беларуская мова і беларускі народ.

Прыходзіцца крута ўтым, што ня знаюць польскага языка, а сваёй роднай мовы, хоць знаюць, да карыстаць ня ўмеюць. А добра не разумеюць таго, што час ужо працаўца над адраджэннем сваёй бацькаўшчыны, даўно пара ўжо пазбыцца гнёту чужых і тварыць самым сваёй культурнае жыцьцце.

Стыдна, паны інтэлігэнты! Што скажа вам прачнуўшыся ад векавога сну народ беларускі?

Тутэйшы.

Звон. 1919. 18 кастрычніка.

2. Ліст часовага рэвідэнта^{*} Беларускае школьннае рады Меншчыны⁴ па Слуцкім павеце Юркі Лістапада⁵ да Сымона Рак–Міхайлоўскага⁶

1 лістапада 1919 г.

Паважаны Пане Старшыня!

Ужо тры дні, як я прыехаў да дому. На дарозе з Менска да Слуцка я прыпыняўся ў вёсках і абгаварваў школьнную справу і раздаваў газэты.

Прыехаўшы ў Слуцак, я пашоў да пана Начальніка павету, ён даў мне паперу, каб ніхто мне ні шкодзіў, і сам выказаў, што ён рад усімі

* Інструктар.

жыламі памагаць беларусам. Пан школьны інспектар тэж добра аднёсся да мяне.

Пан Асьвяцімскі⁷ вельмі рад, што Вы паслалі працаўніка па школьнім спраўам.

Што датычыць пана Абрамовіча⁸, то ён, прачытаўшы Ваша пісмо, спужаўся, бо ён да гэтага часу яшчэ і ня думаў працаўніка на карысць Беларусі. Сядзіць сабе ў польскай канцылярыі і запісвае ўхадзячыя і выхадзячыя паперы. Ён кажа, што ў Слуцкім павеце людзі ня хочуць адчыняць Беларускіх школ. Усё тое, што я пачуў ад Абрамовіча, паказвае, што ён зусім не беларус, а паляк, ён посьле службы ходзіць па Слуцку ў польскіх галунох (пагонах).

Тым часам я, ня слухаючи пана Абрамовіча, пашоў па бліжэйшых вёсках ад Слуцку, каб даведацца, ў якім стану знаходзяцца вясковыя школы. Я даведаўся, што з адзінаццаті вясковых школ Слуцкае воласці адчынена толькі адна школа расейская. Што датычыць беларускіх школ, то ні адзін настаўнік пра іх ніц нічога ня ведаў, а прыгавары^{*} падаюць, каб адчыніць хоць якую школу. Наагул сказаць, амаль што ня ўсе школы падалі заявы, каб адчыніць Расейскую школу з польскаю моваю^{**}.

Значыцца, праканаўшыся аб тым, што пра беларускую школу ніхто ня ведае, ці можна такую адчыніць, ці не, дык я за гэтые два дні пабываў у дзізвёх вёсках на бацькоўскіх сходах і вытлумачыў ім добра пра школьнную спраўу, дык яны, усе як адзін, згадзіліся адчыніць беларускую школу. Гэта ў дзізвёх вёсках. На сходах было больш як па 100 душ бацькоў. Толькі напісалі ў прыгавары такую згоду, што пачануць вучыць па-беларуску тады, калі будуць прысланы ім беларускіе падручнікі. Цяпер настаўнікі гэтых дзізвёх школ скардзяцца на тое, што ў іх па 2 камплекты, і тутэйшая ўлада зачыняе другі камплект, тым часам у школах будзе больш як па 100 вучняў. Ці мае ўлада право зрабіць гэта? Я на кожным шагу тлумачу ўсім, як блізкім, так і далёкім людзям, пра Беларускую Школьную спраўу і з усіх бакоў чую прыхільнасць і прыемнасць, але як ім дасюль ні было вядома ўсё гэта, дык я прасіў бы Вас, каб Вы паклапаціся, каб можна было па ўсіх вёсках зрабіць другіе сходы, на якіх быў бы прадстаўнік-беларус, і я спадзяюся, што на ўсіх сходах галасавалі бы за беларускую школу. Толькі ці можна гэтак зрабіць будзе, бо я кажу, што сходы амаль што ўсе адбыліся, дык можна ня можна скасаваць стары прыгавар?

Во ўсё тое, што я пасльпей за гэтые тры дні зрабіць і даведацца. Цяперачы я Вас прашу, пане Старшыня Школьнай Рады Меншчыны, каб Вы назначылі мяне назаўсёды рэвідэнтам Беларускіх школ Случ-

* Мэмарандумы, прынятые на сходах вясковых грамадаў на адрес польской акупацыйнай адміністрацыі з просьбай адкрыць у той ці іншай вёсцы ці мястэчку школу.

** З польскаю моваю як прадметам навучанья.

чыны, бо тые, на каго Вы так спадзяваліся, нават і ня думаюць абы сваіх абавязках, гэта я кажу пра Абрамовіча.

Пры tym, калі я толькі буду часова рэвідэнтам, а потым не, дык я застануся ў разьбітага карыта, бо школы ўсе будуць заняты, і я застануся бяз куска хлеба.

Працую дзень і ноч, каб як зрабіць лепей і больш адчыніць беларускіх школ. Прыйшлайце ўсе пастановы і інструкцыі і беларускіх падручнікаў. Яшчэ кажу, што школ вельмі мало адчынена, прыгавары пададзены, і чакаюць рэзалюцыі начальства.

С пашанай Ю. Лістапад.
Пішэце як найхудчэй.

Яшчэ, пане Старшыня, дабаўлю.

У мяне натта шмат знаёмых настаўнікаў вясковых школ. Яны, да-ведаўшыся, што я прыехаў з Менска, гэтые троі вечары чалавек па дзесяць прыходзілі даведацца пра школы. Ім я растлумачыў як належыць быць, і ні адзін з іх ні мае нічога проціў і кожын згаджаецца ўвесьці ў сваёй школе беларускую мову, хоць гэтага ў іхнім прыгавары і ні напісана. Толькі яны просяць, каб атрымаць адкуль-нібудзь беларускіх падручнікаў і рады пабываць на курсах Беларусазнаўства, якіе маюцца ў хуткім часе адчыніцца ў Слуцку.

Гэта ўсё добра. Але як жа мне зрабіць з tym, што я ўсіх валасьцей аб'ехаць за месяц ці тыдняў за троі не пасыплю, бо ў кожнай воласьці ёсьць больш як па дзесяць вясковых школ, дык у гэтым выпадку я бы Вас прасіў, каб Вы там у Менску выпрацавалі такую абвестку, у якой бы ўся Беларуская Школьная справа была добра вытлумачана. Потым у значнай колькасці такіх абвестак прышліце ў Слуцак, а мы тут разашлём іх па ўсіх куткох Случчыны. Тады я спадзяюся, што ў кожную пачатковую школу ўвядуць самі настаўнікі беларускую мову. У нас у Слуцку няма яшчэ ні школьнае павятовае рады, ні нацыянальнага камітэту. Гэтымі днямі ўжо выберам, бо будзе сход, здаецца, сёньня ўвечары па гэтым пытаньням.

Працаўнікоў-беларусаў у нас натта мала. Людзі добрые, спрыяючые Беларусі, гэта Асьвяцімскі, Петрашкевіч⁹, старшыня Беларускага гуртка Бараноўскі¹⁰, а на Абрамовіча яны тэж ні маюць ніякае надзеі. Што будзе зроблена мною за гэты тыдзень, дык я напішу, і як адчынняцца белар. школы, то напішу, дзе і колькі іх будзе.

Ю. Лістапад.

*НАРБ, ф. 604, вол. 1, спр. 2, арк. 146—148. Аўтэнт., рук.
Апубл.: Спадчына, 1994. №6. С. 71—73.*

3. З артыкула Янкі Купалы¹¹ «Моладзь ідзе»

15 лістапада 1919 г.

<...> Сягодня кожны, каму не атуманіла расійская і польская рэакцыя мазгоў, адчуе і разумее, які шырокі размах прыняла наша справа над адбудаваньнем сваёй незалежнай Бацькаўшчыны!

Цяпер, браты, ідуць сыны беларускіх мужыкоў, ідзе наша беларуская моладзь!

Сягодня ў нас творыцца армія, творыцца рукамі гэтай самай гарачай беларускай моладзі, ствараюцца па гарадох, мястэчках і вёсках беларуская нацыянальныя камітэты, усё рукамі той жа самай беларускай моладзі; нацыянальнае беларускае жыццё пачынае кіпець, палаць праўдзівым, вечным і жыватворным полыменем.

Мы жывем і будзем жыць, бо з намі і беларуская вёска.

<...> Але што цікавейшае: перада мной ляжыць беларуская часопіс «Наша Каляіна»¹². Выдана яна [ў] Слуцку! Слуцак — павятовы гарадок — куды яму, здавалася бы, лезьці ў людзі ды яшчэ з сваёй газэтай! Аднак палез. Беларуская душа, як бачым, — жывучая, творчая, як яе не заганяй у казіны рог, а яна збудзіцца і затрапецаща. Мала таго: гэта часопіс зъяўляеца органам беларускай нацыянальнай злучнасьці «Кветка-Папараці»¹³, каторая сваю чыннасць пашырала на ўесь Слуцкі павет і навет далей, за яго межы.

Гэта папраўдзе, як у песні съпяваеца:

«А ў Слуцку на рыначку сталася праява!»

Так, сябры, гэта вялікая праява!

Адбудаванье незалежнасці Беларускай Дзяржавы бярэ ў свае руکі наша моладзь.

Чэсьць і слава табе, беларуская моладзь, паўстаючая з пад беларускай саломенай страхі!

Ты сама сваімі рукамі адбудуеш сабе і сваім патомкам лепшую і съвятлайшую будучыну.

На бок з дарогі, панове і гаспада з Захаду і Ўсходу!

Беларуская моладзь ідзе!

К-а.

Беларусь¹⁴. 1919. 15 лістапада.

4. Статут

Слуцкаго Беларускага культурна-прасьветнага гуртка «Папараць-кветка»*

Не пазыней за 18 лістапада 1919 г.

1. «Папараць-Кветка» есьць культурна-prasьветны гурток, задання якога — працаваць дзеля адраджэння культуры бацькаўшчыны і падрыхтаваць сваіх сяброў на съядомых грамадзян, якіе б у будучыне маглі аддаць сваю моц на карысць Беларусі.

2. У «Папараць-Кветку» могуць паступаць беларусы без розніцы полу і рэлігіі.

3. Усе жадаючыя паступіць у «Папараць-Кветку» павінны падаць заяву ў праўленыне гуртка з абязаньнем выпаўняць статут і пастановы агульных сходаў.

4. У гурток прымаюцца толькі тые, за якіх паручыцца ня менай двух сяброў.

5. Сябры «Папараць-Кветкі» дзеляцца на паўнамоцных і спрыяючых; у паўнамоцные прымаюцца грамадзяне, маючыя ня меней сямнадцаті гадоў; у спрыяючыя прымаюцца толькі вучні да сямнадцаті гадоў. Усе нявыпаўняючыя пастаноў сходаў і статута выключаюцца з гуртка.

6. Спрыяючыя сабры маюць право аднаго дарадчага голасу.

7. Гутарка між сябрамі павінна вясьціся толькі на беларускай мове.

8. Гуртком кіруе праўленыне, выбранае з ліку паўнамоцных сяброў простым, роўным і патаемным галасаваньнем срокам на паўгоды. Лік праўленыня ня павінен перавышваць 7 (сямі) сяброў, якое можа перавыбірацца і да пары, калі яно згубіло даверые гуртка. Кантроль над гуртком належыць вышэйшай беларускай уладзе.

9. Праўленыне, як выкананаўча ўлада, працуе адно в лініях** пастановаў, дадзеных яму агульным сходам.

10. Агульные сходы павінны сазывацца па заяве дзеля гэтага ня меней пяці сяброў і адзін раз у месяц дзеля адчота а працы праўленыня.

11. «Папараць-Кветка» можэ закладаць беларускіе культурна-prasьветніе гурткі па ўсім Слуцкаму павету і закладаць курсы беларусаўства дзеля ізучэння эканамічнага, гісторычнага і культурнага жыцця Беларусі.

12. «Папараць-Кветка» ўстрایвае скарбоначныя зборы ахвяр і ўсёлякіе ігрышча і лекцыі дзеля павелічэння свае эканамічнае моцы.

13. «Папараць-Кветка» выдзельвае із свайго ліку «Таварыство Беларускай Драмы і Камэдыі», якое дзеліцца на сэкцыі: літэратурну, артыстычну і харальную.

* Назва дакумэнта.

** У межах, у рамках.

14. «Папараць–Кветка» мае бібліятэкі на мейсцы і рухомыя дзеля павету.

15. Гуртак можэ выдаваць які–небудзь друкованы орган.

16. Дзеля паверкі спраў гуртка выбіраецца агульным сходам кантрольная камісія з паўнамоцных сяброў у ліку пяці чалавек.

17. У здарэнъі ліквідацыі гуртка выбіраецца агульным сходам ліквідацыйная камісія з паўнамоцных сяброў і предстаўніка ад вышэйшай беларускай улады, якіе перадаюць справы гуртка беларускаму нацыянальнаму камітэту^{*} альбо ўладзе, заменъваючай яго, а грошы на карысць якого–небудзь беларускага гуртка па пастанове «Папараць–Кветкі».

18. «Папараць–Кветка» мае пячатку з надпісямі: «Слуцкі Беларускі Культурна–Прасьветны Гуртак «Папараць–Кветка»».

19. Гуртак мае свой нацыянальны штандар.

20. Праўленъне «Папараць–Кветкі» заўсягды знаходзіцца ў г. Слуцку, Менскай губ.

21. Гэты статут можа з'іначвацца па пастановам агульных сходаў «Папараць–Кветкі» с пацвярджэннем пераменаў вышэйшай Беларускай Уладай.

Старшыня Ян. Ракуцька¹⁵

Пісар С. Бусел¹⁶

Статут зацверджаны Белар[ускай] Шк[ольнай] радай Меншчыны 18/XI—1919 г. №262.

Стар[шыня] Рак–Міхайлоўскі

Пісар Я.Лук‘янчык¹⁷

НАРБ, ф. 604, вол. 1, спр. 3, арк. 115—116. Аўтэнт., рук.
Маецца пячатка гуртка «Папараць–Кветка».

5. Часовы Статут Беларускага Нацыянальнага Камітэту Случчыны¹⁸

Лістапад—сінегань 1919 г.

Часовы Беларускі Нацыянальны Камітэт Случчыны ёсьць вышэйшая беларуская беспарцейная арганізацыя павету і Слуцка.

1) Мэтаю яго паставлена пашыраць нацыянальнае пачуцьцё паміж беларусамі і дапамогі им у духоўным і матэрыяльным жыцці, дзеля чаго: а) пашырае грамату, б) нацыянальную літэратуру, в) прымае стараньня аб пашырэнні беларускіх школ, г) арганізуе выдавецтва, д) гурткі: культурна–прасьветные і сельскагаспадарскіе, е) каапэратывы, ж) дапамогу безпрацоўным і бедным жыхаром Случчыны, з) лекцыі і курсы беларусазнаўства. Уходзіць да польскага ўлады з

* Павятовому беларускаму нацыянальнаму камітэту.

прозьбамі аб палепшаньні агульнага і прыватнага жыцьця беларусаў. Выпайняе паручэнья Менскага Беларускага Нацыянальнага Камітэта¹⁹. Кантралюе працу беларускіх нацыянальных арганізацый Случчыны і ззывае зьезды прадстаўнікоў нацыянальных арганізацый.

2) Камітэт складаецца з сяброў, выбраных беларусамі м. Слуцка на агульным сходзе 1-га лістапада 1919 году, якім прадстаўлена Камітэту права кааптаваць у лік яго сяброў съядомых беларусаў.

3) Часовы Беларускі Нацыянальны Камітэт выдзяляе з сябе прэзідыум з пяці сяброў: Старшыні, двух яго сяброў, скарбніка і пісара. Прэзідыум вядзе працу Камітэту і ёсьць адпаведны яго орган.

4) Грашовы фонд Камітэту складаецца з асігнаваній Польскае ўлады ад каштарысу Менскага Нацыянальнага Камітэту, афяр і ігрышч, а таксама і лекцыяй.

Часовы Нацыянальны Беларускі Камітэт мае сваю печаць: Часовы Беларускі Нацыянальны Камітэт Случчыны, а пасярэдзіне — «Пагоня».

А. Бараноўскі, Асьвецімскі, Цяцерскі, М.Кучынскі, В.Русак²⁰, Жаўрыд²¹.

НАРБ, ф. 368, вол. 1, спр. 40, арк. 11. Завераная копія, маш.

Маецца пячатка Белнацкаму Случчыны.

Апубл.: Спадчына. 2000. №3. С. 6—7.

6—7. Лісты рэвідэнта ЧБНК па Слуцкім павеце Андрэя Бараноўскага ў Менск

Студзень — люты 1920 г.

Таварыш^{*} Трафімаў²²!

Хаця яшчэ мая праца не дала вялікіх знакаў, але ўсё ж такі, дзякуючы таму, што едзе чалавек, пасылаю а себе маленъкую вестку. З прыездам у Слуцак я зьвернуў увагу на арганізацыю павятовае Школьнае рады Случчыны. Не маючы магчымасці склікаць сход беларусаў, мною заложана часовая рада, паперу а зацьверджэнні якое пры гэтым пасылаю. Аб гэтым жа мною пасланы папера і Павятоваму старасьце. Уважна прашу найскарэй зацьвердзіць раду, даць ёй датычачые яе дырэктывы і высласць усё гэта чэраз падаўцу гэтага, нашага сябра, Русака, бо, здаецца, праца будзе. Быў ужо на павеци. Агульнае ўражанье вельмі добрае. Сялянства, пачуўшы слова праўды, ідзе на сустрач з адчыненнай душою. У кожным слове іх чутна скарга на палякаў. Відна вялікая запужданасць сялянства цяперашней уладай, так што трэба доўга з імі гутарыць, штоб пачуць ад іх даверчывае слова. У вёсцы Ліпнікі Цароўская воласць вучыцель ужо даўно пачаў зна-

* Гэта быў традыцыйны партыйны зварот у бальшавікоў і сяброў іншых сцыялістычных партый (у прыватнасці, у беларускіх эсэраў).

ёміць дзяцей з беларускай мовай, і сам чалавек вельмі спрыяючы беларускаму руху, але зазначыць у пратаколе а звароце школы з расейскай на беларускую не здарылася дзеля таго, што школа істнуне для трох вёсак і склікаць сход было не мажліва. Тут я залажыў культ.-прасьв. гурток «Весковая Зорка», статут якой прывезу на зацьверджаньне. На Коледы ўстрایваюць беларуское ігрышча. Ставіць будуць «Антось Лата» і «На дарозе жыцьця». Гурток мае на мэці пашыраць съведамасцьць па суседніх вёсках, где будзе закладаць чытальні. У вёсцы ёсьць не мала людзей асьвечаных, спрыяючых беларускаму руху, якіе, мне здаецца, прынесуць нямала карысць. У вёсках Паўстынь і Валаты Цароўскае воласці і ў вёсцы Ісерно Пагоскае воласці ўдалося звязаць расейскіе школы на беларускіе. Пратаколы сялянства ёсьць, толькі ня ведаю, як прыдзецца сварыцца з паветовым інспектарам, бо ён згаджаецца на выкладаньне беларускую мову толькі там, дзе вучыцель скончыў беларускіе курсы. Тут павінна зрабіць што колечы Школьная Рада Меншчыны. На мой погляд, Рада павінна перш-наперш напіраць на палякаў у адтрыманьне грошаў дзеля скарэйшага заснаваньня ў Слуцку вучыцельскіх курсаў, чаго вельмі чэкаюць і ўсе вучыцелі. Як часовы крок, рада павінна зазначыць паляком, што яна згодна, каб вучыцелі выкладалі беларускую мову і да сканчэння імі курсаў. Селянскіе пратаколы я пасылаю паветовому інспектару, а копіі Школьнай Радзе, якая павінна ўвайсці ў згоду з інспектарам і зацьверджаць школу, а таксама даваць школе беларускіе падручнікі. Прашу паведаміць Раду, што дзеля школ беларускіх наш гурток выдае кнігі безплатна.

У вёсцы Заградзье Цароўскае воласці залажыўся беларускі кооператыў «Гаспадар», пры якім мною заложана беларуская чытальня. Сялянство вельмі цікавіцца палітыкай, аб чым прыходзіцца гаварыць ня мала. Прывезу многа дакумэнтаў. Не малое значэнне мае чытаньне вершаў. На чытаньне адводзіцца ня мала часу, а ў вёсцы Паўстынь, па запросу сялянства, чытаў часоў паўтара. Газэта расходзіцца добра. Нават у самых далёкіх вёсках здарвалася знаходзіць нумеры «Беларусі». У прадмесці м. Слуцка — Остраў заснована беларуская чытальня «Бацькаўшчына».

Нашоў у Слуцку прыхільніка беларускага, папа²³, які з амвона гаварыў сялянам а Беларусі і а патрэбі яе нацыянальнае незалежнасці. Быў у его на кватэры і вёў размову. Даклераваў і далей настаўляць сялян у гэтым кірунку. Прасіў прысылаць газэту і літэратуру. Заўтра еду ізноў, і, мусіць, не здарыцца напісаць ужэ і да прыезда ў Менск, бо не думаю, што здорыцца быць раней і ў Слуцку.

Будзь ласкаў, напіши, што дзеецца ў Менску наогул і асабіста ў нашых палітычных колах. Сялянство выносіць поўнае негадаваньне а здарэньні з Радаю²⁴. Прывезу дакументы. З Русаком гавары аб усім. Гэта пэўны наш працаўнік у ва ўсіх кірунках.

Будзь здароў, дзяцька Трафімаў, паважаючы Вас А. Бараноўскі.

Р. С. Прашу чэрэз Русака напішы, якія абавязкі школьнага рэвідэнта і ці магу я ці Школьная Рада рэкамендаваць на Слуцкі павет рэвідэнта і якая яму пэнсія. А. Б.

*НАРБ, ф. 604, вол. 1, спр. 2, арк. 153—153. Аўтэнт., рук.
Апубл.: Спадчына. 1994. № 4. С. 73—74.*

Даклад а школьным і нацыональным становішчы ў Слуцкім павеце*

З'явіўшыся ў Слуцак, я перш—наперш, аб чым я ўжэ пісаў раней, звернуў увагу на арганізацыю часовай павятовай Школьной Рады²⁵, выходзячы с таго погляду, што, пачынаючы школьнную працу ў павеце, павінно быць і афіцыяльнае школьнайе прадстаўніцтва. У склад Рады, загадзе атрымаўшы згоду, мною былі ўведзены: вучыцель беларускай гімназіі²⁶ — Петрашкевіч, вучыцелька тae ж гімназіі — Ярэц²⁷, і як прадстаўнік Слуцкага Нацыональнага Камітэту — Асьвецімскі. Рада з пашырэннем працы карыстаецца правам кааптациі. А заснаваныні школьнай рады мною паведамлёны павятовы стараста і паслана папера а зацвержэныні ў школьнайу рады Меншчыны. Паветовы стараста запатрэбаваў, каб школьнайа рада к 1 чыслу кожнага месяца паведамляла яго а сваей працы. Мне не ведома, ці гэта законнае трэбаваныне старасты, ці гэта яго асабістое пажаданыне? Ад Старшыні ж Рады Меншчыны я адтрымаў паведамленыне, што ён рады Случчыны не зацвержае, а прапануе прыцягнуць к працы шырэйшыя кругі грамадзянства, асабліво арганізацыі павятовага настаўніцтва і беларускіе культурна—прасьеветныя гурткі. На гэто мой погляд такі.

Паветовае настаўніцтво яшчэ не арганізованы, і хаця паміж імі многа беларусоў, але іх трэба найці, згуртаваць, інфармаваць і тагды прыцягнаць к працы. Культурна—прасьеветныя гурткі таксама не згуртованы, ня маюць ніякіх стасункаў з цэнтравым пав. беларускім прадстаўніцтвам, бо яны разсыпаны па ўсяму павету. Што ж датычыць местовага гуртка «Папараць—Кветка», то ён заўсёгды з'яўляецца падпораю ўсіх беларускіх арганізацый у Слуцку. Наагул жа грамадзянство Случчыны, хаця і асьведамлено а беларускіх справах, але паміж яго ёсьць і людзі рэакціоннага настрою, а затым, на мой пагляд, раптоўна прыцягнуць к працы іх было нельга, бо гэтым магчыма, што можна было папсаваць нават справу. Выходзячы з гэтага становішча, мною і была заложана часовая рада, якой, нягледзячы на тое, што яна яшчэ не зацверджана, пропановано распачаць працу. З свайго

* Назва дакумэнта.

ж боку, я буду ўсё ж такі прасіць раду Меншчыны зацьвердзіць раду Случчыны да часу арганізацыі павету.

Паветовы стараста паведаміў школьнью раду Случчыны, што атпушчэнны грошы на беларускіе вучыцельскіе курсы ў Слуцку. Дзеля выясьненіня гэтага пытаньня і наагул школьнага звязрнуўся да павятовага школьнага інспектара, які саўсім не згаджаецца на заставанье курсаў, адмаўляючыся тым, што настаўніцтво будзе адорвано ад свае школьнага працы. Што ж датычыць звароту расейскіх школ на беларускіе, то з гэтым ён гэтак сама не згадзіўся, кажучы, што сялянство ўжо высказало сваю волю пры адчыненні школ, зазначыўшы ў пратаколах, на якой мове ім пажадана выкладанье науки ў школе. После размовы ён сказаў, што пытаньне а школе і а курсах ім будзе паднято на з'ездзе інспектароў у Менску, які адбудзецца ў палавіне гэтага месяца.

Не зважаючы на отпаведзь інспектара, я ўсё ж такі, выехаўши на павет, па мажлівасці ці зварочваў школы ці ўводзіў выкладанье беларускага мовы. Да гэтага часу, як паведаміў мяне інспектар, у павеце значыліся гэткія беларускія школы: у вёсцы Старыца Пукаўскай вол. — наст. Зенюк²⁸ і Бобэрэка²⁹; Русакі Пукаўскай вол. — наст. Люба Зенковіч³⁰; Варкавічы Слуцкае вол. — наст. Лістапад; Паварчыцы Страбоніскай вол. — наст. Альжбета Пракапчук³¹ і ў Грыцэвічах тае ж вол. 2-х клясова школа, где ўсаіх камплектах выкладае бел. мову Матрэна Калацкая. Мною ж на бацькоўскіх сходах звернуты на беларускіе гэт. школы: у вёсцы Паўстынь і Валаты Цароўскае воласці, Ісерно Пагоскае воласці і Весея Слуцкае воласці. Усе пратаколы перэданы мною паветовай Школьнай Радзе, якая і павінна ўвайці ў паразуменіне з школьнім інспектарам. У школах жа, дзякуючы прыхільнасці настаўнікаў, зразу началося выкладанье беларускага мовы, канешнне, без згоды інспектара. У вёсцы ж Ліпнікі Цароўскае воласці заложан культ.-прасць. гурток «Весковая зорка», старшынёю якое абобран мейсцовых вучыцель Бараноўскі³². Гурток мае на мэце пашырэньне белар. съведомасці ў суседніх вёсках Боркі, Таліца, Заградзье, Паўстынь, где маюць залажыць чытальні. У вёсцы Весея заложан гэтак сама гурток «Полыме», старшынёю якога абобран Губчык — вясковы жыхар. У прадмесці Слуцка — Остраў заложана чытальня «Бацькаўшчына» — падорган «Папараць-Кветкі». Як паведамляюць з вёскі Татуры Пукаўскай воласці, існуючая там польская школа мае расейскі камплект. Там ведзеца поўнае апалаічванье дзяцей. Мала таго, што ўсаіх беларускіх дзяцей каталіцкае веры ўзгадоўваюць у польскім духу, але маюць уплыў і на дзяцей праваслаўных. Іх заманьваюць у польскі камплект падарункамі і ўгаворамі, перайці ж з польскага камплекта ў рускі саўсім забароняно. Дзеци польскага камплекта — каталікі смеюцца з дзяцей праваслаўных, што вы мужыкі і гаворыце па-мужычу, а нас учаць гаварыць па-панску.

Гэта ўсё вынікі працы польскіх настаўнікаў і тутэйшаго ксёндза. Круціць дзіцячы разум іезуіцкім выдумкамі — гэта ўжэ такая подласць, якой съвет даўно не бачыў.

Многа ў працы магло б дапамагчы настаўніцтво, якое ў сваей большасці з вялікаю прыемнасцю сустрачае беларускі рух і добра спраўляецца з выкладаньнем мовы, навет не скончышы курсаў. Пажаданым было б, каб найхутчэй былі адчынены ў Слуцку курсы, у якіх чуеца вялікая патрэба. У гэтым кірунку Школьная Рада Меншчыны павінна дабіцца ўсяго, што трэба, ад палякоў і дапамагчы курсам лектарскім сіламі. Сустрачаюцца настаўнікі і праціўнікі ўсяго беларускага, як напрыклад Крыжаноўскі³³ — у Ісерно, а таксама настаўнікі-маскоўцы, якім беларуска справа саўсім чужая і не зразумела, напр. вёска Кухты — наст. Куровіч.

Немалую дапамогу ў нацыянальнай справе робіць і бацюшка саборнай цэркви ў Слуцку Шамецило. С амвона ён селянам паміж іншымі гаворыць, што «як зоркі ў небі ў цёмную ноч съвецяць і паказваюць дарогу зблудзівшаму чалавеку, так для вас гэтые зоркі ёсьць беларускіе культ.-прасцьв. арганізацыі. Прыгледайцеся к ім, і яны вам пакажуць шлях к лепшаму жыццю». Ад імені беларускіх арганізацый я яму шчыра дзякаваў.

Наогул жа сялянство з прыхільнасцю сустрачае весткі а беларускім руху, толькі трэба больш высласць інструктароў, а то аднаго на павет вельмі мала, а таксама з'арганізація правільну развозку газэ特 і літаратуры. Чутно ўсюды вялікае нездавальненіе польскай уладай. Усякія рэквізіцыі і паборы, нацыянальны ўціск і рэлігійные справы выклікаюць велікае нездавальненіе грамадзянства; дзякуючы гэтаму мажліва чакаць непрыемных здарэнняў.

З майго ж боку, было б пажаданым, каб рада высылала больш інструктароў, заснавала курсы, дзеля пропаганды дарма б выдавала ў вёскі книгі і газэты, дабілася ў палякоў, каб у беларускіх пачатковых школах саўсім не выкладалася польская мова, што б не было перашкод у звароце школ на беларускіе і што б навукова справа ў беларускіх школах залежала толькі ад беларускай школьнай рады, польскіе ж установы ведалі б толькі гаспадарскаю часткаю школы. З гэтым пытан[ьнем] рада павінна ўвайці ў паразуменіе с палякамі.

Інструктар Слуцкага павету
А. Бараноўскі.

НАРБ, ф. 368, вол. 1, спр. 9, арк. 6—8. Аўтэнт., рук.
Анубл.: Спадчына. 2000. №3. С. 7—12.

8. Ліст часовага рэвідэнта Беларускай школьнай рады Меншчыны Антона Абрамовіча да Аркадзя Смоліча³⁴

14 студзеня 1920 г.

Паважаны Пане Смоліч!

Пішу на скораю руку, бо вельмі ні маю часу, надта многа работы на службе, а тут ешчэ і справы беларускія. Убачыця скора ў Менску слуцкі тыднёвік «Наша Каляіна»*. Меў шчасціца быць у павеце на беларускім ігрышчы, скора пачуеце, як беларусаў там крыўдзілі. Што датыча Школьной Рады, то я нічога бы ні меў проціў таго, каб часова зацьвердзіць той съпісак, каторы быў прысланы да Вас, калі я быў у Менску. Школьная Рада, разумеецца, у прышласці папоўніцца новымі сябрамі, але пакуль што трэба стварыць хоць часова. Школьная Рада будзе мець німала работы, а прынамся будзе органам, баронячым беларускія справы. Што датыча сяброў Асьвяцімскага і Бараноўскага, то скажу Вам, што вельмі много яны працуяць і многа ўжо зрабілі ў павеце, і карыстаюцца пашанай сярод сялянскіх мас. Рэдка спаткаць такога чалавека, як Бараноўскі, шчырага беларуса, абаронца нацыянальнай беларускай справы.

P. S. Што датыча п. Астроўскага³⁵, то пакуль што — ? Скора яго пабачыце ў Менску.

А. Абрамовіч.

НАРБ, ф. 604, вол. 1, спр. 6, арк. 163—163адв. Аўтэнт., рук.

9—10. Рапарты рэвідэнта Таварыства стражы крэсовай³⁶ па Слуцкаму павету Яна Сушынскага аб сытуацыі на Случчыне

Студзень—люты 1920 г.

RAPORT

Powiatu Śluckiego
za styczeń 1920 rok

Śluck „niepokalabimyj“ i „niepobieżdionnyj“ — takimi przydomkami społeczeństwo rosyjsko-cerkiewne ochrzciło swój Śluck. I jest w tem część prawdy. Jeszcze za czasów Piotra³⁷ i Katarzyny³⁸ miejscowościę tę uważało za swoją placówkę najdalej wysuniętą na zachód. Stąd padły najbardziej dotkliwe ciosy na Rzeczpospolitę Polską (sprawa dzyzunicka). Monaster Trojczany hojnje wyposażony przez Radziwiłłów był i jest rozsadnikiem prawosławia. Za panowania Mikołajów i Aleksandrów powiat śląski szcze-

* Гаворка ідзе пра другі нумар узгаданай газэты. Першы нумар выйшаў 27.10.1919 г.

gólną cieszył się opieką administracji moskiewskiej. Tu uległa kasacji największa ilość klasztorów i kościołów katolickich. Tu założono największą ilość „cerkiewno-przychodzkich” szkółek. Tu na gruzach Wittgenstejnowskich (po Radziwiłłowskich) dóbr Hohenlohe powstały nowe gminy prawosławne, rekrutowane z centralnych guberni moskiewskich i t. d. Tu zresztą ideały Susaninów, Mininych i Pożarskich* głęboko zapuściły korzenie. Tu młodzież wioskowa mocno jest przejęta chęcią naśladowania „bohaterów”... Tu znalazłeś śmierć męczeńską dowódca Krechowieckiego³⁹ pułku pułkownik Mościcki⁴⁰.

Pozatym Słucczyzna wydała najsielniejszą paczkę bolszewicko-komunistycznych komisarzy, która objęła władzę w Smoleńsku i tyranizuje całą ludność. Wszystko co żyje prawosławno-żydowskie dyszy chęcią upokorzenia, zemsty i zniszczenia tego, co polskie. To też warunki pracy są tu bardzo ciężkie, tym bardziej, że ziemiaństwo nasze nic nie zrobiło i nie robi; było może zbyt przestraszone i przygnębione wielkością Moskwy...

Jeśli społeczeństwo polskie pragnie uleczyć miejscową ludność od nienawiści powinno przystąpić do radykalnej pracy: 1. zgnieść prawosławny rozsadnik nienawiści do „zgniłego zachodu”, a do polaków przede...

...Musimy więc do tej pracy grupę ludzi uświadomionych i wykształconych oddanych całkowicie trudnej może narazie niewdzięcznej pracy. Pod tym względem bolszewicy mogą nam służyć za przykład: na agitację kosztów nie żałowali.

Ludność miejscowa musi zostać przez nas przekonana o niesłuszności poglądów, wpajanych w nich o wrogich względem nich zamiarach Polski i Polaków i przestać się nas obawiać.

Chłopi prawosławni przez żydów podsycani wierzą, że wkrótce „Polskie pany” stąd wyjdą, a wówczas nastąpi raj chłopsko-prawosławny, a panom-katolikom będzie „kryska”.

Żandarmerja i poszczególne oddziały wojskowe swem nietaktownem zachowaniem się (jakby byli w kraju obcym, wrogim) pogłębiają jeszcze niechęć i nienawiść ku nam.

Z tem wszystkiem walczy z dodatnim wynikiem nasza administracja (aparat, który względnie działa z małymi wyjątkami sprawnie). Na czele stoi nieposzlakowanej uczciwości, wielkiego serca i wielkiej wiedzy zasłużony patryjota i pracownik na niwie społeczno-narodowej, Starosta dr. Bolesław Grabowski⁴¹; brak mu jednak do zakreślonej przez niego pracy odpowiednich ludzi i funduszów.

Pomimo iż na nastrój ludności i jej ku nam przychylność, ujemnie wpływają ciągle rekwizycje i ogromna ilość zapotrzebowan na furmanki (co nb. nie odbywa się bez nadużyć) oraz to, że szczególnie pod względem ostatnich, cały ciężar spada na wsie, z pominięciem dworów, ludność starsza — gospodarcze, są względnie pokojowo usposobieni. Są już zmęczeni wojną, wzduchają do pracy twórczej, a spokojnej.

* Прозвішчы Івана Сусаніна, Дзьмітрыя Пажарскага і Кузьмы Мініна выкарыстанныя рэвідэнтам ТСК з мэтай, каб ярчай адлюстраваць даўнасьць антыпольскіх настрою праваслаўнага насельніцтва Случчыны.

Młodzież przeważnie ciągnie ku Moskwie, i temu się dziwić nie należy; wychowana była przecież w szkołach rosyjskich, wzducha więc do Denika- na i wielkiej niepodzielnej Rosji. Oprócz tego widać tu agitację S.Rewolucjonistów.

Prawosławna ludność, szczególnie b. urzędnicy nie mogą się pogodzić z obecnymi warunkami to też grawitują nie tylko ku Moskwie, lecz i ku bolszewikom wzduchają „zawsze to swoi“. Obsadzenie posad (sądownictwo, akcyza) rosjanami szkodliwe <...> wych zwierzchników; obchodzenie świąt prawos. według st. st. zabójczo wpływa na stosunki.

Jako przykład nastroju rosjan–obywateli do państwowości polskiej przytoczę jeden choćby fakt: w Ślucczyźnie obywatel–rosjanin p. Ogarkow (Czu- czewicze, Lenin, Omchowicze i t. d.) wyraźnie się wypowiedział, że on nie uznaje ani administracji polskiej ani jej państwowości i płacić podatków nie będzie, jednak zagrożony aresztem i wywiezieniem zmiękn.

Szkoły białoruskie i rosyjskie muszą być pod bardzo ścisłą kontrolą; dotychczas ani razu inspektor szkolny nie wizytował ani jednej szkoły. Nie wie nawet, że w powiecie istnieją szkoły przez niego nie zatwierdzone (np. w Pociejkach w gmachu gminy). To też kpią z nas i z naszej administracji. W gimnazjach do 75% żydów i to się nazywa Gimnazjum Rosyjskie. Język polski wykładany jest pro forma i to nie wszędzie. Dodać muszę że w r. 1918 szkółek polskich było 64 w tem ziemskich 20 (reszta Macierzy⁴² i Rada Ziemi Mińskiej⁴³). Na szkolnictwo na wsi szczególną należy zwrócić uwagę i fundusze znaleźć. Daje się zauważycie ciekawy objaw; w pewnych miejscowościach szkołach białoruskich, gdzie wykładały język rosyjski i niby polski — po paru miesiącach zajęć zażądali jeżeli nie można szkoły rosyjskiej to proszą o polską.

Żydzi z właściwą sobie przebiegłością zatruwają atmosferę, agituają w dalszym ciągu i spekulują markami.

Jeszcze raz podkreślam: musimy zwrócić szczególną uwagę na podrywanie zaufania do wszystkiego co rosyjskie i starać się wzbudzić szacunek do Polski przez szerzenie idei demokratycznych, pogadanki z latarnią i przezroczami. O historji Polski pojęcia nie mają i to uwzględnić należy mocno i serdecznie. Tembardziej, że mają wielki respekt dla kultury polskiej „zawsze to delikatniejsze“ powiadają. Boją się nas tylko i nie ufają.

Stosunki gospodarcze

Powiat Ślucki od działań wojennych ucierpiał mało. Dwory tylko i to w nieznacznej mierze od bolszewików (mam na myśli żywego inwentarz i plony).

Kultura rolna — pierwszej klasy. Ziemiaństwo wobec systemu, jaki panował za czasów Romanowych, imało się roli. Kultura się podniosła; włościanie naśladowali i powodowali się wskazówkami dworu. Cała np. gm. Miłkowska powstała na gruntach po–Radziwiłłowskich toč to Holandja białoruska: szluzy, groble, kanały, zalewanie łąk i t. d. Jednym słowem stosowany jest system najbardziej postępowy.

Włościanstwo na wojnie zrobiło dobry interes: moc mają pieniężny, nie wiedzą co z nimi robić, z tego apetyt na ziemię. O Grodzieńszczyźnie jed-

nak, gdzie setki tys. dziesięciń ziemi leży obłogiem, słyszeć nie chça. Oblizują się na sąsiednie dwory polskie. Proletarjusz wiejski w dalszym ciągu cierpi nędzę — może więcej niż przed wojną. Dwory podniszczone, służbę zmniejszono do minimum. Fabryk brak, wyrób leśny nie istnieje, brak więc pracy, stąd lament i przekleństwa i wzdychania do bolszewików. Należy temu zaradzić — dać pracę, ochroni się tem wielu od nędzy a tem samem od chorób zakaźnych i głodowej śmierci. Pośpiech konieczny.

Zbogacony chłop–gospodarz ogląda się za ulepszeniem gospodarstwa i ułatwieniem w pracy. To też kooperatywy trafiają mu do przekonania. Chętnie dał by na to grosze — brak tylko wykwalifikowanych ludzi, którzyby poprowadzili kooperatywy, pozakładali spółki mleczarskie, kółka rolnicze i t.d. Jeszcze raz podkreślamy potrzebę wykwalifikowanych, uczciwych i czystych rąk. Może poznańskie dałoby takich ludzi...

Na własną już rękę gromady zaczęły obsługiwać siebie. Brak soli popchnął ich do tego (gm. Teladowicka, Howieźniańska, Cimkowicka). Gdyby nie trudności, jakie czyni aprowizacja, to inicjatywa byłaby znacznie większa. Oglądałem okólniki, które głosiły o konfiskowaniu soli i innych produktów przywiezionych z Królestwa bez względu na wydane poprzednio pozwolenia. Co tydzień co innego, odwoływanie, znów pozwolenie, wstrzymywanie i tak w kółko. Zraża to okrutnie. A żydzi dają sobie z tem radę i ich to się nie tyczy.

Chciałbym zwrócić uwagę sfer miarodajnych, ażeby jaknajprzedej stworzyć centralę w Mińsku lub Baranowiczach powstałyby wówczas jak grzyby po deszczu kooperatywy za niemi poszłyby kółka rolnicze, spółki mleczarskie. Tworzenie tych ostatnich bez centrali uważałem za zmarany wysiłek i koszt. Chłop nasz, jak będzie widział zysk, pojedzie i na inne instytucje. Kooperatywy wyksztaciłyby potrzebną ilość ludzi, dałoby pewne uświadczenie i wiedzę zawodową.

Należy zwrócić uwagę wyższych władz, że pędzenie wódki uprawiane jest na wielką skalę. W biały dzień wożą aparaty i we wsi ustawiają — było to we wsi Czernohubowie. Na ogół zboża mało, jeśli i to przepędzi się wódka — przednówek będzie więcej niż ciężki. To też nie można stosować litości do fabrykantów samogonki.

Pewne grono osób zwróciło słuszną uwagę, ażeby wydane zostało prawo, zakazujące rozdrabianie gospodarstw włościańskich przez dzielenie gruntów pomiędzy członków rodziny. Toby zapobiegło tworzeniu się proletariatu włościańskiego i zmusiłoby do szukania innego sposobu do życia. Obudziłaby się inicjatywa. Uświadczenie narodowego w całej masie niema: prawosławni podają się za russkich — katolicy za polaków. Musimy wyzyskać nieświadomienie chłopa tutejszego pod tym względem. Jest to materiał, który o ile nie pożałujemy kosztów, urobimy na swoją modłę. Tembardziej że chłop wyraźnie podkreśla, że jemu wszystko jedno, kto panuje, byle jemu dobrze było. Jakoby istnieje urząd kontrolera rolnego, mający na celu łagodzenie stosunków. Dotychczas o działalności tych panów nic nie słyszać.

Powrotu pańszczyzny chłop panicznie się boi; czyby nie należało wydać jaką odezwę, w mocnych słowach zbijającą kursujące brednie.

Duchowieństwo

Naogół duchowieństwo polskie godnie piastuje swoje stanowiska. Wpływ ich kolosalny, ludność katolicka pasterzom swoim oddana jest bez zastrzeżeń. To też istnieje obustronne zaufanie. Proboszcz z Zamościa ks. Dmitrowicz z parafii swojej stworzył małą Polskę. I tam kooperatywy bajecknie funkcjonują. Proboszcz z Kopyla, ks. Znosko kolosalny ma wpływ przez swoje świętobliwe życie i całkowite oddanie się duchowym potrzebom parafii. Natomiast księża: z Cimkowicz — Oskierko i prob. z Bobowni — nie mają wpływu. Zbyt są oddani sprawie zysków z różnych przedsiębiorstw. Naogół parochowie prawosławni usposobieni nie życzliwie — są jednak wyjątki. Pop z Romanowa był na wiecu przeze mnie urządzonym, posługiwał się językiem tylko polskim i przyjmował żywego udział w wybieraniu delegata na Zjazd Ludowy, oraz protokół podpisał.

Stosunki polityczne

Wyraźnych koncepcji politycznych nie daje się zauważyć. Robota jednak krecia wyczuwa się na każdym kroku. Wszystka inteligencja rosyjska zszeregowała się pod sztandarem białoruskim. Odważniejsi głoszą, że są S.R. Należy roztoczyć nad tymi panami szczególną opiekę.

Żydzi poza sjonistycznemi stowarzyszeniami nie ujawniają działalności swojej. Kiedy zażądał spisu żydowskich stowarzyszeń wywołałem popłoch i gwałtowne dopypywanie: po co, na co? zaznaczyli jednak, że gromadzą się przy kahale, a tam rozgałęziają.

Pozatem istnieją grupy Demokracji Chrześcijańskiej, prowadzone przez księży. N.D. i Związki Ludowo–Narodowe nie istnieją. Sympatyków moc.

Ziemianstwo skupiło się przy Związku Zieman. Zanim nie będzie zaprowadzony porządek i nie przeprowadzi się plebiscyt, należałoby usunąć ze wsi notowanych bolszewików. Ci silnie brużdżą. Urągają i kpią z władz naszej — szerszy zaś ogólną tolerancję naszą bierze za słabość.

Rada Polska Ziemi Mińskiej posiada filje swoje: w Słucku powiatową, parafialną i okręgową, Kopylu i Starczycach.

Stosunek władz administracyjnych do Str. Kres.

Stosunek więcej niż przychylny, uprzedzająco grzeczny. Doznałem szczerego poparcia i pomocy od Starosty p. Grabowskiego: polecił rejonowym i wójtom udzielanie pomocy i wskazówek o ilu nasi współpracownicy będą potrzebowali. Na odbytem zebraniu rejonowych i wójtów dn. 18/I na którym byłem, p. Grabowski Straż Kresową poparł i nakazał współdział w pracy naszej. Ziemianstwo zaś obawia się i patrzy nieufnie. Przy pomocy jednak p. Grabowskiego udało się rozwiązać nieufność (obawiają się poruszania kwestji rolnej, chcieliby ażeby jak najmniej o tem z chłopem mówić), przekonaliśmy tych panów, że są w błędzie. W rezultacie na posiedzeniu dn. 25/I Koła Rolniczego i Związku Zieman, na którym byłem, ofiarowano do mego rozporządzenia na opłacenie jeszcze po jednym pracowniku do pomocy naszym rejonowym sumę 6150 rb. Mam nadzieję, że dojdzie do 10000 rb.

Stosunek Dworu do wioski

Niestety, nie mogę powiedzieć, żeby był poprawny. Robi wrażenie porąchunków. Panuje wzajemna (z małymi wyjątkami) nienawiść. Myślimy się niczego nie nauczyli. Chłopi powiadają, że wyprzedawanie przez panów plonów świadczy, że oni nie czują się tu mocno. Pozatem niepomierny ciężar jaki skutkiem wojny spadł na włościan, źle nastraja tych ostatnich. Stójki⁴⁴ zabijają ich. Dwory tych ciężarów nie ponoszą. Np. administracja ks. Radziwiłła, jego leśniczowie, objazdowi, pomimo, że mają konie nie są wyganiani z podwodami i t. d. Pozatem brak opału. Jakiś dziwny upór ze strony właścicieli lasów, a niesprzedawanie drew wywołuje sarkastyczny ból.

Szykanowanie marki polskiej przez rządów i ziemian również źle wpływa na stosunek z włościanami, tembardziej, że sami płacą markami, a żądają rublami. Były wypadki, że wywracano furmanki po całodziennej pracy odgrzebywania z pod śniegu i wyszukiwania gałęzi za to, że nie mogli zapłacić 15 rb. za wóz gałęzi, carskimi, a marek nie przyjmowano. Ceny na opał są zbyt wygórowane. Proszę o ustalenie taksy. Brak opału spowodowuje, że włościanie zaczęli wyrąbywać brzozy na trakcie np. między Słuckiem a Romanowem całemi wiorstami świecą pustki. Należy natychmiast zakazać pod najbardziej bezwzględną karą ostatniej ozdoby Mińska. O słupach telegraficznych zamilczę.

Jeszcze parę słów: leśniczowie ks. Radziwiłła rządzą się jakby za najlepszych czasów. Wybryki swoje posuwają może za daleko: wprowadzają nowe wymagania i zarządzenia np. w leśnictwie Chominka. Prawdopodobnie pragnąc sobie ulżyć w pracy skasowali zwyczaj sprzedawy wozowej, każdą stawiać saźnie czego wioski nie mogą kupować, gdyż są zbyt biedni, najwyżej mogą się zdobyć na wóz gałęzi. Pomocnik leśniczego, p. Konoplannikow rosjanin używa wypróbowanego sposobu.

Kwestja z sianem zabójczo wpływa na stosunki między wsią i dworem. Podkreślam znęcanie się pana Ogarkowa (z Czuczewicz i Lenina): za wóz siana domaga się 70 rs. lub ½ wozu każe odwieźć do Czuczewicz.

Szpitalnictwo

Ospa, tyfus, szkarlatyna, syfilis panują w zastraszający sposób. Pewnym wioskom grozi doszczętnie wymarcie (Moroz*, Deniskowicze całe Polesie). Pomocy lekarskiej prawie żadnej. Felczerów objazdowych brak. Lekarze zdzierają skurę. Np. dr. Lopott w Nieświeżu za wyjazd każe minimalnie płacić rb. dwieście carskich papierami, plus coś z produktów.

Samorząd miejski i gminny: wybory do Rady Miejskiej mają się odbyć 29/I r. b. Radnych 24 prawdopodobnie wyjdzie po 8 od pol. żyd. i białorus.-moskali. Wybory do Rady Powiatowej będą 1/II. Na czele komitetu stoi p. I.Korkozowicz i J. Bułhak⁴⁵. Powiadają, że wynik będzie pomyślny; żydzi poszli na ustępstwa.⁴⁶

Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy, Dział Starych Druków i Rękopisów.
Zarząd Cywilny Ziemi Wschodnich (ZCZW), sygn. 1732, k. 6—13.

* Magchyma, Morači.

Люты—сакавік 1920 г.**RAPORT**

Powiatu Śląckiego

za luty 1920 r.

Stosunki administracyjne

Bezpieczeństwo publiczne w ostatnich czasach zaczęło nieco szwankować. Wałęsa się moc podejrzanych osobników, coraz częściej obija się o uszy wieść o napadach i wybrykach poszczególnych jednostek i wszystko to pod firmą żołnierską. Np. w Juszewiczach 24/2[.1920 г.] trzech, jakoby żołnierzy, wypatrzywszy zrana u kogo tłusty wieprzak, wieczorem, styranizowawszy ludność strzałami, zagrabiły gospodarzowi 15-tu pudowego wieprza. Policja również robi różne wypadki alarmujące sprowadzające panikę np. w Nieświeżu 2-ch podhumorzonnych panów żandarmów-sierżantów 17/2 wieczorem o godz. 10-ej wpadli do objazdowego leśnika ks. Radziwiła w uroczysku Św. Krzyża — Bronisława Iwanowskiego — przetrzęśli cały dom, a dwóch gości jego poturbowali dotkliwie.

Stosunki sanitarne

Stosunki sanitarne nabierają cech tragiczności. Całe wioski mają wygląd jednego szpitala. Śmiertelność straszna. Np. w Moroczy były wypadki że dziennie na tyfus umierało po 10 osób. Pomocy lekarskiej żadnej, apteki tylko dla ludzi bardzo zamożnych. Niema chaty, gdzieby śmierć nie gościła.

Stosunki wojskowe

Ludność katolicka (z b. małymi wyjątkami) oddana jest bez zastrzeżeń naszym żołnierzom. Natomiast ludność prawosławna, szczególnie młodzież, jest naszym zdeklarowanym wrogiem. Grawitują ku bolszewikom. Jednym tylko uchem śpią, łowiąc szmery, czy nie idą bolszewicy. Gdyby nasz polski żołnierz nie dopuszczał się wybryków, ludność prawosławna nie miałaby argumentów do zażaleń i utyskiwań na gnębienie ich przez władze i wojsko. Niestety pod tym względem wiele jest do życzenia. Co prawda i zły fasunek wojska wpływa na zbyt częste rekwizycje. Aureola Denikina w ostatnich czasach na nowo powstała. Wiele mówią, że z Denikiem idą i bolszewicy, a za nimi japończycy i chińczycy — za niemieckie i żydowskie pieniądze. To też żydzi mają u nich pomimo rasowej nienawiści wielki mir. Wyrobiło się jakieś dziwne pojęcie, że Polska już nie jest silną, a więc nie należy się jej bać, a służyć tylko żydom, bo mają grosze.

Na tle rekwizycji bydła w przyjmowaniu przez pp. Adolfa Jaźwińskiego pochodzącego z pod Kopyla gm. Pociejkowskiej i Borkowskiego z Andrusowszczyzny również z pod Kopyla urzędników intendantury W. Poznańskich w Śląsku dzieją się rzeczy straszne, wprost bandytyzm na zimno. Są to ludzie wyzuci z najelementarniejszych cech uczciwości. Byli już pod sądem w Bobrujsku, jakoś tam się wykrnęli. Nanowo wypływają. Rozporządzenia już milionami. Bydło przyjmują nie na wagę, lecz przeważnie na oko. Włościanie ponoszą kolosalne straty. Za skargi biją, to też milczą i złorzeczą. A dzieje się to wszystko pod opieką p. Wegnerowskiego porucznika Wojsk Poznańskich — któ-

remu przyporuczono przyjmowanie bydła i siana. Również wiele się mówi o nadużyciach, których się dopuszczają żołnierze z sianem. Nprz. do Tanerzyc przyjechało 36 fur z sianem, wyjechało zaś tylko 2 (dwie), drugiego dnia z 70 fur dojechało do Słucka tylko 5 (pięć), resztą wymienili na jaja, wódkę, masło itd.

Stosunki gospodarcze

Sprawa rolna. Ziemianie ziemię wyprzedają z pospiechem wiele mówiącym. Głównymi nabywcami różnych pustek po wioskach są żydzi, płacą po 7 tys. za dziesięcinę. Radziwiłł, Zaleski i inni lasy wycinają w pień. Gospodarka, więcej niż rabunkowa.

Kooperatywy rozwijają się niczem grzyby po deszczu. Gdyby nie trudności, jakie czynią instytucje aprowizacyjne i kolejowe, jako też i władze w wydawaniu przepustek, — toby się takowe rozwinięły według naszych chęci. Brakuje tylko wykwalifikowanych buchalterów objazdowych, którzyby mogli sprawdzić i skontrolować na miejscu w gminach. Znane mi są fakty, że pewne kooperatywy na soli zarabiały do 20 tysięcy rubli. Utuczyło to jednak kieszenie dostawców; udziałowcy zaś otrzymali tylko część zysków.

Kwestja młynów. Rozporządzenie pobierania wynagrodzenia w naturze za mliwo, stosując jednakową normę dla wiatraków, młynów wodnych i parowych — uległo mocnej krytyce. Te ostatnie ponoszą kolosalne straty. Za zmienienie 1 puda żyta branie 3-ch fun. w naturze uważają gospodarze za bardzo ciężką kontrybucję. Proszą pobierać groszem (za zmienienie puda jęczmienia 6 rub.). Pozatem przy ważaniu dopuszczają się różnych nadużyć.

Właściciel młynów wodnych w Małych i Wielkich Ostrowczycach pobiera od puda 2 r., a za pud jęczmienia na kaszę po 10 r. albo wszystką mąkę. To samo i z pszenicą.

Stosunki oświatowo-kulturalne

Trzeba odpowiedniejszego inspektora szkolnego — obecny nieczynny, szkół zupełnie nie wizytuje. Nauczycielki nieopłacone od kilku miesięcy. Wyczuwa się pewne lekceważenie.

Wsie. Ładne, Wieliczkowicze, Czerepy i inne proszą o szkoły polskie i o sprzedanie budulcu za obniżoną cenę na budowę gmachu szkolnego.

W Ładnym np. w izbie 7-mio arszenowej uczy się 40 dzieci.

Idea zakładania kół młodzieży trafia wszędzie do przekonania. Po zjeździe Ludowym trzeba będzie zająć się tem. Proszę wszędzie o podręczniki i biblioteczki; czyby się nie dało zorganizować latające kursa języka i historji polskiej i białoruskiej po małych miasteczkach i większych wioskach.

Stosunki organizacyjne

Naogół stosunki z władzami i społeczeństwem poprawne — tylko żandarmerja jest nieco nieżyczliwie usposobiona.

Stosunki polityczne

Działalność wszystkich organizacji białoruskich i żydowskich jest szkodliwą. Tam się schoronili panowie z pod sztandaru S.R. Cała inteligencja białoruska i żydowska instytucje te popiera.

Należałyby zwrócić uwagę naszych władz miarodajnych aby wymagano od naszych urzędników jako to: rewiowych, wójtów, sędziów, by ci więcej posługiwali się językiem polskim, niż to czynią dotychczas. Wygląda, jakby czynili łaskę, odzywając się po polsku. Np. Rewir IV-ty mówi tylko po rosyjsku nawet pomiędzy sobą.

W Romanowie mieszka p. Ułasiewicz, b. komisarz, Abramczyk, Naliwańczyk i jakaś kobieta (niedawno była aresztowana) — są to zdeklarowani nasi wrogowie, agitują.

Również i sołtys we wsi Jugierawszczyzna pod Hrozowem — bolszewik komunista. Należy przynajmniej usunąć go.

Ośmielam się jeszcze raz mocno podkreślić wywrotową działalność białoruskich działaczy. Chyba wystarczy dowódów jakimi rozporządzamy choćby ze zjazdu ludowego mińskiego*. Panów tych stanowczo usunąć należy ze stanowisk, o ile ich zajmują. Np. ksiądz Godlewski⁴⁷, prefekt gimnazjum polskiego w Nieświeżu. Jest to zdeklarowany wróg polskości.

Znamienną była mowa ks. Godlewskiego do generała Mokrzeckiego⁴⁸, wkraczającego na czele wojsk polskich do Nieświeża, w której się ośmielił ujawnić program białorusinów, ona wszystkich oburzyła, a generał Mokrzecki nie mógł zapanować i zwrócił się do żołnierzy mówiąc: „Czy słyszcie“. Było to wymowne. I taki pan Godlewski tolerowany jest i piastuje w dalszym ciągu odpowiedzialne stanowisko wychowawcy młodzieży.⁴⁹

Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy, Dział Starych Druków i Rękopisów. Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (ZCZW), sygn. 1732, k. 1—5.

11. З рэпартажу Ўладзіслава Галубка⁵⁰ пра ягоную паездку ў Слуцак

10 сакавіка 1920 г.

З паездкі ў Слуцак

Як і ў даўніе часы, Слуцак лічыўся адным з найвыбітнейшых гарадоў Беларусі, так і цяпер у Слуцку грамадзянская справа вельмі бойка пашыраецца, і нацыянальная съядомасць паміж сялян і мяшчан далёка вышэй стаіць, чымсь у Менску і па-за межамі яго. <...>

Было 11 ч. ночы, калі я быў ля дзівярэй Нацыянальнага К-ту.

Беларускі съцяг і Пагоня съведчылі мне, што тут сяліба Слуцкіх Беларусаў.

Увайшоўшы ў памяшканье К-ту, у чытальні я ўбачыў вялікі парт-рэт Я.Купалы, нарысаваны вядомым слуцкім мастаком Праатцавым, і шмат плякатаў нацыянальнага харектару. Усё гэта съведчыло, што тут працуюць беларусы.

* Маецца на ўвазе сънежаньская сесія 1919 г. Рады БНР у Менску.

Назаўтра пазнаёміўся з працоўнікамі К-ту, а праз некалькі дзён убачыў і жыцьцё іх. Аказалася — усе яны безработныя і жывуць у вельмі цяжкім становішчы. Працаўнікоў досьць вялікі лік, і, на радасць, між імі ёсьць два юрысты і археолёг.

Штадня раніцаю ўсе яны зьяўляюцца ў К-т і працуецца, а праца разнахарактарная: выдача кніжак і газэтаў у чытальню, выдача справак аб ваеннопалонных (задарма), дапамога сялянам у справах юрыдычных і ў справах вызвалення беларусаў з вастрогу, статыстыка безработных, грошовая дапамога безработным, справа тэатральная, хоральная і інш. Поруч з мужчынскім пэрсоналам удзел у працы прымаюць кабеты і паненкі, катормя гэтаксама бязупынна працуецца ў К-це.

Пры мне быў скарбоначны збор для безработных.

Случчане вельмі прыхільна аднесліся і такім чынам сабралі нешта больш за 2000 р.

Раздаваць меліся каталіком, праваслаўным беларусам і жыдом — усім тым, хто зарэгістраваўся ў К-це.

Праца Слуцкіх беларусаў вельмі цяжкая, праходзіць пры холадзе і голадзе; ні дроў на апал К-ту, ні грошаў ніадкуль ня маюць. Усе тыя гроши, катормя зъмітаюць з усіх куткоў, выдаюць за арэнду памяшканья К-ту (300 руб. у месяц) і на ўтрыманье некалькіх вучняў-гімназістаў (беларусаў), катормя, будучы сіратамі, ня маюць мажлівасці плаціць за право навукі.

Польская ўлада добра наглядае за беларусамі. Ёсьць і прыхільнікі беларусаў, катормя заўжды стараюцца не перасоліваць; такім зъяўляецца павятовы стараста і інш. Слуцкіе беларусы вельмі шануюць іх і рады бываюць у іх, верачы ў іх шчырасць.

У вялікай пашане ў Случчане свой тэатр.

У дзень спектаклю (29 лютага «Праменчык шчасця»^{*}) билеты былі раскуплены ўсе. Збор быў 2000—2500 р. Тэатр сам па сабе не вялікі — дэкорацыі бедныя.

Пьеса ставілася пасля 3 рэпэтыцыі і, праўду кажучы, прайшла нядрэнна. Пэрсонал тэатральны падбіраецца, але брак жаночых сіл. Між іншым, пры трупе ёсьць хор, арганізаторам каторага зъяўляецца п. Русак. Хор шмат завучыў песень і часта выступае на сцэне.

Вялікая заслуга п. Русака ў тым, што ён, жывучы пры Слуцку ў вёсцы, запісвае там на ноты песьні і штадня прыходзіць у горад кіраваць хорам.

Запісаных на ноты песьні вялікі лік, і гэта для тэатру і музыцы беларускай вялікі скarb. Вельмі пажаданым было б, каб Слуцкія дзеячы парупіліся аб музэі і як найхутчэй пачалі б збор этнографічных, археолёгічных і розных гістарычных рэчаў Беларускай зямлі, а Слуцкая зямля гэтым багата.

Гэтую справу лёгка можна распачаць, прымаючы пад увагу, што пры Камітэце ёсьць вельмі пажаданы шчыры дзеяч К-ту юрыст-археолёг

* Спектакль паводле п'есы Ўл. Галубка.

п. Фёдараў⁵¹, каторы ў імі дарагой бацькаўшчыны не адмовіцца па-працаўцаць у гэтым кірунку.

Са сьветлымі і дарагімі ўспамінамі я пакінуў Слуцак і лепшых си-ноў Бацькаўшчыны.

Галубок

Беларусь. 1920. 10 сакавіка.

12. Зварот

беларускіх нацыянальных дзеячоў Случчыны да дэмакратычнае грамадзкасці ўсяго съвету

21 сакавіка 1920 г.

Мы, ніжэйпадлісаныя ўчастнікі зьезду Случчыны, скліканага Стражай Крэсовай 21 марта 1920 году, заяўляем, што:

1) На зьездзе ня было прадстаўнікоў ад многіх мясцовасцяў Слуцкага пав., прыкладам: в. Лучнікі — болей за 1000 душ; Бранавічы, Варкавічы — больш за 500 душ, Ячава — 500 душ; Жывагодавічы — каля 500 душ; Крывічы, Серагі і многа іншых лічбаю болей за 36 ня мелі сваіх прадстаўнікоў на зьездзе.

2) Ад многіх іншых мясцовасцяў Слуцкага павету прадстаўніцтва было няправільнае: а) выбраных прадстаўнікоў з многіх мясцовасцяў не пазвалі на зъезд з прычын палітычнага характару; б) апрач прадстаўнікоў ад вёсак былі вызваны на зъезд прадстаўнікі ад каталіцкіх касыёлаў, назначаных ксяндзамі, — прыкладам: ад Целядавіцкае парафіі было гэткіх «прадстаўнікоў» 6 чалавек, тады як ад праваслаўных цэркваў зусім прадстаўнікоў ня было; в) выбары на зъезд праводзіліся адкрытым галасаваньнем, на катормы быў націск з боку польскае ўлады; г) лічба прадстаўнікоў была не працяглай: Баркаўцы Пукаўскай воласці — 12 двароў мелі 1 прадстаўніка; Хвойнікі і Сычы Пукаўскай воласці — разам 17 двароў — 1 прадстаўніка; Буслаўка Слуцкай воласці — 7 двароў — 1 прадстаўнік; Бранчыцы Цараўскай воласці — болей за 150 двароў — 1 прадстаўнік, Чыжэвічы — болей за 200 двароў — 1 прадстаўнік і інш.; д) пры выборах, нягледзячы на пытаньні насялення, ня было паведамлена аб мэце зъезду.

3) Зъезд быў праведзен пад націскам польскай улады, нават была пушчана погаласка аб арышце непакорных. Аратарам, што прамаўлялі за Незалежную Беларусь, старшыня зъезду (ён быў назначаны Стражай Крэсовай, а не выбраны зъездам) не даваў гаварыць. Што наагул ведамым беларускім працаўнікам старшыня ня даваў слова, тым ча-

сам, як аратарам Стражы Крэсовай давалася гаварыць не ў чаргу; што, нягледзячы на катэгарычны дамаганын зъезду запрасіць на зъезд прадстаўніка Беларускага Нацыянальнага Камітэту Случчыны, такі прадстаўнік не быў дапушчаны нават з дарадчым голасам, у той час, як прадстаўнікі польскіх устаноў, у тэй лічбе і вайсковых, былі дапушчаны на зъезд і выступалі як аратары. Нягледзячы на дамаганын зъезду, былі забаронены выбары мандатнай камісіі, каторая праверыла б усіх мандаты. Нягледзячы на дамаганын ўчастнікаў зъезду, не была выстаўлена павестка дня. Была неўспадзеўкі прачытаная рэзалюцыя аб прылучэныні да Польшчы, абсуджаць якую было забаронена. Выходзіць з залі зъезду перад галасаваньнем рэзалюцыі не пушчалі. Перад галасаваньнем рэзалюцыі было ўпушчана ў залю некалькі сот чалавек, каторыя ня мелі ніякіх мандатаў. Гэткім парадкам учаснікаў зъезду было 240 чалавек, а рэзалюцыю галасавалі каля 500 чалавек; проці рэзалюцыі бадай была большасць, але галасы не падлічывалі, і старшыня зъезду заяўлюе, што рэзалюцыя прынята аднаголосна.

Дзеля ўсяго вышэй сказанага мы лічым гэты зъезд неправамоцным і зварочваемся да дэмакраты ўсяго съвету, пратэстуючы проці гвалту і зъдзеку над воляю Беларускага Народу.

Зенюк Янка⁵², Колпак Алесь⁵³, Басалыга Іван, Кецко⁵⁴ (усяго 10 подпісаў).

*НАРБ, ф. 368, вол. 1, спр. 40, арк. 35—36. Копія, маш.
Апубл.: Спадчына. 1994. №4. С. 75—76.*

13—14. Выпісы з асобных пратаколаў Белнацкаму Случчыны за травень 1920 г.

4 траўня 1920 г.

Часовы

Беларускі Нацыянальны

Камітэт Случчыны

Траўня 5 дня 1920 г.*

№ 80

м. Слуцак

Па пытанню аб міравых перагаворах Польшчы з Маскоўшчынай⁵⁵ і пагляду Камітэта на Беларусь ухвалілі:

Прызнаючы безпавортна, што Беларусь павінна быць Вольнай і Незалежнай Народнай Рэспублікай у яе этнаграфічных межах, Часовы Беларускі Нацыянальны Камітэт Случчыны выносіць катэгарычную пастанову, каб у місіі, якая будзе вясьці міравыя перагаворы паміж

* Гэтая ўхвала Белнацкаму была прынятая 4 траўня, а выпіс з пратаколу паседжання камітэту зроблены 5 траўня 1920 г.

Польшчай і Маскоўшчынай ці кім іншым, дзе будуть закранацца інтарэсы Беларусі, павінна быць прэдстаўніцтва ад беларусаў з правам пастаноўчага голасу.

Старшыня П. Жаўрыд
Пісар Ян. Ракуцька

НАРБ, ф. 604, вол. 1, спр. 2, арк. 103. Аўтэнт., рук. Маецца штамп і пячатка Белнацкаму Случчыны. Апубл.: Спадчына. 1994. №6. С. 54.

ЧАСОВЫ
Беларускі Национальны
КАМІТОВ
Случчыны
Документ Годин 1920.
№ 81
м. Слуцак

Выпис з пратакола Беларускага Нацыянальнага Камітету Случчыны ад Чэрвонога 1920 года.

По питанняю аб мірафармінні перасадкаў Польшчы з Маскоўшчынай і пасяджанні камітета на Вілоручеб членамі:

Професіоналы будаўнічага, што Беларусь павінна быць Вялікай і Усёлічнай Народнай Рэспублікай у яе членстве ў міжнародніх асаамах. Члены Беларускіх Нацыянальных Камітетаў Случчыны выносяць камітарычную поспеховую, хоць у сініх лацех будзе вясла мірафармінні перасадкаў Польшчы з Маскоўшчынай у кім іншым, дзе будучы збор француза інтарэсаў Беларусі, падзімае быць прэдстаўніцтва ад беларусаў з правам пастаноўчага голасу

Выпись з пратаколу паседжанья Белнацкаму Случчыны ад 4 траўня 1920 г. адносна бальшавіцка-польскіх мірных перамоваў.

Пісар Ян Гаўрыд

11 траўня 1920 г.

Часовы
Беларускі Нацыянальны
Камітэт Случчыны
мая 17 дня 1920 г.*
№ 100
м. Слуцак

Разглядалася пытаньне аб заяве прэм'ер-міністра Польскае Дзяржавы Скульскага⁵⁶ ѹхвалена:

Беларускі Нацыянальны Камітэт Случчыны выказвае свой катэгатычны пратэст з прычыны заявы міністра-прэзыдэнта Польскае Дзяржавы Л. Скульскага й Пасла Польскага Сойму Дубановіча⁵⁷, што быццам кіраўнічыя кругі беларускага грамадзянства, дастаючы для Беларусі самаўпраўленыне, — выракаюцца за гэта Незалежнасці Беларускае Народнае Рэспублікі.

Беларускі народ Случчыны ѹсе прадстаўляючыя яго арганізацыі цвёрда стаяць за незалежнасць Беларусі згодне з актам Рады Беларускае Народнае Рэспублікі ад 25 сакавіка 1918 году.

Старшыня П. Жаўрыд
Пісар Ян. Ракуцька

НАРБ, ф. 368, вол. 1, спр. 40, арк. 9. Аўтэнт., рук. Маецца штамп і пячатка Белнацкаму Случчыны. Апубл.: Спадчына. 2000. №3. С. 18—19.

15. З ліста кіраўніка Слуцкіх настаўніцкіх курсаў беларусазнаўства⁵⁹ Янкі Станкевіча⁶⁰ да кіраўніцтва Цэнтральнае Беларускае школынае рады⁶⁰

6 траўня 1920 г.

Канфідэнцыяльна
У Цэнтральную Беларускую Школьную Раду

Ад кіраўніка курсаў беларусазнаўства ў м. Слуцка Янкі Станкевіча.

На курсах з 30 сакавіка занятак адбываецца нармальна. У вадносінах да акупацыйнае ўлады слухачы дзержацца добра, аніякіх навет самых малых парушэнняў загадаў ці недобраспадзяваньня («неблагонадежности») ня было, і я пэўны, што і ня будзе. Што вайсковая ўлада, адкладаючы курсы, не баялася эксплесаў з боку слухачоў, а про-

* Гэтая ѹхвала была прынятая 11 траўня, а выпіс з пратаколу паседжаньня камітэту зроблены 17 траўня 1920 г.

ста хацела пашкодзіць беларусам, відаць хоць бы з таго, што ў Слуцку і павеце хадзіць можна ўжо ўвечары не да 9—ае гадзіны, як узімку, і не да 8—ае, як некалькі дзён назад, а да гадзіны 10—ае.

На 1-га ліпня сёлета назначаны ў Слуцку польскіе неабавязкавыя курсы для вучыцялёу усіх школ — маскоўскіх, беларускіх і польскіх. Курсы неабавязкавыя, аднак польскім інспектарам і наогул польскаю ўладаю каля іх вытварана такая отмосфера, што яны вучыцялём здаваліся болей чымся абавязкавымі⁶¹. Мэта курсаў з быўшых цяпер русіфікатараў — прыгатаваць разам і полёнізатараў, хоць бы навет у маскоўскіх школах. Вучыцельства, навет лепшае, дрыжачы за кусок хлеба, думае ўсё ісьці на гэтых курсы. Але быць на двах курсах цяжка і амаль немагчыма. Дзеля гэтага на просьбу вучыцялёу уведзена на нашых курсах і польская мова, каторай вучу я.

Дзеля гэтага пасьведчаныні з надрукаваным тэкстам не падойдуць, і я прашу прыслать пасьведчаныні з тэкстам недрукаваным⁶².

Склад слухачоў наагул рабіць добрае ўражаныне. Вучыцялёу ёсьць болей за 200, рэшта студэнты, гімназісты і інш. Усіх каля 350. Каб прымаць, дык набралася б чалавек 500, а кажуць, што і болей. Стыхійна йдуць на беларускія курсы. Дзеля гэтага стараемся зрабіць другую зьмену.

Падмога па 10 мр.* у дзень выдаецца ўсім вучыцялём, што запісаліся да 30-га красавіка ўключна. Апрача гэтага і інтэрнат. І страйнія можна было зрабіць, бо апроваізацыя выдае толькі жыту або аржаную муку і соль (чорную), але, дзякуючы гэнаму жыту і солі, ё магчымасць выдаваць па 10 мр.

Але лектары, лектары!!! Я ніколі не спадзяваўся, каб маглі інтэлігентныя людзі так нягодна чытаць, як чытаюць Жаўрыд гісторыю бел. літаратуры і Петрашкевіч геаграфію Беларусі. Жаўрыд чытае так нягодна, што яго лекцыя дае адзін пэўны мінус. Што да Петрашкевіча, дык тут мінуса пакуль што няма, але і аб карысці можна сумлявацца. Петрашкевіч заўсёды пачынае лекцыю ад слоў: «Паважаныя слухачы!», і, прачытаўшы прафэсарскім тонам мінут 15—25 (максімум!), канчае лекцыю. Mae ўвагі не памагаюць. Адказ у яго адзін: «На такі вялікі час, як 50 мінут, не хапае матэрыялу!» Трэба ратаваць палажэнье. На курсы сабраўся ўвесь цвёрт вялікай слуцкай інтэлігенцыі, ад гімназіста і студэнта да [ылога гарадскога] галавы з яго жонкаю. Калі будзе так, як дагэтуль, што фактычна адзін я чытаю лекцыі, часамі па трох гадзінам, дык ува ўсіх зложыща перакананыне аб беднасці беларускай інтэлігенцыі, каторая не змагла паслаць на курсы ў Слуцак навет 2—3 запраўных лектароў. Пастаўлена на карту справа беларускага руху ў Случчыне.

Усё зробце, каб як-та прыехалі лектар гісторыі Ігнатоўскі⁶³, лектар пеяньня Чарнякоўскі⁶⁴ альбо Тэраўскі⁶⁵, Калі прыедзе Тэраўскі, то шкадаваць ня будзе, бо з слухачоў і слухачак можна як-та зарганізаўшы добры хор, каторы меў бы вялікія зборы ў Слуцку.

* Марк польскіх.

Пасьведчаныне, выдадзена Алесю Аніхойскаму пра заканчэнне настаўніцкіх курсаў беларусазнаўства ў Слуцку ў 1920 г. З-за адсутнасці арыгінальных блянкаў слуцкім выпускнікам выдаваліся пасьведчаныні на блянках Менскіх беларускіх настаўніцкіх курсаў, створаных паводле эскізу Язэпа Драздовіча.

Увага. Яшчэ да майго прыезду Школьная Рада Случчыны пастанавіла выплачваць лектаром па 40 мр. за гадзіну. Прыйзджаючыя лектары будуць мець па 2 гадз. ў дзень (знач. 80 мр.), за каторыя ў Слуцку будуць магчы нішто пражыць. Калі ж будзе і другая зьмена, хоць бы на ёй аплачуваліся лектары па 20 мр. за гадз., то лектаром добра аплацицца іхняя паездка ў Слуцак.

Калі няма лепшага лектара геаграфії, дык неяк прагаруем з Петрашкевічам, але, канечна, прышлеце як пазыку з гэтым вучыцелем Мамчыцам⁶⁶ адну вялікую карту Беларусі і на продаж, колькі можаце, і малых. Тут за вялікую адну карту захацелі 1000 мр. Зрабіце, што можаце, каб прыслать на курсы другога лектара літэратуры. Калі ж гэта зрабіць немагчыма, дык прышліце на мой адказ два (а калі ё трэці, дык трэ) рукапісныя сышткі гісторыі беларускай літаратуры М. Гарэцкага⁶⁷. Гэта можа паправіць хоць трохі лекцыі Жаўрыда.

Канечна, прышлеце з гэтым пасланцам, вуч. Мамчыцам усю, канчальна адноўленую тэрміналёгію матэматыкі, бо бяз гэтага ня можна навучыць мовы і выпусціць з курсаў вучыцялёў. Выязджаючы ў Слуцак, я пакінуў у кнігарні Щкольнае Рады меж з кнігамі, патрэбнымі для про-

дажы ў Слуцку (а тут кнігі прадающа вельмі добра!). Апрача таго, у складзе страўні^{*} ў падвале ляжаць упакаваныя кнігі, каторыя ў свой час маніўся забраць, ды не забраў у Слуцак Бараноўскі. Усе гэтыя кнігі павінен цяпер забраць гэты пасланец і прывезьці ў Слуцак для продажы ў кааператыўнай кнігарні «Процераб», ня даўна тут закладзенае. <...>

6.5.1920. Слуцак.

Кіраўнік курсаў беларусазнаўства
Янка Станкевіч

НАРБ, ф. 604, вол. 1, спр. 6, арк. 249—249адв., 204—206адв.
Аўтэнт., рук. Апубл. (са скаротамі): Спадчына. 1994. №6. С. 74—75.

16. Зварот беларускіх настаўнікаў Случчыны ў Цэнтральную Беларускую школыну раду

12 траўня 1920 г.

Беларуская Школьная
Рада Случчыны

У Цэнтральную Беларускую
Школьную Раду

Заява.

Перасылаючы пры гэтым прозьбу вучыцялёў Слуцкага павету, Беларуская Школьная Рада Случчыны мусіць зрабіць усё магчымае, каб просьба вучыцялёў Случчыны была выслушана, бо толькі беларусізацыя школы ў Беларусі і безадкладнае паляпшэнне яе матэрыяльнага палажэння можа вывесці народную асьвету з таго безнадзейнага палажэння, у якім яна цяпер ё.

За Старшыню Я. Станкевіч
Пісар А. Калпак

У Цэнтральную Беларускую Школьную Раду

Прадстаўнікоў—настаўнікаў
настаўніцтва Слуцкага павету
Юзіка Сасноўскага, Петра Зенюка
і Апанаса Анташэўскага⁶⁸

Прозьба.

Матэрыяльнае палажэнне вучыцялёў Слуцкага павету ў ва ўсе часы было вельмі крытычным, але такога крытычнага і проста катастрофічнага палажэння, у якім апынулася народнае вучыцяльства

* Маецца на ўвазе страўня пры Часовым Беларускім нацыянальным камітэце ў Менску, што месцілася ў Юбілейным доме.

цяпер, яшчэ ніколі ня было. Вучыцялі за цяперашній дарагоўлі і нізкім курсе маркі дастаюць толькі 300 марак у месяц і ссыпку, каторая часта або зусім не дaeцца або дaeцца вельмі мала — неакуратна. Ніводзін работник—стораж не аплачуецца гэтак танна, як аплачуецца беларускі вучыцель. З прычыны гэткае малое аплаты працы вучыцялёў, вучыцяльство цярпіць вельмі вялікую галіту. Няма таго вучыцеля, каторы ня меў бы некалькі тысяч марак доўту і не прадаваў бы самага патрэбнага. Некаторыя даведзеныя цяжкім матэрыяльным палажэннем да безнадзеяньня, накладаюць на сябе руکі. Няма дзіва, што пры гэткім цяжкім палажэнні іх вучыцялёў церпяць школы і ўся народная асьвета.

Наказваючы аб гэтым ЦБШР, мы, прадстаўнікі вучыцялёў Слуцкага павету, якія з'ехаліся на курсы беларусазнаўства, каля 250 ч[алавек], просім Раду зрабіць усе заходы перад адпаведнаю ўладаю аба павялічэннын пэнсіі с першага студня 1921 г. учыцялём тых школ, у каторых хоць дагэтуль і адбываецца навука ў маскоўскай мове, але ў каторых з новага 1920/21 г. будзе выкладацца навука ў роднай беларускай мове.

Прадстаўнікі: Ю. Сасноўскі
П. Зенюк
А. Анташэўскі

7.V.1920 г.

*НАРБ, ф. 604, вол. 1, спр. 6, арк. 186, 191—192. Аўтэнт., рук.
На суправаджальны запісцы маецца штамп
Беларускай Школьнай Рады Случчыны.*

17—19. Дачыненъні Белнацкаму Случчыны з ЧБНК у Менску

18 траўня 1920 г.

Старшыні Беларускага Нацыянальнага Камітэту Случчыны

Беларускі Нацыянальны Камітэт [Меншчыны] прапануе Вам чым найхутчэй выслаць у Менск здольных і съядомых асоб, якіх можна было б назначыць на інструктарскіе пасады і наогул высылаць сюды ўсю безпрацоўную съядомую беларускую інтэлігэнцыю, клапоты аба якой у справе падшуканыя працы Камітэт возьме на сябе, выслаць справаўдачу на тые гроши, якія Камітэтам былі выданы Вашаму Камітэту, выслаць прэсавыя гроши рэдакцыі газэты «Беларусь» за ўсе высылаемыя Вам газэты. <...>

Старшыня камітэту [К.Цярэшчанка⁶⁹]
Пісар [Б.Бакіноўскі⁷⁰]

*НАРБ, ф. 368, вол. 1, спр. 40, арк. 1—1адв. Копія, рук.
Апубл.: Спадчына. 2000. №3. С. 19—20.*

25 траўня 1920 г.

Часовы
Беларускі Нацыянальны
Камітэт Случчыны
Мая 25 дня 1920 г.
№ 129
м. Слуцак

У Беларускі Нацыянальны Камітэт Меншчыны

<...> Просім інструктарамі ў Слуцкі павет назначыць: Калпака Алеся, Бараноўскага Андрэя, Калпака Янку⁷¹, Аніхоўскага Алеся⁷², Зенюка Пятра і Мікалая Шылу⁷³ і выслаць як найхутчэй ім аб гэтым пасъведчаныні. Заявы з фатаграфічнымі картачкамі высланы да Менскага Камітэту, акром заня Бараноўскага і Шылы, 6 траўня 1920 году, за №81.

Старшыня*
Пісар*

*НАРБ, ф. 368, вол. 1, спр. 40, арк. 6—бадв. Конія, рук.
Апубл.: Спадчына. 2000. № 3. С.20.*

3 чэрвеня 1920 г.

Часовы
Беларускі Нацыянальны
Камітэт Случчыны
Чэрвеня 3 дня 1920 г.
№148
м. Слуцак

Канфэдэныцыяльна
У Беларускі Нацыянальны
Камітэт Меншчыны

Згодна аднашэнню ад 18/V—1920 году за № 1081 паведамлем, што шчырых беларусаў на адпаведныя пасады вельмі мала. Прыйдзецца карыстацца старымі спецыялістамі, прыхільнімі да беларускага руху, пры гэтым даваць сваіх съядомых працаўнікоў як палітычныя кантроль.

Сыпіс грамадзян, якія зложаць пэўнае ядро ў нашым Урадзе, дадучаю.

Чым хутчэй асьядомце нас з цяперашнім палітычным становішчам. Дайце тэрміналёгію.

Старшыня П.Жаўрыд
Пісар Ян. Ракуцька

* Подпісы адсутнічаюць.

Рэзалюцыя Старшыні ЧБНК Меншчыны:
 «Да спраў канфідэнцыяльных. 7.VI.20. К. Цярэшчанка»

Сыпіс грамадзян на пасады

Казначэйство. Смольскі⁷⁴ (стары казначэй, сумлённы і прыхільны).

Бараноўскі (стары бухгалтар казначэйскі — съядомы беларус).

Пошта. Фёдараў (стары начальнік пошты). Пры ём кантроль — Дубіна⁷⁵, заядлы беларус.

Земство (да новых выбараў). Чыж, Пракулеўіч (стары сумлённы земскі працаўнік), Зенюк — вучыцель, съядомы беларус.

Прадавольствіе. Бараноўскі Андрэй, Трухан (спэцыяліст па прадавольствію), прыхільнік.

Школьны аддзел. Петрашкевіч, Калпак — вучыцель, съядомы беларус, Лешчынскі — спэцыяліст па школьнай справе.

Павятовая міліцыя. Будавей (прыхільнік), Кецка (беларус).

Гарадзкая міліцыя. Асьвецімскі, Санковіч (стары міліцэйскі працаўнік).

Санітарны. Паўлюкевіч⁷⁶ — съядомы беларус.

Ветэрынарны. Кобельскі.

Акром гэтага, 15 юрыстаў. Паміж іх съядомыя беларусы: Пракулеўіч⁷⁷ і Фёдараў.

Тэхнічных працаўнікоў хопіць у патрэбным ліку.

Старшыня П. Жаўрыд
 Пісар Ян. Ракуцька

*НАРБ, ф. 368, вол. 1, спр. 40, арк. 33. Аўтэнт., рук.
 Апубл.: Спадчына. 2000. №3. С. 21—22.*

20—22. Рэпартажы са Случчыны карэспандэнтаў менскае газэты «Беларусь»

Чэрвень 1920 г.

З артыкула «Курсы беларусазнаўства ў Слуцку»

26-га красавіка сёлетняга году ў Слуцку для вучыцялёў адчыніліся курсы беларусазнаўства. Вучыцялёў і вучыцялек зъехалася больш за 400 чалавек, з якіх акуратна слухала лекцыі чалавек 350. Апрача вучыцялёў, быў невялікі процент на курсах і так званых вольных слухачоў — вучняў апошняе клясы сярэдніх школ м. Слуцку (гімназій, рэальнае і камэрцыйнае школы), якія, згодна з існуючым цяпер правам, могуць быць сапраўднымі вучыцялямі, праслужыўшы, як памочнікі, 3 месяцы пры дазнаным вучыцялю. Амаль ня ўсе слухачы

былі з Слуцкага пав. і толькі пакрысе было з паветаў Мазырскага, Бабруйскага і Баранавіцкага. Склад слухачоў наагул быў добры як з боку пэдагагічнага, так і з беларускага нацыянальнага боку. Відаць было, што людзі запраўды сабраліся, каб пазнаёміцца з сваім родным і скарыстаць з гэтага ў працы на ніве роднае Бацькаўшчыны. На курсах вуч[ылі] беларускую мову, гісторыю, беларускую літаратуру, польскую мову, гісторыю Беларусі, геаграфію Беларусі, пянянне, тэатр. З лектараў былі Я.Станкевіч, проф. Б.Тарашкевіч⁷⁸, Фр. Аляхновіч⁷⁹, проф. музыкі, Іваноўскі і інш. Кіраўніком курсаў быў Я.Станкевіч. Заняткі на курсах адбываліся вельмі акуратна. <...> Для слухачоў быў зроблены інтэрнат у манастырскай будоўлі.

У канцы курсаў быў зроблены экзамен беларускую і польскую мовы. Тыя, што выдзержалі, дасталі пасьведчаньне. Курсы скончыліся 29-га мая.

Перад канчаткам ацец протаерэй Шамяціла адслужыў малебен, пры гэтым тут жа склалі вельмі добры хор. Пасьля малебну пратоерэй Шамяціла меў па-беларуску да слухачоў і пропаведзь, у каторай сказаў, што Беларусь радзілася ў буру і навальніцу, што яна шмат перацерпела, але выжыла і адраджаецца. Што асабліва цяпер, калі ўсе народы адраджаюцца, павінна і Беларусь адрадзіцца да свайго дзяржаўнага жыцця. Кожны народ дзяржаўца трymа рэчамі — зямлёю, на каторай жыве, моваю, катораю гамоніць, і вераю, што дастаў ён ад продкаў сваіх. Гісторыя Беларускага Народу прайшла ў барацьбе за тры гэтыя рэчы, і Беларускі Народ дагэтуль захаваў усе гэтыя сувязі для яго рэчы. Мы ж павінны іх захаваць і перадаць непашкоджанымі новым пакаленьням. Ня ўсе маюць шчасльце працаваць паміж народу. Вучыцялём выпала гэтае шчасльце. Адны з іх увойдуць у Святае, другія — у Святае Святых свайго народу, але няхай усе помніць, што народ толькі тагды іх прыме, калі яны будуць шчырымі сынамі свайго Беларускага Народу.

Пасьля прамоў курсы скончыліся беларускім гімнам «Не пагаснуць зоркі ў небе, пакуль неба будзе, не загіне край наш родны, пакуль будуць людзі!»

На курсах ня была забыта і організацыйная праца. Важнейшаю работую ў гэтым кірунку трэба лічыць арганізаваныне «Беларускага Вучыцельскага коопэратыву Случчыны». Уступная плата 10 мар., паст. — 100 мар. У коопэратыве будуць гмінныя (харчавыя) і іншыя тавары. Адно з галоўных месц зоймуць у іх беларускія кнігі і пісьменныя матэр'ялы і прылады для школ.

Беларускі народны тэатр, каторы ад якогась часу так борзда пашыраецца на Беларусі, адбіўся і на курсах у Слуцку. За кароткі час слухачы згулялі ажно тры спектаклі. Першы раз гулялі «Ня розумам съязміў, а сэрцам» — Вяслага⁸⁰; другі раз «На дарозе жыцця» і «Антона Лата» — Тараса Гушчы⁸¹ і трэці раз «Бутрым Няміра» і «Янка і

Маланка» Фр.Аляхновіча. Апошні спектакль адбыўся пад рэжысурай самога аўтара, каторы прыезджаў з Менску ў Слуцак прачытаць лекцыі аб тэатры.

З працаўнікоў у курсавой адміністрацыі трэба адзначыць сябру Школьнае Рады Случчыны А.Бараноўскага — адзінага мясцовага супрацоўніка ў адміністрацыі. Ён быў загадчыкам гаспадаркі курсаў і шмат палажыў шчырай ідэйнай працы. За гэта яму належыцца шчыры дзякуюць.

В.Я.*

Беларусь. 1920. 10 чэрвеня.

3 Случчыны

На апошнім пасяджэнні сяброў Беларускага Нацыянальнага Камітэту Случчыны Камітэт быў падзелен на аддзелы — Адміністрацыйна-арганізацыйны з Юрыстконсульскім Бюро, Школьны, Эканаміцкі і Аддзел дапамогі бедным жыхаром і дзецям. Кожным аддзелам кіруе адзін з сяброў прэзідуму па спэцыяльнасці. Утворана асобная тэатральная камісія, якая цяпер вядзе рэгістрацыю лепшых тэатральных сіл Слуцку. Дзеля наладжання тэатральнай справы магчыма, што ў хуткім часе выедзе ў Слуцак п. Галубок.

А.Б.**

Беларусь. 1920. 22 чэрвеня.

Беларускі тэатр у провінцыі

У суботу 26 чэрвня ў Слуцак выязджае вядомы беларускі пісьменнік і артыста У. Галубок, где думае пробыць 3 тыдні. За гэты час ён мае з'арганізаваць у Слуцку моцную аматарскую трупу і пасставіць 5—6 найвыдатнейшых п'ес.

24 чэрвня туды ж выязджае хор Тэраўскага ў ліку 40 асоб, які, даўшы ў Слуцку 3 канцэрты, выедзе на павет па маршруту — Раманава, Нясьвіж, Замір'е, Менск. Па дарозе ў мястэчках і вялікіх вёсках будзе даваць канцэрты.

Беларусь. 1920. 24 чэрвеня.

* Крыптанім В.Я. не расшыфраваны.

** Крыптанім Андрэя Бараноўскага.

**23—27. З пратаколаў паседжаньня
партыйна-арганізацыйнае тройкі
Слуцкага павятовага камітэту РКП(б)**

3 жніўня 1920 г.

Слушали: Вопрос о мобилизационной кампании.

Постановили: II. По истечении срока приказа о добровольной явке выслать на волость отряд Комдезертир, который берёт с собой шесть или семь товарищей политработников. Приезжая в волость, собирают местную комячейку и выделяют товарищем, способных выступать на митингах; разбивают волость на районы с таким расчётом, чтобы в течение суток каждая деревня была обслужена агитатором. По возвращении политработников [из] волост[и], на волость выезжает отряд Комдезертира и приказ приводит в исполнение.

III. По прибытии мобилизованных в город среди них должна начаться усиленная полит. работа. Техническое проведение в жизнь этой работы возлагается на Военком, Партийный комитет и Наробраз. (Необходимо ставить ежедневно в течение недели спектакли, концерты—митинги, забрасывать мобилизованных литературой). Центропечати поручить заготовить соответствующую литературу.

ДАМВ, ф. 432, вол. 1, спр. 17, арк. 7адв. Арыгінал, маш.

12 жніўня 1920 г.

<...> Слуцк, где сейчас уже появляются банды в целом ряде волостей и, по последним информациим и Политбюро* и партийных товарищей, а также самой улицы (т. е. общественного мнения), наглядно видны целые гнезда контрреволюции, которые активно проявляют себя, и учитывая слабость партийных сил, просить Губ. Ком.** отозвать т. Холода в распоряжение Слуцкой организации.

ДАМВ, ф. 432, вол. 1, спр. 17, арк. 9адв. Арыгінал, маш.

21 жніўня 1920 г.

Слушали: О положении на фронте и в связи с ним принятие соответствующих мер.

Постановили: Следить за тем, чтобы среди коммунистов не было примазавшихся контрреволюционеров.

* Так у той час называлася кіраўніцтва павятовых аддзелаў Надзвычайнае камісіі па барацьбе з контррэвалюцыяй (ЧК, Чекабел — „Чрэзвычайка“).

** Менскі губэрнскі камітэт РКП(б), які ў жніўні 1920 г. пераўтвораны ў Камуністычную партыю (бальшавікоў) Беларусі — КП(б)Б.

Произвести чистку членов партии, даже в том случае, если это будет вредно для работы.

Преследовать всякие провокационные слухи.

Тов. Кротову приняться немедленно за организацию отряда особого назначения.

Партийной тройке принять на учёт все оружие и распределить таковое.

Сноситься со всеми военными органами в других уездах через военкомы. Каждому партийному работнику, заведывающему отделом сообщать через день в парттройку о политическом положении и в отделе.

Провести ряд массовых митингов в уезде и городе, оттеняя в докладах, что если мы не сумеем произвести развязку в самый непродолжительный срок, то Запфронт примет угрожающее положение.

Членам организации, работающим в деревне, проверить состав ячеек, подозрительных исключить, а остальных привлечь к усиленной работе.

Путем агитации содействовать проведению мобилизации и продовольственной разверстки в уезде.

ДАМВ, ф. 432, вол. 1, спр. 17, арк. 13. Аўтэнт., маш.

23 жніўня 1920 г.

Протокол №12а Чрезвычайного заседания Парктройки в 3 часа ночи с 22 на 23 августа в связи с получением телеграммы о взятии Бреста и о положении на фронте.

Постановили:

1. Выработать воззвание к населению. Отпечатать в количестве тысячи экземпляров. С приказами ячейкам и ревкомам разослать по волостям.

2. Собрать массовые сходы с деревень каждой волости, без различия пола и возраста, в исключительном случае из каждой деревни должно быть не менее пяти человек. Для проведения волостных сходов посылаются ответственные работники из города.

3. Коммунистов перевести на казарменное положение и производить ежедневно военное обучение.

4. Комиссии по отсрочкам снять с учёта уже принятых 75%, за исключением Запшосса и дорожно-строительного отдела, отдела Совнархоза и райпродкома.

5. Перевести учреждения на военное положение, привлекая к работе служащих на неограниченное время.

6. Назначить устройство ежедневных массовых митингов в городе.

7. Предложить Совету союзов^{*} организовать отряд из рабочих, передав таковой в распоряжение тов. Кротова, начальника отряда коммунистов особого назначения.

Председатель парттройки**
Секретарь М. Юшкевич⁸²

ДАМВ, ф. 432, вол. 1, спр. 17, арк. 14. Аўтэнт., маш.

23 жніўня 1920 г.

Протокол №126 чрезвычайного заседания парттройки 23-го августа в 14 часу.

Постановили:

1. В связи с развивающимся бандитизмом и роспуском контрреволюционных слухов, а также расклейкой погромных возваний избрать чрезвычайную тройку, дав ей право вынесения приговоров в 24-часовой срок вплоть до применения высшей меры наказания — расстрела (от ревкома⁸³ — Владимиров⁸⁴, от Политбюро — Синевич и от партии — Юшкевич).

2. Предложить союзу Коммунистической молодежи выделить лучшую часть своих членов для организации отряда, отдав таковой начальнику отряда коммунистов особого назначения тов. Кротову.

3. Организовать эвакуационную комиссию в составе:

от Совнархоза — тов. Танхилевич,
от Комтруда — —//— Филиппович,
от Ревкома — —//— Сенюк.

4. Усилить патрулирование города.

5. Электростанции давать свет в течение всей ночи.

6. Назначить военкомом на телеграф тов. Пасюковича⁸⁵, которому неотлучно находиться там и принимать разговор по прямому проводу лично; сообщить телеграфно Губвоенревкому с просьбой при передаче телеграмм вызывать для приема такового. Ленты всех секретных телеграмм и разговоров брать с собой.

7. Предложить Райкомпроду представлять ежедневно в укомпарт продовольствие на 50 человек; продукты должны быть не требующими специального приготовления.

8. Предложить начальнику милиции и предкомтруду иметь наготове не менее 50 подвод, причем 15 из них может быть отпущено по распоряжению предревкома.

9. Отменить съезд волревкомов, назначенный на 25 сего августа.

* Маюцца на ўвазе павятовыя прафэсійныя саюзы працаўнікоў у розных галінах дзейнасці ды павятовы Саюз камуністычнай моладзі.

** Подпіс неразборлівы.

10. 25 августа провести всеобщие сходы во всех волостях уезда, для чего бросить лучшие силы партии на уезд.

Председатель Партийки*
Секретарь М. Юшкевич

ДАМВ, ф. 432, вол. 1, спр. 17, арк. 15. Аўтэнт., маш.

28. Адозва Часовага ваенна-рэвалюцыйнага камітэта ССРБ⁸⁶

Верасень 1920 г.

АБАРАНЯЙЦЕ БЕЛАРУСЬ! АБАРАНЯЙЦЕ РЭВАЛЮЦЫЮ!

Рабочие, сяляне і ўсе беднякі Беларусі!

Доля нашай краіны рашаецца мячамі і стрэльбамі на хронце. У той час, калі вы сталі паўнапраўнымі гаспадарамі яе, калі мусілі ўшчаць будаваць сабе шчаснае жыцьцё, польскі пан ізноў намерыўся налажыць на вас сваю цяжкую руку. Беларусі, гэтай старонцы працоўнага народа, пагражае небяспека. Новы прыгон, новае рабства гатуе ёй наглы пан. Ваша свабода, наша гаспадарства — грозіць пану наўсягды астатацца без зямлі, без багатага безклапотнага жыцьця. І ён тужыцца не дапусціць да гэтага. Пану трэба вялікі авшар зямлі, пану трэба мільёны людзей, каб іх потам і кроўю трymаць сваё бяспечнае, здавольнае жыцьцё, жыцьцё трутня-дармаeda. І ў пагоні за гэтым жыцьцём пан ня шкадуе нічога: ён упарты, сібэрна лезя з-за яго на нажы, у вагонь, пад кулі. Ён не шкадуе згубіць сотні тысячаў абманутых ім салдат, ня лічыць гроши, ня мерае золата — абы распаўсюжыць сваю ўладу па ўсёй зямлі, зрабіць ціхім і пакорным сваёй волі рабочага і селяніна Беларусі. Пан лыщарскі абараняе сваё панства ад пагрозы рэвалюцыі, ідуць на яго да канца.

І ён думае адстаяць яго ў гэтай няроўнай барацьбе.

Таварышы рабочыя, сяляне і беднякі Беларусі! Ня дайце збыцца панскім думкам. Ня апрайдайце яго надзеі. Нехай не мяркуе абаперціся на вашу пакору і нядбайнную млявасць! Пан думае, што вы ня зжылі шчэ пачуцьця рабоў-нявольнікаў і на вас лёхка будзе яму ўзлажыць ланцугі няволі. Пан думае, што ў нас німа любашчы да свае вольнае старонкі і вы спакойна сустрэнече яго на сваёй зямлі.

Ці ж будзе і сапраўды так? Гэтага ня павінна быць ні за што!

Толькі слабы, бязвольны, ня маючы цаны сваёй чалавечай вартасці — можа быць спакойным пад угрозай панскае навалы.

Вы ж, беларускіе селяне і рабочые, вы ж беднякі Беларусі, ужо павінны зжыцца з свабодаю, павінны разлучыцца з пачуцьцём няволь-

* Подпіс адсутнічае.

нікаў. Бо за надта ўжо вы многа цярпелі, бо за надта доўга пакутвалі, каб ізноў спакойна ўсунуць сваю шыю ў панскас ярмо.

Вы — вольные сыны савецкай краіны — дараражэце жа ёю! Баранеце яе ад панскага прыгону, ад нагайкі і гвалтаў. Дакажэце, што вы не рабы, а свабодныя грамадзяне, якім воля — дараражэй усяго на съвеце.

Кідайце жа ўсе і бярэце віントоўкі! Цяпер, калі злодзей-пан стукае ў дзьверы, не павінна быць іншых клапот, апрач клапот аб ахове свае краіны, аб абароне Рэвалюцыі. Каб жыць спакойна, каб свабодна будаваць жыцьцё, трэ' раней пабядзіць пана, які мяшае гэтаму.

Дык усе на фронт! У палкі Чырвонай арміі, у атрады — дабраах-вотнікаў! І на бойку з паганым панам.

Доля нашай страны вісіць на мячах панскіх. Выбіце ж іх з яго крывавых рук. За аружжо. На пана!

АБАРАНЕЦЕ БЕЛАРУСЬ! АБАРАНЕЦЕ РЭВАЛЮЦЫЮ!

AAN,. *Towarzystwo Straży Kresowej*, T. 545. S. 39. Улётка, друк. адбітак.

29—30. Падзеі на Случчыне паводле менскіх савецкіх газэтаў

Верасень 1920 г.

Запаведзі моманту

Слуцкі павятовы рэвалюцыйны камітэт перадаў Вал. Рэв. Камітэтам і насяленню, якое падтрымлівае Савецкую ўладу, вось якіе 4 запаведзі:

1) Пашліце на хront усіх, хто здолен насіць аружжа. Хront можа быць моцны, калі вы забяспечыце сем'і байцоў, засяіце іхныя паля, паправіце іхныя хаты; апякуйце і накарміце сям'ю чырвонаармейца.

2) Арыштоўвайце шаптуноў, перасякаючы ў корні ўсялякае распаўсюджаньне фальшывых чутак. Злосных дэзэртыраў лавіце і перадавайце ўладзе.

3) Армія хоча есьці; наступаючы дажджы, і ёй холадна; выпаўняйце поўнасцю нарады харчовых органаў і дапамажыце хrontу.

4) Польскія банды зьнішчалі масты і цэльые маёнткі — адбудуйце іх. Армія ў свой час атрымае падтрыманье, і ад няшчасных пагарэльцаў будзеце мець любоў і сымпатию.

Трэба адзначыць, што насяленнне Слуцкага пав. болей другіх выпаўняе гэтые запаведзі.

Савецкая Беларусь⁸⁷. 1920. 28 верасьня.

Як мы жывем?

(Слуцкі павет)

У Слуцкім павеце ўпаўнамоцны раённай харчовай камісіі касуе загад Менскага Губэрнскага Рэвалюцыйнага камітэту* № 3 аб расплаце з рабочымі народных маёнткаў** хлебам. Ён дае грошы? Што нам рабіць з грашыма?*** Палохае нас арыштам і чуць ня б'е ўсіх рабочых нагайкамі, і, наогул, умешваеца ў жыццё рабочых. Ён забірае ключы ў рабочых і рабіць што яму ўздумаеца. Не пазваляе прымаць на работу тых асоб, якіх павыганяў поп, і трэба сказаць праўду, што ён з'яўляеца здраднікам улады рабочага і селяніна.<...>

А ў маёнтку Лапухах Пукаўскае воласці яшчэ лепш рабіцца. Там упаўнамоцны зрабіў сабе пекную дачу, завёў цёплую кампанію і жыве прыпяваючы. Пагражаячы арэштам, патрэбаваў ад батракоў кухарку, пакаёўку, падушкі, апошняе малако ад батрацкіх кароў, астаўляючы іх малых дзетак бяз каплі малака, патрэбаваў ад рабочага камітэту трыв пуды жыта, нягледзячы на тое, што німа чым поле засяваць і карміць рабочых. Адным словам, жывуць нядрэнна і нават пазваляюць кожны дзень пракаціца на «пары гнядых».

Значыцца, тым часам «аддыхаюць» пры сваёй уладзе і думаюць: ці ёсьць якая–небудзь розыніца паміж панам і ўпаўнамоцным, ці німа?..

Чырвоны рабочы.

Савецкая Беларусь. 1920. 30 верасьня.

31. Часовы ўклад Беларускае вайсковае камісіі⁸⁸ аб прыёмцы жаўнераў у беларускае войска

27 кастрычніка 1920 г.

Кожны ахвотнік, жадаючы ўступіць у Беларускае войска, павінен адпавядаць гэткім запатрабаваньям:

1. Быць нацыянальнасці Беларускай.
2. Гадоў ад 18 да 40.

Увага. I. Можа быць прыняты маладзейшы ад 18 гадоў, калі на гэта будзе пісьменная згода бацькоў, зацверджаная ўрадавай установай.

* Маецца на ўвазе Менскі губэрнскі ВРК, які ў жніўні 1920 г. быў пераўтвораны ў ВРК СССРБ (гл. камэнтар №86).

** Народныя маёнткі былі ўтвораныя на месцы былых ашарніцкіх ды царкоўных уладаньняў.

*** З-за тагачаснай інфляцыі грашовыя „совезнікі“ вельмі хутка абысцэніваліся, таму на „чорным рынку“, дзе можна было купіць харчоў, іх ня бралі.

II. Ахвотнікі старшыя за 40 гадоў могуць быць прыняты так сама ў войска, калі будуць ахвотнымі і здольнымі да вайсковай працы.

3. Мець дакумэнты гэтакія: а) метрыку або пашпарт і б) пасьведчаныне аб агульной адукцыі, калі мае.

27/X-20 г.

М. Горадня.

А. Якубецкі (подпіс)

БДАМЛіM, ф. 3, вол. 1, спр. 166, арк. 22. Завераная копія.

32. Ліст Макара Касьцевіча⁹⁰ да Францішка Кушала⁹¹

10 лістапада 1920 г.

Пане Капітане!

Толькі што Вы ад'ехалі сягодня а палове першай гадзіны (12 1/2 гадз.), зайшоў у камісію нехта Лінднэр, жыхар м. Лодзі, які вярнуўся са Слуцку як звольнены ахвотнік Польскага войска, і пажадаў зрабіць інформацыю аб беларускім руху ў Слуцку. Перадаю з яго слоў вось што:

1) 1 лістапада ўтварыўся Нацыянальны Камітэт^{*} з 11 асобаў: 4 з быўшага Камітэту і 7 выбранных «przez ogół ludności». Палітыка Нац. К-ту ня мае нічога супольнага з быўшым Камітэтам.

2) У горадзе разъвяваецца беларускі «белы-чырвона-белы» штандар. Адміністрацыя і гаспадарка ў руках беларусаў. Вайсковая ўлада польская. Палякі адносяцца спагадна і цішком памагаюць (неофіцыяльна).

3) З'арганіздана беларуская міліцыя (войска нельга — дзякуючы Рызе⁹²) у ліку 5000 чалавек. На чале яе афіц. Мацэлі⁹³ з нашай Менскай рэзэрвы. На чале К-ту д-р Палякевіч^{**} з-пад Слуцку.

4) Слуцкія маніцца знайсьці контакт з намі, але перашкаджаюць прычыны транспортнага характару, дзеля гэтага скарысталі з аказіі, каб нас інфармаваць. Брак фундушаў і зброі перашкаджае арганізавацца настолькі моцна, каб пасъля выходу стуль палякоў можна было адперці любую бальшавіцкую сілу. Народ цэлаю масаю падтрымвае Камітэт, які арыентуецца на свой Беларускі ўрад, што творыцца, са слоў п. Лінднэра, у... Парыжы (?). Тут альбо Лінднэр не дачуў (у Рызе — у Парыжы!), альбо Мацэлі ня ведае сучаснай рэзыдэнцыі ўраду.

* Маецца на ўвазе новы склад Беларускага нацыянальнага камітэту Случчыны на чале з Арсенам Паўлюкевічам.

** Памылкова пададзена прозвішча. Правільна — Паўлюкевіч.

Адрэс Лінднэра напісаны, і яго можна будзе ў Лодзі знайсьці для асабістай гутаркі з Вамі.

Усё гэта съведчыць аб шырокім актыўным руху нашых масаў. Патрэбен толькі добры кірунак і скарыстаньне з настрою народу. А йначай быць і ня можа. Хвалі народныя могуць перакаціца праз галовы павадыроў.

Лічу патрэбным як найхутчэй перадаць усё вышэйапісаное Вам.
Са шчырай пашанаю Макар Касьцевіч.

Лодзь

10/XI 1920 г.

Рэзалюцыя: «Паслаць у Слуцк кап. Борыка⁹⁴ для ўмацнення ўпływu БВК. Кушаль.»

*БДАМЛiM, ф. 3, вол. 1, спр. 158, арк. 45—45адв. Аўтэнт., рук.
Апубл.: Спадчына. 2000. №3. С. 26—28.*

33. Выпіс з пратаколу зъезду Случчыны

14—15 лістапада 1920 г.

Прэзідыум зъезду:

Старшыня Русак В.

тав. П. Жаўрыд, Ул. Пракулевіч

сэкрэт. П. Бабарэка, Янка Урбановіч

Сыпіс сяброў Рады Случчыны

1. Жаўрыд.	10. Анцыповіч ⁹⁶ .
2. Паўлюкевіч.	11. Лістапад.
3. Мацэля.	12. Пракулевіч.
4. Сасноўскі ⁹⁵ .	13. Неронскі.
5. Біруковіч.	14. Бабарэка.
6. Дубіна*	15. Радзюк.
7. Русак.	16. Калпак.
8. Раковіч.	17. Рабы.
9. Барысавец.	

Кандыдаты:

1. Маліноўскі.	4. Міхайлоўскі.
2. Мяшочэк.	5. Дзятловіч.
3. Валоцька ⁹⁷ (забіты 26—27 лістапада)	

* Маеца на ўвазе Ўлас Дубіна.

Выкананы орган Рады ці Прэзідым Рады:

1. Ул. Пракулевіч (старшыня).	5. Біруковіч.
2. П.Жаўрыд.	6. Сасноўскі.
3. А.Паўлюкевіч.	7. Рабы.
4. В.Русак.	

Старшыня зъезду Случчыны
і сябтар Прэзідыму Рады
В.Русак.

Н. Стужынская. Беларускія матэрыялы ў фондах Рускага замежнага гістарычнага архіва. Вяртанне—6. Выгучленне, сумеснае выкарыстанне і вяртанне архіўных, бібліятэчных і музейных каштоўнасцей, якія захоўваюцца ў замежных краінах. Мн., 1999. С. 307—308.

34. Ухвала Беларускага зъезду Случчыны

14 лістапада 1920 г.

Слуцк.

Першы Беларускі Зъезд Случчыны, скліканы ў лічбе 107 дэлегатаў, вітае Раду Беларускай Народнай Рэспублікі і съведчыць, што ўсе свае сілы аддасцьць на адбудову сваей Бацькаўшчыны.

Зъезд катэгорычна пратэстуе проці акупацыі родных зямель чурацкім наездам і проці самазванай Савецкай улады, як урад Кнорына⁹⁸ і іншыя, якія паўтвараліся на Беларусі. Бацькаўшчына наша зруйнавана чужынцамі, якія нішчаць яе і да гэтуль, і мы, аддаючы справе адбудаванья нашай Бацькаўшчыны ўсе нашы сілы і жыцьця, зъвертаемся да ўсяго съвету і Саюзу Народаў аб дапамозе ў стварэнні нашай вайсковай сілы.

Шчыра вітаем нашу сястру Польшчу.

Прыняцьце ўхвалы было пакрыта воклікамі:

Няхай жыве вольная, незалежная, дэмократычная Беларуская Народная Рэспубліка ў яе этнографічных граніцах!

Няхай жыве Беларуская армія!

Няхай жыве беларускі народ!

Няхай жыве братэрства ўсіх славянскіх народаў!

Няхай жыве Беларускі Ўстаноучы Сойм!

НАРБ, ф. 325, вол. 1, спр. 113, арк. 11. Завер. копія, маш.
Апубл.: Архівы БНР. Вільня—Нью-Ёрк—Менск—Прага, 1998.
Т. 1. Кн. 2. С. 956—957.

35. Пратэст Беларускай Рады Случчыны да ўраду Савецкае Pacei

Не раней за 14 лістапада 1920 г.

Беларуская Рада Случчыны

У часе сусьеветнай вайны, якая збурыла адны магутныя дзяржавы і вызваліла іншыя, абудзілася Беларусь да дзяржаўнага жыцьця. Пасля 350 гадоў няволі ўзноў на ўвесь съвет чуцен голас Беларускага Народу аб tym, што ён жыве і жыць будзе. Вялікае Нацыянальнае Сабраныне — Усебеларускі Конгрэс 5—17 сінтября 1917 году, дбаючы аб лёсে Беларусі, устанавіў на яе землях рэспубліканскі лад і авессыціў незалежнасць і непадзельнасць Беларускай Народнай Рэспублікі.

Стоячы на гэтым грунце, зъезд селянскіх предстаўнікоў Случчыны ў ліку 107 асобаў выбраў Беларускую Раду Случчыны, якой даручыў часова усю цывільную ўладу ў павеце.

Беларуская Рада Случчыны, паведамленая аб намерах савецкіх войскаў, якія пасыля выйсыця польскіх аддзелаў хоцуць заняць Слуцк і павет, зьневажаючы гэтым волю народу, — энергічна пратэстуе процы агрэсіўных намераў Савецкага Ўраду з Кнорыным на чале, лічучы, што гэтая акцыя Саветаў спрэчна таксама з пастановамі міравой конфэрэнцыі.

Адначасна Беларуская Рада Случчыны зьвертаецца да дэмократыі ўсяго съвету з гарачым пратэстам процы гвалтоўных забораў і падзелу Незалежнай і Непадзельнай Беларускай Народнай Рэспублікі. Беларуская Рада Случчыны сваю ўладу перадає толькі Ўраду, створаному Усебеларускім Конгрэсам 1917 году.

У месяцы лістопадзе 1920 г.

Падпісалі: Старшыня Беларускай Рады Случчыны Пракулевіч; члены Рады: Жаўрыд, Русак, Сасноўскі, Радзюк.

*НАРБ, ф. 325, вып. 1, спр. 113, арк. 9. Завер. копія, маш.
Апубл.: Архівы БНР. Т. 1. Кн. 2. С. 952.*

36. Тэлеграма народнага камісара земляробства ССРБ Усевалада Ігнатоўскага ў Наркамзем РСФСР

19 лістапада 1920 г.

По военным обстоятельствам

Москва

Наркомзем копия Реввоенсовет Республики

На территории Белоруссии воинскими частями производятся самовольные реквизиции по совхозам, вне всяких планов и полномочий. Помимо излишков забрана часть пайка рабочих и посевных семян. В некоторых уездах осталось семян яровых не больше десяти процен-

тов. Весной земли останутся пустовать. Прошу принять срочные меры к прекращению подобных явлений, привлечению к ответственности.

Материалов масса.

19/XI-[20]

Комзэм Белоруссии Игнатовский

НАРБ, ф. 8, вол. 1, спр. 1, арк. 31. Рук., аўтэнт.

37 37. Вытрымкі са справаздачы Барысаўскага павятовага рэвалюцыйнага камітэта за пэрыяд з 31 кастрычніка па 15 лістапада 1920 г.

21 лістапада 1920 г.

1) Не было ли за отчетный период проявления населения неудовольствия советской властью вообще или ее представителями на месте (указать, в чем они выражались, чем были вызваны).

За отчетное время особого проявления крестьянства к советской власти и других слоев населения не было, за исключением крестьян Зачистской, Мстижской, Пруссевичской волостей, которое имеет негодование к советской власти и ропщет по случаю реквизиций и сбора хлебов и скота по разверстке для армии, а также бессистемного взимания подвод воинскими частями и вообще имеют негодование на советскую власть в невыдаче соли, стекла и железа. Крестьянство фронтовой полосы относится к советской власти недоверчиво, так как вынуждено терпеть всякие лишения.

2) Не было ли контрреволюционных выступлений, заговоров, нападений бандитов, в чем они состояли, сколько арестованных, куда направлены.

Контрреволюционных выступлений, заговоров не было.

В Холопеничском волревкоме на беспартийной конференции, при голосовании резолюции, предложенной членами волревкома: „Мы, граждане Холопеничской волости, заслушав ряд ораторов по текущему моменту, заявляем, что мы хотим самоопределения Белоруссии на федеральных началах с Советской Россией и протестуем против грабительского мира, диктуемого Польшей и разделяющей Белоруссию“.

Тов. Бондаренко была вынесена вторая резолюция: „Обсудив вопрос о положении Белоруссии в настоящее время, конференция выносит следующую резолюцию“: „Не желая проливать кровь своих сыновей и братьев, желаем мирным путем освободить всю Белоруссию от польских и советских войск и дать ей возможность самоопределиться без чьей бы то ни было диктатуры, а кроме того освободить всех белорусских солдат с оружием из польской и советской армий“. После голосования большинством голосов была принята резолюция, предложенная т. Бондаренко...

НАРБ, ф. 8, вол. 1, спр. 1, арк. 38. Конія.

38. Дэкларацыя Беларускае Рады Случчыны

28—29 лістапада 1920 г.

Копія з чарнавіка, складзеная ў м. Семежава.
(З записаў Васіля Русака).

У момэнт самаадзначэння ўсіх народаў і барацьбы іх за сваю самастойнасць і свабоду Беларусі Рада Случчыны, выпалняючы волю сялянства, паслаўшага яе і даверыўшага ёй абарону незалежнасці нашай Бацькаўшчыны Беларусі, падымае съязг барацьбы за свабодную незалежную Беларусь і заяўляе ўсяму міру:

1. Беларусь павінна быць вольнай незалежнай Народнай Рэспублікай у яе этнографічных межах.

2. Асноўныя законы Беларускай Народнай Рэспублікі будуть выпрацаваны Беларускім Устан[оўчым] Соймам, созваным на аснове агульнага, роўнага, простага, патаемнага і працарцянальнага выбарчага права.

3. Прыйнаваючы, што земля павінна належаць працоўнаму народу і што прыватная ўласнасць на зямлю касуецца, Рада Случчыны думае, што нормы землекарыстання (землепользование) маюць быць выпрацаваны толькі Беларускім Устан[оўчым] Соймам, зборамі. Да развязанья ж гэтага пытаньня ў Устан[оўчым] Сойме ўсе пастановы Часовай улады павінны згаджацца з вышэйпаказанным прынцыпам. Усе ж лясы і нутра зямлі павінны быць уласнасцю Рэспублікі.

4. Да сазыва Устан[оўчага] Сойму павінны быць прыняты самыя шырокія меры для абароны правоў і інтэрэсаў працаўнікоў, як, напрыклад, а. 17 аб увядзенні найбольшага 8-мі гадзін[авага] дня, кантроля над дабрабытам, мінім[умы] зараб[отнай] платы і г.д.

5. У мэтах барацьбы з вырастаючай спэкуляцыяй і ўпрадакавання тавараабмену паміж местам і вёскаю Рада Случчыны прыме меры к развязцію на шырокіх пачатках ўсіх відаў кооперацыі.

6. Уперад да скончання развязвання гэтага пытаньня ў Устан[оўчым] Сойме прыйнаем на тэрыт[орыі] Беларусі свабоду слова, друку, сходаў, забастовак, хаўрусаў, рэлігіі, незачэпнасць асобнасці і памяшчэння.

7. Прыйдаючы першаступеннае значэнне народнай праславеце, РС будзе старацца к агульнаму абучэнню ў самым шырокім маштабе.

8. У рубяжох БНР прыйнаюцца правы ўсіх меншасцяў на нац[ыянальную] пэрсан[альную] аўтаномію.

Абвяшчаючы аб гэтым і зьяўляючыся выразіцельніцай волі народа, Рада Случчыны дакліяруе цвёрда стаяць за незалежнасць і свабоду роднае Беларусі і бараніць інтэрэсы сялянства ад насільля з боку чужаземных захватчыкаў, у выпадку патрэбнасці нават сілаю

аружжа, нягледзячы на лічэбную перавагу праціўніка, думаючы, што наша справа — справа праўдзівая, а праўда заўсёды закрасуе⁹⁹.

Н. Стужынская. Беларускія матэрыялы ў фондах Рускага замежнага гістарычнага архіва. Вяртанне—6. С. 307.

39. «Слуцкая акцыя». Плян–канспэкт нарады беларускіх нацыянальных прадстаўнікоў з польскімі «крэсавымі» дзеячамі па абмеркаваньні сумесных дзеяньняў супраць балышавікоў

Другая палова лістапада 1920 г.¹⁰⁰

Akcja Ślucka

Cel:

- 1) uwolnienie Białorusi.
- 2) Osiągnięcie niepodległości Białorusi.

(Niepodzielność odzyskuje się drogą federacji z Polską przez połączenie się więcej) ścisłe z Litwą Środkową¹⁰¹

Sytuacja nader trudna i niepewna:

- 1) Zniechęcenie do wojny w Polsce.
- 2) Rozbic ewentualne przerzucenie wojsk bolszew. z południa

Wniosek: nadzieja tylko na własne siły, siły kraju a więc — polityka prowadzona w duchu wypełnienia wszystkich postulatów ludności
Tarcia wewnętrzne — wykluczone

Akcja polityczna

Stosunek do ludności

Zasada demokratyczna

Oparcie się na samorządy. Sejm Ustawodawczy Białej Rusi

Narodowościowe równości

Radykalna reforma rolna i jej reklamowanie.

Unikanie rekwizycji.

Pomoc aprowizacyjna.

Polityka międzynarodowa

Białoruska Republika Ludowa. Żadnego samozwańства

Rząd prawowity, powołany przez Radę Najwyższą¹⁰².

Skład Rządu: 50% Biał., 40% Pol. i 10% Żydów.

(Ten skład oraz cała sytuacja — są gwarancjami dla Polski)

Państwość niewątpliwie białoruska

Oparcie się o Polskę

Oparcie się o Francję (walka z bolszewikami).

Ścisły sojusz z Litwą Środkową.

Gordzjal¹⁰³

Zaūryd

Trepko¹⁰⁶

Krups.¹⁰⁴

Jakubiecki

Skirmunt¹⁰⁷

Obiezer.

Tereščenko

Baranow¹⁰⁸

Porębski

Dubiejkowski¹⁰⁵.

Rožnowski.

Smolicz

Akcja wojskowa. Trzy etapy:

- 1) Słucki pow. (linja Ptycza)
- 2) Okręg Miński (linja Berezyny)
- 3) Cała Białoruś

Etap pierwszy.

- a) Milicja ludowa
- b) Partyzańcy
- c) Werbunek dla komisji Wojsk.
- d) Regularne wojsko Biał.
- e) Ochotnicy polscy
- f) Uzbrojenie całej ludności
- g) Mobilizacja

a) Milicja ludowa.

- we wszystkich gminach — komendanci + podoficerów
 gmin 15 ćwiczenia
 warta we wsiach
 praca uświadamiająca
 b) w miarę możliwości sami
 c)—d) Regularne wojsko (dywizja białoruska w Baranowiczach,
 Mołodecznie)

ściąga się tam ochotnicy z Zachodu i ze Słucką

Przygotowują się dalsze kadry

e) Ochotnicy polscy

1) Formacje krajowe polskie i najęte żołnierze płatni w Brześciu,
 Nieświeżu

2) Partyzańcy w kierunku Mińska (siły organizacyjne — miejscowe
 najgłówniej)
 f) Uzbrojenie całej ludności przy ewentualności odstąpienia
 g) Mobilizacja — po ustąpieniu W.P.

Warunki:

- 1) Amunicja z Polski lub Francji
- 2) Kontakt z Bałachowiczem¹⁰⁹

Porządek dzienny

- 1) Komunikacje (stacje w Baranowiczach, Słonimie)
- 2) Instruktorzy dla Słucka (szkoła podchorążych)
- 3) Wyjazd Kom. Wojsk. do Baranowicz
- 4) Organizacja Rządu oraz wyjazd do Słucka Rządu, względnie jego
 expozytury (trójka)

Równolegle

- a) Omówienie sprawy w Belwederze
- b) Wyjednanie kredytów, amunicji, aprowizacji {Polska, Francja}.
- c) Praca zagranicą, w Litwie Środkowej etc.
- d) Organizacja krajowych Wojsk Polskich¹¹⁰

ЗЬВЯСТУН.

Белютэнь Беларускага Палітычнага Камітэту пры народнае
Армii Генерала Булак-Балаховіча.

16-го Лістапада 1920-го мінісцо пастою Штаба Армii. № 2.

Вайна, пачнітая в 1914 року праз моцных дзяржаўных манарху, мея на мэці іх асафейскіх выгоды. Чалавеку, разумеючаму манархічныя кусторы, быў гэта сасум ясно: тады ён здзін погана—ущасцьвавшы свайго трону за уселяскую людзкую цэну.

Некалькінкі зачінчыла вайна з яе безмерна вялікімі ахвярамі вывяляла з пасмынага дыржавы народа працівуся ён—аразумеу, што ад гэнае вайны не чакаецца карысці тым, каторыя прадлігали сваю крую. І вось, дзяячуючы гатай «свядомісці» народа, манаркі якіе мені у вайне голькі сваю аса-бітую харысьць, які скінуты з трону.

Народ, апошній з падаконнін, што не будзе суплюкою парадку, покулен сам—нарэ, гаспадар на сваёй зямлі, як будзе кіраваць як жыццем свайі староні, такі патріотичнымі зносінамі з другімі народамі.

Прайшы рэвалюцыя. Адна партыя за другую прапанівала сваю праграму, выхваляючы як найбліжчу дзяяцьшырышых кру-го грамадзянства. Прышуло, здавалося, ма-мент, калі людзі будзут кіраваць самі сабой.

Тым часамі упłyны скінутых манарху былі ўсе ж такі вялікія праз рожных да гэтага дарогі. Ім думалося тады, што на ўсе яшчэ прашапаю, што траба муціць ваду, не даць пра-удыўным прыяцелям народу вывясяць іго на святлейшую дарогу—дарогу спраўядлівасці. Вось прыслугі імпрыяльстичнага німецкага Гогенцоллерна началі у гэтых час работу, каб запушчыць рэвалюцыю ў Расіі. Кінуў для гэтай мэты туды сваіх прыслугінаў—бальшавікоў. Там ім удалося захапіць уладу у сваі руки, зьнішчыць гату некалі пекиную багатую старонку, і адтуль ужо пашыраць сваю згубную работу і на сваіх суседзяў.

Як найбліжэйшын сусенка Pacll—Беларусь першая стала эксперыментам бальшавіцкіх парадаку. Ня траба і гаварыць, што зрабілі бальшавікоў, гэтые дыктатары, страшнейшыя ад манарху, на нашай сыв-той Беларусь. Даволі глянцуць увокат: усюды разваліны, пажары, голад, иядлоя беларускага народа! Тыя добрыя думкі, якія павінны быт быць

погут час за свабоду сімою народу, згвалтоўнікамі—бальшавікомі і вышлі з сіх ба-рацьбы падзеўкамі. Нечэртаміні спакой і лад: кожны мае віз, але візю разумную, каторая даступна усім, каторых борыкіць інтарэсы усяго народу.

Мы, беларусы, котроче маем вільную сілу, бо нас бозай чым жагаюць і ахвяруюць, піколі не дадземіся павінаваць над намі сухінікам, а тым больш камуністам бальшавіком—вішчы-целямім чалавечства.

Для нас—беларусаў—наступіла воіна віра барацьбы з камуністамі за нашу свабоду, за нашу старонку; а каб здзей на жончын, траба каб усіх як адні разам згуртаваліся і ўсімі сіламі рукоўдзіць вірага, асвятаючаго на нашыя народныя права.

Лепшыя часткі сімісу Беларусі ўжо згуртавалася каля прападыраў ляйне, калі баронікі позалежніць нашага народу—Бацькоў Бу-лан-Балаховіча. Гэтая частка юнацтва ўсіх, усіх беларусоў ісьці разам з Батькам па вызваленіні народу беларускага, да сవетлае будучынны.

Хай жыве свабодная Беларусь з свободнымі суседнімі народамі!

Пагібель Камуністам—бальшавіком!

Новая Беларуская Арганізацыя.

Пратакол.

1920 году 4 Лістападу, Кажан—Гарадок.
Сход саюздовых беларусоў.

Прысутнімі былі: 1) Стакоускі-Стакоўец Мікалай 2) Мацкевіч Грыгор, 3) Вайцехоўскі Павел, 4) Дамашэвіч Грыгоры, 5) Стакоўец Дзьмітро, 6) Стакоўец Максім, 7) Малафеічук Васіль, 8) Старшыня Бел. Паліт. Камітэту Вячэслау Адамовіч, 9) Начальнік Канцэлярыі Бел. Пал. Кам. Бэкіш Язэл, 10) Афіэр для даручоній пры Бел. Пал. Кам. Машчынскі.

Вынесены пастановы:

1) Арганізація па вадасцях і мястечках Беларускіх нацыянальных Камітэтаў для пашырэння сярод жыхароў Нациянальных сінада-масці і руху і падтрыманьня абароны Баць-

Тытульная старонка газеты «Зъвястун», якую рэдагаваў Вячка Адамовіч (Дзяргач).

40. Адозва Беларускае вайсковае рады¹¹¹ Случчыны да чырвонаармейцаў¹¹²

Лістапад 1920 г.

Чырвонаармейцы!

Вашыя камандзіры хочуць заўладаць нашай Бацькаўшчынай Беларусій, здушыць народную волю і сілай прышчапіць нам сваю ўладу. Чырвонаармейцы! Ад вас залежыць не дапусьціць да гэтага. Паглядзіце: усе народы ў свеце самаазначылі сваю долю паводле свайго жаданьня — вось вам прыклад: Польшча, Фінляндыйя, Літва, Эстонія і г.д.

Чаму ж гэта вы ідзеце з вайной і насільствам супроць нас, беларусаў? Мы ня хочам з вами ваяваць. Далоў вайну! Пара спыніць гэтае трохгодніе бязглузднае праліцьцё крыві. Наладзім сваё жыцьцё так, як хоча кожны народ, а не так, як хочуць тыя гвалтоўнікі, якія накроўваюць вас ісьці з вайною на нашых братоў.

Хай жыве самаазначэнне народаў, супакой і братніе жыцьцё і далоў аружжа, скіруйце яго на вашых камісараў, майстроў чэрэзвычаек і гэтаму падобных палаочоў — ворагаў людскасці.

Мы працягіваем вам сваю руку і заклікаем вас да супольнай барацьбы з нашым агульным ворагам — камуністамі.*

Новы шлях. 1937. 25 лістапада.

41—67. Хроніка слуцкіх падзеяў паводле гарадзенскага газеты «Беларускае слова»¹¹³

Лістапад 1920 — студзень 1921 г.

Беларускія партызаны

На абшарах Меншчыны пачалася новая страніца ў гісторыі Беларусі. З розных крыніц даходзяць да нас больш-менш пэўныя весткі, што люднасць, абураная проці ўлады бальшавікоў з яе бесканечнымі рэквізіцыямі, грабежствам і з нечуваным тээрорам, паўстае проці панаваньня маскоўцаў і камуністаў, сурова разылічаючыся з імі за ўесь зьдзек і гора, прынесеныя імі ў край. Гэта паўстаньне проці дзікай навалы прыймае штораз большыя разъмеры.

Пачатак усяго гэтага адносіцца да таго часу, як бальшавікі летам гэтага году ўварваліся на Меншчыну. Грабежствы, якія яны праводзілі ў вёсках, зразу ж ставілі беларускіх сялян проці галоднай бальшавіцкай арды. У вёсках сталі арганізоўвацца абаронныя дружыны. Вяско-

* Трансълітарацыя зь беларускай лацінкі.

вая моладзь, аружная, вартавала вёску ад неспадзяваных наездаў і ўначы. Па сыгналу вартавых зъбягаліся сяляне і, як маглі, абараняліся ад няпрошаных гасьцей. З малымі бальшавіцкімі атрадамі сяляне спраўляліся досыць лёгка, і нямала бальшавікоў злажыла галаву ў глухіх вёсках. Праўда, шмат і вёсак згінула потым ад агню, але барацьба проці прыблудаў з усходу не спынялася, нягледзячы нават на тое, што бальшавікі пакіравалі на «бунтуючыяся» вёскі караочыя атрады.

Каб лягчэй забраць у свае рукі беларускую моладзь з вёсак, бальшавікі абвессыцілі мобілізацыю і самі зараз жа сталі распісываць, што мобілізацыя ідзець надта памысна. На самым жа дзеле моладзь кінулася ў лясы, якія і раней хавалі яго продкаў у сваіх гушчарох ад лютага ворага, і адкуль яны нясылі помсту сваім крыўдзіцелям. Вялікія лясныя абшары на Піншчыне ажывіліся люцкімі галасамі, у паветах Барысаўскім, Менскім, Бабруйскім па лясох сталі арганізоўвацца аддзелы «зялёных»¹¹⁴. Яны, павялічаючыся съвежапрыбываючымі, ужо ня толькі абаранялі сябе і родныя вёскі, але пачалі самі нападаць на чырвонаармейцаў, адбіваць ад іх абозы, амуніцыю, аружжа...

Уцякаючы съпярша ад мабілізацыі ў чырвоную армію і гуртуючыся для абароны спачатку толькі сваёй вёскі, а потым і воласьці, паўстанцы ў далейшым зъбіраюць больш моцнае ядро ў адным мейсцы, рассыпаючы дробныя атрады на ўсім павеце і ўстанаўляючы паміж імі і сабой цесную лучнасць.

Найбольш зарганізаваным выяўляе сябе Слуцкі павет, дзе цэнтральнае ядро беларускіх паўстанцаў мае да 4000 добра вааружаных людзей. Гэты атрад хутка і стала набывае формы рэгулярнага войска. Арганізацыя праведзена дужа разумна, і гэта выгадна вызначаеца ў баявой чыннасці атрада.

Гэты атрад розніца ад другіх яшчэ і тым, што больш шырэйшыя заданыя паставіў ён перад сабой. Дзяяючы таму, што ў сваіх радох гэта група мае і больш съядомы беларуска-нацыянальны элемэнт — Слуцкі павет у гэтым і раней значна выдзяляўся з ліку іншых паветаў на Меншчыне — Слуцкая група пачала сваю процібальшавіцкую акцыю пад дэвізам дамаганья беларускіх палітычных і нацыянальных ідэалаў — незалежнасці Беларусі.

Атрыманыя намі з пэўных крыніц весткі сьцвярджаюць, што авшчаная на Случчыне ў апошні час прадстаўнікамі Беларускага Народнага Ўраду мобілізацыя дала значныя скуткі. Люднасць прызыўных гадоў цэлымі грамадамі ахвотна пайшла на зборныя пункты. Фармаваныя новых вайсковых аддзелаў адбываючыя шыбка; кіруюць гэтым людзі, маючыя самі ўжо значныя вайсковы стаж.

Партызанская беларуская атрады, раскінутыя амаль ні па ўсей Случчыне, стала абараняюць сваю цэнтральную групу, даючы гэтым ей магчымасць правессы пляновую арганізацыю і ўсталіць лучнасць і падпарадкаваць сабе партызанская атрады ў другіх паветах.

Змаганьне за свой кут, за сваю хату, за дабрабыт і свой уласны жыцьцёвы парадак на беларускай зямлі адбываецца. Барацьба з маскоўскім наездцам ідзець, кроў сыноў беларускай зямлі лъецца. Народ паўстаець; ён падняўся да найвышэйшага акту ў абароне вольнасці сваей зямлі — да самаахвяраў. Гэта — найвялікшы момэнт у жыцьці кожнага народу, гэта — гістарычны момэнт.

Магчыма, што ў барацьбе з аграмаднымі бальшавіцкімі сіламі беларускім паўстанцам не ўдасца на разе зыдзейсьніць свае ідэалы — выгнаць бальшавікоў за этнографічныя беларускія межы, але самы факт аружнай барацьбы з ворагам даказывае, што гэты народ ужо дарос да свайго незалежнага дзяржаўнага жыцьця.

C. P.*

Беларускае Слова. 1920. 27 лістапада.

У Слуцку

Баранавічы, 24. XI.

Згодна з апошнімі весткамі, асобны Беларускі Ўрад у Слуцку ня быў зарганізаваны. Улада знайходзіцца ў руках беларускага камісара, які праводзіць сваю чыннасць па даручэнню Ураду Беларускай Народнай Рэспублікі. Па распараджэнню гэтага камісара адбываюцца выбары ў органы мяйсцовага самаўрадавання.

Мобілізацыя на Меншчыне

Комісарам ад Ураду Беларускай Народнай Рэспублікі у паветах Бабруйскім, Слуцкім і інш. абвешчана мобілізацыя мужчын ад 16 да 50 гадоў, якая мае мэтай абарону краю ад бальшавікоў. Сяляне зъяўляюцца ў прыёмныя камісіі цэлымі вёскамі і прыносяць з сабой стрэльбы, кулямёты і наогул вайсковыя матэрыялы.

Паўстаньня

Паўстаньня проці бальшавікоў у Слуцкім і Бабруйскім паветах пашыраюцца з кожным днём. Дробныя бальшавіцкія аддзелы адыйходзяць да Бабруйску.

Бальшавіцкая мобілізацыя

Ліда, 23. XI (Orient).

На частцы Меншчыны, занятай бальшавікамі, абвешчана імі мобілізацыя мужчын прызываў да 1902 году; таксама праведзена мобілізацыя дактароў.

Беларускае Слова. 1920. 29 лістапада.

* Крыптанім Сымона Рак-Міхайлоўскага

Паўстаньня за незалежную Беларускую дэмократычную рэспубліку

Беларускае прэс-бюро паведамляе: на ўсход ад Слуцка, у раёне Ужыцы* (Бабруйскі пав.) адбываюцца бай беларускіх паўстанчых атрадаў з бальшавікамі. Бальшавікі ўпарты абараняюць падходы да чыгуначнай лініі. Пашыраюцца чуткі, што ў мэтах падаўлення паўстанчага руху выкліканы дзівье новыя савецкія дывізіі. Паўстанцы гатовы абараняць сваю зямлю да апошняй магчымасці. Кіраўнікі паўстанчага руху спадзяюцца пашырыць паўстаньня на тылы бальшавікоў і чакаюць нават дапамогі ад іншых народаў. Увесь рух адбываецца пад лёзунгам Незалежнай, Дэмократычнай Беларускай Рэспублікі.

Беларускі зъезд у Слуцку

15 і 16 гэтага лістападу** ў Слуцку адбыўся зъезд прадстаўнікоў ад 15 валасьцёў і мястэчак — у ліку 127 чалавек, на якім была выбрана Слуцкая Беларуская Рада.

У склад Рады ўвайшлі між іншым д-р Паўлюкевіч і Жаўрыд.

На зъездзе былі паданы даклады з мейсцаў, у якіх выяўляліся варожыя адносіны беларускага сялянства да бальшавікоў.

Зъезд, згодна з пажаданнем вясковой моладзі, ухваліў зараз жа абвесыціць мобілізацыю для самаабароны ад «чырвонай бальшавіцкай лапы».

Пры вынясеньні рэзалюцыі аб мобілізацыі было прынята пад увагу і тое, што калі нават мяйсцовая сялянскія сілы і будуць нязначнымі для перамогі над бальшавікамі, дык, у кожным разе, пачатая беларускімі масамі барацьба пакажыць народам усяго съвету, што беларускі народ прачнуўся і змагаецца за сваю незалежнасць.

На зъездзе быў прысутным брат ген. Булак-Балаховіча і капітан ахвотніцкай арміі Самусевіч¹¹⁵, паходзячый з Случчыны, якому нібы было даручана Балаховічам сфармаваць Слуцкі полк.

(«Нов. Варш. Слова»¹¹⁶).

Беларускае Слова. 1920. 30 лістапада.

Паўстаньне на Беларусі

Беларускае прэс-бюро ў Варшаве паведамлено з Баранавіч ад 28.XI.1920 г. аб ніжэйпаданым. Уся люднасць Случчыны паўстала проці бальшавікоў. Тысячы ахвотнікаў уступаюць у першую беларускую брыгаду, каторую зфармаваў павятовы камісар Ураду Беларускай Народнай Рэспублікі. Абвешчана таксама мобілізацыя за некалькі гадоў, каторая дала самы пажаданы вынік. Паслья адбыўшыхся баёў

* Магчыма, Урэчча.

** Насамрэч — 14 і 15 лістапада 1920 г.

беларускае войска пакінула Слуцак з прычыны браку аружжа і амуніцыі. Бальшавікі маюць 6 панцырных аўтамабіляў. Беларусы толькі ваенныя стрэльбы, захаваныя люднасцю.

Беларускае Слова. 1920. 2 сінегжня.

Першая брыгада

З Слуцку даляцела да нас радасная вестка. Слуцкія беларусы пачалі на сваю руку тварыць беларускае войска. Воляю народа заложана першая беларуская брыгада войск Беларускай Народнай Рэспублікі. Паўстаўшая люднасць тысячамі зьбіраеца пад беларускія штандary, каб бараніць незалежнасць Беларусі.

Мімаволі напрашваеца аналёгія паміж гэтым пачаткам беларускага вайсковага руху і тым, які мела Польшча, ці, ляпей сказаць, польскія вайскова–рэвалюцыйныя групы напачатку сусветнай вайны, у 1914 годзе, калі ў Аўстрый польская моладзь, выхаваная ў страцецкіх гурткох, дастала магчымасць сфармаваць першую брыгаду, на чале якой стаў Пілсудзкі¹¹⁷. Але якая ж рожніца варункаў тады — і цяпер! <...>

Але што ж тады сказаць трэба аб беларускай першай брыгадзе, аб гэтых масах моладзі беларускай, што аддавала зарганізаваныя свае сілы для роднай справы! Паўсталі. Паўсталі, бо больш цярпець не маглі, бо не маглі спакойна глядзець, як доляй Бацькаўшчыны распарађаеца хто і як хоча. Паўсталі, каб ня быць навек нявольнікамі.

Сабралі Раду. Урадзілі — тварыць народнае войска. Залажылі брыгаду, першую беларускую брыгаду.

Тысячы хлапцуў кінулі бацькаўскі дом, тысячы сабраліся пад знамёны Народнай Рэспублікі. А такі агонь у сэрцы мелі, што пэўныя былі сваеі перамогі над усім — над бальшавікамі, над усякімі палітычнымі перашкодамі, над адсутнасцю нават аружжа. Ворагаў шмат у першай брыгады, а найгоршы апошні. Няма аружжа — што ж за войска? Зънеслі хто што меў. Сяляне падаставалі паходаваныя ў стрэхах, закапаныя ў зямлі стрэльбы, другі раз і кулямёты, — прынеслы ўсё ў дар свайму войску. З сотняй карабінаў кінуліся ваяваць. Кінуліся памерці, каб жыла Бацькаўшчына!

Пачынаеца бліскучая страніца нашай гісторыі. Народ замучаны, народ зъцемніны і ашуканы зразумеў пагрозы, якія абкружаюць яго будучыну. Народ праччуўся, дайшоў да найвышшага чыну ў барацьбе за сваю Бацькаўшчыну. Не засыне ён ужо больш. Не наложыць дабравольна путаў на рукі свае, нікому не дазволіць узлажыць на яго новыя кайданы. І першая брыгада, хоць так цяжка рабіць ёй свае першыя крокі — не пасылізнецца, не паваліцца, ня згіне. Ня згіне, бо яна — гэта абуджаны народ. Калі яе задушаць у адным мейсці, яна яркім полымем успыхне ў другім, калі не дадуць ёй аружжа, яна яго сама здабудзе.

Мы хацелі б, аднак, каб съвет крыху аб нас падумаў. Чаму аб Літве, Латвії, Польшчы клапоціцца заходнія дзяржавы, а Беларусь пакідаюць сваёй долі. Мы ня хочэмо быць нічымі наймітамі і не патрабуем тых міліярдаў, якія сыпнула Антанта¹¹⁸ Урангелю¹¹⁹, Балаховічу і іншым. Мы — працоўны, сялянскі народ і для абароны сваёй зямлі патрабуем аднаго — **аружжа**, бо ня маемо яго ў дастатачным ліку і ня можэмо зрабіць. А калі беларуская брыгада дастане аружжа, дык яе ня зломіць бальшавіцкая армія. Ня зломіць дзеля таго, што бальшавікі ідуць рабаваць чужую зямлю, а мы — барапіць сваю.

А калі б і зламалі? Няхай! Дорага ім дасца гэная перамога, ды наўрад ці чаго яна будзе варта. На зямлі народу, які пайстаў і змагаецца за сваю незалежнасць, не ўседзе чужынец. Змаганьне з ім будзе ісьці і далей у тых ці іншых формах, і, нарэшце, сіла народная пераможа.

Аб беларускім зъездзе ў Слуцку

Як нас паведамляюць з пэўных крыніц, прыбыўшыя на зъезд прадстаўнікі Балаховіча хацелі скарыстаць беларускі зъезд у сваіх мэтах. Але гэта не дало жадных рэзультатаў, бо беларускае сялянства ў павече досіць значна съядома і ня верыць ніякім расійскім абяцанкам.

Беларускае Слова. 1920. 3 сіненя.

Беларускі вайсковы камунікат

Баевая сводка войск Беларускай Народнай Рэспублікі

27. XI. 1920.

Аддзелы 6 роты Слуцкага палка пад камандаваньнем прп. К., у часе разъведкі ў раёне вёсак Быстрыца, Верабеічы, Васільчыцы і Чарнагубава спаткаліся з бальшавіцкай разъведкай калія вёскі Васільчыцы. Ад дапрошаных палонных даведаліся аб распалажэнні бальшавікоў.

Нашы аддзелы выбілі бальшавікоў з вёскі Васільчыцы. Бальшавіцкія страты: 3 забіты, 3 ранены і 1 папаўся ў палон. У нас 1 цяжка ранены. Мы захапілі шмат стрэльбаў, набояў і інш. вайсковага матэрыялу.

Аддзелы 5 роты Слуцкага палка пад камандаваньнем прп. Клішэвіча, у стычцы з ворагам пры вёсцы Даўнава, занялі вёску, забраўшы ў палон 5 чырвонаармейцаў. Вёска Лютовічы ў нашых руках.

7 і 8 роты таго ж палка занялі вёску Мацкевічы.

Нашы аддзелы ў Капыльскім напрамку занялі м. Цімкавічы.

У баі пад м. Капыль у нас цяжка ранен 1, чырвонаармейцаў забіта 12.

Борык, капітан;
Начальнік Опэррат. Штабу войск БНР.

Беларускае Слова. 1920. 4 сіненя.

Паўстаў народ — разъбівае кайданы няволі

Горадня,
6 сінтября 1920 г.

<...> Надыйшоў 1920 год. Замызганы, абдзёрты акупантамі, абяд-неўшы народ пабачыў, што яго зямлю пачынаюць дзяліць, што яго лёсам пачынаюць кіраваць другія, пабачыў ён новую пагрозу для сябе з усходу і — паўстаў народ. Паўстаў, каб ужо не скласыці аружжа, пакуль не даб'ецца свайго!

Паўстанцы, вызваленцы сваёй Бацькаўшчыны, тысячамі зьбіраюцца ў вызначаныя мейсцы. Камісар, назначаны Найвышэйшай Радай Беларускай Народнай Рэспублікі, абвешчае ў Слуцкім павеце мобілізацыю, і сяляне натоўпам цэлым зьяўляюцца на зборныя пункты. Нясуць з сабой стрэльбы і набоі, якія яны ашчадна хавалі ад усялякіх акупантай, цятнуць з сабой кулямёты, нясуць амуніцыю. Зьяўляюцца ня толькі мабілізаваныя, але і ахвотнікі. Відочныя съведкі, пабываўшыя на фронце, съцвярджаюць, што бачылі ў шарэнгах войск Рэспублікі нават старых дзядзькаў, па 50 год, якія па добрай волі сваей зьяўліся, каб «грамадою» бараніць сваю зямлю ад чужынцаў. Нагараваўся, набядаваўся, далей цярпець ужо ня можа злой нядолі і прыйшоў — «мо́даб’ёмся, каб хоць патомкам лягчэй жылося» і паступуў ахвотнікам у шарэнгі роднага войска.

Пярэда мной ляжыць звязка лістоў, атрыманых з фронту. У экстазе ад магутна выяўляемай сілы народнай адзін нацыяналіст—беларус, інтэлігент, сам у душы вайсковы, пішыць: «Да гэтага часу не могу прыйсці ў сябе — здаецца, што папаў я ў вялікі кругаварот, каторы кідае ў гору, пад воблакі, фантаны вады, якая ў сваіх краплях малюе дзіўныя вобразы будучыні нашай дарагой Бацькаўшчыны».

Не падаецца апісаныню той высокі пад’ём, той імпэт, які прыводзіць пад Беларускі штандар нашую моладзь. Шмат прыходзіць і з майсцо-васіццяў, занятых бальшавікамі. Прыйшоўшы пад родныя знамёны добра ведаюць, што хаты іх пойдуць зараз жа полымен ад рукі маскоўцаў—бальшавікоў, як даведаюцца яны, што гэтая моладзь, кінуўшая бацькаўскія хаты, пайшла ў варожы для іх стан. Але йдуць. Мацнеюць шарэнгі першай беларускай брыгады, адбылося колькі ўжо баёў з усходнім наездцам, пралілася ўжо ахвярная кроў сыноў Беларусі, кроў на аўтар сваей дарагой Бацькаўшчыны.

Цікавым зьяўляецца, як адносіцца люднасць у мейсцы пастою першай брыгады да беларускага жаўнера. Адзін з відочных съведкаў падае: «Лепшых адносін і жадаць ня трэба. У кожным разе да гэтага часу мы і ня мыслілі рабіць нейкія рэквізіцыі: сяляне дастаўляюць хлеб, картофлю, муку, крупы, сала; прывозяць нават мяса. Кабеты вясковыя сушаць сухары, арганізаваны прарынкі, дзе дарма мыюць бялізну». Саўсім зразумела: люднасць пабачыла ў войску Беларус-

кай Народнай Рэспублікі сваіх родных сыноў, а дзеля таго і адносіны ня могуць быць такімі, як да чужацкіх арміяў. Нарэшце і лёзунгі, пад якімі выступае гэта войска — гэта родныя, дарагія. Народ зразумеў, што толькі агульнымі, сплочанымі сіламі можна змагацца з наездцам, усё руйнуючым, усё знішчаючым. Толькі дабытае самім можна лічыць сталым, пэўным, толькі ў сваім уласным Гаспадарстве, у сваей Рэспубліцы можна заводзіць пажаданыя парадкі, каб лягчэй і вольней жылося і самім і патомкам.

Жыдоўская люднасьць съпярша заняла было становішча чакаючае. Занадта аддзелы Балаховіча запэцкалі беларускае імя ў вачох жыдоў, занадта шырака стала вядомы пагромы, якія ўчынялі «балахоўцы» з яго Расійскай Народнай Ахвотніцкай Арміі над жыдоўскай люднасьцю. Выступленыне ў свой час, цяпер ужо разаружанага Балаховіча, і пад штандарам беларускім заявляло ў абмылку жыдоўскую люднасьць, што датычыць адносін да ўсяго беларускага, і цяпер далёка яшчэ на ўсе кругі жыдоўскага грамадзянства ўяўляюць сабе рэзьніцу паміж «балахоўцамі» і арміяй Беларускай Народнай Рэспублікі.

Гэта, кажу, съпярша адчувалася і на мейсцы пастою першай беларускай брыгады, хоць яна і ня мела ўвесы час нічога агульнага з «расейцамі—балахоўцамі». Люднасьць жыдоўская, нават з кругоў, не спачуваючых бальшавіком, была асцярожна ў адносінах да беларускіх жаўнеру. І толькі потым, як добра прыгледзілася і зразумела, што гэта — тыя ж самыя людзі, з якімі жыдоўская люднасьць у сяброўстве і добрым ладзе жыла ў згодзе паміж сабой цэлымі дзесяткамі і сот-

БЕЛАРУСКАЕ СЛОВА

Паўнапечальная, літаратурная і звеставальная газета

Ня № 6. Гербовая, Сірэдз 8-е снежня 1920 г. Гедзімінскі

ГРАМАДЗЯНЕ!

Наша ахвяры рачны і прашкі! Складніцца ахвяры у боргіі беларускіх кабет і у Беларускіх Національных Навіты для пераходу ў беларускім паўстанцу — жаўнеру из Слуцкім! Наша маладзіжніца Мэці-Беларусь вынаградзіць ўсіх вас!

Абвестка ў «Беларускім Слове» ад 6 сінегня 1920 г. з заклікам да беларускага грамадзтва несыці ахвяраваньні на карысць слuchакоў-паўстанцаў.

камі гадоў, што гэта — ня чужынцы для краю, якія нясуць з сабой дзікія пагромы, а тыя ж лагодныя вясковыя суседзі—беларусы, якія па—братску жылі ўвесь час — тады, кажу, мяйсцовая жыдоўская люднасць і ў м. Цімкавічах, і ў м. Капылю, і ў іншых мяйсцох начала ня толькі спачуваць беларускім фармацыям, але нават і рэальна памагаць ім, зьбіраючы ахвяры і помач беларускаму жаўнеру рэчамі і грашмі. Мы спадзяёмся, што ў хуткім часе жыдоўскае грамадзянства і другіх местаў і мястечак нашых зразумее гэта і па—іншаму пачне адносіцца да ўсяго беларускага і перш за ёсё да ідэі дзяржаўнасці беларускай.

Вяртаючыся да першай беларускай брыгады, ня можэмо не адзначыць, што, нягледзячы на тое, што з чыста вайсковага боку, асабліва з боку матэрыйальнага, там шмат чаго бракуе, аднак той запал і гарп у душы, які нясуць з сабой нашы нацыянальныя барацьбісты, даюць надзею на перамогу перашкодаў на дарозе да адраджэння дзяржаўнага жыцця нашай дарагой Бацькаўшчыны.

С. Р.

Беларускае Слова. 1920. 6 сънежня.

ГРАМАДЗЯНЕ!

Нясіце ахвяры рэчамі і грашмі! Складайце ахвяры ў «Гурткі беларускіх кабет»¹²⁰ ці ў Беларускія Нацыянальныя Камітэты^{*} для перасылкі іх беларускаму паўстанцу — жаўнеру на Случчыне! Наша многапакутная Маці—Беларусь вымагае гэтага ад вас!

3 Случчыны

Атрыманы весткі аб tym, што вайсковымі аддзеламі Беларускай Народнай Рэспублікі забрана ў палон да 300 чырвонаармейцаў, у tym ліку З афіцэры. Пасъля абезаружання палонных адпусьцілі на волю, але ніхто з іх ня хоча ісьці назад, да сваіх.

З апошніх вестак даведываемся, што перадавыя беларускія вайсковыя аддзелы стаяць у 10—12 верст. на захад ад Слуцку.

Урачысты дзень у месцце пастою першай брыгады войск БНР

(Ад уласнага корэспондэнта «Беларускага Слова»)

28 лістапада а 13 гадзіне было адпрайлены набажэнства съяшч. С—кай царквы^{**} за ўдачы аружжа войск Беларускай Народнай Рэспублікі ў змаганьні іх з ворагамі нашай Бацькаўшчыны—Беларусі.

Кругом царквы натоўп народу. Дзень марозны, прыгожы. Сонейка съвеціць, кідаючы на зямлю мільён іскаркаў, якія, адбіваючыся ад зайненшага дрэва будынкаў, ад каменьняў, прымушаюць заплю-

* Дзейнічалі ў той час у Беларусі ды ў замежжы (Літве, Польшчы ды інш.).

** Праваслаўная царква ў м. Семежава.

шчываць вочы праходзячых. Хаство абрэзкоў прыроды стварае ў душы чалавека нейкі съяточны настрой. Кожны жыхар м. Сем–ва, кожны з жаўнерай, сабраўшыхся ў грамады каля царквы і на пляцу, адчуваюць съята; на тварох сабраўшыхся маладых жаўнерай–беларусаў напісана радасць, у марозным паветры гучна разносяцца гласы, чутцен съмех, жывая гутарка, гоман грамады.

З званіцы С–кай царквы панясьліся а 10 гадзіне гукі званоў. Настой чамусыці такі, што кожны гук глыбака западае ў душу, штосьці чыстае, непадроблене нясе, съятое. З усіх канцоў мястэчка і з бліжэйших вёсак надыйходзяць да царквы людзі — мужчыны, кабеты, дзеці. Уважліва і ціха моліцца селянін аб спакою і лепшай долі сваёй і сваёй Бацькаўшчыны.

Кончылася абедня. На пляцу, перад царквой, сталі стройныя шарэнгі аддзелаў першай беларускай брыгады пад Нацыянальным штандарам.

Па сканчаныні абедні съяшч. сказаў гарачую прамову, у якой адзначыў, што Бацькаўшчына–Беларусь зруйнаваная, зынішчаная войнамі і акупацыямі, стогне і цяпер пад цяжкай пятай ворагаў. Праца наша над адбудовай Бацькаўшчыны надта трудная, змаганыне з ма-гутнымі ворагамі патрабуе вялікіх выслілкаў, але ня трэба забывацца, што «ня ў сіле Бог, а ў праўдзе». А наша справа беларуская — справа правая, съяятая. Пачынаем вялікую акцыю, дык памолімся ж перад пачаткам съятоі працы — закончыў сваю прамову вясковы бацюшка — каб Бог дапамог беларускаму воінству выгнаць ворагаў з нашай многапакутнай зямелькі, Маці–Беларусі. Шчыра моляцца жаўнеры, люднасць. Канчаецца малебен, загудзелі званы С–кай царквы і гучна разносіцца «многалецце» беларускаму воінству.

Дзень 28 лістапада вечна астанецца памятным у прысутных на набажэнстве і ў жыхароў С–ва.

А. Я.*

Беларускае Слова. 1920. 8 сьнежня.

Першыя паходоны ў мейсцы пабыту брыгады войск БНР

(Ад уласнага корэспондэнта «Беларускага Слова»)

На вайне як на вайне. Бываюць вясёлыя, радасныя хвіліны, але бываюць і хвіліны смутку, жалобныя.

Пішу пад сувязым уражаныям адбыўшыхся ў С–ве паходонаў першых ахвар на фронце за незалежнасць нашай дарагой Маці–Беларусі. 29 лістапада а 1 гадзіне ўдзень была адпраўлена паніхіда ў С–ай царкве па жаўнерах першай беларускай брыгады, забітых у барацьбе з бальшавікамі. На гэтыя першыя ўрачыстыя паходоны сыйшліся на тоўсты народу; царква была паўнютка. Ліоцца гукі жалобных съпе-

* Крыптанім А.Якубецкага.

ваў, мігацеюць сьвечкі, разносяцца гукі жалобнага звону. Каля трунаў з нябошчыкамі паставяліны съвежыя елкі, труны пакрыты беларускімі нацыянальнымі штандарамі. Аддаючы апошнюю чэсць пашым барацьбістам, жаўнеры, ўсе сяляне і кабеты трymаюць сьвечкі ў рукох. Каля трунаў стаіць ганаровая варта. Плывуць гукі жалобнага набажэнства, чутны ўсіхліпваньня кабет.

Гляджу на нерухомыя постаці жаўнераў, што стаяць на ганаровай варце пры трунах; спакойныя, замысьленыя. Што думаюць гэтыя маладыя, рослыя дзяцюкі? Аб чым мысьліць гэтыя малады хлапчына з такім чыстым, съветлым, прыгожым абліччам пад жалобныя гукі «Са Святымі упокой»?..

Скончылася паніхіда... Труны з целамі нябошчыкаў падымаюць на плечы афішэры і жаўнеры і нясуць з царквы на могілкі. Аркестар духавы съпераду іграе жалобны марш, ідзець царкоўны хор, высока на пляchoх калегаў пасоўваюцца да могілак труны, ціха і мерна ідуць у прыкладным шыху роты стральцоў, коньніцы, далёкім поясам ідзець цывільная люднасць.

Першыя рады жалобнай процэсіі падыйходзяць да прыгатаваных могілак, дзе над жаўцеючым «долам» кальшаща нацыянальны штандар.

Пачаліся прамовы, гарачыя, пранікаючыя ў душу. Выяўлялася нядоля беларуская, выяўляліся клятвы змагацца да апошняга, выяўляліся патрэбы гэткіх съвятых ахвяраў на аўтар многапакутнай Бацькаўшчыны. І калі ў царкве плакалі толькі кабеты, дык тут ня вытрымоўвалі жалю і сяляне—мужчыны. Присутныя заліваліся съязымі, плач кабет стаўся саўсім голасным. Але пасыля пахарон, на абліваўшыхся съязымі абліччах, можна было заўважыць адвату, ражучасць і нязломнасць у барацьбе з ворагамі Бацькаўшчыны.

Паплылі ў марозным паветры гукі і слова Беларускага Нацыянальнага гімну; гімн зъмяняецца бравурным напевам «беларускай марсэльезы»¹²¹ з яе «прагонім з зямлі палачой».

Апускаюцца ў «дол» труны з першымі ахвярамі. Тройчы дaeцца залп, салют барацьбістам. Далёка разносіцца рэха ад сухіх стрэлаў. Кожны з прысутных лічыць сваім абавязкам кінуць жменьку съвежага пяску на съвежыя труны. Чутны клятвы помсты за маладыя ахвяры. Вось ужо і съвежы магільны насып гатоў... Патроху пачынаюць расходзіцца. Сумна... не — сумна і радасна. То ж першыя ахвяры ў тэй вызваленчай акцыі, якую мы так съмела распачалі. То ж першыя ахвяры таго, на што ўсе мы ідзём. Толькі тут кожны з нас яшчэ глыбей уціміў высокасць і съвятысць ідэі, якая паставіла нас на самаахвярную барацьбу. І хоць, можа, усіх нас чакае лёс сёньняшніх ахвяр, усё ж мы не ўхілімся ніколі ад мукаў і съмерці ў барацьбе за незалежнасць нашай дарагой Маці—Беларусі.

А. Я.

Беларускае Слова. 1920. 9 сіненяня.

Цяжкія баі Першай беларускай брыгады з бальшавікамі

З Ліды надышла да нас вестка: у раёне Семежово адбываліся апошнімі днямі крывавыя баі паміж беларускімі аддзеламі і большавікамі. Частка беларускіх аддзелаў разьбіта і перайшла польска–большавіцкую граніцу 7 сінегня ў раёне вёскі Ветчыцы^{*}. Аддзелы гэтых цяпер разаружаюцца палякамі. Да гэтага часу разаружана 30 афіцэраў і 400 жаўнероў.

Гэта сумная вестка, атрыманая намі з крыніц неофіцыйных, патрабуе яшчэ падцверджаньня.

Паўстаны на Менічыне

Агенты першай брыгады падымаюць на тылох у большавікоў сялянскія паўстаныні. Паўстанцы зьнішчаюць чыгуначную, тэлеграфную і тэлефонную камунікацыю, адбіваюць абозы, адбіраюць аружжа. Паўстанцы атрады павелічаюцца з кожным днём. Забезпакоеныя бальшавікі, сцягіваючы сілы, ужываюць суровыя рэпресіі ў адносінах да захвачаных у палон паўстанцаў, а таксама і да люднасьці, ім спачуваючай.

Партызаны

Партызанская атрады, якія прарваліся на тылы бальшавікоў, у далейшым працягнуць напады. У районе Міль[к]овіч, Слуцкага павету, аддзел партызанаў у 60 чал. пад камандай сотніка Дзяргача¹²² ўварваўся ў м-ко Старобін, дзе захапіў 7 камуністаў, членоў бабруйскай чрэзвычайкі. Гарнізон мяйстэчка, у ліку каля 200 чалавек, зьніштожан, а чэкістые павешаны на тэлеграфных стаўбах на пляцу проці клубу «Інтэрнацыяналь». Захоплены 6 кулямётаў і 300 вітовак. Гэты самы аддзел, у районе Ясмовіч^{**}, другім набегам зьніштожыў два эскадроны комунастычнай групы Дотэля. Захоплена здабыча: аружжа і коні.

Партыя «Зялёнаага Дуба»

Баранавічы (Russpress)

Тыё, што прыбылі з мяйсцавасцяў, занятых бальшавікамі, паведамляюць, што ў аколіцах Слуцка і Койданава зявіліся партызанская аддзелы «Беларускай сялянскай партыі Зялёнаага Дуба». «Зялёнаадубцы» ўвесь час робяць напады на бальшавіцкія аддзелы. Гэтыя партызаны пашираюць у вялікім ліку экзэмпляраў проклямациі. Адна з іх падпісана «Беларускай селянскай партыяй Зялёнаага Дуба», а другая атаманам «зялёнаадубцаў» — Дзяргачом. Як вядома, сялянская партыя «Зялёнаага Дуба» яшчэ ў 1918 г. была арганізавана цяперашнім старшынёю Беларускага Палітычнага Камітэту¹²³ п. В. Адамовічам.

* Недакладна. Магчыма, Ёдчыцы (Іодчыцы).

** Магчыма, Яскавіч.

Аб помачы беларускаму паўстанцу-жаўнеру

«Гурток кабет помачы беларускаму жаўнеру» пры Горадзенскім Беларускім Нацыянальным Камітэце¹²⁴ звязтаецца з просьбай да грамадзянства, спачуваючага беларускай справе, дапамагчы мажлівымі ахвярамі беларускаму жаўнеру першай брыгады.

Пажадана, каб ахвяры складаліся з пільна патрэбных рэчаў, як — бялізна, мэдыкамэнты, цёплае адзеньне і інш.

Ахвяры прыймаюцца штодня ў будынку Беларускага Нацыянальнага Камітэту (вуліца Ожэшковай, № 28).

Беларускае Слова. 1920. 12 сьнежня.

Беларусь у агні паўстаньня

Факт адбыўся! Тое, чаго найбалей баялася расейская і польская эндацыя, сталася! Беларускі селянін прачнуўся! Мы стаімо цяпер пे-рад фактам, каторы яскрава гаворыць, што бальшавіцкая акупацыя на Беларусі запэўна ўжо акупацыя апошняя, што нацыянальны і эканамічны ўціск, тэрор і беспраје бальшавіцкага камісарадзержаўя змусіў самыя шырокія масы беларускага селянства ўскалыхнуцца і, устаўшы на роўныя ногі, сказаць прад усім съветам: «Годзі апекі! Мы самі збудуем сабе новае жыццё!» Цяпер беларускі селянін ужо пераканаўся, што ніякая апека не забяспечыць яму самобытнага істнаваньня, што кожны народ, каторы ўжо цяпер цешыцца сваей незалежнасцю і карыстае ўсімі яе скуткамі, здабыў яе своёй уласнай працай, без ніякай помачы збоку.

І вось ён падняўся супроті сваіх угнетацеляў, каб бараніць свае чалавечыя права. Усход Беларусі гарыць у паўстаньні. І паўстаньне гэтае ня ёсьць, як думae польская эндацыя, «скуткам інтрыгі кучкі беларускіх дзяячоў» і не «скуткам эканаміцкага ўціску». Не, гэта самы праўдзівы стыхійны беларускі нацыянальны рух. Балей таго, рух гэты распачаўся па ініцыятыве самога беларускага селянства, а інтэлігенцыя пазней начала наядздаць у паветы, ахопленыя паўстаннем, каб падтрымаць свой народ у яго вызваленчым руху.

І цяпер, калі беларускі народ адваяваў сабе незалежнасць, ніякая сіла, ніякія абеценкі камуністычнага раю не здалеюць супакоіць беларускага селяніна і змусіць яго злажыць аружжа раней, чымся ён здабудзе сабе незалежнасць, бо на штандарах паўстанцаў напісана: «На касыцёх сваіх збудуем волі гмах». І мы верым, што тыя людзі, каторыя сталі пад гэты штандар, не заставяцца ні перад якімі ахвярамі, і бальшавіцкая акупацыя на Беларусі — сапраўды ўжо апошняя акупацыя, абы толькі яшчэ больш беларускай краёвай інтэлігенцыі адгукнулася на кліч свайго народу і пасьпяшылася яму на дапамогу.

Ул. К.¹²⁵

Першая брыгада войск БНР з адвагай і мужнасцю б'еца

З места новага пабыту Штабу першай брыгады войск Бел. Нар. Рэсп. намі атрымана вестак ад 9 гэтага сьнежня, што брыгада з мужнасцю адбіваецца ад напіраючых у пераважаючым ліку бальшавіцкіх аддзелаў і што 2 роты, складаўшыя асобны ад 1 брыгады аддзел, прымушаны былі пад напорам вялікіх сіл праціўніка адступіць да лініі польскіх войск, дзе былі разаружаны.

Беларускае Слова. 1920. 14 сьнежня.

Зъдзек бальшавікоў над беларускімі палоннымі

Намі атрыманы весткі з беларускага паўстанчага лягеру на Случчыне. У часе аднэй з гарачых стычак з бальшавікамі 3 конных беларускіх разведчыкі папаліся ў бальшавіцкі палон. У Слуцку, водзячы гэных першых палонных па вуліцах, бальшавікі страшэнна зъдзекаваліся над імі. Прабаваўшыя з публікі заступацца за гэтыя няшчасныя ахвяры ці нават выяўляўшыя толькі паміж сабой жаль і спагаду да гэных бедакоў арыштуюваліся на мейсцы.

Змучаныя, зьбітыя палонныя прасілі ў сваіх мучыцеляў, як ласкі, дабіць іх.

Беларускае Слова. 1920. 15 сьнежня.

У Першай Беларускай Брыгадзе

З штабу 1-й брыгады войскаў БНР, якія змагаюцца з бальшавікамі, рэдакцыяй «Б. Сл.» атрымана копія ніжэй зъмешчанага прыказу:

ПРЫКАЗ № 1

ПА ВОЙСКАМ БЕЛАРУСКАЕ НАРОДНАЕ РЭСПУБЛІКІ

Афіцэры і жаўнеры!

Па загаду найвышэйшае Ўстановы Беларускае Народнае Рэспублікі я прыняў Вышэйшае камандаваньне над Вамі, каб вясьці Вас вызволяць Бацькаўшчыну з-пад ярма чужынцаў.

Досыць крыўды! Мы не пакінем змагацца, пакуль жыхар Беларусі не зробіцца праудзівым гаспадаром сваёй зямлі.

Устаноўчы Сойм Беларускі, выбраны на зasadзе агульнага, простага, патаемнага, роўнага і прарапцыянальнага, без розніцы полу і нацыянальнасці, выбарчага права будзе скліканы адразу ж пасля вызваленія Беларусі ад наездаў, якія выпрацуе законы, патрэбныя народу нашаму.

На Ўстаноўчым Сойму я жыцьцём сваім прысягаю перад народам Беларускім стаяць на грунце Ўстаўных Граматаў, абвешчаных Радаю Беларускае Народнае Рэспублікі.

Афіцэры і жаўнеры! Наш шлях па вызваленію Бацькаўшчыны мусіць быць шляхам вялікага пашаны да жыцьця, дабрабыту і ідэёвых перакананьняў усяго нашага жыхарства.

Я заклікаю Вас трymацца строгае дысцыпліны, бо толькі яна зробіць моцную армію, якая здоляе споўніць акрэсленae заданье.

Воля нашае Бацькаўшчыны ў нашых руках. Ведайце, што толькі ў Незалежнай і Непадзельнай Беларусі народы знайдуць здаваленъне сваіх патрэбай.

19 сьнежня 1920 года
в. Морач
Галоўная Стайка

Якубецкі А., Маёр.
Галоўны Камандант Войскаў
Беларускае Народнае Рэспублікі

Беларускае Слова, 1920. 29 сьнежня.

У Першай Беларускай Брыгадзе

Горадня, 3.I.21

На беларускі фронт прыбыла дэлегацыя беларускіх кабет, якая прывязла штандар для Першага беларускага палку—стральцоў. На штандары напісаны: «Тым, якія першымі паўсталі і пайшли ўміраць, каб жыла Бацькаўшчына». Другі падобны штандар высланы ўжо для другога палку.

Беларускае Слова. 1921. 3 студзеня.

На Случчыне

Баёвыя заслугі беларускіх афіцэраў

1 студзеня 1921 году Галоўны Камандант войскаў Беларускай Народнай Рэспублікі Андрэй Якубецкі за баёвыя заслугі павысіл у шаржы такіх афіцэраў з 1-га Слуцкага палка стральцоў Першай брыгады:

У капітаны — паручнікаў Янку Залескага, Адама Курыловіча, Паўла Бранавіцкага, Настася Кахановіча і Язэпа Багушэвіча.

У ротмістры — паручнікаў Аляксандра Мірановіча. У паручнікі падпаручнікаў Паўла Яновіча, Якуба Сямашку, Нікодыма Кернажыцкага, Янку Капца і Гіпаліта Бранавіцкага.

Сухі рапарт палкавой каманды гэтак апісвае баёвыя заслугі некаторых гэтых афіцэраў, просьчы іх авансаванъне:

Пар. Залескі Янка — за тое, што ён у часе наступа на мястэчка Семежава 18 сьнежня выбіў з мястэчка значныя сілы чырвонаармейцаў, пры гэтым захапіў 60 палонных, 1 кулямёт, абоз з канямі і шмат усялякага вайсковага добра...

Падпар. Бранавіцкі Гіпаліт — за тое, што ён у начы 30 лістапада на 1 сьнежня, будучы акружан у м. Вызьне вельмі значнымі сіламі расейцаў, адважна бараніў масты на рацэ і не гледзячы на тое, што расейцы мелі 4 кулямёты, якімі яны навакол абстрэльвалі мястэчка, здолеў прарваша з палаўнаю кампаніі праз іхнія ланцугі, ня меўши стратаў.

Пар. Бранавіцкі Павал за тое, што ён, камандуючы батальёнам пры наступе на м. Вызну і будучы акружаны вельмі значнымі сіламі расейцаў, прабіўся праз іх пяхотныя ланцугі бяз ніякіх страт з свайго боку і адважным ударом на бальшавікоў змусіў іх у беспарадку адхлынуць, пры гэтым узяў 140 палонных і шмат усялякага вайсковага добра.

Пар. Кернажыцкі Нікадым за тое, што дасьвіта 22 лістапада з мужнасцю адважных жаўнероў заатакаваў вёску Васільчыцы, разьбіў 6-ю кампанію расейцаў і захапіў іхнью канцылярыю, узяў у палон 3 камуністай і некалькі жаўнероў...

Падпар. Копец Янка за тое, што ён 25 лістапада, заатакаваўши са сваёй кампаніяй засыценак Кажушкі, дзе стаяў бальшавіцкі батальён з 3-ма кулямётамі, разьбіў яго, захапіўши 28 палонных, пры гэтым забіты 4 бальшавіцкіх камісары і ўзята шмат вайсковага добра. З свайго боку страт ня меў...

Пар. Курыловіч Адам — за тое, што ён, камандуючы кампаніяй пры наступе на м. Семежава, зайшоўши ў тыл бальшавікоў, быў акружаны вельмі значнымі іх сіламі, але прабіўся праз іхнья пяхотныя ланцугі, прымусіўши пры гэтым бальшавікоў у безладзе адхлынуць, пры гэтым захапіў 27 палонных і шмат вайсковага добра...

Беларускае Слова. 1921. 7 студзеня.

68. Інфармацыя пра паштовыя маркі слуцкіх паўстанцаў¹²⁶

Не раней сънежня 1920 г.

Удостовѣреніе

Сим удостовѣряется, что 1 Декабря 1920 г. штабом белорусской бригады (гор. Слуцк Минской губ.), оперировавшей против большевиков, были выпущены марки с перепечаткой на польских марках достоинством в 25 грошей на 5 грош. (зеленая) и 50 грош. на 15 грош. (розовая).

Перепечатка: ручной чернильный штемпель, изображающей «погоню» и буквы «Ч.Р.Сл.» (Часовая рада Случчины).

Всего успѣло выйти из полевой почты достоинством в 50 грош. около 200 шт. и достоинством в 25 грош. около 20 шт., остальные погибли во время пожара.

В настоящее время сохранилось только нѣсколько штук: 3 (три) комплекта.

Подлинность представленных здѣсь марок удостовѣряем.*

Архівы БНР. Т. I. Кн. 2. С. 1313.

* Ні аўтар, ні дакладная дата, ні іншыя абставіны зъяўленыя гэтага дакумента невядомыя.

69—70. Слуцкія падзеі ў інтэрпрэтацыі бальшавіцкіх газэтаў

Сьнежань 1920 г.

Слуцк

Сейчас же по освобождении Слуцка туда послан ЦК товарищ с литературой и инструкциями для восстановления Слуцкой организации КСМБ.

Звезды¹²⁷. 1920. 3 декабря.

«Паўстаньні проціў бальшавікоў».

Нам ня раз прыходзілася чытаць у нашых газетах аб тых цэбрах гразі, якою ўвесь буржуазны друк ablівае рабоча-сялянскую ўладу дзеле таго, каб трymаць сваіх сялян і работнікаў у цемры і даваць ім фальшивыя весткі. Так, напрыклад газета «Новое Варшавское Слово» ад 25 лістапада з крыніц Беларускага бюро друку¹²⁸ паведамляе: «З розных канцоў паведамляюць, што ва ўсім Менскім вокрузе пачаліся проціўбальшавіцкіе паўстаньні. Арганізатарамі паўстаньня з'яўляюцца левые беларускіе элемэнты, выступаючыя пад лёзунгам незалежнай Беларусі і скліканыя беларускага нацыянальнага сходу. Паўстанцы занялі мястэчкі Гайна і Лагойск на поўнач ад Менску».

Была часта некалькі дзён таму назад, калі белы друк пісаў аб tym, што і Менск заняты паўстанцамі. Гэта відаць з далейшых слоў:

«Весткі аб заняцьці Менска не пацьверджжаюцца.»

Мялі Ямеля, твая нядзеля.

Не за гарамі тая часіна, калі працоўная бедната Захаду, узяўшы ўладу ў сваю рукі, зробіць сваё друкаванае слова праўдзівым і чэсным.

С. Б.¹²⁹

Савецкая Беларусь. 1920. 12 сьнежня.

71. Вытрымкі з камунікатаў штабу Першае Слуцкае брыгады Войсکаў БНР*

Сьнежань 1920 г.

<...>

4.XII.1920 г. Рота стральцоў нашых войск пры націску чырвоных на Семежава была акружана ў засыценку Вялікі і Малы Стратпінь**.

Рота прарвалася праз рады чырвоных і адышла ў напрамку на Вялікі Рожын. У гэтым месцы рота ўначы наткнулася на бальшавіцкі карацельны атрад. Забілі камісара і 15 чырвонаармейцаў узялі ў палон. Захоплена канцылярыя атраду і забраны гурт скаціны і коняй, што зрэквізавалі бальшавікі ў сялян в. Вялікі Рожын (у сем'ёў дээр-цираў). Усё зрэквізаванае было аддадзена сялянам.

* Першы вайсковы камунікат 1-й Слуцкай брыгады войску БНР за 27 лістапада 1920 г. зъмешчаны ў газэце «Беларуское Слово» за 4 сьнежня 1920 г. (гл. с. 75).

** Магчыма, Страхіні.

5.XII. Адбыліся цяжкія баі пад Капылём і Семежавам. Бел[аруская] рота цэлы дзень бараніла м. Вызну проціў цэлага бальшавіцкага батальёну, маючага некалькі кулямётав. За недахопам патрэбных сродкаў абароны аддзел прымушаны быў адступіць на захад. Бальшавікі панесылі значныя страты. З боку беларусаў таксама шмат раненых. У бел[арускім] войску адчуваецца недахоп аружжа і амуніцыі.

Уначы з **9 на 10.XII.** вывядоўчы аддзел стральцоў зрабіў налёт на вёскі Крывасёлкі й Навасёлкі, дзе забралі 28 палонных.

10.XII. Зъявіліся да штабу 1-ай Белар[ускай] Брыгады 18 чалавек «зялённых» з аружжам і набоямі. «Зялёныя» прарваліся праз рады ворагаў і прылучыліся да войск БНР.

Уначы з **11 на 12.XII.** бел[арускі] аддзел разьведкі заатакаваў вёску Старын. Узята ў палон 10 чырвоных і адабраны транспарт у мясц[овай] люднасьці са збожжам. Усё зъвернена ўласнікам.

Уначы з **13 на 14.XII.** камандзір вывядоўчага аддзелу Першага Слуцкага Палку Стрэльцоў пры помачы кавалерыйскага аддзелу зблізіліся да м. Семежава, якое было занята карацельным бальшавіцкім атрадам і пасыля крыававага бою занялі мястэчка. Карацельны бальшав[іцкі] атрад зусім зьнішчаны. Вораг страціў забітых і раненых 50 чал[авек].

З нашага боку 3-х раненых.

З **17 на 18.XII.** мы занялі м. Піліпавічы, Байчацін*, Страхін і м. Семежава. Узята 25 палонных і здабыта 1 кулямёт з набоямі, шмат стрэльбаў, набояў, гранатаў, палёвая кухня, транспарт з коньмі.

З **18 на 19.XII.** мы занялі Вызну. 50 чырвонаармейцаў забіта і шмат ранена, а таксама захоплена значная ваенная здабыча.

19.XII. а 10-й гадз[іне] раніцы бел[арускія] аддзелы пад націскам ворага адышли на старыя пазыцыі.

З **19 на 20.XII.** адступілі мы на лінію Колкі — Морач — Узнога.

20.XII.1920 г. У раёне Семежава пачалі адыходзіць па сканчэнні эвакуацыі Семежава на лініі Лубенец — Урведзь, дзе мы злучыліся з рэзэрвамі. <...>

30.XII.1920 г. Брыгада перайшла раку Лань і была раззброена польскім войскам. Аднак пэўныя баёвыя групы, заснаваўшы паўстанскую арганізацыю, дасталіся на тылы бальшавікоў, дзе і далей праводзяць баёвую дзейнасць. Раззброенныя аддзелы 1-ай Брыгады Войск БНР часова інтэрнованыя ў ваколіцах Сіняўкі (на ўсход ад Баранавіч).

Матэрыяльнае становішча тых аддзелаў цяжкае. Патрэбная ёсьць скорая помач грамадзянства.

Пар[учнік] Арцышэўскі**
за Шэфа Штабу Войск БНР.

Новы шлях. 1937. 25 лістапада. С. 6—7.

* Правільна — Бучацін.

** Памылкова пададзена прозвішча афіцэра штабу 1-е Слуцкае брыгады, трэба — Арцышэвіч.

72—83. З апэратыўных данясенняў 16-е савецкае армii пра ваеннае становішча на Случчыне

Лістапад — сьнежань 1920 г.

Срочно, секретно

ТЕЛЕГРАММА

НАЧРЕГИСТРОЗАП*

Могилев. 12 ноября 1920 г.

<...> Поляки готовились очистить Слуцк и отойти на линию реки Лань. Штадив 11^{*} был расположен в м. Филипповичи, что в 40 верстах зап. Слуцка. <...> В Слуцке организовалась Белорусская рада, пославшая представителей в сейм с ходатайством об оставлении в Слуцке польвойск. В связи с этим сейм затребовал военпредставителей для совещания в вопросе об оставлении Слуцка. По тем же сведениям, в районе Слуцка присутствия войск Балаховича не обнаружено. Провиантом, деньгами, обмундированием снабжает Балаховича польправительство. Легионеры ждут скорейшего заключения мира. Настроение жителей враждебное совласти. <...>

Начрегистроштартм 16***

и военком

Завінформацией Ю.Жебровский

РДВА, ф. 201, вол. 3, спр. 624, арк. 254—254адв. Завераная копія.

Телеграмма

Начоперупрзап****

Могилев. 24 ноября 1920 г., 19 часов. Срочно. Секретно.

РАЗВЕДЫВАТЕЛЬНАЯ СВОДКА ШТАРМ 16 К 19 ЧАСАМ.

Слуцкое направление: 23/XI мелкие партии бандитов пытались произвести налет на д. Юшковичи, что 12 в. ю/в. м. Любань****, захватив часть нашей заставы. 1) Войсковой разведкой присутствие в д. Бондари, что в 7 верстах ю/в г. Слуцка, отряда бандитов не подтверждилось. 3) По словам местжителей в лесу в районе д. Домброво скрывается около 200 бандитов. По словам лица, прибывшего из Слуцка, мобилизованные Балаховичем в этом районе дезертиры—красноармейцы направляются в Несвиж. <...>

Ноу-16***** Военком Эстрин

Начразотодарм***** Шварц

РДВА, ф. 201, вол. 3, спр. 592, арк. 204. Завераная копія.

* Начальніку аддзелу рэгістрацыі данясенняў Заходняга фронту. Копіі ўсіх тэлеграмаў былі дасланыя яшчэ ў некалькі пунктаў.

** Штаб 11-е польскае дывізіі.

*** Начальнік аддзелу рэгістрацыі данясенняў 16-е савецкае армii.

**** Начальнік апэратыўнага ўпраўлення Заходняга фронту.

***** Відаць, памылка ў дакумэнце. В. Юшкавічы знаходзіцца ў 12 вёрстах на паўночны захад ад Любани.

***** Начальнік апэратыўнага ўпраўлення.

***** Начальнік аддзелу выведкі асобнай армii.

Срочно, секретно

ТЕЛЕГРАММА

НАЧРЕГИСТРОЗАП

Могилев. 26 ноября 1920 г.

РЕГИСТРАЦИОННАЯ РЕГИСТРОШТАРМА 16 к 6 час.

<...> По тем же сведениям, в районе Слуцка разъезжают конные отряды Балаховича, не принадлежащие определенным частям, с целью мобилизации и вербовки добровольцев, отряды большей частью без оружия. В Слуцке организованная Белорусская рада (когда — не указано) производит вербовку добровольцев и отправляет их в Семежево. Молодежь поляки заставляют записываться добровольцами ради защиты Белоруссии, записываются ежедневно до двухсот человек почти исключительно дезертиры, боясь расстрела с приходом красных, белорусской радой навербовано около 2000 человек, которыми хотят оказать сопротивление красным при передвижении на государственную границу. Регулярных войск Балаховича в районе Слуцка нет. Поляками распускаются слухи, которым охотно верит местное население, что большевики должны отойти до Днепра, а поляки до Буга, большевики этого не исполняют, потому поляки отходят до реки Лань. Это не дает Белоруссии быть самостоятельной. В случае поражения Балаховича поляки помогут Белоруссии. <...>

Наchgистроштарт-16

и военком^{*}

Зав.информацией Ю.Жебровский

РДВА, ф. 201, вол. 3, спр. 624, арк. 338—338адв. Завераная копія.

Срочно, секретно

ТЕЛЕГРАММА

НАЧРЕГИСТРОЗАП

Члену РВС тов.Мулину

Командарму 16

Могилев. 30 ноября 1920 года.

<...> Поляки покинули Слуцк 23/XI в 11 часов утра. 48-й и 47-й пех. полки отходили на государственную границу <...> Штаб 11-й дивизии 20/XI выехал на автомобилях в направлении Несвижа, где, по слухам, должен остановиться. Того же числа 18 автомобилей перевозило из Слуцка в Семежево добровольцев, завербованных белорусской радой. Белорусская рада выехала из Слуцка в Семежево 21/XI, на месте новой стоянки формирует 2-й запасной полк «обороны Белоруссии» 3-хбатальонного состава, маршевые роты этого полка отправляют пополнение Балаховичу, командир полка капитан КРА-

* Подпіс неразборливі.

ШИНЕВСКІЙ, полку недостает винтовок, пулеметов вовсе нет. По словам местных жителей, в Синявке находятся части отряда атамана Искры, к нему присоединился отряд бандитов под командой прапорщика ХАШМОНОВА, происходящего из дер. Новодворцы, что в 2 верстах южнее Слуцка (по местному дер. называется Ячево). Нахождение Белорусской Рады в нейтральной зоне поддерживается поляками, которые дают обмундирование белорусским частям: старые папахи, такие же обмотки, ботинки, брюки и френчи. Кокарда у солдат Белорусской Рады — череп со скрещенными костями, на рукавах национальная белая лента, в середине красная, некоторая часть матерых балаховцев носит скрещенные ленты на груди и на рукаве надписи: на красном фоне черными буквами «Бей жидов, спасай Россию» и на белом фоне красными буквами «Земля и воля крестьянам». <...>

Зам. Начрегистрштарм-16
и военком разведки Ю.Жебровский
За зав.информацией — Ю.Васильев

РДВА, ф. 201, вол. 3, спр. 624, арк. 368—368адв. Завераная копія.

Делегат связи от 8 стр. див.
при Штабе 11(Польской) дивизии
2 декабря [19]20 г.
Барановичи.

Делегату связи 16 армии при Штарме 4 (Польской)

<...> Во время пребывания моего в Слуцке в городе было замечено много личностей, одетых в Русскую форму, выдававших себя за солдат и офицеров Балаховича. В здании мужской гимназии 16 ноября состоялся съезд Белоруссов под председательством брата Балаховича^{*} (см. Нов. Варшав. Слово № 52/271 от 28/XI). На улицах были расклеены афиши с подписью Национ. Белорусск. Комитета с призывом встать на защиту против большевиков, узурпаторов власти, призывая бить коммунистов и комиссаров, а также были расклеены объявления с благодарностью Савенкову¹³⁰, Пильсудскому и всем представителям Антанты за дело помощи в организации войск Балаховича. Афиши через несколько часов были неизвестно кем сняты. Спустя два дня Польским Командованием был расклеен приказ, карающий Полевым Судом расклейку подобных афиш. 24/XI (вечером) накануне отхода Штадива 11 из Слуцка ко мне явились личности, назвавшие себя Старшиной Слуцкой Рады и Поручиком, Командующим войсками Слуцка, с протестом

* Маецца на ўвазе стрыечны брат ген. Ст. Булак-Балаховіча Язэп (Юзік), які камандаваў адным з ягоных кавалерыйскіх аддзелаў. Прысутнічаў на зіральнякам на зьезьдзе Случчыны. У пачатку 1922 г. забіты чырвонымі партызанамі ў Белавескай пушчы.

[против] будущего занятия Слуцка нашими войсками и с заявлением, что со стороны Слуцкой Рады будет оказано вооруженное сопротивление. Как лицо, не уполномоченное входить в какие-либо переговоры с Гражданскими властями, мною было отказано в приеме как представителей Слуцкой Рады, так в протесте, о чем донесено в Штадив 8.

Делегат связи

при 11 (Польской) Дивизии

С. Рязнин.

РДВА, ф. 201, вол. 1, спр. 247, арк. 24—25. Аўтэнт., рук.

ТЕЛЕГРАММА

НАЧОПЕРУПРЗАП*

<...> Могилев, 5-го декабря 1920 года, 19 часов.

Срочно. Секретно.

Разведывательная сводка Штартм 16 к 19 часам

Слуцкое направление. Наши части, вступившие в нейтральную зону с целью очищения ея от бандитов, 4/12 заняли м. Семежево, захватив 3 пленных 9 роты 1 Белорусского полка I Белорусской бригады. Показаниями перебежчика-комполка 1 Белорусского полка 1 Белорусской бригады, принятого 3/12 в районе м. Романово, и пленных 9 роты того же полка установлено, что полк сформирован в м. Семежево из дезертиров Слуцкого уезда и входит в состав 1 Белорусской бригады, 2-й полк которой еще не сформирован, [1-й] полк занимал участок д. Кулак[и] (4 в. южн. м. Тимковичи) — Гулевичи — с. Желихов (6 в. ю/в м. Семежево), имея третий батальон в резерве при штабе полка в м. Семежево, в полку около тысячи человек (недисциплинированных и необмундированных), вооруженных 400 винтовками, 120 ручными гранатами, одним пулеметом <...>

Передал политком Петров
Принял дежурный Кравчук

РДВА, ф. 201, вол. 3, спр. 600, арк. 141—141адв. Аўтэнт., маш.

РИГА ПРЕДСЕДАТЕЛЮ РОССИЙСКО-УКРАИНСКОЙ МИРНОЙ ДЕЛЕГАЦИИ ТОВ. ИОФФЕ¹³¹, МИНСК ПРУВСК** ТОВ. ИОРДАНСКОМУ¹³². КОПИЯ РЕВВОЕНСОВЗАП***.

Могилев. 10 декабря 1920 года.

Семежевский местревком Слуцкого уезда доносит: в деревнях Иодчицы — Новые Мокраны, что в 8—10 верст западнее Семежево,

* Начальнік апаратуныага ўпраўлення Заходняга фронту савецкіх войскаў.

** Польско-российско-украинская военная согласительная комиссия.

*** Рэйваенсавет Заходняга фронту.

находятся базы Белорусской Рады. Последние вмешиваются в управление территории восточнее государственной границы, производят реквизицию скота. Предревком Семежевский Василий ЕФИМЧУК и гражданин деревни Подмостье Григорий ФАДЕЕВ уведены войсками Белорусской Рады. Мозырский ревком доносит, что бандами Балаховича в Комаровской волости в первых числах декабря вырезано 96 еврейских семейств. Доводя обо всем этом до Вашего сведения, Реввоенсовет 16 Армии протестует против подобных нарушений мирного договора Белорусской радой, действия которой не могут не происходить без ведома и санкции Польского Правительства, требует возвращения ЕФИМЧУКА и ФАДЕЕВА в Семежево и выражает свое негодование по поводу зверств банд Балаховича.

За командарма 16 ШИЛОВСКИЙ
Зам. член РВС 16 ВРОБОВ
Помначреварм 16 ДОКМАН

РДВА, ф. 201, вол. 1, спр. 73, арк. 68. Завераная копія.

Почто–телеграмма № 3955/оп

НАЧРЕВАРМ 16

Могилев. 10 декабря 1920 г.

Секретно, оперативная

По приказанию Наштартм передаю копию нижеследующей телеграммы: «Наштареввоенресп. Копии Наркоминдел тов. ЧИЧЕРИНУ¹³³, копии тов. ИОФФЕ через Наркоминдел, копии Наштазап, копия Наштаюгозап, копии Наштартм 16.

Без заголовка Серия «Г» только Наштартм 16

МИНСК, 10 декабря 1920 года, 22 часа 55 минут. Передаю текст протеста моего шефу Польделегации от 10 декабря за №689 по поводу безчинств войск Белорусской Рады в районе нейтральной зоны:

Господину Шефу Польделегации.

Командование 16–й Советской Армии сообщает, что в деревне Иодчицы (Новые Мокраны), 8—10 верст западнее Семежево, находятся базы так называемой Белорусской Рады и производят оттуда разбойничьи налеты на нейтральную зону восточнее Государственной границы, вмешиваются в Советское Управление территории, производят реквизиции и конфискации имущества у населения нейтральной полосы и творят насилия над гражданами. Так, например, отрядами названной Рады уведены в первых числах декабря Председатель Семежевского Ревкома Василий ЕФИМЧУК и гражданин деревни Подмостье Григорий ФАДЕЕВ. Признавая так называемую Белорусскую Раду организацией самочинной, основанной при непосредственном участии и помощи интернированного Польшей Балахови-

ча, и следовательно, чуждой по духу и задачам существующей в РСФСР власти и враждебной последней, Российско–Украинская делегация, от имени Главного Командования Российско–Украинских войск, протестует против допущения Польским Командованием на территории своей нейтральной зоны подобной организации, ибо таковая терпимость в корне противоречит статье 2 договора о предварительном мире и требует немедленно интернирования войск упомянутой Рады, ликвидации самой Рады, организации заведомо враждебной существующей в РСФСР власти, а также немедленного возвращения граждан Е. ЕФИМЧУКА и ФАДЕЕВА. О принятых Польским Командованием мерах прошу поставить меня в известность.

Председатель Российской–Украинской Военной Делегации
ИОРДАНСКИЙ.

П. п. Начальник 16 Генштаба
Ржечицкий
Военком

РДВА, ф. 201, вол. 10, спр. 46, арк. 313—313адв. Завераная копія.

НАШТАРМ
ТЕЛЕГРАММА
НАЧОПЕРУПРЗАП
Срочно. Секретно.
Могилев. 19 декабря 1920 г. Оперативная к 22 часам.

<...> 8-я Дивизия, 22 бригада, отряд 65 полка силою 66 штыков выступил в 9 час. 19/12 из м. Романово в м. Тимковичи для усиления 66 полка. В остальном бригады без перемен. 23 бригада. В 7 час. 19/12 банды Белоруссов силою 100 штыков напала на м. Визна* и заняла его. Рота 69 полка выбила в 10 час. противника из местечка, но с контраударом его наши части вынуждены были отойти. В 12 час. с помощью двинутых резервов 69 полка наши части выбили противника и снова заняли м. Визна, захватив в плен 12 солдат 9 роты Белорусского полка. Главные силы противника отступили в м. Семежово. В 5 час. 19/12 в направлении д. Гулевичи (б вер. сев.–вост. м. Семежово) из г. Слуцк двинуты 2 бронемашины бронеотряда №1. В исполнение директивы Командарма для очистки нейтральной зоны двинут в 4 час. 19/12 в м. Визна 68 полк. <...>

п.п. НОУ 16 РЖЕЧИЦКИЙ
Военком ЭСТРИН

Резолюция: «Опер. Протест через Офицера связи при Штарме.
19/XII.»

РДВА, ф. 201, вол. 10, спр. 46, арк. 377—377адв. Завераная копія.

* Тут і далей правильна — Визна.

Секретно.

**СВЕДЕНИЯ О БЕЛОРУССКИХ ЧАСТЯХ,
сформированных и действующих в Слуцком направлении,
имеющиеся в Разведывательном отделе Штаба 16 армии
к 20 декабря 20 г.**

Начало формирования Белорусских частей в районе гор. Слуцка положила образовавшаяся в течение перемирия между Польшей и Россией в гор. Слуцке Белорусская Рада, которая поручила Самусевичу организовать Белорусский полк. По донесению нашего делегата, для связи при штабе 11 Польской дивизии 15/XI в гор. Слуцке был митинг с участием представителей армии Балаховича, после которого 17/XI по городу были расклеены воззвания к населению с призывом поддержать объявленную мобилизацию мужского населения от 20 до 30 лет, но к вечеру того же дня эти воззвания были сняты.

В дальнейшем с оставлением поляками гор. Слуцка и отходом за государственную границу Белорусская Рада также покинула гор. Слуцк и переехала в м. Семежево, куда, по агентурным сведениям, были перевезены на грузовиках также и Белорусские воинские части, которые, по словам местжителей, подтвержденным впоследствии показаниями пленных, заканчивали там свое формирование и оттуда 29/XI произвели налет на дер. Белевичи и м. Визна, захватив в д. Белевичи наш караул.

1/12 наши части, вступившие в нейтральную зону с целью очистки от бандитов, выбив части 2-го б-на 1-го Белорусского полка, заняли м. Визна, захватив при этом пленных и канцелярию 6 роты этого полка. Продолжая дальнейшую очистку, 4/12 наши части с боем заняли м. Семежево, захватив при этом пленных 9 роты 1 Белорусского полка, показаниями которых установлено, что 1 Белорусский полк входит в состав 1 Белорусской бригады, 2-й полк которой еще не сформирован, и что в полку 12 рот общей численностью около 1000 человек, вооруженных 400 винтовками, 120 гранатами и 1 пулеметом. Выбитые из м. Семежево и Визны Белорусские части отошли за государственную границу и расположились в нейтральной зоне по обе стороны Слуцкого шоссе, причем штаб 1-го Белорусского полка расположился в д. Грицевичи, куда, по словам бежавшего из плена кр-ца, 10/12 было привезено из м. Синявки 2 воза винтовок и 4 воза патронов.

13/12 Белорусские части (предположительно 1 Белорусского полка) провели налет на д. Старые Мокраны.

17/12 1-й Белорусский полк повел наступление вдоль Слуцкого шоссе и к вечеру того же дня занял м. Семежево, продолжая вести дальнейшее наступление в юго-восточном направлении, он, предположительно частями 2-го и 3-го б-нов, 19/12 с боем занял м. Визна, откуда в тот же день был выбит нашими частями, причем в боях [в] этом районе были взяты пленные от частей 2 и 3 б-нов 1-го Слуцкого (Белорусского) полка 1 Белорусской бригады.

В появившейся в Варшавской газете «Свобода»¹³⁴ 8/12 заметке сказано, что в состав Белорусской армии входят: 1 Белорусский (предположительно Слуцкий), Минский, Могилевский и Витебский пех. полки и 1 эскадрон кавалерии, но до сего времени подтвердил свое присутствие только один Белорусский или Слуцкий пехполк.

По словам местжителей, в районе ст. Ганцевичи расположены невыясненного наименования формирующийся Белорусский полк общей численностью около 1000 человек, ожидающий получения вооружения.

Необходимо отметить, что, по словам местных жителей, Белорусские части и отдельные солдаты при выходе из нейтральной зоны на польскую сторону разоружаются поляками и направляются в тыл якобы на работы, что подтвердили пленные, взятые в последних боях.

В боях в районе м. Семежево установлено наличие при Белорусском полку невыясненного количества артиллерии.

Начальник Разведывательного отдела Штаба 16 армии Шварц
20 декабря 1920 г.

РДВА, ф. 201, воп. 10, спр. 46, арк. 385—385. Аўтэнт., маш.

**Офицеру связи от Штаба 4 Польской
при Штабе 16 Российской Капитану ЖАБИНСКОМУ**

22/XII. 1920 г.

По имеющимся данным, части так называемой Белорусской Рады до сего времени находились и продолжают находить себе пристанище в Польской части нейтральной зоны, к западу от государственной границы и даже на польской территории.

Действиями Советских войск в период с 4-го до 7-го декабря нейтральная зона к востоку от государственной границы была очищена от белогвардейских формирований Белорусской Рады; части ее, оставив Слуцк, а затем и Семежево ушли за государственную границу и нейтральную зону Польши и расположились в нейтральной зоне по обе стороны Слуцкого шоссе, причем штаб 1-го Белорусского полка стал в д. Грицевичи, куда, по словам бежавшего из плена красноармейца, 10 декабря было привезено из м. Синявки 2 воза винтовок и 4 воза патронов. По словам местных жителей, в районе ст. Ганцевичи расположен невыясненного наименования формирующийся Белорусский полк общей численностью 1000 человек, ожидающий получения вооружения.

13-го декабря Белорусские части произвели налет на дер. Стар. Мокраны, а 17-го декабря те же части, поведя наступление вдоль Слуцкого шоссе, заняли м. Семежево и м. Визна. Появление банд Белорусской Рады вновь в русской части нейтральной зоны и предприни-

маемые ими враждебные действия против Советских войск являются результатом невыполнения Польским Командованием договора, обязывающего Польское Командование разоружать все переходящие государственную границу вооруженные отряды и не допускать формирования на своей территории враждебных Советской России отрядов.

Протестуя против указанных действий и попустительств Польского Командования и во избежание в дальнейшем недоразумений, Российское Командование настаивает на принятии самых решительных мер со стороны Польского Командования к выполнению условий договора.

П.п. Генерального Штаба^{*}
Комиссар Штаба^{*}

РДВА, ф. 201, вол. 10, спр. 46, арк. 384—384адв. Завераная копія, маш.

Телеграмма делегата связи от советского командования при 18-й польской дивизии члену Российско-Украинской делегации на мирных переговорах в Риге Калиновскому

Из полученных от Штадива 18 польской донесений видно, что в нейтральной полосе за обеими гос. границами находятся остатки отрядов Балаховича вместе с дезертирами красных частей, таким образом образовавшиеся банды производят налеты на деревни, находящиеся в нейтральной полосе, грабят и убивают мирное население (жителей). Поименованные банды бродят в нейтральной полосе, начиная от жел. дороги Лахва — Микошевичи на север от дер. Чудин — Хожин. Для вылавливания этих банд команд[ование] 18 польской дивизии просит донести Вам на предмет разрешения посылки в поименованную выше местность несколько эскадронов кавалерии к гос. границе. Для окончательной ликвидации банд высылка отряда необходима также и с нашей стороны, которые в то же время не должны переходить линию гос. границы.

Таким образом, высланные части (отряды) одновременно начнут действия, продвигаясь на север от поименованных пунктов: Лахва, Мокроць — для польских частей и Сенкевичи — Микашевичи — для красных частей вплоть до линии Чудин — Хожин. Разграничительной линией для частей обеих сторон служит река Лань.

В случае срочного на то разрешения и установления часа для начала таковой операции обеих сторон прошу срочно уведомить, ровно разрешить мне лично принимать участие в этой операции с польскими частями № 444/п.

*<...> Дел. Связи при Штад 18 польской**.*

РДВА, ф. 201, вол. 1, спр. 242, арк. 7. Копія, рук.

* Подпісі неразборлівія.

** Подпіс адсутнічає.

Беларускі Жародзе!

Настал Гістарычны і адказны для усіх жыхароў нашай зямелькі момэнт: праудзівы сын Беларусі-Камандуючы Рускае Народнае Ахвотніцкае Арміі-Генерал Булак-Балаховіч, адчууши сваім чуткам сэрдцем горады Беларускага Народу прыдушавага насильлем і зьдзекам бальшавікаў, згодзіўся прыняць пад сваю каманду пауставшую селянінам і Зяленадубцаў, якіе праз уесь час вялі барацьбу з бальшавікамі і іх пры-тульнікамі.

25-го гэтага Каstryчніка, подняўшы Беларускі Штандар, наш Бацька Булак-Балаховіч перайшоў з войскамі граніцу, установліянную прэлічнайнымі мірамі.

Шпарка Ен ідзе наперад, маючы мэту выгнаць зэхватчыкаў у ласы бальшавікаў і праз сяцьцё у жыцці даунейшыя мары усіх сывядомых сыноў Беларусі-стварыць свае незалежнае Гаспадарства, даць змучанаму Беларускаму Народу ту ўзямлю, што дагэтуль дазвалі яму на паперы бальшавікамі, даць магчымасць працаўаць на сваю карысць, а не для бальшавіцкіх камісарав і уселянікі "Іслакомау".

Дык у гэтым вельмі важны момант клічам Цяве, Беларускі Народзе, каб памог Ты у вялікай справе адбудовы свайго уласнага Гаспадарства. Клічам усіх, хто мае моц трываць у руках вінтоўку—ідзіце да свайго Беларускага Бацькі, становіцца ў шарэнті ахвотніцкіх атрадаў, каб моцна ударыць на бальшавікаў і чым найхутчэй выгнаць дзікіх захватчыкаў у ласы з роднай зямелькі!

Ідзіце ж усе-каб наш удар быумоцны каб паказаць усяму міру, што мы, Беларусы, як і іншыя народы, ужо прачнуліся для нацыянальнага жыцця, ужо пачалі будаваць уласнае Гаспадарство!

Ідзіце усе-бо настая час уваскрасення Беларусі! Наш дарагі Бацька вядзе нас у апошні бой і ужо бягучы у паніцы ворагі, толькі што панавашыя-як гаспадары-на нашай зямельцы,

Хай жа істнуне Вольная Незалежная Беларусь!

Хай жыве наш дарагі Беларускі Бацька Булак-Балаховіч!

Хай жыве Руская Народная Ахвотніцкія Армія, дапамагаючая нам у цажкі час нашага вызвалення ад бальшавіцкага зьдзеку!

Хай жыве нашіе Беларускіе Прызынаны Зяленадубцы, не шкадуючы сваім жыццю для роднай Бацькі-Учыны!

Не паложым аружжа пакульня выгнім ворагу з роднай зямелькі, пакуль нашы штандары на булуць кратавацца па усей Беларусі.

Беларускі Палітычны Камітэт пры Народнае Ахвотніцкія Армії Генерала Булак-Балаховіча,

Улётка Беларускага Палітычнага Камітэту. 1920 г.

**84. З пратаколу сумеснага паседжаньня Слуцкага
павятовага камітэту КП(б)Б, ваеннага
камісарыяту і кіраўніцтва ЧК Слуцкага павету,
ваенкамаў 22-й ды 24-й вайсковых брыгадаў**

10 сінегня 1920 г.

Постановили:

1) Принимая во внимание, что приказы Военкомдива и бригад о добровольной явке дезертиров по Слуцкому уезду расходятся в числах с приказами Военкома, предложить полевым комдезам не задерживать дезертиров в городе до 10-го декабря с. г., а по уезду до 15-го с. м., если таковые не имеют характера бандитизма.

2) После истечения срока добровольной явки дезертиров уездвонемом приступает к планомерной очистке района от дезертиров на основании имеющихся у него инструкций и приказов.

В тех случаях, где будут обнаружены гнезда бандитизма, Военком входит в соглашение с Военкомбригом на предмет оказания помощи вооруженной силой.

ДАМВ, ф. 432, вол. 1, спр. 17, арк. 52. Аўтэнт., маш.

**85—92. З канфідэнцыйных зводак Палітбюро
Слуцкай ЧК ў Слуцкі павятовы камітэт КП(б)Б
пра чыннасць слуцкіх паўстанцаў***

Сінегдань 1920 г.

Постановление [Белорусской рады Случчины].

3-го декабря 1920 года Рада Случчины на чрезвычайном тайном собрании, обсудив настоящее положение вещей, в связи с недовольством широких слоев населения и войсковых частей высшим нашим командным составом, констатирует:

1) что высшее командование оказалось не на высоте возложенных на него задач, что оно не проявило достаточной деятельности и решительности, что в нем отсутствует инициатива, а также охранение военных тайн. Благодаря, между прочим, непринятию должных мер и халатности, совершен побег бывшего командира 1-го стрелкового полка, Капитана Чайко¹³⁵, обвиненного в измене Республике.

* Звесткі ды афіцыйныя дакументы пра чыннасць Беларускага Рады Случчины й 1-й Слуцкай брыгады Войскаў БНР, здабытыя агентурай ЧК, якая была засланая ў лягер паўстанцаў.

2) что со стороны Начальника контрразведки, поручика Миронова^{*} допущена преступная небрежность, вследствие чего совершен побег капитана Чайко.

Ввиду изложенного Рада Случчины постановила:

1) УстраниТЬ капитана Анцыповича от занимаемой им должности командира бригады.

Капитана Борика и поручика Арцишевича оставить в штабе как технических работников.

2) Назначить командира 2-го батальона 1-го полка стрельцов капитана Сокола-Кутыловского¹³⁶ командующим бригадою, с представлением ему временно диктаторских полномочий.

3) ПоручиКА Мироновича отстранить от занимаемых им должностей и нарядить судебное следствие в составе капитана Якубецкого и следователя А. Кобычкina¹³⁷ по делу о побеге капитана Чайко с личным задержанием поручика Мироновича до окончания следствия.

4) Вместо поручика Мироновича на должность начальника контрразведки назначить временно поручика Янушенко¹³⁸.

Во имя Республики предлагается всем военным и гражданским властям подчиниться постановлению Рады.

Постановление немедленно привести в исполнение и опубликовать всем войсковым частям и в гражданских уладах.

3-го декабря 1920 года, 10 часов утра.

Подлинный подписали: Старшина Рады У. Прокулевич, члены: Я. Бирюкович, Русак, Листопад, Мешечек, Мацелля, А. Павлюкевич, Радюк, загадчик канцелярии Ю. Сосновский.

Копия с копии

Приказ № 9 по 1-му Слуцкому полку Стрелковых Войск БНР

2-го декабря 1920-го года.

По части строевой
§1.

Дежурными на 3-е декабря назначаются: по полку — младший офицер 8-й роты, прaporщик Рудзик¹³⁹, помощник дежурного по полку — унтер-офицер Казгорчий Федор.

По канцелярии Штаба полка писарь Кореневич Феодосий. Наряд от 8-й роты. Развод караула произвести в 11 часов дня.

* Памылкова пададзенае прозвішча паручніка Мірановіча Антона, былога начальніка контрвыведкі 1-е Слуцкае брыгады Войскаў БНР.

§2.

Неутвержденные бывшим командиром полка капитаном Чайко приказы по полку с 24-го по 29-го ноября с. г. за №№ 1, 2, 3, 4, 5 и 6, как не противоречащие интересам полка и военному долгу, утверждаю.

Справка: Сношение Штаба бригады от 1-го декабря с. г. за № 105.

§3.

Солдат 9-й роты Олехнович Павел переводится в полковой околодок, коего исключить из списков роты, а Рогаля Федора, Федюшина Максима и Реунова Никонора, самовольно отлучившихся из роты, полагать в бегах, и исключить со всех видов довольствия с этого числа.

Справка: Рапорт командира 9-й роты, от 1-го декабря с. г. за № 18.

§4.

Исключаются из списков полка хоз[яйственной] части солдаты Коханович Александр, Захаревич Михаил, Криводубский Михаил, Криводубский Василий, Каустович (имя неразборчиво), (фамилия неразборчива), Вечер Антон, Бедерко Иван, Макоедов Алексей и Ленько Роман с переводом на службу в транспорт при штабе бригады, с оставлением при полку на провиантском приварочном, чайном и мыльном довольствии.

Основание: приказ по 1-й бригаде, от 1-го декабря с. г. за № 9 §6.

§5.

Прибывших добровольцев, поименованных в списке ниже сего, зачислить в списки полка и роты и на все виды довольствия с этого числа.

Список

№№		Фамилия и имя
п.п.	Звание	
1.	1-я рота рядовой	Некраш Адольф
2.	5-я рота мл. унт[ер]-офицер	Крацовицкий Феодосий
3.	ст. унт[ер]-офицер	Понтус Григорий
4.	мл. унт[ер]-офицер	Вечер Стефан
5.	— // —	Керножинский Николай*
6.	младший писарь	Загоровский Григорий
7.	рядовой	Черницкий Семен
8.	— // —	Годыль Понтелеймон
9.	— // —	Якович Терентий
10.	— // —	Смолич Яков

* Насамрэч — Нікадым Кернажыцкі.

11.	— // —	Бань Семен
12.	— // —	Вечер Иван
13.	— // —	Понтус Александр
14.	— // —	Гирель Макарий
15.	— // —	Кобыльчицкий Семен
16.	— // —	Керножицкий Василий
17.	— // —	Камининский Федор
18.	— // —	Севрук Григорий
19.	— // —	Вересткевич Волеслав

§6.

Солдата 9-й роты вверенного мне полка Василия Сухара, зачисленного в качестве вестового к адъютанту Штаба бригады поручику Гапановичу, исключить из списков полка и роты, с оставлением при полку на провиантском приварочном, чайном и мыльном довольствии.

Основание: Приказ по 1-й бригаде, от 1-го декабря с. г. за № 9.

Подлинный подписал:

командующий полком, подполковник Гаврилович¹⁴⁰.

Копия с копии.
Секретно.

Командиру 1-й роты

Вышлите в Штаб батальона солдат вверенной Вам роты в числе 25-ти человек, отважных и смелых, с винтовками и достаточным количеством патронов к 5-ти часам дня, которые под командой капитана Самусевича двинутся на м. Семежево.

Ввиду убыли людей сторожевое охранение роты на время сократить, вместо застав полевых — караул.

Действовать самостоятельно по своей инициативе на 12 декабря. Пропуск — «Карабин», отзыв — «Клецк».

Посылаю 3 белорусских герба.

12 декабря, дер. Заполье.

Командир батальона, поручик (*подпись неразборчива*).

Командиру 10-й роты

Прошу возвратить мою карту, которую я оставил у Вас в Ленине*. 14/XII.[1920 г.] — командир 1-й роты, поручик Гузней¹⁴¹.

Командиру 1-й роты.

Выдайте поручику Мироновичу четыре винтовки.

12/XII.[1920 г.] Комбат поручик Залесский.

Шесть винтовок 200 патронов от командира 1-й роты получил командир кавалерийского взвода поручик Миронович.

Командиру 1-го батальона

Имея свой штаб в Задворье, там же резервную роту, занять сторо-
жевкой Лубенец, Урведь, Ст. Мокраны, Выгода, Бучатин. 2-й батальон
займет Журавку, Доминиково, Малиново, Б. Стряхин, Г. Двор, Рожан.

2-й полк* будет в резерве в районе Комлевщина, Смоличи, Узно-
га, Падер. Хозяйственная часть будет находиться в Старине. Штаб
бригады в Морочи. Штаб полка в Смоличах.

Верно:

Завед. Слуцким Политбюро (подпись).

Копия с копии.
Секретно сов[ершенно].

**Сведения, полученные от контрразведчика Белорусской Рады
[Случчины], гражданина дер. Горки, той же волости Бобруйско-
го уезда Алексея Крейца, пойманного Особым отделом 8-й диви-
зии [16-й армии].**

В контрразведке агентами Белорусской Рады состоят следующие лица:

№. Фамилия и имя	Урожденный какой местности
1. Нестеренко Поликарп	житель г. Слуцка
2. Янушевич Николай	Тоже
3. Прокопчук Николай	Тоже
4. Макаров Адам или же Григорий	Тоже
5. (Фамилию не знает) Адам	Тоже
6. Болог Олесь	Тоже
7. Сташевский Александр	дер. Сливы Царевской волости Слуцкого уезда
8. Бирич (имя неизвестно)	дер. Рачковичи Чаплыцкой волости Слуцкого уезда
9. Евстрат Григорий	Тоже
10. Богдан Иван	Тоже
11. Петрович Александр	дер. Вызна той же волости Слуцкого уезда
12. Криводубский (имя неизвестно)	дер. Висак** Слуцкой волости того же уезда
13. Падазников Иван	Тоже
14. Узваров Ефим	дер. Горки Горковской волости Бобруйского уезда

* 2-й Грозаўскі полк — вайсковая адзінка 1-е Слуцкае брыгады войскаў БНР.

** Магчыма, в. Вясея (Весея).

В Белорусской Армии состоят следующие лица:

№. Фамилия, имя и воинское звание	Место постоянного жительства	Занимаемая теперь воинская должность
Бывший офицер, поручик Миронович	Житель гор. Слуцка	Начальник кавалерийского взвода и контрразведчик конной разведки
Тоже офицер Брановицкий Михаил	дер. Косыничи	Ротный командир
Тоже офицер Браневицкий (имя неизвестно), ранее служил в карательной роте при уездвоенкомате	Неизвестно	Начальник контрразведки
Гражданин Сорока (имя неизвестно)	Неизвестно	Писарь штаба полка
Бывший офицер Шуль (имя неизвестно)	Неизвестно	Командир 2-й роты, снимал посты красных
Тоже б. офицер, поручик Козловский (имя неизвестно)	Неизвестно	Командир 5-й роты
Тоже б. офицер, прапорщик Малецкий Устин	дер. Докторовичи Слуцкого уезда	Контрразведчик, при- езжал в свою деревню для агитации крестьян и поднятия восстания

Дезертиров, записавшихся добровольцами в армию Белорусской рады, приблизительно тысяч две, винтовок имеют около 800 шт. Пулеметов нет. Слышал, говорили дезертиры, что один пулемет отняли у Красной армии, который отправили в Гродно для исправления. Надежда есть получить от поляков пулеметы, винтовки и даже брони*, и белорусы готовились к наступлению на сегодняшнее число — 14 декабря с. г. Обмундирования вовсе нет. Слухи шли, что за обмундированием уехали в г. Петриков. Гражданин г. Слуцка Самусевич, имени не знаю, держит все время связь с Балаховичем. Бывшие агенты польские, граждане г. Слуцка Рейт¹⁴¹, имени не знаю, и Андрей Кульчицкий, во время нахождения поляков в Слуцком у[езде] расклеивали литературу в дер. Горках, той же волости Бобруйского у[езда]. Андрюша Кульчицкий, кажется, здесь, в г. Слуцке. Агент Рейт должен на днях приехать в г. Слуцк, причем он мне сообщил, что белорусами г. Слуцка оставлена подпольная организация в числе 15 человек. Вся белорусская армия находится в нейтральной зоне около

* Панцырные самаходы (броневікі).

самой реки Лань. Штаб бригады находится в деревне Грицевичи той же волости Слуцкого у[езда].

Сведения записаны правильно, в чем и расписываюсь.

Алексей Крейц

Не расписался лишь потому, что его немедленно отправили в Особый отдел 8-й дивизии.

Снимал сведения Уполномоченный Политбюро (подпись).

Сведения эти были посланы в Парком, Политбюро при Слуцкой городской ЧК, совет. милиции при отн. № 768 от 15/XII-20 г.

Копия с копии.
Совершенно секретно.

Список

нижепоименованных лиц дезертиров, записавшихся добровольцами в Белорусскую армию и находящихся в нейтральной зоне около реки Лань — границы, установленной мирным договором Советского правительства с Польшей* .

1. Деревня Калита Горковской волости Бобруйского уезда.

Десять человек, из коих один из них имеется некто гражданин Тит Рябцов, который выдал коммуниста, посланного с литературой РКП для распространения среди дезертиров.

2. Деревня Серяги Горковской волости Бобруйского уезда.

Капцевич Григорий; также имеются и другие лица, но фамилии их неизвестны.

3. Деревня Омговичи Горковской волости Бобруйского уезда.

Всех — 23 человека, из коих: Пенязь Андрей и брат его родной; Пенязь Никита; Таран Дмитрий, я; кажется, Павел Макареня — знаю, что отец его носит имя Николай; Павел Макареня является полуротным (фельдфебелем).

4. Хутор Серая Грязь Горковской волости Бобруйского уезда.

Статкевич, имя неизвестно. Служит в охранной роте.

5. Деревня Новоселки Горковской волости Бобруйского уезда.

Якуб Цегейко, при нем четыре его двоюродных брата.

6. Деревня Малиново Горковской волости Бобруйского уезда

Александр Забелло, Петрович Александр, Доморад Яков и его родной брат.

7. Горки Горковской волости Бобруйского уезда

Горбаль Владимир, Минко Павел, Пинко Петр, Аляцкий Аркадий, Баршевский Волесь, Баршевский Александр, Белавый Семен — последние четыре человека состоят в учебной команде; Метько Михаил,

* Гаворка ідзе пра прэлімінарныя ўмовы паміж Польшчаю ды Савецкаю Расеяю.

Делятник Иван и Безручкин Канен*. Из той же деревни имеется масса дезертиров, скрывающихся в лесах Бобруйского уезда. Точно не знаю, являлись ли они в Бобруйский уездвоенкомат с объявлением им амнистий 7-дневной добровольной явки.

8. Деревня Солон Горковской волости Бобруйского уезда.

Максим Галуза.

9. Деревня Пенешины Горковской волости Бобруйского уезда.

Всех пятнадцать человек — фамилии неизвестны.

10. Деревня Уречье Бобруйского уезда.

Всех — десять человек — фамилии неизвестны.

11. Деревня Языль Горковской волости Бобруйского уезда.

Всех — пятнадцать человек — фамилии неизвестны.

Примечание: Дезертиров Слуцкого уезда, записавшихся добровольцами в Белорусскую армию, также имеется много, но фамилии их неизвестны, равно не знает, из каких они деревень и волостей. Численность «армий» Белоруссов около двух тысяч. Винтовок около 800 штук, патронов к ним мало. Пулеметов совсем нет. Все дезертиры—добровольцы находятся в ожидательном положении и мечтают выбить Советскую власть из пределов Белоруссии, надеясь, что снаряжением и обмундированием помогут им поляки. Всех дезертиров, находящихся в нейтральной зоне, поляки не пропускают в свою сторону. Слухи среди дезертиров циркулируют следующие: что Советская власть должна уйти за реку Днепр, а Белоруссия должна быть самостоятельная и сама будет строить свое правление. Население граждан** в нейтральной зоне находится также в ожидательном положении. Многие из дезертиров, сбежавших с поляками, не зная о том, что всем им объявлена амнистия, и поэтому скрываются по лесам и деревням, не желая идти добровольцами в Белорусскую армию, как не доверяя Белорусской раде. В нейтральной зоне слышно, что генерал Булак—Балахович обезоружен и поляками отправлен в тыл Польши, каковая оружие возвратила им вновь. Штаб полка*** и [самой] бригады Белорусской армии и правление Белорусской рады находятся в деревне Грицевичах той же волости Слуцкого уезда.

Сведения эти получены от контрразведчика Белорусской рады гражданина деревни Горки той же волости Бобруйского уезда Крейца. Все изложенное записано правильно, но не подписанное гражданином Крейцем лишь потому, что он отправлен в Особый отдел 8-й дивизии,

Спрашивал: Уполномоченный Политбюро (подпись)
15-го декабря 1920 г.

НАРБ, ф. 60, вол. 3, спр. 809, арк. 18—29. Конія, маш.

* Магчыма, Конан.

** Так у дакумэнце.

*** Штаб 1-га Слуцкага палка 1-е Слуцкае брыгады стральцоў Войскаў БНР.

93. Са справаздачы №1 пра дзейнасьць Слуцкага павятовага рэйкаму з 1 па 15 сьнежня 1920 г.

16 сьнежня 1920 г.

1) Отношение населения к Советской власти неудовлетворительно по следующим причинам: большая государственная разверстка и реквизиция опродкомбригом годовая, хаотичная повинность, сильно развитое национальное брожение, распространенная антибольшевицкая пропаганда агентами Балаховича и Белорусской Рады во время польской оккупации о беспощадных расправах советской власти с дезертирами и проч. (основание — конференция 8-го декабря и сообщение Политбюро).

2) В районе уезда контрреволюционных выступлений, заговоров и нападений за истекший период не замечалось, за исключением демарк. линии, арестов полит. преступников пока не было. Что же касается нейтральной зоны, то в таковой далеко не спокойно: организованные из дезертиров банды, под руководством б. офицера Самусевича, делала нападения на отдельных лиц и мелкие воинские части 64 и 65 полков; названными частями произведены аресты бандитов, кои доставлены в штаб бригады.

В лесах по реке Лань и Морочь также скопляются шайки дезертиrov, которых вследствие малочисленности в нейтральной зоне милиционных сил не представляется возможным ликвидировать. Польскими пограничными частями делаются набеги на пограничные деревни, расположенные в нашей зоне, кои имели место в деревнях: Ромаши, Зарудня и проч. (в районе Пясецненского^{*} местревкома), где вооруженные поляки забирали у населения и увозили фурраж, а также сильно избивали жителей (копия доклада при сем прилагается). В том же районе 13-го сего декабря на деревню Ромаши было сделано нападение банды балаховичцев с целью грабежей, кои были отражены милиционными отрядами. Часто возникают несправедливые со стороны поляков споры из-за государственной границы, на почве чего были случаи разоружения и арест поляков-кавалеристов, в количестве 6 человек.

3) В районе нейтральной зоны организованы 3 местечковых ревкома, которые вступили в функции: Пясецненский — с 8-го, Семежевский — 6-го и Хоростовский — с 10-го сего декабря; в распоряжении названных ревкомов имеются милиционные отряды <...> Местность Н. З.^{*} по большей части от белых банд очищена, но для окончательной очистки недостаточно вооруженных сил. Связь с ревкомами Н. З. поддерживается присылкой нарочных <...>

^{*} Пясецненская.

^{**} Нэўтральнае зоны.

4) Число дезертиrov в уезде не выяснено, но равняется приблизительно 80%, такой громадный % объясняется тем, что при отступлении Красной Армии на Запфронте в августе и октябре месяцах почти все служившие в таковом разбрелись по домам и при вторичном наступлении, боясь мести, внушенной белыми, ушли в войска Белрады и Балаховича. Уездвоенкоматом издан приказ о добровольной явке, срок истекает 15-го сего декабря, добровольно явилось только 42 человека, из которых частью пополнен отряд №12, а часть направлена в запасные полки по роду оружия. Ревкомом разрешено Райлесконторе набрать дезертиров для лесных разработок, до прибытия армейских рабочих команд. <...>

Работа отделов.*

6) Полит-Бюро. К работе приступлено с 25-го ноября, организационная работа закончена. Производится конспиративная работа по выуживанию контрреволюционных элементов, арестов — не было. За все время поступило 18 дел спекулятивного характера: числится за Полит-Бюро арестованных 8 человек. Недостаток в агентурных работниках.

7) Вoenкомат. К работе приступил с 1-го декабря, за текущий период производилась организационная работа. Организованы: Комдез, Пересыльный пункт, Отдел снабжения и мобилизационный. Сформирован отряд по борьбе с дезертирством в числе 65 человек. Производился прием и отправка добровольно явившихся дезертиrov, коих явилось 42 человека, принято отпускных по болезни 24 человека. Отправлено в части войск 21 человек. Подготовляется кампания по ловле дезертиrov, изъятию оружия и военного имущества, производится подготовка к учету лошадей, повозок и упряжи.

8) Райпродком. Работа полностью пока не налажена. <...> Заготовка продуктов началась с 5-го декабря, при коей имеются трения с работающими здесь продорганами 8-й дивизии, которые раньше развернули в уезде свои действия по выкачке и до сих пор не получены приказы Опродкормпрома-16 <...>

Председатель Слуцкого уездвоенревкома**
Завед. отделом Управления**

РДВА, ф. 201, вол. 2, спр. 822, арк. 22—24. Аўтэнт., маш.

* Не пададзены п.5. «Ревком, внутреннее управление и партком».

** Подпісы неразборлівія.

94—95. Зацемкі з газэты «Звезды»

Верасень—сінэжань 1920 г.

Продовольствие Белоруссии.

(По докладам с мест на прод. совещании)

Слуцкий уезд

В распоряжении отдела заготовок в настоящее время имеются 180 агентов и 376 красноармейцев. Работа проводится по следующему плану: Слуцкий и Несвижский уезды разбиты на 6 заготовительных районов, во главе которых стоят уполномоченные, которые объединяют, контролируют и руководят работой всех волуполномоченных. Каждый район имеет свой сырьевой и сенный пункты; там же имеются мельничные райконторы. К 1 сентября доставлены на пункты 22 000 пуд. обмолоченного зерна. Попутно с реализацией урожая в имениях производится заготовка скота, яиц и масла. Скота заготовлено свыше 3200 пуд.

В имениях взято на учет свыше 800 000 пуд. сена.

Взяты на учет все сады; изыскиваются способы к рациональному использованию фруктов.

В числе мер по заготовке тары, между прочим, организована бондарная артель из 42 чел., могущая дать в день не менее 42 бочек разной величины.

В области распределения открыта для Советских учреждений и проходящих беженцев¹⁴³ хлебопекарня, где выпекается до 50 пудов хлеба в день. Открыта столовая на 320 обедов. С конца августа приступлено к выдаче пайка Советским служащим и членам профсоюзов. Приступлено к снабжению продуктами беднейшего населения и семей красноармейцев.

Звезда. 1920. 30 сентября.

За что карает ЧК?

Приказ № 8

Чрезвычайной комиссии по борьбе с контрреволюцией, спекуляцией и преступлениями по должностям при Совете Народных Комиссаров Советской Социалистической Республики Белоруссии.

По постановлению Коллегии Чрезвычайной Комиссии Белоруссии приговорены к высшей мере наказания — расстрелу следующие граждане:

- 1) *Ануфриенок Викентий Лукьянов*, 30 лет, за злостное дезертирство.
- 2) *Григорьев Иван Игнатьевич*, 28 лет, за бандитизм и как главарь шайки бандитов.

3) *Козловский Станислав Григорьевич*, 53 лет, за злостное дезертирство, грабеж, бандитизм и незаконное хранение оружия.

4) *Кухарчик Семен Петрович*, 24 лет, за бандитизм, грабеж, незаконное хранение оружия.

5) *Вайзер Мойсей Абрамович*, 22 лет, за злостное дезертирство.

6) *Глебенка Станислав Адамович*, 26 лет, за злостное дезертирство.

7) *Яблонский Чеслав Константинович*, 28 лет, за шпионаж.

8) *Бауслита Петр Мартинович*, 36 лет, за дезертирство и бандитизм.

9) *Шевко Николай Федорович*, 24 лет, за контрреволюцию (ранее служил в белогвардейских армиях генерала Юденича¹⁴⁴ и Деникина¹⁴⁵).

Приговоры приведены в исполнение.

Объявляя настоящий приказ, Чрезвычайная Комиссия ССРБ заявляет, что, будучи блюстителем Пролетарской Диктатуры, будет выметать железной метлой всех врагов трудящихся мас.

Трудящиеся города Минска и Белоруссии должны доносить сведения Чрезвычайной Комиссии о всех вредных элементах, находящихся на территории Советской Белоруссии.

Зам[еститель] Председателя Чрезвычайной Комиссии Белоруссии
Опанский¹⁴⁶.

Секретарь Комиссии Моршихин.

28 декабря 1920 года.

Звезда. 1920. 29 декабря.

96. Ваенныя падзеі на Случчыне паводле «Историко–стратегического очерка 16 армии»*

Лістапад 1920 г. — студзень 1921 г.

Демаркационная линия и нейтральная зона.

В силу предварительного мирного договора между Россией и Польшей на участке от р. Западной Двины до г. Несвижа польские войска должны были расположиться на государственной границе, установленной ст. 1 прелиминарного договора, а Российско–Украинские войска в 15 километрах от этой линии на вышеуказанном участке. Южнее Несвижа войска договаривающихся сторон согласно пункта 1 того же договора должны были оставаться на позициях, занимаемых ими к моменту прекращения военных действий с тем, однако, условием, что Российско–Украинские войска должны были расположиться не ближе 15 километров от зафиксированного расположения польских войск с момента прекращения военных действий на фронте. В 24 часа 18 октября 1920 г. в силу упомянутых условий перемирия прекратились всякие военные действия и войска, как наши, так и противника, остановились на линии, которую они занимали к этому сроку. <...>

* Нарыс выдадзены ў Магілёве ў 1921 г.

На основании пункта 8 ст. 13 прелиминарного договора и, согласно утвержденного протокола заседания комиссии по перемирию для разбора всех спорных вопросов на фронте, с 25 октября была учреждена в Минске смешанная Польско-Русско-Украинская военно-согласительная комиссия (ПРУВСК). Одновременно от каждой Армии и дивизии, стоявших на фронте с каждой стороны, были высланы делегаты связи в соответствующие штабы армий и дивизий. От 16 Армии были командированы два делегата в штаб 4 польской армии в Слоним.

<...> К концу ноября польские части заняли линию: Андруши (10 верст северо-восточнее Несвижа) — Сейловичи — Несвиж — Клецк — Черница — по р. Лань — Островчицы — Лактыши — Денисковичи — Чучевичи — Боровики — Красная Воля — м. Лахва — по р. Смерть, пересекая р. Припять — м. Давыд-Городок — Коростова — Дроздово.

Одновременно наши части начали выдвижение на линию, утвержденную той же комиссией, и заняли ее в пределах новых разграничительных линий (между 3 и 16 армиями — Несвиж — Смиловичи — Шепиловичи — Шклов и между 16 и 12 армиями Высоцк — Городня).

8-я дивизия 22 бригадой — Остров исключительно, м. Песочное, Туторовщина, Кучинка, м. Копыль, Ванелевичи, Чижевичи, Кожуховцы*, Залядье, Лядно, Дошново, Живоглодовичи, м. Вyzна. 23 бригадой — церк. Старчицы, Замогилье, Веска, Поварчицы, Копацевичи, Ясковичи, Березняки, Залютичи, м. Ленино.

17-я дивизия 24 бригадой (приданной 17 дивизии) — от м. Ленино включительно до впадения реки без названия в реку Случь, что 5 верст южнее железной дороги, далее, до м. Туров исключительно. 51 бригадой — Туров — Букча исключительно. Остальные части к этому времени были расположены: 49 и 50 бригады в районе м. М. Скригалов — Петриково.

33 Кубанская конная дивизия в районе Копаткевичи и Житковичи.

В армейском резерве: 48 дивизия — в районе Глуск, 10 дивизия сосредоточивалась в районе Бобруйска, 4 дивизия — в районе Жлобина (11 бригада) и в районе Копысь — Горки — Чериков.

Образованная демаркационной линией и государственной границей полоса — нейтральная зона, по условиям мирного договора не занималась. Для организации твердой местной Советской власти в нейтральной зоне и для более удобного управления ею последняя в начале декабря была разделена в административном отношении на 4 района: Писечненский, Семежевский, Хоростовский и Туровский. Во главе каждого района был поставлен Ревком.

К 1 декабря были сформированы отряды милиции при Ревконах: при Писечненском — 80 пеших и 10 конных милиционеров, Семежевском — 150 пеших и 20 конных, Хоростовском — 120 пеших и 15 конных и Туровском — 100 пеших и 10 конных.

* Магчыма, Кажушкі.

Банды Булак-Балаховича и Савинкова, отброшенные к западу от демаркационной линии, беспрерывно продолжали нападения на местных жителей в нейтральной зоне, на наши полевые караулы и засставы на демаркационной линии.

Образовавшаяся в гор. Слуцке в период его оккупации польскими войсками Белорусская Рада приступила к созданию вооруженной силы из местных жителей—Белоруссов и дезертиров Красной Армии. С отходом польских войск Белорусская Рада вместе с навербованными добровольцами перешла в нашу нейтральную зону в м. Семежево, где спешно заканчивала формирование 1-го Слуцкого и 2-го Семежевского полков, каковые к концу ноября были уже почти сформированы, а 1 Слуцкий полк занимал уже участок м. Семежево — Визна, производя налеты на наше расположение.

Беспрерывные нападения из нейтральной зоны на наши полевые караулы, особенно на участке Копыль и Визна, а также угроза со стороны банд, группировавшихся в районе Ситница — Синкевичи и Ольгомель, вызвали необходимость очищения нейтральной зоны от упомянутого антисоветского элемента. Для выполнения этой задачи с утра 4 декабря были введены в нейтральную зону отряды 8 и 17 стрелковых дивизий. Трехдневная операция по причинам, которые ясны из дальнейшего изложения, дала незначительные результаты: всего было задержано около 50 дезертиров, 15 перебежчиков и захвачено 2 легких орудия, брошенные бандитами у реки Припять в районе дер. Вересница. Белорусская Рада бежала за государственную границу, а Белорусские части вышли из нейтральной зоны, оставив один батальон (около 400 человек) для партизанских действий, и были разоружены польским командованием и отправлены в район гор. Калиш и Ломжа, якобы для формирования.

Антисоветские элементы проникали в значительном числе через государственную границу. Продолжая свою пропаганду среди местных жителей, а также организовывая бандитские шайки, они способствовали постепенному разрастанию бандитизма в районе 16 Армии. Для более планомерной и решительной борьбы с бандитизмом руководство таковой было возложено Реввоенсоветом фронта на РВС 16 армии в пределах Гомельской и Минской губерний с подчинением РВС армии всех отрядов внутренней службы, Губчека, Особых отделов Заградительных отрядов, ведущих борьбу с бандитизмом в указанном районе. <...>

В районе нейтральной зоны перед фронтом 2 и 5 дивизий (переданных из 3 Армии) вследствие отступления твердой Советской власти бандитизм свободно развивался. Нейтральная зона вообще являлась излюбленным местом сосредоточения всякого рода банд, которые имели возможность свободного отхода за границу, где можно было рассчитывать в худшем случае на безразличное к себе отношение.

ние, а в лучшем — на прямое содействие Польских властей. Банды грабили население нейтральной зоны и совершили налеты на наши части, занимавшие демаркационную линию. <...>

Главным очагом повстанческого движения и бандитизма в районе 16 армии в январе месяце [1921 г.] являлись смежные Слуцкий и Мозырский уезды, где обстановка сложилась в этом отношении достаточно благоприятно. Во-первых, разбитые части Булак-Балаховича и Белорусской Рады при отходе за государственную границу, не считая борьбу свою с Советской Россией законченной, оставили на местах опытных руководителей, старых партизан и оружие. Во-вторых, зарубежная контрреволюция продолжала поддерживать политическую связь с этими уездами и вела антисоветскую пропаганду, стремясь объединить партизанское движение на общей политической платформе — образование независимой демократической Белорусской Республики — и, наконец, лесисто-болотистые, плохо проходимые пространства этих уездов способствовали укрытию всех нежелающих подчиняться Советскому режиму.

Благодаря указанным причинам здесь и создались наиболее сильные и деятельные отряды партизан-бандитов. Здесь же, в Мозырском и Речицком уездах, операции Балаховича помешали провести столь же интенсивно, как в остальных районах армии, ликвидацию дезертирства во время соответствующей компании в ноябре месяце [1920 г.] Оперировавшие в Мозырском и Слуцком районах банды в большинстве своем состояли из дезертиров — уроженцев этих уездов, хорошо знакомых с местностью.

Банды проявили значительную активность, выражавшуюся не только в грабежах местного населения, но и в открытых нападениях на наши части.

В связи с переходом борьбы с бандитизмом и дезертирством к полевым войскам, освободившимся от борьбы на внешнем фронте и с разделением прифронтового и тылового районов армии на дивизионные участки, развитие бандитизма заметно пошло на убыль, за исключением Речицкого уезда.

В первой половине февраля месяца [1921 г.] в Речицком уезде бандитизм принял угрожающие размеры, что побудило командование армией принять решительные меры к его искоренению. Для борьбы были привлечены части 17 дивизии. В результате операции, продолжавшейся с 16 по 20 февраля, задержано было свыше 1130 дезертиров.

Для окончательной ликвидации антисоветских организаций с одной стороны, банд и ловли дезертиров в подозрительных участках нейтральной зоны, с другой, ПРУВСК были сконцентрированы совместные действия русских и польских войск соответственно в русской и польской части нейтральной зоны. При этом совместные действия русских и польских отрядов, каждый в составе не более 400

штыков при 4 пулеметах и 60 сабель, должны были начаться 17 февраля и закончиться 24 февраля [1921 г.]

Эта операция, закончившаяся 24 февраля, не дала, однако, серьезных результатов, по той причине, что она не захватила всю нейтральную зону по фронту армии, а лишь отдельные участки ее, вследствие чего, с одной стороны, облавой не были затронуты такие очаги партизанского движения, как районы южнее Гаврильчицы, с другой стороны, повстанцам и дезертирам была открыта возможность ухода во время облавы в соседние безопасные для них участки.

Согласно статьи 2-й договора, подписанного 18 марта 1921 г. в Риге между РСФСР и Польшей, и согласно постановления ПРУВСК от 25 марта 1921 года войска 16 Армии выдвинулись к 24 часам 2 апреля по среднеевропейскому времени на государственную границу, к тому времени несколько измененную, без соблюдения нейтральной зоны на всех участках. <...>

Борьба с бандитизмом и повстанческим движением, направленным против Советской России, польским командованием не только не велась, но наоборот, агентурой неоднократно отмечалась всемерная поддержка им этого движения вплоть до снабжения повстанцев оружием и всем необходимым. Это подтверждалось также войсковой разведкой, не раз сообщавшей о том, что бандиты, нападавшие на наше расположение в приграничных местностях, были одеты в польскую форму. <...>

РДВА, ф. 201, вол. 1, спр. 247, арк. 94, 96, 102—106. Друк. выданьне.

97—98. Звесткі пра Слуцкі фронт БНР зъ віленскае газэты «Наша Думка»¹⁴⁸

Сънежань 1920 г.

Атаман Якубецкі

Варшава, 17.12.[1920] (Орыент).

Беларускае Прэс-бюро паведамляе, што беларускія войскі не разьбіты, а ўсё яшчэ б'юцца з бальшавікамі пад вярхоўным камандаваннем майора Якубэцкага.

Беларускае паўстаньне

Варшава, 20.12 (Орыент).

Начальнік штаба беларускіх паўстанцаў Борык, які знаходзіцца праездам у Варшаве, падаў гэтакія ведамасці:

Беларускае паўстаньне маець партызанскія характеристар. У ім ёсьць тутэйшыя сяляне, «зялёныя» і дээртыры з Чырвонае Арміі. Бальшавікі стараюцца скрыць яго істнаваньне і давяць вялікарасейскім аддзе-

ламі. Паўстаньне пашыраеца па ўсіх беларускіх паветах, нягледзячы на недахват броні і агульнай помачы.

Наша Думка. 1920. 24 сънняжня

99. Справа здача загадчыка Слуцкага Палітбюро кіраўніцтву ЧК ССРБ

28 студзеня 1921 г.

Секретно

Партком
Чекаресбел

Заведывающаго Слуцким Політбюро

Согласно предписания от 4/XII-1920 года за № 42 докладываю: в гор. Слуцке имеется организация белорусских эс-эров численностью около тридцати человек, состоящая в большинстве своем из учащейся молодежи. Название организации «Папараць-Кветка». Вышеназванная организация ведет культурно-просветительную работу в виде постановок в театрах белорусских пьес, устройства читален и т. п., и политической работы как таковой со стороны этой организации не замечается. Организация имеет свои ячейки в уезде, как, например, в дер. Ячево, дер. Борки, дер. Зажевичи и в немногих других деревнях. Организация не может широко развить свою работу за недостатком руководящих сил, и руководители организации далеко не развиты как в политическом, так и других отношениях, а потому за недостатком опыта и знаний не могут руководить работой. Организаций меньшевиков не замечается, исключая отдельных личностей. Организаций евангелистов и других религиозных партий^{*} также не замечается, как в городе, так и в уезде, исключая вообще духовенство, которое ведет себя вызывающие в политическом отношении и иногда действует на массы с отрицательной стороны. По не проверенным мною сведениям, в Чаплицкой волости близ дер. Целевичи и Евличи развит бандитизм: бандитов насчитывается около 15—20 человек, которые нередко нападают на мирных жителей; по последним, тоже еще не проверенным сведениям, часть бандитов переловлена войсковыми частями. На границе Бобруйского и Слуцкого уездов в Жиринской^{**} волости замечается шайка бандитов, предводитель шайки некто Жук. В ночь с 13-го на 14-е января с. г. на м. Вызну было сделано нападение шайки бандитов, причем в нападении участвовали и были руководителями: 1) Кутыловский—Сокол Антон, житель

* Рэлігійныя суполкі эвангельскіх хрысьціянаў—баптыстаў, хрысьціянаў—адвэнтыстаў, мэтадыстаў ды іншых новых пратэстанцкіх плыніяў.

** Магчыма, Житинской.

дер. Переволоки Вызнянской волости, 2) бывший войт Вызнянской гмины Корбут и 3) Богдан Иван Митрофанов, житель дер. Рачковичи Чаплицкой волости.

За организацией белорусских эсеров установлено постоянное наблюдение из доверенных и вполне надежных лиц. За духовенством тоже установлена слежка и приняты меры к тому, чтобы уличить последнее в их вредительности Советской власти.

Заведующий Слуцким Политбюро (подпись)

28 января 1921 года

№ 339

г. Слуцк

ДАМВ, ф. 432-n, вол. 1, спр. 27, арк. 10. Конія, маш.

100—103. Паведамленыні Беларускага прэс-бюро ў Коўне

Студзень—сакавік 1921 г.

Не удалось...

(20/I-1921)

В конце декабря 1920 года большевики созвали Слуцкий уездный крестьянский съезд, который должен был вынести признание большевистской власти и отречься от избранной раньше «Беларусской Рады Случчыны». Съезд состоялся, но ... признания своей власти коммунисты не добились. Белорусское крестьянство определенно стояло на стороне лишь своей «Беларусской Рады». Угрозы, аресты и террор не возымели своего действия. Съезд был разогнан и объявлен несостоившимся.

НАРБ, ф. 60, вол. 3, спр. 843, арк. 36. Конія, маш.

[«Тыム, што першыя паўсталі ды пайшлі ўміраць,
каб жыла Бацькаўшчына»]

(22/I-1921)

К партизанам прибыла на фронт делегация белорусских женщин, которая вручила знамена для первого и второго белорусского полка стрельцов с надписью: «Тыム, што першыя паўсталі ды пайшлі ўміраць, каб жыла Бацькаўшчына»¹⁴⁸.

НАРБ, ф. 60, вол. 3, спр. 843, арк. 40. Конія, маш.

О восстаниях на Белоруссии

(22/I-1921)

В связи с объявлением большевиками Белоруссии мобилизации число повстанческих отрядов с каждым днем увеличивается. Кресть-

яне, не желая итти в красную армию, переправляются к повстанцам. Дезертиры из армии Желеговского¹⁴⁹ также сотнями присоединяются к белорусским партизанам¹⁵⁰.

НАРБ, ф. 60, вол. 3, спр. 843, арк. 40. Конія, маш.

Повстанческое движение в Белоруссии

(10/III– 1921)

Повстанческое движение в Советской Белоруссии не прекращается. В Слуцком уезде большевистские власти раскрыли повстанческую организацию и арестовали 400 активных белорусов¹⁵¹. Повстанческое движение идет под лозунгом: «Независимая Демократическая Белоруссия».

НАРБ, ф. 60, вол. 3, спр. 843, арк. 70. Конія, маш.

104. Выпіс з пратаколу пленарнага паседжаньня Беларускай рады Случчыны

30 студзеня 1921 г.

Слухалі: Заметкі у польскіх газетах аб рожных урадах на Беларусі, якіх налічывалі 8 штук.

Ухвалілі: Падцьвердзіць, што Рада Случчыны ўвесь час лічыла і лічыць адзіным правамоцным дзяржаўным Урадам БНР Урад на чале з В.Ластоўскім, выбраны 13 снежня 1919 году. Уселякіе іншыя Урады, которые называюць сябе дзяржаўнымі ці бяруць на сябе часткі дзяржаўных функцый бяз згоды на то Урада Рэспублікі, лічым самазваннымі і зрадднымі.

Слухалі: Аб адносінах да Польшчы.

Ухвалілі: Прымяочы пад увагу, што Урад Польшчы за ўвесь час паўстанчэскага руху на Случчыне, пабачыўшы, што гэта есьць запрауды нацыянальны рух, ня толькі не падтрымліваў змагаўшуюся з Савецкім Урадам першую брыгаду БНР і Раду, але ен нават умыслына рабіў уселякіе перашкоды і правацыраваў справу, баючыся пашырэння руху; што пагэтаму ўсе спробы дабіцца ад Польшчы дапамогі аружжам, збожжам ці грашмі, ня згубіўшы сваей самастойнасці, канчаліць нічым і аставаліся толькі абеценкамі; што за ўвесь гэты час ізнемагаўшым у барацьбе з пераважнымі сіламі савецкіх акупантай, голодным, неадзетым, азброеным толькі трафеямі, здабытымі ў бойках, вайскам беларускім была атрымлена ад іх падачка: 100 пудоў збожжа ад цывільнай улады і 300 карабінаў з патронамі і 3 кухні ад вайсковых часцей;

між іншым, як зраддніка Беларусі генерала Булак-Балаховіча Польшча падтрымлівала і дапамагала яму;

Рада Случчыны, падраховывая першыя тры месяцы паўстаньня (ад 1 лістападу 1920 г. да канца студня 1921 г.), прыходзіць да перакананьня, што і ў папярэднія часы пры вызваленіі Бацькаўшчыны ня можна спадзевацца на шчырую дапамогу Польшчы, што супольная з ей праца можа быць дужа шкодліва для дзяржаўнасці.

Слухалі: Аб генералу Булак-Балаховічу.

Ухвалілі: Прыймаючы пад увагу, што генерал Балаховіч вядзе барацьбу ня толькі супраціў савецкага ўраду, але нават супраціў здабыткаў мартаўскай рэвалюцыі і яе дальнейших здабыткаў, а так сама супраціў рожных сацыялістычных партый;

што не толькі не вызнае законнага Ураду БНР, але ж нават вядзе з ім барацьбу і ўтварае пры себе штучныя урады, кампраметуе дзяржаўную справу: Рада Случчыны лічыць яго толькі авантурнікам, а не народным і нацыянальным павадыром, як яго называюць яго найміты — палітычны камітэт; уся ж яго праца есьць вельмі здрадная для Беларусі.

Слухалі: Аб заметках у газэце «Народ»* 5.І і «Роботнік»** 12.1.1921.

Ухвалілі: Заслухаўшы аб tym, што ў польскіх газетах надрукована: 1) інтэрвью (Оріента) з сябром гэтак званага палітычнага камітэту Сенькевічам, каторы заявіў, што генерала Балаховіча прызнае Случчына;

2) дэкларацыя аб арганізацыі «Зяленага Дуба», у якой так сама значыцца аб прызнаньні гэтай арганізацыі і Балаховіча Случчынай;

3) што ад імені Случчыны з дэкларацыяй выступаў сябр Рады пар [учнік] Мацэллі, ухвалілі: Рада, дэмакратычна выбраная на з'ездзе Случчыны 15 лістападу 1921 году і рэпрэзэнтаваная ўсімі валасцямі і местам Слуцкам, даручыўшым ёй усю грамадзянскую і вайсковую справы, катэгарычна пратэстуе супраціў гэтых заяў, якія есьць толькі фальсифікацыя волі жыхароў Случчыны, бо ні раней, ні ў гэты час ніколі не прызнавалі Балаховіча, палітычны камітэт пры ім і арганізацыю «Зялёнаага Дуба».

Сябру Рады пар[учніку] Мацэллі, каторы выступаў ад імені Случчыны з гэтымі заявамі, Рада абъяўляе выгавар.

(Падпісана ўсімі прысутнымі сябрамі — 9 чалавек).

Старшыня Рады Случчыны Ў. Пракулеўіч.

Пратакол падпісалі: У. Пракулеўіч, Б. Русак, Ю. Радзюк, У. Дубіна, Ю. Лістапад, Я. Каўпак, П. Бабарэка, Ц. Мяшочак, С. Бусел.

НАРБ, ф. 325, вол. 1, спр. 113, арк. 3—4. Конія, маш.
Апубл.: Архівы БНР. Т. 1. Кн. 2. С. 1025—1027.

* «Narod» — інфармацыйнае выданьне польскае дыяспары ў Рэйн-Вэстфаліі (Нямеччына), якая выдавалася ў 1913—1939 гг.

** «Robotnik» — орган ППС (1894—1948).

105—111. Рэха Слуцкага збройнага чыну паводле газэты «Наша Думка»

Сакавік—чэрвень 1921 г.

Яшчэ аб «Бацьку»

(Голос слуцкага паўстанца)

Шмат ужо гаварылася і пісалася аб учынках Булак—Балаховіча, але ў звязку з стацыёю «Абвінавачываю» у №7 «Н. Д.» мне ўспомніўся адзін эпізод з нядыўна ліквідаванага Слуцкага паўстаньня. Паўстанцы Случчыны, кіраваныя Радаю Случчыны і зарганізаваўшыся ў першую Брыгаду войск Беларускага Народнае Рэспублікі, заўсёды няпрыхільна адносіліся да Балаховіча. Шмат яго агентаў перабывала на фронце ў паўстанцаў і, карыстаючыся tym, што ў іх ня было ні вайсковых прыладаў, ні харчоў, намаўлялі далучыцца да Балаховіча, дакляруючы тады даць усё патрэбнае. Але галодныя й голыя паўстанцы катэгарычна адмовіліся прызнаць Балаховіча сваім важаком. Саўсім зразумела, што такія адносіны не маглі здаволіць ганаровага «Бацьку», які дамагаўся захапіць дыктатарскую ўладу на Беларусі. І вось ён, лічачы, што віною непажаданага для яго настрою паўстанцаў зьяўляецца крамольная Рада Случчыны, камандыруе да іх нейкага капитана С., якому дae загад зрабіць з паўстанцаў Слуцкі полк яго імя. Зъявіўшыся на фронт, капитан С., чалавек, паміж іншым, вельмі недалёкі, патрэбаваў, каб Рада адмовілася ад усякага ўмшацельства ў вайсковыя справы, пагражжаючы ў праціўным выпадку расстрэляць усю Раду. Сябром Рады капитан С. адкрыта сказаў, што ён мае паўнамоцтвы ад генерала Балаховіча пакончыць з Радаю, якая, па думцы генерала, была настроена па—левасэраўску. Аднак, не знайшоўши падтрыманьня ня толькі сярод паўстанцаў, але навет і сярод афіцэрства, капитан С. павінен быў адмовіцца ад выпадку дадзенага яму «згары» загаду. Хоць паўстанцы і шмат чаго чулі ў той час аб Балаховічу, але ім ня верылася, што ён можа дайсыці да падобнае рэчы, і многія з іх думалі, што капитан С. робіць у гэтым выпадку сам па сабе. Цяпер—ж, пасля того, як зъявіўся ў друку пералік зробленых Балаховічам «подвігаў», можна не сумлівацца, што паказаны загад аб расстрэлу Рады запраўды быў дадзены ад самога «Бацькі». Гэты эпізод даволі ясна абмалеўвае адносіны «генерала—дэмакрата» да народнага прадстаўніцтва, каторым у даным выпадку зъяўлялася Рада Случчыны, выбраная беларускім сялянамі, якія даручылі ёй падняць съязг аружнага змаганьня за незалежнасць Бацькаўшчыны.

Мы, паўстанцы, яшчэ раз паднімаем свой голос і кажам: «Генерал Балаховіч! Мы Вас не признаём сваім важаком!»

Алек.**

* Маецца на ўвазе капитан Антон Самусевіч.

** Псеўданім не расшыфраваны

Правінцыяльны аддзел.

М. Клецк, Слуцкага павету

19-га студзеня 1921 году ў м. Клецку ўцекачамі ад бальшавіцкай улады са Случчыны пры дапамозе кабет м. Клецку было паставлена беларускае ігрышча на карысць Чырвонага крыжу. Ставілася вось што: «Міхалка» і «Мядзьведзь», — камэдыі, в аднай дзеі кожная. Публіка была перапоўнена ўся сала, так што недзе было і стаяць, а ня толькі каб сядзець. Жыхары і жыхаркі засталіся вельмі здаволенымі пастановаю гэтага ігрышча і прасілі адпаведнага загадчыка ставіць часцей беларускія ігрышчы, якія дзяля ўсіх панятны. Артысты і артысткі выканалі ролі як найлепей.

Як мне вядома, адпаведнаму загадчыку У. Дубляйкоўскуму многа было трудоў знайці беларускія творы дзеля сцэны, але, дзякаваць Бога, гэтыя творы былі здабыты ім у ксяндза—беларуса м. Нясьвіжу¹⁵², які гэтыя сцэничныя творы пазычыў на кароткі час. Толькі і можна дастаць беларускія кніжкі ў ксяндза, а больш нідзе таму, што Слуцак адрэзан, а бальшавікі ўвесь час сачаць за тым, каб беларусы—нацыяналісты са Случчыны нічога не перасылалі ўцекачам, баючыся, як яны кажуць «контр-рэвалюцыі». Польская ўлада перашкод к пастанове ігрышча не рабіла, а толькі камэндант паліцыі м. Клецку Хведзюшын у той самы дзень, калі павінна было адбыцца ігрышча, не пазволіў яго паставіць; ня ведаю прычыны.

У. Дубіна.

Наша Думка. 1921. 4 сакавіка.

Ліст ад беларускіх паўстанцаў

**1-е Слуцкае брыгады стральцоў войск БНР
зъ Беластроцкага канцэнтрацыйнага лягера**

Паважаны пане рэдактару!

Вельмі просім памясьціць у газэце «Наша Думка» ніжэй напісаное.

Ужо трох з лішнім месяцы мы, Слуцкія паўстанцы, сядзім за дромат у чужацкай няволі, голыя, босыя, абадраныя і паўгалодныя. Да гэтага часу мы ня ведаем, дзе знаходзіцца «Глава нашага паўстаньня» — Рада Случчыны і што робіць яна дзеля нашага вызваленія. Вельмі цікава ведаць, дзе і што робяць Старшыня Рады У. Пракулеўіч і палітычны камісар П. Жаўрыд? Можа, яны будуць ласкавы, пачуўшы наш голас праз «Нашу Думку», даведаюцца нас і тым падтрымаюць наш дух, бо ўсё—такі яны правадыры нашае ідэі.

Паўстанцы.

Помста за паўстаньне

(Ад нашага карэспандэнта)

У вёску Грышэвічы Несвіжскага павету 19 красавіка нейкім чынам зьявіўся атрад чырвоных, салдаты якога знайшлі некалькі папса-

ваных гранат пад падлогаю тае клеці, дзе зъмяшчаўся вайсковы склад Слуцкае паўстанчанскае брыгады. За гэта чырвонаармейцы забралі 28 пажылых мужчын, бо маладыя паўцякалі. Гэтых 28 асоб чырвоныя паспешна пагналі ў м. Семежава. У вёсцы Ёдчыцы чырвоныя запалі чатыры хаты за тое, што гаспадары гэтых хат хавалі бальшавіцкіх дэзэртыраў.

Наша Думка. 1921. 29 красавіка.

У лягеры інтэрнаваных

Каля ст. Дарагуск, Холмскае губ., у бараках, аплеценых калючым дротам у колькі радоў і абстаўленых польскімі жаўнерамі па ўсіх кутах, знаходзяцца нашы беларусы, — інтэрнаваная 1-я Слуцкая брагада стральцоў В[ойск] Б. Н. Рэспублікі.

І вось, нягледзячы на тыя цяжкія варункі, у якіх знаходзяцца інтэрнаваныя: бяз вопраткі, без бялізы, босыя, ня маючы ў кішэні ні аднаго рубля, ні аднае польскае маркі, працуочы з раніцы да вечара, як якія катаржнікі, ня ведаочы ні свята, ні будня, — усё—такі не забываюцца на сваю Бацькаўшчыну і яшчэ пашыраюць беларускасць, стараюцца паказаць гэтым тутэйшым людзём, што беларусы — народ і што гэты народ павінен жыць, як яму хочацца.

Інтэрнаваныя вельмі хороша паказалі сябе на йгрышчы, якое ставілі ў нядзелю 17-га гэтага красавіка ў салі барака абозу^{*} інтэрнаваных, з дазваленінем камандзера абозу інтэрнаваных у Дарагуску.

Дзякуючы прыезду з аддзела асветы артыста БКВ^{**} п. Русака і вельмі прыхільнім адносінам усіх афіцэраў і жаўнераў інтэрнаваных, праз колькі дзён падгатавалі і разыгралі на сцэне 2 камэдыі — «Міхалка» і «Па рэвізіі». Ня маючы ніякіх крыніц, адкуль можна дастаць усё патрэбнае дзеля сцэны, усё—такі зрабілі больш, чым можна было зрабіць, і паставілі спектакль у хороша дэкарыраванай ельнікамі і хвоямі салі, на скора зробленай сцэне, пры поўнай салі людзей, якія, апрача запрошаных ганаровых гасцей, прышлі пацікавіцца на беларускі вечар, яшчэ ў першы раз тут паставілены. (Тут былі, пачынаючы ад камандзера абозу п. палкоўніка, усіх тутэйшых польскіх афіцэраў з жонкамі і польскіх жаўнераў, шмат цывільнае публікі, як жыдоў, так і тутэйшых грамадзян — украінцаў.)

Абедзьве камэдыі разыгралі вельмі прыгожа, і публіка ня магла падзівіцца, што інтэрнаваныя беларусы маглі так пекна выпаўніць на сцэне.

Найлепш выпаўнілі свае ролі ў камэдыі «Міхалка» — пана Карыту паруч. Шурпа¹⁵², Міхалку — жаўнер Самойлік, а ў камэдыі «Па

^{*} Абоз (польск. obóz) — лягер.

^{**} Беларускай Камісіі Вайсковай.

рэвізіі» — роль Пантурчыхі — кап. Залескі, пісара — п. Русак і старшыні паручні. Сямашка, і астальныя сыграі вельмі добра. Але ня меншы настрой усім часцям, чым ігра на сцэне, зрабілі съпевы і дэкламацыя.

Хор пад кіраўніцтвам спрактыкаванага рэгента паручніка Сямашкі споўніў некалькі нацыянальных беларускіх песен, съпейшы напачатак нашу марсэльезу, а пасля былі прадэкламаваны п. Русаком і некаторымі інтэрнаванымі афіцэрамі вершы Якуба Коласа, Янкі Купалы і Алеся Гаруна¹⁵³.

Па канцы ўсяго сам п. палкоўнік вельмі дзякаваў, што так добра выпаўнілі вечар.

Гэты вечар ад пачатку да канца насіў адпечатаць шчырага кахрання ўсяго свайго роднага і паказаў, што мы людзі, што над намі ня можна съмияцца, што мы сыны цэлага народу, што гэты народ мае сваё прошлае, сваю мову, сваіх поэтаў, літаратуру, што гэты народ бязмерна шчыра кахае сваю Бацькаўшчыну.

Ванагас.*

м. Дарагуск,
18 красавіка 1921 г.

Наша Думка. 1921. 6 траўня.

Ліст быльых слуцкіх паўстанцаў да рэдактара газэты «Наша Думка»

Паважаны пане Рэдактару!

Просім надрукаваць у газэце «Н. Д.» наш ліст.

Мы, слуцкія паўстанцы, не захацеўшыя ісьці ў концэнтрацыйныя лягер, раскідаліся па вёсках у прыфронтавым паясе.

Зіму мы сяк-так пракідаліся і цяпер жывём тут, працуячы ў сялян за кавалак хлеба. Але далей нам жыць няма магчымасці. Мясцовая польская ўлада зьвярнула на нас увагу як на непатрэбны элемэнт. Ужо з нашых случчан польская ўлада аддала бальшавіком шэсцьць асонаў: Бугарэвіча, Пракаповіча, Сярогу, Бандарыка, Васілевіча і Дамановіча.

Мы гэтым зьявішчам вельмі ўстрывожаны і зьвяртаемся да беларускіх дзеячоў з просьбай паклапаціцца аб нас перад польскаю ўладаю, каб мы маглі далей пратрымацца тут спакойна.

Браты—беларусы! Зьвярнече на нас увагу. Мы ня толькі падняліся проці бальшавіцкіх камісараў, каб захаваць сваю скуру, а мы паказалі прыклад усім беларусам, што, толькі ўзяўшыся за стрэльбу, можна збавіцца ад гвалту маскоўска-камісарскага рэжыму.

* Псэўданім не расшыфраваны.

Мы ня пойдзем ні на якія ўступкі, хто б нам што ні дакляроўваў. Мы самі добра ведаем, што толькі агульнымі сіламі сваіх братоў можна здабыць сабе збавен'не ад чужацкага гнёту. Хоць мы цяпер і з парожнімі рукамі, але глыбока верым, што ў хуткім часе прыдзе такая гадзіна, што мы, як і раней, выступім стройнымі радамі вызволяць сваіх братоў і бацькоў, не звяртаючы ўвагі, што можа будзе ў нас на 100 чалавек 2 карабіны.

З паважаньем: Іван Басалыга,
Л. Семяновіч,
М. Кухта,
Д. Шыловіч.

Наша Думка. 1921. 27 траўня.

Адкрытае пісьмо да паўстанцаў

Паўстанцы!

Вы, што носіце гэтае пачотнае наіменыне, прымеце ад нас, моладзі Вялейшчыны, гарачае прывітанье і заруку ў тым, што мы паўашаму думаем аб вызваленьні роднага краю, што ваша гора — наша гора. Пакрыўданая Беларусь моліць аб помачы, гразіць помстай, але яе ня чуюць, бо слова бяз чыну — мёртвае. Дык жа верце і спадзейщеся!

Беларуская моладзь Вялейшчыны.

Наша Думка. 1921. 3 чэрвеня.

112—115. Вытрымкі з асобных загадаў па кампаніі інтэрнаваных абозу першае Слуцкае брыгады войскаў БНР у Дарагускім лягеры

Сакавік—красавік 1921 г.

Прыказ №9
па Кампаніі* інтэрнаваных абозу інтэрнаваных.
Дарагуск. 9 сакавіка 1921 г.

§ 1.

Прыбыўшых са станцыі Рэздзельчай м. Беластока жаўнераў 1-е Брыгады стр. Бел. Народ. Рэспублікі ў ліку 205 жаўнераў згодна далучанага съпісу залічыць у съпісы кампаніі інтэрнаваных і на ўсе віды давольства з 9 марца г.г.

* Кампанія (польск. kompania) — рота.

§ 2.

Паноў афіцэраў 1-е Брыгады стр. Бел. Нар. Рэспуб. Капіт. Залеска-
га Язэпа*, Багушэвіча Язэпа, паруч. Понтуся Антона, Гузьnea Якуба,
Крукойскага Базыля, падпаруч. Саваневіча Александра і Рогача Сяргея,
прыбыўшых разам з жаўнерамі з станцыі Раздзельчай у Беластоку,
 занесьці ў съпіс афіцэраў пры кампаніі для афіцэраў інтэрнаваных.

§ 3.

Усе вайсковыя аддзелы, уваходзячыя ў састаў кампаніі інтэрнаваных, і на далейшы час захоўваюць свае здымкі і назвы і свой унутраны распарадак, але пастольку, паскульку гэтым не парушаецца рас-
парадак усей кампаніі. Усе п.п. афіцэры застаюцца на сваіх мейсцох і
на тых пасадах, якія яны займалі па сваім прыдзеле і ўсімі прысвоенімі ім правамі як па рангам, так і па камандным пасадам, но падпа-
радкованы ўсім прыказам і інструкцыям Д-ву** Абозу інтэрнаваных,
праз Д-во той едынкі інтэрнаваных, да якой яны будуць прыдзеляны.

§ 4.

Заўважано мною, што падафіцэры і жаўнеры, прыбылыя да кам-
паніі інтэрнаваных з станцыі Раздзельчай–Беласток і належачыя да
1-е Брыгады стр. БНР, зусім ня маюць а ні малейшага падабенства
жаўнерскага выгляду. Адсутнасць усялякае дысцыпліны і вайсковае
муштры; грубае захаваныне вобец сваіх старших і саме прыкрае тое,
што, носячы назыву беларусаў, гамоняць сплош пас-расейску, што і
робіць надта дрэннае ўражэньне. Жаўнер павінен усюды быць жаў-
нерам і заховываць і шанаваць свой жаўнерскі гонар і гонар свято-
войска, да якога ён прыдзеляны, і свято народу; каб прывесыці ўсіх
жаўнеруў у належачыя жаўнерскі выгляд, прыказываю: з гэтага дня
абучаць усю кампанію вайсковае муштры па рэгулямінам Бел. войс-
ка, прытрымліваючыся расклада дня згодна прыказу № 5***. У размо-
вах службова і прыватна ўжываць толькі родную Беларускую мову;
уселякія адказы, як-то незнанынем і інш., пад увагу прымата мною
ня будуць і заўважаных буду караць як мага стражэй. Кожын беларус
павінен ведаць сваю мову, а не лічучым сябе беларусамі — не мейсцэ
сярод Беларускага войску.

§ 5.

Для лепшага прахаджэнья вайсковае муштры ўсіх жаўнеруў Кам-
паніі тымчасово раздзяліць на тро вучэб. Кампаніі, Кампаніі на ўзво-
ды, сэкцыі і г. д.

* Магчыма, імя Залеска — Янка.

** Д-во (польск. dowództwo) — кіраўніцтва, камандаванье.

*** Гл. БДАМЛІМ, ф. 3, вол. 1, спр. 165, арк. 4адв.

§ 6.

Інструктарамі па абучэньню вайсковае муштры назначаю: сержанта Бел. Этап. Камп. Шчэсьніка, плют.* Самойліка, капраля Сухоцкага. Муштра будзе адбывацца на вучэбным пляцу пад майм асабістым наблюдзеньням. Расклад муштры будзе давацца мною на кожны дзень асобна.

Усім панам афіцэрам прапаную што дня з'яўляцца на вучэбны пляц для праходжаньня вайсковае муштры, прынятай у Беларускім войску.

§ 8.

На камандныя пасады з падафіцераў будуць пасылацца толькі тыя, якія як найлепш усвояць вайсковую муштру Бел. войска.

Я. Шурпа,
Parucznik i D-ca kompanii

**З прыказа №51
па кампаніі інтэрнаваных абозу інтэрнаваных.
Дарагуск. 20 красавіка 1921 г.**

§ 1.

З пераходам усіх інтэрнаваных на палажэнье жаўнераў Д-во Кампаніі інтэрнаваных ліквідуецца, і ўсе распараджэнья пераходзяць пад увагу Камандзера 1 брыгады стральцоў Войска Беларускае Народнае Рэспублікі капитана Кутылоўскага-Сокала.

Я. Шурпа.
Parucznik i D-ca kompanii

**Прыказ №52
па лагеру інтэрнаваных 1-ae Слуцкае брыгады стральцоў Войска Белар. Народн. Рэспублікі.
м. Дарагуск. 20 красавіка 1921 года.**

20 гэтага красавіка Польскі Ўрад дараваў інтэрнаваным беларусам у м. Дарагуску некаторые вольнасці і палепшэнья ў жыцці. Вартаўнічыя польскіе, якія былі пастаўлены па ўсім вуглам калі дроту і ў варотах, зняты, і ўвесь унутраны распарадак перайшоў к самім беларусам. Адгэтуль, пасля гадзін працы і да 9 гадз. вечара вально ўсякаму афіцэру і жаўнеру ісъці куды яму захочацца, а пасля 9 гадз., калі вельмі патрэбна, то можна адлучыцца, але па ўвальніцельнай запісцы за подпісам Камандзіра брыгады альбо яго Памоцніка.

* Plutonowy — камандзір узводу (польск.).

Наогул з гэтага чысла інтэрнаваным беларусам дазволена жыць па-кашарнаму*, і ўся адпаведзяльнасць за жыцьцё ў лагеры лажыщца на мяне, а пагэтаму трэбую:

1) Каб у лагеры захаваўся поўны парадак і падтрымоўвалася чыстата як у кашарах, так і знадворку.

2) Каб ніхто ў нядазволеных часы ня съмеў выйсьці з-за дроту без запіскі.

3) Каб было поўная паслушэнства старшым і начальнікам.

Усім п.п. афіцэрам загадваю як найпрыхільней адносіцца да сваіх ававязкай і бліжэй стаяць да жаўнерараў.

Заместа мяне назначаецца капітан Залескі, к якому і належыць звязвартыца за ўселякімі справамі і выпаўняць усе яго загады.

Кутылоўскі-Сокал,
Капітан і Камандзір брыгады

З прыказа №62

па лагеру інтэрнаваных 1-е Слуцкае брыгады стр. ВБНР**.

Дарагуск. 30 красавіка 1921 г.

§ 2.

1 і 2 Траўня з поваду съвята Вялікадня работ і вайсковай муштры ў брыгадзе не проізводзіць.

§ 3.

Сягодня, 30 Красавіка, у 8 гадз. вечара ў праваслаўнай цэркvi адбудзеца Вялікоднае багаслужэньне, усім жаўнерам праваслаўнага вyzнанья, выключаючы басых, прыказываю быць у цэркvi, а вучэбную кампанiю пастроіць на плацу каля цэркvi.

Залескі,
Капітан і Камандзір брыгады

*БДАМЛiM, ф. 3, вол. 1, спр. 165, арк. 11—13, 40—41, 46адв.
Аўтэнт., рук.*

* Кашара — казарма.

** Войскаў БНР.

116. Пайменныя съпісы жаўнераў ды афіцэраў
1-е Слуцкае брыгады,
інтэрнаваных у Дарагускім лягеры

Сакавік 1921 г.

Спіс стральцоў 1 кампаніі 1-га Слуцкага Беларускага палку

№ па парадку	Шаржа*	Прозвішча, імя і імя бацькі
1.	Серж[ант]	Коршак Ян Хведараў
2.	Ст. падаф[іцэр]	Севрук Васіль Павл.
3.	— // —	Лещенко Александар Л.
4.	— // —	Пархамовіч Ян П.
5.	Мл. пад[афіцэр]	Маскалевіч Ян П.
6.	— // —	Статкевіч Пётра Ф.
7.	Стар. шар[аговы]	Лещенко Адам Ф.
8.	— // —	Волот Анупрэй Ад.
9.	Шараговы	Лещенко Александр Ф.
10.	— // —	Маліновскі Пётра Л.
11.	— // —	Барысевіч Павлюк
12.	— // —	Шчарбінскі Пётра В.
13.	— // —	Федоровіч Павлюк
14.	— // —	Крот Гарась Нест.
15.	— // —	Лещенко Міколай Л.
16.	— // —	Міхасенко Трахім Я.
17.	— // —	Есеман Антон Л.
18.	Стар. шар[аговы]	Корбут Сцепан В.
19.	Шараговы	Заброцкі Ян А.
20.	— // —	Ярмоліцкі Юстын М.
21.	— // —	Прахарэвіч Андрэй Ан.
22.	— // —	Лещенко Язэп Ф.
23.	— // —	Шпаковскі Ігнат Я.
24.	— // —	Понтус Антон Я.
25.	— // —	Федаровіч Алеся Р.
26.	— // —	Казак Фран. А.
27.	Паручнік	Гузней Якуб

Камандзер 1 Кампаніі Паручнік Гузней

* Шаржа — званьне.

**Съпісак афіцэраў і жаўнераў 2 кампаніі 1-га Слуцкага палку
стральцоў ВБНР**

№ па парадку	Шаржа	Прозвішчэ і імя
1.	Падпаруч[нік]	Рогач Сяргей
2.	Сержант	Стружынскі Янка
3.	Ст. пад[афіцэр]	Крываль Мікалай
5.	— // —	Пацкевіч Антось
5.	Ст. пісар	Лагіновіч Язэп ¹⁵⁴
6.	Капрал	Жышкевіч Константын*
7.	— // —	Хоцько Фэлікс
8.	Шараговы	Велімовіч Міхал
9.	— // —	Войцэховіч Ігнат
10.	— // —	Дзянісаў Сыцяпан
11.	— // —	Лешчэнко Александар
12.	— // —	Лешчэнко Адам
13.	— // —	Тарасевіч Людвіг
14.	— // —	Тарасевіч Антось
15.	— // —	Хоцько Александар Даменікоў
16.	— // —	Хоцько Язэп Іпалітаў
17.	— // —	Хоцько Казімір
18.	— // —	Шыловіч Якім
19.	— // —	Балатэвіч Якуб
20.	— // —	Волот Язэп
21.	— // —	Капелюш Вінцэнты
22.	— // —	Пацкевіч Александар
23.	— // —	Тарасевіч Казімір
24.	— // —	Хоцько Язэп Казіміраў
25.	— // —	Хоцько Сыцяпан
26.	— // —	Хоцько Даменік
27.	— // —	Багдановіч Константын
28.	— // —	Каладзінскі Антось
29.	— // —	Берлінаў Тамаш

Камандзэр 2 Кампаніі Падпаручнік Рогач

* Заўвага — «шпіタル».

Список 3 роты 1 Слуцкого полка

№ порядка	Звание	Фамилии и имена
1.	Подпоруч[ик]	Саванкевич Александр
2.	Ст. мед. фельдш[ер]	Кореневич Моисей
3.	Мл. мед. ф[ельдше]р	Мелешко Терентий
4.	— // —	Савицкий Валерьян
5.	— // —	Игнатьев Николай
6.	Мл. ун[тер]-офицер	Таран Кирей
7.	Рядовой	Суприянович Димитри
8.	— // —	Кислюк Петр
9.	— // —	Филиппович Роман
10.	— // —	Барановский Феодор
11.	— // —	Ходин Максим
12.	— // —	Волот Антон
13.	— // —	Витковский Петр
14.	— // —	Санько Митрофан
15.	— // —	Таранов Наум
16.	— // —	Осипович Феликс
17.	— // —	Шахнович Ефим
18.	— // —	Будъко Матвей
19.	— // —	Алехнович Павел
20.	— // —	Вышемирский Леонтий
21.	— // —	Заброцкий Феодор
22.	— // —	Данилевич Степан
23.	— // —	Горбатый Иосиф
24.	— // —	Дубовик Иван
25.	— // —	Нечай Владимир
26.	— // —	Минькевич Климентий

Командир 3 роты 1 Слуцкого полка Подпоручик Саванкевич
8/III-21 г.

Спіс 4-е Кампаніі 1-га Слуцк[ага] паўка

№ парадку	Шаржа	Прозвішча і імя
1.	Капрал	Добржанскі Язэп
2.	— // —	Сташэўскі Антось
3.	— // —	Коўган Даніла
4.	Фрайтор [*]	Васюк Гальш
5.	Шараговы ^{**}	Гайдукевіч Платон
6.	— // —	Рынайскі Антось
7.	— // —	Понтус Міхал
8.	— // —	Сасіноўскі Базыль
9.	— // —	Лабкоўскі Адам
10.	— // —	Каролік Тамаш
11.	— // —	Сасіноўскі Мікалай
12.	— // —	Ціткевіч Мікодым
13.	— // —	Коўган Агей
14.	— // —	Давідовіч Страфан
15.	— // —	Крукоўскі Антось
16.	— // —	Носенка Александр
17.	— // —	Канаплянік Язэп
18.	— // —	Каледа Тодар
19.	— // —	Пенёха Костусь
20.	— // —	Сасіноўскі Павел
21.	— // —	Шумін Прокоп
22.	— // —	Андрусевіч Якуб
23.	Поруч.	Понтус Антось
24.	Капітан	Багушэвіч Язэп

Камандзэр 4-е [роты] капітан***

Паручнік Понтус

8/III-21 г.

^{*} Яфрэйттар.^{**} Заўвага — «prowiantowy».^{***} Подпіс адсутнічае.

Список 1 роты 2 Грозов[ского] полка

Nº	Звание	Фамилия, имя
1.	Sieržant	Фурсевич Василий
2.	Plutonowy	Жаўнерович Емельян
3.	Podchor[unžy]	Цишкевич Павел
4.	Kapral	Шуба Николай
5.	Szerog[owy]	Зорончук Макей
6.	— // —	Заяц Антон
7.	— // —	Заяц Поликар
8.	— // —	Клочков Александр
9.	— // —	Кисель Петр
10.	— // —	Кирко Юльян
11.	— // —	Наумович Владимир
12.	— // —	Бодылевич Яков
13.	— // —	Чичикайлов Иван
14.	— // —	Бересневич Франц
15.	— // —	Терешко Григорий
16.	— // —	Вергейчик Василий
17.	— // —	Дворецки Алексей
18.	— // —	Бокиновски Антон
19.	Plut[onowy]	Вербицки Гаврило
20.	Kapral	Славински Стефан
21.	— // —	Дилендик Николай
22.	— // —	Корженевски Николай
23.	— // —	Долбик Михаил
24.	Pod.*	Соколовски Станислав

За Командер 1 роты 2 Грозовск. полка фельдфебель — Фурсевич.
8.III-21.

* Падхарунжы.

Именной список 2 роты 2 Грозовского пешего полка ВБНР

Nº №	Звание	Фамилия имя
1.	Сержант	Сучков Тихон
2.	Капрал	Сучков Павел
3.	— // —	Прокопович Артемий
4.	— // —	Трафимович Стефан
5.	— // —	Машицкий Иван
6.	— // —	Ильюкевич Петр
7.	Жаён[ер]	Шибалович Артемий
8.	— // —	Лагун Фома
9.	— // —	Дробыш Иван
10.	— // —	Трафимович Никита
11.	— // —	Василевич Петра
12.	— // —	Василевич Косьма
13.	— // —	Сучков Терентий
14.	— // —	Слебцевич Тимофея
15.	— // —	Китунович Нестор
16.	— // —	Прокопович Лаврентий
17.	— // —	Василевич Сергей
18.	— // —	Игнатович Степан
19.	— // —	Игнатович Семен
20.	— // —	Самусевич Петр
21.	— // —	Пилецкий Григорий
22.	— // —	Карпович Николай

Командир роты фе[ль]дфебель Т. Сучков.
8/3–1921 г.

Именной список жаўнеров 3 роты 2-го Гроз[овского] полка

№ по порядку	Звание	Фамилия, имя
1.	Унт[ер-офицер]	Самусевич Андрей
2.	Ряд[овой]	Мысливец Степан
3.	— // —	Лосик Павел
4.	— // —	Юржиц Иван
5.	Ефр[ейтор]	Крашевский Иван
6.	Ряд[овой]	Шишковск[ий] Алеся
7.	— // —	Зинович Антон
8.	— // —	Пекарчик Максим
9.	— // —	Ламак Никифор
10.	— // —	Федорович Александр
11.	— // —	Лагун Алексей
12.	— // —	Ерошэнія Матвей
13.	— // —	Новік Купрей
14.	— // —	Новік Павел
15.	— // —	Новік Андрей
16.	— // —	Чиж Димитри
17.	— // —	Чиж Антон
18.	— // —	Чиж Трафім
19.	— // —	Самусевич Ілья Семен.
20.	— // —	Самусевич Ілья Иван.
21.	— // —	Леонович Степан
22.	— // —	Скуцэнія Савва
23.	— // —	Гурленя Семен
24.	— // —	Ширин Сергей
25.	— // —	Тупік Васілій
26.	— // —	Леонович Кузьма
27.	— // —	Тупік Іван

За фе[ль]дфебеля 3 роты Самусевич
8/III-21 г.

Список 4-ой роты 2-го Грозовского полка

Nº №	Звание	Имя и фамилия
1.	Подпоруч[ик]	Круковский Василий
2.	Фе[ль]дфебель	Ходорович Иван
3.	Мл.-унт[ер-офицер]	Перко Степан
4.	— // —	Тишкевич Наум
5.	Стрелец	Аробина Нестор
6.	— // —	Абелец Степан
7.	— // —	Шот Яков
8.	— // —	Шорок Павел
9.	— // —	Корелько Иван
10.	— // —	Славошевич Максим
11.	— // —	Вечер Степан
12.	— // —	Гуринович Давид
13.	— // —	Барановский Адам
14.	— // —	Зеневич Макарий
15.	— // —	Зеневич Иван
16.	— // —	Зеневич Павел
17.	— // —	Корзун Антон
18.	— // —	Степурко Петр
19.	— // —	Кориневич Александр
20.	— // —	Ботков Семен
21.	— // —	Мосилевич Леонтий
22.	— // —	Петрученя Исидор

Командир 4-й роты 2-го Грозовского [полка] Подпоручик Круковский
8/III-21 г.

БДАМЛiM, ф. 3, вол. 1, спр. 166, арк. 2—10. Аўтэнт., рук.

117—122. Сытуацыя на Случчыне пры бальшавіках у першы год паслья ліквідацыі збройнага чыну

Чэрвень—жнівень 1921 г.

**Камунікат аддзелу замежных справаў Таварыства Стражы
Крэсовай пра сітуацыю ў Слуцкім павеце ў чэрвені 1921 г.**

KOMUNIKAT KIEROWNICTWA PRAC ZAGRANICZNYCH Nr. 2.

Sytuacja na Białorusi.

W czerwcu (1—15).

Działalność grup powstańczych w powiecie Słuckim.

Działalność grup powstańczych w powiecie Słuckim przybiera coraz większe rozmiary. Grupy partyzanckie operują przeważnie na terenie pogranicznym i stale niepokoją placówki pograniczne, wobec czego utrzymywane jest przez bolszewików stałe pogotowie wojskowe. Napady oddziałów partyzanckich odbywają się przeważnie w nocy. W ostatnim czasie (1/VI—15/VI) zorganizowane zostały napady w następujących miejscowościach: 1) Ne wsi **Telechowcach** oddział partyzancki napadł na miejscowy «Rowkom», przyczem został zabity komisarz Zinkowicz, posterunek rozpedzony, a kancelaria zrabowana. Partyzańcy uszli bezkarnie, 2) w miasteczku **Szacku** partyzanci urządzili pogrom ludności żydowskiej, 3) w **Słucku** doszło do poważnych starć z partyzantami. Oddział bolszewicki rozpedzono, partyzańcy zawładnęli 2-ma autami pancernemi. Oddziały partyzanckie kryją się w lasach około **Worobjowa**. Skupiają się tutaj większe siły powstańcze. Oddziały bolszewickie znajdujące się na tym terenie są nieliczne i w ostatnich czasach zmniejszone zostały do połowy. Pozostała część rozmieszczona niewielkimi grupkami po wsiach i miasteczkach pogranicznych.

Wśród ludności powiatu Słuckiego panuje ustalona opinja, że bolszewicy pozostają w powiecie czasowo i że muszą w przyszłości ustąpić, dla tego tu wszystkie zarządzenia przyjmowane są z rezerwą przez ludność i traktowane są jako tymczasowe, związane z obecną sytuacją, która powinna uleź zmianie.

W ogóle ludność w pasie nadgranicznym stopniowo się oswaja z ustalającymi się warunkami, zadzwolona jest z tego, że nie dostała się pod władzę bolszewicką, wewnętrznie jednak czują swą duchowną łączność z Mińskczyną i Białorusią zakordonową¹⁵⁵.

AAN, Towarzystwo Straży Kresowej , sygn. №100.

Дакладная записка камуністаў Цімкавіцкай ячэйкі

11 чэрвеня 1921 г.

В Уком РКП(б–ков). Слуцк.

Докладная записка.

Бандитизм начал проявлять себя в нашей Тимковичской волости, которая считалась наиболее спокойной в уезде. Настроение населения, в особенности еврейского, начинает становиться более чем тревожным.

Комячейка не считает возможнымпуститьросткиразрастающе-мусатревожномунастроениюмасс,учитываябольшойпроцентисторическиевоспитанногоантисемитизма среди крестьянства, на котором сейчас и играют бандитские шайки, а также учитываявозможностьпресеченияипредупреждениявкорне появления бандитов в нашей волости, настоятельно просит уком утвердить отряд осо-бого назначения, состоящий из 72 членов комячейки, 12 членов ком-сомола, 6 беспартийных добровольцев, рекомендованных и честно-желающих противостоять нападениям бандитов, прошедших и зна-ющихстрой*, просит отпустить 50 винтовок с необходимым количе-ством снаряжения (патрон, подсумок и пр.).

Печальный опыт целого ряда местечек в нашей Белоруссии дока-зали нам в необходимости предупредить и быть в любой момент готовыми к должной встрече и отпору этих гадов. Наконец, происшед-шая 5/VI.21 г. тревога в нашем местечке на деле доказала нам спра-ведливость нашего ходатайства.

Имея дисциплинированный боевой отряд из 30 штыков, милиции из 37 шт., особ. пост** из 20-ти (приблизительно) штыков, мы будем располагать достаточно организованной силой, и тем самым дадим возможность населению спокойно продолжать свою жизнь и работу. Силы для обучения и командования отрядом у нас имеются. Началь-ником отряда избран нами достаточно испытанный на фронтах и от-ветственный тов. Вольский, его заместитель тов.***

Доложить и энергично отстаивать перед Укомом нашу просьбу поручаем тов. Евгению Черномордику.

По поручению комячейки
Отв. Секретарь Е. Черномордик.
г. Тимковичи.

ДАМВ, ф. 432, вол. 1, спр. 83, арк. 16—16 адв. Аўтэнт., рук.

* Маючых вайсковую падрыхтоўку.

** Пост Надзвычайной камісіі — ЧК паблізу савецка-польскай мяжы.

*** Прозьвішча адсутнічае.

З дакладной запісکі камуніста Я.Чарнамордзіка

11 чэрвеня 1921 г.

В ЦБ КПБ(б-ков) и в Слуцкий уком РКП(б)

После 4-х лет пребывания на чужбине, оторванный войной и ответственной работой в Сибири, я получил возможность побывать на родной стороне в м. Тимковичах, куда получил отпуск по болезни на 2 месяца. За это время я успел познакомиться с жизнью нашей волости, а также с советским аппаратом, управляющим ею. Скажу заранее: впечатление самое безотрадное, но отнюдь не безнадежное. Когда жители нашего местечка, а также близлежащих деревень узнали о моем приезде, то у меня, как у старого знакомого, перебывала масса народа и все с одной и той же жалобой на ужасные условия работы и жизни в связи с тем чуть ли не террором, который нагнан на них нашими работниками. У меня к тому факты и свидетели, которые только мне под моей личной гарантией в безопасности их имени дали эти сведения. Но я отбрасываю весь этот фактический материал, а указу лишь на мои непосредственные впечатления. В основе здесь царит ужасно нездоровая атмосфера между самими работниками, причем главенствующей и совершенно спаянной, «спевшейся» является группа ревкома*, начальника милиции и части особого поста (Дружинин, Петров). В действиях последней все наше зло. Их спаянность переходит в полное единодушие на поступки и темного характера, и конечно, тут какие факты ты ни имей, все равно доказать ничего не сможешь. Я определенно утверждаю, что там творятся темные делишки, царит пьянство, произвол, есть даже нечто похожее на взяточничество (факт 1-го мая, известный у кому, ряд мелких случаев, когда разило самогоном чуть ли не от всех участников культурно-просветительских вечеров). Человека со стороны, попадающего к предревкому тов. Буткевичу, поражает его ужасная грубоść и частая самая беспощадная ругань. Предревкома творит абсолютно недопустимые вещи. Случай с заявлением тов. Мишина доказывает, что, конечно, гораздо труднее открыть здесь сов[етскую] столовую, так здесь необходимую, об открытии которой были даны соот[ветственные] распоряжения с уезда, нежели зачислять на довольствие к гражданам даже без атtestата <...>.

Еще хуже того с начальником милиции тов. Папсуевым. Ну, о нем можно сразу сказать, что чем дольше наш уездный аппарат его не уберет, тем симпатии к нам будут у окружающего населения убавляться. Посмотрите на то, как он расправляет с населением за малейшие провинности. Как онплощадно, не стесняясь никого, ругает-

* Кіраўніцтва Цімкавіцкага валаснога рэйкаму.

ся, грозя всем адом и чертами перед несчастной жертвой, которая вывезла из лесу в числе прочего голья 2 дровины с большим диаметром, чем это полагается; как он с револьвером в одной руке тузит другой — лицо, которое знает все его проделки и следовательно является бельмом на его глазу. Выйдите вечером после запретного часа на улицу. Вы обязательно услышите раздающуюся в тиши грубую ругань нач[альника] милиции или представит[елей] особого поста, эхом разносящуюся по всем нашим улицам, и население знает и уверено в том, что вот где настоящий кулак революции и во имя «революционной» законности (о которой так много говорим мы и наша центральная печать) сидят у себя по домам, боясь произнести хоть одно слово в защиту своих прав. А взгляните, как происходит у нас расслоение населения; достаточно притаиться в тиши ночной, как Вы услышите с особой прелестью произносящееся: «жиды», «у, жидовье» и т. д. И это из уст коммуниста, этика которого расслаивать население по революционному, а не по нац[иональному] существу. Теперь вскинем одним только глазом на жизнь нашего помпадура. И здесь — настоящий помещик; огромный сад-огород б[ывшего] ксендза, огород гр[афа] Клевицкого, охраняемые и сработанные руками милиционеров, которые, между нами говоря, находятся в его личном распоряжении, и набраны чрезвыч[айно] оригинальным путем (политически далеко не надежным), 2 лошади, неск[олько] коров, приличное количество земли, большее, чем у самых богатых крестьян, земли, вспаханной и засеянной темными средствами. Быть может и даже наверное, и «настоящие» хозяева в виде подставных найдутся. Весь фокус в этом.

Многое можно сказать и о завземотделом* Шакуне, который абсолютно не может быть выразителем нашей полит[ической] линии в основном и важнейшем вопросе — земельном, являясь лицом политически неграмотным, с весьма спутанной и смутной партийной принадлежностью (факт с землей для еврейской общины, пастище для еврейских коров, об отношении к гражданам села Долгого, гражд. Семашки). Заявления ряда крестьян о том, что ежели не подмажешь в земотделе — не поедешь, красноречиво говорят за себя <...>

И тут как ни копайся, не докопаешься, если не изъять зло с корнем. Посмотрите на происходящие санкции в отталкивании учительства, которое при нашем желании все же можно было бы привлечь к активной работе, наши работники не учитывают то, что нет лучшего союзника в наших условиях, чем учительство, а бросаются обычными и устаревшими — «саботажем» и «контрреволюцией». Конечно, гораздо труднее использовать б[ывшие] княжеские покой со старинным садом, огородом и всеми благоприятными условиями вдали от пыли и шума под детскую колонию или санаторию для детей, в та-

* Загадчык зямельнага аддзелу валаснога рэйкаму.

ком количестве слоняющихся по улицам местечка и волости, чем отдать все это на растоптание и порчу таможне, которая нашла бы себе великолепный приют в одном из местечковых зданий.

Люди палец о палец не хотят ударить в смысле проявления инициативы и самодеятельности. Секретарь ревкома гр. М. Вальковский, играющий в ревкоме первую скрипку и, пожалуй, решитель всей нашей волостной судьбы, которого я знаю еще со школьной скамьи, контрреволюционер первой марки, антисемит, искренно признался мне на вопрос о том, что делает ревком, ответил: «Отписываемся перед уездом: в ответ на ваше отношение за №... и т. д.» Факты вопиющие, говорящие нам о произволе, царящем на глазах у населения <...>

Много и много можно приводить данных и описывать фактическую сторону дела, но не для этого пишу я. Мне хочется указать ко всему сказанному и на что я особенно напираю, что никакие следствия, ни копания в прошлом ни к чему не приведут, тем более, что много здесь уж их перебывало: всяких комиссий и следователей, а дело по сути продолжает лежать спокойно под сукном различных учреждений <...>

Вот те соображения, которые имел и хотел я высказать, желая от души помочь нашему общему делу, не преследуя абсолютно никаких личных соображений <...>

Член РКП(б-ков) №439 313 Евгений Черномордик

ДАМВ, ф. 432-п, вол. 1, спр. 83, арк. 17—22. Аўтэнт., рук.

Загад №3 начальніка Баявога участка №5 і Слуцкай павятовай паліткамісіі

21 ліпеня 1921 г.

Настоящим объявляется для точного и неуклонного исполнения приказы Революционного Военного Совета Республики Белоруссии.

§ 1. Приказ № 9 Революционного Военного Совета об охране телеграфных и телефонных линий от 15 июля 1921 года, г. Минск.

Для успеха борьбы с бандитами и планомерного Советского строительства необходима прочная телеграфная и телефонная связь. Кто сознательно или несознательно портит телеграфные и телефонные провода, тот совершаet тягчайшее преступление.

РЕВОЛЮЦИОННЫЙ ВОЕННЫЙ СОВЕТ ПРИКАЗЫВАЕТ:

1) Военному Командованию, Чрезвычайным Комиссиям, всем Советам волостей, сел и местечек и всем военным комиссарам и милиции, виновным в порче телеграфных и телефонных проводов, привлекать к строгой ответственности вплоть до расстрела. Охрана телеграфных и телефонных линий — обязанность каждого гражданина.

2) Всем Начальникам боевых участков, применительно к местным условиям, предписать всем волостным, сельским и местечковым Советам установить охрану телеграфных и телефонных линий, силами местного населения. За недосмотр и небрежность охраны порученного участка телефонных и телеграфных линий отвечает все село, председатели волостных и сельских советов.

3) Приказ ввести в действие по телеграфу, прочесть на всех сельских сходах и собраниях и расклеить на всех видных местах.

§ 2. Приказ № 10 Революционного Военного Совета о сдаче вооружения и огнестрельных припасов 15 июля 1921 г. гор. Минск.

Чтобы оставшееся у населения оружие от прежней войны не попалось в руки бандиту, чтобы все оружие находилось в руках советской власти, борящейся с врагами трудящихся, Революционный Военный Совет приказывает:

1) Всем волостным, сельским, местечковым и районным советам с получением сего приказа в 3-х дневный срок отобрать от населения огнестрельное оружие всех видов и огнеприпасы, сдать в ближайший Штаб военной части или органам ЧК.

2) Военному командованию, органам Чрезвычайной комиссии и милиции оказывать волисполкам и сельсоветам помочь вооруженной силой для охраны отобранного и для отыскания спрятанного оружия.

3) Жителей, не сдавших оружие и у которых оно будет найдено по истечению 3-х дневного срока, считать вооруженными врагами трудящихся, расстреливать без суда и следствия, семьи выселять за пределы Белоруссии, имущество конфисковать и распоряжением совета распределить между честными гражданами.

4) Граждане: враги трудящихся прячут оружие, чтобы его поднять против Сов. власти. Каждый гражданин обязан доносить Военному Командованию и органам Чрезвычайной комиссии обо всем ему известном и запрятанном оружии.

5) Охотничьи ружья сдаче не подлежат.

6) Приказ ввести в действие по телеграфу, прочесть на всех сельских сходах и собраниях и расклеить на всех видных местах.

§ 3. Приказ №11 Революционного Военного Совета о сдаче вооружения и огнестрельных припасов 1 июля 1921 г. гор. Минск.

На территории Советской Белоруссии еще не все дезертиры явились в ряды Рабоче-Крестьянской Красной Армии, чтобы выполнить свой долг гражданина перед властью трудящихся. Революционный Военный Совет, беспощадно борясь со всеми проявлениями бандитизма и беззакониями, мешающими мирному строительству ПРИКАЗЫВАЕМ:

1) Всем волостным, сельским, местечковым Советам и Военным Комиссарам с получением сего приказа объявить на сельских сходах

и собраниях и расклеивать на всех общественных местах приказ всем дезертирам ДОБРОВОЛЬНО явиться в семидневный срок в руки Советской власти. Волисполкомам собранных дезертиров под охраной доставить в Уездвоенкомат, где Военному Командованию взять дезертиров на учет и направить дальше, согласно существующих положений.

2) По истечении семидневного срока все неявившиеся дезертиры приравниваются к бандитам и объявляются вне закона.

3) Всем Советам, Военному Командованию и органам Чрезвычайной Комиссии строго стоять на страже интересов Советской власти и [с] точностью выполнять приказ.

4) Приказ ввести в действие по телеграфу, прочесть на всех сельских сходах и собраниях и расклейт на всех видных местах.

ПОДПИСАЛИ: Командующий Войсками на территории Белоруссии УБОРЕВИЧ¹⁵⁶, члены РВС ОЛЬСКИЙ¹⁵⁷, АДАМОВИЧ¹⁵⁸, Начальник Штаба Венцов.

§ 4. Срок явки дезертиров, указанный в приказе № 11 по Слуцкому уезду, начинается с момента опубликования настоящего приказа на местах.

Начальник Боевого Участка: ГРИБОВ

Председатель Полит. Комиссии и Уисполкома ВЛАДИМИРОВ

Члены Полит. Комиссии Военкомбриг 23/8 ВОРОБЬЕВ

Секретарь Укома АХМАНОВ

Завед. Политbüро БАКЕЕВ

Секретарь А. СЕНЮК.

AAN, Towarzystwo Straży Kresowej, sygn. 545, b. 543. Шапірграф.

Загад №4 начальніка Баявога участка і Слуцкай павятовай паліткамісії

22 ліпеня 1921 г.

Бандитизм, развившийся в Советской Белоруссии, насаждается продажными агентами контрреволюционных черносотенцев Балаховича и Савинкова. Выгнанные из Советской Республики помещики и генералы лишившиеся награбленного ими богатства, земли и фабрик, надеются бандитскими налетами, кровавыми погромами и белогвардейской агитацией разложить ряды рабочих и крестьян, разрушить нашу работу по восстановлению народного хозяйства и вызвать на почве голода и разрухи провокационные выступления против Советской власти.

В этой темной и иудиной работе агентам Савинкова помогают воры и грабители, злостные дезертиры, не раскаявшиеся в своих преступлениях, шкурники и трусы, ищащие легкой наживы и раз-

гульной жизни, пользуясь плодами своих ограбленных и убитых жертв трудящегося населения.

Этому черному злу на территории Советской Белоруссии пора положить решительный конец.

С предателями трудящихся масс, пособниками бандитизма рабоче-крестьянская власть расправляется сурово, беспощадно, сметая вредный мусор со своего пути. Ко всем раскаявшимся и заблудшимся Советская власть оказывает свое пролетарское снисхождение и великодушие.

Начальник боевого Слуцкого участка и Политическая Комиссия доводит до сведения широких трудящихся масс скрывающихся бандитов и их пособников приговоры сессии Реввоентрибунала над бандитами и злостными дезертирами, пойманными в Слуцком уезде и приведенными в исполнение:

1) МИТРОФАНА ЗАСАДИЧА, жителя хутора Нежировка Погостской волости Слуцкого уезда, виновного в бандитизме, сокрытии оружия, злостном дезертирстве и нападении на конвоиров-красноармейцев — приговорить к высшей мере наказания, т. е. к *расстрелу*.

2) Семейство ЗАСАДИЧА, состоявшее из его жены и жениной сестры, за укрывательство бандита с оружием и злостного дезертира, отправить на принудительные работы без *лишения свободы сроком на 5 лет*, направив в распоряжение Новгородского губкомтруда этапным порядком под строгим конвоем, а движимое и недвижимое имущество конфисковать для распределения среди честных нуждающихся семейств трудащихся.

3) ФЕДОРА МАКСИМОВИЧА ТЯБУСА, жителя дер. Доросино Погостской волости Слуцкого уезда, виновного в бандитизме и злостном дезертирстве и сокрытии оружия приговорить к *расстрелу*.

4) ПЕТРА БОГДАНИЧА, жителя той же дер. Доросино Погостской вол., виновного в бандитизме, злостном дезертирстве и сокрытии оружия, приговорить к *расстрелу*.

5) ПАРФЕНЯ НАУМОВИЧА, из той же дер., виновного в сокрытии оружия, но, принимая во внимание его раскаяние — приговорить к лишению свободы *со строгой изоляцией и применением принудительных работ сроком на пять лет* в Орловском карательном отделе.

6) ВАСИЛИЯ КОСТЕЛЯ, ГРИГОРИЯ МИХАЙЛОВСКОГО, СЕМЕНА КУРЬЯНОВИЧА, ЛАВРЕНТИЯ ШИЯНА из села Ольговичи, виновных в злостном дезертирстве, бежавших из Красной Армии за границу и задержанных при обратном переходе, но, принимая во внимание их чистосердечное раскаяние, приговорить к *двум годам лишения свободы условно* и направить на принудительные работы в распоряжение Псковского губкомтруда.

* Магчыма, «Омговичи».

Пусть знают бандиты и их соучастники, скрывающиеся в лесах и селах, городах и mestechках, что они не останутся безнаказанными! Пусть знают заблудившиеся и попавшие на хитрую удочку белогвардейцев, что в случае их немедленного раскаяния пролетарский суд будет к ним мягок!

Пусть знает трудовое население Слуцкого уезда, что Советская власть стоит на страже интересов рабочего класса и крестьянства и не допустит возврат господства помещиков и генералов.

Долой бандитов! Долой убийц стариков, женщин и детей!

Да здравствует очищенный от бандитов Слуцкий уезд и Советская Белоруссия!

Председатель Полит. Комиссии и Уисполкома ВЛАДИМИРОВ

Члены Полит. Комиссии

Секретарь Укома АХМАНОВ

Завед. Политбюро БАКЕЕВ

Секретарь А. СЕНЮК.

AAN, Towarzystwo Straży Kresowej, sygn. 545, b. 555. Шапирограф.

Таемны дадатак да пратаколу Цэнтральнага Бюро КП(б)Б

19 жніўня 1921 г.

СЛУШАЛИ: 1) Об органах борьбы с бандитизмом.

ПОСТАНОВИЛИ: 1) Для достижения согласованности военной работы со всеми советскими, партийными и чекистскими органами по борьбе с бандитизмом учреждается:

1) Взамен Ревсовета — Комиссия по борьбе с бандитизмом при Совнаркоме Белоруссии в составе: Наркомвнудела, Предчека, Начглавмилиции и Наркомвоен.

ПРИМЕЧАНИЕ: 1) Для взаимной информации в состав Комиссии входит старший войсковой начальник и военком с правом решающего голоса.

ПРИМЕЧАНИЕ: 2) Начальник Отряда Особого Назначения входит в Комиссию с правом совещательного голоса по соответствующим вопросам.

1) Комиссия борьбы с бандитизмом, не создавая технического аппарата (за исключением небольшого секретариата), использует для своей работы аппараты Наркомвнудела, Наркомвоена, ЧекаБел и Начглавмилиции по принадлежности. Еженедельные отчеты в сводках Комиссия представляет в Совнарком, Центральное Бюро КПБ и РВС. Комиссия контролирует работу всех органов борьбы с бандитизмом — руководит ею, дает необходимые инструкции и указания

всем уездным органам и отдельным ведомствам через представителей. Комиссия в целом и по частям выезжает на места для проведения работы быстройшей ликвидации бандитизма.

2) Во всех уездных городах (взамен упраздняемых Политкомиссий) создаются при Уисполкомах^{*} Комиссии по борьбе с бандитизмом под председательством назначаемого Уисполкомом, желательно заведывающего Отделом Управления, и в составе членов: Завполитбюро^{**} Начуездмилиции.

ПРИМЕЧАНИЕ: 1) Для взаимной информации в состав комиссии входят старшийвойсковой начальник и военком с правом решающего голоса.

ПРИМЕЧАНИЕ: 2) Начальник ОтрядаОсобого Назначения входит в комиссию с правом совещательного голоса по соответствующим вопросам.

ПРИМЕЧАНИЕ: 3) В тех уездах, где расположены погранотделения, входит в Комиссию Начпогранотделения с правом совещательного голоса по соответствующим вопросам.

Комиссии борьбы с бандитизмом Белоруссии: а) оказывают всемерную поддержку органам милиции в деле непосредственной борьбы с бандитизмом; б) усиливают работу советских органов и вовлекают крестьян и жителей местечек к активной работе с остатками бандитизма; в) следят и организуют работу отрядов Особого Назначения; г) контролируют состояние охраны границы; д) выделяют уполномоченных для руководства работой Комиссии при районном Управлении Милиции.

3) При районных Управлениях организуется Комиссия борьбы с бандитизмом под председательством уполномоченного Уисполкома в составе членов: Начальника Районного Управления Милиции и Начальника Районного Поста Политбюро. Представители военного командования, Отрядов Особого Назначения, Особпогранотделения привлекаются по мере надобности в состав Районной Комиссии. В пределах своего района Районная Комиссия выполняет те же функции, что и уездная. Районные Комиссии руководят и контролируют работу предволисполкомов и волвоенотделов в деле борьбы с бандитизмом и утверждают уполномоченных в деревнях, местечках и хуторах, назначаемых Предволисполкомом из отпускных красноармейцев, коммунистов и вполне надежных крестьян.

Работа по ликвидации бандитизма отдельных органов ведется в следующем порядке:

А) Наркомвнудел и его органы на местах (Заведывающий отделом Управления, районный уполномоченный, Предволисполком, Предсельсовета, уполномоченные при деревнях и местечках и хуто-

* Павятовыя выканаўчыя камітэты савецкае ўлады.

** Загадчыкі кіраўнічых павятовых органаў Чэка — Палітбюро.

рах) проводит и руководит всей работой по укреплению советского аппарата, контролирует работу вол- и сельсоветов, организует конфискацию имущества бандитов и их пособников, выселение семей бандитов и т. д.

Б) Милиция (Начглавмилиции, Начуездмилиции, нач. районных Управлений Милиции, старшие и младшие милиционеры) являются совместно с прибывшими полуротами вооруженной силой, ликвидирующей остатки живой силы бандитов и всецело ответственной за быстрое искоренение бандитизма в крае. Начальникам Уездных Управлений Милиции подчиняется вся милиция уездная, полуроты, находящиеся на территории уезда, и все отдельные отряды, борющиеся с бандитскими шайками в пределах уезда. Сведения о произведенных операциях с указанием числа захваченных, убитых, добровольно явившихся бандитов и дезертиров собираются Начуездмилиции через подчиненные ему органы и в установленное Начальником Главмилиции время доносятся ежедневно в оперсводке на адрес последнего. Во всей работе Начальники Уездных Милиций поддерживают теснейший контакт с органами Политбюро, получая от них полную информацию о результатах разведки бандитизма. Распределение по районам расположения штабов районов и полурот Милиции определено приказом Реввоенсовета Минрайона и последовавшими дополнениями Начглавмилиции. Инструкции по организации службы милиции издаются в развитие сего положения Начальником Главмилиции.

В) Губрозыск и его органы на местах (Уездрозыск, агенты при Районных Управлениях Милиции) способствует своей работой Милиции и помогает быстрой выкачке всего вредного элемента края.

Г) Органы Чрезвычайной Комиссии, помимо выполнения своих обычных функций, являются в целом разведывательным аппаратом, собирающим материалы о действиях и намерениях шаек. Органы Чека своевременно информируют соответствующие органы Милиции и докладывают обо всем относящемся к борьбе с бандитизмом в заседаниях Комиссий. Разведывательные сводки составляются ежедневно на основании имеющихся материалов с мест Бандитским Отделением Чека. Распоряжением Завполитбюро при Районных Управлениях Милиции организуются районные посты Политбюро, объединяющие агентработу в районе и ведущие свою работу в непосредственном контакте с Начальником Районного Управления Милиции. Подробные указания о работе органов Чека даются Предчекабел.

Д) Наркомвоен и его органы на местах (Уездвоенком, Волвоенотдел) продолжают вести работу с дезертирством, содействуя комиссиям в излавливании темного элемента. Уездвоенкомы и Заведывающие Волвоенотделами докладывают в Комиссиях о результатах произведенной работы.

Е) Полевые части привлекаются к борьбе в исключительных случаях с разрешения Реввоенсовета фронта. В случаях чрезвычайной и спешной необходимости привлечение полевых частей производится постановлением Центральных или Уездных Комиссий с немедленным извещением об этом в Реввоенсовет фронта. Для установления полного контакта в работе старшие воинские начальники и военкомы по месту их расквартирования входят в состав соответствующих комиссий с правом совещательного голоса.

Ж) В распоряжении Комиссии борьбы с бандитизмом Белоруссии, как непосредственный ее резерв остается отдельный батальон Чека, который используется по мере надобности распоряжением Комиссии через Предчека.

Подлинное за надлежащими подписями.

С подлинным верно: Зав. Управделами ЦБ [КП(б)Б] Вашнев.

ДАМВ, ф. 432, вол. 1, спр. 83, арк. 15—15адв.

123—124. Паведамленыні са Случчыны ў газэце «Савецкая Беларусь»

Сынежань 1921 г.

Збор харчовага падатку на Беларусі.

Дабраахвотная заяўка.

(Слуцкі павет)

Па ведах, выяўленай пашні маецца вось які лік: пахаты — 11 429 дзесяцін, паплавоў — 2080 дзесяцін. Са ўсяго ліку калі 60 працэнтам выяўлена дабраахвотным чынам. Астатняя была высьледжана, і вінаватыя адбылі кару.

Савецкая Беларусь. 1921. 15 сьнежня.

Харчовы двухтыднёвік.

Слуцак

Павятовым харчовачным камітэтам склікан зъезд харчовачных працаўнікоў павету для абгавораньня пытаньня аб правядзеньні харчовачнага двухтыднёвіку.

Слуцак. 14/12. Нарада харчовачных працаўнікоў пастанавіла абнаружиць усе сілы ў працягу харчовага двухтыднёвіку, каб выкананы харчовы падатак за 100 процентаў і выявіць усю ўкрытую пахату. Мабілізавана 16 адпаведных працаўнікоў як асобна паўнамоцных валасьцей, у тым ліку і траціна сяброў павятовага выкананічага камітэту. Павятовым харчовачным камітэтам выдан належны загад аб пачаўшайся працы. Апошні тэрмін дабраахвотнай заяўкі ўкрытай пахаты абвешчан на 25 сьнежня.<...>

Савецкая Беларусь. 1921. 20 сьнежня.

**125—127. Слуцкае паўстаньне ў пратаколах
ды рэзалюцыях першае агульнанацыянальнае
палітычнае канфэрэнцыі ў Празе—Чэскай¹⁵⁹**

27—28 верасьня 1921 г.

27.IX[1921 г.]

Сход палітычнай сэкцыі.

Аб Слуцкім усенародным паўстаньні.

Вяршынін¹⁶⁰. Учора справа паўстаньня выясньнена, а таму не патрэбна больш вясыці прэнія па гэтаму пытаньню.

Заяц¹⁶¹. У сэкцыі абсуждаць справу паўстаньня не патрэбна, а на пленуме абавязкова, каб паказаць, што ў нас былі ня толькі авантурнікі, а і сіла народная.

Курылов[іч]. Калі п. Ластоўскі¹⁶² адводзіць мяне як дакладчыка, дык п. Паўлюкевіч можа высьвятліць усю справу.

Заяц. Можна здаволіцца рэзалюцыяй, але каб яна ясна выяўляла справу паўстаньня.

Баран. Каб рэзалюцыя была прадстаўлена сягоныня да 10 гадз. вечара.

Паўлюкевіч. Заўтра павінна быць дано такое або іншае асьвятленыне паўстаньня, іначай я адмаўляюся ад састаўленыня рэзалюцыі.

Галасуецца пастанова, каб аб Балаховічу, Савінкаву і Слуцкім паўстаныні былі вынесены толькі рэзалюцыі, без дакладчыкаў.

Баран. Каб была вынесена рэзалюцыя аб пагромах на Беларусі.

Рэзалюцыю аб пагромах састаўляюць Жытлоўскі і Душэўскі¹⁶³, а аб Слуцкім паўстаныні — Дубейкаўскі і Баран¹⁶⁴.

IV—е [плянарнае] паседжаньне [Праскае канфэрэнцыі]

28 верасьня 1921 г.

*Аб авантурных прадпрыемствах (Барыс Савінкаў і Балаховіч),
звязаных з вынікамі Рыскага трактату¹⁶⁵.*

Баран. Пытаньне вельмі важнае і яго трэба добра разгледзець.

Аляксюк¹⁶⁶. Акцыя Савінкава, акцыя Беларускага Палітычнага Камітэту з Балаховічам, Слуцкае паўстаньне — і адносіны да гэтых акцый ураду Ластоўскага.

Цывікевіч А.¹⁶⁷ ...што (адказ Аляксюку) Слуцкае паўстаньне не авантура, а геройскае выяўленыне духу беларускага народу.

Грыб¹⁶⁸. Пасьля Рыжскага міру звязваліся авантурнікі, напрыклад, Балаховіч, памочнік якога Аляксюк <...>. Нацыянальна—Палітычны Камітэт^{*} йшоў разам із Савінкавым.

* Маецца на ўвазе Беларускі палітычны камітэт у Варшаве на чале з П. Аляксюком.

Слуцкае паўстаньне — героізм беларускага народу, героі сядзяць у турмах, а авантурнікі маюць прыгожыя пакоі, на свабодзе і г. д.

Аляксюк. <...> Палітычны Камітэт створаны мною таму, што ў выпадку паходу праз Беларусь трэба было каму колечы прыняць цывільную ўладу, і я прыняў яе ад генэрала Балаховіча як галоўнакамандуючага.

Трэба было прыступіць да фармаванья беларускіх вайсковых частак, і ў Тураве створан Беларускі полк. <...>

Пад Мозырам, калі расейскія банды ўцяклі, Менскі беларускі полк вытрымліваў атакі 2 бальшавіцкіх дывізій (асталося з 1200 ч. толькі 120 ч.).

Урад Ластоўскага далажыў усіх вынікаў, каб аганьбіць гэту справу, таксама і Найвышэйшыя*.

Што дала Мазырская эпапея беларускаму вызваленчаму руху? Яна дала рэальную падтрымку Беларускаму Ўраду, падняла дух беларускага народу, памагла згуртавацца партызанскім атрадам. <...>

Крэчэўскі¹⁶⁹. <...> Уся праца Палітычнага Камітэту, і Балаховіча, і Савінкава скіравана была да таго, каб падарваць нашу працу перад Эўропай. <...>

Дубейкаўскі. Балаховіч зусім не партыйны, але адзінка, здольная да працы, у свой час пайшоў с 5 тысячамі войска для Беларускай Дзяржавы. Палякі не моглі прызнаць беларускага войска Балаховіча, бо прышлося б прызнаць Беларускую Рэспубліку. <...>

Балаховіч шчыры беларус, хоць і генэрал, віхор, вядома, як ваенны.

Савінкаў, адступіўшы назад, стараўся чарніць Балаховіча, а Балаховіч нават адмовіўся ад генэральства польскага, што яму палякі прапанавалі. (Вельмі саркастычна гаварыў аб Алексюку і яго «палітычнай працы».)

<...>

Чарапук¹⁷⁰. Прычына не ў Алексюку і іншых, якія хацелі адбудаваць Беларускую Дзяржаву, а што ня было каардынацыі паміж дзеячамі. Ня трэба тут займацца характарыстыкамі, а ўсё гэта скончыць.

<...>

Курыловіч (ад Слуцкай брыгады). Дзяржаўнае творчества павінна апірацца на рэальную сілу. Проці палякоў ішлі ўсе беларусы ў бальшавіцкія войскі, каб змагацца з панам, але гэта было ў 1920 г., а цяпер псыхалёгія народу зъмянілася, як усяго жыхарства Рәсей.

Бальшавікі іх усіх пасылалі, гэтых стыхійна йшоўшых у бальшавіцкія войскі, на другія франты, каб заваёўываць нейкія абшары для бальшавікоў.

Пасаджаны ў Рослаўскі лягер разарвалі драты, захапілі аружжа і на 12 гадзін аў'явілі Рослаўскую Беларускую Рэспубліку.

* Найвышэйшая Рада БНР.

Далей пад сурдынку Алексюка. Кажны народ, які рабіў адбудову сваёй Бацькаўшчыны, змагаўся з жыдамі (антыхсэміцкія выпады). Расказаў аб некаторых пагромах, зробленых быццам самымі жыхарамі.

Далей. Ёсьць паўстанчэскі рух на Беларусі, аб чым съведчаць бальшавіцкія газеты. Есьць дзівье арыентацыі — польская і расейская (на запытаньне, якой Вы арыентацыі, адказ — беларускай, некалькі раз; але тэндэнцыёзна — са скрытымі польскімі сымпатыямі).

<...> **Цьвікевіч А.** (адказ Курыловічу на яго тэндэнцыёзнную прамову) у яркіх словах, вельмі палітычна-абнімаючых, гаварыў аб справе будаўніцтва Беларускай Дзяржайнасці.

Паўлюкевіч. Дэлегат быў пасланы ў Варшаву*, каб знайсьці апору. Акцыя Балаховіча і Слуцкае паўстаньне былі цесна звязаны з Польшчай, бо іначай мы сядзелі б у турмах. Я належу да людзей, якія ідуць шляхам эвалюцыйным. Найвышэйшая Рада не падтрымавала Балаховіча, а таму быў створаны Палітычны Камітэт. Да Балаховіча трэба было прыставіць 5—6 асоб, якія б тварылі цывільную справу. Найвышэйшая Рада з мейсца ў кар'ер павяла барацьбу супроты Палітычнага Камітэту.

Было цячэньне, каб не падымаць паўстаньня, але потым гэтыя дзеячы прысталі да нашага паўстаньня.

Прадстаўнікі Найвышэйшай, знаходзячыся ў Варшаве, ня ўнушалі даверу ў палякоў.

Найвышэйшая Рада сказала: ні з кім ня майце дачыненія, вам усё будзе. Усё было абешчана. Яны потым казалі, што іх палякі надулі. Упływy Балаховіча паміж сялянства і цяпер маюць мейсца, а асабліва тады, калі ішло паўстаньне. Балаховіч думаў пайсьці на Мазыр, выйсьці ў тыл і далей, але Найвышэйшыя сказалі-распарадзіліся, каб з Балаховічам ня мець дачыненія, бо ён рэакцыянэр, русіфікатар і г. д. Дырэктывы даваў п. Тэрэшчанка. У працягу 12 дзён у Случчыне зрабілі выбары народнай улады. Пры раённых начальніках арганізаваліся вайсковыя часткі пад відам міліцыі. Тут з'явілася Вайсковая Камісія з аксэльбантамі, разадзеты і г. д., прадстаўнікі якой заявілі, што з Балаховічам ня трэба мець ніякіх зносін. Вайсковая Камісія, ня меўшая ўпływu ў польскіх кругах, нічога не атрымала, нічога нам не давалі. Салдаты на роту мелі па 30 карабінаў. Балаховіч нічога не даваў у віду варожых да яго адносін. Як толькі атрымалі 300 карабінаў, пайшлі ў наступленьне, і бальшавікі нават са Слуцку беглі. Але проці нас было кінута 3 бальшавіцкіх дывізіі, мы павінны былі адысьці ў нейтральную зону. Потым дайшлі весткі, што Найвышэйшыя і Палітычны Камітэт сварацца. Я прапанаваў, каб адысьці і злучыцца з Балаховічам. Нам не дазволілі і прыказалі адысьці на польскую тэрыторыю і нас

* Гаворка ідзе пра накіраваньне ў Варшаву пасланца Беларускага Рады Случчыны.

адправілі ў лягер. Вайсковая Камісія трymала сябе вазмуціцельна. Яўляемся ў Вайсковую Камісію, з намі ня хочуць разгаварываць. Адносіны былі як найгоршыя. Паўстаньне наша мела звязь з палітычнымі варункамі, каб былі выгадныя варункі, мы выставілі б 50 тысячаў і паказалі б Эўропе, што беларускі народ жыве. Каб ня было гэтай двойнасьці, якая і цяпер ёсьць, мы пабедзілі б.

У даны момант аружнай сілы няма, Слуцкая брыгада выпушчана зь лягера і працуе падпольна. Ва што выльецца палітычная сітуацыя, калі паўстаньне падымецца, а такое вясной падымецца. Калі будзе двойсьцьвеннасьць, гэта сіла можа быць напраўлена проці сваіх.

Палітычны Камітэт знайшоў, што Балаховіч ня можа быць правадыром беларускага войска. Палітычны Камітэт знайходзіў, што ўсею справаю павінен кіраваць польскі палітычны цэнтр, якому падчыня-юцца ўсе вайсковыя¹⁷¹.

Мы ня зносіліся з Урадам Ластоўскага не таму, што проці яго што мелі, а што не маглі зносіцца.

У Вільні былі зроблены крокі да аб'яднання, але нічога ня вышла.

І Найвышэйшыя зварачываліся да Дубейкаўскага, Смоліча, каб стварыць на тэрыторыі Польшчы адзін цэнтр. З урадам Ластоўскага не маглі зносіцца, бо мы рабілі справу пад польскай арыентацыяй. Мы, можа, зімою, можа, вясною разъвернем сваю акцыю. Я яўляюся старонінкам польскай арыентацыі. Усе вызваленчанская сілы трэба направіць у адным напрамку. Я апредзеленна іду на кампрамісы, я апредзеленна старонінк Польшчы. Тая пазыцыя, якую вы займаце да Польшчы, адзвецца потам і крывёй на тых партызанах, якія сядзяць ў лясох. Палякі скажуць, што сабраная канфэрэнцыя заняла варожыя адносіны «к сваemu» (паправіўся), к польскаму Ўраду.

Прызываю ўсіх, каб быў створаны адзіны цэнтр, бо ўвесь паўстанчэскі рух ідзе з боку Польшчы.

<...>

Мамонька¹⁷². З Польшчай і балахоўшчынай нам не па дарозе.

Дубейкаўскі. Я адпавядаю Паўлюкевічу, які ня зусім ясна гаварыў аб паўстаньні 20 году. Ён казаў, што паўстаньне было як бы па маей ініцыятыве. А паўстаньне Слуцкае зроблена тады, калі адыходзілі бальшавікі. Яно паўсталала сама сабой.

<...>

Душэўскі. <...> Я паперэджаю п. Паўлюкевіча, Курыловіча, што праз паўгода яны будуць гаварыць іначэй, бо палякі, можа, ашукалі іх 10 разоў, дык яшчэ ашukaюць 110 разоў. Ірлянды, якія змагаюцца з Калонам (Англіяй), авансаў ніякіх не давалі яму. На брудным штандары мы будаваць Бацькаўшчыны ня будзем.

<...>

Рэзалюцыя аб Слуцкім паўстаньні¹⁷³

Сялянская Беларусь, прачнуўшаяся ад летаргічнага сну векавой няволі, распачала змаганье за сваё вольнае і роўнае жыццё сярод іншых вольных народаў.

Чацверты ўжо год змагаецца Беларусь з насільствам рожных акупантаў. У гэтым змаганьні беларускі народ добра сябе ўсьвядоміў, што справа вызваленія і адраджэння яго бацькаўшчыны есць справа яго ўласных рук. Беларускі народ пераканаўся, што ні ад Масквы, ні ад Варшавы яму няма чаго чакаць для палепшанья сваёй долі.

Цэлым радам паўстаньняў, у працягу гэтых чатырох гадоў, беларускі народ ясна паказаў, куды ён імкнецца і на каго пакладае ўсе свае надзеі.

Найяскраўшым момантам у гэтым герайчным змаганьні, апрача паўстаньняў у Віленшчыне, Вітэбшчыне, Ашмяншчыне і г. д., зьяўляецца паўстаньне ў Случчыне, калі сам сярмяжны народ, стыхіна паўстаўшы з аружжам у руках за незалежнасць і непадзельнасць сваей бацькаўшчыны, напісаў на сваім штандары: ні польскіх паноў, ні маскоўскіх камуністаш.

Беларуская Нацыянальна–Палітычная Нарада канстатуе, што гэтае паўстаньне было задушана пераважаючымі сіламі абодвых бакоў.

Слава паўшым змаганьнікам!

Бел[аруская] Нац[ыянальна]–Паліт[ычная] Нарада перасъцерагае беларускі народ, каб не было непатрэбнага праліцця крыві, устрывамацца ад неарганізаваных выступленіяў, але моцна аб'яднаць свае сілы к таму моманту, калі праф'е час агульнанароднага рэвалюцыйнага змаганьня кожнага нарodu быць гаспадаром у сваім краі.

Прага–Чэская, 28 верасьня 1921 г.

*БДАМЛіМ, ф. 3, вол. 1, спр. 169, арк. 29—37, 39—40, 74.
Апубл.: Спадчына. 1999. №5—6. С. 26—32, 34, 46—47.*

128. Даклад Рыгора Злоцкага¹⁷⁴ Канстанціну Езавітаву¹⁷⁵ «Паўстанчэскі рух на Беларусі»

3 кастрычніка 1921 г.

Становішчэ на Беларусі ў канцы 1920 году.

Каб ахарактарызаваць становішчэ на Беларусі агульно, як аб пашырэйшні нацыянальной съведомасці серод селянскіх мас, так і аб разьвіцці палітычнага жыцця пад канец 1920 году, трэба ў першы чарод адзначыць:

1) велізарную нацыянальную сведомасць сялян і іх інтэрэс у справе будавання Беларускай дзержаўнасці і 2) іх пагляд на Беларускую дзержаўнасць з сацыяльнага боку.

Паценяючы першы пункт аб пашырэнні нацыянальнай сведомасці сярод селян, трэба мець на ўвазі, што гэта сведомасць пашыралася, дзякуючы агульнай палітычнай ситуацыі, а не ўплывамі тae цi іншай палітычнай групіроўкі на селян. Селяне пачулі і на сабе перанеслі гнёт камуністай–расейцаў і ўбачылі, што ёсё тое, што нясуць камуністы, чужое для іх, а ў камуне самой бачылі для сябе кабалу. Вось тут яны і ўхапіліся за прынцып самаазначэння, той самы прынцып, які быў папулірызаваны самымі ж камуністамі.

Утварылася, такім чынам, рэальная апазыцыя кампартыі. Расейцы–камуністы спалохаліся гэтай думкі сярод селян аб «буржуазнай» незалежнасці і пайшлі на ўступкі, прыпадносячы эрзац–незалежнасць з погляду компартыі і аб'явіўшы барацьбу правадырам «буржуазнай» (народно–дэмакратычнай) незалежнасці. На месцах пашлі арэшты культурных працаўнікоў, што аканчацельно згуртавало селян.

Што тычыць другога пункту — пункту гляджэння селян на дзержаўнасць з сацыяльнага боку, то гэты пагляд быў выразно анци–камуністычным. Наогул, трэбо адзначыць, што на Беларусі нема камуністаў сярод селян і працаўнікоў. Ідэя камунізму чужда для беларуса, часткаю, праўда, да гэтага прычасна наша інтэлігэнцыя, апыніўшаяся ў трагічном становішчу. Большаясьць жа насіцелямі камуны з'яўляеца брадзячы элемент беларускі, выхаваны на расейскіх фабрыках.

Дзякуючы гэтым двум фактарам, уся тэрыторыя Савецкай Беларусі пакрылася партызанамі. У партызаны, праўда, не ішлі селяне з гаспадаркі, гэта былі дэзэртыры з чырвонай арміі. Трудно гаварыць аб tym, што гэтыя дэзэртыры ішлі ідэёво за справу нацыянальную, трэбо, аднак, адзначыць, што дэзэртыры пападалі ў вёску, гдзе ўжэ селяне хвалілі іх за тое, што яны выходзяць з чырвонай арміі і прымалі іх як сваіх аднадумцаў, такім чынам, дэзэртыры атрымоўвалі маральную падтрымку ад селян і рабіліся ўжэ не дэзэртырамі, а партызанамі, бо лічылі сябе ў правах бараніць інтэрэсы свае вёскі. Усе зімовыя месяцы камуністы на месцах не мелі ўлады, праўда, не было там і якой–колек іншай улады — была анархія. Так цягнулася аж да таго момэнту, аж пакуль камуністы зноў пачалі прыводзіць свой адміністрацыйны апарат у які–колек парадак. Першым крокам іх было тое, што яны аб'явілі ўсім партызанам амністыйю. Большая частка партызан вернулася да камуністычнай улады, але камуністы спачатку зрабілі аплошнасць і вааружылі іх, а потым схапіліся і сталі зноў разаружаць і не вааружаць новых прыбываючых.

Безаружных паслалі на работы і пры гэтым безаружных было — цэлья палкі, а вааружоныя былі чэкісты і асобныя атрады, якія і трымалі гэту «Беларускую армію» ў сваіх руках. У хуткім часе камуністам удалося сліквідаваць гэтую «армію», укамплектаваўшы ею палкі чырвонай арміі на Урангеляўском фронце. Частка партызан асталася ў лясох Беларусі і партызаніць там да гэтых часоў. Нам, беларусам, трэба было ўзяць кіраўніцтво над партызанскім рухам, але ўзяць яго нема каму. Часткаю партызаны робяцца ўжо бандытамі, дзякуючы анцісеміцкай правакацыі.

Адна з арганізацый пыталася ўзяць кіраўніцтво над гэтым рухам — гэто Вайскова-Палітычны цэнтр¹⁷⁶, але і гэта не ўдалося, дзякуючы вельмі хуткай змене палітычнай сітуацыі, адным з фактараў якой трэбо лічыць міравую ўмову Польшчы з Расеяй.

Астаецца ўсёж-такі не вырашаным пытаньне — як быць далей? Тут я могу выказаць свой пагляд.

1) Трэбо трymаць моцны контакт з дэмакратычнымі групіроўкамі расейскімі, стоячымі на грунці прызнанья нашае незалежнасці. Ісці з імі па дарозі барацьбы з бальшавікамі да свае незалежнасці, вырываючы свае права ў маскоўскіх цэнтралісташ, пад якой фарбаю яны ні былі, ці то чырвоная, ці белая — усе роўно. Маскале ўсе аднолькаво глядзяць на Беларусь, так трэбо ж даказаць перш усяго маскалям сваю моц нацыянальную ў барацьбе расейцаў з камуністамі, а нам яшчэ і як з акупантамі нашай Бацькаўшчыны.

м. Прага.

Злоцкі.

НАРБ, ф. 458, вол. 1, спр. 64, арк. 830—831. Аўтэнт., рук.

129. Святкаванье першых угодкаў Слуцкага збройнага чыну ў Вільні

19 лістапада 1921 г.

«Виленское Утро»¹⁷⁷ піша: «У суботу (19—XI) у 7 гадзін вечара ў памяшчэныні Беларускага Музыкальна-Драматычнага Гуртка¹⁷⁸ (Біскupsкая, 12) адбылося ўрачыстое паседжанье Беларускага Нацыянальнага Камітэта¹⁷⁹.

На паседжанні былі прадстаўнікі розных нацыянальнасцяў і партый.

Ад Польскай Сацыялістычнай Партыі — п. п. Заштаўт¹⁸⁰ і Годвад, ад ліцьвіноў — п. п. Аўгустайціс, Мічулайціс і Стадзевіч, ад яўрэяў — доктар Шабад¹⁸¹.

Паседжанье было адчынена ўступнай прамоваю Старшыні Белар. Нац. Каміт. п. Ярэміча¹⁸², паказаўшага на тое, што гэты дзень

ёсьць знамянальным для кожнага беларуса, бо ў гэты дзень беларускі народ Слуцкага павету паўстаў супрочь уцісанынікаў.

Вялікі рэфэрат аб ходзе паўстаньня прачытаў быўшы старшыня Слуцкай Беларускай Рады п. Пракулевіч.

Пасля гэтага з вялікай прамоваю на беларускай мове выступіў ксёндз Станкевіч¹⁸³.

Прадстаўнікі Польск. Сац. Парц. (Р. Р. С.) гаварылі па-польску. П. Аўгустайціс гаварыў па-літоўску. Д-р Шабад пачаў прамову на яўрэйскай мове, але зараз перайшоў на расейскую мову, як зразумелую для ўсіх прысутных.

Затым адбыўся дывэртысмент. Чыталіся беларускія вершы паэтаў Купалы і Багдановіча; хор пяяў беларускі гімн.

Закончылася ўрачыстасць агульнай вячэраю, у часе якой казалі прамовы п.п. Луцкевіч¹⁸⁴, Заштаўт і інш.

Памяшчэніе Гуртка было дэкарэравана і прыбрана беларускімі сцягамі, а таксама плакатамі з нацыянальна-беларускімі клічамі».¹⁸⁵

Беларускія Ведамасці¹⁸⁶. 1921. 25 лістапада.

130. Слуцкае паўстаньне ў інтэрпрэтацыі дэфэнзывы (ІІ аддзелу Генэральнага штабу Войска Польскага)

1928 г.

<...> Spóźnionem echem walk białorusko–bolszewickich było powstanie słuckie.

W Słuczyźnie powstał samorząd miejscowy <...>. Stworzono milicję powiatową, w skład której weszli Białorusini, przeważnie o tendencji przeciw bolszewickiej. Ta właśnie milicja stała się ośrodkiem ruchu powstańczego.

Po zawarciu rozejmu polsko-sowieckiego przeszli b. przymierzeńcy armii polskiej, gen. BUŁAK-BAŁACHOWICZ, PEREMYKIN¹⁸⁷ i armia Ukraińskiej Republiki Ludowej (ataman PETLURA¹⁸⁸) za polsko-sowiecką linję demarkacyjną i rozpoczęli akcję wojenną przeciwko Sowietom na własną rękę.

Skorzystała z tego Rada Białoruska w Słucku i zamierzała wywołać ogólne powstanie całej Białej Rusi przeciw bolszewikom. W tym celu zwołyano zjazd z całego powiatu słuckiego. Zjazd ów zdecydował prowadzić ogólną walkę w bolszewikami, celem stworzenia niezależnej białoruskiej republiki ludowej. Za naczelną władzę zjazd uznał Białoruską Radę Najwyższą (już zresztą nieistniejącą), a dla kierownictwa ruchem w Słuczyźnie powołał Radę Słucką z PROKULEWICZEM na czele.

Niezwłocznie przystąpiono do werbunku i organizacji wojska, którego związkiem była wymieniona wyżej milicja. W ten sposób powstała pier-

sza brygada białoruska t. zw. „Brygada Ślucka“, licząca około 4.000 ludzi. Dowódcą tego oddziału był JAKUBIECKI Andrzej, pomocnikiem zaś ŻAWRYD. Jak się później okazało obaj byli w porozumieniu z bolszewikami.

Pierwsza „Białoruska Brygada Ślucka“, utrwały posiadanie rejonu Ślucka, posunęła się dalej kilkanaście kilometrów na wschód, witana przychylnie przez ludność miejscową.

Dalszemu rozwojowi tego powstania stanęły na przeszkodzie z jednej strony zupełny brak broni, z drugiej zaś przyparcie oddziałów BAŁACHOWICZA, PEREMYKINA i Ukraińców do linii demarkacyjnej przez bolszewików i zmuszenie ich do przejścia na stronę polską, gdzie zostali rozbrojeni.

Rozgromienie BAŁACHOWICZA pozwoliło rządowi sowieckiemu rzucić na pierwszą białoruską brygadę dwie dywizje 8. i 17., dzięki czemu powstańcy zostali rozbici, rozproszeni i zmuszeni do przejścia granicy polskiej, gdzie zostali przez wojska polskie rozbrojeni i internowani.

Powstanie powiatu śluckiego było pierwszym samodzielnem wystąpieniem Białorusinów w walce o niezależność narodową. <...>¹⁸⁹

Krótki zarys zagadnienia białoruskiego / Oprac. II Oddziału Sztabu Generalnego. Warszawa, 1928. S. 100—102.

**ГАЛАСЫ ЎДЗЕЛЬНІКАЎ
СЛУЦКАГА ЗБРОЙНАГА ЧЫНУ**

131.

**Юрка ЛІСТАПАД
УЗЬБІЛІСЯ НА СВОЙ ШЛЯХ**

1921 г.

Адраджэнъне Беларусі, як вядома ўсім, стала расьці з кожным часам шырэй з 1905 года. Саўсім зразумела, што праца вялаю падладаю расейскага імпэрыялізму магчыма было, і то з надта вялікім перашкодамі, толькі на культурна-prasьветнай дарозе. Такая праца вялася аж да рэвалюцыі 1917 года. Трэба заўважыць, што, нягледзячы на царскі рэжым, беларускія адраджэнцы досыць часта бывала з культурна-prasьветнай працы пераскаквалі ѹ на палітычную, за што ѹ адседжвалі ѹ каталажках. З часоў рэвалюцыі 1917 года справа беларуская стала шырыцца ўжо не з гадамі, а навет з кожным тыднем. То былі толькі арганізацыі ѹ мястох вялікіх: Вільні, Менску, а гэта ўжо сталі зьяўляцца розныя беларускія гурткі па павятовых мястох і мястэчках. Дзеля таго, што пасыль гэтае рэвалюцыі стала крыху вальней, праца беларуская пайшла не па аднаму ўжо шляху, а распаўзлася ѹ розныя кірункі ѹ распаўсюдзілася амаль не па ўсёй Беларусі.

Мне вельмі хochaцца пазнаёміць паважаных чытачоў з tym, як узьбіліся беларусы Случчыны на свой шлях і да чаго яны дайшлі.

Беларуская арганізацыя на Случчыне стала падымацца на ногі з пачатку Расейска-Німецкай вайны. Праўда, былі людзі, каторыя працавалі ѹ да гэтага часу, але іх было вельмі мала. Вось у вайну нехта Астроўскі адчыніў беларускую гімназію, але гэтая гімназія тады звалася не беларускаю, а проста земскаю гімназіяю. Сам дырэктар гімназіі пан Астроўскі ѹ той час быў надта шчыры працаўнік на ніве беларушчыны, дзякуючы гэтаму, ён і паставіў справу беларускую ѹ гімназіі на свае ногі. Кіраваў ён гэтаю гімназіяю, здаецца, да бальшавіцкай ужо рэвалюцыі. Потым пан Астроўскі якім-то парадкам, пунктуальна не скажу, папаў у Дэнікінскую армію. Там ён сапсаваўся дарэшты, саўсім стаў другім чалавекам. Пра Беларусь і ўспамінаць ня хоча, нават родным сёстрам-гімназісткам забараніў пры ім гаварыць па-беларуску. Але, нягледзячы на гэта, пан Астроўскі мае свае заслугі ѹ tym, што з яго вучняў-гімназістаў шмат выйшла съядомых беларусаў, дзякуючы якім усё сялянства Слуцкага павету зразумела, што яны такія, і цяпер кожны селянін-Случчанін, стары й малы, вам съмелы скажа, што ён і не маскаль і не паляк, а кроўны беларус.

Вось улетку 1917 года адчыніеца беларускі культурна-prasьветны гурток «Зарніца»¹⁹⁰ ѹ вёсцы Старыцы. З дзеячоў гэтага гуртка адцемлю Аляксея й Янку Каўпакоў, Пётру й Янку Зенюкоў, Л.Стагана-вічанку¹⁹¹, Зенькавічанку й Пётру Бабарэку. Статут, апрацаўваны гуртком «Зарніца», быў потым прыняты Беларускім Нацыянальным Камітэтам Меншчыны.

У восень 1917 года адзін з вучняў гімназіі Астроўскага С.Бусел задумаў арганізація культурна-прасьветны гуртак «Папараць-кветка». Шукаў ён сабе сябрукоў сярод інтэлігенцыі, але да каго ні звязртаўся, усюды чую адно: выкінуць з галавы гэтую дурную думку. Нарэшце ён спаткаў аднаго вучня, ня ведаю якое школы, гр. Ракуцьку, які далучыўся да яго, — й пачалі супольную працу. Гэты Ракуцька хацеў, каб гуртак «Папараць-кветка» быў на камуністычнай падкладцы, але Бусел не згадзіўся. Дзеля таго, што яны не знайшли сабе балей сталых сяброў, дык С.Бусел прымусіў вучняў ніжэйшых клясаў прыйсьці на першы сход, каб выбраць праўленыне гуртка. Бальшавікі дазволу на сход не далі, тады гэта куча дзяяцей—вучняў рэвалюцыйным парадкам адчыніла сход і выбрала праўленыне, толькі ўжо гэты гуртак назвалі не грамадзянскім, як раней думалі, а вучнёўскім культурна-прасьветным гуртком, бо, як я казаў, саўсім ня было спачуваных беларускаму руху сталых людзей. Потым, калі вучні — сябры гуртка задумалі зрабіць першае йгрышча, дык усе Слуцкія музыканты адмовіліся пайсьці пайграць на гулянні беларускае моладзі. К гэтаму часу прыехаў звольнены з войска вядомы беларускі дзеяч на Случчыне В.Русак. Ён быў у беларускіх арганізацыях на Віцебшчыне. Вось гэты В.Русак памог вучням паставіць, як сълед, гэтае першае йгрышча Слуцкае моладзі.

Потым у склад сябrou гуртка сталі запісвацца некаторыя зацікаўленыя грамадзяне, як, напрыклад, вядомы беларус, які працуе з 1905 года, п. Асьвяцімскі, Жаўрыд і іншыя. Такім чынам, гуртак «Папараць-кветка» існаваў ўесь час нямецкае й бальшавіцкае акупациі на Беларусі. Далей у кастрычніку 1919 года, калі гуртак перапоўніўся сталымі людзьмі, дык зрабілі перарэгістрацыю гуртка, значыцца, адкінулі ўсіх дзяяцей і назвалі ўжо гуртак грамадзянскім. З працаўнікоў гэтага ўжо новага гуртка шчырымі беларусамі зъявіліся: А.Бараноўскі, У.Дубіна, Фёдарап і іншыя. Неўзабаўкі за гэтым Беларуская Школьная Рада Меншчыны прыслала на Слуцкі павет інструктарам беларускіх школ нейкага п. Абрамовіча, каторы заняў сабе пасаду пісара ў польскага інспектара й заўсім забыўся на даручаныя яму Беларускаю Школьнаю Радаю Меншчыны абавязкі. Тады Рада Мен. прыслала другога інструктара Ю.Лістапада, які да працы аднёсся прыхільна й адчыніў восем (8) пачатковых беларускіх школ на павеце. У палаўні лістапада (наябра) таго-ж году сябры гуртка «Папараць-кветка», атрымаўшы інструкцыю з Менска, назвалі сябе ініцыятыўнаю групую й сазвалі сход прыхільнікаў беларускага руху, каб выбраць Беларускі Нацыянальны Камітэт Случчыны. На сход зъявілася толькі шаснаццаць (16) асоб, якія й выбралі Б.Н. Кам. Случчыны, у склад якога ўвайшлі гэткія асобы: Пракулевіч, Петрашкевіч, Асьвяцімскі, Бараноўскі й Русак.

Камітэт распачаў сваю працу, але працаўцаў было вельмі цяжка, бо ня было ніякае дапамогі ніадкуль. Камітэт выпрасіў пазваленіні ў

Старасты павету адчыніць пры Камітэце «Бюро безработных» і аднадзённага збору ахвяр на ўсім павеце. Якраз гэтымі безработнымі і былі сябры «Папараць–кветкі» і Камітэту.

Гурток, трэба заўважыць, кожны съяточны вечар ставіў прадстаўленыні. Зборы заўсёды былі вельмі вялікія. Навет ставілі такія вечары, за каторыя вясковае грамадзянства мела права прыходзіць да рэмана без платы за ўваход. Усёю гэтаю сэкцыяю кіраваў В. Русак, які паставіў ужо балей за тысячу вечароў. Тым часам гурток «Папараць–кветка» выдаў два нумары часопісі «Наша каляіна», якія вельмі добра разышліся сярод сялянства. Вось такім парадкам Н. Камітэт і гурток разжыліся на гроши. Яшчэ арганізацыі Случчыны гэтым не заспаліся здаволены, а папрасілі «Хор Тэраўскага» з Менска прыехаць у Слуцак і паставіць што–кольвец. Тэраўскі з хорам не адмовіўся пабыць у Слуцку і нават згадзіўся пяціць на абедні ў Слуцкім саборы. Людзей было паўнютка царквы, усіх гэта перш–наперш надта зьдзівіла, а потым і вельмі зацікавіла. Многія кабеты, стоячы ў царкве, плакалі, а выйшаўшы, гаварылі, што яны думалі пра беларусаў абмылкова, аж выявілася, што й яны тыя самыя беларусы, бо яны чулі, што сябры хору так сама гамоняць паміж сабою папросту. Потым п. Тэраўскі з хорам даў адзін вечар–канцэрт, а другі — спектакль. Присутных было гэтулькі, што ня толькі нельга было сядзець, а навет павярнуцца немагчыма было.

Праз некалькі часу ў Слуцак прыехаў вядомы драматург–актор Галубок, які так сама паставіў два вечары й яшчэ балей зацікавіў публіку. З гэтага часу справа беларуская на Случчыне пайшла шмат уперація. Сябром у гуртку было ўжо да трох соцен, амаль што ня ўся інтэлігенцыя Слуцкая аб'ядналася вокала гуртка. Тым часам гурткі па мясцёчках і вёсках так сама сталі расыці. Дзе ні паехаць, дзе ні пайсьці, толькі й чуеш гутарку пра Беларусь. Тады Камітэт разаслаў яшчэ агітатараў, якія пабывалі ў кожнай вёсцы й растрлумачылі сялянству, як належыць, пра справу беларускую, так што з таго часу Камітэт быў перапоўнен народам, які прыходзіў па розныя спраўкі й рады, не зважаючи на пагрозы мясцове польскае ўлады. Тады палякі ні з сяго ні з таго зачынілі гурток «Папараць–кветку», павесілі да шахваў замкі, прыляпілі пячаткі й баста, але, трэба прызнацца, адарвалі з заду шахваў сябры гуртка дошкі й дачыста выбрали ўсё тое, што там знаходзілася, пакінуў толькі ім пад замкамі трохі старых газэт. Літаратуру ўсю разаслалі па вёсках, школах і другіх гурткох. Праўда, літаратуры з Менску прывозілі штомесяц дзесяткамі пудоў, але яе ніколі не хапала, бо надта скора распрадавалася. Так гурток «Папараць–кветка» й застаўся зачыненым аж да другое паловы лістапада 1920 года.

Нягледзячы на гэта, Камітэт дастаў аднекуль дазвол клапаціцца або, як кажуць, браць напарукі зарыштаваных беларусаў. Як хваля, людзі йшлі, і шмат–шмат хто, дзякуючы Камітэту, быў вызвалены з—

пад арэшту. Былі выпадкі, што навет угалоўнікаў Камітэт браў напаруکі, і палякі згаджаліся. Працаўцаў толькі ў Камітэце й ставіць вечары — гэтага мала. Сябры Камітэту задумалі адчыніць беларускую Коопэратыву «Зара». Вось гэтая коопэратыва так шчыра ўзялася за працу, што навет шмат адабрала пайшчыкаў ад польскіх коопэратываў і стала самаю найбольшую Коопэратыву на ўсёй Случчыне. З працаўнікоў гэтае коопэратывы вядомы: К.Бараноўскі, Асьвяцімскі, Дубіна, Фёдараў і Кяцка. Нацыянальны Камітэт увесь час вёў арганізацыйную працу й такім парадкам дажыў да прыхода бальшавікоў улетку 1920 года. Як толькі прыйшлі бальшавікі, Камітэт зачыніўся, а разам з ім і коопэратыва «Зара» так сама перастала існаваць. Здавалася б, што справа беларуская ўжо на Случчыне памерла, але ж не. Партыя беларускіх сацыялістаў—рэвалюцыянераў адчыніла свой Камітэт ды якраз у тым самым памяшканні, дзе быў спачатку Нацыянал. Камітэт. Грамадзянства, як згаварыўшыся, ізноў тоўпіца ў гэтым сац.—рэвал. Камітэце. Прыйшла восень, сталі адчыняцца школы. Вядомая реч, дзе толькі адчыняеца школа, дык абавязкова беларуская, а калі расейская, дык каб выкладалася ѹ беларуская мова, але гэта цягнулася нядоўга, бо скора ізноў прыйшлі палякі. Мушу заўважыць, што вельмі многа сяброў з беларускіх арганізацый стараліся, калі бальшавікі мабілізавалі, заставацца ў якой—небудзь установе ѿ Слуцку, альбо блізка да яго. Вельмі перапрашаю, што не ѿ пару ўспамяну, але лічу патрэбным адзначыць у кароткіх словах беларускія курсы для вучыцялёў, якія адбыліся з 25 красавіка па 1 чэрвеня 1920 года ѿ Слуцку.

Якім—та парадкам Школьная Рада Меншчыны дастала ад польскае ўлады крыху грошай на гэтыя курсы. Пры тым загадчыкам гэтих курсаў назначыла паважанага пана Я. Станкевіча. На курсы, нягледзячы на працоўны час на полі, зъехалася з усяго павету сот чатыры вучыцялёў з вольнымі слухачамі. З Менску ѿ той час прывязлі шмат літаратуры, й вось вучыцялі заклалі кніжную коопэратыву. Значыцца, усе гэтыя слухачы курсаў цэлы дзень ля гэтых кніжак, а лекцыі на курсах пачыналіся а трэццяй гадзіне па паўдні. Як толькі падходзіць гэты час, дык уся грамада йдзе да Камэрцыйнае школы, дзе чыталіся лекцыі, й так расцягнелецца, што, здаецца, полк ідзе. Вось гэта ўстрывоўжыла палякоў, і зараз жа Польскі Школьны інспектар зачыняе курсы. Доўга не чакаючы, паслалі да Менска тэлеграму й праз пару дзён атрымалі дазвол «зьверху» адчыніць курсы. Мясцовыя польскія ўлады гэтым былі надта не здаволены, але хоцькі—ня—хоцькі мусілі згадзіцца. У салі на лекцыях часта можна было бачыць духавенства, а падчас і польскіх ахвіцэрояў, якія выслушоўвалі ўсе чатыры лекцыі. Беларускія курсы скончыліся, а зараз жа за імі вучыцельства прымушана было йсьці на польскія курсы, якія трывалі толькі адзін дзень. Сталася гэта таму, што палякі ўжо ўцякалі ад бальшавікоў.

Такім чынам, справа беларуская на Случчыне ўсё пры новых і новых акупантах ішла наперад і дачакала апошніх дзён каstryчніка 1920 года, калі палякі зъявіліся да Слуцка другі раз.

З прыходам палякоў другі раз на Случчыну Беларускі Нацыянальны Камітэт зараз жа распачаў сваю працу. Дзякуючы таму, што Слуцак у гэты час быў адзін з другіх беларускіх цэнтраў, Камітэт паслаў ад сябе прадстаўніка ў Варшаву дзеля зносін з Цэнтральным Беларускім Нацыянальным Камітэтам — П. Жайрыда. Сяброў з гэтага Камітэту засталося толькі два, а два, баючыся палякоў, выехалі з бальшавікамі. Склалася новая ініцыятыўная група беларусаў, якая склікала грамадзкі сход, каб папоўніць Камітэт новымі сябрамі. На гэтым сходзе было 450 прысутных асоб, і яны да старога Камітэту давыбраўлі яшчэ 7 сябров. Такім чынам, у склад камітэта вайшло 12 асоб, але стары Камітэт ня прызнаў некаторых новых сябров, лічучы іх русіфікатарамі. Значыцца, пайшлі спрэчкі, стары Камітэт адмовіўся працаваць да прыезду пасланага прадстаўніка. Старшынёю новага Камітэту застаўся доктар Паўлюкевіч, надта энэргічны працаўнік, але на ніве бацькаўшчыны чалавек новы.

Давыбары Камітэту адбыліся 2 лістапада 1920 года. З гэтага часу й почаліся спрэчкі паміж сябрамі новага й старога Камітэту. Час не чакаў: трэба было як найхутчэй арганізаваць грамадzkую ўладу. Камітэт адразу арганізаваў міліцыю й разаслаў яе па вучастках павету. Начальнікам павятовай міліцыі быў назначаны п. Мацэльылі. Ён неафіцыяльным парадкам адчыніў запіс у рэзэрв народнае міліцыі. У кожнай воласці былі арганізаваны, замест польскіх войтаў, беларускія Камітэты, а ўжо воласці арганізавалі Камітэты ў кожнай вёсцы. Так што ўвесе павет стаўся чыстым беларускім з сваім праўленнем і г. д. Нацыянальны Камітэт Случчыны ўжо ня мог трываць далей, а трэба было што-небудзь шырэйшае. Вось Камітэт пастанавіў склікаць павятовы зъезд па пяць прадстаўнікоў ад кожнае воласці й па адным ад кожнае культурна-прасветнае арганізацыі. Зъезд назначаны быў на 14 лістапада. Калі выбары прадстаўнікоў па воласцёх прайшлі як належыць, дык Камітэт разаслаў па воласцёх інструктароў, якія ўзвядзілі выбары. На зъезд зъехалася 107 прадстаўнікоў з правам пастанаўляючага голасу й 10 прадстаўнікоў з правам дарадчага голасу.

Зъезд адчыніўся а 12 гадзіне дня 14 лістапада, перад пачаткам якога была праштота беларуская марсельеза й гімн. Старшынёю зъєзда быў выбраны грам. В.Русак. Пасля розных дакладаў беларускіх дзеячоў і дакладаў з месцаў была вынесена рэзоляцыя выбраць Раду Случчыны Беларускай Народнай Рэспублікі.

З дакладу прадстаўніка Жайрыда, якога пасылаў Нацыянальны Камітэт у Варшаву, выявілася, што ён мае нейкія паўнамоцтвы ад Цэнтральнага Камітэту і што ў Раду трэба выбраць 17 асоб.

Прытым зъезд вынес рэзалюцыю падняць съяг узброене барацьбы проціў маскоўскае акупацыі за незалежнасць Беларусі.

Якім–та чынам на гэты зъезд папалі два ахвіцёры ад Булак–Балаховіча, каторыя стараліся, каб зъезд прызнаў Балаховіча, але жаднае ўвагі на іх зъвернута ня было.

Зъезд выбраў Раду, у склад якое ўвайшлі гэткія асобы: Пракулевіч, Жаўрыд, Паўлюкевіч, Мацэльльі, Біруковіч, Сасноўскі, Русак, Лістапад, Каўпак, Бабарэка, Раковіч, Радзюк, Барысавец, Рабы, Анцыповіч, Дубіна й Няронскі.

Радзе прадстаўніцтвам народным і была даручана грамадзкая ўлада й арганізацыя войска.

Зъезд цягнуўся ад 12 гадзін дня 14 да 10 гадзін вечара 15 лістапада 1920 года.

Я першы раз на сваім жыцьці быў на такім зъездзе: ніводзін прадстаўнік за ўвесь час нікуды не адлучыўся, і ўсе пытанні аграварываліся ў зацьвярджаліся так удачна, як быццам гэта рабіў адзін чалавек. Цікава, вельмі цікава зъезд прайшоў і зачыніўся пад съпевы марсельезы ў гімну.

Такім чынам Беларускі Нацыянальны Камітэт Случчыны перастаў жыць, а на месца яго арганізавалася Рада Случчыны Беларускай Народнай Рэспублікі.

Значыцца, з 16-га лістапада Рада адчыніла свае функцыі. Раней за ўсё трэба было фарміраваць войска. Тады з Рады вызначылі трох сябров: Жаўрыда, Анцыповіча й Мацэльльі, яны й склалі вайсковую тройку, а рэшта сябров Рады павінна была ўзяцца за арганізацыю розных грамадzkіх установаў. Вайсковая тройка апрацавала адозву, ці, вярней, кліч, да моладзі з тым, калі каму дорага бацькаўшчына, каб ішоў у беларуское войска.

Такім чынам, вайсковая тройка залажыла за тры дні першую Слуцкую брыгаду стральцоў войск Беларускай Народнай Рэспублікі.

Трыста карабінаў дасталі збоку і сот пяць стрэльбаў жаўнеры прынеслы з дому. У гэты час, 24 лістапада, польскае войска на аснове дагавору ў Рызе пакінула места Слуцак. Беларуская брыгада, дзякуючы таму, што яшчэ не ўпрадкавалася, як належыць, прымушана была адайсці з м. Слуцка ў мястэчка Семяжова. Разам з брыгадау выехала й Рада Случчыны.

У мястэчку Семяжове брыгада арганізавала два палкі: 1 — Слуцкі й 2 — Грозаўскі. Цяжка апісаць гэты адход беларускіх войск з Слуцка. Уся шаша на працягу трыццацёх пяцёх вёрст была пакрыта кучамі маладых людзей з мяшкамі за плячамі, уцякаючых ад маскоўцаў да беларускага войска. Так праз тыдзень у 1-й Слуцкай брыгадзе стала сем тысяч жаўнерараў, а стрэльбаў толькі восем соцен. Аднак, нягледзячы на брак аружжа, брыгада заняла пазыцыю на працягу шэсцьдзесят вёрст. Але, калі трymаць войска, то трэба яго й карміць. Рада

Случчыны разаслала агентаў па ўсёй мясцовасці, падуладнай ёй, зьбіраць ежу для войска. Рэквізыцый не рабілі, а зьбіралі толькі ахвяры. І вось кожны дзень ахвар на склад прывозілася да семдзесят пудоў хлеба й да дваццаёх пудоў мяса, не гаворачы ўжо пра іншыя харчы. Справа йшла надта добра. Першая спатычка з маскоўцамі была ў м. Капылі, дзе беларусы захапілі ў палон маскоўскі Рэўком і цэлую роту маскоўскіх чырвонаармейцаў з канцылярыяй і ўсёю амуніцыяй. Тут аднаго беларускага жаўнеру цяжка ранілі, так што пажыў толькі адны суткі й памёр. Родам ён з м. Старобіна — Валодзька Піліп. Гэта была першая ахваря за незалежнасць бацькаўшчыны. У гэтых час ужо былі ў брыгадзе прысланыя беларускія афіцэры, паміж іншымі майор А. Якубецкі, які крыху пазней заняў пасаду Камандуючага беларускімі войскамі, і капітан Борык, які быў шэфам штаба брыгады. Вось 30-га лістапада ў Семяжоўскай царкве адбылася панаахвіда па забітым жаўнеру. Царква была паўнютка людзей, ва ўсіх у руках гарэлі сьвечкі, й многія сяляне горка плакалі. Выносілі цела з царквы пад гукі музыкі хаўтурнага маршу. Прад спусканьнем нябожчыка ў магілу былі сказаны чатыры прамовы. Потым далі тры залпы й насыпалі курган. Па нябожчыку паставілі крыж, на якім павесілі тры вянкі й съцяг з надпісам: «Ты памёр, а памяць аб табе ў сэрцах беларускіх жыць будзе векі — Першая Слуцкая брыгада войск Беларуское Народнае Рэспублікі». Яшчэ заўважу, што пахавалі гэтую першую ахвару ля Семяжоўскай царквы ўпоравенъ з магіламі пахованых там духаўнікоў.

Потым пачаліся вялікія бай з маскоўцамі ў розных мясцох, але заўсёды былі ўдачны для беларусаў. Палонныя казалі, што маскоўцы спачатку ня ведалі, хто мы такія, а лічылі нас балахоўцамі. Здавалася б, справа йшла добра, але ж не, прыйшлося атрымаць вялікую няўдачу.

Камандзер 1-га Слуцкага палка аказаўся здраднікам бацькаўшчыне. Гэта быў капітан Чайка, быўшы «Ваянрук». Ён знайшоў аднаго дзядка гадоў семдзесят, даў яму ліст да маскоўцаў, каб той занёс у іхны штаб. Але гэтаму дзядку не ўдалося прыйсці, яго на фронце затрымалі патрулі й знашлі гэты ліст. У гэтым лісту капітан Чайка апісаў усе недахваты беларускага войска. Значыцца, каб гэта яму ўдалося, дык у адзін бы нядобры час уся беларуская арганізацыя папала бы чорту ў зубы. Гэтага камандзера зарыштавалі й аддалі ў контрразведку. Начальнікам контрразведкі быў паручнік Мірановіч, добры прыяцель капітана Чайкі. Паручнік Мірановіч, бачачы, што жаўнеры вымагаюць съмерці прадаўцы Чайкі, паставіў справу так, што Чайка ўцёк. Рада Случчыны зараз жа зрабіла «Надзвычайны патаемны сход» і вынесла пастанову зарыштаваць камандзера брыгады капітана Анцыповіча за халодныя адносіны да вайсковых тайнаў і паручніка Мірановіча за ўцёкі Чайкі, а на іх месца назначыла другіх афіцэрай: Камандзерам брыгады — капітана Сокала-Кутылоўскага, чала-

века вельмі праўдзівага, якому й дала часова права дыктатарскае ўлады, начальнікам контрразьведкі паручніка Янушэнка, а камандзерам 1-га палка падпалкоўніка Гаўрыловіча. Пры tym зарыштаваных аддалі пад Ваенна-палявы суд, старшынёю якога быў сябра Рады Б*. Вядома, па суду зарыштаваныя афіцэры атрымалі толькі судзебны выгавар.

Назаўтра, паслья таго, як уцёк Чайка, маскоўцы павялі наступленне на ўсім нашым фронце. Беларускае войска прымушана было адступіць з м. Семяжова на захад восем вёрст. Трэба яшчэ заўважыць, што да таго часу, пакуль быў Чайка, усіх палонных адпускалі на волю, але мала іх назад ішло да маскоўцаў, а заставаліся ў беларускім войску. Потым, калі там ужо ў маскоўцаў быў капітан Чайка, да беларускага штабу далящела вестка аб пяцёх беларускіх разьведчыках, папаўшыхся да маскоўцаў у палон, якім там адрэзалі нос і вушы ѹ вазілі па вёсках на паказ. Паслья гэтага беларусы палонных на волю ня пускалі. Бывалі выпадкі такія, што палонны маскоўскі чырвонаармеец, якога пусцілі на волю, ішоў назад у свой полк, падгаварваў балей таварышоў, абакрадвалі амуніцыю й аружжа ў сваіх ротах і пераносілі да беларускага войска. Такіх выпадкаў было ня мала. Гэта рабілася датуль, пакуль на бальшавіцкім фронце былі ѹ чырвонаармейцы—беларусы, а ня толькі адны маскоўцы,—мешаніна. Але бальшавікі заўважылі гэта й прыслалі на наш фронт татараў, кіргізаў. Тут ужо справы пагоршалі. У гэты час беларускае войска атрымала трыста стрэльбаў, адзін кулямёт Максіма й два Кольтаўскіх у Лунінцы, — да сваё аружжа, — так што ўжо ўсяго разам сабралася да дзьвёх тысяч стрэльбаў і да дзесяцёх кулямётаў. Беларускае войска паслья гэтага ня вытрывала й павяло наступленне на мястэчкі Семяжова й Вызну. Наступаць на мястэчка Семяжова згадзіўся йсьці паручнік Мірановіч з кавалерыйскім аддзелам, а капітан Самусевіч з пешым аддзелам. Зайшлі яны да вёскі Новыя Макраны й застанавіліся начаваць, бо яны рыхтаваліся напасыці на маскоўцаў раніцаю. Вось ноччу ѹ гэтих Новых Макранах здарыўся такі выпадак. У конным аддзеле тады служылі два вядомыя на Случчыне бандыты: Мірончык з вёскі Ячава, Слуцкае воласыці й павету, і другі, прозвішча ня помню, з Шацкае воласыці Ігуменскага павету. У гэтую ноч яны задумалі крыху нажыцца. Падгаварылі яны больш сабе кумпаньёнаў і ўкралі дзесяцёра коñей у сялян тae вёскі, шмат палацён, бляізны, сала й наагул забралі ўсё, што папалася ім у рукі. Забраўшы ўсё гэта, яны зъвярнуліся назад, не пашлі, значыцца, з другімі ѹ наступленне, і думалі, што будзе ўсё крыта. Раніцаю дайшла вестка аб гэтым да штабу, і ўсіх гэтих грабежнікаў зарыштавалі, а разам з імі й паручніка Мірановіча за тое, што ён не зъвярнуў увагі на сваіх падданых у час грабяжу. Ка-

* Біруковіч.

мандзер брыгады дыктатарскаю ўладаю разжалаваў паручніка Мірановіча ў шарагоўцы, а двух бандытаў загадаў расстрэляць. Расстрэльвалі іх публічна а другой гадзіне папаўдні 14 сінёжня ў глінішчах ля вёскі Грыцэвічы, у якой стаяў штаб Беларускіх войск. Праз суткі пасьля гэтага аддзел пад камандаю капітана Самусевіча, падмацованы ротамі, якія стаялі па пазыцыі, выгнаў маскоўцаў з мястэчка Семяжова, адобраўшы ў іх кухню, трое каней, кулямёт, дваццаць стрэльбаў і семдзесят пудоў збожжа. Штаб брыгады тады павінен быў пераехаць з вёскі Грыцэвіч бліжэй да фронту, але глыбей на Палесь, у вялізную вёску Морач. Адсюль ужо былі пасланы лепшыя сілы на мястэчка Вызну. Вызна была занята беларусамі, дзе маскоўцы страцілі шмат забітымі й раненымі й сто сорак папалася да беларусаў у палон. Гэта быў адзін з найбольших баёў беларускіх паўстанцаў з маскоўцамі. Значыцца, абодва мястэчкі засталіся ў руках Слуцкіх паўстанцаў, толькі ня прыйшлося ў іх доўга пастаяць, бо, як вядома, Іофэ ў Рызе на канфэрэнцыі дастаў дазвол увесыці чырвоныя войскі ў нэйтральны пас на 72 гадзіны дзеля таго, каб выгнаць адтуль паўстанцаў. Тады маскоўцы прыслалі на фронт тры дывізіі войск, якія складаліся з людзей жоўтаскурых. Павялі яны наступленыне па ўсім фронце, так што паўстанцы адначасна аддалі ім м. Семежава й Вызну. У м. Вызыне быўшы паручнік Мірановіч апраўдаў сябе. Яго маскоўцы абкружылі, але ён адзін сярод іх пусціўся на хітрыкі. Наляцеўшы на камандзера маскоўскае роты, ён адразу ложаў разъбіў яму голаў, маскоўцы рассыпаліся ва ўсе бакі, а ён тым часам уцёк да сваіх. За гэта Мірановічу было вернена яго афіцэрства. Пры адступленыні ад м. Семежава быў такі выпадак: адзін жайнер-паўстанец утаміўся ўцікаючы; тады паварочваецца ён да маскоўцаў і пляе: «Ад-ве-ку мы спа-лі...» і ў гэты час страляе, адыходзячы задам. Такім чынам, штаб беларускіх войск пераехаў з вёскі Морач у в. Заастравечча, а жайнеры ня трymалі ўжо фронту, а бяз усякага парадку йшлі ўсьлед за штабам. Такім чынам, Слуцкія паўстанцы папалі ў польскі нэйтральны пас, у якім палякі забаранілі зьбіраць ахвяру. Значыцца, становішча саўсім дрэннае: біцца з маскоўцамі ўжо немагчыма, бо пасыля такіх няўдач упаў дух у жайнероў, карміцца няма чым, і шмат другіх непрыемнасцяў. Рада Случчыны, параіўшыся з вайсковымі, рашила перайсьці на польскую тэрыторыю. У гэты час першы Слуцкі полк атрымаў палкавы сцяг (зnamя), які каштаваў 156 000 польскіх марак. Вось 23 сінёжня паўстанцы Случчыны перайшлі польскую мяжу. Палякі на мосьце раззброілі ўсё войска. Выходзіць так, што ўсё беларускае войска інтэрнавана. Але-ж слова «войска» шырокое: у войску можа быць пяцьсот жайнероў, а можа быць і некалькі мільёнаў. Брыгада выдзяліла з свайго складу да дзесяцёх партыяў, узброіла іх і адаслала ў глыбокі тыл маскоўцаў, а рэшта войска засталася інтэрнаванаю пад ведаю 41-га польскага палка. Рада Случчыны пераехала ў м. Баранавічы, дзе й ся-

дзела праз цэлы месяц бяз жаднае працы. Працаўаць яна не магла, бо ня было ніадкуль падмогі з боку матарыяльнага. За гэты месяц шмат прыйшлося чаго няпрыемнага перажыць ад агентаў гэнэрала Булак-Балаховіча, якія стараліся, каб перацягнуць да «Бацькі», але ім не ўдалося гэтага зрабіць. На абяцанкі Балаховіча ні адзін паўстанец не згадзіўся, і войска, як было беларускім, так і засталося. Вось 20 студня 1921 г. на пасяджэнні частка сяброў Рады Случчыны прызнала сваім важаком Балаховіча й паехала да яго. Другая частка Рады прымушана была распаўзьціся хто куды: некаторыя засталіся ў Баранавічах, трохі паехала да Вільні, каб часова знайсьці прытулак, і такім чынам Рада Случчыны фактычна ня існуе. Інтэрнаваную частку брыгады з штабамі палкоў паліякі 23 сінежня завезлі ў м. Беласток у канцэнтрацыйны лагер. Там небаракі паўстанцы-Слуцакі, першыя на ўсёй Беларусі падняўшыя съяця ўзброенае барацьбы за незалежнасць бацькаўшчыны, сядзяць цяпер паўгалодныя, босыя, голыя, у адных трамцах. Нягледзячы на свой марны лёс, яны цешацца, што зрабілі вялікую працу, якая будзе залічана ў будучыне. Жывуць яны аднэю надзеяю на тое, што Беларусь ня згіне, што Беларусь вакрэсні.

Наша Думка. 1921. 4, 11, 18 сакавіка (марца).

132.
Сяргей БУСЕЛ
СЛУЦКАЕ ПАЎСТАНЬНЕ

Успаміны¹⁹²

7 красавіка 1922 г.

«Із–пад Слуцка, із–пад Клецка
ідзе дружба маладзеца»

Усе, хто хоць трохі цікавіўся беларускай справай, павінны ведаць аб Слуцкім паўстанні ў 1920 г. Аб паўстанні многа пісалася як аб факце, што 12 тысячаў слуцкіх паўстанцаў змагаліся каля 2–х месяцаў за беларускую справу. Справа паўстання патрабуе высвятленыя. Трэба абавязкова высьвятліць, які ўдзел тая ці іншая беларуская палітычная група прымала ў паўстанні, бо без працы палітычных груп магло быт стацца, што паўстання зусім ня было б, ці гэта былі б проста «Зялёныя», ці яго ў канцы палякі выкарысталі б для сваіх захватнічскіх мэтаў. Праўда, гэта яны прабавалі рабіць, але, убачыўши, што нічога ня выйдзе, спрэвакавалі паўстанне.

Вярнуўшыся зь Менску, я быў адгароджаны ад роднае вёскі бальшавіцка–польскай пазыцыяй і толькі праз тыдзень вярнуўся ў вёску. Я сядзеў, нікуды ня рыпаючыся, бо спадзяваўся, што палякі, як і раней, будуць душыць усё беларускае і працу вясьці будзе вельмі цяжка, а цяпер дык і зусім немагчыма, бо наша мясцовасць у той час знаходзілася ў ваенным стане.

У вадзін памятны для мяне дзень прыходзіць к нам у хату кабета–суседка ды й кажа мне: «Чаго ты тут сядзіш? Я чула, што ў Слуцку зьбіраецца Беларусь». Верыў я ей вельмі мала, але гэта мяне прымушала рабіць тыя ці іншыя прадугадыўні. У той жа вечар прыходзіць да мяне некалькі сялян і кажуць тое самае. Тут ужо прышлося чуткам больш–менш верыць. Сяляне радзілі мне паехаць у Слуцак, а хурманку дасцьць обчэства, запэўнялі мяне. Я падзякаваў ім і абяцаўся пасълязяўтра абавязкова паехаць. Назаўтра прыходзя да мяне хлапец з суседняе вёскі і пытаеца аб тым, што цяпер беларускія працаўнікі думаюць рабіць і расказвае мне трохі аб тым, што робіцца ў Слуцку. Послья гэтага хлапца прыйдзе з другой вёскі настаўнік, сябра беларускае арганізацыі «Селянін», арганізаванае мною пры бальшавікох, і мне расказвае, што гурток іх хацеў захапіць кіраўніцтва воласцю ў свае рукі, пакуль палякі не паставілі яшчэ свайго войта, і сказаў, што па валасцях езьдзіць нейкі беларускі дзеяч Бабарэка*.

* Маецца на ўвазе Пётра Бабарэка.

Цяпер я ўжо безупынна рашыў ехаць у Слуцку, увайшоўшы ў канцылярью Беларускага Нацыянальнага Камітэту, мне ў вочы кінуўся такі малюнак: сядзела некалькі чалавек, каторыя ніколі ўдзелу ў беларускай справе не прымалі, і што карагодзіў усей гэтай кампаніяй вядомы здраднік беларускай справы д-р Паўлюковіч, які заўсёды ганьбіў і бэсьціў усё беларускае. Мне тут не заставалася чаго рабіць, і я скіраваўся да аднаго сябра Камітэта, каторы жыў у Камітэце. На съпех ён мянен пайнфармаваў аб tym, што тут быў сход прадстаўнікоў гораду і, праўда, адзін ці два чалавекі былі із вёскі, што на tym сходзе выбралі ўсіх тых, каторыя сядзяць у канцыляры, паўна-моцнымі прадстаўнікамі ў Камітэт. Даведаўшыся маё прозывішча, Паўлюковіч запрасіў мяне ў канцылярю. Тут ён мне сказаў, што мяне, як і ўсіх тых, што тут знаходзяцца, сход выбраў прадстаўнікамі ў Камітэт. Са мною ён стараўся гаварыць па-беларуску, так што мне трэба было вялікага ўсліку, каб утрымацца ад съмеху. Я, разумеецца, сказаў, што ня бачу тут старых беларускіх працаўнікоў, і выказаў думку, што цяпер падхадзячы момант для пайстаниня. «Гэта і мы хочым рабіць, але што рабіць, калі беларускія працаўнікі ня хочуць разам з намі працаваць», — адказвае Паўлюковіч. Я сказаў, што гэта праступленыне, і калі яны адмовяцца, то павятовыя сябры аўсяніць іх здраднікамі. Дзякуючы гэтаму, сход новых прадстаўнікоў Камітэту быў адложаны, пакуль я не перагаваруся са старым Камітэтам.

Сабраўшыся ў аднаго сябра Прэзыдыума К-та і пазваўшы другіх сяброў, зрабілі нараду. Пракулевіч у дакладзе падкрэсльіў, што Паўлюковіч пастараўся ўвайсці ў Камітэт з авантурнымі мэтамі і што стары Камітэт аднаголосна выказаўся за непрызнаныне новых прадстаўнікоў і байкатаваныне іх.

«Згаджаючыся з усім tym, што Паўлюковіч ёсьць авантурист, дык і з гэтага не выходзіць, што мы павінны ўмываць рукі і толькі байкатаўца; на гэтым беларуская справа многа траціць», — сказаў я. Выказаўшы такую думку, я прапанаваў перадаць справы Прэзыдыуму новага Камітэта, які мае сягоныя злажыцца, а калі сябры Камітэта і беларускія працаўнікі ў новы Камітэт не павінны ўваходзіць, то я з Васілём Русаком будзем працаваць у Камітэце неафіцыйльна і пастараемся дабіцца саваць зъезд Случчыны, а інструктарскую справу па выбарам на зъезд прадстаўнікоў ад валасцёў возьмем у свае рукі. Усе на гэту прапазыцыю згадзіліся і вынісьлі пастанову, поўную абражаныняў па адресу новых прадстаўнікоў Камітэта і аддалі мне для перадачы. Пастанова гэта была напісаная рукой Русака, так што, калі мы яе падалі, то ўсе здагадаліся, што і Русак прыймаў удзел пры вынісенні яе. Так што В. Русакова маска была прыпадніта, і яму не заставалася нічога, як толькі выйсці. Застаўся я адзін. Перад адчыненнем сходу я перагаварыўся з Паўлюковічам і давёў яму, што я па-

сваіх асабістых варунках не магу ўвайсьці ў Камітэт, а буду рад працааць неафіцыяльна. Аб tym, што паставяць на павестку, далі першаму слова мне, і я папрасіў паставіць пытаныне аб скліканыні зъезду. Пытаныне было пастаўлена, і пры абгаварываныні пастаноўлена склікаць зъезд 17 кастрычніка*. Інструктарамі па выбарам прадстаўнікоў ад валасьцёў на зъезд былі пасланы: Дубіна У[лас], Русак В., і яшчэ некалькі з павету, адракамендаваных мною. Зъехалася 17 кастрычніка** 105 прадстаўнікоў*** ад валасьцёў (у той лік уваходзяць районныя начальнікі беларускай міліцыі). Прыйехалі прадстаўнікі і ад ўсіх беларускіх гурткоў і, паміж іншым, прыйехаў старшыня арганізацыі сялянін С. Мяшочэк, каторы на з'ездзе многа прыкрасыцяў нарабіў групе «балахоўствуючых» на чале з Паўлюковічам, так што і цяпер не прамінулі ў «аляксюкоўскай» газэце «Еднасьць» напісаць, што ў Пінскім павеце знаходзіцца М... — «апостал у лапцёх». Праўда, Мяшочэк на зъездзе, як і цяпер, быў у сялянскай вонратцы і ў лапцёх, але тут, мне здаецца, німа нічога ні брыдлага, ні съмешнага. Яшчэ да зъезду пачала працааць «тройка», каторая складалася з Паўлюковіча, Бачко¹⁹³ і капитана Анцыповіча, і гэтая «тройка» разаслала раённых начальнікаў міліцыі, зарганізавала штаб міліцыі, маючи на мэце, што гэты штаб будзе штабам ахвотніцкіх аддзелаў, і каторыя будуць рабаваць сялянства, як і ўсякія белагвардзейцы. З кіраўнікоў штабу, паміж іншым, быў цяперашні здраднік пар. Мацэля. І вось з раённых начальнікаў, Мацэлі і Паўлюковіча злажылася на зъездзе моцная група «балахоўствуючых». На зъезд пасыпела вярнуцца з братам Балаховіча дэлегацыя на чале з кап. Самусевічам, каторую паслала «тройка». Вярнуўся з Варшавы і Жайрыд, пасланы Нацыянальным Камітэтам. Ён прыйехаў з упаважненнем ад Найвышэйшае Беларускае Рады ў Варшаве. На зъездзе ён сказаў, што Найвышэйшай Радай заходы перад польскай ўладай зроблены і што, калі сяляне Случчыны хочуць паўстаць, то падмога будзе. Кап. жа Самусевіч даводзіў, што большавікі сюды ня прыдицуць і што Случчыну абароніць «Бацька» Булак-Балаховіч, толькі нам трэба даць сваіх сыноў на змаганыне, і што ён назначаны Балаховічам фармаваць у Слуцку полк і камандаваць ім. Сяляне ўсе, як адзін, выказаліся, што час настаў падняць съязг змаганыя за незалежнасць Бацькаўшчыны. На вудачку ж «балахоўствующим» яны не пашлі. Яны добра разумелі, што ім нясе генерал Балаховіч, і не пайшлі за Найвышэйшай Радай, а выбралі сваю Раду Случчыны і даручылі ёй кіраваць паўстаньнем. Старшынёй Рады быў выбраны Уладзімір Пракулевіч. Убачыўшы, што кіраваныне паўстаньнем папала не ў яго рукі, Паўлюковіч кінуў ўсё і выехаў з сям'ёю за

* С. Бусел тут памыляецца ў даце скліканыня зъезду. Насамрэч было пастаноўлена склікаць беларускі зъезд Случчыны 14 лістапада.

** Насамрэч — 14 лістапада 1920 г.

*** Насамрэч — 107 дэлегатаў з вырашальным голасам і 10 з дарадчым.

нейтральны пас. Пасьля з'езду камандзір 11-й польскай дывізіі адмовіўся чым-кольвец памагчы паўстанцам. Хадзілі чуткі, што гэтай справе памог язык Паўлюкевіча. Аднак Рада Случчыны не пала духам: назначыла камандзірам брыгады кап. Анцыповіча і пастановіла змагацца з тым аружжам, якое было. Месцам фармаванья было назначана м. Семежава, куды пераехала таксама і Рада. У гэты час Паўлюкевіч прыслалі сказаць, што ён не паедзе ў брыгаду датуль, пакуль паўстанцы ня адгоняць бальшавікоў (у той час ён лічыўся брыгадным доктарам). Ён, мусіць, спадзяваўся, што калі палякі не памогуць, то паўстанцы адразу разагнаны.

Рада інтэнсыўна вядзе працу. Пратэст праці захаплення бальшавікамі Случчыны быў пасланы бальшавіцкаму ўраду і для апублікаванья — за граніцу. Рада пасылала інструктароў растлумачыць сялянам сучаснае становішча. Рада рэквізіцыю не рабіла, але сяляне самі прывозілі для ўтрыманья войска правізію. К гэтаму часу ўжо зъехаліся ўсе паўстанцы: хто на сваім кані вярхом, другія са стрэльбай, з падводамі, наагул з тым, хто што меў. Хутка сфармаваўся полк, кавалерыйскі атрад і палкавы абоз. Тут жа пры палку была адчынена майстэрня дзеля налады сапсанай зброі. Камандзірам палка быў назначаны кап. Чайка. Ён добра павёў справу. Полк хутка пачаў узбройвацца стрэльбамі, адабранымі ад бальшавікоў. Кап. Чайка ня толькі добра выконваў пастановы Рады, але многа выяўляў асабістай ініцыятывы: палонных выпушчаяў на волю, вымагаў ад падуладных яму афіцэраў не ўжываць цялесных караў, на якія былі вельмі прыткія афіцэры, уперад служыўшыя ў белагвардзейскіх аддзелах. Пры ім быў узяты ў палон чырвона афіцэр з ротай. Чайка ўзяў к сабе на кватэру, каб не даць зьдзекавацца над ім начальніку контрразведкі Мірановічу, а посьля дапросу ў штабе пусыць саўсім. Калі папракалі яго, чаму ён так робіць, то Чайка адказваў: «Ну хоць бы мы самага камуніста выпусцілі, то мы гэтым нічога не трацім, а наадварот, што было б у такога чалавека на душы? Ці мог бы ён больш ваяваць проці нас? Мы павінны біць духам, а не аружжам». Раз, калі паміж гутаркі закранулі асобу камуніста Кецка, то Чайка сказаў: «Такога камуніста німа чаго нам баяцца. Я яму напішу пісьмо, і ён прыедзе да нас».

Кожын дзень паўстанцы рабілі налёты на бальшавіцкія аддзелы, захоплівалі палонных і ваеннае дабро. Часта афіцэры палонных палітрукоў не адсылалі ў штаб, а расстрэлівалі на месцы. Бальшавікі не маглі захапіць жывым ніводнага паўстанца і за гэта вымяшчалі на сялянах. Як прыклад, раскажу адно здарэньне. Адзін раз разьведка паўстанцаў захапіла ў вёсцы Кажушкі роту чырвонаармейцаў, забіла палітрука і вышла зь вёскі. Назаўтра, даведаўшыся аб гэтым, бальшавікі зь вялікім атрадам акружылі вёску Кажушкі, выгналі ўсіх людзей на поле, паставілі проці іх кулямёты і патрэ-

бавалі выдаць маючых зносіны зь беларускімі паўстанцамі. Сяляне маўчалі. Тады бальшавікі началі выбіраць з грамады па твары падазроных і адводзілі ў бок. Калі патрэбны лік людзей быў адабраны, то сталі адганяць грамаду ад абрачоных на съмерць, але грамада не адступалася. Падняўся страшэнны крик і плач дзяцей. Старыя прасілі паставіць іх пад кулі замест сыноў і ўнукаў, кабеты — замест мужыкоў, дзецы не адходзілі ад сваіх бацькоў і моцна пла-калі. У канцы бальшавікам, мусіць, надаела слухаць гэты разъздіраючы душу канцэрт, яны скапілі першых папаўшыхся ў рукі 2-х чалавек, расстрялялі іх і спакойна пакінулі вёску, задаволіўшы свае краважадныя інстынкты.

Справа паўстанцаў ідзе добра. Прыйехала каля 12-ці чалавек, афіцэраў Беларускае Вайсковае Камісіі, каторыя пазорна здээртыравалі. Застаўся толькі кап. Андрэй Якубецкі з 3-ма ці што афіцэрамі, якія сумленна вялі працу да ліквідацыі самога паўстанція. Каля гэтага часу прыяжджае Паўлюкевіч і з Мацэлляй вядуць акцыю процы Прэзыдыюма Рады. Тут неўзабаве ловяць пасланца Чайкі, адбіраюць у яго пісьмо Чайкі, адрасаванае да Кецкі. Сам пісьма гэтага не чытаў, але чуў, што Чайка пісаў пісьмо такога зъместу: «Я знаходжуся ў беларускай паўстанчэскай арміі і многа раблю карысці дзеля нашай ідэі. Белагвардзейская сволачы не пазваляю займацца мордабіццем і аслабаняю палонных». Пісьмо было дастаўлена ў штаб, і Чайку арыштавалі. Арыштаваны сядзеў пры контрразьведцы, начальнікам каторай па-ручнікам Мірановічам быў пушчаны на волю. Трэба сказаць, што пар. Мірановіч за час свайго начальствавання над контрразьведкай многа прарабляў падобных штук: расстрэльваў без суда, кажучы са съмехам: «Уцёк». Завёз за лінію паўстанчаскіх застаў аднаго арыштаванага камуніста Сенюка, кажучы, што брат твой памагаў мне, і вось я хачу аддзякаваць. Сенюк быў пушчан на волю. За астатнюю справу Рада ссадзіла з пасад і арыштавала паручніка Мірановіча і брыгаднага камандзіра Анцыповіча, але праз нейкі час іх выпусьцілі. З пабегам Чайкі началося адступлен'не. У гэты час была асабліва дана воля разыграўшымся страсцям: западазроных у камунізме расстрэльвалі на мейсцы, а палонных аддавалі палікам. У той час была прадастаўлена новому камандзіру кап. Сокал-Кутылоўскуму поўная ваенная дыктатура. Паўстанцаў гналі аж да нэйтральнага пасу. Пачакаўшы і раздабыўшы трохі аружжа і патронаў, паўстанцы яшчэ раз папрабавалі напасць на бальшавікоў. Наступ быў зроблены вельмі ўдачна. Пахвачана было многа палонных, аружжа і ваеннага добра. У часе гэтага наступу пар. Курыловічам (цяпер ён правая рука ў Алексюка) са сваім атрадам і пар. Мірановіч з кавалерыйскім атрадам, за ўкрыццём аднёю кабетай бальшавіка, была зроблена рэквізыцыя — грабёж у вёсцы Макраны. Забрана каля 8 каней і многа вясковага добра. Аб гэтай справе ніхто ня ведаў, пакуль не прышлі сяляне з тэй вёскі з

жалабай у штаб. Тут былі агледжаны стайні кавалерыйскага атраду і частка коней знойдзена, а частку, сказалі салдаты, начальнік Мірановіч з вахмістрам павезлі ў Клецак. Праз гадзіны 2 Мірановіч з вахмістрам вярнуліся, але коні ўжо пасьпелі прадаць. За такую справу камандзер брыгады Сокал–Кутылоўскі прыказаў вахмістра Мірончыка і салдата Сысоева, каторы яшчэ да паўстаньня займаўся бандытызмам, расстряляць, а пар. Мірановіча разжалаваў у радавога. На другі дзень па заніцьці Вызны і Семежава бальшавікі з свайго боку павялі наступ. У Семежава пар. Курыловіч з батальёнам нязначнай часткі бальшавікоў быў акружан, і Семежава было пастыдна пакінута паўстанцамі. На другіх вучастках геройска бараніліся. Прыйкладам узяць, пры абароне Вызны было праяўлена дзіва храбрасці. У гэтym жа баю адлічыўся быўшы пар. Мірановіч, і яму быў вернуты яго чын. Калі паўстанцы зноў былі выгнаны ў нейтральны пас, то група «балахоўствуючых» павела агітацыю, што паражэнню вінавата Рада, бо не дапусціла злучыцца з Балахоўскімі войскамі. У гэты час імі былі атрыманы весткі, што к ім ідзе на помач атрад Балаховіча, і яны гатовіліся расстряляць Раду і самім перайсьці к Балаховічу. Але тут некаторыя радныя давялі ім да ведама, што калі яны ня спыняць сваёй прапаганды, то Рада, пакуль з'яўляецца аўтарытэтам у паўстанцаў, аддасць усіх зраднікаў бальшавікам. На шчасце, спрачацца ня прышлося доўга, бо бальшавікі падаслалі конынцы і інаплеменныя аддзелы, так што чырвоная ляпа камуністаў гатовілася захапіць паўстанцаў са штабам. Палякі ж, ідуучы на сустрач бальшавікам, далі права бальшавіцкаму войску на 96 гадзін зайсьці і за нейтральную зону, праследуючы партызанаў са штабам. Прыйшлося перайсьці граніцу. Тут палякі паўстанцаў разаружылі і інтэрнавалі. Частка, праўда, асталася, і пайшла ў лясы, а частка «балахоўствуючага» элемэнту пайшла ў «Зялёны Дуб» к атаману Дзяргачу. Тут ужо «балахоўствуючая» група дала волю сваім страсцям, так што жыхары Случчыны многа пацярпелі ад іх. Скора зылківідовываецца і «Зялёны Дуб», тагды адны «балахоўствуючыя» паступаюць на службу зраднікам беларускай справы, Алексюку, другія ў польскую дыфэнзыву і крадуць у сялян, каторыя пад бальшавікамі, коней. Выдаюць галавой Беларускіх дзеячоў палякам і бальшавікам. Як, напрыклад, Мацэля, служачы ў польскай дыфэнзыве, аддаў бальшавікам беларускага дзеяча Бабарэку і паляком — Дубіну^{*}. Але колькі «балахоўствуючыя» ні кампрамітавалі Слуцкіх Паўстанцаў, у жыхароў Случчыны асталіся самыя лепшыя ўспаміны аб паўстаньні. Цяжка далося бальшавікам арганізовываць власныя і павятовыя іспалкомы, бо сяляне адмаўляліся прымаць удзел, кажучы: «Мы выбралі Раду і па 10 разоў не будзем выбіраць». А ў вёсцы Гулевічах сабралі сход выбраць сельсавет. На сход пры-

* Гаворка йдзе пра Ўласа Дубіну, арыштаванага польскімі ўладамі ў Вільні ў 1921 г. ды высланага тады ж у Літву.

шоў адзін стары дзед, каторы, мабыць, даўно не хадзіў на сходы. Доўга слухаў стары на сходзе спрэчкі, а потым у канцы сказаў: «Што вы пераліваецце з пустога ў парожнае, яшчэ няма 5-ці хлопцаў—паўстанцаў зь вёскі, нешта ж і яны думаюць». Пасъля гэтага сход ні з чым разышоўся.

Дык вось. Аддаўшы сваіх сыноў на алтар Бацькаўшчыне, сяляне веруць, што доўгачаканую волю здабудуць, і гэтая вера ў сялян Случчыны ніколі не памрэ.

Коўна, 7 Красавіка 1922 году.

*БДАМЛіМ, ф. 3, вол. 1. спр. 56, арк. 157—163. Аўтэнт., маш.
Апубл.: Спадчына. 1995. №6. С. 15—31.*

133.
Васіль РУСАК
ДУМКІ АБ СЛУЦКІМ ПАУСТАНЬНІ*

Адным зь яскравых змаганьняў за дзяржаўную незалежнасць Беларусі, каб надзеяць свой панцыр, каб у будучыні ізноў не папасці ў каляніяльную залежнасць ад другіх народаў, было Слуцкае Паўстанье ў лістападзе — сьнежні 1920 г., у якім прымала ўчастце — дабравольна ўсё здольнае насіць зброю населеніне Случчыны. З усіх тагачасных паўстанчых рухаў на Беларусі адно Слуцкае Паўстанье ясна паставіла мэтаю свайго змаганьня Вольную і Незалежную Дзяржаву Беларусі. Вызначаецца яно й тым, што было прайвай волі й жаданьня ўсіх толькі ўзброеных змагароў—паўстанцаў, але ўсія Случчыны, бо вялося згодна з фармальнай пастановай усяго жыхарства <...> **

Паўстанье распачалося па загаду Рады Случчыны, якую выбраў і якой даручыў выкананыне сваёй волі зъезд Случчыны, што адбыўся 14—15 лістапада 1920 г. пад маім кіраўніцтвам. І ўжо 21 лістапада была першая ахвяра праліцця крыві сябра паўстанца Ф. Валодзькі <...>

З Паўстаннем Случчыны салідарызавалася тагды ўся Беларусь. Беларускія жаноцкія арганізацыі прыслалі 1-му Слуцкаму палку палкавы съязг нацыянальны з Пагоняй, вышытымі на ім словамі прысьвячэння: «Тым, якія першымі паўсталі і пайшли паміраць, каб жыла Бацькаўшчына!» <...>

Вораг быў у чысленнай перавазе і падгатаваны к вайне. Мы былі ў меншым ліку — хто ня быў малы, ня будзе вялікі! 12 тысяч паўстанцаў з аружжам у руках цэлай Случчыне сказаці голасна: «Гнаць польскіх паноў і маскоўскіх камісараў! Нехай жыве Вольная Беларусь!» <...>

Так, пад нацыянальным съязгам і Пагоняй вастанаўлівалася традыцыя сівой мінуўшчыны з 1249 г., калі былі разьбіты батыйскія поўчышчы на рацэ Няцеча каля Койданава¹⁹⁴. Рада Случчыны, як кіраўнічы орган паўстанья, прытрымоўвалася дзяржаўных прынцыпаў, прагалошаных на 1-ым Усебеларускім зъездзе 5—17 сьнежня 1917 г. і Граматы акту 3 25 сакавіка 1918 г. *** аб дзяржаўнай незалежнасці Беларусі ў этнографічных межах: Беларуская Дзяржава мае быць Рэспублікай. <...>

НАРБ, ф. 459, вол. 1, спр. 13, арк. 48—49 адв. Аўтэнт., рук.

* Дата напісаньня невядомая.

** Далей нечытаельна.

*** Маецца на ўзвaze Трэцяя Ўстаўная Грамата БНР.

134.

ГОЛАС БЫЛОГА СТАРШЫНІ ЗЬЕЗДУ СЛУЧЧЫНЫ

1936 г.

Пазнаёміўшыся з гістарычнымі дакумэнтамі, якія адносяцца да Слуцкага Паўстаньня і заслухаўшы некалькі дакладаў па гэтаму пытанню ўдзельніка Паўстаньня гр. Бусла, Рэдакцыя нашае часопісі ахвотна ўзяла на сябе абавязак знаёміць грамадзянства з гэтай вялікай беларускай гістарычнай падзеяй. Уважалася, што факт Слуцкага Паўстаньня ставіць нас, беларусаў, на адну плошчу з перадавымі народамі СССР (грузінамі, украінцамі), якія пасъля развалу расійскай імпэрыі хоць і не змаглі ўтрымаць сваю палітычную незалежнасць, то ў кожным выпадку вялі за яе ўпорнае змаганыне. Мы нат уважалі, што з гісторыяй Слуцкага паўстаньня варта было б знаёміць ня толькі сваё грамадзянства, але й іншыя народы. Фактам барацьбы за сваю незалежнасць беларусы маглі б здабыць толькі пашану.

На жаль, не заўсёды й ня ўсё ў нас робіцца для таго, каб умацаваць свае пазыцыі. Беларусы часта, съведама ці ня съведама, ідуць па лініі сабезьнішчэння. Штосьці падобнае праявілася ў некаторых кругах беларускага грамадзянства і ў адношаньні да Слуцкага Паўстаньня. Хадэкі паставіліся да яго негатыўна. Нэгавала яго і бел. санацыйная прэса. А ў ня так даўно выданай брашуры кс. Ад.Станкевіча, лідэра бел. хадэцы (пад назовам «Да гісторыі беларускага палітычнага вызваленія»), знаходзім наступнае: «У канцы 1920 г. — беларускае Слуцкае паўстаньне проціў бальшавікоў: арганізавала яго, пры падтрыманні польскага гэнэральнаага штабу, беларуская Найвышэйшая Рада». Што пабудзіла кс. Станкевіча да такога цвярджэння, якія ён меў на гэта дадзеныя — нічога наведама.

Каб дакладней высьветліць гэтую справу, рэдакцыя «Золака»¹⁹⁵ зьвярнулася ды былога Старшыні Зьезду Случчыны і ўдзельніка Паўстаньня інж. В.Русака з просьбай сцвярдзіць сапраўднага характару Слуцкага Паўстаньня. Гр. В.Русак на ўспомненым Зьездзе ў 1920 г. быў выбраны да Рады Случчыны, якая тагды на тэрыторыі Случчыны зьяўлялася адзінай вышэйшай уладай і якая кіравала Паўстаньнем. Гр. В.Русак надаслаў нам абшырны ліст, які з тэхнічных прычын цалком тут надрукаваць ня маем магчымасця, а падаем толькі зъвест яго і некаторыя цытаты.

Аўтар выказвае ў лісьце пажаданыне, каб удзельнікі пэўных гістарычных падзеяў нядаўных дзён забіралі голас у справе гэтых здарэнняў, бо часта гісторыка-літаратары, пішучы аб фактах недалёкай нашай мінуўшчыны, або зусім з імі незнёмы, або надаюць ім фальши-

вае асьвятле́ньне. Асабліва важным уважае В.Русак знаёмства нашай моладзі з беларускай гісторычнай сапраўднасцяй.

Адноса самаго Паўстаньня б. Старшыня Зьезду падае наступнае: «Пасланец (жанчына)^{*}, які перабраўся з Менску праз 2 франты, сказаў, што Менск чакае на падзеі на месцах і што кірауніцтва пры дадзеных ўмовах з аддаленага цэнтра немагчыма». Напярэдадні Паўстаньня «ішла ўнутраная, арганізацыйная праца, каб не дапусціць у кірауніцтва пайстальнем авантурызму». «На выпадак, калі пратэст будзе мець значэнье^{**}, то [трэба] падпрарадковавацца Менскаму беларускаму цэнтру. У адношаньні да іншых беларускіх цэнтраў гр. В.Русак зазначае, што Слуцкімі беларускімі ўладамі паставлена было пры азбройным змаганьні навязаць зносіны з Урадам Беларускай Народнай Рэспублікі ў Коўне і з «Найвышэйшай Радай» у Варшаве, каб праз іх падаць пратэсты заграніцай і знайсьці падтрыманьне ў няроўным змаганьні. Для гэтых Урадаў дзіверы былі адчыненыя... каб выканаць сваю гісторычную місію... Ніякіх загадаў і распараджэнняў ад іх^{***} не паступала і ніякіх дырэктываў ніхто Радзе^{****} не даваў. Яна выпаўняла волю насельніцтва, і толькі».

З пададзеных вытрымак відаць, што Слуцкае Паўстаньне (як гэта ў свой час ужо гаварылася!) было арганізавана самымі Случчакамі і вялося пад іх уласным кірауніцтвам, а не «Найвышэйшай Рады» ды яшчэ з дапамогай польскага гэнэральнаага штабу, як гэта цвердзіць кс. Станкевіч...

Золак. 1936. №1 (7). С. 14—15.

^{*} Гаворка йдзе пра Любу Зяньковіч.

^{**} Пратэст Беларуское Рады Случчыны ўраду РСФСР.

^{***} Вышэй узгаданых урадаў.

^{****} Радзе Случчыны.

135.

ВЫТРЫМКА ЗЬ НЕВЯДОМАГА АРТЫКУЛА В. РУСАКА*

<...>

Являясь выражителем воли народа, Слуцкая рада диктует твердо стоять за независимость родной Белоруссии и защищать интересы крестьянства от насилия со стороны чужеземцев–захватчиков и в случае потребности даже силою оружия, несмотря на количественный перевес врага, думая, что наше дело — дело правды, а правда всегда **переможет**.

В волостях и деревнях восставали Белорусские Национальные Комитеты, организовывалась самооборона. Рада Слуцчины создала регулярные воинские белорусские отделы, ядром чего являлась милиция. Тем временем, большевики приближались уже к Слуцку. Времени было мало и обороны не была организована, для этого главное воинское белорусское командование, созданное при Раде Слуцчины, издало приказ частям и милиции оставить Слуцк и собираться в Семежеве, где в общем количестве объединилось около 10 000 повстанцев. Здесь же в Семежеве создался белорусский Слуцкий полк под командованием полковника Гаврилова и сразу же, хотя не имели достаточного количества оружия и обмундирования, приступили к вооруженной борьбе с большевиками. В свое время в Семежеве возник и второй белорусский Грозовский полк, состоящий исключительно из молодежи Грозова, под командованием капитана Семенюка. Из Слуцкого и Грозовского полка образовалась Первая слуцкая дивизия, командование которой вначале поручили капитану Анциповичу, затем капитану Сокол-Кутыловскому. И так организованная первая белорусская дивизия 27-го ноября 1920 года пошла в кровавый бой за родную Беларусь. Бои разворачивались около деревень Быстрица, Верабейчицы, Васильчицы, Черногубова, Василишки, Дашнова, Лютавичи, Мацкевичи около Копыля, Тимковичи, Вызна и другие. Во многих пунктах повстанцам удалось не только задержать большевиков, но и отобрать у них деревни и местечки. К примеру, повстанцы забрали у большевиков Тимковичи и другие местности.

Большевики имели большие потери убитыми и ранеными. Многие красноармейцы слушали призыв Рады Слуцчины, которая обращалась к ним с адмисловыми (**дословно**) возваниями, чтобы сдавались в плен или переходили на сторону повстанцев. Видя это, большевистское командование направило против повстанцев более надежные коммунистические части, которые не так легко сдавались,

* Арыгінал артыкула ня выяўлены. Дата напісання невядомая. Пераклад на расейскую мову зроблены ў 1946 г. тлумачом съледчай часткі НКВД БССР.

проводили массовые аресты и расстрелы среди жителей. Белорусские повстанцы, не имея надлежащее количество оружия и обмундирования, не могли давать отпор большевикам и вынуждены были отступать к реке Лань. Позже все-таки еще несколько раз повстанцам удавалось делать удачные контратаки, набывать перемогу, но защитить Беларусь от большевиков они не смогли. 28-го декабря 1920 году Слуцкая дивизия вынуждена была перейти польскую границу. Здесь же поляки разоружили и интернировали вначале около Синявки, а затем в Белостоке.

Часть повстанцев, однако, не отдала оружия полякам. Эти повстанцы пошли в слуцкие леса, организовались в отделы и еще целыми годами с неслыханной настойчивостью боролись с большевиками, до тех пор, пока совсем не были побеждены.

Случчаки, таким образом, дали Белоруссии множество борцов за лучшую долю, дали много прекрасных деятелей.

<...>

Переводчик следственной части НКВД БССР,
мл. лейтенант Турко (подпись)

НАРБ, ф. 459, воп. 1, спр. 5, арк. 11—13, 15. Аўтэнт., рук.

136.

ЛІСТ ВАСІЛЯ РУСАКА КАНСТАНЦІНУ ЕЗАВІТАВУ

1 сакавіка 1944 г.

м. Прага

Вельмі шаноўны сябру К. Езавітаў.

На Ваш ліст і матэрыялы па Случчыне адказаў пісулькай, цяпер пішу ліста. Пачну з надрукаванага ў [часопісе] «Б[еларус на] варце»¹⁹⁶. Артыкул набліжаеца зусім да прауды, але самае галоўнае не дагаворана і яно ні можа быць дагаворана, бо ўсю складну ператасоўку праводзіў я і знаў Сяргей Бусел, якога зь Вільні вывязылі. Часцічна знаю Пракулевіч. Пасля зъезду ў Менску ўлетку 1920 года¹⁹⁷, на якім былі слuchакі, мы былі звязаны партыйна дысыплюнаю, і таму было роблена мною як бы за кулісамі і толькі, калі ўжо ні можна было выйсьці з палажэння, браўся афіцыйна. Станавілася так справа, што ўся праца папярэдніх гадоў (гл. «Нашую Думку» за 1921 год, № 9, 10, 11*) магла б пайсьці не на карысць Беларускага Нацыянальнага Адраджэння. «Тройка» — Паўлюкевіч, Мацэля і Бочка, якія арганізовывалі мітынг у Слуцку, выбраўшы 9 дэлегатаў на папаўненіне Беларускага Нацыянальнага Камітэту, і ў гэты способ захапіць у сваё кіраўніцтва Камітэт, было зроблена ўсё, каб гэтага не сталася, а пры пераговорах прышлі да згоды сазваць зъезд Случчыны разом, каб ужо зъезд выдзяліць кіраўніцтва. Ужыта слова ні Слуцкага павету, а Случчыны з шыршим зъместам, бо былі прадстаўнікі і з другіх паветаў. Прадстаўнікі былі: ад вёскі па 2 дэлегаты, а ад беларускіх арганізацый па 5.

Уся ідэя нацыянальная праца вялася дужа сціскла; былі вызваны вучні зь мест, сябры «Папар[аць]-Кветкі», каб намеціць кандыдатаў на месцах, і праводзілі выбары. Першы дзень зъезда — 14 лістапада 1920 года, і выбары старшыні прайшли як найлепей. Тагды «тройка» бачыць, што ўсе яе камбінацыі з Балаховічамі йдуць на змар, рашилі папробаваць тэрор. З гэтаю мэтаю быў арестованы Асвяцімскі і пушчана правакацыя на старшыню зъезда Васіль Русака, а гэта ўжо іх была бес tactoўнасць, бо на яго ні мог ніхто маральна сказаць слова, яго добра ведалі як аднаго з чэсных змагароў-рэвалюцыянераў, беларускіх дзяржаўнікаў. На другі дзень, 15 ліст., пайшло бурленье, пачалі ўносіць рэзалиюцыі. Іх было трох. Каб ні разбіваць галасоў, адна была зьнята, дзе коратка вітаўся ўрад Народнай Беларускай Рэспублікі**. Дзьве другія былі прыняты для ўжытку, і старшыня пасля прыняцца аканчальна зьбіў Паўлюкевіча, а tym самым даў значаць брату Балаховічу, што німа што ў Случчыне рабіць.

* Узгадваеца артыкул Юркі Лістапада «Узьбіліся на свой шлях», зъмешчаны ў віленскай газэце «Нашая Думка» ў 1921 г. Гл. с. 142—152.

** Маецца на ўвазе ўрад В. Ластоўскага.

Пасьведчаныне

для міністру Культуры і Краеведчанія
Імя Русак
Прозвішча Русак
Службовы аддзел у дзень выдачи
пасьведчаныня Адміністрація
Адміністрація
пасада Канцлерыя Адміністраціі
з афіліацыем у 1^{му} дзяржавнай институціі
Приняты у Беларуское Войска прыказам Беларуское Вайсковае Камісіі 11 сакавіка 1921 № 213-34

3

Беларуская Вайсковая Камісія.
Дэкрэт Галоунакамандуючага
В. П. з дн. 22/х 1919 г. № 3760/І
№ пасьв. 182-
Дата 12 сакавіка 1921

ПАСЬВЕДЧАНЫНЕ.

БЕЛАРУСКАЯ ВАЙСКОВАЯ КАМИСІЯ
 Легітад
 Беларуское Войско
 Вайсковая Камісія

Пасьведчаныне В.Русака, рэвідэнта БВК.

Гэта было так: посьле прыняцца рэзалюцыі, дзе віталася Найвышэйшая Рада БНР, старшыня зъезду, знаучы, што П. Жаўрыд меў грамату ад Найвышэйшай Рады БНР, зараз жа даў міма чаргі слова яму як прадстаўніку Найвышэйшай Рады <...> [Тут балахоўцы] кінуліся крычаць: «Як то!»... Тагды старшыня <...> усьцешыў і разъясныў, у чым справа, і ўсе крыкі ўжо няўмесны, паколькі прынята рэзалюцыя аб прызнанні Рады БНР і мусімо^{*} яе камісара. Пасля чаго была выбрана Рада Случчыны зь 17 асоб, якая зь сябе выдзяліла Прэзыдыюм з 7 сяброў, старшынёю быў Ул. Пракулевіч.

Пасля зъезду разъвярнулася гарачая рэвалюцыйная праца, бо час ні ждаў. У Слуцак наплыўвала многа народу, якія ўцякалі ад маскоўскай навалы. Быў выдан пратэст на імя народнага камісара Леніна праз дэлегацыю, якая была пры польскім штабе пры [перамовах] па перамір'ю, што да ўвода Чырвонай арміі на Беларусь, паколькі яе прызнаюць пры перамір'і, і што калі ня будзе прыняты гэты пратэст к пагоджаным, то Рада Случчыны, выпаўняючы волю жыхарства, павядзе яго на аружнае змаганыне. У даны срок отпаведзі ні было, тагды Рада Случчыны дадала заяву аб зборцы ў мяст. Семежава і прыняцца фарміраваныя 1-е Слуцкай брыгады войск БНР, так што збылое міліцыі арганізоўвалі ўжо войска на барацьбу з ворагамі за Дзяржаўную Незалежнасць Беларусі.

* Наступнае слова нечытэльнае.

Каб паказаць перад съветам ужо сваю правату і за што змагацца, Рада Случчыны 28—29.XI.1920 г. у м. Семежаве выдала Дэклярацыю, якая дзялілася на ўступ і 8 аддзелаў пры ім. Да Семежава прыехаў прадстаўнік Найвышэйшай Рады Тэрэшчанка, які, убачыўши, як стройна радамі йшлі жаўнеры Случчыны, расплакаўся, раздаваў усё, што меў. На паседжаньні Рады гаварыў, што ён увойдзе ў перагаворы з Польскаю ўладаю і паможа нам амуніцыяй і аружжам, к таму што Вайсковая Камісія ў Лодзі вышле афіцэраў <...> Аб ніякай помачы амуніцыяй і аружжам ня было ні слуху ні духу, а некалькі афіцэраў прыбыло. Частка іх была сумленна і нават патрыятычна <...>, другая нечага баялася, і яны пакінулі Семежава. Пасьля ўдачных і няўдачных баёў (гл. сводку ў «Новым Шляху», 25 лістапада 1937 года; № 3(24)).* <...>

* Што датычыцца асобаў, іх харектарыстык, то проста ўстрымоўваюся, паколькі ні знаю, у якім яны стане ёсьць і дзе. Знаю толькі, што Кутылоўскі-Сокал у Ганцавічах цяпер, а Якубецкі ў Дзьвінску. Уладзімер Пракулевіч быў пракурорам суда, Павал Жаўрыд — юрыст пасьля Варшаўскага ўніверситету. Паўлюкевіч — ваенны ўрач. Мацэлі, здаецца, Вы яго знайлі, бо некаторы час быў у Менску ў Вайсковай Камісіі, потым Рада Случчыны дала дзеля сувязі ў штаб Балаховіча, як і Балаховіч і Савінкаў далі нам афіцэра дзеля сувязі. Бо Рада Случчыны вяла зь імі контакт толькі як з вайсковымі і не ўступала ў другія якія бы то ні было перагаворы, каб гэтыя польскія найміты не скампраметавалі ў вачох грамадзянства і Беларусі справы незалежнасці. Бо прызыў у Рады Случчыны быў: «Ні польскага пана, ні маскоўскага камісара». Хаця ж гэта з^{*} увайшло як слуцкае паўстаньне, але правідлова яго можам назваць «Барацьба Случчыны ў 1920 г. за дзяржаўную незалежнасць Беларусі прыці акупацыі».

НАРБ, ф. 459, вол. 1, спр. 9, арк. 35—39. Аўтэнт., рук.
Апубл.: Спадчына. 1995. №6. С.31—36.

* Наступнае слова нечытэльнае. Магчымыя варыянты: зь літаратуры, з мэмуараў.

137.

**Антон СОКАЛ–КУТЫЛОЎСКІ
МАЕ ЎСПАМІНЫ АБ СЛУЦКІМ ЗБРОЙНЫМ
ЗМАГАНЬНІ З БАЛЬШАВІКАМІ Ў 1920 ГОДЗЕ¹⁹⁸**

Не пазъней за 7 сьнежня 1944 г.

Я маю шчасьце і гонар сёньня падзяліцца з вамі сваімі асабістымі ўспамінамі, што мне давялося чуць, бачыць і перажываць ў звязку з Слуцкім падзеямі.

24 гады таму назад у лістападзе месяцы 1920 году невялікая кучка інтэлігенцыі і сялян Случчыны ўхапілася за аружжа і кінулася фанатычна бараніць сваю мілую Случчыну ад бальшавіцкай навалы.

Ці ж ня былі дарэмнымі тыя ахвяры, якія нацыянальна–съведамыя случакі злажылі на аўтар свае дарагое Бацькаўшчыны, бяручы ўдзел у змаганьні? Што ж змусіла гэтую невялічкую кучку людзей выступіць са зброяй у руках супроць непараўнанына большае сілы ворага?

Каб на гэтыя пытаньні даць сапраўдны адказ, прыходзіцца сягнуць некалькі назад, у гісторыю царскае Рasei астатніх 20 год. Як ведама, пры расейскім урадзе ня было нават і мовы пра Беларусь. Расейская гісторыя гэткае назвы ня знала. Замест беларусаў, ісконных жыхароў свае Бацькаўшчыны, значыліся «жители Северо–Западнага края России». Ясна, калі не вызнавалі беларускага народу, то ня вызнавалі і беларускія мовы, а, значыць, ня лічылі за патрэбнае і адчыняць беларускія школы, і друкаваць беларускія кнігі, газэты ды разьвіваць беларускую літаратуру. Беларускі народ, на думку русіфікатараў, павінен быў паступова забыць сваё паходжаньне і нацыянальна сканаць.

Рэвалюцыя 1905 году ўскалыхнула разам з іншымі народамі і наш беларускі народ. Пачынаючы ад 1906 году, пачала выходзіць у Вільні 1–я беларуская газэта «Наша Доля»¹⁹⁹. Праўда, па выпуску некалькі нумароў яна сканала за сваю выразна пастаўленую ідэалёгію — змагацца за зямлю і волю свайго народа аж да адзысканья незалежнасці. На яе месца з'явілася новая газэта — «Наша Ніва»²⁰⁰, якая праводзіла незалежніцкую думку беларускага народа ў асабах яго лепшых прадстаўнікоў — пісьменнікаў, літаратараў, паэтаў і грамадскіх дзеячаў. Думка іхная праводзілася ў самую гушчу народную, асабліва пры дапамозе народных настаўнікаў–беларусаў, хаця і працуочных у школах рускіх.

Навакол «Нашае Нівы» пачалі гуртавацца выдатныя сілы, якія ўсьвядамлялі народ імкнуща заняць па праву тое месца сярод іншых народаў, якое беларускі народ займаў у часы свайго неза-

лежнага жыцьця, у тыя часы, калі беларускі народ быў багаты і славуны, знаны далёка, як кажа паэт Янка Купала, «за літоўскай і ляшской зямлёю».

1-ая сусьеветная вайна 1914—1918 гадоў шмат затрымала дзейнасць разьвіцьця дзяржаўнага руху, бо беларусы ў сілу ваенных падзеяў былі расцягнуцца па ўсёй амаль царскай імперыі. Праўда, ужо пры нямецкай ваеннай акупацыі ў большай частцы Беларусі, хоць і з вялікімі цяжкасцямі, але пачалі ў 1915 годзе адчыняцца (на Горадзеншчыне і Віленшчыне) школы зь беларускаю выкладаваю моваю.

Лютайская рэвалюцыя 1917 году дала вялікую мажлівасць да нацыянальнага гуртаваньня. Па ўсіх вайсковых частках, дзе толькі мелася пэўная значная колькасць жаўнераў—беларусаў, арганізоўваліся нацыянальныя беларускія гуртки, з мэтаю аб'яднання беларусаў, каб, вярнуўшыся на Бацькаўшчыну, ужо ў арганізаваным выглядзе, прыступіць да адбудовы свае дзяржаўнасці.

25, 26 і 27-га сакавіка на зьезьдзе ў Менску ад усіх беларускіх арганізацый было ўхвалена дамагацца перабудовы Расейскае імперыі, у якой Беларусь заняла б месца аўтаномнай рэспублікі. На tym зьезьдзе выбралі Беларускі Нациянальны Камітэт²⁰¹. Хутка там жа, у Менску, утварылася Вялікая Беларуская Рада²⁰², якая ўзяла на сябе агульнае народнае прадстаўніцтва.

У шмат якіх гарадох, дзякуючы рэвалюцыі наму ўздыму, адбываліся беларускія зьезды і закладалася шмат розных беларускіх арганізацый. Усё гэта вымагала стварэння адзінага кіраўнічага органу і заняцца беларускім народам выразна-акрэсленага становішча.

Тады зъявілася думка — склікаць Усебеларускі Кангрэс, у якім узялі бы удзел прадстаўнікі ад усіх гарадоў і паветаў Беларусі, а таксама ад розных партый і палітычных кірункаў.

Склікала Ўсебеларускі кангрэс Вялікая Беларуская Рада. Кангрэс адчыніўся ў Менскім гарадскім тэатры 5-га сінеглядня 1917 году. Усіх дэлегатаў прыехала з усіх куткоў Беларусі 1167 чалавек*. За старшину Зъезду абраўся дацэнт Іван Сераду²⁰². Зъезд—Кангрэс праводзіў свою працу два тыдні. Калі бальшавікі спасыцераглі, што бальшыня дэлегатаў зъезду стаіць на дзяржаўным гледзішчы, дык ужо 17-га сінеглядня бальшавікі абставілі панцырнікамі і кулямётамі будынак Менскага Шляхецтва, у вялікай залі якога адбываўся Кангрэс, і сілаю аружжа, уварваўшыся ў будынак, пачалі разганяць дэлегатаў Кангрэсу. Нягледзячы на гэта, Кангрэс паспрабаваў вылучыць спасярод сябе Раду Кангрэсу, якая потым ператварылася ў Раду

* Іншыя кірыніцы падаюць розныя лічбы колькасці дэлегатаў на Ўсебеларускі зъезд 1917 г.

Беларускай Народнай Рэспублікі. Лёс як сябраў Рады, так і Кангрэсу ўсім добра вядомы: хто ня быў забіты або арыштаваны, змушаны быў уцякаць за межы або хавацца сярод неабсяжных беларускіх пушчаў і балотаў.

19-га лютага 1918 году Беларуская Рада ўзяла ўладу ў Менску ў свае рукі, і калі 25-га лютага нямецкія войскі занялі Менск, дык Рада працягвала сваю працу. На паседжаныні 25-га сакавіка 1918 году выдана III Устаўная Грамата, якая абвесьціла Беларусь Незалежнай Народнай Рэспублікай, аб чым былі паведамленыя замежныя дзяржавы.

Рада БНР магла працаваць да сънежня 1918 году, а калі бальшавікі ізноў занялі Менск, — выехала ў Горадню і Вільню, дзе і працягвала сваю працу. Пазней яна змушаная была выехаць за межы.

Так прайшоў 1919 год і большая частка 1920 году. На беларускіх землях паявіліся новыя гаспадары — палякі, якія тады змагаліся з бальшавікамі і адначасова рабавалі беларускае дабро і разбурали беларускую зямлю.

У лістападзе 1920 году, калі слабыя польскія войскі адыходзілі ўсё далей і далей на захад, а бальшавікі занялі Менск і пагражалі Слуцку, у Слуцку выбухнула, як называюць, паўстаньне, хаця я не могу назваць такі чын паўстаньнем, бо то было народнае змаганьне за сваю Бацькаўшчыну.

Трэба ведаць, што здаўна Случчына адыхрывала выдатную ролю ў жыцці беларускага народу. Случчына заўсёды давала вялікую колькасць інтэлігенцыі. Значная частка дэлегатаў 1-га Усебеларускага кангрэсу прыехала з Случчыны. На Случчыне ў туго пару пражывала болей за 300 афіцэраў усіх радоў аружжа і рангаў. Ад прапаршчыка да генерала ўключна. Ня мала знаходзілася і розных цывільных спэцыялістах. У Слуцку аж ад 1918 году існаваў Беларускі Нацыянальны Камітэт. Камітэт трymаў цесную сувязь з Радаю Беларускае Народнае Рэспублікі і Беларускім Урадам.

Дзеля арганізацыі самаабароны ўтварылася народная міліцыя ў складзе да 500 чалавек зь беларускімі камандзірамі.

На жаль, у туго пару сярод кіраўнічых вярхоў Камітэту пачаў прыкмячацца развал. Утварыліся два кірункі: адзін — пад старшинствам Паўлюковіча, які стаяў за цеснае супрацоўніцтва з палякамі, а другі — незалежніцкі, з судзьдзём Пракулевічам на чале. Каб ня даць Паўлюковічу разгарнуць сваёй работы па зьбліжэнню з палякамі, ініцыятарская група Незалежніцкага камітэту пастановіла склікаць зъезд Случчыны.

На зъезд прыехала з 15-ці валасьцей і гораду Слуцку 107 дэлегатаў. Зъезд адкрыўся 14-га лістапада 1920 году ў багата прыбрацай залі дому пана Вайніловіча²⁰⁴. Зеляніна ў перамежку з нацыянальнымі бел-чырвона-белымі сцягамі запаўняла залю і трыву-

ну. У прысутных панаваў съяточны, прывозьняты і ўсхаляваны настрой.

Старшынёй зъезду абрали Васіля Русака, а за віцэ-старшыню — адваката Пракулевіча.

Пасля адчынення Зъезду і прывітання собраных дэлегатаў, з дазволу старшыні Зъезду, узыйшоў на tryбуну малады чалавек у чорным паліто і з белым шалікам на шыі, дастаў з левай бакавой кішэні паліто складзеную паперу і сказаў, што ён, Паўла Жаўрыд, прыехаў з замежжа і прызначаны эміграцыйным урадам Беларускай Народнай Рэспублікі камісарам на Случчыну. Тут жа ён зачытаў дэкрэт аб сваім прызначэнні камісарам.

Гучныя воплескі ўсёй залі былі адказам Паўлу Жаўрыду. Гэтыя воплескі разам з тым былі выяўленыем падпарадкованасці ўраду БНР.

На Зъездзе выступала да 10 дэлегатаў з прамовамі. Апрача старшыні В. Русака прамаўлялі: кап. Анцыповіч, кап. Самусевіч, Юліян Сасноўскі, Г. Грынько і іншыя. Усе прамоўцы зь вялікім уздымам выказваліся, што Случчына не прызнае ніякае чужое ўлады на сваёй зямлі, а толькі ту ю ўладу, якая абрана самім Беларускім Народам.

Дзеля того, што час быў надта трывожны і кожная мінuta была дарагою Зъезду, Зъезд працягваўся ўсяго адзін дзень*, і за гэты дзень паспэў выбраць так званую Раду Случчыны. Рада Случчыны складалася з 17-ці асобаў і пераняла ўсю ўладу на Случчыне. Старшынёй Рады абрали Пракулевіча, а сябрамі Васіля Русака, Івана Біруковіча, Аляксея Кабычкіна, Юліяна Сасноўскага, Грыгора Грынько, кап. Анцыповіча, Паўла Баня і іншых.

Зъезд вынес наступную рэзалюцыю:

«Першы Беларускі Зъезд Случчыны, скліканы ў ліку 107 асобаў, вітае Раду Беларускае Народнае Рэспублікі і заяўляе, што ўсе свае сілы аддашыць на адбудову Бацькаўшчыны. Зъезд катэгарычна пратэстуе супроты заняцьця нашае Бацькаўшчыны чужацкім і самазванымі савецкімі ўладамі.

Хай жыве Вольная, Незалежная Беларуская Народная Рэспубліка ў яе этнаграфічных межах!»

Адначасна ўхвалена было неадкладна прыступіць да падрыхтоўкі збройнага змагання. Таму ў той жа вечар некалькі чалавек з дэлегатаў Зъезду выехалі па вёсках у воласці Грозаўскую, Грэскую, Цараўскую, Раманаўскую, Чапліцкую, Быstryцкую, Старобінскую, Вызвянінскую, Копыльскую, Цімкавіцкую, а таксама і ў іншыя суседнія воласці.

Праз колькі дзён Рада Случчыны выдала дэкларацыю, у якой гаварылася:

* Аўтар памыляецца: Зъезд працягваўся два дні.

«У мамэнт самавызначэння ўсіх народаў і змаганьня іх за сваю самастойнасць і свабоду Беларуская Рада Случчыны, выконваючы волю сялянства, паслаўшага яе і даверыўшага ёй абарону незалежнасці нашай Бацькаўшчыны — Беларусі, заяўляе ўсяму съвету аб асноўных дамаганьнях беларускага сялянства: 1) Беларусь павінна быць вольнай, незалежнай рэспублікай у яе этнографічных межах. 2) Абвяшчаючы аб гэтым і зъявляючыся выразіцелькай волі народу, Слуцкая Рада дэкларуе цывёрда стаяць за незалежнасць роднае Беларусі і бараніць інтарэсы сялянства ад гвалту з боку чужаземных захопнікаў. 3) У выпадку патрэбы Слуцкая Рада будзе бараніцца нават сілаю аружжа, нягледзячы на лічбовую перавагу ворага.

Мы верым, што наша справа ёсьць справа праўдзівая, а праўда заўсёды закрасуе!»

Рэзалюцыя Слуцкага Зьезду і дэкларацыя Слуцкай Рады былі за-праўднымі клічамі падымацца на народнае змаганьне за права і волю народу на ўласнай зямлі, бо вораг ужо зъбіраўся паняволіць нашую цудоўную, багатую, каханую Случчыну.

Кліч адгукнўся моцнымі рэхам. Усюды па вёсках і мястэчках утвараліся нацыянальныя камітэты, якія дапамагалі Радзе тварыць збройную сілу.

Асноўным ядром гэтае збройнае сілы зъявілася беларуская міліцыя. Да яе гарнуліся ўсе, каму была дарагою Случчына.

Тады паўсталі пытаньне перад Радай, каму даручыць лёс людзей, што ўзялі зброю ў рукі. На становішча камандзіра прабавалі запрасіць капітана Гэн. Штабу Паверзака і аднаго генэрала-беларуса, пражываўшага тады ў Слуцку. І той, і другі адмовіліся, матывуючы сваю адмову каротка: — «Вас мала!»

Падобныя ж заўвагі можна было пачуць і ад некаторых сялян і ад інтэлігенцыі. Нават, памятаю, мой родны бацька сказаў мне: «Сыне, куды ты йдзеш? Вас мала, і вы нічога ня зробіце!»

Калі вышэй успомненныя афіцэры адмовіліся ўзяць на сябе камандаваньне, тады Рада Случчыны даручыла мне паехаць у в. Лютавічы Вызынянскай воласці і прывезыці ў Слуцак капітана Гэн. Штабу Паўла Чайку.

Я быў супроць назначэння Чайкі камандзірам збройнае сілы, бо я ведаў гэтага чалавека. Мне прыйшлося ў пачатку 1919 году два месяцы працаўаць у Слуцку пры Ваенным Камісарыяце ў харектары павятовага інструктара па агульнаму ваенному навучанню, а Чайка там жа, пры Камісарыяце, быў ваенным кіраўніком. У працы нам прыходзілася супрацоўнічаць разам, і я пазнаў Чайку як вялікага сымпатыка да савецкай улады. І калі я, па двух месяцах службы, запрапанаваў Чайку кідаць большавіцкі камісарыят і ўцякаць за мяжу, то ён адмовіўся і нават, як я пасъля даведаўся, дапамагаў ваенному каміса-

ру ў Слуцку, кату Лебедзю, мяне знайсьці ў маіх родных месцах, куды я накіраваўся з Слуцку.

Аднак, дзеля таго, што Рада настойліва загадала мне ехаць да Чайкі, я загад Рады выканану. Чайка, хаця і зь вялікаю неахвотаю, а ўсё ж згадзіўся ехаць у Слуцак. Яму Рада і даручыла камандаваньне збройнаю сілаю.

Бальшавікі тады падыходзілі ўжо да Асіпавіч і Старых Дарог. У Слуцку заставацца было небясьпечна. Дастатковая абарона ня была яшчэ зарганізавана. Таму камандаваньне, у згодзе з Радаю, выдала загад 24-га лістапада 1920 году пакінуць Слуцак і адыходзіць па дарогах, што вядуць на заход, ды зьбірацца ў Семяжове.

Памятаю, перад вечарам пакідалі Слуцак. Кажны — з думкаю, ці вернемся калі назад.

Людзі ўсё прыбывалі. Быў створаны 1-ы Слуцкі полк пад камандаваньнем капітана Анцыповіча, а пасьля — капітана Семенюка²⁰⁵. Праз колькі дзён зайшла патрэба стварыць другі — Грозаўскі полк, пад камандаваньнем палкоўніка Гаўрыловіча. Стрэльбаў усем не хапала, і значная частка людзей адыходзіла на заход без аружжа, што значна паніжала баёвую здольнасць палкоў.

З палкоў Слуцкага і Грозаўскага стварылася 1-я Слуцкая Брыгада.

Тым часам бальшавікі, заняўшы Слуцак, рынуліся усьлед за слуцкімі змагарамі і, як кажуць, ішлі па пятах.

У адлегласці 35—40 км ад Слуцку 26—27 лістападу пачаліся сутычкі перадавых чырвоных войскаў з паасобнымі батальёнамі палкоў Слуцкага Брыгады.

Асабліва значныя бай адбыліся пры вёсках — Садавічы, Дошнава, Быстрыца, Вызна, Лютавічы, м. Капыль, Морачы ды іншых. У гэтую самую гарачую пару камандуючы Слуцкаю Брыгадаю капітан Чайка здрадзіў і перайшоў на бок нашых ворагаў — бальшавікоў.

Тады Рада Случчыны, якая знаходзілася ў Семежове, выклікала капітана Сокала—Кутылоўскага і даручыла яму прыняць камандаванье брыгадаю.

У паасобных баёх з чырвонымі часткамі браліся палонныя, адбіваліся назад населенныя пункты. Аднак адна брыгада, ды яшчэ слаба ўзброеная, хаця і з вялікім запалам змагалася, вымушаная была адыйсьці за раку Лань на лінію Мядзведзічы — Сіняўка — Ляхавічы — Клецак, у тыя мясцовасці, дзе стаялі палякі.

Бальшавіцкае войска далей не пайшло, бо перамовы бальшавікоў з палякамі ў Рызе закончыліся, і Беларусь была падзеленая.

Пасьля ўваходу міравой умовы палякаў з Москвой ў сілу, палякі, каб дагадзіць бальшавіком, абязбройлі Слуцкую Брыгаду. Афіцэраў і стральцоў інтэрнавалі ў Беластоку. Там, за дротам, слуцкія змагары праседзелі ад пачатку лютага да паловы красавіка, пасьля ўсіх іх перавезлы у Дарагуск над Бугам, дзе знаходзіліся вялікія лягеры для

ваеннапалонных з часу сусьветнае вайны. У гэтых лягерах усе афіцэры і жаўнеры прабылі да канца траўня 1921 году.

Нарэшце камандзіру брыгады ўдалося дастаць дазвол ад польскіх ваенных уладаў на права выдачы кожнаму афіцэру і стральцу дарожнага дакументу на праезд яго да тae мясцовасці, якую ён абраў у Польшчу. Усе разъехаліся ў розных напрамках. Так закончылася народнае змаганье случакоў за сваю дарагую Бацькаўшчыну.

Па ўплыве колькіх гадоў працы ў польскіх паноў і жыдоўскіх прамислоўцаў некаторыя з афіцэраў і стральцоў Слуцкае Брыгады ня вытрымалі зьдзекаў, туті па родных палетках, разлукі з сям'ёй і, паверыўшы бальшавіком, што ўсім даруецца за збройнае змаганье, пайшлі ў сваю родную Случчыну.

Спачатку ГПУ–НКВД не зачапіла іх, бо чакала, што за імі прыдуць іхныя сябры ў большай колькасці. Аднак праз 7–8 месяцаў усіх вярнуўшыхся арыштавалі і судзілі іх як выступаўшых з аружжам у руках супроць савецкай улады ды павысылі на 10 год у Караганду, Салаўкі, Калыму, Беламорскі Канал і іншыя месцы, адкуль павароту ўжо няма. Там усе яны і закончылі сваё жыццё.

З афіцэраў у гэткі спосаб загінулі: падпалкоўнік Гаўрыловіч і паручык Багушэвіч. Шмат загінула і даверлівых стральцоў.

Кап. Анцыповіч і Самусевіч былі неафіцыйна выданы палякамі бальшавіком і пасъля зьдзекаў і катаваньняў расстряляныя.

Паручык Бранявіцкі забіты падасланымі ў Польшчу агентамі НКВД.

Паручык Кернажыцкі і Янушэнка арыштаваны НКВД і засланы ў Сібір на цяжкія прымусовыя работы ў 1939 г.

Прапаршчык Рудзік, паводле чутак, расстраляны бальшавікамі ў 1940 годзе.

Сябра Рады Случчыны, Юліян Сасноўскі, адзін з актыўных дзеячоў, ня вытрымаў зьдзекаў з боку польскае адміністрацыі і скончыў жыццё самагубствам.

А колькі загінула афіцэраў, падафіцэраў і стральцоў, аб якіх ня маєм дакладных дадзеных!

Паўстаюць пытаньні: ці не дарэмна была пралітая кроў шчырых сыноў Беларусі? Ці варта было брацца за аружжа і весьці змаганье, калі «нас было мала»?

Не, не дарэмнымі былі ахвяры! Праўда, мы съяклі крывёю, выплакана нямала сълёз тымі, хто страціў бацьку, мужа, брата, жаніха, але затое аб збройным змаганні Случчыны даведаліся шмат якія народы за межамі. Тыя народы, якія часта нават ня чулі, што ёсьць такі беларускі народ, даведаліся, што гэты народ ня толькі існуе, але што ён жыцьцё сваё здольны аддаць за Бацькаўшчыну, што ён імкненцца да свайго самастойнага існавання і нават сілаю

аружжа здольны дабівацца права гаспадарыць на ўласнай зямлі самастойна.

Тутака мушу паясьніць, што Слуцкая Брыгада зъяўлялася не якой-небудзь бандаю, а гэта была сапраўдная вайсковая адзінка, якая налічвала да 10 000 жаўнераў.

1-шы Слуцкі полк меў нават палкавы съцяг надзвычай маствацкага выкананьня. Яго ахвяравалі палку беларускія жанчыны-патрыёткі. Съцяг быў залацістага колеру, 2 мэтры ўдаўжкі і 1 мэтар ушыркі. Пасярэдзіне выкананая ў нацыянальных фарбах «Пагоня» каля 45 см у дыямэтры, а навокал надпіс: «1-шы Слуцкі полк Беларускай Народнай Рэспублікі».

Съцяг, як вайсковую і нацыянальную святыню, случчакі мелі з сабою падчас праўбываньня за дротам, а калі разъяжджаліся з Дарагуску, съцяг забраў я і пераходзіў аж да 1931 году, калі падчас вобыску польскае паліцыі съцяг быў знайдзены і забраны, а мяне пацягнулі да адказнасці.

Успамінаючы гадавіну Слуцкага змаганьня, ня лішнім будзе правесці аналёгію паміж 1920 і 1944 гадамі. Тады шмат хто адмовіўся прыняць удзел у змаганьні, кажучы, што «vas mala», а ў сапраўднасці

не хацеў ісьці на змаганьне, бо меў ѥёплы куток і аладкі, тлуста памазаныя.

Цяпер мы на чужой зямлі. Бацькаўшчыну страцілі. Кажны з нас жадае чым хутчэй вярнуцца дахаты, але ж трэба некаму гэтую нашу Бацькаўшчыну вызваліць ад жыда-бальшавікоў.

Мы не павінны быць дзецьмі, не павінны верыць, што нехта прагоніць з нашае зямлі бальшавікоў і нам яе аддасць.

Ня час сёньня разважаць: ці нас шмат, ці мала? Ці маем мы добрыя ўмовы жыцьця, ці не? <...> Трэба не забывацца, што калі ня будзе зынішчаны бальшавізм, то мы ніколі ня ўбачым свае дарагое Бацькаўшчыны.

Жыве Беларусь!

Капітан Сокал-Кутылоўскі.

Даведка: *16.8.1944
Член штаба 1-го Слуцкага
полка Сокал-Кутылоўскі*

1. Членству 1921 году я з'яўляючуся
да Нінска-Наўгародзкага віціскапа
Баптистскага, працаваючага
тады у Нінска-Наўгародзку, з просьбай
принести ў Нінска-Наўгародзку Сабор на
перагаварыне суда / Слуцкага
пацеха. Атэскан Баптистскага
школы ў гонах адноўліў.

2. Увесе арсію Слуцкага Бры-
гады у членстве ў 1931.
Я адбыў у Віцебску і пераходзі
Парашкевікі Брамісці.

Меня зрабілі шкільны парашкі
Міністэрства Адукацыі, Спорту
і міністру Бен. Ванес. Кашіса.

Кап. Сокал-Кутылоўскі

Аўтограф Антона Сокал-Кутылоў-
скага з фрагментам ягоных успамі-
наў пра Слуцкі збройны чын. 1944 г.

Даведка:

16.XII.1944

1. Улетку 1921 году я звярнуўся да Пінска–Наваградскага Япіска-па Панцеляймана²⁰⁶, пражываючага тады ў Навагрудку, з просьбаю прыняць у Наваградскі Сабор на перахаванье съяга 1[-га] Слуцка-га палка. Япіскап Панцеляйман мне ў гэтым адмовіў.

2. Увесе архіё Слуцкае Брыгады ў ліпені м-цы 1921 г. я адвёз у Вільню і перадаў Тарашкевічу Браніславу. Так зрабіць мне параіў Маёр Якубецкі Андрэй, Старшыня Бел. Вайск. Камісіі.

Кап. Сокал–Кутылоўскі.

Друкуюцца з дакумэнтальных збораў архіву Беларускага Інстытуту Навукі і Мастацтва ў Нью-Ёрку. Аўтэнт., маш. (з рук. дадаткам). На 1-й с. маецца пячатка Галоўнага кіраўніцтва вайсковых спраўаў БЦР: «Атрымана дні 7.12.1944. № 2010». Апубл.: Зважай (Таронта). 1989. Лістапад.

138.

Тодар ДАНІЛЮК²⁰⁷

**МАЕ ЎСПАМІНЫ АБ СЛУЖБЕ Ў БЕЛАРУСКІХ
ВАЙСКОВЫХ ФАРМАЦЫЯХ І ЎДЗЕЛЕ Ў БЕЛАРУСКІМ
ЗБРОЙНЫМ ЗМАГАНЬНІ 1917—1921 гг.²⁰⁸**

Не пазней за 15 сьнежня 1944 г.

Бэрлін.

Звыш чвэрці стагодзьдзя адыйшло ў нябыт з тae пары, калі мне давялося браць уздел у падзеях, якія зьяўляюцца вялікім паваротам у гісторыі беларускага адраджэння. На думцы я маю здарэныні, звязаныя з абвяшчэннем незалежнасці Беларусі ў 1918 годзе й асабліва стварэньне беларускіх вайсковых адзінак і беларускае збройнае змаганье на працягу ад 1917 да 1921 гг. Сяньня, калі мінае 24 гады ад выбуху Слуцкага паўстання і перад намі ўстаюць падобныя, калі ня тыя самыя заданьні, як тады, я рады падзяліцца з усімі суродзічамі, а асабліва маладым пакаленънем, тымі съцілымі весткамі, якія захаваліся ў маёй памяці да гэтае пары.

Яшчэ да першае сусьеветнае вайны і падчас яе мне давялося адведаць шмат куткоў былое Расейскае імпэрыі. І дзе я толькі не затрымліваўся, расейцы дапякалі мне за мой «нечисты» акцэнт, называючы мяне «палячком», а палякі, наадварот, звалі «кацапам». Чужым і адзінотным адчуваў я сябе ў шматлюднай Расеі. Тады яшчэ слова «беларус» у выніку русыфікацыінае палітыкі расейскага ўраду ня мела значаньня прыналежнасці да асобнае нацыі, а ўжывалася хутчэй як азначэнне паходжаньня з «Северо-Западнага края». Нацыянальная съведамасць нараджалася ў нашых сэрцах, перамагаючы багата накінутых чужынцамі поглядаў і фальшивых уяўленьняў. Звацца беларусам значыла тады съязгваць на сябе ўвагу зьверхнікаў і паддавацца бясконцым допытам і перасыярогам.

Памятаю, калі я ў афіцэрскай школе, усьведаміўшы канчаткова, хто я, запісаўся беларусам, мой курсавы афіцэр сказаў мне: «Ты большой рызыкант, если во время войны осмелился написать в автобиографии, что ты беларус, а не русский». Гэтак было сярод інтэлігенцыі, што ж казаць тады аб работніках і селянах! Народная гушча ў большасці яшчэ спала. Лічаныя адзінкі толькі пашыралі нацыянальныя ідэі і намагаліся пацягнуць народ да съветлае будучыні. Заслужанныя імёны іх і цяжкасці, якія яны перамаглі, з пашанай адзначыла і ўспамінаць будзе Гісторыя Роднага Краю.

Цяпер немагчыма акрэсліць шляхі, якімі пайшло б беларускае адраджэнне, беларускі вызвольны рух, калі б не выбухла рэвалюцыя ў 1917 годзе, якая пахінула Расейскую імпэрыю ў ейных асновах.

Ад першых дзён рэвалюцыі нацыянальная сывядомасць сярод беларусаў пачала пашырацца з хуткасцю электрычнае іскры.

Я ў той час пасыля сканчэння афіцэрскае ці, як тады называлася, «школы прапаршчыкаў» пяхоты ў Гатчыне быў прызначаны камандзірам 4-е роты, а пасыля вучэбнае каманды ў 223-м рэзэрвавым палку, які знаходзіўся ў г. Таржок. Часта ў гутарках з сваімі жаўнерамі, сярод якіх было багата беларусаў, даводзілася чуць слова пагарды аб «маскалях», спосабе іх жыцця, жаданье вярнуцца на Беларусь і нясьмелыя яшчэ разважаньні аб магчымасцях дзяржаўнага існаваньня нашае Радзімы.

1 кастрычніка 1917 году па маёй собскай просьбе я быў прызначаны ў 118-ы Шуйскі полк на Румынскім фронце, які ў большасці складаўся зь беларусаў, пераважна сланічан, г. зн. маіх землякоў.

Тут ужо задоўга прыйшлі весткі аб бальшавіцкім перавароце. Бальшавіцкая агітация здабывала сабе сярод жаўнероў багата прыхільнікаў. Вынікам гэтага сталася суцэльная дэмаралізацыя, заняпад дысцыпліны і, агулам кажучы, развал армii. Жаўнеры штодня цэлымі дзясяткамі ўцякалі з сваіх аддзелаў, прадавалі і грабілі вайсковую маёмасць.

Тады заступнік галоўнага камандуючага Румынскага фронту ген. Шчарбакоў выдаў загад аб нацыянальных злучэннях сярод армii, якая дзеяла на Румынскім фронце. Беларусы павінны былі зьбірацца ў 4-м корпусе, які разъмяшчаўся каля Ільештаў і Івэштаў пад Сэрэтам*.

Я быў вызначаны нацыянальным камісарам корпусу. Мам заданнем было съязгнуць усіх беларусаў у названы корпус. На жаль, абвешчаная дэмабілізацыя разъбіла ўшчэнт мае намаганьні. З цэлага корпусу засталося пад мам распараджэннем ня больш за паўтысячы жаўнероў.

Аднак і з гэтай жменькай мне ўдалося выратаваць што-колечы з вайсковае маёмасці і па собскай ініцыятыве загрузіць яе часткова на цягнікі з намерам накіраваць у Менск. Усяго назьбіралася 6 эшалонаў, у якіх налічвалася: каля 200 коней, звыш 2000 стрэльбаў, звыш 60 кулямётаў, 12 гарматаў, 10—12 вагонаў харчоў, 8 вагонаў фуражу, 4 вагоны амуніцыі і багата іншага ваеннага снайдзіва.

Румынскія ўлады пачаткова адносіліся да мае дзейнасці прыхільна, і я яшчэ пасыпеў выслаць з 6-х 2 цягнікі ў Менск з невялікай аховай пад камандаваньнем падпаручніка Бабіцкага. Што зімі сталася ў дарозе — ня ведаю.

Нечакана, здаецца, у сакавіку 1918 г., адбылося пагадненьне паміж немцамі і румынамі. Выслаць далейшыя 4 эшалоны, нягледзячы на маю заяву, што ў іх знаходзіцца маёмасць беларускіх вайсковых адзінак, было мне забаронена. Паведамленыне аб гэтым ад камандзіра нейкае асобнае нямецкае групы забралі ад мяне падчас арышту ў 1919 г. у Ваўкавыску палякі.

* Тэрыторыя сучаснай Румыніі.

Прабыўшы яшчэ колькі часу на месцы і пераканаўшыся, што там на стварэнье беларускіх адзінак ці выратаваньне маёмысці няма больш надзеі, я накіраваўся да свае сям'і ў Таганрог.

І пасля нядоўгага побыту ў Таганрогу, у связі з распадам канчатковым расейскай арміі, я ў верасьні 1918 г. вярнуўся на Бацькаўшчыну, у Слонімшчыну.

Тут застаў я сумны вобраз зынішчэння, які пакінула па сабе вайна. Ня маючи страхі над галавою і ніякіх пэрспэктываў на будучыню, я быў прымушаны шукаць сабе іншага прыпынішча і накіраваўся ў Ваўкаўск, да жончыных сваякоў.

У Ваўкаўску я сустрэў аднаго з колішніх беларускіх дзеячоў спадара Цярэшчанку, зь якім мы пры падтрыманні немцаў склікалі Зьезд Ваўкаўшчыны, на якім была выбраная Беларуская Рада Ваўкаўскага павету, на чале якой стаяў я сам. Рада перайняла ў павеце ўсю цывільную ўладу і арганізавала беларускую конную і пешую паліцыю.

Аднак у міжчасісце нямецкія войскі пачалі адыходзіць зь Беларусі, і з аднаго боку набліжаліся сюды палякі, а з другога — бальшавікі.

У студзені 1919 г. палякі захапілі Ваўкаўск. Рада Ваўкаўшчыны была развязаная, а я пераехаў у Горадню.

Тамака ў той час шырока разгарнуўся беларускі рух. Тварылася беларускае войска. Я ўступіў малодшым афіцэрам у 1-шы Беларускі Горадзенскі Полк²⁰⁹ і быў прыкамандзіраваны да камэндатуры г. Горадні, у распараджэнье капітана Дзямідава²¹⁰. У лютым 1919 г. я быў высланы ў мяст. Вялікую Бераставіцу на вярбоўку жаўнеру. Там, пры вярбоўцы, мяне арыштавала польская жандармерыя і накіравала ў Беласток, а адтуду у Ваўкаўск у штаб ген. Івашкевіча, які, апытаўшы мяне, загадаў пасадзіць у турму.

У вастрозе сустрэў я колькі беларускіх афіцэраў—вярбоўшчыкаў, між інш. Казячага²¹¹ і Хомчыка. Сядзець там доўга нам не давялося. У вялікодную ноч (25.3.1919 г.) нам удалося з турмы ўцякчы і ў адным нацеліве (палякі зьнялі з нас вопратку), босымі на марозе дабрацца да Горадні.

З увагі на тое, што да Горадні ўжо таксама набліжаліся палякі, мне заставацца там было асабліва небясьпечна, і таму капітан Дзямідаў камандзіраваў мяне ў распараджэнье Беларускага прадстаўніцтва ў Коўне.

У Коўне пашчасьціла мне сустрэцца з такімі выдатнымі беларусамі, як першы прэзыдэнт БНР Пётра Крэчэўскі, Васіль Захарка²¹², Язэп Варонка²¹³, палкоўнік Езавітаў ды інш.

Беларускае прадстаўніцтва накіравала мяне ў распараджэнье літоўскага камэнданта г. Коўна дзеля абняцця камандаваньня над беларускім жаўнерамі і дзеля сувязі.

Адгэтуль ліцьвінамі я быў прызначаны ў г. Аліту, дзе нейкі час знаходзіўся эскадрон беларускае коныніцы пад камандаваньнем ротмі-

стра Глінскага, адыйшоўшы з Горадні. Там я прабыў да восені 1920 г. Тады началі пашырацца ў Літве чуткі, што ў Слуцку пачаўся паўстанцкі рух супраць бальшавікоў. Дзеля падтрымання гэтага руху я быў Беларускім Прадстаўніцтвам накірованы зь некалькімі стральцамі ў Слуцак.

Літоўска–польскую мяжу перайшлі мы нелегальна каля мяст. Мерач і апынуліся ў Горадні. У Горадні сустрэў я шмат каго зь беларускіх афіцэраў: маёра Якубецкага, капитана Борыка і інш., зь якімі я разам скіраваўся далей у Слуцак.

Па дарозе, пачынаючы ўжо ад Клецку, началі мы сустракаць мужчынаў з клункамі, якія, як мы даведаліся, съпяшалі ў Слуцак, каб далаучыцца да паўстанцаў. У Слуцку мы зъявіліся ў Раду Случчыны, якая дала нам скіраваньне ў Беларускую Брыгаду. Я быў прыняты як малодшы афіцэр у 1-шы полк Слуцкіх Стральцоў БНР, а пасля кароткага часу вызначаны камандзірам вучэбнае каманды.

Побыт брыгады ў Слуцку трываў нядоўга. Паміж Польшчай і РСФСР быў падпісаны мірны дыктат у Рызе, на аснове якога Беларусь была падзеленая на дзве часткі, і Слуцак прыпадаўся бальшавіком. Слуцкая брыгада, яя маючы належнага азброеня, з увагі на набліжэнне бальшавіцкіх ордаў, начала адыходзіць на захад, да мяст. Семежава.

З гэтае пары і насталі дні цяжкіх перажываньняў брыгады. Адбываліся сутычкі і паважныя бойкі з бальшавікамі, між інш. пад Капылем, Цімкавічамі, Піліпавічамі, Ёдчыцамі, Вялікай Болваньню, сялом Цапра і скрэз па рацэ Лані. Асабліва зацягты бой быў пад Цімкавічамі, дзе з нашага боку былі першыя ахвяры, якія ўрачыста пахованыя з правага боку каля царквы ў Семежаве. На паховінах пасля адпияння гімну меў прамову сп. Васіль Русак.

У няспынных баёх брыгада адыходзіла да ракі Лань і затрымалася ў ваколіцах Клецку.

Адтоль я з вучэбнай камандай быў высланы ў распараджэнне Беларуское Вайсковае Камісіі ў Лодзь.

Пры Беларускай Вайсковай Камісіі існаваў тады беларускі батальён, у які была ўключана вучэбная каманда. Я займаў становішча эвідэнцыйнага афіцэра пры камісіі.

На чале Камісіі стаяў тады маёр Якубецкі. З польскага боку быў пракамандзірованы маёр Завісьляк, які вельмі непрыхільна адносіўся і шкодзіў нашай справе. Камісія праіснавала да 1 траўня 1921 году, а тады была зылківідаваная. Усе акты забраў 2-гі Аддз. MS-Wojsk.* Афіцэры і жаўнеры былі звольненыя. Частка з іх засталася ў Польшчы, большасць, аднак, разъехалася ў замежжа.

З афіцэраў, якія прымалі ўдзел у Слуцкім паўстанні, прыпамінаю: камандзіраў Брыгады — палкоўніка Гаўрыловіча, капитана Се-

* MS Wojsk. (Ministerstwo Spraw Wojskowych) — Міністэрства справаў вайсковых Польшчы.

менюка, капітана Сокал–Кутылоўскага Антона і малодшых афіцэраў — паручнікаў Капца, Рудзька, Падгурскага Уладзімера, Янкоўскага, Арцышэвіча Аркадзя і Лукашэвіча. Прозвішчы іншых выйшлі ўжо з памяці.

Зъ Беларускае Вайсковае Камісіі прыпамінаю наступных: палкоўніка Якубоўскага (татарын), падпалкоўніка Якубоўскага, капітана Борыка Антона, паручнікаў — Кушала Францішка, Касцюшкі, Більдзюкевіча, Радчэнка, Дзехцярова, Падгурскага, Арцышэвіча, Новіка, Казеку²¹⁴, Гнароўскага Антона, маёра Якубецкага і капітана Семенюка.

Большасць з найменаваных афіцэраў ужо ня жыве, або лучыла ў бальшавіцкія руکі і загінула, або гібее яшчэ ў канцлягерох.

Пасыль развязаныя Беларускае Вайсковае Камісіі я вярнуўся на Бацькаўшчыну і пайшоў у духоўнікі, каб іншым спосабам у зьмененых абставінах служыць свайму народу.

І толькі сяньня, ужо на парозе старасці, я зноў уступаю ў рады Беларускага Войска, каб змагацца далей за тыя ідэалы, якія мы намагаліся асягнуць у гады сусьветнае вайны і пасыль яе.

Бачачы, як з кожным днём растуць нашыя рады, і адчуваючы наважанасць усіх — ад жаўнера і да афіцэра — аддаць жыцьцё для вызваленьня Беларусі, я веру, што

Жыве Беларусь і будзе жыць!

Тодар Данілюк, лейтэнант.

*НАРБ, ф. 383, вол. 1, спр. 2, арк. 63—67. Аўтэнт., маш. з рук.
фрагмэнтам. На 1-й с. маеца пячатка Галоўнага кірауніцтва
вайсковых спраў БЦР: «Атрымана дні 5.12.1944. № 2097».*

*Транслітарацыя зь беларускай лацінкі.
Апубл.: Спадчына. 1995. №5. С. 11—31.*

139.

Антон БАЧКО
УСПАМІНЫ АБ СЛУЦКІМ ПАЎСТАНЬНІ

29 лістапада 1944 г.

Бэрлін.

Як вядома, у 20-м годзе ў жніўні месяцы палякі адбілі бальшавікоў з-пад Варшавы і пагналі на ўсход. У Случчыне палякі зайшлі за Слуцак прыблізна кілёмэтраў на 14 за Вясею (рэчка) і далей не пайшли. Уся здаровая маральна моладзь Случчыны (а яна, за вельмі нямногім выняткамі, уся была здаровая) і інтэлігенцыя, каторай было вельмі шмат і каторая ўся, можна сказаць, паходзіла з сельскае земляробскае гушчы, усё гэта засталося дома. Галоўным месцам зборкі інтэлігенцыі быў, як ведама, горад Слуцак. Некаторыя папераяжджалі з сёлаў у Слуцак і жылі тыднямі ў ім. Пераважала сярод іх больш настаўніцтва. Вядома, большасць гэтае інтэлігенцыі была афіцэрамі ваеннага часу. Першыя дні па прыходзе палякаў мы думалі, што палякі і астануцца ў Слуцку, бо папрыяджталі польскія паны (памешчыкі) і сталі весьці агітацыю, каб насельніцтва Случчыны злажыла пэтыцыю Пілсудзкаму аб астаўленні Случчыны за Польшчу. Пры гэтай агітацыі бывалі вельмі камічныя выпадкі. Вось у сяле Сярэднікі, Раманаўская воласць, нейкі пан Гурскі ўзылез на стол і вельмі горача прамаўляў аб выгодах, якія атрымаюць беларусы ад Польшчы. Паміж іншага ён ужыў гэткую фразу: «Польшча нясе вам заходнюю культуру», а нейкі дзядзька Сыцяпан выймае люльку з роту, добра съплю́вае ўбок дый кажа: «Знаем мы гэту куртулю (гэтак і сказаў — «куртулю») — нагайкаю па съпіне! Хадзем, хлопцы, няма чаго слухаць». Бо і праўда, што палякі перад гэтым пры немцах пушчалі ў ход нагайкі. Але гэта толькі камічны эпізод. Я ў гэты час жыў у Слуцку, у мяне на кватэры быў польскі штабовы капітан, паміж іншага, вельмі парамадачны чалавек. Ён мне сказаў, што Слуцак будзе астаўлены палякамі і што граніца будзе на захад ад Слуцку каля 40 км. Гэтая чутка скора разънеслася па ўсёй Случчыні. Наплыў у Слуцак інтэлігенцыі і проста сельскае моладзі стаў вельмі вялікі. Зьбіраліся розна дзе: то па кватэрах, то па жыдоўскіх заездах, то проста на вуліцы. У ваўсіх было адно запытаньне: «Што рабіць?» Мысьль аб збройным паўстаньні проціў бальшавікоў нарадзілася сама сабою, яна наслілася ў паветры, трохі дадавалі ахвоты палякі—войсковуцы абязцяннем даламагчы аружжам. З агітацыйнай стараны многа зрабіў, трэба сказаць, доктар Паўлюкевіч (Керанскі ў мініятуры, а потым, кажуць, зраднік, але гэта не мая справа і не газэтны матар'ял). Сталі неяк зьбірацца ў жыдоўскім заезьдзе, здаецца, Фрыдмана (чы то там была фатагра-

фія Фрыдмана, — добра ня помню), на рагу Шасовае вуліцы і Трайчанскага завулку. Тут вельмі скора сфармавалася мысьль аб зъезьдзе дэлегатаў са ўсія Случчыны, і ўся інтэлігэнцыя разъехалася па сваіх вёсках для агітациі.

І вось у вызначаны дзень у лістападзе (каторага — не памятаю, але было холадна і дзядзькі ў кожухох былі) Слуцак запоўніўся кожухамі і вайсковымі шынэлямі — дэлегатамі і праста жыхарамі вёсак пшанічнае Случчыны. Заінтэрасаваныне было вельмі вялікае, настрой баявы. Сабраныне адбылося ў нейкай тэатральнай залі па Шасовай вуліцы, недалёка ад станцыі шасовае дарогі (там быў, здаецца, клуб камуністычных, я там суткі праседзеў арыштаваны — за тое, што насіў сінія афіцэрскія штаны з чырвоным кантам). Я быў у гэты час хворы на модную тады гішпанку, і вуши мне балелі; нягледзячы на гэта — прыйшлі, съязгнулі мяне з ложка і павялі на сабраныне. Там мяне абвязалі хусткаю і, згорбленага, выпхнулі на сцэну перад публікай, бо ішоў выбар выканаўчага камітэту, і была паставлена мая кандыдатура, а ўсякі кандыдат мусіў выступіць перад публікай. Тут трохі пасьмяяліся, пажартавалі з майго выгляду, але ў сябры камітэту выбралі (гэта матар'ял не газэтны). У Камітэт увайшлі: доктар Паўлюкевіч, я і яшчэ трэйці, але прозвішча ягонага ніяк ня прыпомню*. Ды гэта ня вельмі важна, бо дзейнасць Камітэту была ня вельмі доўгая і вялікая. Ён толькі і паспэў агаласіць і праз дэлегатаў разаслаць па вёсках абвестку аб дабраахвотным запісу ў Слуцкае «войска». Што датычыць зъезду, то трэба сказаць, што гэткага аднамыслья, гэткага настрою я ніколі не спатыкаў. Гаварылі многія дэлегаты, але коротка і дарэчы. Вельмі добрую прапанову сказаў настаўнік Нэронскі. Заразжа сталі зъяўляцца дабраахвотнікі, многія са сваім аружжам. Камандзірам усіе збройнае сілы, якая ўтворыцца, быў выбраны штабс-капітан Анцыповіч з сяла Пранавічы, з фе[ль]дфебеляў старой арміі, які даслужыўся да афіцэра. Выбар быў ня зусім удачны: выпаўняць даручэнныні ён мог, але сам кіраваць, ды яшчэ цэлаю брыгадай, якая паспля ўтварылася, ён ня мог, ніякае ініцыятывы ня меў. Гэта скора было заўважана, і камандаваныне было перадана штабс-капітану Сокал-Кутылоўскаму. Выбар быў удачны. Чалавек інтэлігентны, з цвёрдаю воляй і собскай ініцыятывой, ён паставіў узорную дысцыпліну, запекаваўся прадавольствам. Першым месцам зборкі брыгады было мястэчка Семяжава. Адсюль было зроблена некалькі вылазак у сторону бальшавікоў. Асабліва ўдачныя былі вылазкі паручыка Мірановіча, але, бедны, і ён адзін раз дастаў ад бальшавікоў прыкладам па

* Бачко тут пераблытаў дзіве розныя падзеі, у якіх прымаў удзел: гарадзкі сход беларусаў г. Слуцку 1 лістапада 1920 г., дзе ён разам з А. Паўлюкевічам і І. Мацэлям ды інш. быў абрани ў склад новага Слуцкага Белнацкаму і ўласна Зъезд Случчыны, што адбыўся 14—15 лістапада таго ж году.

сьпіне, так што некалькі дзён ня мог разагнуцца. Скора выясняліася, што Семяжава адыходзіць па Рыскаму трактату да бальшавікоў, а tym часам палякі, як заўсёды, дзвуліковыя, многа абяцалі, а нічога не давалі. Галоўнае, нам трэба было аружжа, а яго ня было, і прыйшлося адступіць на польскую старану ў сяло Грыцавічы і акружныя вёскі. У старану бальшавікоў заўсёды хадзіла разьведка, большае акцыі ладзіць не маглі з браку аружжа, хаця хлапцы і рваліся, казалі, хоць з каламі, ды хадзем. Тым часам палякі вызначылі места Ганцавічы для атрыманьня аружжа. Паехаў штабс-капітан Самусевіч і я. Прынялі нас вельмі ветліва, а далі ўсё роўна што нічога: некалькі соцень старых вітовак і два старыя паламаныя кулямёты і зноў наабяцалі многа. Ехалі мы ўжо не ў Грыцавічы, а ў Заастравеччу, куды перайшла брыгада. Па прыездзе мы адразу зауважылі ўпадак духу як у простых дабраахвотнікаў, так і ў камандзіраў. Частка нават ужо разыйшлася па сваіх родных і знаёмых, а знайшліся і такія, што на рызыку пайшли на бальшавіцкую старану. Праз пару тыдняў брыгада растварылася сярод насельніцтва Заастравечча, Клецку, Нясьвіжу, але ўсякі адыходзіў зьнейкаю тайнаю надзеяй. На гэтym Слуцкая акцыя ня кончылася. Толькі ціпер яна стала скрытаю, кратоваю. Настала работа так званае «зялёнае арміі». Да канца сакавіка 1921 году я сядзеў за Ляхавічамі, выганяў астаткі «гішпанкі». У канцы сакавіка я прыехаў у Клецак і даведаўся, што галоўная кватэра «зялёных» у Нясьвіжы. Я паехаў туды і знайшоў кватэру на новым месцы — на Браварнай вуліцы. Там, апрача старога знаёмага мне капітана Самусевіча, былі зусім новыя асобы — нейкі Мароз з Горадні, Грач²¹⁵ (псэўдонім, праўдзівага прозвішча я не ведаю), а агенты па некалькі чалавек былі раскіданы па пагранічных вёсках і хутарох. Палякі патрабавалі ад галоўнае кватэры афіцэра для сувязі з II адзьдзелам (польская разьведка). Паслалі мяне ў Слонім, але хутка я ўгледзеў, што я не афіцэр для сувязі, але проста закладнік, бо палякі далі мне памешканье ў гатэлі і дзень і ноч старажылі мяне. Праз два месяцы мне ўдалося выбрацца са Слоніма. Я асеў у Клецку ў якасці настаўніка руское гімназіі. Самусевіч скора папаўся ў руکі менскае чэка і там, бедны, кончыў, мабыць, у цяжкіх муках. Што ён многа зрабіў, то прызналі нават палякі, бо далі ягонай жонцы канцэсію на водку. Работа ў «зялёных» прадаўжалася да 1923 г. і папсавала бальшавіком вельмі многа крыві. Нават у самым Слуцку бальшавікі не заўсёды спалі спакойна, бо і туды забіраліся съмелчакі з «зялёных». Самы дзельны з «зялёных», за галаву якога бальшавікі вызначылі вялікую суму, быў застрэлены здраднікам ззаду ў патыліцу за сялом Колкі (каля Заастравечча) пры пераходзе граніцы. Фаміліі яго я ціпер ніяк не могу ўспомніць, хаця яго добра ведаў, бо ён у мяне і дніваў, і начаваў. Ён паходзіў з сяла Прусы, але меў нейкую не беларускую фамілію. Калі хто ёсьць з маладых, хто вучыўся ў Нясьвіжскай гімназіі, то той можа сказаць яго фамілію, таму што

ў Нясьвіжскай гімназіі ў актавым зале вывешаная мрамарная дошка з гэткім самым прозвішчам яго крэўнага, які быў забіты бальшавікамі ў 1919 годзе^{*}.

Пасля 1923 году зялёны рух пачаў заміраць. Я ў гэты час пераехаў ў Гарадзю ў польскую школу, бо ўсе рускія палякі закрылі, а беларускіх і не ўспамінай. Ды, зрэшты, гэта ўжо другая справа.

Варта ўспомніць, што сталася з дзеячамі Слуцкага паўстання. Пра ўсіх цяпер і не прыпомню, але пра некаторых ведаю іхны лёс. Штабс-капітан Анцыповіч дзесяці на Палесі заняўся гандлем, штабс-капітан Сокал-Кутылоўскі быў сувязчэннікам, паручык Гапановіч, два юродны мой брат, адвакат, ад'ютант брыгады, пасварыўся з палякамі і ў 1929 г. пайшоў к бальшавікам і, ведама, што чэка зь ім расправілася, доктар Паўлюкевіч пераехаў у Вільню і рабіў якісь-то шахер-махеры з палякамі, Мірановіч, камандзір эскадрона пры брыгадзе, стаў польскім паліцыянтам і алаічыўся, паручык Коршун, камандзір брыгады, у 1939 г. вывезен бальшавікамі з Клецку, Сарока, начальнік паліцыі пры брыгадзе, служыў у палякаў сакратаром у воласці, а цяпер астаўся ў Нясьвіжы, Грач (псэўдонім) папаўся ў рукі Менскай чэка. Пра многіх другіх можна было б успомніць, каб гэта сабралася хаця трох-четырох удзельнікаў паўстання. Варта было б утварыць нешта накшталт камісіі з удзельнікаў паўстання для напісання падрабязнае манографіі, бо пройдзе яшчэ некалькі год, і будучы гісторык чы манографісты напраўду ня знайдзе ніякіх матар'ялаў што да гэтага цікавага гістарычнага выпадку.

Цяпер хто-небудзь «цвярозы» запытае — навошта патрэбны былі гэтыя ахвяры, калі ўся акцыя згары была прызначана на непаводзіны. На гэта адкажу, што гэтак глядзець няможна. Праўда, матэрыяльны карысці паўстаньне не дало, але паказала вялікі гарант духу, парадзіла многа гераічных выпадкаў, каторыя могуць паслужыць, як матар'ял выхаваўчы.

З паважаньнем А. Бочко.

Друкуеца з дакумэнтальных збораў архіву Беларускага Інстытуту Навукі і Мастацтва ў Нью-Ёрку. Аўтэнт., маш. з рук. дадаткам. На 1-й с. маеца пячатка Галоўнага кіраўніцтва вайсковых спраў БЦР: «Атрымана дні 7.12.1944. № 2016».

* У артыкуле Ю.Віцьбіча «Як гэта было ў сапраўднасці» (газ. «Беларусь». 1969. № 149), узгадваюцца прозвішчы некаторых удзельнікаў Нясьвіскага антыбальшавіцкага паўстання, забітых камуністамі ў 1919 г.: Мечыслаў Валністы, Палікарп Калядз, Аляксандар Шыдлоўскі, Нічыпар Янушкевіч.

140.
Лявен РЫДЛЕЎСКІ²¹⁶
ГЭТАК БЫЛО...
(Успаміны слуцкага паўстанца)

1952 г.

Рада Случчыны адкінула прапанову генэрала Булак-Балаховіча прыйсьці з сваёй арміяй на Случчыну і ўліцца ў шэрагі паўстанцаў.

Армія Балаховіча, адступаючы на захад, здавала зброю палякам на рацэ Лані. Беларусы, ахвіцеры й жаўнеры, якія знаходзіліся ў гэтай арміі, вырашылі далучыцца індывідуальна да случчакоў.

Ведаючы, што апошнім не хапае зброі, зарганізавалі перабрацьце яе ад балахоўцаў перад ракою Ланню, каб скіраваць зараз жа на Случчыну. Адначасова выслалі дэлегацыю ў Слуцак, якая, здаўшы справа здачу Радзе Случчыны, атрымала загад узяць аддзел случчакоў і шпаркім крокам вяртацца, забраць зброю і зараз-жা прывезьці яе ў Семежава.

Ужо Слуцак пакінулі семежаўцы — жаўнеры БНР. Засталася толькі частка генэральнага штабу, якая месцілася ў будынку Кагановіча на Турэмнай вуліцы.

І сюды, яшчэ ў гэтыя апошнія хвіліны, наплывалі з самых далёкіх куткоў Случчыны і нават Бабруйшчыны новыя — з кайстрачкамі, у сьвітках, але зь якім жаўнерскім запалам, зь якім глыбокім імкненнем да змагання.

Хуткім тэмпам праводзіцца запіс. За гадзіну выхад.

...Аддзел у 200 чалавек рушыў з Слуцка, калі ўжо зоркі зіхацелі на небе.

Мароз...

«Вольным крокам, наперад!»

Заскрыпей сънег.

У першай вёсцы начлег. Пераверка. Раніцай наступнага дня — у паход. Нейкі зарадлівы не забыўся узяць баян, і пад гукі бадзёрых маршаў пайшлі.

Церазь Семежава. Спатканьне, на паўгадзіны, з галоўнай сілай случчакоў і грозаўцаў — і далей.

Гэтае «далей» было Тураў, дзе меліся перабраць зброю.

Без адпачыну йшлі аж да Прыпяці — нейкіх 80 кіляметраў.

Малы човен мог перавозіць толькі двух.

А дзьве сотні — гэта трывала доўга.

Шопатам: «Зважайце, па вадзе гук ідзе далёка, а дзе чырвоныя, ня ведама. Можа, вельмі блізка».

Гэтак, выйшаўшы з-пад Слуцка раніцай, толькі раніцай наступнага дня, пасъля стокілямэтровага паходу, увесь аддзел быў на правым

беразе Прыпяці. Першыя бягуны данесль, што Тураў ужо заняты чырвонымі. Але даведаліся, што па дарозе на заход знаходзяцца ў ляскох склады зброі й вopраткі, захаваныя для случакоў.

Рухнулі ў гэтым напрамку. І сапраўды, знайшлі ў першым ляску: дзве трохдзюймоўкі, некалькі кулямётаў, стрэльбы, гранаты й амуніцыю, вopратку й абутак. Але нічога есьці...

Надыходзіць ноч. Мароз цісне. Запалі вогнішча і пасьля 24-гадзіннага паходу намагаліся заснуць, адпачыць. Засыпалі, грэючы руکі, сьпіна ледзянела. Грэлі сьпіну, качанелі ногі, руکі й твар.

Над раніцай — алярм*. Хутка ўсе бягуць на сваё месца. Як і хто можа зразумець, што аддзел, сфармаваны толькі звычайнім запісам у Слуцку 48 гадзін таму назад, пасьля 24-гадзіннага паходу, ужо меў дысцыпліну й што кожны ведаў сваё месца.

Беларус гэта зразумее.

У гэтым аддзеле былі старыя артылерыстыя, кулямётчыкі, разъведчыкі, бягуны. Кажны з іх, перад тым як сесьці каля агню, абледзеў «сваю зброю», пераканаўся ў яе спраўнасці, зрабіў запас амуніцыі «пад рукою», і толькі слова — «Алярм!», «На сваё месца!» — кожны быў пры сваёй зброі.

«Пяхота — у россып каля ляску!»

«Артылерыя — збоку. Дывэрсійны агонь на адлегласць. Бягуны — съцежкаю два кіляметры наперад!»

Усё адбывалася, як бы гэта было ў самай найвымуштраванейшай армii.

Дывэрсійны стрэл быў дадзены.

Бягуны пабеглі.

Пяхота ляжала ў сънезе. За гадзіну вяртаюцца бягуны — нічога асаблівага не заўважылі, але небясьпека йдзе. Хутка знаходзяцца фурманкі, коні, і ўсе пайшлі далей. Цягнуцца трохдзюймоўкі па цвёрдым сънезе, а на санках кулямёты, стрэльбы, амуніцыя, вopратка, абутак. Але не ў кірунку Случчыны, якім прыйшлі. Шлях ужо быў адрезаны. Трэба абыходзіць.

Доўгімі палескімі дарогамі дайшлі ѹзноў да Прыпяці. Стаяць вялікія плыты. Трэба зрабіць пераправу на другі бок. І гэта было зроблена. Але далей ужо было немагчымым цягнуць трохдзюймоўкі. Іх заўзялі на пяшчаным узгорку, а далей пайшлі толькі кулямётчыкі й стральцы. Артылерыя перастала існаваць.

Рознымі съцежкамі дапялі ўсе да вёскі на «сваім» баку Лані (свой бок — гэта бераг Лані на тэрыторыі Беларускае Народнае Рэспублікі; ня свой — Беларусь, акупаваная Польшчай).

Ледзь абселіся, ці йначай адпачылі ў цёмных хатах, як бягуны даносяць:

«Ідзе горда чырвоных!»

* Трывога.

Мароз. Ізноў скрыпіць сънег.

«Усе з хатаў! Кажны на сваё месца!»

Усе выбеглі. Кулямётчык з максімам узяў правы фланг, кулямётчыкі з «люіса» — два слуцкія гімназістыя — левы. Ціха, як перад навальніцай. А мароз цісне. Раптам засакатаў наш «максім». Набліжаюцца. Затарахцеў наш «люіс». Надыходзяць, але не страляюць. З правага й левага флангу йдуць, каб абкружиць і прыцінучыць да рэчкі, якая ў плыткіх мясцох яшчэ не замерзла. Маленькі мост, што злучае «свой» і «ня свой» берагі, высака й гола стаіць. Небяспечны пераход. А тут грымнулі з усіх бакоў «іх» кулямёты. Дарэмна наш «максім» сакочыць. Дарэмна тараҳціць «люіс». Не, не дарэмна, адбіваліся ўсе, як маглі. Адбіваліся гімназістыя. Але ззаду ўзялі іх у палон — і там, на месцы, каля могілкаў, расстрялялі... Сколькі яшчэ там загінула, ня ведама. Але гэта быў апошні бой гэтага аддзелу Беларускай Арміі.

Усе загінуўшыя ўславілі імя беларускага жаўнера, а дзень святкаванья гадавіны Слуцкага паўстання стаўся днём, як і ў іншых краінах, днём ушанаванья нязнаных змагароў за волю Беларускага Народу, за Беларускую Народную Рэспубліку.

Лявон Р.

Бацькаўшчына. 1952. Лістапад.

141.

Аляксей КАБЫЧКІН
СЛУЦКАЕ ПАЎСТАНЬНЕ
 (З успамінаў удзельніка)

1953 г.

Пасъля няўдалае афэнзывы на «Аршаву»²¹⁷ ўлетку 1920 г., бальшавіцкая горды вельмі хутка адкаціліся назад. На Случчыне яны затрымаліся ў 9-ці верстах на ўсход ад Слуцка, на рацэ Вясеі каля Кандратавічаў. А палякі, заняўшы Слуцак, далей на ўсход не пайшлі. Быў атрыманы загад аб спыненых ваенных дзеяньяў, бо якраз у гэтых час паміж палякамі й бальшавікамі пачаліся ў Рызе мірныя перагаворы, у выніку якіх быў падпісаны г. зв. Рыскі трактат аб міры. Гэтым ганебным трактатам жывое цела Беларусі было разрэзана на дзве часткі, зь якіх большая прыпала Саветам. На Случчыне граніца паміж Польшччу й Саветамі была вызначаная па рацэ Лані і гэткім чынам амаль уся Случчына заставалася Саветам. Палякі й бальшавікі былі гэтак задаволеныя з таго, што ім так добра ўдалося падзяліць скuru беларускага «мядзьведзя», што іхныя дэлегаты на мірнай канфэрэнцыі ў Рызе — жыд Іофе і эндэк Домбскі²¹⁸, па падпісаньні трактату, навет пацалаваліся, прыпячатаўшы гэтым юдавым пацалункам падзел нашае бацькаўшчыны.

Зусім інакш зарэагавала на гэты ганебны падзел сама Беларусь, а перадусім Случчына, якой загражала новае паняволеные крыававай бальшавіцкай дыктатуры. Вестка аб падпісаньні гэтага трактату выклікала на Случчыне вялікае абурэнье, уздым нацыянальнага пачуцця і станоўчасць збройна проціўставіцца новай навале бальшавіцкіх гордаў. Зь ініцыятывы Беларускага Нацыянальнага Камітэту на Случчыне пачалася гарачая праца па арганізацыі беларускай народнай міліцыі, якая, на думку арганізатораў, мела стацца зародкам беларускага вызвольнага войска. Палякі, якія хутка мелі адыйсьці на новую мяжу за раку Лань, не перашкаджалі ў гэтай працы, а некаторыя польскія абшарнікі, якія мелі на Случчыне вялікія маёнткі, навет спрыялі беларусам, бо спадзяваліся, што ў выпадку, калі б беларусам удалося адкінуць бальшавікоў хаця б за Бярэзіну, дык яны будуть магчы вярнуцца ў свае маёнткі.

Перад самым адыходам палякаў на новую мяжу, пайменна 21 лістапада 1920 году, у старых мурох Слуцкае гімназыі*, якая і ў часы царызму заўсёды лічылася рэвалюцыйнай і выхавала нямала беларускіх патрыётаў, адбыўся гістарычны зъезд прадстаўнікоў Случчыны. На зъездзе было звыш 100 дэлегатаў, у ліку якіх былі ня толькі

* Аўтар успамінаў памыляецца ў даце ды месцы правядзення Зъезду Случчыны. Зъезд адбываўся 14—15 лістапада 1920 г. у слуцкім доме Э. Вайніловіча.

прадстаўнікі іншых раёнаў нашае бацькаўшчыны, якія, уцякаючы ад бальшавікоў, выпадкова ў гэты час апынуліся ў Слуцку. Зъезд, які прайшоў з вялікім нацыянальным уздымам, аднагалосна прыняў пастанову распачаць збройнае змаганьне з бальшавікамі з мэтаю здабыцца вольнасці й незалежнасці для ўсёй Беларусі. Зъезд выдаў дэкларацыю, у якой абвяшчалася ўсяму сьвету аб tym, што беларускі народ распачынае змаганьне за вольную й незалежную Беларусь у яе этнографічных межах на аснове Акту 25 сакавіка 1918 году.

Кірауніцтва паўстаннем зъезд даручыў выбранай ім Радзе Случчыны, у якую ўвайшлі гэткія асобы: Уладзімер Пракулевіч, Васіль Руслак, Паўлюк Жаўрыд, Юльян Сасноўскі, Радзюк, Мяшочак, Юрка Лістапад, Дубіна, Сяргей Бусел і яшчэ некалькі, усяго, здаецца, 17 сяброў.

Зараз жа пасля зъезду ўся міліцыя зь вёсак і мястэчкаў была съягнена ў Слуцак. На Базарным пляцы адбыўся мітынг, на якім выступіў старшыня Рады Случчыны Ў. Пракулевіч і прадстаўнікі ад вайскоўцаў. Усе яны заклікалі беларускую моладзь да ўступлення ў рады беларускага вызвольнага войска, а насељніцтва — да ахвярнасці і падтрымання гэтага войска. Пасля гэтага адбыўся пераход паўстанцаў ў Семежава (40 км. на захад ад Слуцка), дзе і прабывала потым Рада Случчыны ў штаб паўстання. Ужо ў наступны дзень пасля пераходу ў Семежава пачалі зьбірацца ахвотнікі, якіх было так многа, што, з прычыны нястачы зброі й амуніцыі, ня было магчымасці прыняць усіх жадаючых. Фактычна прыймалі ўзел у збройным паўстанні каля 3 500—4 000 паўстанцаў, у той час, як ахвотнікі зъявіліся каля 10 000 чалавек. Пачалася гарачая арганізацыйная праца. Былі арганізаваныя два палкі: Слуцкі і Грозаўскі. Камандзерам Слуцкага палка спачатку быў назначаны капітан Чайка. Але хутка было съцверджана, што ён зъяўляецца правакатарам — бальшавіцкім агентам. Ён быў арыштаваны ў адданы пад суд, але з-пад арышту яму ўдалося ўцяча да бальшавікоў. На яго месца камандзерам Слуцкага палка быў назначаны палкоўнік Гаўрыловіч, а камандаванье Грозаўскага палка абняў капітан Семянюк^{*}. З гэтых двух палкоў была ўтворана Беларуская Брыгада Случчыны, на чале якой стаў капітан Сокал-Кутылоўскі (пасля апошняй вайны выдадзены амэрыканцамі Саветам). Дзякуючы прысутнасці ў штабе дасьветчаных вайскоўцаў, нармальная праца наладзілася хутка. Быў зарганізаваны добры палявы шпіталь і розныя іншыя спэцыяльныя вайсковыя аддзелы. Яшчэ ў Семежаве пачалася арганізацыя вайсковага суду, які пазней быў пераведзены ў вёску Грыцэвічы. Суд гэты быў твораны на ўзор нямецкіх судоў «шэфэнаў». На чале яго стаяў старшыня Янка Біруковіч, а, як радныя, уваходзілі два прадстаўнікі ад вайскоўцаў. Апрача гэтага быў пракурор і вайсковыя съледчыя.

* Маецца на ўвазе Лукаш Сяменік (Семянюк).

Пачалося няробунае змаганьне. Без гарматаў, кулямётаў, а часта й зусім бяз зброі, слуцкія паўстанцы зь вялікай адвагай кінуліся ў бой за святыя нацыянальныя ідэялы, за вольнасць і незалежнасць мілае бацькаўшчыны. Аўтару гэтых радкоў давялося ў сваім жыцці быць съветкам збройных змаганьняў розных партызанскіх і паўстанцічных аддзелаў, асабліва на Ўкраіне, але нідзе ня прышлося бачыць гэткай ахвярнасці і гэткае съведамасці мэты змаганьня, як у слуцкіх паўстанцаў. Між іншым нельга не адцеміць аднае, можа і дробнае, але вельмі харектэрнае рысы Слуцкага паўстаньня, якая хіба найлепей съветчыць аб tym, якія глыбокія карані гэтае паўстаньне мела ў беларускім народзе, асабліва ў ягонай сялянскай масе. Гэта рыса — адсутнасць рэквізыціяў. Слуцкая Брыгада — гэта была пэўне адзіная ў съвеце вайсковая фармацыя, якая нічога ня брала ў насельніцтва і не рабіла ніякіх рэквізыціяў. У гэтым, урэшце, ня было й патрэбы, бо ўсё патрэбнае для войска, як прадукты, фураж, а навет вopратку, сяляне самі дабраахвотна прывозілі ў Семежава. Амаль што дня ў Семежава прыбывалі абозы з усім патрэбным і звычайна на першым возе красаваўся бел-чырвона-белы сцяг.

Рада Случчыны выдала заклік да чырвонаармейцаў, каб яны здаваліся ў палон, гарантуючи ім бяспеку й вольнасць. Напачатку шмат іх здавалася. Першыя бai былі вельмі ўдачныя. Паўстанцы пасунуліся навет на лінію Грозава — Цімкавічы — Раманава — Вызна і наступалі ўжо на Старобін. Але бальшавікі кінулі супраць паўстанцаў вялікую сілу латышоў, кітайцаў і іншых «інародцаў», якія ў палон не здаваліся. Пасля жорсткіх баёў, у якіх слуцкія паўстанцы выказалі многа гераізму, яны змушаныя былі 28 снежня 1920 году адыйсьці за раку Лань, дзе і былі разброенныя палякамі. Аднак шмат паўстанцаў засталося ў лясох Случчыны і там доўга яшчэ змагаліся з ворагамі бацькаўшчыны.

Трэба адцеміць выдатную помач, якую Слуцкім паўстанцам аказвала Беларуская Вайсковая Камісія ў Горадні. У дапамогу паўстанцам яна прыслала выдатных вайскоўцаў: маёра Якубецкага, капитана Борыка, капитана Клюку і іншых, а беларускія жанчыны Горадзенщчыны ахвяравалі паўстанцам надта прыгожы сцяг з надпісам: «Тым, што пайшлі паміраць, каб жыла Бацькаўшчына».

Слуцкае паўстаньне скончылася фізычнай перамогай ворагаў нашае бацькаўшчыны. Аднак чын Слуцкіх паўстанцаў мае вялізарнае значэнне ў гісторыі беларускага вызвольнага руху, бо гэтае паўстаньне было першым, арганізаваным у дзяржаўным маштабе, збройным змаганьнем за вызваленіе ўсей Беларусі. Хаця Слуцкае паўстаньне і было абмежаванае тэрыторыяльна толькі межамі Слуцкага павету, аднак яно ня было толькі мясцовым, лякальным паўстаньнем, але мела ўсе рысы ўсенароднага агульнабеларускага збройнага змаганьня ў дзяржаўным маштабе. І гэта ня толькі дзеля таго, што Рада Случ-

чыны вяла змаганьне пад съязгам Беларускае Народнае Рэспублікі і мэтай гэтага змаганьня паставіла сабе здабыцьцё незалежнасці на аснове Акту 25 Сакавіка, але і дзеля таго, што ў радох Слуцкіх паўстанцаў фактычна змагаліся прадстаўнікі ўсей Беларусі: былі там беларусы з Магілеўшчыны, Віцебшчыны, Гомельшчыны і г. д., ня кажучы ўжо аб тых беларусах, якія паходзілі з часткі Беларусі, якая засталася ў межах Польшчы. Гэтаксама і на Слуцкім зъездзе, як ужо ўспаміналася вышэй, былі прадстаўнікі амаль усіх куткоў нашае бацькаўшчыны.

Слуцкае паўстаньне давяло ўсяму съвету волю беларускага народу да самастойнага незалежнага жыцьця. Яно давяло, што беларускі народ ращуча й станоўка адкідае апеку «старэйшых братоў», як з Захаду, гэтак і з Усходу. З задаваленінем можам съцвердзіць, што гэтыя славыныя традыцыі Слуцкіх паўстанцаў жывуць далей і ў нашай эміграцыі, якая таксама ращуча адкідае розныя спробы гэтых няпрашаных «братоў» накінуць нашаму народу, пасъля вызваленія ад бальшавізму, новае ярмо паняволенія.

А. К.

Бацькаўшчына. 1953. 7 студзеня.

142.

Аляксей КАБЫЧКІН

СЛОВЫ-ЎСПАМІНЫ ПРА СЛУЦКАЕ Паўстаньне*

26 лістапада 1955 г.

Паважаныя Спадарыні й Спадары!

Мы сабраліся сяньня тут, каб ушанаваць угодкі Слуцкага Паўстання, гэтага вялікага здарэньня ў гісторыі змаганьня нашага народу за волю й незалежнасць Бацькаўшчыны. Дазвольце мне, як удзельніку гэтага паўстання, падзяліцца з вамі сваімі съціплымі ўспамінамі аб змаганьні случакоў.

Вестка аб падпісаньні ганебнага Рыскага трактату выклікала сярод насельніцтва Случчыны вялікае абурэнье і ўздым нацыянальнага пачуцця. Зы ініцыятывы Беларускага Нацыянальнага Камітэту быў скліканы зъезд прадстаўнікоў Случчыны. На зъезд гэты, які адбыўся 21 лістапада 1920 г.**, з'явілася 107 дэлегатаў ад 15 воласцяў Случчыны. Зъезд прайшоў з вялікім нацыянальным уздымам. Аднагалосна была прынята пастанова распачаць збройнае змаганьне з бальшавікамі пад сцягам БНР. Зъезд выдаў ведамую нам дэкларацыю.

На зъездзе была выбраная Рада Случчыны ў ліку 17 сяброў, якой і даручана было кіраваньне паўстаньнем. Хачу тут успомніць адно найбольш выдатных сяброў гэтае Рады.

1. **Паўлюк ЖАЎРЫД**, якога я знаю вельмі блізка, бо разам зь ім прайшоў Слуцкую гімназію і навет сядзёў на адной лаўцы. Жаўрыд ужо ў малодшых клясах гімназіі адзначаўся вялікай нацыянальнай сувядамасцяй. Яшчэ ў 3-й клясе (перад 1905 годам), калі беларускі друк быў яшчэ забаронены, ён арганізаваў паміж вучняў беларускі гуртож, які займаўся вывучэннем беларускага мовы й гісторыі. Заўсёды жывы й дзейны, ён атрымаў ад вучняў мянушку «Арганізацыя».

2. **Юрка ЛІСТАПАД**, настаўнік. Гэта быў праўдзівы народны трывуб і няўтомны змагар за беларускую справу. Савецкая газета «Правда» ў № 59 з 5 сакавіка 1926 году, у сувязі з працэсам лістападаўцаў, гэтак пісала аб ім: «Юры Лістапад у 1920 годзе быў сябрам партыі беларускіх эсэраў, адначасна быў сябрам Слуцкае Рады і актыўным кіраўніком Слуцкага Паўстання». Гэта праўда — ён быў адным з найвыдатнейшых арганізатораў Слуцкага Паўстання.

3. **Васіль РУСАК**, сын селяніна з вёскі Ячава пад Слуцкам, таксама адыграў вялікую ролю ў Слуцкім Паўстаньні. Калі ў 1945 годзе

* Словы-ўспаміны, выказаныя А.Кабычкіным у Мюнхене падчас съяткавання тантэйшым беларускім эмігранцкім асяродкам 35-х угодкаў збройнага чыну.

** Аўтар памыляецца, насамрэч 14—15 лістапада.

бальшавікі занялі Прагу Чэскую, яны яго арыштавалі, вывезлі ў Менск і там засудзілі за ўдзел у Слуцкім Паўстанні на 10 гадоў.

4. ЮЛЬЯН САСНОЎСКІ, сын селяніна з Вызыны, таксама мой калега з Слуцкай гімназіі, прыймаў актыўны ўдзел у арганізацыі Паўстання. Ён вельмі цяжка перажываў няўдачу Паўстання ёй сваю эміграцыю. У 1922 годзе, будучы на эміграцыі ў Польшчу, ён скончыў самагубствам.

Зараз жа пасьля зъезду адбыўся пераход паўстанцаў ў мястэчка Семежава, дзе і заснавалася Рада Случчыны й штаб Паўстання. Там пачалася гарачая праца над арганізацыяй беларускага вызвольнага войска. У Семежава сабралася шмат ахвотнікаў, але ўсіх іх выкарыстаць ня было магчымасці з прычыны нястачы зброі й амуніцыі.

Былі зарганізаваныя два палкі: Слуцкі й Грозаўскі. Камандзерам Слуцкага палку, пасьля арышту правакатара капитана Чайкі, быў назначаны палкоўнік Гаўрыловіч, а камандзерам Грозаўскага палку — капитан Семянюк. З гэтых двух палкоў была ўтворана Беларуская Брыгада Случчыны (брыгада, а не дывізія, як гэта аблыжкова часта падаецца ў друку). Камандзерам Брыгады спачатку быў капитан Анцыповіч, а пазней і да канца — Сокал-Кутылоўскі.

Тут хачу таксама паправіць дзівле абмылкі, якія часта дапушчаюцца намі. Не адпавядзе праўдзе, што маткі й сёстры паўстанцаў дарылі ім съязгі з напісам: «Тым, што першыя паўсталі... і г. д.» У запраўданасці толькі адзін гэткі съязг быў ахвяраваны паўстанцам беларускімі жанчынамі Горадзеншчыны, з напісам: «Тым, што пайшлі паміраць, каб жыла Бацькаўшчына». За польскіх часоў гэты съязг пераходзіўся ў ваднай царкве на Палесьсі. Што зь ім сталася цяпер, няведама. Не адпавядзе таксама праўдзе, што Макар Краўцоў быў слуцкім паўстанцам. Я вельмі любіў і шанаваў Макарку Косцьевіча, які быў мне вялікім прыяцелем, але не хачу прыпісваць яму таго, чаго ня было.

Я веру, што наш народ будзе й далей змагацца за ідэялы, за якія паміралі слуцкія паўстанцы, і здабудзе ўрэшце рэшт й незалежнасць. Мне хочацца закончыць словамі паэты-случчака Клішэвіча²¹⁹:

Я веру у народ мой съмелы.
Сыны твае праз ночы муць
Штандар наш бел-чырвона-белы
Да перамогі пранясыцу.
І гэты слаўны прыдзе дзень —
Няволя прападзе, як ценъ,
Съцюдзёны вечер адскуголіцъ,
Крыававы віхар пройдзе міма,
І будзеш ты, мая Радзіма,
Цвісці шчасльваю на волі.

А. К-ін

Бацькаўшчына. 1955. 11 сіненясня.

143.

Юрка ХАРЫТОНЧЫК²²⁰
З УСПАМІНАЎ СЛУЦКАГА ПАЎСТАНЦА

1960 г.

Нарадзіўся я ў 1896 годзе каля мястэчка Грозава, Грозаўскае воласці, Слуцкага павету. Бацька мой меў зямельную гаспадарку. У школу пачаў хадзіць зь 10-цёх год, у 1905 годзе, і вучыўся з восені да травеня, а ўлетку пасьевіў каровы.

Увесень 1908 году памёр мой бацька, і я змушаны быў пакінуць вучэньне ды памагаць маці й старэйшаму брату весылі гаспадарку. У сакавіку 1914 году памерла маці, брата неўзабаве маскалі забралі ў войска, і я застаўся сам даглядаць гаспадарку й дзывёх сясьцёў. Урэшце, у жнівені 1915 году забралі й мяне ў войска ў веку 19-ёх год. Гаспадарка без гаспадара за вайну зынішчылася, коні й каровы маскалі пабралі.

У царскай арміі я прыйшоў вучобную каманду й стаўся зводным камандзерам з рангай капраля.

У сьнежані 1917 году, аднак, пасьля дэмабілізацыі на расейска-бальшавіцкім фронце, я вярнуўся дамоў (брата немцы забралі ў палон), прывёзшы з сабой кулямёт, тры вінтоўкі, рэвалвер, два цынкі гранатаў, пяць цынак патронаў і дзівэ кулямётныя йстужкі.

У студзені 1918 году прыйшлі немцы й прабылі да сьнежаня того ж году. Съследам за імі, у студзені 1919 году, прыйшлі бальшавікі й у сакавіку абвесыці мабілізацыю маладых год. Мабілізацыя была прызначаная на 19-га сакавіка, і мой год народжанняня падпадаў пад яе.

Дзеля таго, што ў мяне былі дзівэ сястры (адна калека), якімі трэба было апекавацца, я па стараўся атрымаць на паперы селавы прыгавор, у якім гаварылася, што я адзінокі, што няма каму працаўца на зямлі ды што няма каму апекавацца сёстрамі. З гэтым прыгаворам я й зьявіўся ў Слуцак на мабілізацыйны пункт. Падыйшоўшы да камісара Лебедзева, я паказаў яму прыгавор. Ён адказаў мне на гэта, што трэба йсьці бараніць свабоду, бо йнакш прыйдуць белыя дзянікінцы. Я працівіўся, аднак, і сказаў, што не пайду датуль, пакуль ня будуць забіраць апошніх гаспадароў з гаспадарак. Лебедзеў выхапіў рэвалвер і загадаў чырвонаармейцам арыштаваць мяне, але поўная заля мабілізаваных не дапусцілі да гэтага, і я, скарыстаўшы з сумятні, уцёк у места на рынак, расказаўшы там аб чыненым гвалце.

На рынку было людна й шумна. Студэнт Ліхадзіеўскі (зь сяла Лет-каўшчына) ускочыў на воз і пачаў заклікаць: «Далоў камуну! Няхай жыве вольная Беларусь! Беце камуністых, вызываюць свой народ!» Мабілізаваныя хапіліся хто за што мог: за дугі, за аглоблі; некаторыя мелі зброю. Міліцыянтаў пабілі й паабяззбройвалі (былі пазабіваныя й параненыя). І толькі тады бальшавіком удалось разагнаць натоўп навабранцаў, калі прыйшлі два панцырныя аўтамабілі. Шукалі Ліха-

дзіеўскага й мяне, але нас ужо там ня было. Пасьля гэтага выпадку ў Слуцку па сёлах пачалі ездзіць карнья аддзелы для змаганьня з «дэ-ээртырамі і контррэвалюцыянэрамі».

Тымчасам у кожнай воласці пачалося мясцове вышканеньне маладых для змаганьня з бальшавікамі. У нашай Грозаўскай воласці вышканеньнем гэтым кіраваў ахвіцэр Павал Цімошак зь сяла Аксаміты. Школіць маладых ён прызначыў капраля Ляхчынскага зь сяла Гарнастаева. Зь Цімошкам меў сувязь і я: ён даваў заданьні абясшкоджаўцаў з групай хлапцоў—аднавяскоўцаў мясцовыя камуністычныя самаўрады. Мы абодва належалі да тайнае арганізацыі «Зялёных», якая й кіравала вышканеньнем рэкрутаў ды нападамі на бальшавіцкія аддзелы.

У чэрвені 1919 году бальшавікі парассылалі па нашых ваколіцах карнья аддзелы. Злавіўши двух дэээртыраў зь сяла Папоўцы, яны даведаліся пра мяне, прыгразіўши, што зловяць мяне й расстряляюць. Пра ўсё гэта я даведаўся і аднае ночы з 15 хлапцамі зрабіў пры тракце зasadу. У часе сутычкі чырвоны камандзер быў забіты, а чырвонаармейцаў мы абязбройлі. <...>

Пасьля гэтага ў нашае сяло прыезджаў бальшавіцкі конны аддзел, але мы з хлапцамі (якія адначасна мусілі працаваць на гаспадарках) пасьпелі ўцячы ў бярэзінік, адкуль жытам падыйшлі да тракту й каля лесу зноў зрабілі зasadу. Пасьля сутычкі бальшавікі не далічыліся ў сябе двух коњнікаў.

Калі я вярнуўся ў сяло, даведаўся, што карнікі хацелі забраць з мае гаспадаркі карову й сывінню, але сёстры пачалі плакаць, і людзі за іх заступіліся таксама, кажучы чырвонаармейцам, што калі я вінаваты, дык хай мяне й ловяць. Іхны камандзер сказаў, каб я сам зъявіўся да іх, бо інакш яны йзноў прыедуць і тады ўжо забяруць усё. Пагрозе гэтай не давялося, аднак, адбыцца, бо ў канцы ліпеня зъявіліся Палякі. Затое бальшавікам удалося злавіць Цімошыка, які ад іх больш і не вярнуўся.

Аддзелы «бацькі» [Булак–]Балаховіча й галоўны штаб знаходзіліся на Палесі, недалёка ад Давід–Гарадка, а ягоная арганізацыя ў 1919 г. была дзейная па ўсіх паветах²²¹, і тыя, хто не хацеў ісьці ў чырвоную армію, належалі да гэтае арганізацыі.

Генэрал Балаховіч меў вялікую армію, што, як і ўкраінская армія Сымона Пятлюры, змагалася з бальшавікамі. Калі пятлюраўцаў бальшавікі былі прыцінулі, Балаховіч дазволіў ім быць на сваёй палескай тэрыторыі. Калі ж, аднак, пачалі здарацца частыя выпадкі дзікога захоўваньня пятлюраўцаў (гвалты, рабункі), генэрал Балаховіч загадаў Пятлюру вывесці свае аддзелы назад на Ўкраіну, дзе яны пасьля й былі разбитыя бальшавікамі. Пазней Балаховіч із сваімі аддзеламі перайшоў у Белавесскую пушчу й пратрымаўся там да 1920 году.

У травені 1920 г. бальшавікі павялі наступ на палякоў і дайшлі аж да Віслы. Генэрал Балаховіч гэтым часам быў ужо ў Белавескай пуш-

чи, прыняўшы да сябе рэшткі разьбітае польскае арміі. Выйшаўшы з пушчы, Балаховіч з тылу павёў атаку на бальшавікоў, якія ў выніку гэтага апынуліся адрезаныя ад тылавой арміі. Над Бугам адбыліся жорсткія баі, і пасля людзі гаварылі, якій чырвонай была вада ў Бугу. Апынуўшыся ў цяжкім стане, бальшавікі дагаварыліся з палякамі на перамір'е, і польская армія стала па рацэ Пцічы. Бальшавіком гэным часам сілы патрэбныя былі для змаганьня зь Дзянікінам, якога неўзабаве ім удалося разьбіць.

Дзесьці ў палавіне каstryчніка 1920 г. бальшавікі заяўлі палякам, што польская армія заняла вялікую частку беларускую тэрыторыі на ўсход ад ракі Шчары бязь ніякага бою. Яны началі дамагацца, каб палякі адыйшли назад за раку Шчару. Пачаліся спрэчкі.

Тымчасам палякі заяўлі прадстаўніком беларускіх арганізацыяў, што яны згодныя, каб тэрыторыю на ўсход ад ракі Шчары занялі беларускія вайсковыя аддзелы. Палякі навет паабязалі Беларусам памагчы бараніць Беларускую Народную Рэспубліку й адагнаць бальшавікоў за раку Бярэзіну. Пропанава гэтая падтрымвала беларускія надзеі на адваёву БНР. Пачалося інтэнсывнае фармаваньне беларускіх вайсковых аддзелаў.

У Слуцку адразу ж сфармаваўся паўтысячны аддзел міліцыі. Стварылася таксама Слуцкая Рада. Беларускія ахвіцеры праводзілі вэрбаванье па воласцях.

Тымчасам вярнуўся зь німецкага палону мой брат. Да нас у Грозваву прыехаў таксама прапаршчык Пётра Бабарэка, зь сяла Старыцы, што 9 кіляметраў ад Грозвава. Ён абвесціў мабілізацыю й развесціў мабілізацыйныя афішы. Да яго далучыліся й мы з братам. Мабілізацыйны век быў ад 20 да 40 год. За кароткі час мы сфармавалі аддзел зь пяцьсот чалавек.

У Рызе гэтым часам ангельскія й французскія арбітры польска-савецкага канфлікту разглядалі на карце спрэчную тэрыторыю паміж Шчарай і Пцічам і пастановілі, што польска-савецкая мяжа будзе праходзіць па рацэ Лані.

Пагадзіўшыся на гэткае развязаньне пытаньня й ведаочы, што на ўсёй спрэчнай тэрыторыі фармуецца беларускае войска, бальшавікі кінуліся займаць тэрыторыю ад Пцічы да Лані, каб ня даць Беларусам магчымасці ўмацавацца.

Мы атрымалі загад рухацца ў Семежава на фармаваньне. Раненікі 10 каstryчніка 1920 году мы выйшли з Грозвава, вязучы з сабою ўсё, што нам магло прыдацца ў паходзе й баёх. Начавалі ў Цімкавічах. Па дарозе да нас далучыўся аддзел сілаю 150 стральцоў з Грэскай воласці пад камандай ахвіцера старое арміі Міколы Віткі зь сяла Праходы.

11 каstryчніка ўсе разам, 650 чалавек, мы ўвайшли ў Семежава й выстраліліся ізь съязгамі на невялікім рынку, адсьпіваўшы беларускую марсэльезу «Адвеку мы спалі». Пасля гэтага нас прывіталі й

разъмасьцілі па хатах. Назаўтра быў сход: выбіралі камандзераў. Памятаюцца некаторыя прозьвішчы: камандзерам Слуцкага палка стаўся капітан Анцыповіч, камандзерам Грозаўскага палка — капітан Семянюк, камандзерам 4-га батальёну Слуцкага палка — Гаўрыловіч, 1-га батальёну Грозаўскага палка — капітан Самусевіч, 2-га батальёну Грозаўскага палка — штабс-капітан Мяцеля зь сяла Малая Млынка Цараўскага воласьці. Кавалерыйскімі аддзеламі кіраваў паручнік Кернажыцкі. Хто кіраваў артылерыяй, ня памятаю.

Перад наступам чырвонаармейцам былі кінутыя лятучки з заклікам пераходзіць да нас. Гэтым часам выявілася таксама, што палкоўнік Чайка, што быў з намі, выслаў бальшавіком пакет і апісаў усю нашую сілу й род зброі. Нашыя патрулі злавілі Чайкавага пасланца й прывялі ў Семежава да камандзера брыгады. Чайку арыштавалі й пасадзілі ў ваднэй пустой хаце, адкуль ён, аднак, уцёк, прадраўшы страху.

Раніцой 27 лістапада, маючы Слуцкі полк на правым флянгу, а Грозаўскі на левым, мы пайшлі ў наступ. Да Слуцку дайшлі без вялікіх сутычак, але ў Слуцку адбыўся жорсткі бой, і бальшавіцкі батальён быў разьбіты. Гэтым часам да нас пачалі пераходзіць чырвонаармейцы. Мы дайшлі да Ўрэчча, дзе йзноў быў вялікі бой. За дзіве гадзіны Ўрэчча было таксама ў нашых руках, і мы пайшлі далей, правы флянг на Пагост і Старобін, а Грозаўскі полк на левым флянгу заняў Покрашава і Вераб'ёва. Тут нас сунстрэла, аднак, новая сіла праціўніка — лічныя аддзелы ахвотнікаў і кітайцаў, — цэлая дывізія супраць нашае аднае брыгады. Пасыля падыйшла яшчэ адна бальшавіцкая дывізія, і мы, адбіваючыся, пачалі плянавае адступленыне. У Слуцку і Грозаве былі жорсткія бай. Было шмат забітых з абодвух бакоў. Сваіх раненых, дзе можна было, мы адпраўлялі ў Нясьвіж і Клецак у шпіталі. Ля Раманава й Капыля йзноў быў бай. Цяжка было супрацьстаяць напору масы кітайцаў, і мы адыйшли далей на захад да лініі Вызна — Вasil'чицы — Кажушкі — Лядна — Чарнагубава — двор Савічы. Бальшавікі намагаліся акружыць нас, але мы загіналі флянгі і ўніклі акружэння. Тут адбыліся апошнія бай. Грозаўскі полк лініяй агню прыкрываў пераход рэшты войска на польскі бок, а пасыля перайшоў туды й сам. Зброю давялося скласыці. Грозаўскі полк затрымаўся ў Нясьвіжы, Клецку й маёнтку Яновічы пад Клецкам; Слуцкі полк — у Сіняўцы, Ганцавічах і Лунінцы.

Нас разъмасьцілі па сёлах: Бабаевічы, Кухчыцы, Дунайчыцы, Гарбуноўшчына, Сякерычы, Блячын (Малы й Вялікі), Нясьвіж (Новае Места), Пахабаўшчына й Карцэвічы. Жылі па хатах — хто з чаго, галоўна памагалі па гаспадарках. У сакавіку 1921 г. усіх нас, паўстанцаў, узяў пад сваю апеку генэрал Булак-Балаховіч. Быў сфармаваны цэлы батальён. Дзіве роты стаялі ў Новым Месце ў Нясьвіжы, а дзіве ў Пахабаўшчыне й Карцэвічах. Мы лічыліся як работніцкія дружыны, атрымвалі жаўнерскі паёк. Камандзеры Гаўрыловіч, Самусевіч і Ма-

целя набіралі ахвотнікаў і хадзілі партызаніць на савецкі бок. Капітан Гаўрыловіч меў аддзел 150 стральцоў, капітан Самусевіч — 100. Нашы партызанская аддзелы дзеілі ля мястэчка Магільнага, ля Капыля, Пясочнага, ля маёнткаў Рым, Квядзяны й іншых. Мэтай наших паходаў было змагацца з бальшавіцкімі камісарамі, актывістымі й бальшавіцкай міліцыяй. Вельмі шмат памагалі нам мясцовыя сяляне.

У сувязі з гэтымі паходамі савецкі міністар замежных спраў Чычэрны выслаў польскаму ўраду войструю ноту пратэсту, вінавацячы Польшчу ў парушэнні правілаў добрауседскіх дачыненняў ды ў падтрымванні й узбройванні банды (так звалі нас бальшавікі), што ходзяць па савецкай тэрыторыі й руйнуюць мясцовую савецкую ўладу. Пра напады на мясцовых камуністых шмат пісалася тады ў бальшавіцкім друку. Савецкі ўрад прыгрэзіў Польшчы вайною ў выпадку, калі яна ня спыніць свайго падтрымвання антысавецкіх партызанаў.

Савецкі пратэст дасягнуў свае мэты, tym больш што тады ўжо па цэлай Заходняй Беларусі пачало актывізавацца беларускае нацыянальнае жыццё, на што палякі глядзелі няпрыхільнім вокам. Мы даведаліся праз сваіх камандзераў, што палякі збіраюцца паарыштоўваць нас і выдаць назад бальшавіком. Зь Вільні ў Нясьвіж прыяжджалі доктар Паўлюкевіч і Жаўрыд з заходамі, каб не дапусьціць да выдачы нас, але, відавочна, нічога ў палякоў не дамагліся. Пасля гэтага прыяжджаў з Лунінца палкоўнік Дзяркач. У Нясьвіжы на Броварскай вуліцы Новага Места, у штабе Грозаўскага палка, ён заявіў, што сфармаваў аддзел з тысячы чалавек пад назовам «Зялёны Дуб». Шмат хто з грозаўцаў далучыўся да партызанаў палкоўніка Дзяркача, і, узбройўшыся, яны перайшлі на савецкую тэрыторыю ды ўмацаваліся ў Грэскай пушчы за Вераб'ёвам, каля дваццацёх кілямэтраў ад Слуцка.

Адначасна ў Польшчы пачаліся арышты ўдзельнікаў Слуцкага паўстання пад прыкрыўкай змагання з камуністычнымі ўплывамі — ведамая тактыка палякоў у дачыненіі да беларускага нацыянальна-вызвольнага руху.

Ю. Х.

Бацькаўшчына. 1960. 27 лістапада.

СЪВЕДЧАНЬНІ З-ЗА КРАТАЎ

144.
Юрка ЛІСТАПАД
ІНФАРМАЦЫЯ ПРА СЛУЦКІЯ ПАДЗЕІ 1920 Г.

1927 г.

ИЗ ДОКЛАДА № 1²²²

ТАК НАЗЫВАЕМАЯ «СЛУЦКАЯ РАДА»

Со времени немецкой оккупации в гор. Слуцке существовал белорусский национальный комитет, который ставил своей целью культурное осведомление масс, но об его жизни было мало кому известно, т.к. деятельность его, по неизвестным для меня причинам, ни в чем не выявлялась, однако, был организован белорусский культурно-просветительный кружок «Папороть–Цветок», в состав которого вначале входила ученическая молодежь городских школ, а затем последовательно стало втягиваться в кружок сельское училище*, и кружок, таким образом, втянул в себя национальный комитет. С декабря м-ца 1918 года, это значит с приходом Соввласти, после немецкой оккупации, кружок «Папороть–Цветок» и национальный комитет перестали существовать. В частности, об их существовании до времен польской оккупации ничего неизвестно. С осени 1919 года и национальный комитет и «Папороть–Цветок» возобновили свою деятельность. Что делал национальный комитет — сказать весьма трудно, т.к. непосредственного отношения к нему не приходилось иметь, а кружок, как ученическая организация, занимался культурно-просветительными делами и помогал открытию белорусских школ. Во главе его стоял Андрей БАРАНОВСКИЙ, по тому времени эсер, и РАКУТЬКО. С отходом поляков в июле 1920 г. вновь прекратилась деятельность обеих организаций. Через два месяца, когда вновь явились поляки, возобновляет свою деятельность и кружок и комитет. Кружок ничего нового в свою работу не вводит, а комитет принимает более широкий размах. Это было вызвано тем, что поляки некоторое время воздерживались от установления гражданской власти, а военщина польская занялась большими грабежами — это одна причина. Другой причиной являлось то, что целая орава дезертиров из рядов Красной Армии, боясь прихода Соввласти, что их притянут к ответственности за дезертирство, не находила себе места, да к тому разными темными элементами, в частности бывшим офицерством, была начата бешеная агитация против Соввласти. Национальный комитет во главе с ПРОКУЛЕВИЧЕМ и Павлом ЖАВРИДОМ, в октябре 1920 г. начал организацию волостных нацкомитетов, а потом и сельских, вокруг которых начали группироваться дезертиры. Но вот

в самом конце ноября м-ца совсем неожиданно собирается собрание из приехавших на рынок людей неизвестно откуда появившимся доктором ПАВЛЮКЕВИЧЕМ. По городу расклеиваются рукописные обращения, зазывающие на собрание. Организатором и руководителем этого собрания — ПАВЛЮКЕВИЧЕМ делаются перевыборы национального комитета, на которые бывший председатель этого комитета не явился. Собрание прошло, и перевыборы были сделаны. Иначе говоря, ПАВЛЮКЕВИЧ и другие составили национальный комитет и взяли в свои руки дела комитета. Но началась борьба за власть между ПРОКУЛЕВИЧЕМ и ПАВЛЮКЕВИЧЕМ, только это продолжалось несколько дней, т.к. договорились созвать уездный съезд, на котором выбрать «Белорусскую Раду». Павел ЖАВРИД спешно направляется в Варшаву, в Наивысшую Раду за советами и средствами, а ПАВЛЮКЕВИЧ также спешно посыпает делегацию к БАЛАХОВИЧУ из своих приверженцев (кажется, САМУСЕВИЧА и какого-то другого), а сам ведет организационную работу по созыву съезда. Он рассыпает по волостям инструкторов по проведению волостных съездов, которые выбирают делегатов на уездный съезд и вместе с тем ведется бешеная агитация против Соввласти. В свою очередь, ПРОКУЛЕВИЧ в качестве инструкторов посыпает в деревню своих приверженцев, которые также ведут агитацию против Соввласти и вместе с тем против ПАВЛЮКЕВИЧА, который тянет на сторону Балаховича массу дезертиров. 14 ноября собирается уездный съезд с 107 делегатами от волостей уезда и культурно-просвет. организаций, какие только где были. На съезд является и Павел ЖАВРИД с полномочиями от высшей рады в качестве ее уполномоченного, и явилась делегация от Балаховича. Одни и другие высказывались одинаково против Соввласти, и чтобы не выносить на обсуждение съезда личных взглядов, кто должен взять власть в руки — ПАВЛЮКЕВИЧ или ПРОКУЛЕВИЧ, проговорились^{*} об этом на съезде воздержаться, хотя и были разговоры, но не бурные. Съезд затянулся на два дня, и на другой день была избрана Рада из 17 членов, т.к. такое количество обозначила высшая рада. В состав Слуцкой Рады вошли такие личности: 1) ЖАВРИД, 2) ПРОКУЛЕВИЧ, 3) ПАВЛЮКЕВИЧ, 4) СОСНОВСКИЙ, 5) Владимир^{**} ДУБИНА, 6) БАБАРЕКА, 7) Я.КОЛПАК, 8) В.РУСАК, 9) БИРУКОВИЧ, 10) БОРИСОВЕЦ, 11) МАЦЕЛЯ, 12) АНЦИПОВИЧ, 13) РАКОВИЧ. Остальные фамилии не помню. Причем из состава Рады (Совет) был выделен президиум в составе: ПРОКУЛЕВИЧ — Председателем, ЖАВРИД — полит. комиссар Совета Рады и Уполномоченный от Высшей Рады, ПАВЛЮКЕВИЧ — Замест. Председателя, Сосновский и Дубино — Секретари. Русак и другой, фамилии которого не помню — члены. Кроме этого, выделена военная тройка в

* Так у дакумэнце.

** Памылка. Трэба — Влас.

составе: П.ЖАВРИДА, МАЦЕЛИ и АНЦИПОВИЧА. К тройке присоединились сейчас же приехавшие от военной комиссии (войсковой) командированные из Лодзи: капитан БОРИК и ЯКУБЕЦКИЙ. Войсковая тройка рады начала формировать полк для вооруженного выступления против Соввласти, а Рада занялась собиранием продуктов для формирования дезертиров. Для этой цели были разосланы агенты по сбору продуктов по волостям, которые, путем агитации и разных обманов, выманивали у крестьянства хлеб, мясо и другие продукты. 24 ноября гор. Слуцк оставляют поляки, и в связи с этим вся контрреволюционная закваска переезжает в мест. Семежево. Деятельность Рады сводится к нулю, т.к. ни один член рады не может сказать, что делала Рада, будучи в Семежеве, за исключением председателя ПРОКУЛЕВИЧА, политического комиссара ЖАВРИДА и ПАВЛЮКЕВИЧА. Военная тройка вооружает шайки дезертиров и посыпает для налетов на красноармейские части. С самого начала редко можно было увидеть вполне вооруженного человека, и, по сведениям, среди 3000 дезертиров было вооруженных до 300 человек, и это вооружение было принесено дезертирами из дома. Через некоторое время П.ЖАВРИД, очутившись в Польше, раздобывает вооружение (где и от кого — трудно сказать), и таким образом вооружается значительное число людей и объявляется сформированным I-й Слуцкий полк. Насколько вспоминается, были слухи и о другом полку — Грозовском. Что собою представлял штаб этой контрреволюции, обстоятельно сказать трудно, одно только, что в Штабе сидели Уполномоченные войсковой комиссии — БОРИК и ЯКУБЕЦКИЙ, АНЦИПОВИЧ и другие, фамилии коих не помню. Командиром полка был некто ЧАЙКО, а затем он где-то исчез, и на его место назначен ГАВРИЛОВИЧ, а штаб всей контрреволюции возглавлял СОКОЛ-КУТИЛОВСКИЙ. Из командиров роты, непосредственно принимавших участие в налетах на красноармейские части, помнятся фамилии: БАБАРЕКО, ГУЗНЕЙ, КОЛПАК, МАГЛЫШ, БРОНОВИЦКИЙ и много других, фамилии которых забыты. В начале декабря Штаб со всеми шайками из мест. Семежево переехал в дер. Грыцевичи, а затем, под натиском красных частей, перенесся еще глубже в сторону Польши, в дер. Заостровечье, откуда делались налеты на мест. Семежево и Вызну. В это время ПАВЛЮКЕВИЧ и приверженцы наладили связь с какой-то Балаховской частью и получали помощь, каковая делилась между небольшим кругом людей. Обманутые дезертиры, по причине голода, начали расплзаться в разные стороны, кто просто домой, кто в сторону Польши и т.д., осталась только весьма мизерная часть, которая 23 декабря перешла через границу и была интернирована. Приверженцы ПАВЛЮКЕВИЧА, под влиянием Балаховских подачек, откололись и пошли куда-то в леса бандитами под управлением офицеров БРОНОВИЦКИХ, МАЦЕЛЛИ, МИРОНОВИЧА и др. За часть лю-

дей интернированных с жадностью схватились: наивысшая рада, войсковая комиссия, а ПРОКУЛЕВИЧ держал курс на раду ЛАСТОВСКОГО, т.к. уже связь успел наладить с Вильно, а значит с Литвой. Дело в том, что наивысшей раде и войсковой комиссии необходимо на что-либо опираться, чтобы доставать средства на дальнейшее существование. А значит, войсковая комиссия забирает часть интернированных людей для себя, а наивысшая рада — остальных, каких загоняет в концлагерь, достает обмундирование, содержит их на правах польских солдат (кто персонально добывает от поляков средства — трудно сказать). Их посещают — ЖАВРИД, ПРОКУЛЕВИЧ и некоторые члены наивысшей рады. Эти люди были освобождены из лагеря и получили от польской военной власти документы демобилизованных из армии солдат в мае м–це 1921 г. В это самое время войсковая комиссия передала части белорусско–литовской дивизии в Вильно своих солдат, где их также демобилизовали. А вместе с этим окончила существование и наивысшая рада и войсковая комиссия, однако же ПРОКУЛЕВИЧ с небольшой частью членов Слуцкой Рады, как ЖАВРИД, РУСАК, очутившись в Вильно, сносились с организацией ЛАСТОВСКОГО от имени давно умершей Слуцкой Рады и отсюда получали средства. Как долго это продолжалось — сказать трудно, т.к. делалось тайно, чтобы не узнали обманутые Случане, не находившие себе пристанища и последовательно шедшие с повинной в Сов.Белоруссию. Так была проведена оскорбительная контрреволюционная деятельность, прозванная «Слуцким восстанием». ПРОКУЛЕВИЧ, ЖАВРИД в свое оправдание стараются доказать, что они вошли в эту организацию с тем, чтобы расколоть ее, сваливая целиком вину на ПАВЛЮКЕВИЧА, однако всякий обманутый ими, всякий побывавший в их рядах скажет, что все они одного поля ягоды. Все они тянулись к министерским портфелям, все они проводили контрреволюционную деятельность, правда, ПРОКУЛЕВИЧ и ЖАВРИД не докатались до бандитизма, до какого дошел ПАВЛЮКЕВИЧ. Наивысшая рада также сыграла значительную роль, т.к. помогала средствами и указаниями через ЖАВРИДА. Кто непосредственно из членов наивысшей рады вел эту работу — мне неизвестно, а также и с войсковой комиссией, в какой мне приходилось сталкиваться только с БОРИКОМ и ЯКУБЕЦКИМ.

Кроме личностей, указанных выше, имевших отношение к Слуцкой авантюре, обращали на себя внимание нижеследующие:

БАБАРЕКО Петр — из дер. Старицы, бывший офицер, инструктор по организации шаек и по созыву съезда, затем был членом рады и принимал активное участие в налетах на красноармейские части. Он вернулся в Сов.Белоруссию в 1921 году. После ликвидации Слуцкой авантюры некоторое время находился в Лодзи, где вертелся около войсковой комиссии.

КОЛПАК Иван — из дер. Старицы, бывший офицер, на съезде выбран в раду, был командиром роты восстания. Через все время контрреволюционной деятельности Слуцкой рады относился ко всему пассивно и скоро разочаровался во всем и вернулся в 1921 г. в Сов.Белоруссию.

МАГЛЫШ Наум — из дер. Ворковичи, Слуцкого района, дезертировал из рядов Красной Армии летом 1920 г., бывший офицер, кажется, поручик. Командир 2 роты Слуцкого полка, принимал участие в налете на дер. Урведь. Позднее вернулся в Сов.Белоруссию под видом удавшего с польского плена красноармейца.

ГАВРИЛОВИЧ — бывший офицер, командовал Слуцким полком, долгое время передвигался по Зап. Белоруссии, явился в 1923 г. в Сов. Белоруссию, привлекался к судебной ответственности. В Слуцком восстании держал себя сдержанно и оборонял крестьянство от грабежей.

ДУБИНА Влас — быв. член партии эсеров, избран на съезде в Слуцкую раду, принимал в ней пассивное участие. Очень часто высказывался за Сов власть и был большим противником налетов, за что одно время офицерство имело намерение его убить, но ему удалось удрать. Был в Вильно, работал по заданиям КАРАБАЧА²²³ в качестве инструктора и во время ареста в Вильно в начале 1922 был арестован и вместе с другими арестованными выброшен на литовскую территорию. В последнее время проживает под мест. Погост, в дер. Исерна.

Кроме этих личностей, есть много бывших офицеров, проживающих на территории Сов. Белоруссии, которые имели отношение к Слуцким событиям осенью 1920 г., но за давностью времени их фамилии забылись, хотя образ их еще ясно помнится <...>^{*}

НАРБ, ф. 60, вол. 3, спр. 752. арк. 55—60. Завер.копія.

^{*} Не пададзеныя хараکтарыстыкі А.Смоліча, Міхалевіча, Родзевіча, М.Гарэцкага, М.Кахановіча.

145.

**СЛУЦКІЯ ПАДЗЕІ 1920 Г.
У СЪЛЕДЧЫХ ПАКАЗАНЬНЯХ ПАЙЛА ЖАЎРЫДА
ПА СПРАВЕ «САЮЗУ ВЫЗВАЛЕНЬНЯ БЕЛАРУСІ»**

24 лістапада 1930 г.

Члены Слуцкого Белорусского Нацкомитета единодушно стали на точку, враждебную белополякам и поддержания, посильной помощи всему, что только могло содействовать падению белополяков, не говоря о своей непосредственной работе, которая всецело была направлена на борьбу с ними. Нужно сказать, что враждебность к белополякам была даже среди местной непольской буржуазии. Невольно вспоминается разговор с некоторыми «отцами» города, в том числе и городским головой, кажется фамилия Смольский. Он сказал: «Если пробудут долго поляки, они нас погубят. Лучше пусть занимают нашу территорию большевики, хотя и придется лишиться имущества», — приблизительно это пришлось слышать и от других.

Отношения между комитетами Минским и Слуцким были довольно натянутые. Это объясняется, с одной стороны, тем, что большинство Слуцкого Нацкомитета было эсэровцы и тем, что Слуцкий Комитет усматривал слишком большое заигрывание с белополяками, которое ничего не могло дать реального к освобождению Белоруссии от белополяков. Газеты, которые присыпались Минским Нацкомитетом для продажи и распространения — нами буквально цензировались. Те номера газет, в которых воспевалось или лучше возкупировалось белополяками, нами сжигались. Была сорвана нами работа и белорусскойвойсковой компаний^{*} в Слуцком уезде, чуть ли не со скандалом выprovаживается приехавший в Слуцк Янка Станкевич. Тут я под словом «нам» называю всех членов Слуцкого Нацкомитета, ибо все мы были дисциплинированны — я всякий свой шаг обсуждал с членами Комитета и без их санкции ничего не предпринимал.

После ухода белополяков я остался в Слуцке и был призван в Красную армию. Меня назначили Помкома Слуцкой отдельной карроты^{**}. Назначение состоялось в конце июля, начале августа 1920 г. При наступлении белополяков, кажется, в сентябре этого же года, незадолго перед оставлением Соввластью Слуцка, было приказано Слуцкой карроте эвакуироваться. Зная себя, как слабую боевую единицу, которая ничего существенного как боец дать не может, как по состоянию своего здоровья, так и по военной подготовке, — я решил ос-

^{*} Так у дакумэнце. Магчыма, «комиссии».

^{**} Карапульной роты.

таться на месте для борьбы с белополяками у них в тылу, почему и дезертировал из Красной Армии.

С приходом белополяков в гор. Слуцк я возобновил Белорусский Нацком. О ситуации ходили всевозможные слухи, в том числе, что Слуцкий уезд по договору переходит к Белой Польше. В городе появились первые ласточки Балаховича — Мацеля и Федосеня, которые приступили к вербовке балаховичских частей. На заседании Комитета было решено послать меня в Варшаву на разведку, так как нам было известно, что в Варшаве находится Белорусская Найвышайшая Рада и Белнацком. Городской Управой Слуцка мне были выданы деньги на дорогу с тем, что обратный проезд мне оплатят Варшавские Белорусские организации. В Варшаве я застал Смолича, Тарашкевича, Дубейковского и, кажется, Терещенко и Трепку, которые и занялись выяснением судьбы Слуцкого уезда, причем и тут ничего определенного им не удалось узнать. Зная, что в Слуцке развивают свою работу балаховцы, я на всякий случай взял от Белорусского Нацкомитета полномочия на представительство въезда — назначение комиссара от Белорусской рады на Слуцкий уезд. Причем говорилось, что если начнется формирование частей там Балаховичем, то постараться вырвать их из рук Балаховича. Нужно сказать, что тогда отношение Наивысшей рады к Балаховичу было отрицательное, и Рада не шла ни на какие переговоры с ним, несмотря на то, что Балахович этого добивался. Когда я вернулся в Слуцк, то застал балаховцев полными хозяевами. Старые члены Слуцкого Белнацкома были загнаны почти в подполье, из них Марк Осветимский был арестован. После моего приезда из Варшавы его удалось освободить. Хозяйничали Мацеля, Павлюкевич и приехавший брат Балаховича. Чуть ли не на следующий день после моего приезда в Слуцк должен был там открыться уездный съезд, созванный балаховцами. Оставалось быть свидетелем этой работы или влиться и сорвать ее, тем более, что, насколько мне было известно, как я отметил, что судьба Слуцкого уезда была не вырешена, балаховцами же собирались подписи среди населения о присоединении уезда к Белой Польше и предполагалось, что на этом съезде будет принято постановление — ходатайствовать перед панской Польшей о присоединении уезда к ней, или же идти в подполье. Для последнего связей мы не имели, время же не терпело. Мы, старые члены Слуцкого Белнацкома, решили пойти на съезд и постараться на него повлиять. На съезде были выставлены кандидатуры в президиум от балаховцев (персонально не помню кто) и от старого нацкома — моя, Прокулевича и Русака. Большинством голосов выбраны мы трое, балаховцы опротестовали эти выборы, и президиум был переголосован заново. После вторичного голосования в президиум опять вошли мы трое только с разницей, кажется, той, что при первом голосовании председателем был избран я, а при вто-

ром — Русак. Повестки дня — я не помню точно. В начале съезда посыпались выступления балаховцев в честь панской Польши и Балаховича. Чтобы парализовать эту работу — нужно было предложить что-либо другое, которое могло бы явиться неким компромиссом. Я выступил с националистической речью, призывая съезд к признанию Бел. Наив. Рады. Выступления были очень бурные. Некоторые из балаховцев во время моей речи пробовали кинуться на меня. В результате была принята резолюция, которая восхваляла Пилсудского, Балаховича и признавала Бел. Наив. раду. Эта резолюция дала мне возможность объявить себя тут же как комиссара Бел. Наив. Рады. Выступление мое было неожиданное для балаховцев, тон их спал, чтобы закончить съезд, я предложил выбрать Слуцкую Белорусскую раду, давши наобум число членов ее, так как и сам не был подготовлен к такому исходу. В Раду все же попало настолько значительное число балаховцев, что нельзя было быть уверенными за исход выборов Председателя Рады. С трудом удалось провести Прокулевича Председателем. Все дела Нацкома должны были перейти раде, а таким образом перешли собрания и заявления с подписями о присоединении к бел. Польше. Эти материалы мною и Прокулевичем уничтожаются, и ход им не дается. Таким образом, ставка польской дефензивы на Мацелю и Павлюковича в вопросе присоединения уезда к бел. Польше нами парализуется. Что такая ставка была, можно судить по следующему. В Слуцк после отмеченного съезда, незадолго до отступления белополяков, приехал граф Чапский²²⁴ (он играл видную роль при Рачкевиче²²⁵ в Минске и вообще пользовался большим влиянием среди помещичества Белоруссии). Что он здесь делал, мне неизвестно, но он почему-то счел нужным видеться со мной, и я явился в помещение Слуцкой рады. Он задал мне вопрос — как думает Слуцкая рада и я как комиссар о судьбе уезда. Я ответил, что решением этого вопроса рада не занималась, и что, по-моему, вопрос вырешен сам по себе, поскольку на печати моей и рады стоят инициалы «БНР» (Белорусская Народная Республика). Он, как бы не доверяя мне, взял лежавший на столе штамп и прочел его и на этом счел нужным прекратить свой разговор со мной.

Приехавшие балаховцы все время, как я отметил, проводили вербовку частей. Дезертиров притекало огромное количество, некоторые, незначительное [число] из них, являлись с оружием. Чтобы не попали эти люди в непосредственное хозяйствование Балаховича, были объявлены формирования Слуцкой Рады под видом войск БНР. Естественно, что все собранные балаховцами должны были пойти формироваться, а чтобы не было особенного сопротивления со стороны офицеров Балаховича — было договорено, что части БНР свяжутся с Балаховичем и как бы составят монолитный фронт без командующего, и не была проведена толком даже разбивка и учет «сил» до самого отступления белополяков. Отдавалось только распоряжение накоп-

ляться в Семежеве — пункте, как впоследствии мы узнали, нейтральной полосы (узнали за несколько дней до отступления). В день отступления польским командованием было выдано некоторое количество старых винтовок (количества не помню, во всяком случае их нужно считать десятками), якобы для охраны города. Во время отступления белополяков были разосланы патрули, которые смотрели за порядком. Были запрещены грабежи и насилия. Все «силы» были направлены в Семежево, туда же выехала Слуцкая рада и я. Тут пришлось назначить командующего, вопреки желания балаховцев, которые выдвигали Мацелю, был назначен Чайка, который впоследствии балаховцами был уличен в связи с коммунистами и арестован, причем балаховцы требовали немедленной с ним расправы, Чайка же требовал моего присутствия (тогда меня в Семежеве не было) при рассмотрении его дела. Он, очевидно, рассчитывал на мою поддержку, так как из разговора со мной перед моим отъездом из Семежева он понял, что необходимо призадуматься над ликвидацией всего этого, и, очевидно, только поэтому поспешил связаться с коммунистами СССР — Чайка бежал в БССР.

П.Жаврид.

В Семежеве я пробыл день, а назавтра утром (числа не помню) выехал в Барановичи, куда выслал жену в день эвакуации Слуцка, а затем в Варшаву, чтобы получить у Найв. Бел. Рады поддержку на ликвидацию этого восстания или же принятия его руководства. Найв. Рада не располагала нужными средствами ни как для ведения борьбы, так и для ликвидации. Ею был назначен командиром частей в Семежеве Якубецкий и послано несколько офицеров из Белор. Войсковой Комиссии. Начались поиски каких-нибудь денег и вооружения. Сведения поступали из Семежева все тревожнее о том, что балаховцы усиливают свое влияние на части, или подвозится вооружение, имеют деньги и пользуются водкою, спаивая командный состав и что, наконец, балаховцы решили переарестовать всех членов Слуцкой Рады, которые не признают Балаховича, и тем вносят разлад среди частей и тем срывают активную работу против красных частей. Был выработан план расправы. Прокулевичу удалось узнать об этом и своевременно предупредить предполагавшуюся балаховцами расправу. Всякие попытки Найв. Рады добыть какую-нибудь поддержку у польского командования ни к чему реальному не привели, да и наивно было ожидать каких-нибудь успехов, поскольку в феврале был Балахович, которого и снабжали, тем более, что ставка белополяков на ходатайства Слуцкого уезда о присоединении к панской Польше сорвалась. Единственными средствами оказались деньги, добытые Терещенкой в Бел. Войсковой Комиссии (сумму теперь не помню, она была выяснена на листопадовском процессе²²⁶).

Деньги эти были употреблены на ликвидацию Слуцкого восстания. От командования Наив. Рада добилась только того, что интернированные должны были содержаться отдельно от балаховцев. Подробностей, вернее всего, что происходило в Семежеве, я не знаю, ибо, как я отметил, там я пробыл только сутки и то в самом начале прихода в Семежево. Все время до ликвидации я просидел в Наив. Раде и занялся вопросом организации белор. национальных комитетов на территории Зап. Белоруссии — Барановичах, Слониме и Волковыске, рассчитывая добиться какой-нибудь легальной организации, которая бы облегчила организацию масс. Все поиски в этом направлении не дали ничего. Варшавские центральные учреждения Польши посыпали для выяснения об открытии на места, местные староства, хотя и принимали заявления, кивали на Варшаву.

Во время моих поездок по указанным староствам Бел. Наив. Рада договорилась об организации в Вильне белорусской воинской части наподобие Бел. Войсковой Комиссии, которая стояла в Лодзи. Когда я приехал в Варшаву, мне предложила Рада занять место воспитателя этой части в национальном духе и ока^{*} Наив. Рады, а также переехать в Вильно, причем обещалась материальная поддержка. Выехать в Вильно я согласился, да туда ведь и были направлены небалаховцы — члены Слуцкой Рады и более дисциплинированные белорусские силы, которые вышли из Слуцка. Да и в разговоре с Прокулевичем и Русаком было высказано пожелание, чтобы я проник поглубже в Наив. Раду и развалил ее, ибо она была нужна только белополякам, которые щеголяли своею терпимостью к нацменшинствам: «Смотрите, мол, у нас в Варшаве сидят представители белорусского народа, которому у нас живется очень хорошо». Для пущей важности мне было наделено звание уполномоченного по военным делам Бел. Наив. Рады. Командиром этой части был назначен полковник Гапонович, перед этим он, кажется, служил в Бел. Войск. Комиссии в Лодзи. Откуда набирались солдаты — не помню. Перед сформированием этого батальона и до переезда жены в Вильно там было какое-то совещание Бел. Наив. Рады, на которое был приглашен Прокулевич, присутствовал и я. На этом совещании выступил Прокулевич — речи его не помню, но она оказалась роковою для нас. Мы потеряли доверие у Наив. Рады. Когда я с Прокулевичем и нашими женами переехали в Вильно, то не получили никакой обещанной поддержки, и я не был допущен не только к занятиям с белорусской частью, но, как мне заявил Гапонович, не могу подойти к ней на «пушечный выстрел». Пришлось продавать ценности жены для того, чтобы существовать. На этом и закончилось, если так можно сказать, сотрудничество с Бел. Наив. Радою.

Архіў КДБ Рэспублікі Беларусь.

* Так у дакумэнце.

146.

**Уладзімер ПРАКУЛЕВІЧ
СЛУЦКАЕ ПАЎСТАНЬНЕ**

Паводле паказаньняў па справе «Саюзу Вызваленяня Беларусі»

13—17 сінегня 1930 г.

Середина октября 1920 года. Через Слуцк проходят отступающие части Красной Армии. 12 октября, т.е. когда прелиминарный Рижский договор уже был подписан, идут бои в самом городе. По-видимому, польское командование получило приказ завладеть городом и город окончательно закрепить за белополяками, причем фронт проходит в 10—12 верстах к востоку и юго-востоку от Слуцка.

В городе замерла всякая жизнь, глубокая тишина царила на улицах, общественные и государственные учреждения не функционируют, прекратилась и торговая деятельность. Город обезлюдел. Помня недавние белопольские расстрелы и погром Слуцка, и всяческие притеснения, население не рискует появляться на улицах, нет сообщения и с уездом. Однако, по-видимому, польские военные власти имели инструкции обходитьсь с населением более корректно, что вызывалось желанием привлечь на свою сторону симпатии части населения в этот переходный, мало ясный момент, когда судьбы края не выяснились.

В этот момент паралича общественной жизни и общей растерянности мы с первых же дней оккупации решили возобновить деятельность Национального комитета, членов которого в наличии было только 4 человека: Жаврид — председатель, Прокулевич, Петрашкевич и В. Дубина — секретарь; все остальные члены или эвакуировались, или жили в провинции.

Явочным порядком открыли его деятельность и довели до ведома оккупационных властей. При переговорах с командиром 10-й дивизии полковником Ясинским выяснилось, что власть в крае принадлежит военным польским властям на правах оккупантов, что непосредственным начальником края является он — Ясинский; что пока судьба края, т.е. кому он будет принадлежать, не выяснена, но он не сомневается, что „чаша весов склонится на сторону Польши“, — его дословное выражение. Что касается возможности функционирования Национального комитета, то он признает его как общественно-культурное центральное учреждение и готов оказывать возможное содействие в его деятельности, при непременном, конечно, условии лояльного отношения к Польше.

Понемногу жизнь в городе налаживалась; начало функционировать по приказу оккупационных властей городское общественное управление, причем была тенденция у него признавать приоритет

Национального комитета. Национальный комитет становится скоро центром общественной жизни, завязываются связи с уездом; мы начали открывать школы; население обращалось в Нацкомитет с жалобами на притеснения и реквизиции оккупантов. И надо признаться, что весьма часто ходатайство комитета по поводу этих притеснений удовлетворялось, надо думать, входило в тактику белополяков — не вызывать лишнего раздражения у населения. Однако в важных случаях они вежливо, но решительно отказывали. Например, помню наши ходатайства за арестованного К... (фамилии не помню — из Живоглодовичей), обвиняемого в партизанщине, несмотря на поручительство комитета, в освобождении его нам отказали.

Политическое общее положение, и, в частности, в отношении Слуцчины, было совершенно неясно, благодаря изолированности города, сведения просачивались только отрывистого, случайного, временами противоречивого характера. Полковник Ясинский, с которым почти исключительно и имел сношения Нацкомитет первого своего состава главным образом в лице моем и Жаврида, весьма скрупулезно информировал нас. Не имея возможности правильно разобраться в политической ситуации, Нацкомитет командировал в последних числах октября Жаврида в Вильно и Варшаву с информационными целями. Заместителем председателя комитета был я, а комитет пополнился путем кооптации Н. Смольским, бывшим слуцким казначеем, а в то время представителем от Городского общественного управления для более тесной с ними связи.

Тем временем на Слуцчине становится все оживленнее. С конца октября через Слуцк и его окрестности потянулось громадное скопище дезертиров Красной Армии, частью вооруженные, они целыми отрядами проходили в свои родные места. По приблизительному, правда, весьма поверхностному подсчету, их было никак не менее 5 (пяти) тысяч, которые осели на Слуцчине. Появились и белогвардейское офицерство, денкинское, балаховское, которое главным образом и агитировало за антибольшевистскую вооруженную кампанию, разжигало страсти и накаляло атмосферу. В волостях тоже появились антибольшевистские течения и настроения под влиянием кулачества и дезертирства. Оставшимися помещиками и их агентами собирались подписи населения за приключение той или другой части края к Польше. Позднее, в начале ноября национальная милиция захватила донос двух таких агентов с большим тюком „ухвал“, все они составлены по одному шаблону, писанные разными почерками по-польски, которые начинались такими словами: „Мы, жители такой-то деревни и волости (оставлялось место для заполнения), признаем за нашу родную („родзеннью“) мать Польшу и просим Польшу принять нас в лоно свое“. Таких „ухвал“ мы перехватили до 60 штук, из них свыше 10 уже заполненных и за подписями населения. Броса-

лось в глаза, что все местности эти находились в прифронтовой с Польшей полосе. Сведения, что такие „ухвалы“ циркулируют и еще в других местах, к нам поступали, но арестовывать этих агентов больше милиция не осмеливалась (или не хотела). Не дали ли подобные „ухвалы“ возможность польско-белорусскому комитету в Варшаве, во главе которого стояли Порембский и Ивашкевич, состоящие исключительно из крупных аграриев Белоруссии, в которые, насколько мне известно, ни один из белорусских нацдемов не входил, заявлять в 1921 году от имени 80 000-ного населения требование прилучения к Польше части Минской губернии. Декларация этой группы печаталась в газетах. К сожалению, все захваченные нами документы—петиции погибли во время обысков у меня в Вильне. За задержание агентов наши милиционеры были арестованы польскими властями и на ходатайство комитета об их освобождении говорили: „Кульку им в лэб“. Мы же зaeлись и обратили внимание на незаконность подобного рода агитации. В конце концов их все же выпустили.

Атмосфера начала сгущаться. В это время Нацкомитет начал испытывать на себе сильное давление поленофильских и вообще активных антибольшевистских элементов, которые настаивали на том, чтобы комитет начал и возглавил организационно вооружение для обороны Слуцчины, причем ссылались на то, что, согласно неофициальным заверениям польских военных властей, польское командование окажет всякое содействие как оружием, так и тем, что не уйдет из Слуцка, пока мы не организуемся; некоторые говорили о создании балаховичских отрядов, другие выступали за самостоятельное формирование в контакте с Балаховичем. От Нацкомитета вынуждали соответствующих политических деклараций. В это время (конец октября и начало ноября) уже начал особенно настойчиво проявлять себя Павлюкевич, а также штабс-капитан Бачко, капитан Самусевич и др. Нацкомитет, однако, упорно сопротивлялся всем этим воинствующим настроениям, считая, что вся эта затея будет на руку только Польше, а возможно, что и инспирирована Польшей. Справедливость и стремление к исторической истине заставляют прибавить, что такой взгляд оформлялся не потому, что члены Национального комитета, по существу нацдемы, питали особые симпатии к советской власти, к тому же еще не ставшей на путь правильного разрешения национального вопроса, а потому, что при дилемме Советы или Польша, безусловно, нами отдавалось предпочтение Советам. Третьего же выхода — самостоятельности, — в те дни, когда мы были отрезаны от мира, не было, во всяком случае, без серьезных, принципиальных уступок в пользу Польши не могло быть.

Я специально пошел к полковнику Ясинскому с целью узнать о политических событиях, чтобы яснее представить себе обстановку. Он развернул газету, где был помещен текст Рижского договора, об-

ратил мое внимание на I пункт договора, который гласил, что обе договаривающиеся стороны признают принцип самоопределения и независимости Украины и Белоруссии, и добавил, что, как явствует из договора, судьбы края много зависят от самого населения. На мой вопрос, долго ли здесь останутся польские войска, сказал, что предполагается до двадцатых чисел декабря, а если будет необходимость, то и дальше. Разговор происходил в полуdiplomatickoy форме, и мне разжевывать содержание фразы „если будет необходимо, то и дальше“ не требовалось, ибо со всего разговора для меня ясно было, что польское командование будет ждать соответствующих просьб и заявлений от населения, в лице его органов, и, таким образом, предоставит возможность подготовиться к вооруженной борьбе с Советами или же даже можно обойтись без вооруженного сопротивления, если население признает протекторат Польши над собой или подобную комбинацию. Как ни короток был разговор с полковником Ясинским, но он мне ярко осветил тенденции Польши захватить территорию Слутчины, причем действуя дипломатически, а также при посредстве самого населения, так как, согласно Рижскому договору с Советами, война была закончена. Слутчина — это лакомый кусок, „житница Минской губернии“, как ее называли, весьма важна также в стратегическом отношении („Полесский плацдарм“), а также во многих других отношениях. Раньше об этих аппетитах мы только догадывались, теперь же, хотя косвенно, но ясно получили подтверждение.

Но пункт I договора нас действительно смущал — возможность самоопределения и независимости нам сильно улыбалась, необходимость же добиваться этого силой оружия, хотя бы только оборонительного характера, в этот момент нами категорически отвергалась. Все же вопрос о самоопределении для нас был далеко не ясен, и мы воздерживались от каких бы то ни было деклараций соответствующего рода до возвращения Жаврида с информацией; практически все выразилось в стремлении укрепить власть на местах. Однако волостные рады были организованы только при новом составе Нацкомитета с Павлюкевичем во главе. Но нажим на Нацкомитет был все сильней и напористей, и организацией волостных рад мы предполагали ослабить полонофильское влияние. Все это сильно отражалось на общественно-культурной работе комитета, тормозились всякие начинания в этой области, так как много времени посвящалось дискуссиям. Особенно же усилились воинствующие белогвардейские настроения со временем появления Мацели. Он явился с информацией якобы Виленских организаций, а также других. Между прочим, в его освещении выходило, что против Советов начинаются восстания на Минщине, что в Польше организуется белорусское войско, направленное против большевиков, что Балахович представляет мощную, хорошо снабженную армию, причем сам он белорус и идет под «эсе-

ровскими» лозунгами: «Землю и волю крестьянам». Вывод, который делал Мацеля, базируясь на политической обстановке, — необходимо организовать вооруженную силу. С ним вместе явился и Петр Барбеко, который сообщил, что в Грозовской волости уже началась организация военных отрядов и как будто уже были стачки.

Все же позиция Нацкомитета была непоколебима, и группа Павлюкевича—Мацели начала атаку на Комитет с другого фронта, одновременно организовали уже военную тройку (кажется, Мацеля, Бачко, Анцыпович), независимую от Нацкомитета, и вместе с тем решили обновить, если не ликвидировать, старый состав Нацкомитета. С этой целью 5 ноября они организовали сход, который назвали «съездом Слутчины». Для Нацкомитета это было полнейшей неожиданностью, и повестку на «съезд Слутчины», с разрешения польских военных властей, я получил только утром 5-го. Моментально переговорил с Петрашкевичем и другими, решено было пойти на «Съезд» и только с информационными целями. Сход был многочисленный, не меньше 500 человек, что показывает на чрезвычайную заинтересованность в разрешении больных вопросов современности. Однако съездом ни в каком случае его назвать нельзя, а просто сход случайных людей, взятых частью с базара (был базарный день) и, может быть, из ближайших еще деревень; никаких мандатов, никакого представительства не было.

На сход явились я и Петрашкевич уже после того, как выборы для пополнения Нацкомитета новыми членами закончились. Мне пришлось только выступить с категорическим заявлением, что не считаем эти выборы правомочными, так как собрание это можно назвать самым большим сходом гор. Слуцка, а не съездом Слутчины, и поэтому отказываемся избранными лицами пополнить состав комитета.

В тот же день в Нацкомитет явились выбранные сходом 5 человек, а именно: Павлюкевич, Мацеля, Кабычкин, Т.Ракович и, кажется, Анцыпович, требовали признания выборов правильными, а следовательно, и принятия всех в комитет. Нас в комитете было только четверо — я, зам. председателя, Петрашкевич, Смольский и В.Дубина. Однако у нас уже не было единого фронта, некоторые проявляли колебания. Благодаря польскому давлению, которое нами ощущалось, мы вынуждены были пойти на уступки — кооптировали трех выбранных сходом. В порядке большинства за них голосов, т.е. Павлюкевича, Мацеля и Т.Раковича. Расчет был таков: 4 члена старого состава, которые были более или менее сплочены, во всяком случае, по своей отрицательной позиции в отношении военной акции, кроме того, могли рассчитывать и на Раковича в некоторых отношениях, как не особенно яркого представителя воинствующих настроений.

Первыми же вопросами на порядок дня в Нацкомитете в его увеличенном составе стояли: отношение к Польше и Балаховичу; необ-

ходимость создания вооруженных сил; вопрос о народной милиции. В последнем вопросе мы были поставлены перед фактом — милиция уже была организована Павлюкевичем и главным образом Мацелей и существовала в провинции, отыгryвая вместе с тем роль вербовочных пунктов. Пару дней мы упорно сопротивлялись тенденциям признать Балаховича и прочее, но в конце концов единения среди нас не было, нажим со стороны оккупационных властей чувствовался, мобилизация шла своим чередом, и мы не в состоянии были противодействовать ей. Не желая брать на себя ответственность за все происходящее и вместе с тем как бы капитулируя, мы вынуждены были 7 ноября выйти из комитета.

Однако капитулировали не сразу, мы организовали комитет в старом своем составе, о чем и декларировали, обвестив вместе с тем комитет с Павлюкевичем во главе неправомочным. Однако практически встретились затруднения. В.Дубина, который вообще не отличался особой устойчивостью взглядов, перешел на сторону Павлюкевича—Мацели и разбил наш фронт, оставшись с ними в комитете и передав все дела комитета, как его секретарь. Смольский же вообще вышел из комитета и не проявлял себя активно. К этому времени подъехали В.Русак и С.Бусел, члены старого состава комитета, и мы начали работать подпольно как Нацкомитет. Несколько позднее приехал М.Освецимский, изредка тоже принимавший участие в наших совещаниях, но затрудненный тем, что он был в полулегальном положении, вынужден был скрываться и вообще нигде не показывался. Первоначально мы предполагали заседать как комитет в помещении Нацкомитета, побок с новым комитетом, однако 2—3 часа, проведенные там, показали полную невозможность легального существования, и мы перешли на полулегальное положение.

Новый комитет начал функционировать в своем поширенном составе, т.е. 5 человек, выбранных 5 ноября на сходе, и перебежчик В.Дубина, и с первых же шагов резко изменился курс политики. Первым же его постановлением был созыв съезда Случчины, назначенного на 15 ноября, который и должен был решить вопрос о военном вооружении, о признании протектората Польши и т.д. Инициаторы, базируясь на обстановке, не сомневались в успехе.

Наше положение было затруднительно. Не имея никакой возможности сорвать созыв съезда, мы решили послать наших инструкторов для проведения выборов на съезд, предполагая, что в массе безусловно должны быть настроения, противодействующие полонофильским тенденциям. Таким образом, мы смогли послать под видом инструкторов нового комитета, но инструктированных нами, В.Русака, С.Бусла, М.Дубину, а также В.Дубину, который к этому времени признал свои ошибки, говорил, что только теперь он понял, куда ведут Павлюкевич—Мацеля, и хотел бы работать в контакте с нами.

В.Русак, С.Бусел и М.Освецимский явились с эсеровской конференции, отбывшейся в Минске, на которой они и были вызанчены в качестве партийной эсеровской тройки на Слутчину.

Ввиду угрожающих событий, которые мы были не в силах изменить, ослабить или прекратить, мы, т.е. остатки старого комитета, совместно с эсерами, решили поинформировать ЦК эсеров о создавшемся положении на Слутчине, о возможности восстания, причем придавали большое значение дезертирской массе и требовали от ответственных политических органов, чтобы была немедленно проведена широкая амнистия для дезертиров, что могло бы удержать их от эвакуации из пределов Слутчины и ослабить антисоветские настроения. Это поручение в словесном виде поручено было выполнить Любке Зенкевичанке. Я встретился с ней за границей (в Праге), она говорила, что передала информацию Трофимову. Интересно, помнит ли об этом Трофимов, и если действительно так, то предпринимались ли какие-либо меры амнистии для дезертиров?

Тем временем перед съездом активная деятельность группы Павлюкевича—Мацели усиливалась, военная организация росла, контакт с польскими военными властями был наложен; носились слухи, что местным войскам обещана большая партия оружия; уже тогда организовалась контрразведочная часть с Мироновичем во главе, которая стояла в самой тесной связи с дефензивой и выполняла ее задания; военная тройка командирует капитана Самусевича и учителя Крыжановского к Балаховичу для установления с ними связи и с просьбой о помощи; вербовка, как в городе, так и в провинции, идет вовсю. Мы чувствовали полное бессилие оказать какое-либо воздействие на ход событий, были почти изолированы, и рискованно было даже показываться в центре города. О закулисной деятельности нового комитета мы были поинформированы только в самых общих чертах, так что о всех махинациях Павлюкевича с польскими властями не знаю, известно только о весьма частых визитах к полковнику Ясинскому и в дефензиву Павлюкевича, Мацели, Мироновича.

Дня за 3 до съезда вернулись из провинции наши инструкторы. По их впечатлениям, антисоветские настроения весьма сильны, питаемые, главным образом, из среды кулачества и дезертирства, которые при данной обстановке отыгрывают значительную роль, и из этой среды весьма многие выбраны в волостные рады и на съезд; военизация проходит вовсю; однако особого тяготения к Польше также нет; замечается, неоформленное, правда, тяготение к самостоятельности края; разъяснительные беседы наших инструкторов об опасности подпасть под власть Польши благодаря затяжной военной группой авантюре и необходимости противодействовать этому встречали всесочувственный отклик.

Приблизительно в это же время вернулся из командировки и Жаврид, успев побывать только в Варшаве, в Вильно же не заезжал, так как спешил в Слуцк. Он нас поинформировал о Найвышайшей Раде, о Белорусской Войсковой Комиссии, о политической ситуации. Согласно его информациим, Найвышайшая Рада довольно слабая, мало авторитетная среди польских официальных и общественных кругов; в лозунгах Пилсудского о равенстве народов они еще не разуверились и делают ставку на Польшу, т.е. Рада считает, что только при посредстве Польши возможно добиться независимости, особенно теперь, пока Польша не окрепла и вынуждена поэтому считаться с народностями, ее населяющими. Политическую конъюнктуру Рада считает благоприятной, чтобы объявить Слуцчину самостоятельной республикой, которая, по их мнению, будет поддержана и Польшей, как коридор, отгораживающий ее от Советов. Подобное положение должно было бы поднять и авторитет Рады, как опирающейся на свою независимую территорию. Рада поэтому начала готовиться оказать движению на Слуцчине всемерную помощь.

На всякий случай Жаврид получил мандат, который гласил, что Вышайшей Радой БНР он, Жаврид, назначается комиссаром Слуцчины, и всем нам предлагается ему подчиняться и оказывать содействие. О формах же национального движения Рада определенно не высказывалась, вообще же дала нам карт-бланш. Возможность, однако, вооруженного сопротивления, будь то только демонстрация, парад или же действительно восстание, не исключалась, причем считалась весьма вероятной поддержка со стороны Польши. Также можно рассчитывать на некоторую помощь и со стороны Белорусской Войсковой Комиссии, которая к этому времени была реорганизована и во главе ее стал Якубецкий, вместо Алексюка; его, Якубецкого, считали безусловно незалежником. БВК тоже ориентировалась на Польшу, опираясь на Найвышайшую Раду.

Ввиду предстоящего съезда Слуцчины мы должны были немедленно выработать тактику, исходя из местной обстановки и базируясь на докладах инструкторов и Жаврида. Наши собрания носили совещательный характер и письменно не фиксировались. Суммировать их можно следующим образом.

При этом сильнейшем интересе, который проявляло население к съезду, считая, что судьба края во многом зависит от самого населения, и при общей политической ситуации о попытках сорвать съезд не могло быть и речи. Бойкот его тоже не удался бы, был бы бессмысленным и не достигающим цели, ибо, если бы мы устранились от участия в нем, то этим только развязали руки поленофилам. Положение нами считалось весьма серьезным, хотя физиономию предстоящего съезда ясно себе представить не могли. Главной своей задачей в данный момент мы считали во что бы то ни стало противодейство-

вать тенденциям заправил нового комитета направить всю деятельность в русло польской политики. Вместе с тем мы надеялись на возможность объединить различные группы населения вокруг идеи самостоятельной, демократической, конечно, а не социалистической республики и этим выбить почву из-под ног Павлюкевича—Мацели.

Мы учитывали, что националистические настроения населения были достаточно сильны, чтобы лозунг незалежности имел успех.

Что касается того, как организовать и удержать власть в своих руках, то высказывались мало; предполагалось, что политическая конъюнктура позволит удержать власть без применения оружия. Относительно вооруженного сопротивления высказывались против, и было предложено, кажется, Буслом, при возможном все же занятии Слуцка красными войсками оставаться в Слуцке и проделать военную демонстрацию. Между прочим, я на съезде с подобным, наивным, конечно, проектом и выступил, заявив, что мы — сторонники народной милиции, но употребим ее только для демонстрации, другие же способы военной обороны мы считаем бессмысленными. По вопросу о признании Найвышайшей Рады высказались определенно против, так как эсеры признавали законным только Ковенское правительство БНР, с Ластовским во главе.

Как следствие этого и мандатом, данным Жавриду, решили не пользоваться. Обстоятельства, однако, принудили нас к признанию его значения, как увидим дальше. Как бы то ни было, ясности у нас не было, не было и правильной оценки событий. Один только призрак незалежной демократической республики сделал то, что мы в погоне за ним начали катиться все ниже и ниже, идти на поводу событий.

Съезд Слуцчины состоялся 15 и 16 ноября*. Модус представительства был по 5 человек от 15 волостей, по 2 — от культурно-просветительных, экономических и других белорусских организаций, по одному представителю от профессиональных групп: учительских, юристов; от каждого религиозного культа: православного, католического и иудейского; старый Нацкомитет и новый комитет в полном своем составе.

Таким образом, съезд состоял, как насчитывали, из 115 человек, причем абсентеизма совершенно не было, настолько сильно был проявлен к нему интерес. Никаких анкет организаторами съезда — новым нацкомитетом — не велось, так что затруднительно указать его социальный состав и другие данные. Присутствовало в качестве гостей и просто публики много польских военных властей.

Вспоминаю, с каким вниманием мы всматривались в лица членов съезда, стараясь определить физиономию съезда. Голосование принесло нам неожиданный сюрприз и несколько окрылило нас: в пре-

* Насамрэч — 14—15 лістапада.

зициум попали В.Русак (председатель), Жаврид и Прокулевич, а секретарями В.Дубина и Урбанович. Протесты Павлюкевича на неправильность голосования ни к чему не привели — снова был выбран тот же состав. Теперь я это объясняю тем, что голосовали за нас по нашим национальным физиономиям, более популярным, чем противной группировки, политические же ориентации в первый момент как будто бы меньше учитывались, а может быть, боялись без удержу отдаваться в руки полонофилов. Учитывая, что присутствие польских властей уже само по себе окажет давление на съезд, президиум внес предложение — заседания съезда сделать закрытыми. Но предложение это провалилось.

Весь первый день съезда прошел в информаций с мест. Коротко, деловито, в весьма сдержаных тонах делались доклады. Чувствовалась недоговоренность, сдержанность, чрезвычайная осторожность ввиду неопределенности положения, националистические черточки часто проглядывали («нам не нужно великих министров Витте²²⁷, Столыпина²²⁸, мы народ малый, сами управимся»; «если необходимо уже давать реквизиции, то уж лучше своей власти, а не чужой» и т.д.). Свое лицо съезд еще не выявил, он только еще нащупывал, кто будет хозяином ближайшего будущего, в зависимости от чего и повернуть в ту сторону оглобли.

Я указывал, что анкет никаких не велось, и социальный состав съезда определить трудно. Судя же по выступлениям, безошибочно можно сказать, что преобладали кулацкие настроения крепкого хозяйчика, для которого вопросы полного распоряжения своим имуществом и ограждения его от реквизиций и продналога играли первостепенную роль. В зависимости от этого и складывались их политические концепции. Немало было и дезертиров Красной Армии, определенно выражавших антисоветские активные настроения и постепенно действовавших возбуждающие на собрание. Но на первый момент даже Павлюкевич и Мацеля не рискнули выступить со своим проектом автономии Слуцчины в рамках Польши, настолько неясно было общее настроение, присутствие польских органов также сдерживало собрание. Однако температура постепенно повышалась, в их лагере уже нащупали, что все же можно переходить в атаку, они уже более или менее сорганизовались. Повелась агитация против президиума и старого нацкомитета, что это—де большевики, подкидывали собранию записки с нашими фамилиями, что этих большевиков нужно выгнать со съезда. Все больше раздавалось выкриков: «Долой большевистский президиум!» и т.д. (Между прочим, здесь, в «американке», я разговорился с Зенюком* из Госиздата, о котором знал, что он был на съезде, о его впечатлениях. Он указал, что сам видел, как Павлюкевич подбрасывал подобные записки.)

* Маецца на ўвазе Пётра Зянюк.

Под вечер польскими властями, по указанию Павлюковича и Мироновича, был арестован на съезде Освейцимский. Первая наша (президиума) мысль, когда мы узнали об этом, была апеллировать к съезду о вмешательстве польских властей в наше дело. Однако, обменявшись между собой мнениями, из осторожности решили пока воздержаться и поручили Жавриду требовать его освобождения. Ведь по этому инциденту нам Павлюкович и К° дали бы настоящий бой. Не зная хорошо настроений съезда, наоборот, судя по нарастанию антибольшевистских настроений, легко могло быть, по нашему мнению, что съезд выдал бы его. И, возможно, этим создан был бы прецедент для дальнейших репрессий. По-видимому, польские власти решили считаться с нашей угрозой апеллировать к съезду, лицо которого они не определили, в случае отказа в освобождении Освейцимского, ибо его тотчас же выпустили. А между прочим, в течение только 2 часов, которые протекли со времени ареста Освейцимского, его уже совсем подготовили к отправке под конвоем из Слуцка.

Закончился первый день в довольно повышенном настроении, чувствовалось, что оба лагеря готовятся к решительному завтрашнему бою, а все же далеко не ясно было, как все это закончится.

Мы попробовали сориентироваться. Нас собралось 11 или 12 человек белорусских эсеров и примыкающих к ним. Главной и единственной задачей этого нашего собрания было выяснить обстановку, учесть наши силы и выработать тактику на предстоящий день. В общем оказалось, что всего людей, на которых можно было твердо рассчитывать, было человек 25—30; имелось на съезде человек 5, а может, и больше, коммунистов, на которых в некоторых отношениях можно рассчитывать, но едва ли они будут выступать открыто; антибольшевистские элементы сильны и активизируются, причем ориентируются на Польшу; Балахович среди них пользуется популярностью, так его уже успели афишировать; БНР и разные другие белорусские правительства мало популярны или неизвестны многим; сознательных белорусов мало, но националистические неоформленные настроения сильны; весьма вероятно, что на этой националистической почве и возможно будет попробовать объединить разнородные слои и направления и оторвать часть от группы Павлюковича—Мацели.

Однако среди нас, собравшихся, тоже единения не было. С удивлением я заметил, что Балахович для некоторых из присутствующих не является одиозным лицом. Но все же большинство и в этот еще момент стояло за невозможность борьбы с Советами, если не принципиально, то практически бессмысленным. О мандате Жаврида собрание не было поинформировано.

Следующий день принес уже довольно ясную сплоченность группы Павлюковича. По тону, по характеру выступлений видно было, что они подготовились дать решительный бой.

В порядке дня стояли доклад нового Нацкомитета и текущий момент. Выступал Павлюкевич с докладом комитета и о ходе подготовки военной акции, но всех своих карт еще не выкладывал. Выступал Мацеля с зажигательно-агитационной речью, с призывом бить большевиков. Выступали Неронский с Вызны (не смешивать с однофамильцем, который заведовал хозяйственной частью бригады и был членом Рады) о бессмысленном и преступном начинании военной акции, которое приведет только к разорению края и напрасному пролитию крови.

И в тот момент, когда собрание уже несколько нагрелось, эффектно запыленные, влетают на сцену делегаты, вернувшиеся от Балаховича, а именно, капитан Самусевич, Крыжановский, а с ними двоюродный брат «батьки» Балаховича, в 1922 году убитый партизанами в Беловежской пуще. Не обращая внимания на протесты президиума, предлагавшего записаться в очередь и не прерывать порядка дня, они апеллируют к съезду. Порядок дня прерывается, собрание желает выслушать новоприбывших, которых и встретили овациями, когда узнали, что это делегация от Балаховича.

Выслушаны они были при чрезвычайной тишине, прерываемой громкими аплодисментами. Выступает Самусевич, знакомит с впечатлением, которое произвел на делегацию Балахович и его армия. Подчеркивая, что Балахович белорус по происхождению и по духу, что он идет под лозунгами независимой Белоруссии и «землю и волю крестьянству», что армия его мощна, хорошо снабжена, растет количественно и становится все популярнее среди белорусской массы. Самусевич далее докладывает, что Балахович ему поручил формирование здесь, на Слуцчине, полка, и что имеет на это уже ассигновку. Затем читаются многочисленные прокламации и декларации Балаховича, Савинкова и Белорусского Политического Комитета с В.Адамовичем и т.д. Энтузиазм собрания все возрастал. Затем выступил и брат Балаховича, который разъяснил собранию заданные ему вопросы, что Балахович официально является главнокомандующим всеми вооруженными силами на территории Белоруссии, что его народная добровольческая армия в настоящее время насчитывает 60 тысяч человек, хорошо вооружена, имеет артиллерию, значительные конные части, богатую амуницию; что это непрерывно растет. Балахович идет в союзе с Российским Политическим Комитетом, возглавляемым Савинковым, и белорусским правительством в лице Белорусского Политического Комитета с В.Адамовичем и Алексюком во главе.

Энтузиазм охватывает собрание. Создается впечатление, что конец советской власти близок, что вот оттуда придет избавление от большевиков. Овации перемешиваются с возгласами: «Долой большевиков с нашего собрания!». Президиум безнадежно взывает, что здесь не митинг и пора перейти к деловому собранию. Наше положе-

ние казалось безнадежным. Наскоро переговорив между собой в президиуме, решили вытащить последний козырь из нашего арсенала, о котором молчали, подчиняясь решению нашего предсъездовского совещания, ибо эта игра была уже краплеными картами — это сделать ставку на Найвышайшую Раду.

Выступает Жаврид, выжидает, пока воцарится тишина, и четким, твердым голосом заявляет: «Я правительством БНР назначен комиссаром на всю Слутчину. Власть здесь принадлежит только правительству БНР в лице Найвышайшей Рады, и я, как уполномоченный его, не допущу каких бы то ни было формирований здесь отрядов Балаховича, Савинкова или Алексюка». Вместе с тем он зачитывает свой мандат, а затем разъясняет позиции наши по отношению к Савинкову, представителю единой и неделимой, и Алексюку, жулику, который просто спекулирует на белорусском вопросе и образовал правительство, не пользующееся никаким авторитетом среди белорусских кругов.

К нашему изумлению, Жаврид был выслушан чрезвычайно внимательно, при напряженной тишине. Его, на этот раз «медзяны»ственный голос, действовал импонирующее появление на арене новой силы, раньше мало или совершенно неизвестной, — Белорусского правительства, которое, оказывается, было могущественным. Слова Жаврида произвели сильное впечатление и, по-видимому, соответствовали дремавшим нацдемовским настроениям собрания. После разъяснений Жаврида по многочисленным вопросам, а также его заявления, что будут формироваться здесь военные силы БНР, собрание разразилось такими же продолжительными аплодисментами, как только что перед этим Балаховичу.

Националистические и вместе с тем антисоветские настроения собрания выявились. Пожалуй, это был переломный момент. Появление некоей новой силы, к тому же поданной в приукрашенном виде и с которой еще не сорвана пелена таинственности, удержало от явно полонофильской линии, от захвата власти на Слутчине Балаховичем со всеми последствиями.

Дальше было сравнительно нетрудно уже удержать наши позиции в основном, но во многих отношениях пришлось пойти на компромисс. По текущему, например, моменту резолюция президиума, составленная весьма коротко и где слажены были и не выяснены взаимоотношения с Советами, а также Польшей, резолюция, главный смысл которой заключался в том, что мы признаем Слутчину как часть Белорусской Народной Республики, получила незначительное количество голосов — всего 25 дисциплинированных человек за нее голосовали. Резолюция, предложенная Павлюкевичем, собрала остальные голоса, около 90, но собрание уже было настроено к примирению, и предложено было соединить обе резолюции в одну. Та-

ким образом и получилась несуразная резолюция. (Напечатана в сильно слаженном виде в газете «Беларускае слова» за 1920 г., № 51.)

С докладом старого Нацкомитета выступил я. Между прочим заявил, что комитет стоит за самоопределение Слуцчины как части БНР; что касается вопроса об обороне Слуцчины вооруженной силой, то это представляется комитету бессмысленным, требующим напрасного пролития крови, и что комитет считает необходимым, при возможном все же приходе советских властей, ограничиться вооруженной демонстрацией силами народной милиции, не выходя из пределов Слуцка. Вмешательство же других посторонних сил, например, Балаховича, Савинкова или Белорусского Политического Комитета, считаем недопустимым. Некоторую борьбу пришлось выдерживать по вопросу, объявить ли Слуцчину независимой республикой или же только как составную часть БНР.

Последнюю позицию отстаивали мы, и наша точка зрения была принята. Сам по себе этот факт незначительный, однако, возможно, он сыграл некоторую роль во взаимоотношениях наших с Польшей. Ведь, будучи самостоятельной республикой, можно было бы заключать те или другие соглашения по нашему усмотрению, следовательно, и с Польшей. Когда же Слуцчина является только частью БНР, то всякие договоры государственного значения могут исходить только от правительства БНР, а не непосредственно от Рады Слуцчины. Кроме того, уже само по себе неприятно звучало для Польши: «часть БНР», принимая во внимание, что значительная часть Белоруссии находилась под Польшей. Ничего не имея против буфера, идея независимости всей Белоруссии Польшей, безусловно, отвергалась.

В этом, между прочим, я вижу одну из причин дальнейшего охлаждения взаимоотношений наших с польским командованием. Что мысль о буфере возникла у польской делегации на рижских переговорах и проводилась ими и что смысл 1-го пункта договора о принципиальном признании Самостоятельности Белоруссии и Украины заключается в этом, подтверждается словами председателя польской делегации Домбского, который, между прочим, сказал:

«Мы достигли создания буферных держав, ибо теперь имеем границу не с Россией, но с Беларусью и Украиной, что обеспечивает нас от соседства с нашим вечным врагом» (цитирую по «Беларускаму слову» за 1920 г., от 28 октября, № 21, статья «Польскія дэлегаты аб міры і пераміры»).

Признав территорию Слуцчины частью БНР, съезд выбрал Раду Слуцчины, которой и вверил всю власть на Слуцчине и организацию военных сил. Рада Слуцчины состояла из 17 членов, а президиум ее из 7. Состав ее, насколько вспоминаю, следующий: 1. Жаврид. 2. Павлюкевич. 3. Мацеля. 4. Дубина. 5. Русак. 6. Ракович. 7. Радзюк. 8. Ю. Сосновский. 9. Бирюкович. 10. Листопад. 11. Анцыпович. 12. Прокулевич.

13. Рабый. 14. Кабычкін. 15. Колпак. 16. Мешочек. 17. Неронскій.
Кандидаты: Бусел, М.Дубіна, Урбанович.

Рада Слуцчыны на следуючій день, т.е. 17/XI*, сабралася для выбора президиума і председателя. В президиум вошли: Прокулевіч — председатель, Павлюкевіч, Жаврид, Мацеля, Русак, Бирюковіч і Сосновскій. (Характерная подробность для уясненія соотношения сил: на председателя были выставлены 2 кандидатуры — Прокулевіча и Павлюкевіча. Оба получили по равному количеству голосов. При перебаллотировке (закрытой) я получил одним голосом больше. Если признать, что оба эти лица были выразителями двух противоположных направлений в Слуцком восстании, то весь ход событий может быть ясней. Такое неустойчивое соотношение сил продолжалось все время.)

С этого дня началась практическая работа президиума Рады. Организованы были комиссии: юридическая, финансовая, земельная и продовольственная. Во главе каждой комиссии стоял член президиума Рады. Я лично входил в финансовую. Ввиду короткого времени, которое мы провели в Слуцке, ничего существенного провести комиссии не удалось. Первым постановлением президиума было объявлено о национализации всех лесов, причем надзор за ними был возложен на волостные Рады. Этим же приказом № 1 запрещался вывоз за пределы Слуцчыны зерна, скота и проч.

А тем временем на каждом заседании Павлюкевіч ставіл вопрос о признаніі Балаховіча і приглашении его сюда, причем равновесие в президиуме было чрезвычайно неустойчивое: с одной стороны — Прокулевіч, Жаврид, Русак, с другой — Павлюкевіч, Мацеля, впоследствії Бирюковіч и весьма неустойчивый Сосновскій. Главный козырь наших противников был в том, что мы не имеем ни оружия, ни денег, ни амуниции; бронзовыя векселя в этом отношении Найвышайшей Рады уже выяснились. Физіономія Павлюкевіча выяснилась вполне после следующего случая. В газетах появились сообщения о полном поражении Врангеля. Павлюкевіч, прочитав, разрыдался и воскликнул: «Теперь все пропало». После этого он исчез из Слуцка и появился только в Семежеве.

Слуцк в ту неделю после съезда бурлил. В военную тройку (после организации бригады она распалася) вошли: Жаврид, Анцыповіч і, кажется, Чайка. Самусевич несколько раз пытался организовать конный полк для Балаховіча, тройке много усилий стоило его обуздять, в конце концов так и не дали ему это сделать. Начатые раньше переговоры с полковником Ясинским нового Нацкомитета теперь продолжал Жаврид. Чувствовалось, однако, охлаждение белополяков к настоящим событиям. Съезд не оправдал их надежд, так как кроме антибольшевистской физіономіи он обнаружил незалежницкую.

* Насамрэч — 15 лістапада.

Последнее обстоятельство в конце концов могло быть небезопасным для Польши (в смысле, конечно, идеином).

Раду Слутчины сделать ручной и вести ее на поводу не удалось. Практически недоверие к нам со стороны польского командования выразилось в том, что раньше была обещана Павлюкевичу помочь оружием, теперь же Рада получила от них подарок из 360 сломанных винтовок, из которых потом в своей мастерской слуцкая бригада сделала пригодными около 200.

Было раньше обещано оставаться на территории Слутчины до середины декабря, именно с тем, чтобы дать сорганизоваться, но тщетно ждали ходатайства от Рады, чтобы приняли нас под свое покровительство. И внезапно, 23 ноября покинули Слуцк, предупредив нас об этом только за 24 часа до своего ухода. Смею думать, что наше вмешательство спутало их карты и испортило им игру. Ведь мы могли бы в этот момент легко удержать в своих руках Слуцк, достаточно только было бы официально просить их протектората, на что они вначале и намекали и о чем, по-видимому, у них было договорено с Павлюкевичем.

В начале очерка я кратко останавливался на этом моменте. Будучи в Вильно, Павлюкевич в годовщину повстания выступал с докладами, в которых каждый год напирал, что если бы не эсеры и, в частности, Прокулевич и Жаврид, то Слуцк был бы теперь не в руках большевиков (я читал в отчетах в алексюковской газете «Раніца»²²⁹, ноябрьские номера за 1921 г. и волейшевско²³⁰—павлюкевичский орган «Грамадзкі голас»²³¹ за 1923 г., ноябрь).

Мы не пошли на то, чтобы такой ценой купить Слутчину, а между тем вооруженное восстание кучки против неизмеримо сильнейшего противника было абсурдом с точки зрения здравого смысла.

Возвращаюсь к описанию событий. Считались весьма вероятными, ввиду охлаждения с польским командованием, отход поляков и занятие Слуцка советскими войсками. Ставился вопрос, как организовать оборону. Группа Павлюкевича—Самусевича настаивала на организации партизанщины как более действенного способа борьбы против превышающего силами противника. Незалежницкая группа, которая, главным образом, ставила целью не реальный результат, а демонстрацию, настояла на организации регулярных войск, которые в дальнейшем и именовались: войска БНР (первая бригада, Слуцкий полк, Семежевский полк).

С точки зрения здравого смысла действительно много было несурпризностей в этом повстании. Отказавшись купить Слуцк путем польского протектората, не пуская Балаховича на территорию Слутчины, восстание, безусловно, обрекается на провал. Ведь к этому времени антибольшевистского фронта не существовало: Рижский договор с Польшей; Врангель совершенно ликвидирован;

Перемыкин, Петлюра и Балахович в 20-х числах ноября уже были интернированы. Игра в солдатики. Опереточная Слуцкая республика. Ходульное правительство БНР. Умаляет ли все это ответственность за наше преступление перед пролетариатом, против которого выступили в тягчайшие дни его, когда еще не совсем оправился от поражений на польском фронте и от внутренних экономических затруднений?

В городе появился авангард балаховцев, пока 17 человек, затем должны были еще прибыть. В связи с этим, а также с военными приготовлениями и антибольшевистскими настроениями, в городе начинается паника — население ожидает погромов. Рада выпускает извещение, что население может быть спокойно, никаких погромов допущено не будет. Я со своей стороны переговорил специально по этому вопросу с представителями профсоюзов и категорически заверил, что погромов могут не бояться, пока Рада в Слуцке. Балаховский отряд в конце концов удалось выпроводить из города, дав им отступного несколько тысяч рублей. Появляется затем атаман Федосея (Хведошена) со своей шайкой бандитов, официально он носил титул командира Минского отдела народной добровольческой армии. Спроводили в течение двух дней и их. Они направились в Вызну (Чырвоная Слабада), где устроили погром и обязали тамошнего раввина собрать в течение 3-х часов какую-то большую сумму денег, чуть ли не 50 тысяч рублей, под угрозой повесить его в случае неисполнения. И только при появлении случаков, которые в это время уже эвакуировались, бандиты поспешно скрылись.

Приехала и помочь от Найвышайшей Рады в лице штабс-капитана Борика, Белорусской Войсковой Комиссии и делопроизводителя этой комиссии Михалевича²³². Борик сделал доклад в довольно тесном кружке. Согласно его информации, БВК уже теперь значительная, сравнительно, величина, имеет тенденцию в будущем расширяться; она имеет уже свои кадры командного состава, а также и нижних чинов; БВК предоставляет в Варшавской школе подхорунжих 30 вакансий в специальном белорусском отделе. Причины поддержки БВК Польшей — современный политический момент, когда может возникнуть потребность в использовании их против Советов. Но белорусские круги считают задачи БВК шире и предполагают впоследствии создание белорусской армии. БВК в ближайшее время пришлет своих офицеров в распоряжение Рады. В течение 2-х дней было завербовано в школу подхорунжих 30 юнцов, они уехали во время эвакуации Слуцка.

23 ноября, т.е. спустя неделю после съезда, польские власти уведомили нас, что завтра очищают Слуцк. В городе поднялась невообразимая паника, а вместе с тем страшное возмущение и разговоры о том, что белополяки нарочно спровоцировали нас, не дав стать на ноги националистическому движению. Самусевича снова приходит-

ся утихомиривать, так как уже начал организовывать конный полк сепаратно от Слуцкой бригады. Решено, ввиду полной неподготовленности, отступить к Семежеву и В.Рожану, где и производить запись охотников в армию. Рада Слутчины публикует извещение о своей эвакуации и призыв желающих записываться в добровольческие отряды на 25/XI в м.Семежево.

Мы, подражая великим самостоятельным государствам, наскоро состряпали «дипломатическую ноту» Союзу Советов и вручили ее советским представителям при 10-й польской дивизии для передачи по назначению. Протест этот за подписями Прокулевича, Жаврида, Русака, Сосновского и Радзюка извещал, что полноправный съезд Слутчины выбрал Раду, которой и поручил всю гражданскую власть в городе. Извещая о намерениях советских войск занять Слуцк и уезд после его оставления польскими властями, не считаясь с волей народа, Рада Слутчины протестует против этих агрессивных намерений, ссылаясь вместе с тем на то, что это противоречит постановлениям мирной конференции о признании самоопределения народов. Одновременно Рада обращается к демократии всего света с протестом против раздела незалежной БНР (см. «Беларускае слова» за 1920 г., № 51).

Этот протест вручали я, Радзюк и Русак, причем мирно беседовали в течение четверти часа в неподобающих для дипломатов позах — сидя на столах, за отсутствием достаточного количества стульев. Парни ничего себе. Двумя неделями позже, когда слуцкие отряды остановили автомобиль с этими советскими представителями, в сопровождении польского офицера ехавшими из Слуцка в Польшу, то здесь же на месте распили бутылку коньяку, а на вопрос наших, где расположены советские войска, предупредительно развернули карту и правильно указали расположение артиллерии и войск других родов оружия. Обидно все же: по-видимому, не считали нас за грозного противника.

Эвакуация Слуцка закончилась 24-го. Я выезжал одним из последних и видел, как некто Куницкий разбрасывал около помещения Рады антисоветскую литературу.

Семежево 24.XI—7.XII. Ставка перенесена в Семежево, здесь же и Рада. Скопление народа необычайное. По позднейшим, непроверенным, однако, сведениям, якобы идущим из советских источников, всех эвакуировавшихся из Слутчины насчитывалось до 15 тысяч. Весьма много непосредственно перекочевало в Польшу.

С 24 ноября началось формирование бригады по добровольческой записи. В первые 3 дня охотников оказалось свыше 1500 человек. Запись дальнейшую пришлось прекратить ввиду того, что почти совершенно не было оружия и не предвиделось, с другой стороны — записью добровольцев принимали на себя обязательство их содер-

жать. Решено было вербовку на этом закончить. Действительно, оружия было чрезвычайно мало, едва ли насчитывалось 300 винтовок, имелось 2 пулемета, из них один был в починке, ограниченное количество зарядов и ручных бомб. Меня это чрезвычайно удивляло. Ведь дезертиры возвращались с оружием в руках, почему же они не забрали его с собой? После бесед на эту тему я вынес впечатление, что ожидали, что поляки снабдят оружием, «а наше и дома пригодится».

Я не берусь описывать военную историю, так как главной задачей своей считаю выяснение политической обстановки, обрисовку действующих сил, оказывающих то или другое давление на ход событий; считаю нeliшним описание обстановки и деталей, дающих возможность яснее представить себе ход событий. В архиве ГПУ должны быть богатые материалы полковника Гавриловича, командира Слуцкого полка 1-й бригады, где военные действия, вероятно, правильно и исчерпывающе описаны, на политические же обобщения едва ли он способен, тем более, что в курсе белорусской и польской политики он не был и вся закулисная сторона ему неизвестна.

Моя задача, как участника, тоже ограничивается мемуарами. Укажу, что в «Беларускім слове», газете, выходившей в Гродно, начиная с № 51, публиковались официальные документы Слуцкой Рады, в том числе «Камунікат войск Беларускай Народнай Рэспублікі», конечно, тенденциозные военные реляции, сильно преувеличивающие успехи повстанцев. Кроме того, вся военная история, начиная со списков добровольцев и кончая последними боями, отражалась в ежедневных приказах по штабу бригады, а также полковых приказах. Возможно, они имеются в архиве ГПУ. Стычки и бои велись с 26 ноября по 21 декабря, т.е. почти месяц, из них более значительные: занятие Вызны красными 2—3 декабря; бои под Семежевом и занятие его красными 7 декабря; занятие Семежева белыми 12 декабря; занятие белыми Вызны 17 декабря. Вызна отбита красными 19 декабря; Семежево отбито красными 20 декабря, — этими последними боями и заканчиваются фактически военные действия, дальше идет ликвидация.

Взаимоотношения между штабом бригады и Радой были ненормальны, отличались недоверчивостью. К этому времени войсковые круги начали разочаровываться в БНР, которая почти ничего не дала, слабость которой и неавторитетность уже выявились к этому времени. Нажим же со стороны Балаховича усилился, особенно после его интернирования (лично его интернирование было фиктивным, он свободно разъезжал повсюду). Не имея более человеческого материала, но располагая действительно богатыми материальными складами, лишенный права после интернирования выступать со своей «народной армией», он и его агентура приложили все усилия, чтобы завладеть готовой слуцкой армией и выступать под ее фирмой. Это было бы, по нашему мнению, величайшим народным бедствием, нес-

шим погромы, пожары и потоки крови. Трудно было удерживать бе-зоружную армию от соблазна достать обмундирование и оружие.

Характерно, что Балахович отказался даром выдать оружие, а не-пременным условием ставил подчинение ему. Еще выявилась идея-ная твердость нашей группы — на такие условия мы не пошли, хотя число сторонников за соглашение с Балаховичем все росло как среди Рады, так и, в особенности, среди военных, и удерживать нам свои позиции стоило немалого труда. Главной же цитаделью его была контрразведка, на стенах которой расклеены были возвзвания Балаховича, Савинкова, Белорусского Политического Комитета.

Недоверие военных кругов к Раде было настолько сильно, что отказали в требовании моем допустить меня к обсуждению всех военных вопросов. По своему выбору, для связи Рады с бригадой, они остановились на Сосновском, не допуская никого другого. Даже не особенно доверяли комиссару БНР Жавриду, именно как представите-лю БНР, которых начали постепенно отшивать. Острота положе-ния на нашем внутреннем фронте все нарастала, можно было со дня на день ожидать перемены декораций. Все особенно усилилось со времени приезда от Балаховича Мацели. Закулисную сторону не знаю, но известно, что были там совещания с Белорусским Политическим Комитетом, т.е. с В.А.Адамовичем, его сыном, также Вячеславом Ада-мовичем, более известным как атаман «Зеленого дуба» под псевдо-нимом Дергач, а также с Алексюком. По-видимому, был выработан план захвата всей акции в свои руки, ибо эта группировка чересчур вызывающе держалась по отношению к нам.

Между прочим, Мацеля сорил деньгами, были кутежи, на одном из которых присутствовал и я. Необходимо было разрядить атмосфе-ру или же дезертировать. И вот мы воспользовались следующим мо-ментом. Контрразведкой был арестован командир Слуцкого полка Чайка. Было задержано его письмо к известному в Слуцке бывшему военному комиссару Лебедю, в котором он, указывая на свое разоча-рование Слуцким восстанием, которое, он предполагал, будет дей-ствительно левоэсеровское, но на самом деле балаховские и полоно-фильские течения сильны, все же предлагал ему, Лебедю, не высту-пать против повстанцев.

По другой версии, он даже предлагал Лебедю перейти на сторону повстанцев. Так говорили у нас об этом письме, но за достоверность не ручаюсь, ибо проверить не смог. Я и Жаврид видели, как его вели в контрразведку, и последние слова, которые мы слышали, были: «Жаврид, спасай меня». Через 2 дня ему удалось бежать, впослед-ствии он был расстрелян в Советах.

Бегством его мы и воспользовались как предлогом и по инициа-тиве группы нашей устроили совместное конспиративное совеща-ние с некоторыми офицерами. Предметом обсуждения было невыно-

симое положение, которое создалось, и как из него выйти. Командир бригады Анцыпович чрезвычайно слаб, чтобы выдержать линию, взятую Радой и БНР, благодаря чему усиливаются интриги балаховской группы, расхлябанность военных частей; взаимоотношения между Радой и войсковцами натянутые, контрразведка же является уже неофициальным штабом Балаховича, активизация же балаховских течений со времени приезда Мацели усилилась. Постановили арестовать Анцыповича, Мироновича и Реута, помощника начальника контрразведки, и предать их суду.

Совещание постановило назначить командиром бригады Кутыловского–Сокола, а вместо Мироновича, по предложению Якубецкого — офицера БВК, Янушенко. Выдвинутая нами кандидатура на пост начальника бригады Якубецкого была военными отвергнута, так как собрание все же хотело более опытного в военных делах. Наша же нацдемовская политика заключалась в том, чтобы проводить главным образом демонстрацию сил БНР, и потому непременным условием являлось незалежницкое лицо, а не военные доблести, и была им непонятна.

В приказе Рады, согласно принятому совещанием постановлению, говорилось, что командование наше оказалось не на высоте, появилось разложение войск, что это отражается на боевых действиях. Контрразведка обвинялась в том, что из-за ее недосмотра бежал Чайка. Вследствие этого арестовываются и предаются суду Анцыпович, Миронович и Реут.

Чтобы арестовать штаб, и особенно контрразведку, требовалось свои силы, мы ожидали сопротивления. В нашем распоряжении была только рота Копеца. Этого было недостаточно. Я пишу приказ батальонному Колпаку, который находился на позициях, и требую «во имя спасения республики немедленно прибыть в распоряжение мое в количестве 80 вооруженных человек к 7 часам утра следующего дня». Для вручения этого приказа посланы были Русак и Бусел, как члены эсеровской тройки, чтобы в случае его отказа как военного подчиниться Раде — гражданскому органу, воздействовать на него именем партии. Получаю ответ: «Прибуду к 7 часам утра, но только в количестве 40 человек, чтобы не обнажать фронт».

На следующий день, как по расписанию, были арестованы указанные лица, причем Анцыповича арестовывал непосредственно я, как высшая гражданская власть. Давно мы на них точили зуб. Это произошло приблизительно 3—4 декабря, а 7 пришлось отступать от Семежева. Поэтому, к сожалению, процесс против них был скомкан, Анцыпович разжалован в рядовые, а Миронович и Реут отстранены от должностей. Этот переворот был произведен своевременно, так как впоследствии выяснилось, что такую же штуку намеревались произвести над нами Павлюкович, Мацеля, Миронович; двумя часа-

ми позднее мы должны были быть ими арестованы и декорации перемениться. Первый раз в жизни я видел перепуганными, побелевшими Павлюкевича и Мацелю, они предполагали, что их заговор открыт, мы же об этом узнали впоследствии. Они поспешно заявили, что присоединяются к постановлению Рады.

Мироновича и Реута мы хотели пришить еще по следующему делу, которых, как агентуру дефензивы, хотели отстранить хотя бы от нашей акции. В конце ноября контрразведка произвела форменное ограбление, с побоями и издевательствами, аптекаря м. Вызны. Последний нам пожаловался. И вот для расследования всех подробностей Рада командировала Кабычкина и Сосновского. Им, однако, не пришлось до конца довести следствие, красные войска выбили наших из Вызны, и наши следователи двое суток просидели на чердаке, пока не сумели бежать.

В конце ноября прибыли в Семежево член Найвышайшей Рады Терещенко, председатель БВК Якубецкий и штабс-капитан Борик. С первыми двумя было несколько совещаний в интимном кругу. Лагерная обстановка, парад, устроенный прибывшим, дефилирование перед ними белорусских повстанческих военных частей с белорусскими песнями, с нацдемовскими «бел-чырвона-белымі» нашивками вместо погон, произвело на них сильное впечатление. Терещенко даже разрыдался от полноты чувств.

Из доклада Терещенко мы поняли, что Найвышайшая Рада начинает нашу акцию раздувать, и не только в Польше, среди официальных сфер и общественности, но и за границей, как первое вооруженное незалежницкое выступление. В белорусских же газетах особенно подробно она освещается и в дальнейшем будет освещаться в гродненской газете «Беларуское слово», которое редактирует Рак-Михайловский.

Из доклада мы вынесли впечатление, что белорусский вопрос поставлен в антантских кругах, общее политическое положение заставляет интересоваться Беларусью, но во что это может вылиться — неясно. Во всяком случае мы, как антибольшевистская сила, можем в этой высокой игре сыграть некоторую роль. Вся наша политическая линия встретила с его стороны полное одобрение, он тоже склонен был смотреть на повстанье как, в первую очередь, только на демонстрацию нацдемовских сил, демонстрацию, весьма необходимую в этот момент, когда незалежная Беларусь старается выступить на политическую арену.

В дальнейшем предположено оборудовать для нас типографию, с ведома и даже при содействии польских военных властей. Эта типография ставится в Слониме^{*} находится в ведении БВК и почти готова к работе. Она законспирирована, чтобы не вызывать протестов со

* По-видимому, принадлежит политическому отделу Генштаба.
(Заувага Ўл. Пракулевіча).

стороны Советов, так как, согласно Рижскому прелиминарному договору (пункт 2-й), Польша обязуется не поддерживать организаций, которые своей целью имеют вооруженную борьбу с Советами. Я прибавлю, что эта типография так и не функционировала, так как БВК командировала своего служащего Косцевича (его литературный псевдоним Макар Краўцоў), который заигрался в Лодзи в карты и так и не доехал до Слонима.

Терещенко передал в мое распоряжение для Рады сравнительно небольшую сумму денег; точно не помню сколько, но не свыше 10 тысяч польских марок.

Вскоре приехали офицеры БВК Семеняка*, Арцишевский**, Новик и др., и с их приездом начал формироваться 2-й полк, Семежевский***. Не имея за все время кампании ни одной винтовки и не участвуя в боях, он существовал только для показной стороны. Вся команда, все делопроизводство велось исключительно на белорусском языке; нашивки у командного состава были с „конниками“ — литовской Погоней, или же с повязками нацдемовских цветов.

Не могу обойти молчанием следующий факт. БВК откомандировала 18 или 20 своих офицеров на фронт в Семежево, однако, приехав в Барановичи, где была наша постоянная комендатура для связи с БВК и Найвышайшей Радой, и наслушавшись разных рассказней, те повернули оглобли назад. «Это, оказывается, большевики, а не повстанцы», — так аттестовали нас эти вылощенные паркетные герои. Никого из этих храбрецов и позднее нельзя было заманить в Слуцкую бригаду.

Снабжение продовольствием происходило следующим образом. Рада имела штат инструкторов, в обязанности которых входило разъезжать по ближайшим селениям, вести агитацию и собирать пожертвования продуктами. Инструкторами были: В. и М. Дубины, Листопад, младший Сосновский, Мешочек, братья Раки (двоюродные). Что касается мяса, то эта повинность была принудительная; по раскладке то или иное селение доставляло 2—3 головы крупного скота, или соответственно заменяло его мелким, причем шкура возвращалась владельцу назад, а на мясо выдавались Радой реквизиционные квитанции, которые и являлись обязательствами Рады.

Питание было нормальное, семежевские кулаки кормили нас из 2—3 блюд. Однако запасов никаких не было заготовлено, просто не догадывались. Ни Рада, ни хозяйственная часть бригады никаких мер к этому не предпринимали. В конце концов обвиняли Раду, что озабочиться заготовками — дело гражданских властей. Спешно принялись за заготовки. В оставленных помещиками

* Відаць, маецца на ўвазе Лукаш Семянюк (Сяменік).

** Правільна — Арцишевич.

*** Маецца на ўвазе Грозаўскі полк.

имениях оказалось много зерна и сена. Молотьбой занялись наши пленные.

Пользуясь случаем вспомнить о них. Перебежчиков и пленных было свыше 100 одних белорусов. Тех, которые происходили из белорусских губерний, отпускали на свободу, производилась только регистрация их, они свободно расхаживали по лагерю и в окружности Семежева. В последнее время их использовали для работ в имениях. Когда отступили от Семежева, о них совершенно забыли, и они, сами выстроившись в ряды, потянулись вслед за нами. Пленных же небелорусов отправляли в концентрационные лагеря Польши, согласно договоренности с военным ведомством.

Безжалостно поступали с коммунистами и комиссарами Красной Армии, их расстреливали по постановлению военно-полевого суда но, главным образом, единоличным приказом командира бригады. Сколько было расстрелянных, установить трудно, так как это производилось весьма конспиративно. По сведениям Русака, которому поручили установить число расстрелянных, их было 18, в том числе Вызnenский ревком (Русак имел много знакомых по Ячеву в контрразведке). При бригаде имелся военный суд в составе: Бирюковича — председателя, Богдановича — прокурора, Кабычкона — защитника, а также представителей от командного состава и от нижних чинов. Нам называли только один случай расстрела за грабеж, вынесенный этим судом.

Однажды в Семежево явилась делегация из глусских лесов от дезертиров Красной Армии. Они передавали, что было их около трех тысяч человек, все выходцы Минской, Могилевской, Витебской и Смоленской губерний. Большая половина вооружена винтовками, имела несколько пушек (не помню, сколько называли) и пулеметов. Просыпались, что в Слуцке формируется белорусское войско, и пошли на соединение с нами, но не пробились. Потеряли половину людей, часть снаряжения и засели в глуских лесах. Их командировали, чтобы связаться с нами. Получив инструкции, газеты, они уехали, и никаких сведений о них больше не поступало.

Со времени выезда из Слуцка Рада заседаний почти не устраивала, особенно по принципиальным вопросам, так как дифференциация отбылась, и далеко не в нашу пользу. Члены президиума Бирюкович и Сосновский (с последним раньше кое-как ладили), теперь определенно ориентировались на Балаховича; Русак заболел тифом (в Грицевичах), Жаврид же часто бывал в отлучках. Однако посвятили вечера 3—4, чтобы выработать декларацию Рады, составленную в весьма умеренных демократических тонах, причем за основу была взята Уставная Грамота 25 марта.

Из-за невозможности оборудовать свою типографию мы вынуждены были ограничиться гектографами. Были размножены: упомянутая

декларация Рады, несколько листовок ко всем гражданам, к красноармейцам, к крестьянам. Были размножены также «Пагоня» Богдановича, «Ад веку мы спалі» с нотами. Предполагалось устроить культурно-просветительный клуб и курсы белорусознавства. Командированный в Вильно Кабычkin закуттил в Барановичах и дальше не поехал.

7 декабря красные войска нас вытурили из Семежева, и Ставка и Рада переместились в Иодчицы, в нейтральную зону, в 2-х верстах от советской границы. Здесь нам приходилось туговато; население далеко не такое щедрое, как на Слуцкой территории, к нам отнеслись недоброжелательно, и наши инструкторы особого успеха не имели.

Нарекания на Раду, что она не сделала запасов, усилились. Бригада и Рада становятся кочующей труппой и переезжают в Грицевичи, еще дальше в глубь нейтральной зоны. Здесь пробыли до 15 декабря. Стало несколько свободнее дышать, однако продовольственный вопрос не разрешился. Стали мы нажимать на все кнопки. Найвышешая Рада что-то делала в этом направлении; забегал комиссар Жаврид, БВК — Якубецкий, а позднее от Рады — Прокулевич, все мы носились в поисках хлеба. Якубецкий и я вели переговоры с несвижским старостой об отпуске нам продовольствия. Староста решил предварительно запросить Варшаву. И, видно, по получении ответа, отказал нам в выдаче продовольствия. Якубецкий видел у него на столе шифрованную телеграмму и по некоторым деталям сделал вывод, что она относилась к нам.

Пришлось прибегать к реквизициям у населения. Между прочим, войту местечка Грицевичи за то, что он не давал подвод и не подчинялся другим нашим распоряжениям, всыпали 25.

Наши части наткнулись на территории Слутчины на обоз, везший в Польшу продукты. Как оказалось вскоре, это были агенты, закупавшие продукты для польского интендантства, и проникали для этого на советскую часть Слутчины. Ничтоже сумняшеся, наши войсковые, на основании приказа Рады № 1, запрещающего вывоз продуктов из Слутчины, реквизировали его. Вмешались жандармерия и староство, произошел великий скандал, но все же продовольствие нами не было возвращено, ценой ссоры со старостой Черноцким.

В Грицевичах произошел следующий значительный инцидент. Миронович, отрешенный военным судом бригады от должности начальника контрразведки, получил разрешение от военных властей формировать конный отряд, по-видимому, для польской службы, а не для бригады. Его молодцы напали ночью на деревню Малый Рожан (если не ошибаюсь), форменно терроризировали население, наиграли 50 тысяч рублей и забрали 10 лошадей. Немедленно, в присутствии пострадавших, всенародно виновники были осуждены. Двух из них: Мирончика, служившего в нашей контрразведке, а другого фамилии не помню — был помощником начальника нашей мили-

ции, — расстреляли. Остальным предложили или быть заключенными в польские тюрьмы (БВК договорилась с соответствующими польскими органами, что осужденные нами будут отбывать срок наказания в польских тюрьмах, за неимением собственных), или же всыпать им по 25. Все предпочли экзекуцию, и зрителям представилось необычайное зрелище в польском стиле.

Командование по стратегическим соображениям решило перенести Ставку на Полесье в Мороч, нейтральную зону, в 1 версте от советской границы (не по соображениям ли быть ближе к Лунинцу, бывшей ставке Балаховича, где еще остались его отряды и склады). Здесь произошли последние бои: занятие Семежева белыми*, причем захвачены были большие припасы снарядов, затем белые выбиты были красными; сильные бои за Вызну, раньше занятую белыми, причем был захвачен ревком, при отступлении из Морочи расстрелянный; на следующий же день выбиты были красными. Это последний крупный бой.

Дальше началась паника. Наступление Красной Армии повелось весьма энергично. Передавали, что в числе красных войск имеются 4-й красный Варшавский полк, кавказские отряды, попадались в плен пермяки и т.д. Еще пара дней, и красные появились в нейтральной зоне. Позднее, уже после ликвидации, носились слухи, идущие из польских сфер, что, по соглашению между Иоффе и Домбским на Рижской конференции, было разрешено советским войскам войти в нейтральную зону на 77 часов для очистки зоны от бандитизма.

Эту музыку давно пора было кончать. Еще перед Вызнянскими боями в Морочи мне по секрету передали, что подготавливается захват бригады и Рады балаховцами, что будто бы брат Балаховича, тот самый, который был на съезде Слуцчины, уже находится инкогнито в госпитале бригады, которым заведовал Павлюкович, что отряд в 500 чел. под командой Демидова вышел из Лунинца, находится в 25 верстах от Морочи и ждет только сигнала войти в Мороч, причем предполагалось арестовать часть командного состава и членов Рады; говорили, что Балаховичем и Белорусским Политическим Комитетом вынесен приговор: Прокулевича, Жаврида и Якубецкого повесить.

Была и другая опасность, в данном положении менее серьезная, это заговор «слева». В. и М. Дубины, Листопад и другие тоже предполагали арестовать Раду и команду бригады и передать в руки Советов. Значения этому можно было не придавать, так как группа была немногочисленна.

Ставка была перенесена в 5-е и последнее место — в Заостровечье, пограничное с Польшей, нейтральная зона.

При отступлении из Морочи я был свидетелем незабываемой для меня картины. По дороге из Морочи в Заостровечье, на пригорке

* Маюцца на ўвазе аддзелы 1-е Слуцкае брыгады.

лежали трупы расстрелянных в эту ночь членов Вызнянского ревкома. Мне неудержимо захотелось посмотреть на лица замученных, я обошел всех, подолгу останавливался около каждого, смотрел на исказенные мукой лица и застывшие в предсмертных страданиях и судорогах позы. Наши части проходили одна за другой, а я все стоял, не в силах сойти с места, как будто стопудовая тяжесть на меня навалилась... Распоряжение закопать тела в братскую могилу не было исполнено, так как земля сильно промерзла и, вероятно, также в силу полного раз渲ала войск.

В Заостровечье пришлось выдержать сильную атаку на собрании офицерства, которое нападало на нас за то, что мы, дескать, ввели их в заблуждение мифическим правительством БНР; что мы не смогли выполнить обещаний — снабдить оружием и продовольствием, что благодаря Раде произошел разгром и т.д. Присутствовал и Якубецкий. Для нас картина была ясна. Необходимо немедленно покончить с этой преступной комедией. В тот же день мы уехали в Барановичи на совещание. Предварительно перед отъездом мы вместе с П.Бабарекой закопали 2 ящика ручных бомб.

В Барановичах оказались Терещенко и Жаврид. Было решено ликвидировать всю повстанческую акцию. Необходимо постараться, чтобы вся бригада перешла польскую границу и была, согласно положению, интернирована как войска БНР. Этим также будет воспрепятствовано организации банд, что только могло бы скомпрометировать нацидемовский характер повстанния. С этим решением Якубецкий, Терещенко и Жаврид выехали в Ставку. Там, однако, встретили противодействие со стороны части офицерства, которые настаивали на продолжении борьбы с красными путем организации нерегулярных отрядов, организации диверсийных отрядов. Однако наше постановление было принято, и большинство из бригады перешло границу, было интернировано свыше полутора тысяч человек.

Финальная часть. Этим, собственно говоря, не закончилась Слуцкая акция, борьба продолжалась, но стала односторонней, была борьба с балаховичскими влияниями.

Все же Балаховичу, а с ним и Алексюку почему-то важно было иметь Слуцкую бригаду в своих руках, ибо они не покинули своим вниманием бригаду и в лагере интернированных. Велась там усиленная агитация их агентурой и лично Мацелей, Павлюковичем и другими за признание Балаховича и Политического Белорусского Комитета. Приехал в лагерь и сам «батька», привез 600 комплектов белья, 300 бутылок водки, коньяку и вина, и устроили там на несколько дней попойку. Была организована запись охотников в отряды Балаховича, с соответствующей декларацией. Насчитывали свыше полутора тысяч подписей, но нами установлено было, что большинство подложны, писаны одним почерком многие фамилии. На-

зревала опасность, что в стенах лагеря они не останутся и будут использованы Балаховичем и зеленодубцами. Тогда мы выкинули следующий трюк. БВК имела в своем распоряжении военные проездные литера. Якубецкий покинул их мне штук 20, уже подписанных и с печатью, оставалось только заполнить название части военной, число человек и место назначения. Впоследствии Якубецкий привлекался к ответственности за утерю литеров. Вот по этим-то литерам мы и перевели интернированную бригаду из района Полесья в Белосток, где мы поставили их в такое положение, что они были недосягаемы для балаховичской агитации, так как считались за БВК. Впоследствии из Белостока бригада была переведена в лагерь под Дорогуск, где ею и опековалась БВК и Найвышайшая Рада; были посланы инструктора для культурно-просветительной работы, проводились курсы белорусоведения и т.д.

Комедия все же продолжалась, к счастью, совершиенно уже бескровная, но действительно опереточного характера. Хронологически это было несколько раньше, а именно числа 17—20 декабря. Найвышайшая Рада выдала приказ о назначении Якубецкого главнокомандующим войсками БНР. Три дня пришлось уговаривать Якубецкого (помогали этому также я и Жаврид) принять это назначение, так как отлично он понимал то смешное положение, которое будет занимать в этой бутафории. Доводы: важны не результаты, не практические действия, а важно устроить бум, поднять шумиху, заставить говорить о белорусах и Белоруссии и т.д.

Пожалуй, это было стильно для всего Слуцкого восстания, которое мы и старались проводить, сильно напирая на внешнюю, декоративную сторону.

«Главнокомандующим» был выдан приказ № 1. Характерен он тем, что в общих выражениях говорилось об «избавлении от ярма чужих народов», «бороться, пока белорус не станет хозяином своей земли», «освобождения Белоруссии от захватчиков», «освобождение батьковщины» и т.д., предоставляя расшифровать, кто эти чужие народы: большевики, белополяки или же те и другие. Заключительные слова о незалежной и неделимой Белоруссии разъясняют мало-мальски политически грамотному человеку (приказ напечатан в «Беларускім слове» за 1921 год, от 6 января, № 5/76).

Второй и последний приказ Якубецкого как главнокомандующего был о награждении отличиями за боевые заслуги офицеров бригады: И.Залесского, А.Курловича*, А.Броновицкого, П.Броновицкого, И.Богушевича, А.Мироновича, П.Яновича, Я.Семашко, Н.Керножицкого и И.Копеца (там же, см. № 6/77 за 7 января 1921 года).

Позднее в Вильне в 1921 году случаки нападали на меня, что мало сделал для интернированных; обвиняли, что я продал 3 или 4 вагона

* Пракулевіч недакладна падае прозывішча Адама Курыловіча.

сахара, а по другой версии, соли, которые Найвышайшая Рада прислала для реализации в деньги для бригады; обвиняли, что я получил деньги от Ковенского правительства БНР и присвоил себе. Действительно, я получил 5 тысяч немецких марок для слушаков, стоявших на позиции БНР, и раздал их по своему усмотрению человекам 8—10. Деньги были пересланы из Ковны через Кохановича²³³, который и распространял эти сплетни.

Политическая сторона Слуцкого восстания была закончена следующим образом.

От имени Слуцкой Рады была вынесена резолюция, которая констатировала, что со стороны Польши не было оказано никакой помощи восстанию, наоборот — чинились препятствия. В следующих пунктах резолюции признавалось единственно правомочным правительством Ковенское правительство БНР. Все другие правительства, претендующие на верховную власть над Беларусью, а именно «Урад Кнорина»*, Найвышайшая Рада, Политический Комитет с Адамовичем во главе, признаем незаконным. Дальше речь идет о Балаховиче как погромщике, самозванце и т.д. Это постановление написано в конце января 1921 года. Чтобы собрать большинство Рады, а именно не менее 9 подписей (всего в Раде было 17 членов), я поехал в Несвиж за подписью Колпака**, который и присоединился к нам. Там у него застал человек 5 с советской стороны. Он сообщил, что собирается «до хаты», и действительно в скором времени выехал.

Впоследствии я два раза выступал с докладами о Слуцком восстании, освещая их, как яркие проявления нацидемовских, незалежницких, демократических настроений. Это было в Вильне в 1921 году, содокладчиком один раз выступал Жаврид. Павлюкович каждый раз в годовщину съезда выступал с докладами, причем, анализируя историю восстания, главной помехой, изменившей весь ход событий, считал эсеровскую группу.

Весь ход восстания мною описывался в хронологическом порядке. Постараюсь теперь закончить изложение краткими тематическими сводками.

Польша и восстание

Пробегая весь ход описываемых событий, на основании приведенных материалов напрашивается вывод, что Польша была чрезвычайно заинтересована в исходе Слуцкого восстания. Было ли это стремление совершенно поглотить Слуцчину и инкорпорировать к

* Іранічна назва ўраду савецкай Беларусі (ССРБ), дадзеная па прозывішчы сапраўднага кіраўніка рэспублікі — стаўленіка Масквы, тагачаснага старшыні Менскага губкуму РКП(б) Вільгельма Кнорына.

** Маецца на ўвазе Янка Каўпак.

себе, или же Польша могла бы довольствоваться протекторатом над Слутчиной, образовав буфер между Советами и Польшей, с возможностью проводить на Слутчине свою политику. В конце концов все это преследовало одну основную цель — создать противосоветскую территориальную единицу, важную в политическом, стратегическом и экономическом отношениях, которой Польша и могла бы так или иначе распоряжаться.

Начальный, подготовительный период, безусловно, инспирирован ими. Они ловко использовали политическую ситуацию и местную обстановку, подсказывали направление всей нашей деятельности. Действуя закулисно, так как стеснены были Рижским прелиминарным договором о невмешательстве в советские дела, а также потому, что при явном польском давлении встречали бы противодействие среди населения, не имеющего в своей основной массе середняка и бедняка, они не могли доброжелательно к ним относиться.

В первый подготовительный период науськивали на Советы, обещая свою помощь оружием, а также тем, что останутся на территории Слутчины, чтобы дать возможность сорганизоваться в военном отношении. С этой стороны далеко еще не сорвана завеса их закулисной деятельности с Павлюкевичем. По-видимому, договоренность была больше того, что нам известно. Поддержка нового Нацкомитета, т.е. группы Павлюкевича—Мацели, покровительство балаховичским тенденциям и стремление передать в его руки всю повстанческую акцию, явно проглядывавшие у белополяков симпатии к Алексюку и Белорусскому Политическому Комитету, ставку на которых тогда они делали; съезд в Слуцке 6 ноября при их ближайшем покровительстве; съезд Слутчины, от которого они ожидали волеизъявления в свою пользу, открытая агитация в уезде (в городе не осмеливались) за присоединение к Польше и собирание подписей под «ухвалиами», попытка устраниния противодействующих Польше элементов (арест Освецимского) и множество мелких фактов — все это, безусловно, инспирировалось ими. Но пробужденные ими силы, выявление сильных националистических тенденций на съезде Слутчины и последующий период заставили их призадуматься. Существование обок с Польшей незалежной республики в тот момент грозило опасностью белорусским землям, находящимся под их оккупацией, еще не оформившимся, которые Польша не сумела прибрать к рукам и в которых чувствовались бродильные ферменты социального и национального порядка. Декларативная сторона БНР их беспокоила, но они не знали тогда, насколько нацдемы склонны к неустойчивости и комбинационной политике.

Не лишено интереса отметить, что во время рижских переговоров, насколько это освещалось польской и белорусской прессой, Польша легко могла добиться присоединения к себе и Минска. Но Грабский²³⁴

— представитель эндэции, — с позицией которого солидаризовались и польские социалисты, не хотел иметь «белорусскую скбу» под Польшой и вел политику по разъединению двух центров — Вильны и Минска, так как в противном случае нужно было строить Белорусскую республику (я имею под руками только «Беларускае слова». См. в нем за 1920 год статьи: в № 17 — «Беларусь і лінія Грабскага», № 21 — «Польская дэлегаты аб міры і перамірыі», № 22 — «Прыяцелі і ворагі Беларусі», № 27 — «Прэлімінарны мір і сталы» и т.д.).

Пример Слуцчины для Западной Белоруссии мог быть опасным. Поэтому во взаимоотношениях между нами наступает охлаждение, некоторое неустойчивое, неопределенное к нам отношение. Вначале мы были предоставлены сами себе, без поддержки вооружением и спровоцированные внезапным уходом польских войск из Слуцка и Слуцчины. Впоследствии, однако, под влиянием Найвышайшей Рады и БВК, организацией с ориентацией на Польшу, наступает некоторое компромиссное отношение. Восстание поддерживается постольку-поскольку. Но та же Польша ограничивается почти исключительно обещаниями. Ни оружия, ни денег, ни продовольствия добиться от них не могли.

Во все времена Польша имела свою агентуру среди Рады и бригады, через которую была хорошо информирована о всем происходящем, о всех течениях, о каждом деятеле, а также через агентов старалась направить политику в свое русло.

Мне известны из агентов дефензивы, принимавших участие в повстании, следующие: нач. контрразведки бригады Миронович и его помощник Реут, офицер БВК, прикомандированный к бригаде в качестве начальника оперативного отдела, капитан Борик, Мацеля и, вероятно, уже в то время Павлюкевич, во всяком случае, чрезвычайно ценный для них информатор и политическая фигура. Возможно, что уже тогда был агентом дефензивы А. Кур[и]лович. Кроме того, я вначале упоминал о некоем Куницком, но непосредственно к Слуцкому повстанию не причастен. Говорили, что и Бачко, участник в первой войсковой тройке, фактически начавшей подготовку восстания, также являлся информатором и действовал по их инструкциям. Имею основание подозревать как агента дефензивы Янушенко, начальника контрразведки после Мироновича.

Балахович и повстание

В период Слуцкого восстания и перед этим отношение к Балаховичу со стороны различных белорусских групп и организаций окончательно не оформилось. С одной стороны, желание сделать его национальным героем, борющимся за независимую БНР, героем — избавителем от коммунистической власти, наталкивалось на неразборчивость в средствах. Если бы не его блок с одиозными для нацдемов

фигурами Савинкова и Алексюка, то весьма возможно, что с ним бы нянчились незалежницкие нацдемовские круги. Однако его связь с Савинковым и Алексюком не была случайной, как в общем расценивалось тогда белорусскими группировками, а органически, конечно, вытекала из политической концепции Балаховича, опирающегося, с одной стороны, на единую неделимую Россию, но завуалированную Учредительными Собраниями России и Белоруссии, что он ставил в свою программу, а с другой стороны, опирался на Польшу открыто и определенно.

Был момент, когда Балахович предложил свои услуги правительству БНР Ластовского. Это было в 1919 году, после ликвидации Юденича. В конце концов не договорились, но тенденция такая была, основанная на декларациях Балаховича, причем на его погромную деятельность во время Юденича БНР как будто не обращала внимания (см. рижский журнал «На чужбине»²³⁵, 1919 г., № 1, где помещены официальные документы, касающиеся его отношения к БНР). Правда, уже с середины 1920 года у правительства Ластовского отношение к Балаховичу становится резко отрицательным, но вначале грех такой был.

Для характеристики отношений белорусских группировок приведу несколько иллюстраций из «Беларускага слова», стоящего на незалежницкой платформе.

«...Мы весьма охотно поддержим Балаховича, если он будет стоять за лозунги незалежности и неделимости Белоруссии и когда его войска пойдут освобождать Белоруссию и вместе с Белорусским правительством будут строить государство» (№ 19, от 26 октября 1920 г.).*

В этой статье за подписью К.Т.** отмечалось, что после того, как Балахович связал свое имя с Савинковым и отдельными неответственными лицами***, он потерял всякое доверие, а политическую декларацию его о федерации Белоруссии с Польшей автор статьи считает неправильной.

Сымон Р.-К. (Рак-Михайловский) в статье «Балаховіч і Беларусь» (№ 29, за 6 ноября) отмечает в своем разборе взаимоотношений между белорусами и Балаховичем многие стороны в его деятельности, которые притягивают к нему симпатии «шчырых» белорусов. Это его белорусское происхождение, «демократ в душе, он и сторонников себе подбирал с выбором», организационные его способности, «Батьковщину» свою любит искренно и желает ей добра. Телеграф разнес ве-

* У арыгінале: „Мы вельмі падтрымліваем генерала Балаховіча і будзем удзячны, калі ён будзе трymацца лёзунга Незалежнасьці Беларусі і калі войскі яго пойдуць вызываць Беларусь і разам з Беларускім Урадам будаваць Дзяржжаўнасць шматпакутнай старонкі...“.

** Кузьма Терещенко. (Заўага Ўл.Пракулевіча).

*** Подразумеваются Алексюк, оба Адамовича. (Заўага Ўл.Пракулевіча).

сти, что 25 октября Балахович перешел польскую границу, установленную Рижским договором, и поднял знамя (фигурально и фактически) борьбы за незалежную Беларусь. Хочется отбросить сомнение и верить в его искренность, однако тень Савинкова, идущая по пятам Балаховича, заставляет с осторожностью относиться к нему.

Почему Балахович идет с Белорусским Политическим Комитетом, а не с белорусским правительством БНР с Ластовским во главе, сетует на него автор. Все-таки автору хочется верить, что Балахович в конце концов пойдет по правильному (т.е. незалежницкому) пути и станет национальным героям.

Официальное извещение пресс-бюро белорусского правительства сообщает, что белорусская общественность и национальные организации не принимают на себя ответственности за акцию Балаховича, идущего с Савинковым, так как ни одна из белорусских национальных организаций не соглашалась никогда на решение судеб Белоруссии Российской Учредительным Собранием, но единственным девизом широких народных масс было и есть Белорусское Учредительное Собрание (№ 31, от 9 ноября).

В №28 этой газеты помещены копии телеграмм, посланных Балаховичем и Савинковым к Пилсудскому и Врангелю, с извещением, что Российская Народная Добровольческая Армия, которая ведет борьбу с большевиками за вольность всех народов и за мир всего света, перешла польскую демаркационную черту и идет вперед для освобождения независимой Белоруссии, а также телеграммы членов Белорусского Политического Комитета В.Адамовича, П. Алексюка и И.Сенкевича (его литературный псевдоним — Ядвигин Ш.^{*}) и атаманов различных партизанских отрядов (в том числе Федосея-Хведошена, о котором я упоминал ранее) с поздравлением Балаховича. По поводу этих депеш газета делает широкий, афиширующий Балаховича, громкий заголовок: «Ген. Балахович начал войну за незалежность Белорусской Народной Республики».

А в следующем № 29 той же газеты рядом со сдержанной в сравнении со статьей Сымона Рак-Михайловского появляется заметка, в которой Балахович защищается автором от обвинений в еврейских погромах.

Эту неустойчивость позиций по отношению к Балаховичу можно проследить во всей белорусской прессе того времени.

Его активности и его популярности, как видно, и боялись, и надеялись на него, и относились к нему осторожно, и флиртовали с ним, но категорически ясно, безоговорочно не высказывались. В этот сложный политический момент создавалось впечатление, что энергичный

^{*} Фактычна памылка Ўл. Пракулевіча. Ядвігін Ш. — літаратурны псэўданім Антона Лявіцкага, які насамрэч быў прыхільнікам ген. Ст. Булак-Балаховича і ўдзельнічаў у ягонай вайсковай акцыі на Палесьці.

«батька» завладеет территорией Белоруссии, а, следовательно, хочешь не хочешь должны с ним считаться как с силой. Но сильнейшее желание выдвинуть Балаховича в национальные герои сдерживалось его отрицательной позицией по отношению к БНР Ластовского и Найвышшей Раде.

Зато группа Алексюка—Адамовича безраздельно и безоговорочно признала его, возвеличивала в героя и окружала ореолом (см. «Зывястун»²³⁶ за 1920 г., орган Белорусского Политического Комитета, а также позднейшие органы Алексюковского направления «Раніца» и «Родная страха»²³⁷ за 1921 год).

Даже позднейшая, происходящая 25—30 сентября в Праге, Белорусская Национальная Конференция категорически все же не выскакивается против него.

Резолюция гласит: 1) что Балахович не имеет никакой поддержки со стороны белорусских национальных и политических организаций; 2) что, связавши свое имя с белорусским освободительным движением, он не очистил себя от позорящих обвинений в еврейских погромах и грабежах;* 3) что он самовольно объявил себя главнокомандующим белорусскими военными силами и 4) выдавал акты государственного значения. Принимая все это во внимание, конференция считает Балаховича, — до того времени, пока он не оправдает себя перед белорусской общественностью, — узурпатором и авантюристом.

Хорошо выражение: «...пока он не оправдает себя перед белорусской общественностью». Значит, против его социальных концепций конференция ничего не имеет, а с национальной стороны ему есть возможность оправдаться, («Сялянская Доля»²³⁸, выходит в Ковно, № 4, за ноябрь 1921 г.).

Во все времена Слуцкого восстания красной нитью проходит внутренняя борьба незалежницкой группы с балаховскими группировками, которые, между прочим, трудно было отличить и от польских ориентаций.

Штабы бригады и полковые, контрразведка, часть Рады — все было обсажено его сторонниками. Была неустойчивость по отношению к нему и у некоторых эсеров, особенно в первый период, пока мы были в Слуцке.

Обращает внимание, почему все же при таком положении удалось сохранить в Слуцком восстании незалежницкий его характер, отсепарироваться от Балаховича и не допустить его возглавлять восстание, а, впоследствии, в период интерната использовать его.

Я вижу главные причины этого в общей установке на восстание как на демонстрацию нацдемовских лозунгов, установку, которая на первое место ставила моральную, а не физическую силу. Практически Балаховичу в организационном отношении был противопостав-

* Как будто это подвергается сомнению. (Заўвага Ўл.Пракулевіча).

лен центр БНР, хотя бы в лице Найвышайшей Рады, который, благодаря нашим уловкам, переоценивался и представлялся могущественным. Белорусская Войсковая Комиссия также содействовала удержанию бригады от подчинения Балаховичу, стараясь сосредоточить управление в своих руках.

Организационно не подчиняясь Балаховичу, Слуцкое восстание, благодаря присутствию многих его сторонников, носило налет балаховщины.

Удивительно то, с какой настойчивостью Балахович старался подчинить себе Слуцкую бригаду и возглавить Слуцкое повстанческое движение. Политически ему было это необходимо, чтобы оправдать свою белорусскую фирму, а в военном отношении — плацдарм, являющийся преддверием к Минску.

К концу ноября его народная добровольческая армия была ликвидирована и официально не существовала. Завладев же случаками, он, как феникс из пепла, снова бы воскрес, а его армия могла бы влиться в ряды слуцких повстанцев, и началось бы неизмеримое бедствие политического, социального и экономического характера, которое могло носить и затяжной характер.

Слуцкое повстанье и дефензива

При Слуцкой бригаде во время так называемого Слуцкого восстания существовала контрразведка, во главе которой стоял поручик Миронович. Вся эта контрразведка, по нашим сведениям, безусловно, состояла на польской службе. Думаю, что Миронович и в период до Слуцкого восстания также был связан с дефензивой. Вспоминаю, что к нему весьма недоверчиво относились мы и раньше, во время первой польской оккупации, но фактов не было, если не считать того, что источник средств его был неизвестен.

Когда у нас была проба сделать переворот и очистить Слуцкую бригаду от балаховичских и польских элементов и мы уже спустя 2 недели после начала Слуцкого восстания арестовали командира бригады Анцыповича, а также Мироновича и его помощника Рейта, который позднее был расстрелян Чекой, Миронович в свое оправдание лояльного к нам отношения говорил: «Я знал, что вы ходили к советскому представителю в Слуцке (действительно был такой факт), а также знал о вашем конспиративном собрании в день Слуцкого съезда, однако вас не арестовывал». Когда ему удалось благополучно выкрутиться из наших рук и он был только отстранен от контрразведки, ему тотчас же была поручена дефензивой организация конного контрразведочного отряда. Позднее он тесно увязался с дефензивой и работал где-то в районе Несвижа, Клецка, Баранович. Вероятно, и до сего времени продолжает работать.

Мацеля приехал в Слуцк из Вильны в конце октября или начале ноября; был ли он в то время связан с дефензивой, не знаю, но позднее — наверняка. Сведения эти я имел, еще будучи в Вильне в 1921 году. Тоже работал в районе Несвижа — Баранович. Ему поручалась организация диверсионных банд.

Слуцкое восстание впоследствии дало и некоторые бандитские шайки, например, Броневицкого.

По нашим сведениям, почти весь состав «Зеленого дуба» находился на службе дефензивы официально, и имел задания разведки не только на советской территории, но и на польской; также поручалась им организация банд и т.д.

Найвышайшая Рада, роль ее в повстании

Найвышайшая Рада была тем центром, на который опиралась Рада Слутчины, проводя идею незалежности БНР и сопротивляясь идейному влиянию Балаховича и Алексюка и стремлению их организационно захватить в свои руки повстание. Найвышайшая Рада, непопулярная среди белорусских кругов и организаций, так как ничем себя абсолютно не проявила, а также не пользующаяся влиянием среди официальных польских сфер, поддержкой Слуцкого повстания пропагандировала, с одной стороны, идею незалежности БНР, с другой стороны, считала, что один факт появления на сцене незалежницких вооруженных сил заставит Польшу пойти на уступки культурно-просветительного и политического характера для Западной Белоруссии. С третьей стороны, она хотела укрепить свое положение среди белорусских организаций и признание со стороны Польши себя как высшего политического белорусского органа.

Позиция Найвышайшей Рады против Балаховича и Алексюка была резко отрицательная. Надо отдать справедливость: на автономию Слутчины в рамках Польши Найвышайшая Рада не пошла, может быть, и потому, что слуцкие нацдемы не соглашались на такую комбинацию.

Пожалуй, благодаря такой позиции Найвышайшая Рада, как ни старалась, не могла добиться от Польши поддержки повстания ни оружием, ни деньгами, ни продовольствием. Деньги мы, правда, получили, хотя сравнительно в скромных размерах. Да не знаю, были ли это специальные ассигновки Польши на поддержку восстания, или же из иных источников.

Белорусская войсковая комиссия

БВК являлась частью польских войск, организованная специально для борьбы с Советами. Первоначально председателем комиссии был Алексюк, но соединенными усилиями Найвышайшей Рады и дру-

гих организаций вместо Алексюка стал во главе Якубецкий, независимой БНР-овской ориентации, а опекуном БВК стала Найвышшая Рада, получившая возможность проведения там культурной работы.

Найвышшая Рада стремилась передать руководство Слуцкой бригадой БВК, но повстречались препятствия к этому. С одной стороны, Польша была связана рижским предварительным договором, с другой — обстановка на месте, где препятствовали этому сторонники Балаховича. Реально помочь БВК выразилась в посылке командного состава, в отправке в школу подхорунжих 30 человек молодежи из Слуцчины, организации типографии, которая так и не функционировала, а также тем, что Якубецкий являлся опереточным главнокомандующим белорусских войск.

Ни денег, ни оружия, ни амуниции, ни продовольствия — ничего от БВК не было получено. И с этой стороны Польша не поддержала повстанцев.

Эсеры, эсдеки. Их роль в повстаниии

Мелкобуржуазная, соглашательская политика этих партий, а также нацидемовская физиономия ясно выражались во время восстания.

Вначале, во время подготовительного периода к вооруженному восстанию, они резко выступали против какого бы то ни было вооруженного сопротивления Советам, постепенно, однако, когда организация повстанческих сил полонофилами и балаховцами началась, они уже выдвигают идею вооруженной демонстрации во имя независимой Слуцчины. Но и на этой позиции не удержались. Результаты съезда, националистическая физиономия этого съезда и факт, что восстание все равно отбудется, хотя и без их участия, что помешать ему не в силах, пробудило и оформило их нацидемовские настроения. Промелькнувший мираж независимой БНР, а также необходимость борьбы с Балаховичем и Политическим Комитетом и опасность со стороны Польши установить протекторат над автономной Слуцчиной определили дальнейшую позицию эсеров и эсдеков. Они плетутся в хвосте масс и подчиняются настроению кулацкого съезда вести вооруженную борьбу.

Против борьбы с Советами они высказываются и в первоначальный предсъездовский период не принципиально, а чисто практический, „не дерзают“, считают бессмысленным.

Эсеры и эсдеки искали какую-то третью сторону, не видя, что мир уже тогда разделен был на две части: империалистический — с одной стороны, и советский — с другой.

Благодаря своей соглашательской политике, они объективно играли на руку польской буржуазии.

Причины Слуцкого восстания

1. Неясная политическая ситуация; статус-кво в Европе и тем более в Польше не было.

2. Отношение Польши к народностям, ее населяющим, еще только слагалось, было не оформлено и поселяло надежду в некоторых нацдемовских кругах на благоприятное для белорусов разрешение белорусского вопроса.

3. Белорусский вопрос начал обсуждаться в кругах Антанты, и вооруженная форма проявления борьбы за независимость могла быть в их глазах весомой величиной и оказать некоторое влияние на разрешение белорусского вопроса в орбите Антанты. Причина, почему нацдемы поддерживали повстание и упорно стояли за независимую его форму.

4. Рижский предварительный договор, дававший возможность толкования 1-го его пункта как предоставления права на суверенность Белоруссии со стороны Советов и Польши.

5. Недовольство белорусской общественности (и не только нацдемовской) этим договором, разъединившим Белоруссию на две части.

6. Польша играла, как организующая сила этого восстания, первостепенную роль. Восстание было инспирировано ею (на этом подробнее останавливался в сводке: Польша и восстание).

7. Балахович, Алексюк и К° через своих сторонников старались проводить в жизнь замыслы Польши, практически начавши организацию повстания.

8. Агитация польских агентов за присоединение к Польше.

9. Обстановка на месте, которая создает впечатление в массах слабости Советов и силы Польши. Совершающееся на глазах населения отступление советских и занятие Слуцчны польскими войсками; отрезанность от мира, благодаря чему приходится довольствоваться тенденциозными сведениями от белополяков, распространителями слухов о разрушении в Советах являются также дезертиры, призывающие громадными массами; создается впечатление развала армии; Врангель еще не разбит, Польша победила, Балахович чинит погромы, на юге Петлюра, Тютюнник²³⁹, Перемыкин еще не интернированы. Все это — благоприятные условия для агитаторов Польши и Балаховича.

10. Советы не окрепли после поражения на польском фронте и к моменту восстания (ноябрь месяц) оттянули свои силы на врангелевский фронт, оставив только заслоны.

11. Возможность использовать такую ситуацию, благодаря и экономической разрухе в Советах в этот момент.

12. Громадное скопление дезертиров, которые из боязни наказания не могли оставаться на Слуцчине.

13. По социальному складу кулацкие элементы были всегда сильны на Слуцчине, представляли хороший горючий материал. Они и

дезертиры разных социальных слоев и представляли главную массу в восстании.

14. Усиление фискального аппарата Советов и централизация хозяйственных организаций; продналог начал взыскиваться более строго, чем раньше. Это было по кулаку.

15. Перегибы власти, особенно же в прилегающих к Польше частях.

16. Раньше на Слуцчине стояло большое количество войск, привольствие которых отчасти лежало на обязанности местного населения. Дисциплина в армии еще не была так сильна, как позднее, и это порождало конфликты с населением.

17. Пограничное положение с Польшей, чем вызывалась необходимость более сурового режима и строгости карательных мер.

18. Такое территориальное положение Слуцчины благоприятствовало усилению центробежных сил.

19. Можно отметить и психологический момент: шансы на безнаказанность, так как в случае чего легко перебежать в Польшу.

20. Национальный вопрос Советами еще не был окончательно разрешен, а практически чинились всяческие препятствия в культурно-просветительной национальной работе. Это активизировало и оформляло нацдемовские протестующие настроения.

21. Эсеры и эсдеки со своей соглашательской политикой и нацдемовской физиономией способствовали усилению антисоветских настроений и активизации кулачества, отчасти и середняков.

Неман. 1996. №4. С. 156—196.

147.
СА СЪЛЕДЧЫХ ПАКАЗАНЬНЯЙ
ЯЗЭПА ЛАГІНОВІЧА

21 лютага 1936 г.

ВОПРОС: Укажите подробно, кем именно было организовано Слуцкое вооруженное восстание, какая была проведена предварительная подготовительная работа, откуда были получены средства и оружие и какова была ваша личная роль во всем этом.

ОТВЕТ: Осенью 1920 г., когда польские военные части отошли от Слуцка, каковой оставался на короткий период времени не занятый Красной Армией, в Слуцке образовалась „Слуцкая Рада“, во главе которой стояли белорусские с.р. ПРОКУЛЕВИЧ, РУСАК, ЖАВРИД и др., фамилий которых не помню. Как впоследствии мне стало известно, „Слуцкая Рада“ была организована поляками для борьбы против советской власти, с целью оккупации Белоруссии Польшей. „Слуцкая Рада“ организовала вооруженное восстание и призвала население к участию в ее повстанческих отрядах. Работа „Слуцкой Рады“ по подготовке восстания велась под лозунгом образования БНР. Я лично не принимал участия в подготовительной работе к восстанию, а поэтому не могу сказать, в чем она выражалась и кем именно проводилась. На призыв Рады о вооруженном восстании я, как член партии белорусских с.р., явился в Слуцк в Раду за указаниями, что делать. Я был направлен в Слуцкий полк и был зачислен писарем во вторую роту. Одновременно был организован другой повстанческий полк, названия его не помню, и была организована 1-я Слуцкая бригада. Во главе бригады стоял бывший подполковник царской армии Сокол-Кутыловский, во главе Слуцкого полка первоначально стоял полковник ЧАЙКО, а затем полковник ГАВРИЛОВИЧ. Ротой, в которой я служил, командовал подпоручик или поручик КУРИЛОВИЧ. Первой ротой этого же полка командовал поручик ГУЗНЕЙ. Затем помню фамилии следующих офицеров, участвовавших в этом восстании: БОГУШЕВИЧ, СЕМАШКО, ПОНТУС и РОГАЧ. Вооружение частей и боеприпасы поступали от поляков, но какими путями — мне неизвестно. В течение месяца времени 1-я бригада Слуцкой Рады вела бои с красными в районе Семежово-Вызна. Моя рота участвовала в занятии Семежово. После поражения под Семежово наши части отступили в Польшу и были интернированы. ПРОКУЛЕВИЧ, ЖАВРИД, РУСАК и др. руководители Слуцкой Рады эвакуировались в Польшу, но они не были интернированы или арестованы. Офицеры ГАВРИЛОВИЧ, СОКОЛ-КУТИЛОВСКИЙ, КУРИЛОВИЧ и ряд других тоже не были интернированы поляками и находились на свободе.

ВОПРОС: С кем из представителей польского командования и гражданских властей Вы и другие участники восстания имели встречи и разговоры, где и о чем?

ОТВЕТ: С месяц времени мы находились в какой–то деревне, недалеко от границы, оттуда были направлены через Ляховичи в Белосток. Всего интернированных было около 300 человек. В Белостоке нас разместили в казармах, где пробыли около 4–х недель. Из Белостока нас перевели в лагерь под Дорогуском. Когда мы находились на первом пункте, к нам приезжал член Наивысшей Белорусской Рады ТЕРЕЩЕНКО Кузьма, который имел встречи и совещания с командным составом, о чем — не знаю, и выступил перед интернированными с речью и указал, что Наивысшая Рада примет меры к нашему скорейшему освобождению. В Белостоке приезжал к нам полковник ГАВРИЛОВИЧ, который объяснил нам ошибочность Слуцкой Рады в том, что она с первых дней своего существования не пошла на тесный контакт с Булак–Балаховичем и не подчинила ему свои части. В Дорогуский лагерь приезжали к нам ГАВРИЛОВИЧ, СОКОЛ–КУТИЛОВСКИЙ, КУРИЛОВИЧ и РУСАК, которые вели агитацию за дальнейшую вооруженную борьбу с Советской властью, при помощи поляков и вели вербовку в диверсионные банды БАЛАХОВИЧА. Часть интернированных им удалось завербовать. Я лично был против участия в бандах БАЛАХОВИЧА. От польского командования и правительства к нам никто не приезжал, не считая приходов отдельных польских офицеров, которые контролировали жизнь в лагере.

ВОПРОС: Кто из представителей польских властей вел работу в лагере по вербовке агентов как для освещения настроения интернированных, так и для другой работы вне лагеря?

ОТВЕТ: Такая работа в лагере проводилась поляками, но я не могу сказать, кто именно вел ее и кого им удалось завербовать в качестве агентов. Знаю лишь, что, несмотря на строгий режим в лагере, отдельные люди пользовались отлучками в город, из чего заключаю, что они завербованы поляками. Однако фамилий этих людей не помню. Меня лично не вызывали для вербовки.

ВОПРОС: Кто являлся комендантом лагеря и в каких отношениях Вы находились с ним?

ОТВЕТ: Комендантом лагеря был поручик ШУРПО, имени его теперь не припомню, который до этого командовал ротой одного из полков, соорганизованных Белорусской Военной Комиссией и находившихся в подчинении ПИЛСУДСКОГО. Особых хороших отношений с ШУРПОЙ у меня не было, хотя он использовал меня как писаря для составления отчетности и ведения канцелярской работы.

ВОПРОС: В предыдущем показании Вы говорили, что поляки ускорили Ваше освобождение из лагеря с целью дальнейшего использования Вас и других с.–р. для борьбы с Советской властью. Кто руководил

этой работой со стороны поляков и комитета с.-р., какие давались директивы для разворачивания этой контрреволюционной работы в Польше и на Западной Белоруссии, а также на территории БССР?

ОТВЕТ: Дальнейшей контрреволюционной работой против Советской власти и за образование в БССР нового правительства из с.р., ориентирующихся на Польшу, руководили в Вильно ПРОКУЛЕВИЧ и ЖАВРИД. С кем из представителей польского государства они были связаны — мне неизвестно. Прокулевич и ЖАВРИД давали установки на реэмиграцию в БССР, с целью проникновения в КП(б)Б и аппарат Советской власти для ведения контрреволюционной работы, разворачивали в Западной Белоруссии агитацию против Соввласти и компартии и одновременно, для обмана масс и скрытия от них связи с польским правительством, давали лозунги об ориентации на правительство ЛАСТОВСКОГО в Литве. Мне было в то время известно, что ПРОКУЛЕВИЧ и ЖАВРИД имели связь с белорусскими с.-р. в БССР, получали от них информацию и контактировали свою деятельность, но я не знал, с кем именно эта связь поддерживалась. Предполагаю, что они были связаны с БОДУНОВОЙ²⁴⁰, ТРОФИМОВЫМ и др. видными с.-р., оставшимися в БССР. С ПРОКУЛЕВИЧЕМ и ЖАВРИДОМ я встречался в Виленской Белорусской гимназии, Белорусском клубе и на квартире у ЖАВРИДА в Вильно.

ВОПРОС: Какой характер носили Ваши встречи с ПРОКУЛЕВИЧЕМ и ЖАВРИДОМ, возглавлявшими эсэровское движение и руководившими дальнейшей организационно–политической работой против БССР?

ОТВЕТ: Эти встречи носили политический характер. На совещаниях с ПРОКУЛЕВИЧЕМ и ЖАВРИДОМ, в которых я принимал участие как с.-р., обсуждались политические и тактические задачи борьбы с БССР. Прошу записать, что я не принимал участия в обсуждении практических шагов и поэтому я не могу сказать, как была построена тогда организационная система выполнения нашей программы.

ВОПРОС: Каковая была конечная цель этой программы дальнейшей борьбы с Советской властью, в выработке которой Вы принимали участие совместно с ПРОКУЛЕВИЧЕМ и ЖАВРИДОМ?

ОТВЕТ: Наша конечная цель была образование Белорусской Национальной Республики, иначе говоря — расширение польской оккупации на всей территории Белоруссии.

ВОПРОС: Кто из представителей польского кабинета и командования принимал участие в выработке этой программы и плана оккупации БССР?

ОТВЕТ: Конкретно мне ничего неизвестно об этом; знаю лишь, что они были связаны с дефензивой и польским генеральным штабом. Эта связь с дефензивой и генеральным штабом конспирировалась, и поэтому меня не посвящали в сущность переговоров с поляками.

148—149.

ДАКУМЭНТЫ СА СЪЛЕДЧАЙ СПРАВЫ ВАСІЛЯ РУСАКА

Чэрвень 1946 г.

„УТВЕРЖДАЮ“
 Министр Госбезопасности БССР
 Генерал-лейтенант
 (Л. ЦАНАВА)²⁴¹
 „7“ Июня 1946 года.

Абвінавальнае заключэнне
 ЗАЦВЯРДЖАЮ
 ПРАКУРОР БССР ____ 19:
 20/VI — 46

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По обвинению РУСАК Василия
 Максимовича в преступлениях,
 предусмотренных ст. ст. 66 и
 76 УК БССР
 (Следственное дело № 1327)

2 июня 1945 года при занятии частями Красной Армии гор. Прага (Чехословакия) отделом контрразведки „СМЕРШ“ 4-й гвардейской танковой Армии за активную контрреволюционную деятельность против Советского Союза был арестован видный белорусский националист РУСАК Василий Максимович.

Произведённым по делу расследованием установлено, что РУСАК, будучи враждебно настроенным к революционному движению в России в 1917 году, принимал участие в так называемом „Первом Всебелорусском Конгрессе“ антисоветских партий и групп, принявшем решение о непризнании Советской власти и о создании „независимого“ белорусского государства, буржуазного типа.

(л.д. 8, 60–61, 91–92)

Находясь на „Первом Всебелорусском Конгрессе“, РУСАК, познакомившись с видным белорусским националистом ОСВЕТИМСКИМ и др., вступил в контрреволюционную националистическую организацию, именуемую „Белорусская Социалистическая Громада“, членом которой и являлся до 1918 года.

(л.д. 98–99)

В 1918 году РУСАК, демобилизовавшись из царской армии, прибыл к месту своего рождения в Слуцкий уезд, где вступил в партию белорусских социал-революционеров (эсеров).

(л.д. 179–180)

В период немецкой и белопольской оккупации РУСАК был избран старостой деревни Ячево Слуцкого района.

В этом же 1918 году с занятием частями Красной Армии территории Слуцкого уезда являлся членом волостного исполнительного комитета.

(л.д. 96–97)

При отступлении Красной Армии с территории Слуцкого уезда в 1920 году по указанию партии эсеров принимал активное участие в подготовке „Съезда Слуцчины“.

На „Съезде Слуцчины“ как активный националист был избран председателем и руководил всей работой съезда.

По окончании съезда была создана так называемая „Белорусская Рада Слуцчины“, в состав которой был введен РУСАК. Являясь таким образом одним из членов „рады“, руководил подготовкой „слуцкого восстания“ против частей Красной Армии и Советской власти.

(л.д. 182–184)

После ликвидации „слуцкого восстания“ в ноябре 1920 года РУСАК по решению комитета партии эсеров выехал в гор. Вильнюс, где принимал активное участие в бойкотировании „Виленского сейма“.

(л.д. 184–185)

В 1922 году РУСАК, не желая возвращаться на территорию Советской Белоруссии, эмигрировал в Чехословакию, где в 1924 годуступил в антисоветскую организацию „Белорусская Рада“, созданную белорусскими националистами–эмигрантами и принимал активное участие в проведении борьбы против Советского Союза, а с 1930 года являлся заместителем председателя названной „Рады“.

(л.д. 186–189)

В 1941 году, после оккупации немецкими войсками территории Чехословакии, РУСАК по заданию немецких оккупационных властей вместе с другими националистами–эмигрантами принимал непосредственное участие в создании „Главного Белорусского Национального Центра“ для объединения всех антисоветских националистических организаций и формирований и проведения борьбы против Советского Союза.

(л.д. 64–65, прилож. ст. 91–98)

С 1943 года является генеральным уполномоченным созданного немцами белорусского „правительства“, именуемого „Белорусской

Центральной Радой“, по заданию которого проводил организационную пропагандистскую работу против Советского Союза в Чехословакии.

(л.д. 115–116, 160–161)

Во время Отечественной войны РУСАК В.М., как ярый белорусский националист издал „этнографическую“ карту Белоруссии с границами: на севере до Ленинграда, на западе до Сувалки, на юге до Киева и на востоке до Можайска, которую разослал иностранным государствам.

(л.д. 10, 16, прилож. ст. 100–102)

В то же время РУСАК нарисовал белорусский национальный герб „ПОГОНЯ“, который впоследствии был принят как отличительный знак созданной немцами из белорусов вооруженной силы, именуемой „Белорусской Краевой Обороны“.

По этому же эскизу РУСАК изготовил в городе Праге значки для „БКО“, которые направлял в Берлин, где они распространялись среди участников „Белорусской Краевой Обороны“.

(л.д. 190–193)

Как видный белорусский националист РУСАК имел тесную связь с президентом „Белорусской Центральной Рады“ — Островским Р., по рекомендации которого был вызван на „2-й Всебелорусский Конгрес“, для принятия участия в его работе, однако по не зависящим от него обстоятельствам участия в нем не принял. Несмотря на это, РУСАК, будучи в Минске, имел встречу с ОСТРОВСКИМ, ЕЗОВИТОВЫМ, ГУЗОВСКИМ²⁴² и др.

(л.д. 156–159)

Будучи враждебно настроенным к Советскому Союзу и Красной Армии, РУСАК написал ряд статей антисоветского содержания, в которых возводил клевету на Советский Союз, коммунистическую партию, призывая белорусов-эмигрантов к активной борьбе за создание „независимого“ белорусского государства буржуазного типа.

(л.д. 149–153, прилож. ст. 122–219)

Допрошенный в качестве обвиняемого РУСАК виновным себя признал, (л.д. 15–18), кроме того изобличается показаниями свидетелей: МИРОНЧИК Р.М. (л.д. 206–209), МИРОНЧИК И.С. (л.д. 210–213), ПУПКЕВИЧ И.А. (л.д. 214–217) РОДЬКО В.Ф. (л.д. 220–227), ЧЕХОВИЧ Б.К. (л.д. 238–241) и очной ставкой с РОДЬКО В.Ф. (л.д. 242–246), а также документами, изъятыми в архиве „Белорусской Рады“ в Праге (приложение к следственному делу, том 2).

На основании изложенного ОБВИНИЯТСЯ:

РУСАК Василий Максимович, 1896 года рождения, уроженец д. Ячево, Слуцкого р-на, Бобруйской области, БССР, из крестьян, белорус, подданный Чехословакии, беспартийный, женат, с высшим образованием, инженер-агроном, проживал в гор. Прага (Чехословакия), занимался бакалейной торговлей.

В ТОМ, ЧТО: Будучи враждебно настроенным по отношению к Советскому Союзу, на протяжении ряда лет проводил активную антисоветскую работу, направленную на отторжение от Советского Союза Белорусской ССР и создание белорусского „независимого“ государства буржуазного типа, т.е. в преступлениях, предусмотренных ст. ст. 66 и 76 УК БССР.

Считая следствие по делу законченным, а виновность РУСАК[А] доказанной, руководствуясь ст. 211 УПК БССР,

ПОЛАГАЛ БЫ:

Следственное дело №1327 по обвинению РУСАК[А] Василия Максимовича направить на рассмотрение Военного Трибунала Войск МВД Белорусского Округа.

ЗАМ.НАЧ. 4 ОТД. СЛЕДЧАСТИ МГБ БССР
МАЙОР / ВОЛНОВ /

НАЧ. 4 ОТД. СЛЕДЧАСТИ МГБ БССР
КАПИТАН / БОРИСОВ /

„СОГЛАСЕН“ ЗАМ. НАЧ. СЛЕДЧАСТИ МГБ БССР
ПОДПОЛКОВНИК / СУХАРЕВ /

"У Т В Е Р Ж Д А О"

ЧЛЕНІК ОДДЕЛУ КОНТРРАЗВЕДКИ "СМЕРШ"
ГАРДІІ ТАНКАВОЙ АРМІІ - Г.В. ПОЛКОВІК

Е Ф Р Е М Е Н К О
21.03.1945 г. да.

АРЕСТ САНКЦЫСНІРУЮ

ВОЕННЫЙ ПРОКУРОР 4 Г Т А
Г.В. ПОЛКОВІК ІСТИННІ

6 ~~місяців~~

1945 года.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

/ на арест /

21. Mar 1945 года.

Я, Оперуполномоченный Отдела Контрразведки НКО "СМЕРШ" 4-й Гвардейской Танковой Армии - Гвардии ст. лейтенант ГОНЧАРЕНКО, рассмотрев поступивший в ОКР "СМЕРШ" материалы о преступной деятельности гражданина:

РУСАК Василия Максимовича, 1896 года рождения, уроженца Минской губернии, Слуцкого уезда, деревни Ячево, из крестьян, владельца гастрономического магазина, образование высшее, белоруса, подданного Чехословакии, члена организации "Белорусская Рада".

НАШЕЛЕ:

что РУСАК В.М., будучи враждебно настроен к Советской власти и состоял членом партии эсеров, в 1920 году эмигрировал за границу. Наколись в эмиграции в 1924 году вступил в члены антисоветской организации "Белорусская Рада", в 1930 году был избран председателем этой Рады, которая ставила своей целью свержение Советской власти в Белоруссии. В 1944 году немецкими властями РУСАК был послан на север белорусских эмигрантов.

ПОСТАНОВЛІ:

РУСАК Василия Максимовича подвергнуть аресту и обыску.

ОПЕРУПОЛНОМОЧНЫЙ ОКР "СМЕРШ" 4 ГТА
ГВАРДІЙСТ СТАРШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ *Харфуз* /ГОНЧАРЕНКО/

СОГЛАСЕН

СЛІДОДІЛЕННЯ ОКР "СМЕРШ" 4 Г ТА
ГВАРДІЙСКИЙ МАЙОР *Луцік*

/ ЛУЦІК /

Пастанова на арышт органамі СМЕРШ Васіля Русака ў траўні 1945 г. у Празе.

З пратаколу допыту В. Русака**5—6 красавіка 1946 г.**

ВОПРОС: Кем было организовано „Слуцкое восстание“ и какой необходимостью была вызвана его организация?

ОТВЕТ: В ноябре 1920 года территория Слуцкого уезда оказалась на нейтральной зоне. С одной её стороны были белополяки, с другой Красная Армия, кроме того к Слуцку надвигались организованные Балаховичем банды, которые грабили крестьян.

Такое положение вызвало необходимость создания на территории Слуцкого уезда административной власти, за что взялось само местное население, по инициативе которого был создан в г. Слуцке комитет, куда входили Павлюкович, Жаврид Павел и другие, фамилии которых я в данный момент не припоминаю.

По инициативе этого „комитета“ был создан „Съезд Слутчины“.

Делегатом на „Съезд Слутчины“ от Слуцкой волости был избран я, Русак Василий Максимович.

ВОПРОС: Какое участие в „Съезде Слутчины“ вы лично принимали?

ОТВЕТ: На „Съезде Слутчины“ я был избран председателем „съезда“ и руководил всей его работой.

ВОПРОС: Какие решения были приняты „Съездом Слутчины“?

ОТВЕТ: „Съезд Слутчины“ принял решение создать местную власть в Слуцком уезде, для этой цели была организована „Белорусская Рада Слутчины“.

ВОПРОС: Что входило в ее функции?

ОТВЕТ: Организация местной власти.

Вопрос: Что предпринималось „Белорусской Радой Слутчины“ для того, чтобы поддерживать порядок в Слуцком уезде?

ОТВЕТ: „Слуцкой Радой“ была организована милиция, в которую было много желавших. После чего было решено организовать добровольческие военные части из числа добровольцев, в результате чего была создана 1-я Слуцкая бригада, в которую входили 1-й Слуцкий полк, Семежовский полк и Гресский полк.

ВОПРОС: Вы входили в состав правления рады?

ОТВЕТ: Да, я был избран в состав „Белорусской Рады Слутчины“, председателем „Рады“ был избран Владимир Прокулевич.

ВОПРОС: Какую работу вы проводили как член правления „Белорусской Рады Слутчины“?

ОТВЕТ: Я был назначен в экономический отдел „Белорусской Рады Слутчины“, но поскольку это было в стадии организации, то должностями я там еще не получил и никакой работы там не проводил.

ВОПРОС: Какую работу проводила „Рада“ против Советской власти и частей Красной Армии?

ОТВЕТ: Военные добровольческие части, сформированные „Белорусской Радой Слуцчины“, принимали участие в боях против Красной Армии в районах м. Тимковичи и Вызна.

После того, как части Красной Армии заняли территорию Слуцкого уезда, „Белорусская Рада Слуцчины“ была распущена и больше не существовала. Часть членов вошла в правительство „Белорусской Народной Республики“ (Прокулевич), а часть проживала по своему желанию.

ВОПРОС: Чем занимались вы после того, как была распущена „Белорусская Рада Слуцчины“?

ОТВЕТ: Я после роспуска „Белорусской Рады Слуцчины“ по заданию эсеров выехал в г. Вильню, где вошел в подчинение комитета по бойкоту виленского сейма с тем, чтобы г. Вильно и Виленщину (Виленскую губернию) отторгнуть от Польши и создать там свободный город подобно Данцигу.

Моя работа заключалась в пропаганде и агитации за отторжение от Польши г. Вильно и Виленщины среди населения. Мною распространялась литература, получаемая из Ковно, по селам и деревням Виленщины.

ВОПРОС: Членом партии эсеров вы состояли с 1918 по 1923 год. Расскажите подробно о вашей практической деятельности за указанный период времени.

ОТВЕТ: Как я показал выше, моя деятельность за период нахождения в партии эсеров с 1918 по 1923 год заключалась в том, что я по указанию руководства партии принимал участие в „Слуцком восстании“ и после проводил работу по бойкотированию Виленского сейма.

Другой никакой работы я не проводил.

Допрос окончен в 1 час 30 минут 6/IV с перерывом от 2.00 до 10.00 5/IV и 17[00] до 22.00 5/IV 46 г.

Записано с моих слов верно, мною прочитано, в чем и расписываюсь — В. Русак

Допросил: Зам. Нач. 4 отд. след. части МГБ БССР —
майор Гр. Волнов.

Архіў КДБ Рэспублікі Беларусь.

150—151.
ДАКУМЭНТЫ СА СЪЛЕДЧАЙ СПРАВЫ
АНТОНА СОКАЛА-КУТЫЛОУСКАГА

8 сакавіка 1948 г.

„УТВЕРЖДАЮ“
НАЧ. ОТДЕЛА КОНТРАЗВЕДКИ „СМЕРШ“
47 АРМИИ — ПОЛКОВНИК
(подпіс) (П. КУРИН)
„20“ сентября 1945 года.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ (о предъявлении обвинения)

„20“ сентября 1945 года гор. Галле

Я, заместитель Начальника З Отделения Отдела Контрразведки „СМЕРШ“ 47 армии — капитан ПРИЗ, рассмотрев материалы следственного дела №1012 и приняв во внимание, что СОКУЛ-КУТИЛОВСКИЙ Антон Андреевич достаточно изобличается в том, что он, будучи арестованный органами Советской власти, бежав из-под стражи, остался проживать на территории временно оккупированной Белоруссии, после чего стал работать инспектором народных школ в организованной немцами Ганцевической области*. В этой должности работал до июля 1944 года, т.е. до отступления немецко-фашистских войск, вместе с которыми бежал в Германию.

Будучи инспектором народных школ, внедрял фашистскую идеологию в школах, а также националистические идеи так называемого белорусского „правительства“, именовавшегося „центральной радой“, с которыми имел тесную связь.

Находясь в Германии, по личной просьбе „Центральной радой“ был направлен для работы в школе, готовящей офицерские кадры для так называемого белорусского войска, проводившего борьбу против Красной Армии. Являясь преподавателем этой школы, было присвоено звание „майора“.

В апреле 1945 года принял командование батальоном в белорусском полку „СС“ — с которым впоследствии перешел на сторону американских войск, имея намерение уклониться от возвращения в Советский Союз.

ПОСТАНОВИЛ:

Руководствуясь ст. ст. 128 и 129 УПК РСФСР, привлечь СОКУЛ-КУТАЛОВСКОГО Антона Андреевича в качестве обвиняемого по

* Мелася на ўазе Ганцавіцкая акруга.

ст. 58–1 „а“ УК РСФСР, о чём объявить обвиняемому под расписку в настоящем постановлении.

Копию настоящего постановления направить Военному прокурору 47 армии.

**ЗАМ. НАЧАЛЬНИКА З ОТДЕЛЕНИЯ ОКР „СМЕРШ“
47 АРМИИ — КАПИТАН ПРИЗ**

Настоящее постановление мне объявлено „20“ сентября 1945 года.
Сокол–Кутыловский

З пратаколу допыту Сокала–Кутылоўскага

8 сакавіка 1948 г.

г. Минск

ВОПРОС: Расскажите о своём участии в Слуцком мятеже.

ОТВЕТ: В период ведения переговоров между представителями военного командования Польской и Красной Армии о заключении перемирия части Польской армии постепенно отходили на запад. Отводя свои войска, Польское командование не стремилось к действительному миру с Советским Государством, а оставляло всякие проволочки, которые бы могли дать ей возможность при более лучших для неё условиях [организовать] военные действия против Советского Государства.

В частности, одним из таких моментов являлась подготовка белорусских националистов гор. Слуцка для организации вооруженного восстания под лозунгом — „за самостоятельную Белоруссию“ и оставление в этих целях перед отходом из Слуцка значительного количества оружия.

В середине ноября 1920 года в Слуцке мятежниками был создан так называемый „съезд Слутчины“ и избрана рада „Слутчины“ во главе с бывшим судьей Слуцка Прокулевич[ем], которая и приняла активную деятельность по распространению среди населения различных возвзываний и организации вооруженных отрядов.

В результате ее активной деятельности была создана повстанческая бригада численностью до трёх тысяч человек, состоявшая из первого Слуцкого и второго Грозовского полков.

Первое время во главе этих вооруженных сил был поставлен бывший капитан царской армии Чайко, который перед моим прибытием был арестован по подозрению в связях с органами Советской власти, и таким образом бригада оказалась без командования.

"УТВЕРЖДАЮ"
1941 г.

Нач. УПЧК Барановичской области
Лейтенант Генеральной прокуратуры
(подпись)

Форма № 1
Арест санкционирован
(подпись прокурора)
1941 г.

НАЧ УНКВД по БССР Краснов

НАЧ ОГПУ УПРАВЛЕНИЯ НКВД
БССР /ФЕДОРОВ/

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

(НА АРЕСТ)

Гор. Ляховичи

26. апреля

1941 г.

я, Нач. Нач. Ляховичского Райотдела НКВД

(должность)

(отдел и орган)

НКВД БССР Сердант Госбезопасности

ОВАНЕСИ

(главное и фамилия)

рассмотрев поступившие в НКВД БССР материалы о преступной деятельности

Сокол-Кутылоуского Антона Андреевича, 1892 года рождения, уроженец ф-ка
(фамилия, имя, отчество и другое)

Красной горы, б. Кунинецкого уезда, служитель религиозного культа, временем
(установочные данные)
но без работы, б/п, проживает в д. Остров, Ляховичского района, Барановичской области.

НАШЕ Л:

Сокол-Кутылоуский Антон Андреевич в 1918 году добровольно вступил в
(в произвольном изложении дается развернутая)
армию Деникина и активно боролся против большевиков. В начале 1919 года
(мотивировка необходимости ареста,
находился на службе РККА в гор. Слуцке, в первых числах марта 1919 года
привлекался вымогательства из показания;
дезертировал и перешел на сторону белополяков. Наконец в Польше был
задержан на актах обследования ревизии
направлен в Эстонию, где служил в армии Юденича и боролся против РККА
(и т. д.)
В 1920 году на территории Западной Галиции организовал отряд "Само-зашиты" и вели активную борьбу против большевиков. В 1928 году будучи
священником Островской церкви приследовал коммунистов, а по адресу
Карла Маркса наносил всякие оскорблении, а поэтому

Пастанова НКВД БССР на арышт А. Сокала-Кутылоускага ад 22 сакавіка
1941 г.

Предложение мною своих услуг позволило мятежникам выйти из затруднительного положения и продолжить свою вражескую деятельность, несмотря на то, что к этому времени мятежники оставили Слуцк и отошли с боями на правый берег реки Морочь.

Приняв командование, я на берегу реки организовал оборону.

В течение десяти дней обстановка не изменилась. Ни Красная армия, ни мы операций не предпринимали, за исключением стычек между отдельными группами.

Не получив поддержки со стороны населения, мы оказались почти изолированными, и нам предстояло или сдаться Красной Армии и прекратить борьбу, или продолжать борьбу, но в этом случае необходима была помощь.

Избрав путь до последних возможностей борьбы с Советским Государством, я в ноябре 1920 года выехал в гор. Барановичи и обратился в штаб стоявший там Польской армии с просьбой оказания нам вооруженной помощи. Однако Польское командование, сославшись на мирный договор с Советским Государством, предложило сопротивление прекратить и повстанцев отвести в тыловые районы Польши, что я и сделал.

Таким образом закончился Слуцкий мятеж!

ВОПРОС: Какова дальнейшая судьба участников мятежа?

ОТВЕТ: Согласно указания Польского командования бригада мятежников мною была отведена в местечко Ляховичи, Барановичской области, где была разоружена Польским командованием и направлена эшелоном вначале в гор. Белосток, а затем в гор. Дорогуск, откуда в марте 1921 года все солдаты и офицеры бригады распущены по домам.

С распуском участников мятежа по домам я так же выехал к месту жительства своей жены в местечко Городея, Несвижского района, Барановичской обл.

ВОПРОС: Чем вы занимались, проживая в Польше?

ОТВЕТ: После приезда к жене, до сентября 1939 года, т.е. до воссоединения Западных частей Белоруссии к Белорусской Советской республике, я проживал в разных районах Барановичской и Пинской областей и работал учителем в польских школах и одновременно являлся священником православной церкви.

Установление на территории Западных областей Белоруссии Советской власти я принял недоброжелательно, но никаких мер борьбы с нею не принимал, а остался на жительстве в местечке Остров, Ляховичского района, Барановичской области и работал первое время учителем средней школы, а затем техником-строителем барановичской автобазы и десятником спецстроительства.

ДАДАТАК

152—162. ПЕСЬНІ СЛУЧАКОЎ-ПАЎСТАНЦАЎ

ВАЯЦКІ МАРШ

(M. Краўцоў)

Мы выйдзем шчыльнымі радамі
На родны, вольны свой прастор
Хай воля вечна будзе з намі,
А гвалту мы дамо адпор.

Хай ажыве закамяnelы
Наш беларускі родны дух;
Штандар наш бел-чырвона-белы*,
Пакрыі сабой народны рух.

На бой за славу і за волю
Народу беднага свайго!
Браты! Цярпеўшыя даволі,
На бой мы ўсе да аднаго!

Імя і сілу беларуса
Няхай пачуе й бачыць той,
Хто съмее нам нясьці прымусы
І першы выкліча на бой.

Браты! Да шчасця мы падходзім,
Хай гром гудзе яшчэ мацней:
Ў крывавых мukах мы народзім
Жыццё ўспублікі сваей.

Беларусь. 1919. 30 кастрычніка.

* У «Беларускім съпейніку» Ўл. Тэраўскага (Менск, 1921 г.) гэты радок песні зъменены: „Свабодны съцяг, штандар чырвоны“. Але ноты съпейніка былі набраныя раней (выданыне рыхтавалася яшчэ ў 1920 г. культурна-асьветнаю сэкцыяй Беларускае вайсковая камісіі), таму крамольную згадку пра бел-чырвона-белы съцяг на загад бальшавіцкае цэнзуры замалявалі ў друкарні чорнаю фарбаю, што бачна на зъмешчанай ілюстрацыі.

1. ВАЛЯЦКІ МАРШ. (Слова КРАУЧОВА М.)

Уз. Іл. Тэрэлжийн

Ноты да «Ваяцкага маршу» (зь «Беларускага съпэйніку» (1921) Ул. Тэраўскага).

ПЕСНЯ СЛУЧЧАКОЎ*

Яшчэ Паляк ня быў панам тут на Беларусі
 Яшчэ прыдзе час наш
 разам чужынцоў падушым.

Прыпей:

Гэй наперад, наш народзе,
 моц наша не слаба,
 зараз з могілак выходзіць атаман Нябаба²⁴³.

Пойдзе бойка роўным тэмпам, даўнейшым не горша,
 Што заможным
 нашым панам ня дасць мейсца Польшча.

Прыпей:

Гэй наперад... і г. д.

Архівы БНР. Т. 1. Кн. 2. С. 1027.

* * *

Із–пад Слуцка, із–пад Клецка
 Едзе дружба маладзецка,
 Ад княжаці із–пад Мінска
 Ваяваці месца Пінска.
 Места Пінска ваяваці,
 Ад ляхаў абараняці,
 Хоць прыйшлі — ня далі рады:
 Пагінулі ўсе ад зрады.
 А я пайду ў пост вялікі
 Да Турава, да ўладыкі,
 Каб малебен адслужыці,
 Дай пакаюсь за грахі.
 Дзень і ноч буду маліці,
 Дзень іnoch буду прасіці,
 Каб загінулі ляхі.**

*Заняпад і адраджэнне. Беларуская літаратура XIX ст.
 Менск, 2001. С. 129.*

* Дата невядомая.

** Упершыню надрукавана ў кнізе „Опыты в русской словесности воспитанников гимназий Белорусского учебного округа“ (Вильна, 1838).

БЕЛАРУСКАЯ МАРСЭЛЬЕЗА
(Гарманізацыя Ул. Тэраўскага)

1. Ад веку мы спалі і нас разбудзілі,
 Мы знаем, што трэба рабіць!
 Што трэба свабоды, зямлі чалавеку
 Што трэба зладзеяў пабіць!
2. Што гэта за марная доля няшчасная
 Бяз хлеба, бяз грошы працуй...
 Усюды ганяюць, усюды съмлююцца,
 Ну, проста, хоць крыкні «ратуй!»
3. Съмлющца над намі багатыя людзі,
 Здаецца, панамі іх зваць.
 Мы доўга цярпелі, цярпець больш ня можам —
 Дык пойдзем мы долі шукаць!
4. Мы дружна паўстанем з касамі, сярпамі
 Прагонім з зямлі палачоў!
 Няхай нас сустрэнуть палямі, лугамі
 Грамады працоўных людзёў!

Тэраўскі Ўл. «Беларускі лірнік». Бэрлін, 1922. С. 89—90.

У ЧУЖАЦКАЙ НЯВОЛІ

*Песні інтэрнаваных 1-й Слуцкай Брыгады Страньцоў**

I.

Равуць—стогнуць лясы, горы, шырокія полі.
 Плачуць—стогнуць беларусы ў чужацкай няволі.
 Трацім тут свае мы сілы, церпім цяжкі муکі,
 За што ж, Божа міласэрны, звязаў ты нам руکі?

Гэй вы, гэй вы, браты нашы, дзеци горкай долі,
 Што ня йдзеце вызываць нас зь цяжкае няволі?

Наша Думка. 1921. 6 траўня.

* Пададзеная ў запісе літаратара Язэпа Фарботкі.

II.

Час Беларуса, ужо час —
Маці–краіна нас кліча.
Ўстанема дружна, ураз
Сіл нашых вораг ня зыліча.

Прыпей:
Рушымся ў бой
Усёй грамадой
За люд працоўны,
За волю і роўнасьць!

Грозны падходзіць мамэнт —
Бой пачынаем рашучы!
Скрышым старое ўшчэнт —
К Волі змагарна ідучы.

Прыпей.

У песьнях бязудзерж тайм,
Вечер штандарамі вее,
Прысягу складаем ім,
Роднай ня здрадзіць надзеі.

Прыпей.

Бурны нас радуе дзень,
Кліч агалошвае полі.
Сонца вітайце прамень
Праўды сялянскай і Волі.

Прыпей.

Дужая моц грамады
Ў перамозе зарука,
Больш нас ня чэпіць бяды,
Годзі напасьцяў, прынукаў!

Прыпей.

Край абаронім грудзьмі
Ад панаваньня палацаў
Вольнай працоўнай сям'і
Ўспор красаваціме праца!

Прыпей.

Стужынская Н. Ахвяравана Слуцкаму паўстаньню. Спадчына. 1996.
№4. С. 133—137.

СА ЗБОРАЎ Л. ВІТАН–ДУБЕЙКАЎСКАГА

Тры трубы залотыя

(На тле старасьвецкіх беларускіх вайсковых песьняў)

Ай лес к лесу клоніцца,
Вярхушачкі ломяцца!
Ай люлюхны, люлюхны:
Тры трубы залотыя.

Як зачула матухна
Тры трубы залотыя,
Ай люлюхны, люлюхны:
Тры трубы залотыя.

„Ці ня мой–жа то сыночак
На вайну саружаецца?“
Ай люлюхны, люлюхны:
На вайну саружаецца?

А ў першую зайграбі,
Конікаў сядлаюочы!
Ай люлюхны, люлюхны
Конікаў сядлаюочы!

А ў другую зайграбі, —
З хаты выпраўляюочы!
Ай люлюхны, люлюхны:
З хаты выпраўляюочы!

А ў трэццюю зайграбі,
Вайну падымаюочы!
Ай люлюхны, люлюхны:
Вайну падымаюочы!

Ай лес к лесу клоніцца,
Вярхушачкі ломяцца!
Ай люлюхны, люлюхны:
Вярхушачкі ломяцца!

Ай плакала матухна, —
Сыночка чакаючы!
Ай люлюхны, люлюхны:
Сыночка чакаючы!

Наша Думка. 1921. 15 красавіка.

ЗЬ ІНТЭРПРЭТАЦЫЯЎ В. РУСАКА

*З народнага**

Пры дарозе тры крынічанькі...
Любіў Янка тры дзяўчынанькі —
Адну любіў — бо з усходу,
А другую — бо з заходу,
А трэцюю — бо прыгожую.

Што з усходу — не надзвіцца,
Што з заходу — не натрапіцца,
А як з трэцяю ды прыгожаю —
Не налюбіцца, не нацешыцца...

Шмат ён часу надумляеца,
а надумаўшы — упэйняеца,
Што з сваю ды прыгожаю —
Ён ніколі не растанеца.

Пакідаў адну — бо здакучыўся,
Пакідаў другу — бо разгневаўся,
А як з трэцяю ды прыгожаю —
Янка з радасцю павенчаеца.

Асядлаў каня, каня белага
Ды ў паўстанскі гурт сабіраеца,
А прыгожая, яго любая,
У дарожаньку выпраўляеца.

Ой, цвятуць сады — усе вясновыя,
На лугу туман — падымаетца,
А ў нашага ды малойчыка —
Сэрца радасцю напаўняеца.

Iskry Skaryny. 1934. №4. С. 28—29.

* Трансълітаравана зь беларускай лацінкі.

**ПЕСЬНІ СЛУЧАКОЎ ЧАСОЎ ЗБРОЙНАГА ЧЫНУ
І АНТЫБАЛЬШАВІЦКАЕ ПАРТЫЗАНКІ ПАЧАТКУ 1920-Х ГГ.**

Ой, зашумеў лес

Ой, зашумеў лес,
Затрашчала ляшчына.
Паехаў мілы —
Заплакала дзяўчына.
Ой, ні крой сэрца,
Ні ўмывайса съяззоу,
Скора вярнуса,
Пабяромса з табою.
Бывай здарова
Са старымі бацькамі,
А я паеду,
Стрэнуса з маскалямі,
Наляцеў віхор,
Дай вецер з-пад Грозава,
Зблытаў, паламаў,
Голяйка бярозава,
Ой, зашумеў лес,
Затрашчала ляшчына.
Паехаў мілы —
Заплакала дзяўчына.

Чорна грэчка

Чорна грэчка, белая крупы,
Трымаймаса, браткі, купы.

Як ні будам трymаціса,
Будуць людзі съмяяціса.

Ой, мой родзе, род вялікі,
Хай заграюць нам музыкі,

Каб здаровы пілі, елі,
Самі сабе панства мелі.

Чорна грэчка, белая крупы,
Трымаймаса, браткі, купы!

Цячэ рэчка з-пад мястэчка

Цячэ рэчка з-пад мястэчка,
долам ніглыбока,
Іці мусіш ваяваці,
Бо ўраг нідалёка.

Пакідаю цябе, люба,
на людзей, на Бога,
а ужэ ж мне, маладому,
у войска дарога.

Сышлі хмары, згінуў веçяр,
Крумкач пралятая.
Усе хлопцы з войска ідуць,
а мой дзе — хто зная?

Заплакала стара маці
Горкімі съяззамі,
Ўбілі сына маладога
Ў бai з маскалямі.

Усталі хмары на усходзя
чорнымі клубамі,
Забіў конік вараненъкі
ў зямлю капытамі.

Запісаныя Марыяй Сідаровіч ад Сяргея Шпака
(в. Сярэднікі Слуцкага раёну) у жніўні 1999 г.

163. Аркадзь БУДЗІЧ²⁴⁴

АНТОН СОКАЛ-КУТЫЛОЎСКІ І СЛУЦКАЕ ПАЎСТАНЬНЕ

(Адказ Камітэту „За вяртаньне на радзіму“)

Бальшавіцкае паліцыйнае выдавецтва „За вяртаньне на радзіму“ выдала ў 1959 г. невялічкую брашурку (54 балонкі фармату 16–ткі), грозна назваўшы яе „зборнікам артыкулаў“ і заглавіўшы „У імя праўды“. Брашурка скіраваная супраць дзеянасьці беларускае эміграцыі ў вольным съвеце, асабліва супраць газэты „Бацькаўшчына“, у якой гэтая дзеянасьць адлюстроўваецца. У брашурцы ёсьць артыкул „Легенда і рэчаіснасьць“, напісаны быццам бы кірауніком Слуцкага паўстаньня Антонам Сокалам-Кутылоўскім. Каб набранае друкарскай машынай прозвішча аўтара выглядала больш аўтэнтычна, у брашурцы зьмешчаная таксама здымка Кутылоўскага з подпісам: „Антон Сокал-Кутылоўскі ў сваёй хаце ў Ганцэвічах“.

Сокал-Кутылоўскі, адбыўшы „даўгія гады зьняволенія“, пра што сам піша, выглядае, відаць, цяпер так, што фатаграфіі ягонае ўжо ніяк не падрэтушуш, каб пры дапамозе яе рабіць прапаганду „вяртанню“. Выход быў знайдзены вельмі просты: у імя хлусьні і завяртання мазгой „Завяртаньне“ апубліковала здымку Кутылоўскага, зробленую ім у часе нямецкае акупацыі. Гэтая фатаграфія добра знаёмая тым, хто ведаў і сустракаў Кутылоўскага больш за 15 гадоў таму (прыкладам а. Хведар Данілюк у Нью-Ёрку).

Гвалт над чалавекам куды лягчэй замаскаваць, чымся праўду...

Патаптаньне аўтарскага права ў гэтым выпадку, праўдападобна, назаўсёды застанецца таямніцай беларускага мястэчка Ганцавічы. Але вось, каб замаскаваць праўду, шэсьць балонак артыкулу „Легенда і рэчаіснасьць“, папярэджаныя аж чытырмі балонкамі паясьняльнага тексту „Ад рэдакцыі“.

Як ведама, рэдакцыя „Завяртаньня“ знаходзіцца ўва ўсходнім Бэрліне на Шадоўштрассэ, пра што паведамляеца ў кожным нумары газеткі. У рэдакцыйным тэксьце да ліста Кутылоўскага гаворыцца: „Каб выкананаць просьбу нашых суайчыннікаў, рэдакцыя звернулася да гісторыкаў і Рады беларускіх пісьменнікаў, каб яны расказалі нашым суайчыннікам аб слуцкіх падзеях 1920 году“.

Якім жа мог быць зварот берлінскае рэдакцыі „Завяртаньня“ да „гісторыкаў і Рады пісьменнікаў“ Беларусі? Ну, хіба ж галоўныя рэдактар ня лётаўся бы на рэактыўным самалёце ад аднаго да другога. Ён проста сказаў бы сакратару напісаць лісты ім і, праўдападобна, паатрымаў бы ад іх пісьмовыя адказы й пасыль цытаваў бы. Як жа няўдала тады рэдагуеца пісакамі „Завяртаньня“ выдуманая гісторыя пра іхны зварот да „рады пісьменнікаў“. „Паўстаньне? — паціскалі яны плячыма. — Ня чулі пра такое паўстаньне. Гэта мае быць адказ

гэных «гісторыкаў і Рады пісьменьнікаў», што галёкаюць свой адказ зь Беларусі ў Бэрлін і паціскаюць плячыма*. Нюанс — але як бачым зь яго, ёсьць партачы й пры савецкіх рэдакцыях.

Ня лепш гэтая мазьня „Ад рэдакцыі“ выглядае і ў іншых месцах. „Завяртанье“ піша пра Кутылоўскага: „Цяпер гэты былы **нацыяналістычны актыўіст жыве ў Ганцавічах**“*. І вось гэтага нацыяналістычнага [актыўіста], што адсядзеў даўгія гады ў канцлягеры й прозывішча якога толькі пасыля съмерці вычыркнуць з чорнага сыпіску (пакінуўшы аднак, там ягоных сваякоў), Бэрлінскі камітэт ня мог знайсці. Урэшце, пащенцавала. Супрацоўнік газэткі „За вяртанье на радзіму“, „знаходзячыся ў Ганцавічах, **прыпадкова** даведаўся, што там жыве нейкі Антон Сокал-Кутылоўскі“. Глядзеце, бач, людцы, да чаго савецкая ўлада не злапомніа... І хітра, і прымітыўна! У савецкай паліцыінай дзяржаве, дзе **паводля закону** нельга бяз пашпарту ўвайсці нат у раённую бібліятэку, раптам ня ведаюць, дзе жыве „нацыяналістычны актыўісты“. Тым часам калі Сокал-Кутылоўскі заўпаўды жыве ў Ганцавічах, дык у Менску адпаведны начальнік (паплечнік „Завяртанья“), націснуўшы адпаведную кнопкую, можа даведацца ня толькі пра адрес Кутылоўскага, але й пра тое, што ён сказаў апошнім вечарам перад тым, як ісьці спаць.

Савецкія пісакі з усім сваім калектыўным разумам і калектыўным кіраўніцтвам ня могуць перакруціць праўды, Сокал-Кутылоўскі мог пісаць ліст у „паважаную рэдакцыю «Завяртанья»“. Але німа найменшага сумлеву, што „паважаная рэдакцыя“ не адчувала ніякіх згрызотаў сумленія, калі пераварочвала ўсё напісаное ім дагары нагамі. Ня вылучана таксама магчымасць, што наагул ліст Кутылоўскага не спад ягонае рукі. Бо вельмі малапраўдападобна, што Кутылоўскі, які добра ведае беларускую мову, мог карыстацца такім, прыкладам, крыклівым русіцым, як вось у гэтым сказе: „Я быў стомлены і, па праўдзе сказаць, **некалькі** заблытаўся (несколько запутался) ў падзеях“. Як ведама „некалькі“ ў беларускай мове ўжываецца вылучна ў дачыненыхні да лікаве колькасці...

У лісьце ад імя Кутылоўскага аж зашмат супяречнасцяў і съмеху вартых аргументаў. Вось некаторыя зь іх.

„У Слуцку ня было нікага паўстанья, — гаворыцца на самым пачатку ліста. Але за сэм радкоў кажацца вось што: „Як было ў заўпаўднісці, я, як съведка слуцкіх падзеяў, ведаю аб іх лепей, чым Астроўскі, або хто іншы, якія ў гэтых падзеях не прымалі ўдзелу“. Значыцца, ня было паўстанья, а былі падзеі. Што ж гэта былі за падзеі?

„Было вырашана з узятых на ўлік вайскоўцаў стварыць часць, — гаворыцца ў лісьце Кутылоўскага. — На працягу **трох дзён** была ўкам-

* Пасыля вызваленія А. Сокал-Кутылоўскі не застаўся ў Ганцавічах і пераехаў на сталае жыхарства ў Шчэцін (Польшчу), да сваёй дачкі (заўвага ўкладальніка).

плектованая брыгада ў складзе двух палкоў... у якой налічвалася да чатырох тысячаў чалавек“. Маєм факт. Цяпер пачынаецца „завяртаньне“. „У Слуцку — чытайма зважна ў лісьце Кутылоўскага — нейкі час ня было ніякай улады, і зразумела, што ня было супраць каго паўстаўваць... Трэба было ствараць ахову грамадзкага парадку...“

На ахову грамадзкага парадку — ча-ты-ры ты-ся-чи асобаў! Калі ня было супраць каго паўстаўваць, дык ня было ж каму й рабаваць. Ад каго ж гэта трэба было ахоўваць палі ў зруйнаваныя беларускія вёскі?..

Другое. Ахоўвае парадак міліцыя ці нейкай служба аховы. Чаго ж гэта раптам — аж чатыры тысячы ды аж 2 палкі ё, брыгада? Дзе не-парадак — там міліцыя, дзе войска — там вайна.

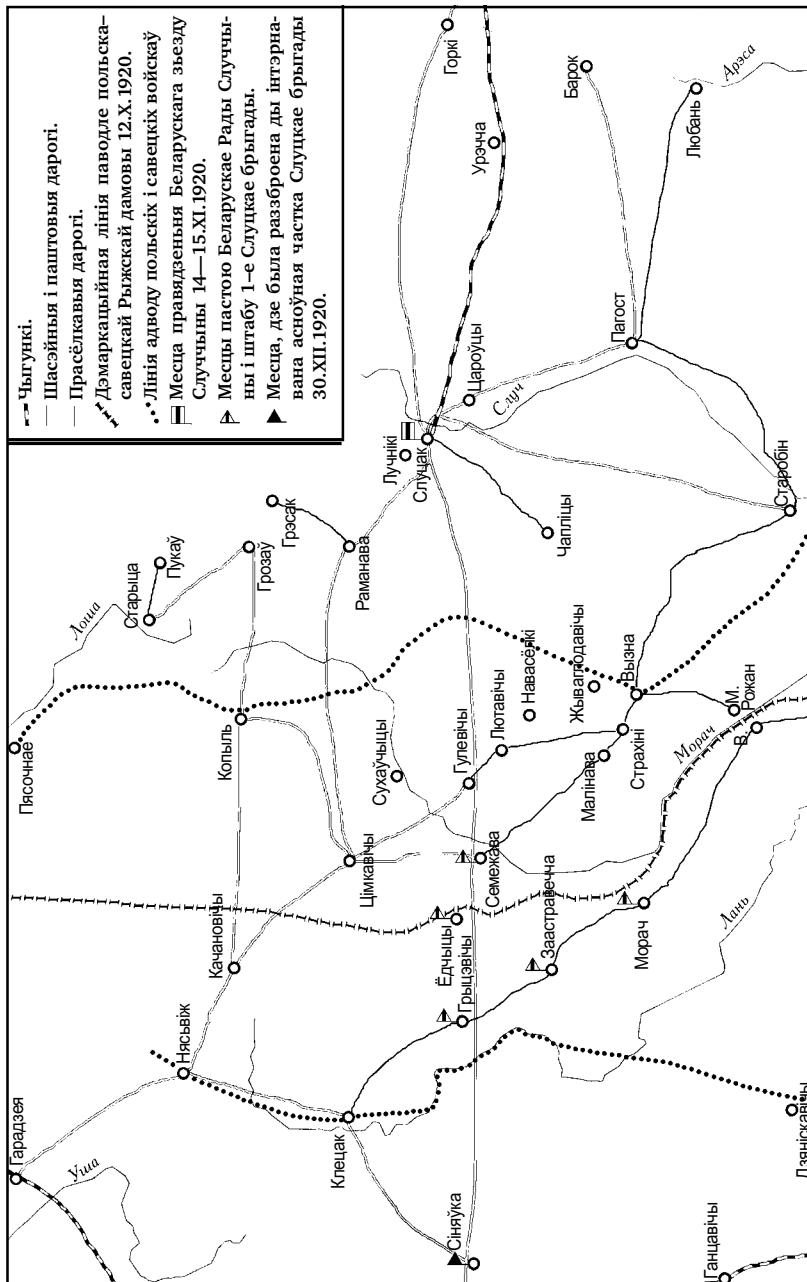
А што да фармаванья войска ў часе калі нікога яшчэ ня было ў Слуцку (маўляў, ня было супраць каго паўстаўваць), дык жа гэта найлепшы час — згуртавацца, пакуль перадушаць. Няўжо ж пропагандыстыя з „Завяртаньня“ думаюць, што слуцкія паўстанцы былі дурнейшыя за іх?

І далей: бывае часамі, што адны пойдуць, другія не прыйдуць і трэба ахоўваць парадак. Але тады ніхто не адступае, чакаючы толькі, пакуль гэны іншы пяройме на сябе адказнасць за парадак (ці непарарадак). Вось жа, калі б навет і ня было, як гэтага так прагнеш савецкая пропаганда, Слуцкага паўстаньня, дык ужо ў самым адступленыні, гэтае паўстаньне было. Пачатак Слуцкага паўстаньня, як і ўсіх паўстаньняў, ляжыць не ў першай біцьве, а ў самым спонтанічным зрыве шматтысячнай масы ѹ ваеннаі сфермаванасці яе — факт, якога не адважыліся перачаркнуць цэнзары Кутылоўскага.

Слуцкая брыгада адступала. „Мы, вайскоўцы, — піша Кутылоўскі, — добра разумелі, што створанае намі войска ня можа быць выкарыстана для іншых мэтаў, мы пачалі адыходзіць“. Чаму адыходзіць? Да-еца адказ і на гэта: „Неразважным было б выступаць з двумя палкамі супраць такой сілы, якую ў той час уяўляла сабой (а мова ж якая штучная — А. Б.) загартаваная ў многіх баях грамадзянскай вайны Чырвоная Армія“.

Значыцца, было ўсё, каб змагацца: з аднаго боку былі палкі Слуцкае брыгады, з другога — вораг. Хіба ж можна было б сказаць [боней], чымся сказана? Рэштку даскажа сабе кожны, хто разумее пала-жэнъне, у якім апынуўся змучаны жыцьцём і канцэнтрацыйным лагерам ды пагражаны мянушкай „нацыяналістычнага актыўістага“ стары Камандзер і кіраўнік Слуцкага паўстаньня.

Бацькаўшчына (Мюнхен). 1960. 5 студзеня.

ЗАЙВАГІ Й КАМЭНТАРЫ

Хроніка падзеяў

¹ «**Звон**», беларуская газэта, якая выдавалася ў Менску з жніўня па кастрычнік 1919 г. пад апекаю Часовага Беларускага нацыянальнага камітэту (Менск). Рэдактар — Ядвіга Луцэвіч—Іваноўская.

² **Жылуновіч** Зыміцер Хведараў (1897—1937), дзяржайны дзяяч БССР, пісьменьнік, першы старшыня ўраду Савецкай Беларусі ў пачатку 1919 г. У 1936 г. арыштаваны НКВД і, пасля катаваньня ў вязніцы, у 1937 г. пераведзены ў «псыхушку», дзе скончыў жыццё самагубствам.

³ Гаворка ідзе пра Маніфэст Часовага рабоча-сялянскага ўраду Беларусі, які абвішчаў Сацыялістычную Савецкую Рэспубліку Беларусь 1 студзеня 1919 г. у Смаленску.

⁴ **Беларуская школьнай рада Меншчыны** — культурна-асветная арганізацыя ў 1919—1920 гг. Утворана ў жніўні 1919 г. у Менску як аўтапномная адзінка Часовага Беларускага нацыянальнага камітэту. Старшыня Сымон Рак—Міхайлоўскі, намеснікі: Аркадзь Смоліч і Ўсевалад Ігнатоўскі, пазней — Вацлаў Іваноўскі. Арганізоўвала і кіравала беларускім навучальнымі ўстановамі Меншчыны ўсіх ступеняў і спэцыялізацыяў. Спыніла сваю дзейнасць летам 1920 г.

⁵ **Лістапад** Юрка (Георгі) Іванаў (1897—1938), беларускі нацыянальны дзяяч. Ураджэнец в. Варкавічы Слуцкага павету. Скончыў Панявескую настаўніцкую сэмінарыю (1914), працаўвашы настаўнікам на Случчыне. У беларускім руху з 1917 г. У 1918 г. у Менску скончыў 1-я Беларускія пэдагагічныя курсы, адзначаўся пэдагагічнаю радай курсаў (Язэп Лёсік, Ўсевалад Ігнатоўскі, Сымон Рак—Міхайлоўскі, Антон Нэканда—Трэпка ды інш.) за добрае валоданье беларускай мовай і веданье гісторыі Беларусі. Ягоны выпускны твор «Слуцкае вясельле» Язэп Лёсік надрукаваў у менскай газэце «Беларусь» у траўні 1920 г. У 1919 г. працаўвашы на менскіх беларускіх выдавецтвах, пераклаў на беларускую мову апавяданьне Ў.Караленкі «Бяз мовы», камэдыі А. Астроўскага «Беднасць ня ганьба» й «На бойкім месцы», а таксама падручнік «Арытмэтыка» Цыгельмана. Увесень 1919 г. накіраваны Беларускую школьнай радай Меншчыны школьным інструктарам на Случчыну, дзе з дапамогаю Андрэя Бараноўскага ды іншых актыўістаў нацыянальнага руху ствараў беларускія школы. Актыўна ўдзельнічаў у працы слуцкіх беларускіх арганізацыяў (Нацыянальны камітэт, «Папараць—Кветка» ды інш.). У лістападзе 1920 г. абраны ў Беларускую Раду Случчыны, удзельнік антыбальшавіцкага збройнага чыну. З 1921 г. у Заходній Беларусі, вучыўся на Віленскіх беларускіх настаўніцкіх курсах (адначасова быў іх адказным сакратаром). Пазней інструктар беларускіх школаў на Віленччыне. Улетку 1922 г. у Савецкай Беларусі, у 1923—1925 гг. працаўвашы выкладчыкам беларусазнаўства на Слуцкіх агульнаадукацыйных пэдагагічных курсах. У кастрычніку 1925 г. арыштаваны ГПУ паводле абвінавачаньня ў антысавецкай дзейнасці па «лістападаўскай справе». Асуджаны на 5 гадоў зняволенія. У 1927 г. амніставаны, доўгі час ня

мог уладкавацца на працу. Зарабляў грошы як «вольны перакладчык» у Белдзяржвыдавецтве. Улетку 1930 г. зноў арыштаваны па «справе СВБ», але праз некалькі месяцаў выйшаў на волю. Каб пазъбегнуць наступных арыштаў, у ліпені 1933 г. перасяліўся ў Ржэва, дзе працаваў рахункаводам. У кастрычніку таго ж году быў арыштаваны ГПУ па сфабриканай «справе БНЦ», і ў студзені 1934 г. асужданы на 8 гадоў канцлягеры. 31 сакавіка 1938 г. засуджаны «тройкай» на расстрэл.

⁶ **Рак-Міхайлоўскі** Сымон Аляксандраў (1885—1937), беларускі палітычны і грамадзкі дзяяч, педагог. Скончыў Феадосіеўскі настаўніцкі інстытут (1912). Удзельнік першага сусветнага вайны. Пасьля Лютаўскае рэвалюцыі ўвайшоў у БСГ, адзін з кіраўнікоў Цэнтральнага Беларускага вайсковага рады, дэлегат Усебеларускага з'езду ў сінегні 1917 г. У 1918 г. сябра Рады БНР, адзін з лідэраў БСДП, старшыня Беларускага настаўніцкага хаўрусу. Пасьля прыходу бальшавікоў у сінегні 1918 г. кіраўнік 1-х Менскіх беларускіх пэдагагічных курсаў. Падчас польска-савецкага вайны сябра Часовага Беларускага нацыянальнага камітэту, старшыня Цэнтральнага Беларускага школьнага рады, кіраўнік культурна-асветнага аддзелу Беларускай вайсковай камісіі. Восеньню 1920 г. знаходзіўся ў Горадні, у складзе тамтэйшага Беларускага нацыянальнага камітэту, арганізоўваў там беларускія нацыянальныя школы і гімназію, друкаваўся ў газэце «Беларускія Слова», у тым ліку пісаў і пра падзеі на Случчыне падчас антыбальшавіцкага збройнага чыну. З 1921 г. у Заходній Беларусі, адзін з кіраўнікоў левага крыла нацыянальна-вызвольнага руху. З 1930 г. у БССР. У 1933 г. арыштаваны па «справе БНЦ» і асужданы на 10 гадоў канцлягераў. У 1937 г. расстраляны. Рэабілітаваны ў 1956 г.

⁷ **Асьвяцімскі** Марк Аляксандраў (1886—1938), беларускі нацыянальны дзяяч. Ураджэнец Слуцку. У беларускім руху з 1917 г., удзельнік з'ездаў прадстаўнікоў беларускіх нацыянальных арганізацый і партыяў у Менску ў сакавіку і ліпені таго ж году, адзін з кіраўнікоў слуцкай павятовай міліцыі пры мясцовым камісарыяце Часовага ўраду. Удзельнік Усебеларускага з'езду ў Менску ў сінегні 1917 г. У 1918 г. сябар БПСР, адзін з кіраўнікоў Слуцкага беларускага нацыянальнага камітэту. У 1919—1920 гг. член ЦК БПСР, да 1924 г. узначальваў яе павятовы камітэт у Слуцку. Удзельнічаў у культурніцкіх акцыях таварыства «Папараць—Кветка». Прыхільнік збліжэння з бальшавікамі. У лістападзе 1920 г. абраны ў склад Беларускага Рады Случчыны, узначальваў вэрбунковы пункт БВК у Слуцку па наборы добраахвотнікаў у нацыянальнае войска. Двойчы, у 1919 і 1921 гг., арыштаваўся «чэрэзычайкаю» як эсэраўскі актыўіст. У 1924 г., пасьля зылківідання БПСР, адышоў ад палітычнае дзеяйнасці. У 1930-я гг. працаваў эканамістам Гомельскага тлушчакамбінату. Арыштаваны НКВД 11 лютага 1938 г., на вырак «тройкі» расстраляны 10 лістапада 1938 г. Рэабілітаваны 13 ліпеня 1960 г.

⁸ **Абрамовіч** Антон, удзельнік беларускага нацыянальнага руху. Увесні 1919 г. пасланы БШРМ у якасці рэвідэнта па арганізацыі беларускага школьніцтва ў Слуцкі павет. З-за непрыязнага стаўлення да яго кіраўніцтва Белнацкаму Случчыны, які складаўся галоўным чынам з беларускіх эсэраў, у лютым 1920 г. пераведзены ў Бабруйскі, а потым Бары-

саўскі павет. Пасьля Рыскае дамовы жыў у Вільні, вучыўся ў Віленскім універсітэце, у пачатку 1920-х гг. узнічальваў Беларускі студэнцкі саюз. Іншых звестак ня выяўлена.

⁹ **Петрашкевіч Станіслаў Канстанцінаў** (1885—?), удзельнік беларускага нацыянальнага руху на Случчыне ў 1917—1920 гг. Ураджэнец фальварку Кунцаўшчыны Слуцкага павету. Выходзец з дробнае шляхты. Скончыў Слуцкую мужчынскую ўрадавую гімназію і Юр'еўскі (Дэрпцкі) універсітэт (1916). З кастрычніка 1916 г. па верасень 1918 г. выкладаў фізыку і прыродазнаўства ў слуцкіх сярэдніх навучальных установах (мужчынскай і жаночай гімназіях гораду). З жніўня 1917 г. інспектар і выкладчык геаграфіі ды прыродазнаўства Слуцкае агульнае земскае (беларускае) гімназіі. Сябра Беларускага нацыянальнага камітэту Случчыны з 1918 г., з пачатку 1920 г. старшыня Беларуское школьнай рады Случчыны, чытаў лекцыі на Слуцкіх беларускіх настаўніцкіх курсах. У 1920—1921 гг. старшыня пэдагагічнае рады 2-е Слуцкае савецкае школы 2-й ступені, пазней выкладчык прыродазнаўства ў будаўнічым і сельскагаспадарчым тэхнікумах ды ў 3-й аддукцыйнай пачатковай школе Слуцку. У канцы 1921 г. арыштоўваўся ГПУ за ўдзел у беларускіх нацыянальных арганізацыях. У 1923—1924 гг. зноў выкладаў у 2-й савецкай школе гораду, а таксама ў вечаровай школе для дарослых. У 1922—1923 гг. лектар партыйнае школы 2-й ступені пры Слуцкім павятовым камітэце КП(б). Іншых звестак ня выяўлена.

¹⁰ **Бараноўскі Андрэй Юльянаў** (1895—1938), дзяяч беларускага нацыянальнага руху. Ураджэнец засыценку Вялікія Машыцы Слуцкага павету. Паходзіў з дробнае вясковае шляхты. Скончыў Слуцкую праваслаўную духоўную вучэльню (1913), у 1914 г. здаў экстэрнам іспыт на званьне настаўніка. У траўні 1915 г. мабілізаваны ў расейскасае войска, служыў пісарам, потым справаводам. Пасьля Каstryчніцкага перавароту 1917 г. вярнуўся ў родную вёску. У 1918 г., падчас нямецкай акупацыі, працаваў на гаспадарцы. З прыходам бальшавікоў у 1919 г. працаваў у Слуцкім ваенным камісарыяце справаводам. З пачаткам польска-савецкае вайны, вясною 1919 г., разам з павятовым ваенным камісарыятам эвакуяваваўся ў г. Рослаўль Смаленскай губэрні, там пазнаёміўся з Палутай Бадуновай, якая як прадстаўніца беларускіх эсэраў накіроўвалася ў Москву на перамовы з бальшавікамі. Пад яе ўплывам уступае ў БПСР і разам зь ёю едзе ў Москву. Пазней на заданьне партыі вяртаецца на Случчыну, дзе актыўна ўключыўся ў беларускую нацыянальную працу, адзін з ініцыятараў узнаўлення Слуцкага Беларускага нацыянальнага камітэту. Пасьля сканчэння Менскіх беларускіх настаўніцкіх курсаў (1920) выкладаў беларусазнаўства ў слуцкіх школах, як інструктар (рэвідэнт) нацыянальна-арганізацыйнай і культурна-асветнай справы Часовага Беларускага нацыянальнага камітэту ў Менску па Слуцкім павеце ствараў беларускія школы, культурніцкія арганізацыі і каапэратывы. Адзін з кіраўнікоў таварыства «Папараць-Кветка», узнічальваў працу яго драматычнай дружыны, рэдагаваў газету «Наша Каляіна». Быў прыхільнікам супрацоўніцтва з бальшавікамі. Пасьля ўзнайменення ў павеце савецкай улады ў ліпені 1920 г. загадвае школьнным аддзелам Слуцкага рэйкаму. У

канцы 1921 г. у ліку іншых сяброў БПСР арыштаваны ГПУ і амаль месяц заходзіцца ў вязыніцы. У пачатку 1922 г. зноў арыштаваны па справе беларускіх эсэраў. У першай палове 1920-х гг. жыў у Слуцку, працаваў настаўнікам беларусазнаўства, інспектарам акруговага аддзелу народнай адукацыі, кірауніком драматычнае сэкцыі. Разам з Міколам Касьпяровічам ды Алесем Акулікам у 1923 г. арганізаваў у горадзе першую канфэрэнцыю па беларусазнаўстве, а ў ліпені — агульнаадукацыйныя курсы, на якіх выкладалі Якуб Колас, Юрка Лістапад ды інш. Пасьля сканчэння Менскіх вышэйшых курсаў беларусазнаўства (1924) накіраваны выкладаць у Аб'яднаную Беларускую вайсковую школу (АБВШ) у Менску, адначасова працуе ў ваенай камісіі Інбелкульту па складаньні беларускае вайскове тэарніналёгіі, статутаў ды іншае літаратуры. Адзін з удзельнікаў ліквідацыйнага з'езду партыі беларускіх эсэраў у 1924 г. У 1930 г. пазбаўлены працы ў АБВШ. Вясною 1932 г. цяжка захварэў. У 1933 г. — тэхнік па эксплюатацыі ў Белдзяржтрансе, выкладаў у «Аўтадоры», з 1934 па 1938 гг. — мэханік у геадэзічнай майстроўні Наркамату земляробства. Арыштаваны 26 студзеня 1938 г. па інкрымінаванай справе ў контаррэвалюцыйнай ды антысавецкай працы на Случчыне і ў Менску ў 1920-я гг. Асуджаны камісіяй НКВД ды Прокуратуры СССР да найвышэйшае меры пакараньня. Расстряляны 1 верасьня 1938 г. у Менску, магчыма, у Курапатах. Рэабілітаваны 4 лютага 1960 г. «з-за адсутнасці складу злачынства». Заяву аб рэабілітацыі падавала ягоная жонка Янчук Аляксандра Іванаўна, былая акторка-аматарка драматычнае дружыны «Папараць-Кветкі». Яна прасіла таксама вярнуць ёй некаторыя рэчы, забраныя пры арыштце. Сярод іх: фотаапарат (А. Бараноўскі быў вялікімamataram фотасправы), выданье «Малой Советской Энциклопедии».

¹¹ Купала Янка (Луцэвіч Іван Дамінікаў, 1882—1942), беларускі пісьменнік, клясык нацыянальнай літаратуры.

¹² «Наша Каляіна», беларуская газета, якая выдавалася ў Слуцку культурна-асветнай арганізацыяй «Папараць-Кветка». Галоўны рэдактар Андрэй Бараноўскі. Выданыне фундавалася Часовым Беларускім нацыянальным камітэтам у Менску. Выйшла 2 нумары: №1 пазначаны 27 кастрычніка 1919 г., №2 — 20 лютага 1920 г.

¹³ Маецца на ўвазе «Папараць-Кветка» — беларускае культурна-асветнае таварыства на Случчыне ў 1917—1922 гг. Утворана ў верасьні 1917 г. з ініцыятывы навучэнцаў Слуцкае агульнае земскае (беларускае) гімназіі Сяргеем Булслам ды Янкам Ракуцькам (першы ейны старшыня). У сваім складзе мела 3 сэкцыі: краязнаўчу, літаратурную і драматычна-харашовую. Паводле свайго статуту ставіла за мэту пропаганду беларускае мовы, культуры і мастацтва. Знаходзілася пад уплывам беларускіх эсэраў. Намаганыямі сяброў арганізацыі ў 1920 г. былі выдадзеныя 2 нумары газеты «Наша Каляіна» (больш выдаць не ўдалося, бо ў сінежні 1920 г. польскімі ўладамі былі канфіскаваныя рукапісы наступных нумароў). У гэты час сябрамі «Папараць-Кветкі» заснаваныя філіі таварыства ў іншых вёсках і мястэчках павету, закладзеныя кааператыв «Зара», бюро для беспрацоўных, у сакавіку—ліпені 1920 г. — беларускія настаўніцкія кур-

сы, ладзіліся тэатральныя вечарыны і харавыя выступленні. Летам 1920 г. у складзе таварыства налічвалася больш за 300 чалавек. У ліпені 1920 г. дзейнасць арганізацыі забаронена польскімі акупацыйнымі ўладамі. Аднавіла сваю дзейнасць у лістападзе 1920 г. Ейныя актыўісты прынялі чынны ўдзел у падрыхтоўцы і правядзеньні Беларускага зьезду Случчыны і ў збройным чыне, рэштка сяброў таварыства працягвала дзейнасць і за бальшавікамі. Спыніла сваё існаваньне ў пачатку 1922 г. пасля масавых арыштаў на Случчыне беларускіх нацыянальных дзеячоў.

¹⁴ «Беларусь», штодзённая беларуская газета, што выходзіла ў Менску падчас польска–савецкага вайны ў 1919—1920 гг. Фундавалася за кошт Часовага Беларускага нацыянальнага камітэту. У розны час рэдактарамі выдаўцамі былі Ядвіга Луцэвіч–Іваноўская і Язэп Лёсік. Выданьне спынілася ў ліпені 1920 г., з прыходам бальшавікоў.

¹⁵ Ракуцька Янка Трахімаў (1900—?), беларускі нацыянальны дзеяч. Ураджэнец вёскі Жываглодавічы Чырвона–Слабадзкой вол. Бабруйскага пав. (лаводле адміністратыўна–тэрытарыяльнага падзелу пачатку 1920–х гг.). З 1917 г. вучыўся ў Слуцкай агульной земскай (беларускай) гімназіі (скончыў у 1920 г.), узначальваў беларускае таварыства «Папараць–Кветка», адначасова настаўнічаў. У 1920—1921 гг. працаўваў загадчыкам аднаго з дзіцячых дамоў у Менску, за ініцыятыву па пераводзе навучанья ў прытулковай школе на беларускую мову быў зняты з пасады і арыштаваны. У 1921—1924 гг. выкладаў беларусазнаўства на агульнаасветных курсах, у сямігодках, палітшколах Бабруйскай акругі ды Менску. У 1922 г. паступіў на сацыяльна–гістарычнае аддзяленне пэдагагічнага факультэтэ Белдзяржуніверсітэту, у каstryчніку 1927 г. выключаны. З 1924 г. па каstryчнік 1929 г. звязаўся інфарматарам па арганізацыйна–масавай работе арганізацыі на аддзеле ЦВК БССР. У 1930 г. праходзіў па «справе СВБ». Іншых звестак ня выяўлена.

¹⁶ Бусел Сяргей Нічыпараў (1901—пасля 1939), беларускі нацыянальны дзеяч. Ураджэнец в. Сухаўшчына Быстрыцкай вол. Слуцкага пав. Пасля сканчэння Раманаўскай вышэйшай пачатковай вучэльні (1916) у жніўні 1917 г. паступіў у Слуцкую агульную земскую (беларускую) гімназію. Адзін з лідэраў таварыства «Папараць–Кветка», актыўна ўдзельнічаў у беларускім нацыянальнім руху. З 1918 г. у складзе БПСР, уваходзіць у склад яе Слуцкага павятовага камітэту. Падчас польска–савецкай вайны актыўны ўдзельнік антыпольскага падпольнага руху, сябра Часовага Беларускага нацыянальнага камітэту Случчыны. Удзельнік партыйных зьездаў БПСР у сакавіку і каstryчніку 1920 г. у Смаленску і Менску. Адзін з арганізатораў Беларускага зьезду Случчыны 14—15 лістапада 1920 г. Падчас антыбальшавіцкага збройнага чыну на даручэнні старшыні Беларускай Рады Случчыны Ўл. Пракулевіча прымаў чынны ўдзел у фармаванні Першай Слуцкай брыгады войскаў БНР у м. Семежава. Пасля злыўкідавання збройнага чыну — у складзе аднаго з аддзелаў БВК, пад прыкрыццём мандату рэвіндэнта БВК па культурна–асветных справах праводзіў эсэраўскую пропаганду сярод беларускіх сялянаў Гарадзеншчыны і жайнераў беларускага батальёну ў Лодзі. Пасля скасавання палякамі БВК у 1921 г. пераяжджае ў Вільню, дзе зна-

ходзіца на паўнегальнім становішчы, выконваючы заданьні Загранічнага бюро БПСР. Пазней, каб пазъбегнуць арышту, перабіраеца ў Коўна (Літва), нейкі час працуе ў тамтэйшым Прадстаўніцтве БНР і Міністэрстве беларускіх справаў. У 1922 г., па рэкамэндацыі Ўраду БНР і пэрсанальна В. Ластоўскага едзе вучыцца ў Прагу-Ческую, у Вышэйшую тэхнічную школу. Падчас навучаньня на агранамічным факультэце актыўна ўдзельнічае ў нацыянальным жыцці беларускай эміграцыі: блізка сыходзіцца з Т. Грыбам, Я. Мамонькам, П. Бадуновай, М. Чарнецкім, уваходзіць у Загранічнае бюро БПСР, актыўіст эсэраўскай студэнцкай арганізацыі «Вольная Грамада». У 1929 г. пасля заканчэння навучаньня ды атрыманьня дыплёму агранома вяртаецца ў Вільню, намагаеца ўзнавіць мясцовую суполку беларускіх эсэраў, адзін час бляжуецца з Цэнтрабелсаюзам А. Луцкевіча і Р. Астроўскага, потым перапыняе з гэтаю групоўкаю контакты, выяўляючы сваю рэзкую пазыцыю да палітыкі польскіх уладаў, у прыватнасці, да прыхільнікаў палітычнага рэжыму Ю. Пілсудзкага. Удзельнічае ў працы Белнацкаму ў Вільні, супрацоўнічае з часопісам «Золак». У каstryчніку 1939 г., з прыходам у Вільню бальшавікоў, разам з А. Луцкевічам, Я. Пазняком, Ул. Самойлам, А. Неканда-Трэпкам, В. Багдановічам ды інш. быў арыштаваны НКВД і пазней вывезены ў СССР. У лютым 1940 г. прыгавораны да 15 гадоў канцлягераў. Іншых звестак ня выяўлена.

¹⁷ **Лук'янчык** Язэп Канстанцінаў (1900—1937), удзельнік беларускага вызвольнага руху. Ураджэнец в. Кукавічы Слуцкага пав. Скончыў З-ю Менскую вышэйшую пачатковую вучэльню й Менскія беларускія пэдагагічныя курсы (1919), дзе вучыўся разам зь Ю. Лістападам. Падчас Першае сусветнае вайны працаўваў у Земсаюзе на Заходнім фронце. Падчас польска-савецкага вайны настаўнічаў у 14-й менскай беларускай пачатковай школе, зьяўляўся сакратаром Беларускага школьнага рады Меншчыны, удзельнік Беларускага хору Ўл. Тэраўскага. З сакавіка 1920 г. сябра Беларускага камуністычнага арганізацыі (БКА). Пасля аднаўлення савецкага ўлады ўвайшоў у склад бальшавіцкага партыі, працаўваў бухгалтарам у Менскім губэрнскім аддзеле народнае адукацыі, пазней кіраўнік справаў СНК БССР. У чэрвені 1937 г. арыштаваны НКВД і прыгавораны да найвышэйшай меры пакараньня з канфіскацыяй майна. Расстряляны 19 сінтября т. г. у аднай з вязніцаў Москвы. Рэабілітаваны 27 лютага 1958 г.

¹⁸ **Беларускі нацыянальны камітэт Случчыны** (Часовы Беларускі нацыянальны камітэт Случчыны, Слуцкі Беларускі нацыянальны камітэт), прадстаўнічы орган беларускіх нацыянальных арганізацый Случчыны ў 1917—1920 гг. Паводле звестак газеты «Вольная Беларусь», першы раз быў утвораны яшчэ вясною 1917 г. Як сталы арганізацыйны асяродак сфармаваўся ў часы БНР, у красавіку 1918 г. У кіраўніцтва тады ўвайшлі д-р Яніслаўскі (старшыня), Станіслаў Петрашкевіч (сакратар), Марк Асьвяцімскі (скарбнік), Янка Ракуцька (пісар). Меў на мэце пашырэнне нацыянальнае съядомасці беларусаў, арганізацыю беларускага школьніцтва, культурна-ас্বетных гурткоў, кааператывай, матэрыяльна падтрымліваў таварыства «Папараць-Кветка», знаходзіўся пад

уплывам левага крыла БСГ, а пазыней — БПСР. Пасыля прыходу чырвонай арміі бальшавікамі былі арыштаваныя Яніслаўскі, Васіль Русак, Павал Жаўрыд ды інш. Аднавіў дзейнасць у лістападзе 1919 г. У новае кіраўніцтва выбраны П. Жаўрыд (старшыня), Улас Дубіна, В. Русак, А. Бараноўскі ды інш. Пры камітэце створаныя аддзелы: арганізацыйны, культурна-асветны, кааператыўны, юрыдычны, дабрачынны. Меў цесную сувязь і фінансаваўся Часовым Беларускім нацыянальным камітэтам у Менску. Увёў сваіх сяброў у мясцовыя органы самакіраванья, ініцыяваў стварэнне гарадзкое і павятовае міліцыі. 1 лістапада 1920 г. на гарадзкім сходзе ўтвораны новы склад камітэту на чале з Арсенам Паўлюкевічам. На 1-м беларускім зьезьдзе Случчыны 14 лістапада 1920 г. перадаў свае паўнамоцтвы абрацай Беларускай Радзе Случчыны.

¹⁹ Часовы Беларускі нацыянальны камітэт у Менску, орган беларускіх нацыянальных партыяў і арганізацый у 1919—1920 гг. Створаны ў Менску ў жніўні 1919 г. У розны час ягонымі кіраўнікамі былі Аляксандар Прушынскі (Алесь Гарун), з восені 1919 г. Кузьма Цярэшчанка. Фактычна з'яўляўся цэнтральным палітычным асяродкам нацыянальнага руху ў Беларусі падчас польска-савецкай вайны. Каардынаваў дзейнасць павятовых і валасных беларускіх нацыянальных камітэтаў, што тады дзейнічалі ў краіне, у тым ліку і Слуцкага Беларускага нацыянальнага камітэту, які атрымліваў зь Менску інструкцыі і фінансавую дапамогу.

²⁰ Русак Васіль Максімаў (1896—пасыля 1946), беларускі нацыянальны дзяяч, прадпрымальнік, ураджэнец в. Ячава Слуцкага воласці. Удзельнік Першага сусветнага вайны з жніўня 1915 г., ваяваў на Паўночным фронце. Пасыля Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г. увайшоў у Беларускую сацыялістычную грамаду, адзін з лідэраў Беларускага рады беларусаў-вайскоўцаў Паўночнага фронту, удзельнік Беларускага вайсковага зьезду ў Віцебску ды Ўсебеларускага зьезду ў Менску ў сінезні 1917 г. У пачатку 1918 г. працуе ў Беларускім камітэце Воршы, пазыней вяртаецца на радзіму, уключаеца ў дзейнасць культурніцкай арганізацыі «Папараць-Кветка». З траўня 1918 г. у БПСР, уваходзіць у ейны ЦК. Увесень таго ж году арыштаваны немцамі як «беларускі сацыяліст» і кінуты ў вастрог, пасыля вызвалення ў сінезні — адзін з арганізатораў «Саюзу абароны краю». З прыходам бальшавікоў працаўваў у валасных ды вясковых установах павету як выбраны ад сялянства, адначасова на кідаючы нацыянальна-культурнай працы. У сакавіку 1919 г. арыштаваны бальшавікамі, але празь месяц без выстаўлення абвінавачання выпушчаны з вязніцы пад заклад 3 тыс. рублёў, якія сабралі мясцовыя сяляне. Атрымаўшы волю, усё лета хаваўся ад «чэрэзвычайкі» па сялянскіх хатах. Падчас польска-савецкай вайны актыўны ўдзельнік антыпольскага падпольнага руху, сябра Слуцкага Беларускага нацыянальнага камітэту, кіраваў беларускім хорам «Папараць-Кветкі», разам зь ейнаю драматычнаю дружынай ездзіў па павеце са спектаклямі, у якіх браў удзел як артыст пад псэўданімам Базыль Карусь. У ліпені 1920 г., з чарговым вяртаннем бальшавікоў, мабілізаваны ў чырвоную армію, адбываў службу ў Слуцку. У лістападзе 1920 г. падчас зьезду Случчыны абрацы ягоным старшынём, увайшоў у склад презыдыйому Беларускага рады Случчыны.

Пасъля ліквідацыі Слуцкага паўстаньня быў прызначаны лектарам Беларускае вайсковае камісіі, нелегальна вёў эсэраўскую агітацыю сярод беларускага батальёну БВК і беларускага сялянства Бараваніцкага павету. Ратуючыся ад польскае дэфэнзывы, у траўні 1922 г. пераехаў у Коўна (Літва), займаўся арганізацыяй партызанскіх аддзелаў на Віленшчыне супраць палякаў, звязаны з літоўскімі стралецкімі арганізацыямі. У канцы 1922 г. з рэкамэндацыі прадстаўніцтва БНР у Коўне выяжджае на вучобу ў Чэха–Славаччыну, дзе ўвесень 1923 г. паступае ў Праскую вышэйшую тэхнічную школу на агранамічны факультэт. Падчас вучобы актыўна ўдзельнічае ў грамадзка-палітычным жыцці беларускай эміграцыі: уваходзіць у Загранічную группу БПСР, адзін з кіраўнікоў Аб'яднання беларускіх студэнцкіх арганізацыяў за граніцай і Заходній Беларусі (АБСА), працуе ў Беларускім (Крывіцкім) культурна-асьветным таварыстве імя Ф. Скарыны, супрацоўнічае з часапісам «Перавяслы» ды інш. Пасъля атрыманьня вышэйшае адукацыі застаецца жыць у Празе, узяўшы шлюб з членаю дзяячынай, пасъляхова займаецца прадпрымальніцтвам. У 1931 г. узнічаліў Праскі Беларускі нацыянальны камітэт, за свой кошт падрыхтаваў і выслаў у Лігу Нацыяў мэморандумы на французскай мове ў абарону нацыянальных і сацыяльных правоў беларускага народу. У 1934 г. выдаў на лацінцы «Bielaruski śrieżnik», фундаваў выданье часапісу «Iskry Skaryny». У 1936 г. разам з украінцамі-эмігрантамі арганізаваў у Празе сумесны беларуска-украінскі фэст народнае песьні. Улетку 1939 г. выдаў на нямецкай мове інфармацыйную брошуру «Bielarus — Weissruthenien» з этнаграфічнаю мапаю Беларусі. У 1941 г. паводле асабістага праекту з дапамогаю А. Жука выдаў паштоўкі з Пагоняю, які спалучаў беларускага «вершніка» й імянны знак Ф. Скарыны (сонца з маладзіком). Падчас фашистыскай акупациі ў Празе хаваў у сябе дзядоўскія сям'і. Вышуканы і арыштаваны савецкаю контарвыведкаю «СМЕРШ» 2 чэрвеня 1945 г. «у сувязі з тым, што падчас знаходжаньня ў эміграцыі падазраваўся ў правядзеніі варожай Савецкаму Саюзу дзейнасці». Асуджаны 29 ліпеня 1946 г. Венным трывналам войскаў Міністэрства ўнутраных спраў Беларускай вайсковай акругі на 10 гадоў канцлагеру. Іншых звестак ня выяўлена.

²¹ **Жаўрыд** Павал Якубаў (1889—1939), беларускі нацыянальны дзяяч. Ураджэнец в. Цецяроўка Слуцкага павету. Скончыў Слуцкую мужчынскую ўрадавую гімназію (1909). Падчас навучаньня ў гімназіі — ініцыятар стварэння і кіраўнік беларускага маладзёвага гуртку. Вучыўся на юрыдычным факультэце Варшаўскага ўніверсytetu. У 1916 г. мабілізаваны ў расейскае войска. Пасъля заканчэння вайсковае вучэльні ў Палтаве (1917) накіраваны ў Туркестан, пазней на Румынскі фронт, пасъля Лютаўскае рэвалюцыі абраны старшинам палкавога камітэтu. Ад беларусаў—войскоўцаў дэлегаваны на ўсебеларускі з'езд у Менску. З 1918 г. юрысконсульт Слуцкага павятовага земельнага аддзелу, сябра БПСР. Летам 1919 г. арыштаваны «чрэзвычайкаю» па адвінавачаньні «ў дапамозе Дзянікіну» і вывезены ў якасці закладніка ў Смаленск. Вызвалены ў сінегні 1919 г., вярнуўся ў Слуцак, дзе быў абраны старшинам

Слуцкага Беларускага нацыянальнага камітэту. У ліпені 1920 г. ма-
блізаваны ў чырвоную армію (памочнік камандзіра Слуцкае кавалер-
ыйскае роты). У канцы 1920 г. прызначаны Найвышэйшаю радаю БНР
ейным камісарам у Слуцкім павеце. Адзін з палітычных кіраўнікоў Слуц-
кага паўстаньня. З 1921 г. у Вільні, сябра тамтэйшага Беларускага на-
цыянальнага камітэту ды Беларускае школьнайе рады. Пазней вярнуўся
на радзіму, працуочы на гаспадарцы бацькоў у вёсках Бор ды Зарэчча
Слуцкага павету. У 1923—1930 гг. працаваў у Белсельпрамсаюзе,
Мар’інагорскім сельскагаспадарчым тэхнікуме, Інбелкульце, у рэдакцыі
газеты «Звязда». Арыштаваны ГПУ БССР 18 ліпеня 1930 г. па «справе
СВБ». У красавіку 1931 г. асуджаны на 3 гады канцлягеру. З 1933 г. жыў
у высылцы ў г. Сарапул (Удмуртыя). У 1937 г. зноў арыштаваны і асуджаны
на 10 гадоў «за антысавецкую агітацыю». Пакараныне адбываў у па-
сёлку Княж-лагост (Комі). Памёр у зыняволеныні ад хваробы. Рэабі-
літаваны паводле першага выраку Вярховым Судом БССР 10 чэрвеня
1988 г., паводле другога — Кіраўскім абласным судом.

²² Трафімаў (Трахімаў) Яўсей Рыгораў (1895—1970), беларускі нацыя-
нальны дзяяч. Ураджэнец в. Хатоўнае Клімавіцкага пав. Магілёўскай губ.
У беларускім вызвольным руху з 1917 г. У 1919 г. увайшоў у склад БПСР,
сябра ЦК партыі. Падчас польска-савецкай вайны ўзначаліў інструк-
тарска-арганізацыйны аддзел ЧБНК у Менску. Быў старшынём Цэнтрабе-
лесаюзу, пасъля ўзнаўлення бальшавіцкага рэжыму зняты з гэтае па-
сады. Як упаўнаважаны ЦК БПСР адмовіўся падпісаць Дэкларацыю пра
другое абвяшчэнне ССРБ, хаця лічыўся прыхильнікам супрацоўніцтва з
бальшавікамі. У 1920-я гг. працаваў у Цэнтрабелсаюзе, пазней сябра
праўлення Беларускага сельскагаспадарчага банку. У лютым 1930 г.
арыштаваны ГПУ БССР па «справе СВБ» і 10 красавіка 1931 г. асуджаны
на 5 гадоў высылкі ў г. Сарапул (Удмуртыя). Працаваў у банкаўскай си-
стэме Удмуртыі. Рэабілітаваны ў верасьні 1960 г.

²³ Гаворка йдзе пра айца Мікалая (у съвеце Шамяціла Мікалай Іванаў) (1877—1933), праваслаўнага съвятара. Ураджэнец в. Абрэва Пінскага пав. Скончыў Пінскую духоўную вучэльню, Менскую духоўную сэміна-
рию і Маскоўскую духоўную акадэмію. З пачатку 1900-х гг. служыў ярэ-
ем, а пазней протаярэем Слуцкае праваслаўнае царквы Св. Архістра-
тыга Міхаіла. У 1914 г. прызначаны настаяцелем Слуцкага катэдральнага
сабору Св. Мікалая. У 1923 г. хіратанісаны мітрапалітам Мелхісэ-
дэкам і епіскапатам Беларускага праваслаўнае царквы ў сан Слуцкага япі-
ската. Ідэйна быў блізкі да беларускіх аўтакефалістаў: япіската Філа-
рэта Раменскага, съвтароў Валяр'яна Навіцкага ды Ўладзімера Бірулі. У
чэрвені 1926 г. арыштаваны па адвінавачаныні ў антысавецкай дзей-
насці, адпушччаны па «недаказанаасці ў злачынстве». 16 красавіка 1933 г.
зноў арыштаваны ГПУ па справе «контаррэвалюцыйнай праваслаўнай паўстанцкай арганізацыі» і 9 чэрвеня т. г. асуджаны на 8 гадоў канцля-
геру. Згодна адной вэрсіі, памёр ад тыфусу 23 чэрвеня ў 3-м Менскім
савецкім шпіталі, паводле іншых съведчанняў — расстрэляны ў Мен-
скай вязніцы і таемна пахаваны на мясцовых лютэранскіх (нямецкіх)
могілках (цяпер сквэр па вул. Купрыянаўа ў Менску).

²⁴ Гаворка пра сънежаньскую сэсю 1919 г. Рады БНР, дзе адбыўся палітычны раскол паміж «радыкаламі» (эсэры, сацыял-фэдэралісты) ды «памяркоўнымі» (сацыял-дэмакраты, сябры Беларускай хрысьціянска-дэмакратычнай злучнасці й беспартыйныя).

²⁵ **Беларуская школьная рада Слуцчыны** была зацверджаная ў сакавіку 1920 г. у наступным складзе: Ст.Петрашкевіч (старшыня), Андрэй Бараноўскі (таварыш старшыні), Але́сь Каўпак (пісар). Пры радзе дзейнічалі троі беларускія школьнія інспектары (НАРБ, ф.604, вол.1, спр.6, арк.134).

²⁶ **Слуцкая агульная земская (беларуская) гімназія** (Слуцкая народная агульная гімназія Хаўруса настаўнікаў), беларуская сярэдняя навучальна ўстанова ў 1917—1920 гг. Утвораная ў ліпені 1917 г. з ініцыятывы камісара Слуцкага пав. пры Часовым расейскім урадзе Радаслава Астроўскага, які быў яе першым дырэктаром. Утрымлівалася за кошт субсыдыі ў Слуцкага павятовага земства і платы за навучанье. У розны час у склад пэдагагічнай рады ўваходзілі: Мікалай Штэрнаў (ейны дырэктар у 1919—20), Павал Жаўрыд (ад Слуцкага Белнацкаму), Алена Істочнікова, Эрнст Людвіг, Алена Макарава, Станіслаў Петрашкевіч, Павал Сутрыс, Міхась Травін, Марыя Ярац ды інш. Навучальная праграма пабудаваная паводле ранейшых курсаў расейскіх гімназій, за выключэннем уведзеных дысцыплінаў па беларусазнаўстве: беларуская мова (абавязковы предмет), гісторыя і географія Беларусі (факультатыўна). Большаясць предметаў выкладалася па-расейску (за выключэннем беларусазнаўства). Акрамя систэматычнага фінансаванья за кошт павятовага земства гімназія атрымлівала аднаразовыя грошовыя дапамогі ад ураду БНР (1918 г.), Часовага Беларускага нацыянальнага камітэту ў Менску (1920 г.). Асноўны кантынгент навучэнцаў — сялянскія дзецы з навакольных вёсак павету. Дзецы зь бедных сем'яў вызываляліся ад аплаты за навуку. Пры гімназіі была створаная беларуская маладзёжная арганізацыя «Папараць-Кветка». Некаторыя гімназісты прымалі чынны ўдзел у Слуцкім паўстаньні 1920 г. Летам 1920 г. пераўтвораная ў 2-ю Слуцкую савецкую школу 2-й ступені. У гімназіі навучаліся Лявон Рыдлеўскі, Сяргей Бусел, Янка Ракуцька, Міхась Каберац, Але́сь Яцэвіч (Змагар) ды інш.

²⁷ **Ярац** Марыя Пятрова (1894—?), беларуская настаўніца. Ураджэнка Гомельскага пав. Магілёўскай губ. Скончыла Навазыбкаўскую жаночую гімназію (1913) і аднагадовыя пэдагагічныя курсы для настаўнікаў вышэйшых пачатковых вучэльняў пры Менскім настаўніцкім інстытуце, які знаходзіўся ў той час у Яраслаўлі (1917 г.). У 1913—1916 гг. настаўніца пачатковых школаў Гомельскага павету. З жніўня 1917 г. прынятая на пасаду настаўніцы Слуцкай агульной земскай (беларускай) гімназіі, дзе працавала да часу яе рэарганізацыі пасля прыходу бальшавікоў у савецкую школу 2-й ступені. Іншых звестак ня выяўлена.

²⁸ **Зянюк** (Зенюк) Пётра Антонаў (1898—?). Ураджэнец в. Старыца Слуцкага павету. Скончыў Маладэчанскую настаўніцкую сэмінарыю (1916). З каstryчніка 1917 г. па ліпень 1920 г. працаваў у Старыцкай пачатковай школе, з каstryчніка 1917 г. па жнівень 1918 г. на пасадзе старшыні Пукаўскага валаснога спажывецкага каапэратыву. Зь першым прыхо-

дам бальшавікоў, у канцы сінегня 1918 г., абраны старшынём Старыцкае сялянскае рады, якую ачольваў да траўня 1919 г. У канцы студзеня 1919 г. арганізаваў у роднай вёсцы беларускую бібліятэку-чытальню. Падчас польская акупацыі ўдзельнічаў у антыпольскім падпольным руху, актывіст павятовага антыпольскага партызанскага аддзелу з канца восені 1919 г. У пачатку 1920 г. з дапамогаю А. Бараноўскага перавярнуў у Старыцы расейскую школу ў беларускую. З другім прыходам бальшавікоў, у ліпені 1920 г., — старшыня Пукаўскага валаснога рэйкаму (ачольваў да каstryчніка 1920 г.). Адзін з арганізатораў камсамолу на павеце. У 1923 г. скончыў Слуцкія беларускія агульнаадукацыйныя курсы. З 1924 г. — студэнт факультэту грамадзкіх навук БДУ, адначасова з 1926 г. працаваў у Менскай вечаровай школе работніцкае моладзі ды ў Белдзяржвыдавецтве. Разам з Міколам Улашчыкам, Алесем Аніхоўскім, Міколам Мамчыцам, Янкам Маруком ды іншымі студэнтамі БДУ актыўна ўдзельнічаў у краязнаўчым руху 1920-х гг. 23 ліпеня 1930 г. арыштаваны ГПУ БССР па «справе СВБ». Пастановай калегії ОГПУ СССР ад 10 красавіка 1931 г. асуђданы на 5 гадоў высылкі ў г. Саратаў. Пазней жыў ды працаваў у Саратаве настаўнікам. Іншых звестак ня выяўлена. Рэабілітаваны 19 верасьня 1960 г.

²⁹ Тут можа весьціся гаворка пра некалькіх Бабарэкаў, ураджэнцаў в. Старыцы.

Бабарэка Пётра Якубаў (1898—?). Скончыў Нясьвіскую настаўніцкую сэмінарыю (1917). Удзельнік Першае сусьветнае вайны, працаршчык. З 1918 г. сябра партыі беларускіх эсэраў. У 1919—1920 гг. быў студэнтам Менскага Беларускага педагогічнага інстытуту. Падчас польска-савецкае вайны актыўны ўдзельнік антыпольскага падпольля ды партызанкі, сябра БНК Случчыны. У ліпені 1920 г. прызваны ў чырвонае войска. У каstryчніку — лістападзе 1920 г. накіраваны Слуцкім камітэтам БПСР у Вызьнянскую, Грэскую, Цімкавіцкую ды інш. воласьці Случчыны агітатарам для арганізацыі тут выбараў дэлегатаў на беларускі зьезд. На зъездзе абраны ў склад Беларускага Рады Случчыны, прызначаны вэрбунковым афіцэрам для арганізацыі збройных аддзелаў 1-е Слуцкае брыгады. Прывёў пад штандары войскаў БНР больш за 1000 добраахвотнікаў. Падчас збройнага чыну зъяўляўся камэндантом м. Грозава. У красавіку 1921 г. вярнуўся ў Савецкую Беларусь, пэўны час служыў у чырвоным войску. У жніўні 1922 г. арыштаваны ГПУ БССР у роднай вёсцы, прыгавораны да 3-х гадоў зняволення ўмоўна. У 1923 г. прыняты на вучобу ў БДУ. У каstryчніку 1924 г. накіраваны на працу ў Калінінскую акругу, дзе да лістапада 1925 г. узначальваў Мсьціслаўскі раённы аддзел адукацыі. У 1938 г. арыштаваны і асуђданы да зняволення. Іншых звестак ня выяўлена.

Бабарэка Адам Міхайлаў (1896—?), настаўнік, скончыў Вітчайскія 4-гадовыя педагогічныя курсы. Выкладаў у Старыцкай 2-клясавай пачатковай школе, сябра мясцовага культурна-асьеветнага гуртка «Зарніца». Увесну 1920 г. ЧБНК Меншчыны прызначаны інструктарам нацыянальна-культурных ды кааператыўных спрабаў у Слуцкім павеце. Іншых звестак ня выяўлена.

³⁰ **Зяньковіч** (Зенковіч) Любa Рыгорава (1897—?), удзельніца беларускага нацыянальнага руху. Ураджэнка в. Старыца Слуцкага павету. Скончыла з адзнакаю Нясьвіскую жаночную прыватную гімназію і дадатковую пры ёй пэдагагічную клясу. Зь беларускім друкаваным словам упершыню пазнаёмілася ў 1913 г. З 1917 г. брала актыўны ўдзел у беларускіх культурна-асьветных арганізацыях, найперш у Старыцкім маладзёўым гуртку «Зарніца», куды таксама ўваходзілі Бабарэкі, Зенюкі, Каўпакі, Аніхаўскі ды іншыя. З 1919 г. сябра БПСР. Летам 1920 г. наведвала ў Слуцку беларускія настаўніцкія курсы. Падчас антыбальшавіцкага збройнага чыну была сувязной паўстанцаў зь менскім эсэраўскім цэнтрам. У 1921 г. была залічаная на эканамічнае аддзяленне факультэту грамадзкіх навукаў БДУ, пазней перавялася на сацыяльна-гісторычнае аддзяленне. На ейны далейшы лёс паўплывала знаёмства з Палутай Бадуновай. Зяньковіч пакідае навучаньне ў БДУ і накіроўваецца разам з Бадуновай у Прагу-Чэскую, у Карлау ўніверсітэт. Паводле некаторых звестак, там яна выйшла замуж за прафэсара Праскага Ўніверсітэту. Іншых звестак ня выяўлена.

³¹ **Пракапчук** Альжбета, актыўістка беларускага вызвольнага руху на Случчыне, будучая жонка Ўладзімера Пракулевіча. У 1921 г. разам з мужам пераехала ў Вільню, пазней у Коўна (Літва). З 1923 г. у Празе-Чэскай, актыўна ўдзельнічала ў нацыянальна-культурным жыцці беларускай эміграцыі. Іншых звестак ня выяўлена.

³² Магчыма, тут ідзе гаворка пра **Бараноўскага** Алеся Васільева (1888—1938), удзельніка беларускага руху. Ураджэнец в. Машыцы Слуцкага павету. Паходзіц з сялянскае сям'і. Скончыў Нясьвіскую настаўніцкую сэмінарыю (1908) і Віленскі настаўніцкі інстытут (1914). З 1908 г. настаўнічаў у школах Слуцкага павету, удзельнічаў у нацыянальна-культурніцкай працы, старшыня беларускага вясковага маладзёўага гуртка «Вясковая Зорка» ў в. Ліпнікі Цараўскага воласьці. У 1924 г. скончыў Вышэйшыя курсы беларусазнаўства. У харектарыстыцы, прысланай у Менск са Слуцкага аддзелу народнае адукацыі, адзначалася: «Політычна выяўлены недастаткова (былы эсэр)». На Случчыну пасля заканчэння курсаў не вярнуўся, быў прызначаны інспектарам Аршанскага аддзела народнай адукацыі, затым працаўаў выкладчыкам Аршанскае пэдагагічнае вучэльні. У 1925 г., калі сівяткавалася 20-годдзьдзе літаратурнае дзейнасці Янкі Купалы, «з гоняў Аршаншчыны» віншаваньне песьніру даслалі Алеся Бараноўскі, Даніла Васілеўскі і Алеся Акулік. Арыштаваны НКВД 6 жніўня 1937 г., а 20 каstryчніка засуджаны «за шпіёнскую дзейнасць» камісіяй НКВД і Прокуратурай СССР да расстрэлу. Прысуд выкананы ў Воршы 17 студзеня 1938 г. Рэабілітаваны 21 студзеня 1960 г.

³³ **Крыжаноўскі** Канстанцін, настаўнік Ісернаўскай 2-клясавай школы. Удзельнік Усебеларускага зъезду ў Менску ў сінезні 1917 г., на які быў абрани ад павятовага земства. Выступаючы на культурна-асьветнай сэкцыі форуму, нэгатыўна ставіўся да беларусізацыі школьнай справы ў краіне. Увесень 1920 г. далучыўся да аддзелаў генэрала Ст.Булак-Балаховіча. Іншых звестак ня выяўлена.

³⁴ **Смоліч** Аркадзь Антонаў (1891—1938), беларускі нацыянальны дзяяч, навуковец, пэдагог. Першы міністар асьветы ва ўрадзе БНР, адзін з

ініцыятараў стварэння і лідэраў БСДП. У ліпені 1919 г. адзін з арганізатараў Беларускага зьезду Віленшчыны і Гарадзеншчыны. Зь верасьня 1919 г. у Менску, намесьнік старшыні Беларускай школьнай рады Меншчыны і Цэнтральнай Беларускай школьнай рады. Са сінёжня 1919 г. сябра Найвышэйшай рады БНР. З восені 1920 г. знаходзіўся на Гарадзеншчыне, займаўся арганізацыяй беларускага школьніцтва і каапэратыўнай справай. З 1921 г. у Вільні, у 1922 г. пераехаў у Савецкую Беларусь. У 1930 г. арыштаваны па «справе СВБ» і ў 1931 г. высланы на 5 гадоў у г. Оса (цяпер Пермская вобл.). Паўторна арыштаваны ў 1937 г. Расстралены ў 1938 г. у Омску. Паводле першага судовага выраку рэабілітаваны ў 1988 г., паводле другога — у 1957 г.

³⁵ **Астроўскі** Радаслаў Казіміраў (1887—1976), беларускі нацыянальны дзяяч, педагог. Скончыў Юр'еўскі ўніверсітэт (1913). З 1914 г. выкладаў у сярэдніх навучальных установах Менску, зь верасьня 1915 г. выкладчык матэматыкі ў Менскім настаўніцкім інстытуце, у складзе якога падчас Першае сусьветнае вайны эвакуяваўся ў г. Яраслаўль, сябра Яраслаўскай Беларускай Рады. Пасля Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г. уваходзіў у склад Яраслаўскага Савету рабочых і салдацкіх дэпутатаў. У чэрвені вярнуўся ў Слуцак, быў абраны сябрам ЦК БСГ, прызначаны на пасаду камісара Слуцкага павету пры Часовым урадзе. Ініцыяваў стварэнне Слуцкай агульной земскай (беларускай) гімназіі, быў яе першым дырэктарам. Уваходзіў у першы склад Беларускага нацыянальнага камітэту Случчыны. З прыходам бальшавікоў у сінёжні 1918 г. падаўся на Украіну, далучыўся да расейскай Добраахвотнай арміі ген. А. Дзянікіна. У сінёжні 1920 г. зноў вярнуўся на Случчыну. Увесень 1920 г. падчас палескага паходу ген. Ст. Булак-Балаховіча, разам з П. Алексюком, бацькам ды сынам Адамовічамі, увайшоў у склад Беларускага палітычнага камітэту, зьяўляўся «міністрам асьветы» ў цывільнім урадзе Булак-Балаховіча. З 1921 г. у Заходній Беларусі. Пазнейшыя ўспаміны Р. Астроўскага, напісаны ў эміграцыі, ужо пасля Другой сусьветнай вайны, пра ягоны ўдзел у Слуцкім збройным чыне не пацьвярджаюцца дакумэнтамі.

³⁶ «Стражка Крэсова» (Towarzystwo Straży Kresowej), польская паўграмадзкая арганізацыя ў 1918—1922 гг., якая ставіла за мэту абарону польскіх нацыянальных інтарэсаў на «крэсах усходніх» (Беларусь, Літва, Украіна). Пад выглядам культурна-асьветнае і дабрачыннае дзеянасці на акупаванай тэрыторыі Беларусі праводзіла пропагандысцкія акцыі сярод туцшага насельніцтва ў польскім нацыянальным духу дзеля далейшага інсцэнаванья г.зв. «народных плебісцытаў» за далучэнне беларускіх земляў да Польшчы.

³⁷ Пётр I (1672—1725), расейскі імпэратар.

³⁸ Кацярына II (1729—1796), расейская імпэратрыца.

³⁹ Крэхавецкі ўланскі полк, першы польскі полк уланаў у складзе расейскага войска, які быў сформаваны ў канцы 1916 г. Свой баявы шлях пачаў у Галічыне супраць аўстра-німецкіх войскаў. Пасля пераможнай бітвы пад Крэхайцамі 24 ліпеня 1917 г. прыняў назоў Крэхавецкага. У канцы 1917 г. Крэхавецкі полк пераведзены на Заходні фронт, кватараўшы ў Дукоры пад Менскам, уваходзіў у склад 1-га польскага корпусу

Ю. Доўбар—Мусьніцкага. У пачатку 1918 г. удзельнічаў у сутычках з савецкімі войскамі. Пазней пераведзены ва Ўсходнюю Галіччыну, дзе ў 1919—1920 гг. дзеянічаў супраць украінскіх аддзелаў. У міжваенны час дысяляваваўся ў Аўгуставе.

⁴⁰ **Масьціцкі** Баляслáў (1877—1918), польскі вайсковец, палкоўнік, першы камандзер Крэхавецкага ўланскага палку. Удзельнік расейска—японскай вайны 1904—1905 гг. У Першую сусветную вайну разам са сваім палком ваяваў на тэрыторыі Беларусі ў складзе 1-га польскага корпуса Ю. Доўбара—Мусьніцкага. Загінуў 18 лютага 1918 г. каля Лунінца пры спробе перайсці лінію фронту. Парэшткі Масьціцкага былі адшуканыя адмысловай экспедыцыяй і пахаваныя ў скляпеньнях Менскага катэдralнага касцёлу, а ў 1921 г. перавезеныя ў Польшчу.

⁴¹ **Грабоўскі** Баляслáў, польскі палітычны і грамадзкі дзеяч, сябра Польськае рады Зямлі Менскай.

⁴² «Mazierz Szkolna», польская культурна—асветная арганізацыя, што апекавалася польскімі школамі. Менскі аддзел арганізацыі быў утвораны ў траўні 1917 г.

⁴³ Польская рада Зямлі Менскай (Rada Polska Ziemi Mińskiej), польская грамадзка—палітычная арганізацыя ў 1917—1920 гг. Старшыня — Г.Кіневіч. Мела філіі ў паветах.

⁴⁴ «Стойкі» — уведзеная польскай акупацыйнай адміністрацыяй павіннасць, якая заключалася ў штодзённым выдзяленні сялянамі бясплатных вазоў з фурманамі для розных патрэбай органаў улады. Гэтыя вазы на ўсялякі выпадак мусілі стаяць каля адміністрацыйных будынкаў цэлы дзень, нават калі на бягучы момант патрэбы ў іх не было. У сітуацыі, калі на вёсцы пасылья працяглых вайсковых дзеяньняў і звязаных зь імі паставянных рэковізіцыяў адчуваўся востры недахоп цяглай жывёлы і інвентару, гэтая павіннасць была для сялянаў вельмі цяжкай.

⁴⁵ **Булгак** Юры, слуцкі абшарнік, польска—беларускі палітычны і грамадзкі дзеяч, сябра Польськае рады Зямлі Менскай. У 1917—1918 гг. падтрымліваў контакты з беларускім рухам.

⁴⁶ **Пераклад дакумэнта:**

РАПАРТ [са] Слуцкага павету за студзень 1920 году

Слуцак „непокалібімый“ і „непобеждennый“ — такімі эпітэтамі расейска—царкоўная грамадзкасць ахрысьціла свой Слуцак. І ў гэтым ёсьць доля прауды. Яшчэ ў часы Пятра і Кацярыны гэтыя мясьціны лічыліся сваёй пляцоўкай, найбольш далёка высунутай на захад. Адсюль наносіліся найбольш балючыя ўдары на Польскую Рэч Паспалітую (справа ліквідацыі вуні). Манастыр Трайчаны быў і ёсьць рассаднікам права—слаўя. Падчас панаванья Мікалая і Аляксандраў [Раманавых] Слуцкі павет меў асаблівую апеку маскоўскае адміністрацыі. Тут была ліквідаваная найбольшая колькасць каталіцкіх кляштараў і касцёлаў. Тут была заснаваная найбольшая колькасць „царкоўна-прыходзкіх“ школак. Тут на руінах Вітгенштэйнаўскіх (пасылярадзівілаўскіх) уладаньняў Гагэнлоэ стварыліся новыя праваслаўныя гміны, рэкрывтаныя з цэнтральных маскоўскіх губэрняў і г. д. Урэшце, тут глыбока ўкараніліся ідэалы Сусаніных, Мініных ды Пажарскіх. Тут вясковая моладзь моцна прасяк-

нутая ідэяй ісъці сълядамі „герояў“... Тут знайшоў пакутную съмерць камандзір Крэхавецкага палку палкоўнік Масьціцкі.

Апроч гэтага, Случчына дала вельмі вялікі гурт бальшавіцка–камуністычных камісараў, які прыняў уладу ў Смаленску і тыранізуе ўсё насельніцтва. Усё жывое праваслаўна–жыдоўскае дыхае жаданьнем прыніжэння, помсты і зынішчэння ўсяго польскага. Таму ўмовы працы тут вельмі цяжкія, тым больш, што нашае абшарніцтва нічога не зрабіла і ня робіць. Можа, яно было занадта напужанае і прыгнечанае веліччу Масквы...

Калі польская грамадзкасць жадае вылечыць мясцове насельніцтва ад нянавісці, яна павінна распачаць радыкальную працу: 1. прыдушыць праваслаўны рассаднік нянавісці да „гнілога заходу“, перш за ўсё да палякаў <...>

Такім чынам, мы мусім мець для гэтай працы групу съядомых і адукаваных людзей, цалкам адданых цяжкай і пакуль што, магчыма, няўдзячнай працы. З гэтага пункту погляду бальшавікі могуць нам слу́жыць прыкладам: выдаткаў на агітацыю яны не шкадавалі.

Мясцове насельніцтва павінна быць перакананае намі ў няслушнасьці ўбітых яму поглядаў наконт варожых намераў у дачыненіі да іх Польшчы і палякаў і перастаць нас баяцца.

Праваслаўныя сяляне, падбухторваныя жыдамі, вераць, што хутка „польскія паны“ адсюль сыйдуць, і тады настане сялянска–праваслаўны рап, а панам–каталікам будзе „крышка“.

Жандармэрыя і паасобныя вайсковыя аддзелы сваімі нетактоўнымі паводзінамі (нібыта знаходзіліся ў чужым, варожым краі) яшчэ больш паглыбляюць няпрыязь і нянавісць да нас.

З усім гэтым паспяхова змагаецца нашая адміністрацыя (апарат, які, з малымі выключэннямі, працуе адносна спраўна). На яго чале стаіць бездакорнае прыстойнасці, вялікага сэрца і вялікіх ведаў заслужаны патрыёт і працаўнік на грамадзка–нацыянальной ніве, стараста доктар Баляслаў Грабоўскі; аднак яму не хапае для вызначанай ім працы адпаведных людзей і сродкаў.

Нягледзячы на тое, што на настроі насельніцтва і яго прыхільнасць да нас адмоўна ўплываюць паставаныя рэквізыты і вялікая патрэба ў фурманках (што не адбываецца бяз злоўжываньня), а таксама тое, што ўвесь цяжар кладзецца на вёскі (асабліва на думку апошніх), мінаючы двары, старэйшыя людзі–гаспадары настроеныя адносна мірна. Яны ўжо стаміліся ад вайны, сумуюць па стваральнай і спакойнай працы.

Моладзь хінецца пераважна да Масквы, і гэтаму няма чаго дзівіцца, бо яна была выхаваная ў расейскіх школах, таму ўздыхаюць па Дзянікіну і вялікай незалежнай Рәсеi. Акрамя таго, тут бачная агітацыя с[а-]цыял[і]-рэвалюцыянэраў.

Праваслаўнае насельніцтва, асабліва былья чыноўнікі, ня могуць зъмірыцца з сучаснымі варункамі, і таму цягнуцца ня толькі да Масквы, але і па бальшавіках уздыхаюць — „гэта заўсёды свае“ <...>

У якасці прыкладу стаўленыя грамадзян–расейцаў да польскага дзяржавынасці прывяду толькі адзін факт: на Случчыне грамадзянін–расеец

п. Агаркаў (Чучавічы, Ленін, Амгавічы і г. д.) выразна выказаўся, што ён не прызнае ні польскае адміністрацыі, ні яе дзяржаўнасці і плаціць падаткі ня будзе. Аднак пад пагрозай арышту і вывазу ён змоўк.

Беларускія і расейскія школы мусіць знаходзіцца пад вельмі пільным кантролем; да гэтае пары інспектар ніводнага разу не наведаў ні адной школы. Ён нават ня ведае, што ў павеце існуюць не зацьверджаныя ім школы (напрыклад, у Пацейках у будынку гміны). Таму з нас і нашае адміністрацыі кляць. У гімназіях — да 75% жыдоў, і гэта называецца расейскай гімназіяй. Польская мова выкладаецца фармальна, і то ня ўсюды. Мушу дадаць, што ў 1918 г. польскіх школак было 64, сярод іх 20 — земскіх (рэшта — Мацежы і Рады Менскага зямлі). Належыць зьвярнуць асаблівую ўвагу на школьніцтва ў вёсках і знайсьці на яго сродкі. Заўважаецца цікавая праява; у пэўных мясцовых беларускіх школках, дзе выкладаюцца расейская і нібыта польская мова, праз пару месяцаў заняткі запатрабавалі — калі нельга зрабіць расейскую школу, то мы просім польскую.

Жыды з уласцівай ім пранырлівасцю атручваюць атмасфэру, надалей агітуюць і спэкулююць маркамі.

Падкрэсліваю яшчэ раз: мы мусім зьвярнуць асаблівую ўвагу на падрыў даверу да ўсяго расейскага і намагацца аббудзіць павагу да Польшчы пашырэннем дэмакратычных ідэяў, шчырымі тлумачальнымі размовамі. Пра гісторыю Польшчы яны ня маюць панятку, і гэта трэба моцна ўлічваць. Тым больш, што яны маюць вялікую павагу да польскага культуры, кажуць, што „яна заўсёды далікатная“. Толькі што яны нас баяцца і не давяраюць нам.

Гаспадарчыя адносіны

Слуцкі павет мала пацярпей ад ваенных дзеянняў. Толькі двары пачярпелі ад бальшавікоў, і то нязначна (маю на ўвазе жывы інвэнтар і ўраджай).

Сельскагаспадарчая культура — першакласная. Абшарніцтва пры систэме, якая была за часамі Раманавых, трymала зямлю. Культура падвысілася, сяляне яе пераймалі і карысталіся падказкамі двору. Напрыклад, цэлая Мількаўская гміна, якая ўтварылася на пасылярадзівілаўскіх землях — гэта беларуская Галяндыя: шлюзы, грэблі, каналы, заліваньне лугоў і г. д. Адным словам, ужываецца найбольш прагрэсіўная систэма.

Сялянства на вайне зрабіла добры інтарэс: яны маюць шмат грошай, ня ведаюць, што зь імі рабіць, таму маюць апетыт да зямлі. Аднак пра Гарадзеншчыну, дзе сотні тысячаў дзесяцінаў зямлі ляжыць аблогам, яны і чуць ня хочуць. Глядзяць яны на суседнія польскія двары і ablіzваюцца. Вясковыя пралетарыят надалей знаходзіцца ў галечы — можа, нават болей, чым перад вайной. Двары панішчаныя, таму служба зъменышлася да мінімуму. Фабрыкаў няма, лясныя выпрацоўкі не існуюць, таму працы няма. Адсюль вынікаюць лямант, праклёні і імкненіне да бальшавікоў. Трэба гэта выправіць — даць працу, і гэтым многія засыцера-гуцца ад галечы, а тым самым і ад заразных хваробаў і галоднае съмерці. Посьпех ававязкova будзе.

Узбагацэлы селянін-гаспадар заглядаеца на паляпшэнъне гаспадаркі і палягчэнъне працы. Таму іх можна пераканаць у неабходнасці каапэратаўваў. Ён ахвотна даў бы на гэта гроши, аднак жа не хапае кваліфікаўаных людзей, якія б кіравалі каапэратаўвамі, пастваралі б малочныя таварысты, сельскагаспадарчыя гурткі і г. д. Яшчэ раз падкрэсліваем патрэбу кваліфікаўаных і сумленных людзей з чыстымі рукамі. Можа, Пазнанскае ваяводзтва дало б такіх людзей...

Грамады ўжо началі абслугоўваць сябе ўласнымі сіламі. Іх падштурхнуў да гэтага недахоп солі (Тэлядавіцкая, Гавязьнянская і Цімкавіцкая гм.). Каб ня цяжкасці, якія стварае харчовае забесьпячэнъне, то ініцыятыва была б значна большай. Я праглядаў цыркуляры, у якіх ішла гаворка пра канфіскацыю солі і іншых прадуктаў, прывезеных з Каралеўства, нягледзячы на папярэдне выдадзены дазволы. Кожны тыдзень іншае: адмена, зноў дазвол, прытырманыне і так па коле. Гэта страшна настройвае іх супроць нас. А жыды з гэтым спраўляюцца, іх гэта не датычыць.

Хацеў бы зьвярнуць увагу аўтарытэтных сфераў, каб як мага хутчэй стварыць галоўную ўправу ў Менску або Баранавічах. Тады, як грыбы пасыль дажджу, паствараліся б каапэратаўвы, за імі пайшлі б сельскагаспадарчыя гурткі, малочныя таварысты. Стварэнъне апошніх без галоўнае ўправы я лічыў бы змарнаванымі высілкамі і сродкамі. Наш селянін, калі будзе бачыць выгоду, пойдзе і ў іншыя інстытуцыі. Каапэратаўвы адукавалі б патрэбную колькасць людзей, далі б ім пэўную съядомасць і прафесійную веды.

Належыць зьвярнуць увагу вышэйшых уладаў, што выраб гарэлкі пашыраны ў вялікім маштабе. Белым днём возяць аппараты і ставяць у вёсцы. Было гэта ў вёсцы Чарнагубаве. Збожжа наогул мала, калі і яно перагоніцца на гарэлку, пераджніўны час будзе болей чым цяжкі. Таму нельга шкадаваць вытворцаў самагонкі.

Пэўнае кола асобаў зьвярнула слушную ўвагу, каб быў выдадзены закон, які б забараняў раздрабленъне сялянскіх гаспадарак шляхам падзелу зямлі паміж членамі сям'і. Гэта б перашкодзіла стварэнъню сялянскага пралетарыяту і прымусіла б шукаць іншыя сродкі да жыцця. Абудзілася б ініцыятыва. Масавай нацыянальнай съядомасці няма: пра-васлаўныя лічаць сябе расейцамі, а каталікі — палякамі. Мы павінныя выкарыстаць несьвядомасць тутэйшага селяніна ў гэтым сэнсе. Гэта той матэрыял, які мы, калі не пашкадуем выдаткаў, пераробім на свой узор. Тым больш што селянін выразна падкрэслівае, што яму ўсё роўна, хто пануе, абы яму добра было. Нібыта ёсьць пасада зямельнага кантралёра, якая мае за мэтu паляпшэнъне адносінаў. Да гэтае пары пра дзеянасць гэтых паноў нічога не чутно.

Селянін панічна баіцца вяртаныя паншчыны. Можа, трэба было б выдаць якую-небудзь адозvu, якая ў моцных словаў абвяргала б гэту лухту.

Святарства

Наогул польскае святарства годна паводзіць сябе на сваіх пасадах. Іх уплыў калісальны, каталіцкае насельніцтва сваім пастырам безагаворачна адданае. Тут існуе двухбаковы давер. Пробашч з Замосьця, кс. Дзмітровіч са свае парапіі зрабіў малую Польшчу. І каапэратаўвы там

функциянуюць казачна. Пробашч з Капыля, кс. Зноска, мае калясальны ўплыў прац сваё пабожнае жыцьцё і поўную аддачу духовым патрэбам парафіі. Затое ксяндзы: зь Цімкавічаў — Аскерка і пробашч з Бабоўні — ня маюць уплыву. Яны залішне аддаюцца справе атрыманьня выгодаў ад розных прадпрыемстваў. Праваслаўныя сьвятары наогул настроеныя непрыязна — аднак ёсьць выняткі. Поп з Раманава быў на скліканым мною мітынгу, карыстаўся толькі польскай мовай, браў актыўны ўдзел у выбарах дэлегата на Народны зъезд і падпісаў пратакол.

Палітычныя адносіны

Выразных палітычных канцэпцыяў не заўважаецца. Аднак схаваная праца адчуваецца на кожным кроку. Уся расейская інтэлігенцыя выстрайлася пад беларускім сцягам. Съмлейшыя кажуць, што зьяўляюцца с[ацыял]—р[эвалюцыянэр]амі. Трэба ахапіць гэтых паноў асаблівай апекай.

Жыды, апроч сыяніцкіх групаў, не выяўляюць свае чыннасці. Калі я запатрабаваў сьпіс жыдоўскіх таварыстваў, то выклікаў гэтым пярэпалах і роспіты: навошта, дзеля чаго? Аднак адзначылі, што гуртуюцца вакол кагалу, а там ужо разгаліноўваюцца.

Акрамя таго, існуюць групы хрысьціянскае дэмакратыі, якія кіруюцца ксяндзамі. Н[ацыянал]—дэмакратычны і народна-нацыянальныя саюзы не існуюць. Сымпатыкаў маюць шмат.

Абшарніцтва згуртавалася вакол Саюзу абшарнікаў. Пакуль ня будзе наведзены парадак і ня будзе праведзены плебісцит, трэба было б выдаліць зь вёсак адзначаных бальшавікоў. Яны вельмі замінаюць. Насьміхаюцца і кіяць з нашае ўлады — а шырокое грамадзтва нашу талерантнасць прымае за слабасць.

Польская рада Менскае зямлі мае свае філіі: у Слуцку — павятовую, парафіяльную і акруговую, у Капылі і ў Старчышах.

Адносіны адміністрацыйных уладаў да Стр[ажы] Крэс[овай]

Адносіны больш чым прыхільныя, папераджальна ветлівяя. Атрымаў шчырую падтрымку і дапамогу ад старасты п. Грабоўскага: ён даручыў раённым кіраўнікам і войтам даваць дапамогу і парады, наколькі нашыя супрацоўнікі будуть мець у іх патрэбу. На сходзе раённых кіраўнікоў і войтаў, які адбыўся 18/I і на якім я прысутнічаў, п. Грабоўскі падтрымаў Страж Крэсовую і загадаў саўдзельніцачу у нашай працы. Абшарніцтва ж апасаеца і глядзіць недаверліва. Аднак пры дапамозе п. Грабоўскага ўдалося разъвеяць недавер (яны баяцца закрананыя зямельнага пытання, хацелі б, каб пра гэта зь селянінам гаварылася як мага менш, пераканалі гэтых паноў, што яны памыляюцца). У выніку на паседжаньні 25/I Сельскагаспадарчага гуртка і Саюзу абшарнікаў, на якім я быў, на аплату яшчэ па адным супрацоўніку дзеля дапамогі нашым раённым кіраўнікам у маё распараджэнніне была ахвяраваная сума 6150 рублёў. Я спадзяюся, што дойдзе да 10 000 рублёў.

Адносіны [абшарніцкага] двара да вёскі

На жаль, я не могу сказаць, што яны добрыя. Складваеца ўражанье звязаныя рахункаў. Пануе ўзаемная (з малымі выняткамі) няневісць. Мы нічому не навучыліся. Сяляне кажуць, што распродаж па-

намі ўраджаю съведчыць пра тое, што яны не адчуваюць сябе тут моцна. Акрамя таго, непамерныя павіннасці, якія ў выніку вайны зваліліся на сялянаў, дрэнна настройваюць апошніх. Стойкі іх забіваюць. Двары гэтых павіннасцяў не нясуць. Напрыклад, адміністрацыя кн. Радзівіла, яго лясьнічыя і аб'ездчыкі, нягледзячы на тое, што маюць коней, не выганяюцца з падводамі і г. д. Акрамя гэтага, не хапае паліва. Нейкая дзіўная ўпартасць з боку ўладальнікаў лясоў, а няпродаж дроваў выклікае саркастычны бол.

Зъдзекі з польскае маркі з боку аканомаў і аблшарнікаў таксама блага ўплываюць на адносіны з сялянамі, tym больш што самі яны плацяць маркамі, а патрабуюць — рублямі. Былі выпадкі, калі фурманкі вывяроўчваліся пасыльня дзённае працы па выграбаныні з—пад сънегу і пошуку гальля за тое, што не маглі заплаціць 15 рублёў царскімі за воз гальля, а маркі не прымаліся. Кошты за паліва занадта завышаныя. Яны просяць пра ўсталяваныне таксы. Недахоп паліва выклікаў тое, што сяляне пачалі высякаць бярозы на тракце. Напрыклад, паміж Слуцкам і Раманаўм цэлыя вёrstы съвеццца пусткамі. Трэба неадкладна забараніць пад пагрозай безумоўнае кары зынішчэньне апошній аздобы Меншчыны. Пра тэлеграфныя слупы прамаўчу.

Яшчэ пару словаў: лясьнічыя кн. Радзівіла кіруюць нібыта ў найлепшыя часы. Мабыць, іх выбрыкі заходзяць задалёка. Яны ўводзяць новыя вымaganыні і загады, як, напрыклад, у лясьніцтве Хамінка. Відаць, дзеля таго, каб палегчыць сабе працу, яны скасавалі звычай продажу дроваў вазамі і загадваюць паставаўляць іх сажнямі. Вёскі гэтага купляць ня могуць, бо залішне бедныя, найбольшае, што яны могуць сабе дазволіць — гэта воз гальля. Памочнік лясьнічага, расеец п. Канаплянікаў, ужывае выпрабаваны спосаб.

Пытаныне зь сенам забойча ўплывае на адносіны паміж вёскай і [панскім] дваром. Падкрэсліваю зъдзекі пана Агаркава (з Чучавіч і Леніна): за воз сена ён дамагаеца 70 рублёў, або $\frac{1}{2}$ воза загадвае завезыці ў Чучавічы.

Справа з аховай здароўя

Воспа, тыф, шкарлятyna, пранцы пануюць страшным чынам. Некаторым вёскам пагражае выміраныне дашчэнту (Мароз, Дзяніскавічы, усё Палесьсе). Лекарскай дапамогі амаль ніякай. Раз'язных фэльчараў няма. Лекары дзяруць скuru. Напрыклад, доктар Лопат у Нясьвіжы за выезд просіць плаціць мінімум дзьвесцце царскіх рублёў паперамі, плюс што-небудзь з прадуктаў.

Гарадзкі і гмінны самаўрад: выбары ў Гарадзкую Раду павінныя адбыцца 29/I г. г. З 24 радных, хутчэй за ўсё, увойдзе па 8 ад палякаў, жыдоў і беларус[аў]-маскалёў. Выбары ў павятовую раду будуць 1/II. На чале камітэту стаіць п. І. Карказовіч і Ю. Булгак. Кажуць, што вынік будзе добры, жыды пайшлі на саступкі.

⁴⁷ Гадлеўскі Вінцэнт (1888—1942), беларускі палітычны і грамадзкі дзеяч, каталіцкі святыар. У 1918—1921 гг. служыў пробашчам ў Нясьвіскім касцёле, адначасова зьяўляўся законавучыцелем (прэфэктом) мясцоўства польскае гімназіі.

⁴⁸ **Макшэцкі Адам Вінцэнт** (1856—1921), польскі вайсковы дзеяч, генэрал. Нарадзіўся ў маёнтку Дзітрыкі на Лідчыне. Былы генэрал расейскага войска, удзельнік Першай сусветнай вайны. У канцы 1918 г. узначаліў 2-ю группу Віленскага самаабароны, камандны пункт якога знаходзіўся ў Лідзе. Падчас польска-савецкай вайны 1919—1920 гг. камандаваў 1-й Беларуска-літоўскай дывізіі. У 1921 г. стаў брыгадным генэралам польскага войска.

⁴⁹ *Пераклад дакумэнта:*

РАПАРТ [са] Слуцкага павету за люты 1920 г.

Адміністрацыйныя дачыненіні

Грамадзкая бясьпека ў апошні час пачала трохі кульгаць. Цягаеца шмат падазроных асобаў, усё часьцей чуваць пра напады і выбрыкі асобных людзей, і ўсё гэта пад выглядам жаўнерараў. Напрыклад, у Юшавічах 24/2 трое, нібыта жаўнеры, нагледзеўшы зранку, у каго ёсьць тлусты парсюк, вечарам, запалохаўшы насельніцтва стрэламі, абраставалі гаспадара 15-ці пудовага вепрука. Паліція таксама робіць розныя трывожныя ўчынкі, якія выклікаюць паніку. Напрыклад, у Нясьвіжы 2 падпітыя жандары-сержанты 17/2 а 10-ай гадзіне вечара ўварваліся да лесьніка-аб'ездчыка кн. Радзівіла ў урочышчы съв. Крыжа — Браніслава Іваноўскага — ператрэслі ўсю хату і адчувальна пабілі двух ягоных гасьцей.

Санітарныя варункі

Санітарныя адносіны набываюць трагічныя рысы. Цэлыя вёскі выглядаюць як адзіны шпіталь. Сымяротнасць страшная. Напрыклад, у Морачы былі выпадкі, што штодзённа ад тыфу паміралі да 10 асобаў. Няма ніякае лекарскае дапамогі, аптэкі існуюць толькі для вельмі заможных людзей. Няма хаты, у якой бы не гасцівала съмерць.

Вайсковыя дачыненіні

Катаіцкае насельніцтва (зь вельмі малымі выняткамі) безаговорачна адданае нашым жаўнерыкам. Затое праваслаўнае насельніцтва, асабліва моладзь, зьяўляеца нашым перакананым ворагам. Яно цягнецца да бальшавікоў. Адным вухам ловяць шолахі нават падчас сну, слухаюць, ці ня йдуць бальшавікі. Калі б нашыя польскія жаўнеры не дапускалі выбрыкаў, праваслаўнае насельніцтва ня мела б аргументаў, каб жаліцца і скардзіцца на ўціск з боку ўладаў і войска. На жаль, у гэтых адносінах шмат вымушае жадаць лепшага. Праўда, і дрэннае забесьпячэнні войска ўплывае на занадта частыя рэквізыцыі. Арэол Дзянікіна ў апошні час аднавіўся. Шмат кажуць пра тое, што зь Дзянікіным ідуць і бальшавікі, а з імі японцы і кітайцы — за нямецкія і жыдоўскія грошы. Таму з жыдамі яны, нягледзячы на расавую нянявісьць, жывуць у вялікім міры. Выпрацавалася нейкае дзіўнае паняцце, што Польшча ўжо ня моцная, таму ня трэба яе баяцца, а служыць толькі жыдам, бо тыя маюць гроши.

На фоне рэквізыцыяў быдла ў выкананыні пп. Адольфа Язвінскага, які паходзіць з-пад Капыля Пацейкаўская гміны, і Баркоўскага з Андрушавічыны, таксама з-пад Капыля, чыноўнікаў інтэндатуры Пазнанскіх войскаў у Слуцку, робяцца страшныя рэчы, папросту халодны

бандытызм. Гэта людзі, пазбаўленыя самых элемэнтарных рысаў прыстойнасці. Яны ўжо былі пад судом у Бабруйску, але неяк там выкруціліся. Выпłyваюць наноў. Распараджэнняў ужо мільёны. Быдла яны прымаюць не на вагу, але пераважна на вока. Сяляне нясуць калясальныя страты. За скаргі б'юць, таму яны маўчаць і праклінаюць. І ўсё гэта robіцца пад апекаю п. Вегнёраўскага, паручніка Пазнанскіх войскаў, якому даручаны прыём быдла і сена. Таксама шмат гаворыцца пра злouжываныні, якія дапускаюць жаўнеры зь сенам. Напрыклад, у Танежыцы прыехалі 36 фураў зь сенам, а выехалі толькі 2 (дзве), на другі дзень з 70 фураў даехалі да Слуцка толькі 5 (пяць), рэшту ж абмянялі на яйкі, гарэлку, масла і г. д.

Гаспадарчыя адносіны

Зямельная справа. Абшарнікі распрадаюць зямлю са шматзначным съпехам. Галоўнымі набыўцамі розных пустак па вёсках зьяўляюцца жыды, яны плацяць па 7 тыс. за дзесяціну. Радзівіл, Залескі і іншыя высякаюць лясы дашчэнту. Гэта больш чым рабунковае гаспадараныне.

Каапэратывы растуць нібыта грыбы пасля дажджу. Калі б ня цяжкасьці, якія робяць аправізацыйныя і чыгуначныя ўстановы, а таксама ўлады ў выдачы пропускаў, — то яны расквітнелі б згодна з нашымі пажаданынямі. Не хапае толькі кваліфікаваных раз'язных бухгалтараў, якія маглі б праверыць і пракантраліваць на месцах, у гмінах. Мне вядомыя факты, што некаторыя каапэратывы на солі зараблялі да 20тысячаў рублёў. Аднак гэта абцяжарыла толькі кішэні дастаўцаў, а ўдзельнікі атрымалі толькі частку прыбытку.

Пытаныне млыноў. Распараджэнне аб натуральнай аплаце за памол з прымяненнем адолькавай нормы для ветракоў, водных і паравых млыноў было падданае вострай крытыцы. Апошняе нясуць калясальныя страты. За памол 1 пуда жыта браньне 3-х фунтаў натурай гаспадары лічаць вельмі цяжкой кантрыбуцыяй. Яны просяць магчымасці плаціць грошыма (за памол пуда ячменю — 6 рублёў). Апрача таго, пры ўзважваныні дапускаюцца розныя злouжываныні.

Уладальнік водных млыноў у Малых і Вялікіх Астроўчыцах бярэ 2 рублі з пуда, а за пуд ячменю на крупы — па 10 рублёў або ўсю муку. Тоэ самае датычыць і пшаніцы.

Асьветна-культурныя адносіны

Трэба больш адпаведнага школьнага інспектара — цяперашні нядзейны, школаў зусім не наведвае. Наставніцы не атрымлівалі заробку некалькі месяцаў. Адчуваецца пэўная паблажлівасць.

Вёскі Лядна, Вялічкавічы, Чаралы і іншыя просяць польскіх школаў і продажу па зыніжаных коштах будаўнічага матэрыялу на пабудову школьнага будынку.

У Лядным, напрыклад, у сяміаршыннай хаце вучыцца 40 дзяцей.

Ідэя закладання моладзевых гурткоў усюды ўваходзіць у съядомасць. Пасля Народнага зьезду трэба будзе гэтym заняцца. Усюды просяць падручнікаў і бібліятэчак; ці ня варта было б арганізаваць перасоўныя курсы польскай і беларускай мовы і гісторыі па малых мястэчках і вялікіх вёсках.

Арганізацыйныя адносіны

Наогул адносіны з уладамі і грамадзтвам добрыя — толькі жандармэ-
рыя настроеная трохі непрыхільна.

Палітычныя адносіны

Дзейнасьць усіх беларускіх і жыдоўскіх арганізацыяў — шкодная. У іх
схаваліся панове з—пад штандару [сацыял-]р[эвалюцыянэраў]. Уся бе-
ларуская і жыдоўская інтэлігенцыя падтрымлівае гэтую інстытуцыю.

Трэба было б зьвярнуць увагу нашых аўтарытэтных уладаў, каб ад на-
ших чыноўнікаў (як то рэвіровых, войтаў, судзьдзяў) вымагалася, каб
яны больш, чым да гэтага, карысталіся польскай мовай. Выглядае, што
яны робяць ласку, калі адгугаюцца па—польску. Напрыклад, у Рэвіры IV
гавораць толькі па—расейску, нават паміж сабою.

У Раманаве жыве п. Уласевіч, былы камісар, Абрамчык, Наліванчык і
нейкая жанчына (нядаўна была арыштаваная) — гэта нашыя перакана-
ныя ворагі, яны агітуюць.

Гэтаксама і солтыс у вёсцы Югерайшчына пад Грозвавам — бальшавік-
камуніст. Яго трэба прынамсі зьняць з пасады.

Асьмельваюся яшчэ раз моцна падкрэсліць падрыўную дзейнасьць
беларускіх дзеячоў. Мабыць, хопіць і доказаў, якія мы маем хоць бы зъ
Менскага народнага зьезду. Гэтых паноў належыць рашуча зьняць з па-
садаў, калі яны іх займаюць. Напрыклад, ксёндз Гадлеўскі, прэфэкт
польскае гімназіі ў Нясьвіжы. Гэта перакананы вораг польскасці.

Характэрнай была прамова кс. Гадлеўскага да генэрала Макшэцкага,
які ўваходзіў на чале польскіх войскаў у Нясьвіж. У ёй ён асьмеліўся
выказаць праграму беларусаў, якая ўсіх абурыла, а генэрал Макшэцкі
ня змог авалодаць сабою і зьвярнуўся да жаўнераў, кажучы: „Ці чуце?“.
Гэта было паказальна. І такога пана Гадлеўскага церпяць, і ён надалей
займае адказную пасаду выхавальніка моладзі.

⁵⁰ **Галубок** (сапраўднае Голуб) Уладзіслаў Язэпаў (1882—1937), беларускі тэатральны дзяяч, драматург, рэжысэр, актор, першы народны артыст Беларусі (1928). У Слуцак прыяжджаў для тэатральнае працы двойчы: у сакавіку і чэрвені 1920 г. У 1937 г. арыштаваны НКВД. Паводле афіцый-
нага паведамлення, памёр ад гіпэртанічнай хваробы. Рэабілітаваны ў 1957 г.

⁵¹ **Фёдараў** (Хведараў) Пётра, удзельнік нацыянальнага руху, юрист, ар-
хеолаг. Ураджэнец Случчыны. Скончыў Слуцкую мужчынскую клясыч-
ную гімназію і Маскоўскі ўніверсітэт. З 1919 г. сябра БПСР. У 1920—я гг.
жыў у Слуцкім павеце. У 1924 г. удзельнічаў у ліквідацыйным зьезьдзе
БПСР. Іншых звестак ня выяўлена.

⁵² **Зянюк** (Зенюк) Янка Мікалаеў (1897—?), удзельнік беларускага руху.
Ураджэнец в. Русакі Слуцкага павету. Скончыў настаўніцкую сэміна-
рыю (1917), настаўнічаў у Барысаўскім павеце. Удзельнік Першае сусь-
ветнае вайны, працпаршчык. У 1917 г. уваходзіў у Цэнтральную Беларускую
войсковую раду. У 1918—1919 гг. вучыўся ў Менскім Беларускім
пэдінстытуце. Выкладаў у пачатковых школах Слуцкага павету. Падчас
польска—савецкай вайны ўдзельнічаў у антыпольскім падпольніцтве
занскім руху. Летам 1920 г. мабілізаваны ў чырвоную армію. У 1922 г.

слухаў лекцыі ў Віцебскім інстытуце народнай асьветы. У 1923—1926 гг. працаўаў у Гроzaўскай сямігодцы (адзін год настаўнікам, пазней дырэктарам школы). У 1925 г. кандыдат КП(б)Б. З траўня 1926 г. — загадчык аддзелу народнае адукацыі Слуцкае акругі, затым інспектар гар-АНА г. Слуцка, дырэктар Чырвонабярэжскага агранамічнага тэхнікуму (з 1929 г.). Іншых звестак ня выяўлена.

⁵³ **Каўпак** [Колпак] Але́с Міхасёў (1887—?), беларускі нацыянальны дзяяч, пэдагог, літаратар. Ураджэнец в. Старыца Слуцкага пав. Скончыў Нясьвіскую настаўніцкую сэмінарыю (1908), настаўнічаў у Ігуменскім павеце. У беларускім руху з 1905 г., зьяўляўся карэспандэнтам газеты «Наша Ніва», пісаў рэпартажы і літаратурныя творы пад псэўданімам Зрэбны. Удзельнік Першага сусъветнае вайны (мабілізаваны ў расейскае войска ў лістападзе 1914 г.). Па заканчэнні 1-й Кіеўскай вайсковай школы ўзвядзены ў чын падпаручніка. За час ваенных дзеянняў даслужыўся да паручніка, камандаваў ротаю. З сакавіка 1917 г. удзельнічае ў беларускім вайсковым руху, уваходзіць у склад Беларускай сацыялістычнай грамады, друкаваўся ў газэце «Вольная Беларусь». У пачатку 1918 г., пасля дэмабілізацыі, вярнуўся на бацькаўшчыну, адзін з кіраўнікоў Старыцкага беларускага культурна-асьветнага гуртка «Зарніца», пазней сябра БПСР, студэнт Менскага Беларускага пэдагагічнага інстытуту. Падчас польска-савецкай вайны актыўна працуе на ніве беларускай культуры, удзельнік антыпольскага эсэраўскага падпольля. У жніўні 1920 г. мабілізаваны ў чырвонае войска. У 1921 г. паступае ў Белдзяржуні-версытэт, адначасова выкладае ў менскіх беларускіх сярэдніх школах. У верасьні 1928 г. прызначаны вучоным сакратаром Навукова-мэтадычнага кабінету пры Наркамасьветы БССР. Іншых звестак ня выяўлена.

⁵⁴ **Кецка** Канстанцін Зымітраў (1893—1938), удзельнік беларускага вызвольнага руху. Ураджэнец в. Замагільле Вызынянскае вол. Слуцкага пав. З 1918 г. сябра БПСР. Падчас польска-савецкай вайны ўваходзіць у склад Белнацкаму Случчыны, займаўся арганізацыяй слуцкай гарадзкой ды павятовай міліцыі. Улетку 1920 г. стаў на бок бальшавікоў, прызначаны ваенным камісарам Вызынянскага валаснога рэйкаму. Падчас антыбальшавіцкага збройнага чыну падтрымліваў сувязь з камандзірам паўстанцаў П.Чайкам. 16 сінегня 1921 г. калегіяй Чэкабел абвінавачаны ў шпіянах «на карысць інтэрвэнтаў» і асуджаны на 6 месяцаў «выпраўленча-працоўных лягераў». У 1920-х гг. пераяжджае на сталае жыхарства ў Менск. У 1924 г. удзельнічаў у падрыхтоўцы й правядзеньні ліквідацыі нарада зъезду БПСР. У 1930-я гг. працаўаў бухгалтарам Беларускага трэсту садоўніцтва й агародніцтва. Увесну 1938 г. арыштаваны НКВД і 25 красавіка т.г. прыгавораны «двойкай» да найвышэйшае меры пакарання. Расстраляны 27 ліпеня 1938 г. Рэабілітаваны 21 чэрвеня 1968 г.

⁵⁵ Перамовы пра заключэнне мірнае дамовы паміж Польшчою і Савецкай Расеяй пачаліся яшчэ ў пачатку 1920 г.

⁵⁶ **Скульскі** Леапольд (1878—1939), польскі палітычны дзяяч, у 1919—1920 гг. прэм'ер-міністар, у 1920—1921 гг. — міністар замежных спраў Польшчы. Трымаўся скрайне шавіністычных поглядаў. Вызначаўся ён ня толькі вышэйпададзенай заявай у траўні 1920 г., яму таксама на-

лежысь сумнавядомы выраз, што праз паўстагодзьдзя ў «крэсах усходніх» па правядзеніні «мэтанакіраванай палітыкі» беларуса нельга будзе знайсьці і са сьвечаю.

⁵⁷ **Дубановіч** Эдвард (1881—1943), польскі палітычны і грамадзкі дзяяч, публіцыст. Прафэсар, былы дэкан юрыдычнага факультэту Львоўскага ўніверсітэту. Адзін зь лідэраў Польскага хрысьціянскага дэмакратыі. У Сойме Польшчы неаднаразова ўзначальваў дэпутацкі блёк (пасольскі клуб) польскіх хадэкаў. Аўтар кніг па тагачасных прававых проблемах («Выбарчы цэнз народнасці і яго юрыдычны і палітычны прагрэс», «Выбарчая рэформа і расейская праблема ў Галіччыне» ды інш.).

⁵⁸ **Беларуская настаўніцкія курсы беларусазнаўства ў Слуцку** дзеянічалі з 25 красавіка па 1 чэрвеня 1920 г. Выкладаліся: беларуская мова, польская мова, гісторыя Беларусі, пачаткі кааперацыі, беларускія съпевы, этнографія і тэатральнае мастацтва, гісторыя беларускай літаратуры. Лекцыі чыталіся Янкам Станкевічам, Станіславам Петрашкевічам, Паўлам Жаўрыдам. У траўні да іх далучыліся Ўсевалад Ігнатоўскі, Францішак Аляхновіч і Браніслаў Тарашкевіч. У гэты час па просьбe слухачоў курсаў Слуцак наведаў беларускі хор Тэраўскага ў складзе 40 чалавек, які даў некалькі канцэртаў і адкрытых уроکаў народных съпеваў.

⁵⁹ **Станкевіч** Янка Вінцэнтаў (1891—1976), беларускі нацыянальны дзяяч, мовазнаўца, гісторык, пэдагог. У чэрвені 1919 г. удзельнік Беларускага зьезду Віленшчыны і Горадзеншчыны, лектар Віленскіх беларускіх настаўніцкіх курсаў, уваходзіў у арганізацыйную структуру па стварэнні Беларускага вайсковага камісіі, ініцыятар стварэння і лідэр Беларускага народнага партыі. З восені 1919 г. у Менску, у складзе Беларускага школьнага рады Меншчыны (кіраваў школьнім выдавецтвам). У красавіку — траўні 1920 г. — кіраўнік і выкладчык Слуцкіх беларускіх настаўніцкіх курсаў. З канца лета 1920 г. у Вільні. Скончыў Праскі Карлаў універсітэт (1926), доктар славянскага мовазнаўства й гісторыі.

⁶⁰ **Цэнтральная Беларусская школьная рада**, нацыянальная культурно-асветная арганізацыя падчас польска-савецкага вайны, якая апекавалася беларускай школьнай справаю. Утвораная ў сінегні 1919 г. у Менску на аснове Беларускай школьнай рады Меншчыны. У склад прэзыдыуму ўвайшлі Сымон Рак-Міхайлоўскі (старшыня), Аркадзь Смоліч (намеснік), Вацлаў Іваноўскі (намеснік), Янка Станкевіч (загадчык школьнага выдавецтва), Лукаш Дзекуць-Малей (прадстаўнік Беларускай школьнай рады ў Горадні), Францішак Умястоўскі (прадстаўнік ЦБШР у Вільні). Спыніла існаванье ўлетку 1920 г. з прыходам бальшавіцкіх войскаў.

⁶¹ **Польскамоўныя настаўніцкія курсы ў Слуцку** адчыніліся 15 чэрвеня 1920 г. Як і на беларускіх курсах, курсантам выплачвалі па 10 польскіх марак. Плянавалася выкладаць польскую мову і літаратуру, маліяvanне, съпевы, гімнастыку ды інш. Праіснавалі ўсяго адзін дзень і былі згорнутыя з пачаткам наступлення бальшавіцкіх войскаў (НАРБ, ф.604, вол.1, спр.6, арк.220).

⁶² Блянкі былі прысланыя зь Беларускай школьнай Рады Меншчыны. Былі яны падрыхтаваныя для курсаў, якія праходзілі ў Менску з 20 кастрычніка па 20 лістапада 1919 г. Мастак Язэп Драздовіч.

⁶³ **Ігнатоўскі** Ўсевалад Макараў (1881—1931), беларускі нацыянальны дзяяч, першы прэзыдэнт БАН. Падчас польска-савецкай вайны стаяў на рэзкіх антыпольскіх пазыцыях, ініцыятар стварэння і кіраўнік Беларускай камуністычнай арганізацыі (БКА) ў студзені 1920 г. У траўні 1920 г. па накіраваньні ЦБШР выялджаў у Слуцак чытаць на курсах беларуса-знаўства лекцыі па гісторыі Беларусі. У 1930 г. зъняты з пасады прэзыдэнта БАН як лідэр беларускай «нацдэмамаўской контаррэвалюцыі», выклікаўся на допыты ў ГПУ. Скончыў жыцьцё самагубствам.

⁶⁴ Маеца на ўвазе **Чарнякоўскі** Вячаслаў Іванаў (1870—?), беларускі культурніцкі дзяяч, хармайстар. Ураджэнец фальварку Ячанка Ігуменскага пав. Скончыў Менскую духоўную праваслаўную сэмінарыю і рэгенцкую клясу Прыдворнае імп'ератарскае съпоеўнае капэлы ў Санкт-Пецярбурзе (1899). З сакавіка 1899 па 1901 г. рэгент Менскай мужчынскай урадавай гімназіі, пазней працаваў выкладчыкам съпеваў ды рэгентам гімназійных ды школьніх хароў навучэнцаў у Менску (мужчынскай і жаночай прыходзкіх вучэльнях, на менскіх 2-гадовых педагогічных курсах, у 1-й ды 3-й вышэйшых пачатковых вучэльнях). У 1919 г. з навучэнцаў менскіх школаў стварыў беларускі хор, які дзейнічаў некалькі гадоў. Іншых звестак ня выяўлена.

⁶⁵ **Тэраўскі** Уладзімер Васільеў (1871—1938), беларускі хармайстар, кампазытар і фальклaryст. Аўтар музыкі да песні «Мы выйдзем шчыльнымі радамі» (слова М. Краўцова) і «Ад веку мы спалі» (беларуская Марсэльеза) на слова А. Мікульчыка, якія съпяваліся слуцкімі паўстанцамі падчас збройнага чыну. У чэрвені 1920 г. разам са сваім хорам наведаў з гастролямі і Слуцак. Дабрачынныя канцэрты харавой капэлы Ўл. Тэраўскага былі прасякнутыя антыпольскім духам, пра што съведчыць і рэпэртуар калектыву, якія прывезылі для тамтэйшае публікі — харавыя съпевы «Панам мы песні не съпяваем», «Каля хацінкі» ды інш. У 1920-я гг. працаваў хармайстрам у беларускіх тэатрах Менску, кіраваў царкоўным і аматарскім харамі. У 1938 г. арыштаваны і расстряляны. Рэабілітаваны ў 1958 г.

⁶⁶ **Мамчыц** Мікалай Мікалаеў (1899—?), беларускі нацыянальны дзяяч. Ураджэнец в. Старыца Пукаўскай вол. Слуцкага пав. Скончыў Нясьвіцкую настаўніцкую сэмінарыю (1918). Актывіст БПСР. З траўня 1919 па ліпень 1920 г. — настаўнік Селішчанскае беларускай пачатковай школы. У ліпені 1920 г. прызначаны настаўнікам у Запольскую беларускую пачатковую школу Грыцэвіцкае вол., пасля вяртання польскіх войскаў у воласць увосені 1920 г. — загадчык Міхалёўскае школы Бортніцкай вол. Бабруйскага пав. З лістападу 1920 па 1921 г. інструктар беларускага пададзелу народнай адукацыі ў Бабруйскім пав., абраны сакратаром павятовага Саюзу працаўнікоў асьветы. У верасьні 1923 г. паступіў у Белдзяржуніверсітэт, адначасова працаваў настаўнікам 31-й менскай сямігадовай беларускай школы імя Сыцяпана Булата. Актывіст беларускага краязнаўчага руху. Удзельнік ліквідацыі на зъезду БПСР у 1924 г. У жніўні 1924 г. пакідае навучанье ва ўніверсітэце і настаўніцтва ў Менску ды зь іншымі актывістамі беларускага руху (Янкам Пшанічным, Майсеем Шыманскім, Алесем Аніхоўскім) накіроўваецца ў далу-

чаную ў 1924 г. да БССР Калінінскую акругу для правядзення беларусізацыі мясцовых аддукцыйных асяродкаў ды ўстановаў, працаў школьным інспектарам акруговага аддзелу народнай асьветы. У студзені 1927 г. прызначаны акруговым школьным інспектарам у Полацкую акругу. У 1929 г. вяртасца ў Менск, аднаўляе навучанье ва ўніверсітэце, зьяўляеца інспектарам Наркамасыветы БССР. 20 ліпеня 1930 г. арыштаваны ГПУ па «справе СВБ». Вінаватым сябе не признаў. Пастаноўка камітэту ОГПУ ад 10 красавіка 1931 г. высланы ў г. Яранск. У ліпені 1937 г. ізноў арыштаваны і 16 лістапада 1937 г. «спецтройкай» пры НКВД Чуваскай АССР асуджаны на 10 гадоў канцлягераў. Рэабілітаваны па першым выраку Вярхоўным Судом БССР 19 верасьня 1960 г.

⁶⁷ **Гарэцкі** Максім Іванаў (1893—1938), беларускі пісьменнік, літаратуразнаўца, лексыкограф, пэдагог. У траўні 1920 г. запрашаўся Вацлавам Іваноўскім выкладаць на курсах беларусазнаўства ў Слуцку гісторыю літаратуры, але з-за моцнай занятасці ў Віленскай беларускай гімназіі прыехаць ня змог. Замест яго прыехаў Браніслаў Тарашкевіч. Арыштаваны ГПУ ў 1930 г. па «справе СВБ» і высланы на 5 гадоў у Вятку. У 1937 г. зноў арыштаваны і ў 1938 г. асуджаны да расстрэлу. Рэабілітаваны ў 1957 г.

⁶⁸ **Анташэўскі** Апанас Хведараў (1887—1938), удзельнік беларускага нацыянальнага руху. Ураджэнец прадмесця Слуцку Трайчаны. Настаўнік Цівунайскай пачатковай школы. У 1915 г., падчас Першага сусветнага вайны, апынуўся ў Іркуцку. Скончыў Іркуцкую вайсковую вучэльню (1916) і аўтаматацыклетныя курсы (1917). 7 чэрвеня 1917 г. вытымаў іспыт для паступлення на 1-ы курс Іркуцкага настаўніцкага інстытуту, адкуль адразу быў прызваны на фронт. Служыў падпаручнікам у 382-й Менскай стралецкай дружыне, камандаваў 3-й ротай. Пазней — начальнік сувязі штабу 136-е стралецкае дывізіі. У 1918 г., пасля дэмабілізацыі, залічаны на 1-ы курс Валагодзкага настаўніцкага інстытуту, пазней пераведзены ў Яраслаўскі настаўніцкі інстытут. У студзені 1919 г. па асаўбітай просьбe быў пераведзены ў Беларускі пэдагагічны інстытут у Менску. Падчас польска-савецкага вайны ўвайшоў у склад Беларускай камуністычнай арганізацыі, удзельнік антыпольскага падпольля на Случчыне. З лета 1920 г. працаўваў кааператарам у Цэнтрабелсюзе. Скончыў Менскі інстытут народнай аддукцыі (1921), адзначаны як адзін з лепшых ды здольных студэнтаў. Адмовіўся па сямейных абставінах ад накіраванья на вучобу ў расейскую Пятроўскую—Разумоўскую сельгасакадэмію, працягваў навучанье ў Белдзяржуніверсітэце. У 1921 г. менскай гарадской арганізацыяй КП(б)Б накіраваны на працу ў Белдзяржвыдавецтва. Пазней настаўнічаў у в. Дзюдзева Слуцкае акругі. У 1930—1931 гг. упайнаважаны Камітэтам нарыхтовак СНК БССР па Капыльскім раёне. Арыштаваны НКВД 11 чэрвеня 1937 г., засуджаны як «агент польскай выведкі» да расстрэлу. Вырак выкананы 21 студзеня 1938 г. Рэабілітаваны 21 чэрвеня 1988 г.

⁶⁹ **Цярэшчанка** (Тэрэшчанка) Кузьма Юр'еў (1888—1922), беларускі нацыянальны дзяяч. Ураджэнец в. Замосцішча Рослаўскага павету Смаленская губэрні. Удзельнік Першага сусветнага вайны, у 1917 г. — стар-

шыня Пскоўскае беларускае рады, дэлегат зьезду беларусаў—вайскоўцаў Паўночнага фронту ў Віцебску і Ўсебеларускага зьезду ў Менску. З 1918 г. сябра Віленскае Беларускае рады, адзін з арганізатораў Гарадзенскага Беларускага нацыянальнага камітэту, накіраваны павятовым камісарам у Ваўкавыскі павет, прымаў удзел у арганізацыі БПСР на Гарадзеншчыне, падтрымліваў сувязі з бальшавікамі. У пачатку 1919 г. прызначаны А. Луцкевічам на пасаду міністра ўнутраных спраў БНР, выяжджаў у краіны Балты ѹ Фінляндыю дзеля арганізацыі там беларускіх дыпляматычных місіяў, вёў перамовы аб прызнанні ўрадамі гэтых краінаў Беларускае рэспублікі. З восені 1919 г. старшыня Часовага Беларускага нацыянальнага камітэту ў Менску, адзін з кіраўнікоў Цэнтрабелсаюзу, сябра Найвышэйшае рады БНР. У другой палове 1920 г. знаходзіўся ў Варшаве і заходніх паветах Беларусі, падтрымліваў сувязі зь Беларускаю радаю Случчыны і 1-й Слуцкай брыгадай войскаў БНР. З 1921 г. у Вільні, удзельнічае ў арганізацыі Саюзу сельскай гаспадаркі Віленскага краю, беспаспяхова намагаецца стварыць там беларускую сельскагаспадарчую вучэльню. У пачатку 1922 г. пераяжджае ў Савецкую Беларусь, працуе на адказных пасадах у Цэнтрабелсаюзе. Памёр пры загадковых абставінах, паводле афіцыйных звестак, ад разрыву сэрца.

⁷⁰ **Бакіноўскі** Базыль Восіпаў (1880—пасля 1938), удзельнік беларускага вызвольнага руху. Ураджэнец м. Койданава. У 1918 г. працаў вёў на рэгістратарах у аддзеле загадчыка спраў канцылярыі Народнага сакратарыяту БНР, пазней — сябра БПСР. У 1919—1920 гг. пісар у канцылярыі ЧБНК у Менску. З прыходам бальшавікоў застаўся ў БССР. Удзельнік ліквідацыйнага зьезду БПСР у 1924 г. У 1930-я гг. працаў ў эканамістам. У лютым 1938 г. арыштаваны НКВД і ў каstryчніку т. г. асуджаны на 8 гадоў канцылягераў. Рэабілітаваны Прокуратурай БССР 31 сакавіка 1989 г.

⁷¹ **Каўпак** [Калпак] Янка Паўлаў, удзельнік нацыянальнага руху. Ураджэнец в. Старыца Слуцкага павету. Намеснік старшыні Старыцкай ячэйкі партыі беларускіх эсэраў. Падчас збройнага чыну камандаваў ротай 1-га Слуцкага палку. У 1921 г. вярнуўся ў Савецкую Беларусь. Удзельнік ліквідацыйнага зьезду БПСР у 1924 г. Іншых звестак ня выяўлена.

⁷² **Аніхоўскі** Алесь Юр'еў (Георгіеў) (1897—?), беларускі нацыянальны дзяяч. Ураджэнец в. Старыца Слуцкага пав. Скончыў Ізяславскія 2-клясавыя пэдагагічныя курсы і Слуцкія настаўніцкія курсы беларусазнаўства (1920). У беларускім руху з 1917 г. Сябра беларускага культурна-асветнага гуртка «Зарніца». У 1915—1923 гг. настаўнічаў. З 1923 г. — студэнт БДУ, актывіст беларускага студэнцкага руху, удзельнічаў у краязнаўчых экспедыцыях па Беларусі. З жніўня 1924 г. на ўласнае жаданье накіраваны інспектарам беларускіх школаў у Калінінскую акругу. У 1927—30 гг. — інспектар Наркамасыветы БССР. У 1930 г. праходзіў па «справе СВБ». У жніўні 1935 г. арыштаваны НКВД «за ukрывательство бежавшага из ссылкі беларускага нацдема Улащика», на 5 гадоў сасланы ў г. Іванава. У ліпені 1943 г. зноў арыштаваны аддзелам НКВД Іванаўскай вобласці і ў каstryчніку засуджаны на 10 гадоў канцылягераў. Пасля вызвалення ў 1956 г. пераехаў на сталае жыхарства ў Іванава, працаў на адным з тамтэйшых заводаў. Іншых звестак ня выяўлена.

⁷³ **Шыла Мікола** (1888—1948), беларускі нацыянальны дзяяч. У беларускім руху з «нашаніўскае» пары. У 1917 г. адзін зь лідэраў Цэнтральнае Беларускае вайскове рады, дэлегат Усебеларускага зьезду ў Менску, з 1918 г. сябра ЦК БПСР. Падчас польска-савецкае вайны ўдзельнічаў у антыпольскім падпольным руху. З 1921 г. у Заходній Беларусі, уваходзіў у склад Віленскага Беларускага нацыянальнага камітэту, рэдактар шэрагу віленскіх беларускіх газэтаў левага кірунку. З канца 1944 г. у заходній частцы Нямеччыны, дзе і памёр.

⁷⁴ **Смольскі Мікалай**, былы чыноўнік Слуцкага павятовага казначэйства, падчас польска-савецкае вайны выконваў абавязкі старшыні Слуцкага гарадзкога самакіравання (магістрату). Спачувальнік і прыхільнік беларускага нацыянальнага руху. У пачатку 1920 г. быў кааптаваны ў склад Белнацкаму Случчыны. Іншых звестак ня выяўлена.

⁷⁵ Гаворка можа ісці пра аднаго з двух родных братоў Дубінаў.

Дубіна Ўлас Васільеў, ураджэнец в. Ісерна Слуцкага павету. У беларускім нацыянальным руху з 1917 г. Актывіст БПСР, сябра Белнацкаму Случчыны і таварыства «Папараць—Кветка». У лістападзе 1920 г. на з'ездзе Случчыны абраны ў склад Беларускае Рады Случчыны. Пасля антыбальшавіцкага збройнага чыну — у Заходній Беларусі, арыштоўваўся польскаю дэфэнзыўаю, як інструктар Віленскага Белнацкаму арганізоўваў нацыянальныя школы, культурна-асьветныя гурткі і кааператывы ў Ашмянскім ды Лідзкім паветах, адначасова праводзячы эсэраўскую агітацыю. У 1922 г. у ліку «33-х» высланы польскімі ўладамі ў Літву. З 1923 г. у Савецкай Беларусі, працаваў у саўгасе в.Гнойны Рак. Удзельнічаў у ліквідацыйным з'ездзе БПСР у 1924 г. У 1933 г. арыштаваны ГПУ і высланы за межы БССР. Іншых звестак ня выяўлена.

Дубіна Міна, удзельнік беларускага руху з 1917 г. Удзельнічаў у працы беларускіх культурна-асьветных арганізацыяў на Случчыне, сябра партыі беларускіх эсэраў. Падчас Слуцкага збройнага чыну — у шэрагах паўстанцаў. З пачатку 1920-х гг. у Савецкай Беларусі. Удзельнічаў у падрыхтоўцы ліквідацыйнага з'езду БПСР у 1924 г. Іншых звестак ня выяўлена.

⁷⁶ **Паўлюкевіч Арсень** Васілёў (1889 — ?), удзельнік беларускага руху. Паходзіў з сям'і слуцкага сьвятара. Скончыў мэдычны факультэт Маскоўскага ўніверсytetu. Падчас навучання, па звестках польскае дэфэнзыўы, нібыта ўваходзіў у расейскую манархічную арганізацыю „Саюз Міхаіла Архангела“. Пралацаваў лекарам у Слуцку. У 1917 г. выступаў „як агітатар-рэвалюцынер і зацяты вораг палякаў“. З 1918 г. уваходзіў у Слуцкі правінцыйны камітэт партыі беларускіх эсэраў. У лістападзе 1920 г. узначаліў адноўлены Слуцкі БНК, кіраўнік яго мэдычна-санітарнага аддзелу. На з'ездзе Случчыны быў спаборнікам У. Пракулевіча ў барацьбе за пасаду старшыні Беларускае рады Случчыны. Падчас збройнага чыну загадваў шпітalem паўстанцаў. Удзельнічаў у Праскай канфэрэнцыі ў верасні 1921 г. Паводле звестак польскае дэфэнзыўы, у 1922 г. арганізаваў у Наваградзкім ваяводстве нелегальны „Саюз барацьбы за Бацькаўшчыну“ і ствараў „тэратрыстычныя пяцёркі“, скіраваныя супраць ворагаў Беларусі, у першую чаргу супраць Польшчы. Арыштаваны

польскім ўладамі ў красавіку 1922 г. у Нясвіжы. Пасьля гэтага часова адышоў ад палітыкі і займаўся толькі лекарскай практикай. У 1920-я гг. жыў у Вільні. Паводле А. Бачко, быў вайсковым лекарам пры адной з польскіх частак. У 1924 г. быў адным з ініцыятараў стварэння Часовай беларускай рады (абраны яе старшынём), якая была палітычным апантам левых і цэнтралістічных беларускіх арганізацый (БСРГ, БСС, БХД ды інш.). Акрамя таго, у сярэдзіне 1920-х гг. быў стваральнікам і кіраўніком яшчэ некалькіх беларускіх палёнафільскіх арганізацый: „Прасывета“, „Беларуская Хатка“, Беларускі камітэт для справаў самакіравання, Беларуская нацыянальная рада, Беларуская нацыянальная партыя. Паводле некаторых звестак, быў падвойным агентам — польскае дэфэнзывы і савецкага ГПУ. Дапамагаў Б. Кавэрду пры падрыхтоўцы і ажыццяўленыні замаху на савецкага амбасадара П. Войкава. Як сцьвярджае Ю. Віцьбіч, у 1928 г. як савецкі шпіён А. Паўлюковіч быў засуджаны польскім судом на 12 год катаргі. Падобнае съведчаныне ёсьць і ў кнізе Ф. Аляхновіча „У капцюрох ГПУ“. Калі верыць Б. Кавэрду, падчас Другога сусветнага вайны Паўлюковіч удзельнічаў у руху антыгітлеравскага Супраціву ў Варшаве, быўсхоплены і расстралены немцамі.

⁷⁷ **Пракулевіч** Уладзімер Міхайлаў (1887—1938), беларускі нацыянальны дзяяч. Ураджэнец в. Красналукі Барысаўскага павету. Скончыў Смаленскую гімназію і юрыдычны факультэт Маскоўскага ўніверсітэту (1912). Падчас першага расейскага рэвалюцыі ўдзельнічаў у працы сацыял-дэмакратычных гурткоў (РСДРП і Бунду). Да Першага сусветнага вайны працаўаў у Менскай казённай палаци, з 1914 г. — у Менскім акруговым судзе. З пачаткам вайны эвакуяваўся ў Москву, пазней — рахункавод у структуры Ўсерасейскага камітэту земскіх і гарадзкіх саюзаў па забесьпячэнні войска. Зь ліпеня 1917 г. зноў у Менску на судовых пасадах. У 1918 г. абраны старшынём Слуцкага зьезду міравых судзьдзяў. З прыходам большавікоў працаўаў міравым судзьдзём у м. Вызна, прыхільнік БПСР. З узнаўленынем савецкае ўлады ў ліпені 1920 г. на пасадзе судзьдзі ў Слуцку. На з'ездзе Случчыны абраны старшынём Беларускай рады Случчыны. З 1921 г. у Вільні, у складзе Віленскага Белнацкаму, сябар Загранічнага бюро БПСР. У 1922 г. у ліку «33-х» высланы польскім ўладамі ў Літву; у 1923 г. у Коўне кааптаваны ў склад ураду БНР на чале з А. Цвікевічам на пасаду дзяржаўнага сакратара. З канца 1923 г. у Празе-Чэскай, удзельнічае ў нацыянальных арганізаціях беларускай эміграцыі. Удзельнік 2-е Бэрлінскага беларускага палітычнага канфэрэнцыі, падпісаўся пад рэзолюцыяй пра ліквідацыю ўраду БНР. З траўня 1926 г. у Савецкай Беларусі, працаўаў у Дзяржаўнай бібліятэцы БССР. 19 ліпеня 1930 г. арыштаваны ГПУ па «справе СВБ» і на 5 гадоў высланы ў Свярдлоўск (Екацярынбург). 9 верасня 1938 г. зноў арыштаваны «як удзельнік контаррэвалюцыйнай арганізацыі, што працаўала на карысць адной з замежных дзяржаваў», асуджаны на расстрэл. Рэабілітаваны па першым выраку ў чэрвені 1988 г., па другім — у красавіку 1989 г.

⁷⁸ **Тарашкевіч** Браніслаў Адамаў (1892—1938), беларускі нацыянальны дзяяч, філёлог, літаратар, педагог. Акадэмік БАН (1928). З 1918 г. адзін з лідэраў БСДП, выкладаў у Менскім Беларускім пэдагагічным інсты-

туце. У 1919 г. арыштоўваўся бальшавікамі, пасъля вызваленяня выехаў у Вільню. Падчас польска–савецкае вайны на пэдагагічнай працы ў беларускіх навучальных установах. У красавіку—траўні 1920 г. выяжджаў у Слуцак чытаць лекцыі па беларускай філалёгіі на беларускіх настаўніцкіх курсах. З канца 1920 г. у Вільні. У 1933 г. у БССР. У 1937 г. арыштаваны й расстрэляны. Рэабілітаваны ў 1957 г.

⁷⁹ **Аляхновіч** Францішак Карлаў (1883—1944), беларускі нацыянальны дзяяч, драматург, рэжысэр, артыст, журналіст. Адзін з патрыярхаў беларускага нацыянальнага тэатру ў ХХ ст. Падчас польска–савецкай вайны — рэдактар—выдавец часапісу «Беларускае жыццё», з восені 1919 г. у Менску кіраваў нацыянальнымі драматычнымі дружынамі. У красавіку — траўні 1920 г. выяжджаў у Слуцак, чытаў на беларускіх настаўніцкіх курсах лекцыі па тэатральным мастацтве і арганізацыі аматарскага тэатру на вёсцы. Разам з драматычным гуртком «Папараць—Кветкі» паставіў на слуцкай сцэне сваю п'есу «Птушка шчасця» (скарочаная вэрсія), дзе і сам браў удзел у якасці артыста. У 1944 г. застрэлены ў Вільні савецкімі ці польскімі («АКоўскімі») дывэрсантамі.

⁸⁰ **Вясёлы** Касьян (сапр. Аўдзей Вікенці Язэпаў) (1886, паводле іншых звестак, 1891—1916), літаратар, драматург. Ягоная п'еса «Не умом понял, а сердцем», напісаная па—расейску, надрукаваная ў часапісе «Крестынин» у 1909 г., была вельмі папулярная сярод сялянства і неаднаразова ставілася беларускімі аматарскімі дружынамі ў вёсках Беларусі.

⁸¹ Адзін з пэўданімаў клясыка беларускага нацыянальнага літаратуры Якуба Коласа (1882—1956).

⁸² **Юшкевіч** Міхail Вікенцьеў (1900?—?), савецкі дзяяч. Ураджэнец Слуцкага пав. Да 1917 г. вучыўся ў Слуцкай мужчынскай гімназіі. У партыйнай анкеце РКП(б) у графе «нацыянальнасць» пазначыў — «расеец». У 1919 г. сакратар Слуцкага павятовага рэйкаму і выканкаму. З студзеня 1920 г. член падпольнага бальшавіцкага камітэту ў Слуцку. З лета 1920 г. сакратар парткаму, член рэйкаму, загадчык аддзелу па работе на вёсцы Слуцкага пав. Іншых звестак ня выяўлена.

⁸³ Маецца на ўвазе **Ваенна-рэвалюцыйны камітэт Слуцкага павету** (рэйкам), часовы надзвычайны орган бальшавіцкае ўлады ў Слуцкім павеце, якому падпісацкоўвалася ўся адміністратyўная ўлада ў межах гэтае адміністратyўнае адзінкі падчас польска–савецкае вайны.

⁸⁴ **Уладзіміраў** (Владимиров) Мікалай Васілевіч (1891—?), бальшавіцкі савецкі дзяяч, старшыня Слуцкага павятовага выканаўчага камітэту. У партыйнай анкеце пазначана: «расеец; з рабочых; прафэсія — кравец; адукцыя — хатняя». Іншых звестак ня выяўлена.

⁸⁵ **Пасюкевіч** Пятро Восіпаў (1898—1938), дзяржаўны дзяяч БССР. Ураджэнец в. Быstryца Слуцкага пав. Быў настаўнікам пачатковай школы. У 1917 г. мабілізаваны ў расейскую войску на Заходні фронт. Пасъля дэмабілізацыі ў канцы 1917 г. і вяртання ў родную вёску абраны сакратаром камітэту беднатаў (камбед), пазней упаўнаважаны валасное камісіі па харчаваныні (волопродкомісія). Падчас нямецкае акупацыі 1918 г. настаўнічаў у школе. З аднаўленьнем савецкае ўлады ў 1919 г. уступіў у бальшавіцкую партню. З сакавіка 1919 г. у чырвоным войску, удзельнік

грамадзянскае вайны ў Рәсей (браў удзел у баях пад Архангельскам, потым накіраваны на ўсход супраць Калчака пад Самару). Захварэўшы на «іспанку», дэмабілізаваўся ѹ вярнуўся на радзіму. Падчас польскае акупацыі настаўнічаў. Летам 1920 г. па вяртаныі чырвоных войскаў прызначаны павятовым ваенным камісарам у Нясьвіжы; падчас восеньскага наступу польскіх легіянаў у складзе савецкае адміністрацыі эвакуяўся спачатку ѹ Магілёў, а потым у Смаленск. Да 1922 г. працаў у Наркамаце па ваенных спраўах ССРБ. Скончыў губэрнскую партыйную школу. У пачатку 1920-х гг. кіраўнік Упраўлення па спраўах мастацтваў пры СНК ССРБ. Апошнім часам працаў інспектарам Чырвонага Крыжа. Засуджаны 29 чэрвеня 1938 г. да расстрэлу. Расстраляны ѹ Менску. Рэабілітаваны 25 красавіка 1958 г.

⁸⁶ **Ваенна-рэвалюцыйны камітэт ССРБ**, надзвычайны вышэйшы орган савецкай улады на тэрыторыі ССРБ у 1920 г. на завяршальным этапе польска-савецкай вайны. У яго склад уваходзілі А. Чарвякоў, В. Кнорын, І. Смілга, А. Вайнштэйн, У. Ігнатоўскі, А. Крыніцкі (Бампі).

⁸⁷ «**Савецкая Беларусь**», газэта, у лютым — ліпені 1920 г. афіцыйны орган ЦК Кампартыі Літвы і Беларусі (выйшла 10 нумароў, выдавалася ѹ Смаленску), у жніўні — сінегні 1920 г. орган Рэйкаму ССРБ.

⁸⁸ **Беларуская вайсковая камісія** (БВК), арганізацыя па фармаваныі беларускіх вайсковых аддзелаў у структуры польскага войска ў 1919—1921 гг. Утвораная ѹ жніўні 1919 г. у Вільні, у лістападзе таго ж году пераведзена ѹ Менск. У ліпені 1920 г., падчас наступлення чырвоных войскаў, фактычна распалася. Адноўленая ѹ пачатку каstryчніка таго ж году ѹ г. Лодзь (Польшча) у складзе: маёр Андрэй Якубецкі (старшыня), Францішак Умястоўскі, капітан Францішак Кушаль, падхарунжы Макар Касцьевіч (Краўцоў), Э. Якабіні, Якубоўскі ды інш. Знаходзілася пад уплывам Найвышэйшае рады БНР. Напярэдадні і падчас Слуцкага збройнага чыну намагалася праводзіць вярбоўку добраахвотнікаў у беларускае войска на Гарадзеншчыне, паслала у помач паўстанцам афіцэраў на чале з А. Якубецкім, бальшыня якіх разъбеглася, не даехаўшы да месца дысьлякацыі 1-е Слуцкае брыгады. Пасьля ліквідацыі чыну частка вайскоўцаў 1-е брыгады трапіла ѹ склад аддзелу БВК, што кватараўшы ѹ Лодзі. Прапановы кіраўніцтва камісіі пра перавод яе на тэрыторыю Захаднія Беларусі адхілілі польскія ўлады. Скасанная загадам польскага камандаванья 15 траўня 1921 г.

⁸⁹ **Якубецкі** (Jakubiecki) Андрэй (1892—?), беларускі нацыянальны дзяяч. Ураджэнец в. Сухмяні Гарадзенскага павету. Скончыў Сівілсацкую настаўніцкую сэмінарыю (1912). Удзельнік Першага сусветнага вайны, капітан, скончыў Аляксандраўскую вайсковую вучэльню. Пасьля дэмабілізацыі вяртаеца на Гарадзеншчыну, з канца 1918 г. у БПСР, адзін з ініцыятараў склікання ѹ лістападзе таго ж году Беларускага сляянскага зьезду Гарадзенскага павету, абранны ѹ склад Беларускае сляянскага рады. У ліпені 1919 г. абранны ѹ Цэнтральную Беларускую раду Віленшчыны і Гарадзеншчыны, увайшоў у склад Беларускае вайсковае арганізацыі (папярэдніца БВК) у Вільні. У лістападзе разам з БВК пераїжджае ѹ Менск, у чыне маёра прызначаецца намесьнікам старшыні

камісіі. Восеніню 1920 г. узнаўляе дзейнасць БВК у Лодзі і становіца айным кірауніком. У лістападзе 1920 г., разам з групой беларускіх афіцэраў прыяжджае ў Семежава, на дапамогу слуцкім паўстанцам, прызначаеца Найвышэйшаю радаю БНР галоўнакамандуючым збройных сілаў Рэспублікі. Пасъля ліквідацыі збройнага чыну — у Вільні, працуе ў беларускіх нацыянальных арганізацыях. У лютым 1922 г. разам з 33-ма іншымі беларускімі ды літоўскімі дзеячамі высланы ў Літву. З траўня 1922 г. жыве ў Дзізвінску (Латвія), выкладае ў мясцовай беларускай гімназіі, бярэ ўдзел у працы беларускіх арганізацыяў. У сярэдзіне 1920-х гг. падчас судовых працэсаў над беларускімі сацыялістамі ў Латвіі быў адным з абвінавачаных, але дамогся апраўдання. Падчас Другое сусветнае вайны кіраваў Дзізвінскім аддзелам Беларускага нацыянальнага аўяднання ў Латвіі. Іншых звестак ня выяўлена.

⁹⁰ **Краўцоў (сапр. Касцевіч)** Макар Мацьевеў (1891— пасъля 1939), беларускі нацыянальны дзяяч, паэт, публіцыст, перакладчык. Скончыў Сьвіслацкую настаўніцкую сэмінарыю (1910), настаўнічаў на Гарадзеншчыне, удзельнік Першае сусветнае вайны, ваяваў у дзеючым расейскім войску на Паўднёва-Захаднім фронце. Дэлегат Усебеларускага зьезду ў сінегні 1917 г. У 1918 г. увайшоў у БПСР, сябра Рады БНР, настаўнічаў у менскіх беларускіх школах. У пачатку 1919 г. на Гарадзеншчыне — упаўнаважаны Міністэрства беларускіх справаў пры літоўскім урадзе, ствараў беларускія органы ўлады ў Сакольскім павеце. Пазней вяртаецца ў Менск, працуе пры Літаратурна-выдавецкім аддзеле Наркамасвяты Літбел. Аўтар верша «Мы выйдзем шчыльнымі радамі», які быў пакладзены на музыку Ўл. Тэраўскім і стаў гімнам БНР. З каstryчніка 1920 г. у складзе БВК, узначальвае культурна-асветны аддзел. Падчас Слуцкага збройнага чыну быў прызначаны загадчыкам друкарні паўстанцаў у Клецку. Пазней у Заходній Беларусі, удзельнічаў у працы беларускіх нацыянальных арганізацыяў і ўстановаў, друкаваўся ў беларускамоўным пэрыядычным друку. З прыходам у Вільню бальшавікоў у каstryчніку 1939 г. арыштаваны НКВД і вывезены. Іншых звестак ня выяўлена.

⁹¹ **Кушаль** Францішак Вінцэнтаў (1895—1968), беларускі нацыянальны дзяяч, вайсковец. Удзельнік Першае сусветнае вайны на Заходнім фронце, штабс-капітан. У 1919—1921 гг. у складзе БВК.

⁹² Гаворка ідзе пра ўмовы прэлімінарнага пагаднення ў Рызе паміж Польшчою ды Савецкаю Расеяю, падпісанага ў каstryчніку 1920 г., на конадні заключэння паўнавартаснае Рыскае мірнае дамовы. Паводле яго абодва бакі абавязваліся не дапушчаць стварэння незаконных («трэціх») вайсковых фармаваньняў.

⁹³ **Мацэлі** (Мацэллі, Мацэля, Мяцеля) Іван, вайсковец. Ураджэнец с. Малая Млынка Цараўскай вол. Слуцкага пав. У пачатку 1919 г. падпаручнік, ад'ютант аднаго з беларускіх аддзелаў у складзе літоўскага войска. Пазней супрацоўнік Беларускай вайскова-дыпламатычнае місіі ў Рызе. У пачатку 1920 г. у Менску, у чыне паручніка 1-е роты рэзэрвы Беларуское вайскове камісіі. Яшчэ ў траўні 1920 г. накіраваны ў якасці вэрбунковага афіцэра на Случчыну і Піншчыну дзеля вярбоўкі добраахвотнікаў у беларуское войска. Адзін з арганізатараў Слуцкага гарадзкое і павятовае

беларускае міліцыі. На звёздзе Случчыны абраны ў склад Беларускае Рады Случчыны. Падчас збройнага чыну камандзір 2-га батальёну 2-га Грозаўскага палка 1-е Слуцкае брыгады. Пазьней, дзеля аслабленьня антыэсэраўскай апазыцыі ў Радзе, быў накіраваны да ген. Ст. Булак-Балаховіча «дзеля наладжваньня сувязі». Іншых звестак ня выяўлена. З-за рознага паданьня ў крыніцах ягонага прозвішча — Мацэлі і Мацэля — некаторыя дасьледнікі памылкова вызначаюць двух удзельнікаў слуцкіх падзеяў 1920 г.

⁹⁴ **Борык** Антон (1894—?), удзельнік беларускага руху. Ураджэнец в. Сынкоўцы Сакольскага павету Гарадзенскага губэрні. Удзельнік Першай сусьветнай вайны, капітан. З 1917 г. у складзе польскага вайсковага корпусу генэрала Доўбар-Мусыніцкага. У 1918 г. у Вільні, уключыўся ў беларускую нацыянальную працу, кааптаваны ў склад Віленскага Беларускага рады. Адзін з арганізатораў Беларускага нацыянальнага камітэту ў Горадні, сябра БПСР. У канцы сакавіка 1919 г. накіраваны ўрадам БНР у Берлін начальнікам Беларускага вайсковага місіі па справах ваеннапалонных беларусаў у Нямеччыне. 30 чэрвеня 1919 г. разам з К. Цярэшчанкам заклалі «Аддзел збліжэння палоненых беларусаў у Нямеччыне з родным краем». У 1920 г. выкананы дырэктар берлінскай фірмы «Сындыкат Сапегі для Эўропы і Азіі ў Беларусі», пазьней загадвае агульным аддзелам БВК ў Лодзі. У лістападзе 1920 г. накіраваны праз Горадню на Случчыну ў дапамогу паўстанцам разам зь іншымі афіцэрамі БВК. У першы этап збройнага чыну — начальнік штабу 1-е Слуцкае брыгады, пазьней зняты з гэтае пасады. Пасъля ліквідацыі збройнага чыну пэўны час знаходзіўся ў Латвіі, у тамтэйшай беларускай калёніі, наладжваў сувязі з латыскімі сацыял-дэмакратамі. У 1921 г. кароткі час знаходзіўся ў Вільні, адзін з закладнікаў ТБШ. У канцы таго ж году пераяжджае ў Коўна, працаўшы пры ўрадзе БНР. Пазьней жыве ў Заходній Беларусі. Іншых звестак ня выяўлена.

⁹⁵ **Сасноўскі** Юльян, адзін з кіраўнікоў Слуцкага збройнага чыну. Ураджэнец м. Вызна Слуцкага павету. Наконадні Першай сусьветнай вайны скончыў Слуцкую расейскую мужчынскую гімназію. У кастрычніку 1920 г. абраны ў склад Беларускага рады Случчыны, загадчык ейнае канцылярыі. Пасъля ліквідацыі антыбальшавіцкага збройнага чыну інтэрнаваны ў Беластоцкі лягер, пазьней знаходзіўся ў Вільні. Ня вытрымаўшы выпрабаваньняў, фізычна і маральна знясілены, у 1922 г. скончыў жыцьцё самагубствам.

⁹⁶ **Анцыповіч** Анастас, першы камандзір 1-е Слуцкае брыгады войскаў БНР. Вызвалены з пасады 3 снежня 1920 г. Пазьней выдадзены польскімі ўладамі бальшавікамі і расстраляны.

⁹⁷ **Валодзька** Піліп, актыўны ўдзельнік Слуцкага збройнага чыну. Ураджэнец м. Старобін Слуцкага павету. У адным зь першых баёў 1-га Слуцкага палка за м. Капыль 26 лістапада быў цяжка паранены, на наступны дзень памёр. Пахаваны з вайсковою пашанай на могілках каля Семежаўскай праваслаўнай царквы. У віленскай газэце «Наша Думка» за 15 красавіка (№15) быў зьмешчаны верш былога слуцкага паўстанца пад псэўданімам «Дык-Дзеля» «На съмерць Піліпа Валоцькі»:

У Семяжове, каля цэрквы Божай,
 Новы хрест цяпер стаіць,
 Абвінуты стужкаю прыгожай,
 А пад ім салдат ляжыць!
 На той стужцы, бел–чырвона–белай,
 Літары напісаны крывёю ...
 Тут ляжыць сын Беларусі мілай,
 Што пайшоў цярнёвай каляёю.

Ён ня съцерпіў крыйуды злое,
 Што над намі вечна панавала,
 Дый памёр ад кулі ён чужое,
 А зямля свая яго схавала.

Сыпіць цяпер спакойным сном,
 А душа да неба паляцела:
 Больш ня пойдзе ў шыху баявом,
 Бо настала для яго нядзеля!
 Дома бацька, маці сълёзы лъюць
 Па сынку сваім старэйшым,
 А тут, на вайнене, у газэты шлюць,
 Што памёр ён першым.

М. Быдгош. З.П.1921 г.

⁹⁸ **Кнорын** (Кнорыньш) Вільгельм Георгіевіч (1890—1938), савецкі дзяржайны дзяяч, адзін з кіраунікоў філіі бальшавіцкае партыі ў Беларусі (з 1919 г. сакратар ЦК КП(б)Літвы і Беларусі, у 1920—1922 гг. сакратар Цэнтральнага Бюро КП(б)Б, 1927—1928 гг. — 1-ы сакратар ЦК КП(б)Б). 31 ліпеня 1920 г. падпісаў Дэкларацыю пра абвяшчэнне ССРБ.

⁹⁹ У аснову «Дэкларацыі» пакладзеныя палажэнья Трэцяе Ўстаўное Граматы БНР ад 25 сакавіка 1918 г. У съледчых паказаньнях Ул. Пракулеўіча ў 1930 г. у ГПУ пададзена, што тэкст Дэкларацыі быў памножаны на гектографе. Да тэксту дакумэнта Васіль Русак пазней дапісаў: «У Прэзідыуме было 7 чалавек, а ў Радзе 17. Падпісалі Ул.Пракулеўіч (старшыня), П.Жаўрыд, В.Русак, Біруковіч, Сасноўскі, Рабы, што тыча А.Паўлюкевіча, то яго не было ў час, калі прынялі Дэкл., зусім... проста не магу сказаць, як ён паставіўся, але і пытання ніякога не паднімалі, а мажліва, што яго спаткаў сябар Рады, які павёз яе дзеля напечатаньня, і ён падпісаўся; зь нейкіх прычынаў яна не была напечатана, а перадана пераехаштаму тагды ў Баранавічы Тэрэшчэнку.

Тако ж проста запамятаў, ну факт, што яна проста без звуку прапала, такое гаворыць само за сябе, мажліва, што ў Вільні, а скарэй усяго, то, мажліва, Тэрэшчэнка перадаў «Н.Р.» у Варшаве, і гэта скарэй усяго будзе, «Н-я» гаворылі, чаму ж вы нас не прызналі? Што ім хацелася за прызнаньне, няхай яшчэ самі скажуць, на той час палітыка пры аружным змаганьні была захаваць чыслату народ. паўстаньня ў Случчыне, выпаўняючы волю з'езда, які быў созваны 14—15 лістапада 1920 г. па 5 прэдст-ў ад воласці

і па адном ад арганізацый, якія цьвёрда сталі за барацьбу з акупантамі і за незалежнасць б-ны.

Назоў Рада Случчыны быў даны, таму што са ўсей Беларусі былі прэдстаўнікі, і ня толькі з валасцёў Слуцкага павету, а і з суседніх, і таму ўласна не назвалі Радай Слуцкага павету, а Радай Случчыны.

Усе ж выслікі балахоўцаў і ім падобных былі, каб падпрарадкованаць сабе Раду і паўстання, якое мела да 6000 чалавек на давольстве... (па савец. перапісцы вышла 12 000 з Случчыны і бліж. паветаў). [Прыхільнікі Балаховіча] былі адкінутыя як няпрошаныя госьці.

У мяне ж гэты чарнавік захоўваўся выпадкова, пісаны рукою Ю.Лістапада, які тагды як сябтар Рады быў начальнікам канцылярыі Прэзідыта Рады.

Стар. з'езду Случчыны 14—15 ліст. 1920 г. і сябтар Прэзід. РС. В. Русак».

¹⁰⁰ Гэтую нараду плянавалася правесці ў пачатку лістапада 1920 г. у Баранавічах. Раней яна ніяк не магла адбыцца, бо ўзгаданае ў дакумэнце тэрыторыяльнае ўтварэннне — Сярэдняя Літва — паўстала ў каstryчніку таго году і на працягу адзначанага месяца яшчэ ішлі бай паміж аддзеламі ген. Жэлігоўскага і літоўскім вайсковым часткамі. У тэксьце дакумэнта аны слова не сказана пра баявыя акцыі слуцкіх паўстанцаў, адсюль можна зрабіць выснову, што плянаваная нарада рыхтавалася напярэдадні ці адразу пасля правядзення Беларускага зъезду Случчыны (пачатак—сярэдзіна лістапада 1920 г.). Ёсьць пэўныя сумненіні, ці адбылася гэтая нарада ўвогуле. Магчыма, гэта было абмеркаваныне паміж беларускімі ды польскімі «крэсавымі» дзеячамі ў вузкім коле пытання наконт сумесных дзеяньняў, а вышэйпададзены дакумэнт — толькі меркаваныне пра намеры. Сапраўды, «Akcsja Ślucka» уяўляе зь сябе плян—канспект, а не пратакол паседжання. Пад прозывішчам некаторых дзеячоў — сябраў БПСР, якія варожа ставіліся да Найвышэйшай Рады БНР, стаяць пытальнікі, што можа тлумачыцца сумненнем арганізатараў плянаванай нарады ў згодзе апошніх удзельніцаў у ёй.

¹⁰¹ **Сярэдняя Літва** (Litwa Środkowa) ці Ўсходняя Літва (Litwa Wschodnia), паўафіцыйная назва квазідзяржаўнага ўтварэння на тэрыторыі Віленскага, Трокскага, Свянцянскага і Ашмянскага паветаў, якія былі захоплены ў выніку вайсковай акцыі Беларуска—літоўскае дывізіі польскага генэрала Люцыяна Жэлігоўскага ў каstryчніку 1920 г. супраць Літвы, якая прэтэндавала на гэтыя тэрыторыі паводле савецка—літоўскае мірнае дамовы з 1920 г. У студзені 1922 г., каб юрыдычна ўзаконіць далучэннне да Польшчы названых тэрыторыяў, былі арганізаваныя выбары ў т. зв. часовы сэйм Сярэдняе Літвы (байкатаваўся з боку мясцовых беларускіх, габрэйскіх і літоўскіх нацыянальных арганізацый), паводле рагшэння якога ад 20 лютага 1922 г. Сярэдняя Літва ўвайшла ў склад II Рэчы Паспалітае.

¹⁰² **Найвышэйшая рада БНР**, палітычная структура ў 1919—1921 гг. Створаная ў Менску ў сінегні 1919 г. падчас сінеганьскай сэсіі Рады БНР. Уяўляла зь сябе г.зв. «дырэктарыю» з 5—ці чалавек: Язэп Лёсік, Янка Серада, Сымон Рак—Міхайлускі, Аляксандар Уласаў, Кузьма Цярэшчанка. Але ж фактычным лідэрам «найвышэйшых» у той час зьяўляўся Вацлаў

Іваноўскі (Антон Луцкевіч фактычна адышоў тады ад актыўнае палітычнае дзеянасці). З наступленнем бальшавіцкіх войскаў кіраунікі Найвышэйшае рады БНР знаходзіліся ў Варшаве. З пачаткам Слуцкага збройнага чыну «найвышэйшыя» й іхныя прыхільнікі, найперш К. Цярэшчанка, намагаліся скарыстаць паўстаныне дзеля разгортвання ў Беларусі шырокай вайсковай акцыі супраць бальшавікоў, спадзяючыся на падтрымку Польшчы. Большаясьць «найвышэйшых» нэгатыўна ставілася да ген. Булак-Балаховіча і ягонай сумеснай антыбальшавіцкай акцыі са старшынём Расейскага палітычнага камітэту Барысам Савінкам. Меркаваныне, якога трymаліся лідэры беларускіх эсэраў, а потым падхапілі некаторыя былыя «партыйныя» гісторыкі, што Найвышэйшая рада БНР за эфэмэрную падтрымку Польшчы адмовілася ад ідэі незалежнасці Беларусі на карысць «нацыянальна-культурнай» аўтаноміі, не адпавядзе речайнасці. Архіўныя дакумэнты съведчаць, што на працягу 1920 г. у сваіх дэкларацыях ды адоўзах «найвышэйшыя» неаднаразова падкрэслівалі сваю вернасць Акту 25 сакавіка 1918 г. У пачатку 1921 г. адзін з кіраунікоў Найвышэйшае рады БНР К. Цярэшчанка публічна, праз беларускую прэсу абвесьціў пра яе фактычнае скасаваныне ды перадачу свайго «мандату» на карысць Рады БНР на чале зь Пётрам Крэчэўскім і ўраду В. Ластоўскага.

¹⁰³ Гардзялкоўскі (Gordziakowski) Альгерд, польскі «крэсавы» палітычны дзяяч, былы сябра «Польскае рады зямлі Менскай». Адзін з ініцыятараў стварэння Камітэту абароны Крэсаў, што прычыніўся да арганізацыі Беларуска-літоўскай дывізіі, якой камандаваў ген. Л. Жэлігоўскі.

¹⁰⁴ Крупскі (Krupski) Чэслаў, польскі «крэсавы» палітычны дзяяч, былы сябра Польскае рады зямлі Менскай. Быў сябрам Камітэту абароны Крэсаў.

¹⁰⁵ Вітан-Дубейкаўскі (Dubejkowski) Лявон Янаў (1869—1940), беларускі нацыянальны дзяяч, архітэктар. Падчас польска-савецкага вайны — старшыня Беларускага нацыянальнага камітэту ў Варшаве, ініцыятар стварэння ў польскай сталіцы ў ліпені 1919 г. Польска-беларускага таварыства з мэтаю «ўзаемнага пазнаньня ў збліжэнні».

¹⁰⁶ Нэканда-Трэпка Антон Станіславаў (1877—1942), беларускі нацыянальны дзяяч, пэдагог. Адзін з пачынальнікаў БСГ і БСДП. З 1918 г. выкладаў у Менскім Беларускім пэдагагічным інстытуце (МБПІ). У сакавіку 1919 г. як закладнік арыштаваны бальшавіцкаю «чэрэзвычайкаю» і вывезены ў Смаленск. Пасля вызвалення ў сінезні 1919 г. вярнуўся ў Менск, увайшоў у склад прэзыдыума Часовага Беларускага нацыянальнага камітэту. Са студзеня 1920 г. намеснік рэктара МБПІ. Восеніню 1920 г. кароткі час знаходзіўся ў Варшаве, пазней у Вільні, выкладчык Віленскага беларускага гімназіі. У каstryчніку 1939 г. арыштаваны НКВД БССР і асуджаны на 10 гадоў лягераў. Памёр па дарозе да арміі ген. Андэрса.

¹⁰⁷ Скірмунт (Skirmunt) Раман Аляксандраў (1868—1939), беларуска-польскі палітычны дзяяч. Дэпутат 1-е Дзяржаўнае Думы Расейскага імпэрыі ў 1905—1906 гг. У сакавіку — ліпені 1917 г. узначальваў Беларускі нацыянальны камітэт у Менску. У 1918 г. адзін з лідэраў Менскага на-

роднага прадстаўніцтва, сябра Рады БНР, вылучаўся на пасаду старшыні Народнага сакратарыяту БНР. З 1921 г. на дзяржаўных пасадах Польшчы. У апошнія гады жыў ва ўласным маёнтку каля в. Парэчча на Піншчыне. У 1939 г., пасля далучэння Заходняе Беларусі да СССР, забіты ў сваім маёнтку бальшавіцкім актывістамі.

¹⁰⁸ **Баран** (Baranow) Сяргей Язэпаў (1892—193?), беларускі нацыянальны дзяяч, ураджэнец в.Віцкі Горніцкай вол. Горадзенскага павету. Адзін зь лідэраў беларускага вызвольнага руху на Горадзеншчыне падчас польска-савецкае вайны, сябра БПСР, з 1920 г. старшыня Белнацкаму ў Горадні. З прыходам бальшавікоў працаў у аддзеле народнае адукацыі і сацыяльнага забесьпячэння Горадзенскага рэйкому, быў арыштаваны «чэрэзычайкаю». Адзін з арганізатаў Горадзенскага беларускага гімназіі. Удзельнік першае беларускага нацыянальна-палітычнага канфэрэнцыі ў Празе. З 1922 г. — пасол польскага сэйму. Арыштаваны польскімі ўладамі, праходзіў па судовай справе ў Беластоку ў 1923 г. З 1928 г. у БССР. У 1933 г. арыштаваны ГПУ БССР па «справе БНЦ», пастановай калегіі ОГПУ СССР 9 студзеня 1934 г. асуджаны на 10 гадоў канцлягераў. У красавіку 1935 г. знаходзіўся у Дальлагу. Далейшы лёс невядомы. Рэабілітаваны пастановай КГБ пры СМ БССР у 1956 г.

¹⁰⁹ **Булак-Балаховіч** Станіслаў Нікадзімаў (1883—1940), вайсковец і палітычны дзяяч. Удзельнік Першае сусъветнае вайны. Зь вясны 1918 г. у чырвонай арміі, але ўжо ў лістападзе таго ж году перайшоў на бок Пскоўскага добраахвотнага корпусу белагвардзейцаў ген. Юдзеніча. З траўня 1920 г. — генэрал-маёр. У студзені 1920 г. згадзіўся разам са сваім конным аддзелам скласці ядро будучых збройных сілаў БНР, з дазволу польскага камандаванья перадысьлякаваўся з падначаленым яму аддзелам на Беларускага Палесьсе. У хаўрусе з Барысам Савінкавым арганізаваў ваенную акцыю г. зв. Расейскае народнае добраахвотнае арміі на Палесьсі з мэтаю развязаць супраць бальшавікоў масавыя сялянскія паўстанні ў Беларусі і Рәсей. Пасля няўдачы акцыі жыў у Польшчы. У 1937—1939 гг. быў добраахвотнікам у войску ген. Франка ў Гішпаніі. З верасьня 1939 г. быў у падпольі, загінуў 10 траўня 1940 г. у перастрэлцы зь нямецкім патрулем у Варшаве.

¹⁰⁵ *Пераклад дакумента:*

Слуцкая акцыя

Мэта:

1) Вызваленьне Беларусі.

2) Дасягненне незалежнасці Беларусі.

(Незалежнасць здабываецца шляхам фэдэрацыі з Польшчай праз больш цесную яе сувязь з Сярэднім Літвой):

Сытуацыя вельмі цяжкая і няпэўная:

1) Стомленасць ад вайны ў Польшчы.

2) Па магчымасці перашкодзіць перакідванню бальшав. войскаў з поўдня

Выснова: надзея толькі на ўласныя сілы, сілы краю, а значыць — палітыка праводзіцца ў духу выкананьня ўсіх пастулятаў насељніцтва
Унутраныя непараразуменіні — выключаныя

Палітычна акцыя
 Адносіны да насельніцтва
 Дэмакратычна аснова
 Апора на самаўрады. Уставадаўчы Сойм Белае Русі
 Нацыянальная роўнасць
 Радыкальная зямельная рэформа і яе рэкламаванье.
 Пазбяганье рэктывізіціяй.
 Дапамога ў забесьпячэнні харчаваньнем.
 Міжнародная палітыка
 Беларуская Народная Рэспубліка. Ніякага самазванства
 Законны ўрад, створаны Найвышэйшай Радай.
 Склад ураду: 50% бел., 40% пал. і 10% габрэяў.
 (Такі склад і ўся сітуацыя — гарантыві для Польшчы)
 Дзяржаўнасць несумненна беларуская
 Апора на Польшчу
 Апора на Францыю (барацьба з бальшавікамі).
 Цесны саюз зь Сярэдняй Літвой.

Гордзял[коўскі]	Цярэшчанка
Крупс[кі]	Дубейкаўскі
Обезер[скі]	Смоліч
Парэмбскі	Трэпка
Ражноўскі	Скірмунт
Жаўрыд	Баранаў
Якубецкі	

Вайсковая акцыя. Тры этапы:

- 1) Слуцкі пав. (лінія Піцічы)
 - 2) Менская акруга (лінія Бярэзіны)
 - 3) Уся Беларусь
- Першы этап.
- a) Народная міліцыя
 - b) Партызаны
 - c) Вярбоўка для Вайск. камісіі
 - d) Рэгулярнае бел. войска
 - e) Польскія добраахвотнікі
 - f) Узбройванье ўсяго насельніцтва
 - g) Мабілізацыя

a) Народная міліцыя.

Ва ўсіх гмінах — камэнданты + падафіцэры

15 гмінаў вышкілы

Варта ў вёсках

Праца па ўсьведамленьні

b) па меры мажлівасці самі

c)—d) Рэгулярнае войска (беларуская дывізія ў Баранавічах, Маладэчне)

Туды сцягваюцца ахвотнікі з Захаду і са Слуцка.

Рыхтуюцца далейшыя кадры

е) Польскія добраахвотнікі

1) Краёвяя польскія фармаваныні і нанятыя платныя жаўнеры ў Берасьці, Нясьвіжы

2) Партызаны ў напрамку Менска (арганізацыйныя сілы — галоўным чынам мясцовыя)

f) Узбройванье ўсяго насельніцтва пры магчымым адступленыні

g) Мабілізацыя — пасля зыходу П. В. [Польскага войска]

Умовы:

1) Амуніцыя з Польшчы або Францыі

2) Кантакт з Балаховічам

Парарадак дня

1) Камунікацыі (станцыі ў Баранавічах, Слоніме)

2) Інструктары для Слуцка (школа падхарунжых)

3) Выезд Вайск. Кам. у Баранавічы

4) Арганізацыя ўраду, а таксама выезд ураду ў Слуцк, магчыма, яго прадстаўніцтва (тройка)

Паралельнае

a) Абмеркаваныне справы ў Бэльвэдэры

b) Дамаганыне крэдытаў, амуніцыі, аправізацыі {Польшча, Францыя}

c) Праца за мяжой, у Сярэдняй Літве і г. д.

d) Арганізацыя краёвых польскіх войскаў.

¹¹¹ Мажліва, тут ідзе гаворка пра т. зв. «войсковую тройку», якая займалася фармаванынем збройных аддзелаў 1-е Слуцкае брыгады войскаў БНР. Удзельнікі тых падзеяў пазней блыталіся ў пэрсанальнym складзе гэтаяе арганізацыінае структуры. Так, Ю. Лістапад ва ўспамінах «Узьбіліся на свой шлях» і ў пазнейшай інфармацыі для ГПУ ў 1927 г. даводзіў, што ў ейны склад уваходзілі П. Жаўрыд, А. Анцыповіч і І. Мацэлі. У сваіх мэмуарах С. Бусел і А. Бачко называюць Анцыповіча, Паўлюкевіча ды таго ж Бачко. Паведамляючы пра пэрсанальны склад «тройкі» ў сваіх «съведчаньнях», Ул. Пракулевіч забытаўся. У адным месцы ён называе Бачко, Анцыповіча й Мацэлі, а ў познейшых паказаньнях — Жаўрыда, Анцыповіча й П. Чайку. Паводле съведчаньняў В. Русака, на пачатку лістапада 1920 г., яшчэ да скліканья Зьезду Случчыны, для арганізацыі беларускіх вайсковых аддзелаў была створана «тройка» ў складзе Паўлюкевіча, Мацэлі ды Бочкі, якая пазней зъмяніла свой склад. Ёсьць таксама верагоднасць, што «войсковаю радаю» па недасъведчанасці аўтар допісу памылкова называў Беларускую Раду Случчыны — палітычнае кіраўніцтва збройнага чыну.

¹¹² Адоўца апублікаваная ў артыкуле Ўладыслава Казлоўскага (Казлоўшчыка) «U 17-ја ўходki Štuckaha Раўстаńnia — Listapad 1920—1937 hod».

¹¹³ «Беларускае Слова», штодзённая беларуская газэта, выдаваная Беларускім нацыянальным камітэтам Горадзеншчыны з каstryчніка 1920 г. па студзень 1921 г. Рэдактарамі ў розны час былі Вячаслаў Адамовіч-малодшы (Дзяргач) і Ўладзімер Шалешка. З прыходам апошняга стала друкаваць больш вострыя матэр'ялы пра палітычнае жыццё,

пра ваенныя падзеі ў Беларусі. «Беларускае Слова» — бадай, адзіная беларуская нацыянальная газэта, якая шырока асьвятляла падзеі на Случчыне ў лістападзе — сьнежні 1920 г. Выйшла 78 нумароў. Зачыненая польскімі ўладамі ў пачатку студзеня 1921 г. пасьля ліквідацыі Гарадзенскага Белнацкаму.

¹¹⁴ Маюцца на ўзвaze вайсковыя аддзелы Беларускае сялянскае партыі «Зялённы Дуб», на чале якой стаяў Вячка Адамовіч (Дзяргач). Кіраўніцтва «Зялёнага Дубу» падтрымлівала шчыльную сувязь з генэралам Ст.Булак-Балаховічам, зь Беларускім палітычным камітэтам на чале з П.Алексюком, а таксама з пэўнымі польскімі вайсковымі коламі, ад якіх нярэдка атрымлівала дапамогу зброяй ды амуніцыяй. Кіраўніцтва «зялёных» нэгатыўна ўспрымалася лідэрамі Беларускае Рады Случчыны за іх прапольскую арыентацыю. Нярэдка пад «зялёнымі» ўважаліся стыхіяна створаныя партызанская аддзелы, складзеныя зь сялянскае моладзі ды дээртыраў, якія самастойна змагаліся супраць бальшавікоў і найчасьцей нікому не падпарадкоўваліся. Ёсьць факты далучэнья да 1-е Слуцкае брыгады БНР асобных фармаваньняў «зялёнадубаўцаў». Маюцца звесткі пра ўздел у збройным чыне вядомага атамана «Зялёнага Дубу» капитана Лукаша Семянюка, які таксама ўдзельнічаў у вайсковай акцыі на Палесьсі ген. Ст.Булак-Балаховіча і пазней загінуў у адным з баёў супраць бальшавікоў.

¹¹⁵ Самусевіч Антон, капітан. Ураджэнец Слуцку. Былы афіцэр ген. Ст.Булак-Балаховіча, быў накіраваны апошнім на Случчыну дзеля вярбоўкі добраахвотнікаў і дзеля каардынацыі дзеяньняў. Пасьля зыліквідавання Слуцкага збройнага чыну — адзін з арганізатораў антыбальшавіцкага партызанскага пад сцягам «Зялёнага Дубу». Пазней скоплены савецкім ГПУ і расстраляны.

¹¹⁶ «Новое Варшавское Слово», расейскамоўная газэта, выходзіла ў Варшаве ў 1920—пачатку 1921-х гг. Галоўныя рэдактар — Уладзімер Горвіц—Самойлаў. У рэдкалегію ўваходзілі праф. І. Бадуэн дэ Куртэнэ, праф. Варэнаў, А.Вольскі, І.Іскра, Ул.Замяцін ды інш.

¹¹⁷ Пілсудзкі Юзаф (1867—1935), польскі дзяржаўны дзяяч. У 1918—1922 гг. «начальнік польскага дзяржавы».

¹¹⁸ Антанта (франц. Entente — згода), ваенна-палітычны хаўрус Вялікабрытаніі, Францыі й Расеі, утвораны наконадні Першай сусветнай вайны. Пасьля кастрычніцкага бальшавіцкага перавароту 1917 г. Савецкая Расея выйшла з хаўрусу, падпісаўшы сэпаратную дамову з кайзэрскай Нямеччынай. Францыя і Вялікабрытанія ў гады расейскага грамадзянскага вайны актыўна падтрымлівалі белы рух супраць бальшавікоў.

¹¹⁹ Урангель (Врангель) Пётр Мікалаевіч (1878—1928), адзін з кіраўнікоў белага руху падчас расейскага грамадзянскага вайны 1918—1920 гг. У добраахвотнай арміі ген. А. Дзянікіна камандаваў коннаю дывізіяй і корпусам, са сьнежня 1919 г. узначаліў Добраахвотную армію. У пачатку красавіка 1920 г. абраны галоўнакамандуючым г.зв. Расейскай арміі ў Крыме. Пасьля паразы ад бальшавіцкіх войскаў 14 лістапада з рэшткамі сваіх вайсковых частак зъбег у Константынопаль (Стамбул). Памёр у Брусселі.

¹²⁰ Беларускія жаночыя гурткі, якія ўтвараліся ў канцы 1920 г. на Гара-дзеншчыне пры філіях Белнацкаму ў Горадні.

¹²¹ Зъяўленыне тэксту песьні «Беларуская Марсэльеза» («Ад веку мы спалі») адносіцца да 1905—1907 гг. У кнізе Фёдара Турку «Белорусское движение» (Масква, 1921) тэкст песьні падаецца з пазнакаю: «Автор неизвестен... стихотворение появилось в 1906 г. в Слуцком у. Минской губ. среди революционно настроенного крестьянства». Песьня стала своеасаблівым гімнам беларускіх рэвалюцыянараў і доўгі час лічылася народнаю. І толькі пазней, дзяякуючы руплівасці дасьледніка Аляксея Каўкі, быў устаноўлены аўтар тэксту песьні — Аляксандар Мікульчык.

¹²² **Адамовіч** Вячаслаў Вячаславаў (псэўданім Язэп Дзяргач), беларускі палітычны і вайсковы дзеяч. Нарадзіўся ў 1890 г. на Ашмяншчыне (паводле іншых звестак — у Коўне). Сын Вячаслава Антонава Адамовіча. Скончыў Ковенскую мужчынскую казённую гімназію і камэрцыйную вучэльню, у 1914 г. — гідратэхнічны і агранамічны курсы ў Пецярбургу. З 1912 г. зъяўляўся карэспандэнтам „Нашае Нівы“. Удзельнік Першае сусьветнае вайны, падпаручнік. У 1917 г. праводзіў беларускую нацыянальную працу сярод апалчэнцаў 1-е Менскае дружыны і слухачоў Менскае духоўнае сэмінарыі. У 1918—1919 гг. вучыўся на 1-х Беларускіх пэдагагічных курсах у Менску. Удзельнічаяў у працы Таварыства працаўнікоў беларускага мастацтва, як харыст уваходзіў у склад Беларускага хору У. Тэрайскага. Драматург і літаратар, аўтар гарманізацыі некалькіх народных песень. У 1919—1920 гг. быў карэспандэнтам менскіх газэтаў „Звон“ і „Беларусь“. Падчас польска-савецкай вайны — сябра Беларускае вайсковае камісіі (БВК), кіраўнік адчыненых 5 студзеня 1920 г. у Менску курсаў вярбовачных агентаў БВК. Адзін са стваральнікаў сялянскай паўстанцкай арганізацыі „Зялёны дуб“, начальнік штабу яго партызанскіх аддзелаў. У траўні 1920 г. накіраваны БВК вярбовачным афіцэрам-інструктарам у Слуцкі і Бабруйскі паветы, арганізаваў там вярбовачныя пункты для добрахвотнікаў у паўстанцкія аддзелы „Зялёнага дубу“. Адзін з кіраўнікоў Беларускага палітычнага камітэта (БПК). З 2 кастрычніка па 20 лістапада 1920 г. — выдавец-рэдактар гарадзенскай газэты „Беларускія слова“. З ягонай ініцыятывы 24 кастрычніка 1920 г. Гарадзенскі Белнацкам выступіў у падтрымку ген. С. Булак-Балаховіча. Паводле некаторых звестак, прыняў удзел у Слуцкім збройным чыне на завяршальнym яго этапе; як камандзер аднаго з аддзелаў удзельнічаў у баях з бальшавікамі пад Мелкавічамі і Старобінам. У пачатку 1920-х гг. спрабаваў стварыць пад шыльдай Лігі паветранай абароны аддзелы з былых балахоўцаў. Выступіў афіцыйным арганізаторам беларускага зязду ў Вільні 10 красавіка 1921 г., які падтрымаў палітыку ген. Л. Жалігоўскага ў Сярэдній Літве. У сінегіні 1921 г. быў адным з ініцыятараў склікання т. зв. „З'езду Заходнія Беларусі“ ў Вільні, на якім была прынята рэзоляцыя, наступрак пастанове Віленскага Белнацкаму, браць удзел у выбарах у Віленскі сейм. Уваходзіў у шэраг беларускіх палё-нафільскіх арганізацыяў: Краёвая сувязь, Арганізацыя беларускіх беспартыйных актыўістаў ды інш. Падчас парлямэнцкіх выбараў у Польшчы ў 1922 г. падтрымліваў праўрадавае Дзяржаўнае аб'яднанне на крэсах

(ДзАК), адзін з заснавальнікаў блізкага да ДзАК Выбарчага камітэта беларускіх беспартыйных актыўісташаў і „Зялёна губернатара“. У 1924 г. у Вільні пад псеўданімам Дзяргач выдаў кніжку „Тыпы Палесься“, якая дагэтуль друкавалася ў выглядзе асобных апавяданьняў у газэце „Грамадзкі Голос“. У 1924 г. намагаўся заснаваць новую палітычную арганізацыю палёнафільскай арыентацыі пад называй „Камітэт Беларускіх справаў“. У той жа час у вёсцы Гаўрыльчыцы каля польска-савецкай мяжы арганізаваў дывэрсійны цэнтар. Супрацоўнічаў з II аддзелам польскага Генэральнага штабу ў якасці платнага інфарматара, съядома прадстаўляў апошняму непраўдзівую інфармацыю. Ім была прыдумана мітычная арганізацыя „Камітэт чыну“, якая нібыта кіравала зь Менску антыпольскімі акцыямі на тэрыторыі Заходняй Беларусі. Першы раз выкрыты II-м аддзелам у 1923 г., паўторна — у 1925 г. У 1926 г. высланы за межы Польшчы, жыў у „вольным горадзе“ Гданьску. Браў удзел у гданьскай нарадзе дзеячаў БНР (24—27 лютага 1926 г.), якія не падпісаўся. Уладаў. У 1928 г. арганізацыя „Братэрства рускай праўды“ разглядала справу В. Адамовіча-малодшага, абвінавачанага ў супрацоўніцтве з савецкім ГПУ, аднак апраўдзала апошняга. 27 лютага 1929 г. выступіў у Гданьску з дакладам пра „Зялёны дуб“, падчас выступлення выказаў ідэю выдання друкаванага органа з мэтай публікацыі дакумэнтаў, якія кампраметуюць польскую дэфэнзыву. Паводле паказаньняў віленскіх беларусаў І. Пешкі і С. Бусла, арыштаваных савецкім НКВД у 1939 г., наконадні Другой сусветнай вайны служыў псаломшчыкам у праваслаўнай царкве Гданьска. Іншых звестак ня выяўлена.

¹²³ **Беларускі палітычны камітэт**, палітычная арганізацыя палёнафільскага крыла беларускага руху ў 1920 г. на чале з Паўлам Аляксюком, Вячаславам Адамовічам-старэйшым. Утвораны ў Варшаве восеніню 1920 г. Меў цесную лучнасць з ген. Ст. Булак-Балаховічам і кірауніцтвам «Зялёна губернатара». Апанэнт Найвышэйшае рады БНР і беларускага ўраду В. Ластоўскага. У лістападзе 1920 г., пасьля заняцця балахоўцамі Мазыра, кірауніцтва БПК скіравалася туды ў якасці «цывільнага ўраду будучай вольнай Беларусі». Пасьля няўдачы вайсковае акцыі Булак-Балаховіча фактычна спыніў сваю дзейнасць.

¹²⁴ **Беларускі нацыянальны камітэт у Горадні** (Горадзенскі Белнацкам), прадстаўнічы орган беларускіх нацыянальных арганізацыяў Горадзеншчыны ў 1918—1922 гг. Утвораны ў лістападзе 1918 г. У ягонае кірауніцтва ўваходзілі Альесь Грыкоўскі (1-шы старшыня), Янка Натусэвіч (узначаліў камітэт пасьля цяжкае хваробы ды съмерці Грыкоўскага ў сакавіку 1919 г.), Уладзімер Курбскі-Кузняцоў, Лукаш Дзекуць-Малей, Павал Аляксюк, Леанард Заяц, Тодар Вернікоўскі ды інш. Ствараў беларускія школы, культурніцкія арганізацыі, каапэрatyвы, выступаў за наданьне беларускай мове афіцыйнага статусу. З прыходам у горад польскіх легіянераў у траўні 1919 г. фактычна спыніў сваю працу з-за палітычнага ды адміністрацыйнага ціску новых акупантатаў. Аднавіў дзей-

насьць у сакавіку 1920 г. Новае кіраўніцтва Белнацкаму (старшыня Сяргей Баран, віцэ-старшыня Алесь Бялецкі, сябры: Дзекуць-Малей, Уладзімер Федарук ды інш.) стаяла на пазыцыях БПСР і было ў рэзкай апазыцыі да польскіх акупацыйных уладаў. Пры камітэце створаным адміністрацыі, арганізацыі, культурна-асьеветны і дабрачынны аддзелы, юрыдычнае бюро. Ініцыяваў стварэнне ў траўні 1920 г. Беларускае школынае рады ў Горадні ды шэррагу кааператываў. З прыходам бальшавікоў у канцы ліпеня 1920 г. спыніў сваю дзеянасць. Былыя лідэры Белнацкаму Баран і Дзекуць-Малей у жніўні таго ж году працавалі ў аддзеле сацыяльнага забесцячэння Гарадзенскага рэйкому. Пасля вяртання польскіх войскаў Белнацкам узначалілі «палёнафілы» на чале з Вячаславам Адамовічам-малодшым. У студзені 1920 г. кіраўніцтва ў арганізацыі зноў перайшло да беларускіх эсераў на чале з Баранам. Пасля забароны дзеянасці польскімі ўладамі са студзеня 1921 г. знаходзіўся на нелегальным становішчы. Цалкам разгромлены і спыніў арганізацыйную працу ў 1922 г.

¹²⁵ Ул. К. — крыптанім *Курбскага* (Курбскага-Кузняцова) Уладзімера, беларускага нацыянальнага дзеяча. Ураджэнец Горадні. Падчас Першасе сусьеветнае вайны знаходзіўся як уцякач у Рәсеi, дзе далучыўся да беларускага руху. З канца 1918 г. вярнуўся ў Горадню, прыхільнік БПСР. У 1919 г. адзін з кіраўнікоў Беларускае грамады моладзі ў Горадні, сябра Гарадзенскага Белнацкаму. У канцы 1920 г. запісаўся вэрбунковым агентам БВК Гарадзенскага павету, падпольна праводзіў антыпольскую эсераўскую пропаганду сярод беларускага сялянства. У першай палове 1921 г. арыштаваны польскаю дэфэнзываю, пры ператрусе кватэры ў яго знойдзеная падпольная эсераўская літаратура, больш як дзясятак дыпляматычных пашпартоў БНР. Вызвалены з даламогаю Л. Вітан-Дубейкаўскага. У 1923 г. праходзіў па судовай справе над актывістамі БПСР у Беластоку. Пазней жыў у Горадні, у сярэдзіне 1920-х гг. цесна супрацоўнічаў з КПЗБ. У 1928—1931 гг. уваходзіў у склад г.зв. «Беларускага нацыянальнага камітэту ў Горадні», які фінансаваўся прыхільнікамі Ю. Пілсудзкага, і ўдзельнічаў у выбарах у Сойм Польшчы ў выбарчым блёку «пілсудчыкаў» (съпіс №1). Паводле звестак Арсеня Ліса, падчас Другое сусьеветнае вайны актыўна друкаваўся ў беластоцкай беларускай газэце «Новая Дарога» ды інш. Іншых звестак ня выяўлена.

¹²⁶ Пра «маркі слуцкіх паўстанцаў» паведамляў яшчэ ў 1921 г. польскі часапіс «Polski Filatelist» (№4), а ў 1935 г. пра гэтыя рарытэты філятэліі паведамлялася ў манаграфіі «Polski znak posztowy» (PZP), дзе ўзгадваліся чатыры віды марак. У пазнейшым перавыданыні PZP ад 1966 г., у 4-м томе (с.1521) апісваюцца трыв «слуцкія маркі»:

«SŁUCK. Wydanie Nadzwyczajnej Rady Słuckiej. Nadruk ręczny stem-pelkiem gumowym, trzywierszowy, tuszem czarnym — Pogoń białoruska / rycerz na koniu z mieczem wzniesionym / Ч. Р. Сл/ 25 lub 50 na znaczkach opłaty nr 74—76 B. Ząbk. lin. 11¹/₂.

25 kop./5 hal (74a B x)

50 kop./10 hal (75b B x)

50 kop./15 hal (76a B x)

Według wypowiedzi jednego z członków Rady (Rada mieściła się w Warszawie w hotelu Saskim pokój nr 8) znaczki te były przygotowane jako znaczki opłaty za doręczanie listów w Słucku.

Znane są wszystkie wartości z nadrukami odwróconymi. Znaczki te w obiegu nie były. Cały nakład został rosprzedany w Warszawie przez członków Rady, a dochód przeznaczony na potrzeby Rady». („СЛУЦАК. Выданьне Надзвычайнае Рады Случчыны. Ручны штамп гумовым штэмпэлем, трохвершны, чорнай тушшы — беларуская Пагоня / рыцар на кані з узнятым мечам // Ч. Р. Сл / 25 ці 50 на марках аплаты №74—76 В. Зубц. лін. 11 ½ 25 кап. / 5 hal (74a В x)

50 кап. / 10 hal (75b В x)

50 кап. / 15 hal (76a В x)

Pa словах аднаго з сяброў Рады (Рада знаходзілася ў Варшаве, у Саскім гатэлі, пакой № 8), гэтыя маркі былі прыгатаваныя як маркі для аплаты за дастаўку лістоў у Слуцку.

Вядомыя маркі ўсіх вартасцяць з адваротнымі штампамі. Гэтыя маркі ў абарачэнні не былі. Увесь наклад быў прададзены ў Варшаве сябрамі Рады, а прыбытак прызначаны на патрэбы Рады“.)

На пачатку 90-х гадоў у Чыкага філятэлістам Б. Павуком быў выдаўлены каталог «Беларусь», у якім узгадваюцца зноў чатыры віды марак, як і ў РЗР ад 1935 г. Ува ўсіх гэтых звестках аб «слуцкіх марках» ёсьць відавочная недакладнасць, бо літара Ч. насамрэч азначала «Часовая», а не «Чрезвычайная» («Nadzwyczajna»).

Беларускі філятэліст-калекцыянэр Леў Коласаў адшукаў яшчэ некалькі відаў марак, што съведчыць пра тое, што іхная гісторыя яшчэ да канца ня высьветленая. У паштовым ужытку яны хутчэй за ёсё былі ў вельмі аблежаванай колькасці. У калекцыянэраў сустракаюцца канверты і паштоўкі з праштэмпэльяванымі «слуцкім маркамі», якія праходзілі праз паштовыя ўстановы. (Інфармацыя паводле: Коласаў Л. Таямніца слуцкіх марак // Беларускі калекцыянер. 1999. №19. Сынежань).

Абагульніўшы ўсе наяўныя звесткі, можна меркаваць, што выпуск марак пачаўся не раней за сынежань 1920 г. Магчыма, што першапачатковы наклад быў зроблены ў Слуцку і сапраўды згарэў у час пажару, як апісаны ў прыведзеным дакумэнце. Але ня выключана, што маркі выпускаліся і ў Баранавічах, пасля эвакуацыі туды Часовай Рады Случчыны, і пазней, напрыклад, у часе знаходжання членаў Часовай Рады ў Варшаве. На пачатак 2001 г. вядома пра існаванье ў калекцыянэраў розных краін больш за 20 экзэмпляраў «слуцкіх марак».

¹²⁷ «Звезда» (з 1927 г. «Звязда», з 1933 г. — «Звязда»), бальшавіцкая газэта. Выходзіла з 1917 г. як друкаваны орган Менскага губэрнскага камітэту РКП(б). З жніўня 1920 г. — орган ЦБ КП(б)Б, затым ЦК КП(б)Б.

¹²⁸ Беларускае прэс-бюро (Белорусское бюро печати) ў Коўне (Літва) ўтворанае ў 1920 г. урадам БНР на чале з В. Ластоўскім, што знаходзілася тады ў літоўскай сталіцы. Месцілася па адрасе: Vitautas g-ve, 30, dz. 2, Kaunas, Lietuva.

¹²⁹ С. Б. — крыптанім Булата Сыцяпана Герасімава (1894—1921), прадстаўніка беларускай нацыянал-камуністычнай плыні ў складзе КП(б)Б.

Былы сябра Беларускай камуністычнай арганізацыі, бліжэйшы паплечнік Усевалада Ігнатоўскага. З жніўня 1920 г. загадчык аддзелу ЦК КП(б)Б. Зь лютага 1921 г. — член ЦБ, з мая — сакратар ЦК КП(б)Б, адзін з рэдактараў газэты «Савецкая Беларусь».

¹³⁰ **Савінкаў** (Савінков) Барыс Віктаравіч (1879—1925), расейскі палітычны дзяяч, адзін з лідэраў партыі правых расейскіх эсэраў, літаратар. Падчас польска-савецкага вайны ўзначальваў Расейскі палітычны камітэт, адзін з кіраўнікоў антысавецкага збройнага змагання.

¹³¹ **Ёфэ** (Иоффе) Адольф Абрамавіч (1883—1927), савецкі дзяржаўны і партыйны дзяяч, дыплямат. Для Беларусі памятны яшчэ з 1918 г. удзелам у савецкіх дэлегацыйах падчас падпісання Берасьцейскага мірнае дамовы. У 1921 г. ўзначальваў дэлегацыю савецкага Рэспублікі ў Рызе на савецка-польскіх перамовах пры падпісанні Рыскага міру.

¹³² **Ярданскі** (Йорданскі) Мікалай (1876—1928), расейскі савецкі палітычны дзяяч, журналіст, дыплямат. Да каstryчніцкага перавароту 1917 г. прыхільнік «меншавізму» ў расейскай сацыял-дэмакратыі, падчас грамадзянскага вайны ў Рэспубліцы Фінляндыйскай. У 1921 г. уступіў у партыю большавікоў, залічаны ў штат Наркамату замежных справаў РСФСР. У якасці кіраўніка дэлегацыі Расейскага Саветскага Фэдэрациі ды Савецкага Ўкраіны ўдзельнічаў у складзе савецкай дэлегацыі на Рыскай мірнай канфэрэнцыі.

¹³³ **Чыгчэрын** Георгі Васільевіч (1872—1936), савецкі дзяржаўны і партыйны дзяяч, дыплямат. Народны камісар замежных справаў РСФСР (з 1922 г. — СССР).

¹³⁴ «**Свобода**», расейскамоўная газэта, орган Расейскага палітычнага камітэту і «Национальнага союза обороны Родины и свободы». Выходзіла ў Варшаве ў 1920—1921 г. Рэдактар-выдавец В. Злобін; пры ўдзеле Б. Савінкава, Д. Меражкоўскага, З. Гіпіус, Д. Філосафава.

¹³⁵ **Чайка** Павал Пятроў (1889—1921), былы камандзір 1-га Слуцкага палку. Ураджэнец в. Лютавічы Вызынянскага воласці Слуцкага павету. Скончыў мужчынскую гімназію (1909) і Іркуцкую вайсковую вучэльню (1912). Удзельнік Першага сусветнага вайны, за мужнасць узнагароджаны ордэнамі Сыв. Ганны 3-е ды 4-е ступені, Сыв. Уладзімера 4-е ступені ды Сыв. Станіслава 3-е ступені, даслужыўся да чыну штабс-капітана. Увесень 1920 г. дэзэрціраваў з чырвонага арміі і далучыўся да паўстанцаў. Зьяўляўся стаўленікам беларускіх эсэраў. Як пакінуў шэрагі паўстанцаў і трапіў да большавікоў, быў абвінавачаны камісарамі ў здрадзе савецкай ўладзе і на вырак «тройкі» Асобага аддзелу 16-е арміі на чале з Я. Ольскім (будучым кіраўніком ГПУ БССР) расстряляны 9 студзеня 1921 г.

¹³⁶ **Сокал-Кутылоўскі** Антон Андрэеў (1892—1983), беларускі нацыянальны дзяяч, вайсковец. Ураджэнец хутару Красная Горка Лунінецкага павету. Паходзіць са зьяднелай беларускай шляхты. Скончыў Пецярбургскі ўніверсітэт (1914). Удзельнік Першага сусветнага вайны. З жніўня 1918 г. у белагвардзейскім войску ген. А. Дзянікіна. У сакавіку 1919 г. з-за хваробы вярнуўся на радзіму, у красавіку накіраваўся ў Эстонію ў Пскоўскую добраахвотную белую армію Юдзеніча, дзе ваяваў супраць чырвоных да ліпеня 1920 г. Пасьля чарговага вяртання на бацькаўшчыну да-

лучыўся да слуцкіх паўстанцаў. Спачатку камандаваў 2-м батальёнам у 1-м Слуцкім палку, 2 снежня 1920 г. прызначаны камандзірам 1-е Слуцкае брыгады з прадастаўленнем яму «часова дыктатарскіх паўнамоцтваў». Пасьля ліквідацыі збройнага чыну жыў у Заходній Беларусі. У канцы 1921 г. быў высьвечены Наваградзкім япіскапам на праваслаўнага сьвятара, выкладаў у школах, пазней працаўаў інжынэрам-будаўніком. З прыходам у Заходнюю Беларусь савецкіх войскаў працаўаў будаўніком у Баранавічах. 19 чэрвеня 1941 г. быў арыштаваны НКВД, але з пачаткам вайны зь Нямеччынай і хуткім наступленьнем нямецкіх войскаў пазьбег расстрэлу ды вызваліўся зь вязніцы. Падчас нямецкае акупациі 1941—1944 гг. працаўаў інспектарам беларускіх школаў у Ганцавічах. Пасьля эвакуацыі ў Нямеччыну далучыўся да збройных частак Беларуское Краёвае Абароны. Разам з дывізіяй «Беларусь» на заходнім фронце здаўся амэрыканцам. Знаходзіўся ў лягеры для рэпатрыяваных асобаў. 30 красавіка 1945 г. затрыманы і арыштаваны савецкаю контарвыведкаю «СМЕРШ», пасьля чаго быў вывезены ў СССР. 20 красавіка 1948 г. Ваенным трывналам войскаў Міністэрства ўнутраных справаў Беларуское вайскове акругі асуджаны на 25 гадоў зняволення ў канцлягерах. Амніставаны ў лістападзе 1957 г. паводле пастановы Вярхоўнага Савету СССР. Пераехаў на сталае жыхарства ў Шчэцін (Польша) да дачкі, дзе і памёр.

¹³⁷ **Кабычкін** Аляксей (1891—1958), беларускі нацыянальны дзяяч. Скончыў Слуцкую мужчынскую клясычную гімназію і юрыдычны факультэт Маскоўскага ўніверсітэту. Да беларускага руху далучыўся падчас першага расейскае рэвалюцыі 1905—1907 гг., удзельнічаў у беларускім маладзёвым гуртку ў гімназіі, дзе вучыўся. Удзельнік Слуцкага антыбальшавіцкага збройнага чыну 1920 г., уваходзіў у склад вайсковага трывналу. З 1921 г. у Вільні, зьяўляўся рэдактарам—выдаўцом некалькіх беларускіх газетаў («Наша Думка» ды інш.). Падчас Другога сусветнага вайны працаўаў у Лідзкім гарадзкім судзе. З канца лета 1944 г. у заходній частцы Нямеччыны. Улета 1945 г. трапіў у лягер для рэпатрыянтаў у г. Куфштайн (Аўстрыя), цудам выратаваўся ад «СМЕРШ». У 1956 г. пераехаў у Францыю, апошнія гады дажываў у доме для састарэлых у г. Кан, дзе і памёр у шпіталі ад раку ў гадавіну абвяшчэння незалежнасці Беларусі — 25 сакавіка 1958 г.

¹³⁸ **Янушэнка** Тодар, удзельнік беларускага руху, вайсковец, у чыне падпаручніка. Падчас польска—савецкае вайны зьяўляўся інструктарам (рэвідэнтам) Часовага Беларускага нацыянальнага камітэту ў Менску па Баранавіцкім ды Слуцкім паветах. Пазней у складзе вэрбунковага аддзелу БВК. Актыўны ўдзельнік Слуцкага збройнага чыну. З снежня на загад Беларуское рады і камандаваньня 1-е Слуцкае брыгады ўзначаліў контарвыведку паўстанцаў. Паводле звестак А. Сокал-Кутылоўскага, у 1939 г., пасьля прыходу ў Заходнюю Беларусь бальшавікоў, арыштаваны НКВД і высланы ў Сібір.

¹³⁹ **Рудзік** (імя невядомае). Пасьля ліквідацыі збройнага чыну жыў у Заходній Беларусі. Пасьля прыходу бальшавікоў у 1940 г. рэпрэсаваны НКВД.

¹⁴⁰ Гаўрыловіч Ахрэм Львоў, падпалкоўнік, камандзір батальёну 1-га Слуцкага палка. Ураджэнец в. Дзюдзева Грэскае вол. Слуцкага пав. (ципер в. Маяк Слуцкага р-ну). У 1924 г., паддаўшыся бальшавіцкім абыянкам пра амністыю, вярнуўся на Случчыну. У 1925 г. арыштаваны ГПУ і асуджаны на 5 гадоў канцлягераў. Іншых звестак ня выяўлена. У збройным чыне удзельнічаў таксама ягоны брат Цімох.

¹⁴¹ Гузней Якуб Амеляньяу (1892—?), беларускі нацыянальны дзяяч, вайсковец. Ураджэнец в. Гольчыцы Слуцкага пав. У складзе 5-е расейскае арміі ваяваў на Паўночным фронце. Удзельнік Першае сусьветнае вайны, паручнік. Пасьля Лютаўскае рэвалюцыі далучаеца да беларускага вайсковага руху. Дэлегат Зьезду беларусаў—войскоўцаў Паўночнага фронту ў Віцебску і Усебеларускага зьезду ў Менску ў канцы 1917 г., сябра Цэнтральнае Беларуское вайскове рады. Падчас польска—савецкага вайны рэзэрвовы афіцэр БВК. Адзін з камандзераў 1-е Слуцкага брыгады войскава БНР (камандаваў ротай). Пасьля ліквідацыі Слуцкага збройнага чыну ў 1921 г. далучыўся да антыпольскага партызанскаага руху ў Захадній Беларусі. У гэты час пагадзіўся на супрацоўніцтва з савецкімі ўладамі. У чэрвені 1924 г. нелегальна прыбыў у Менск, дзе ўдзельнічаў у ліквідацыйным зьездзе Беларускага партыі сацыялістаў—рэвалюцыянераў. Пазней, пасьля звароту ў Захаднюю Беларусь, нелегальна перайшоў польска—літоўскую граніцу і 23 жніўня 1924 г. звярнуўся да літоўскіх уладаў з прозьбай аб атрыманьні палітычнага прытулку ў Літоўскай Рэспубліцы: «Са Случчыны выйшаў як паўстанец і вярнуцца туды не маю магчымасці і ў Польшу не магу, бо адтуль уцёк...» (НАРБ, ф. 325, вол. 1, спр. 57, арк. 22). Быў пакінуты пры Прадстаўніцтве БНР у Коўне, належаў да групы А. Цьвікевіча. Звесткі пасьля 1925 г. ня выяўленыя.

¹⁴² Рэут Яўген (1899—1922), малодшы афіцэр, падчас збройнага чыну быў у складзе контарвыведкі слуцкіх паўстанцаў. У 1921 г. схоплены ГПУ і ў лютым 1922 г. расстралены.

¹⁴³ Гаворка йдзе пра ўцекачоў, большасць з якіх складалася з бальшавіцкага чынавенства ды іхных сем'яў, што паўсякалі падчас восенійскага наступлення 1920 г. польскіх легіянераў з заходніх паветаў Беларусі.

¹⁴⁴ Юдзеніч Мікалай Мікалаеўіч (1862—1933), кіраўнік белагвардзейскага выступлення супраць савецкай РССР на паўночным заходзе ў 1919—1920 гг.

¹⁴⁵ Дзянікін Антон Іванавіч (1872—1947), расейскі ваенны і палітычны дзяяч, генэрал—лейтэнант. Адзін з кіраўнікоў белае гвардыі падчас расейскага грамадзянскага вайны.

¹⁴⁶ Аланскі Іосіф Казіміраў (1897—1927), савецкі дзяржаўны дзяяч, кіраўнік бальшавіцкіх карных органаў, выведкі ды контарвыведкі ў Беларусі. Пасьля авбяшчэння Літбел узначальваў Віленскі бальшавіцкі гаркам, потым старшыня Мазырскага рэйкому. У 1920 г. намеснік начальніка Асобага аддзелу 16-й арміі, якая ўдзельнічала ў карных акцыях супраць слуцкіх паўстанцаў. У 1922—1923 гг. на чэліскіх пасадах у Маскве і Петраградзе. З 1924 г. намеснік паўнамоцнага прадстаўніка ГПУ па Беларускай вайсковай акрузе, а з 1926 г. — кіраўнік беларускага аддзелу саюзнага ГПУ. Вызначаўся асаблівым службовым «рвением» у

барацьбе супраць палітычнае апазыцыі ды іншадумства ў Савецкай Беларусі. Афіцыны курс на беларусізацыю культурнага ды грамадзка-га жыцьця ў рэспубліцы лічыў адступленнем ад лініі бальшавіцкае партыі, варожа ставіўся да беларускае нацыянальнае эліты. Кіраваў рас-працоўкай пляну ліквідацыі ўраду БНР на Бэрлінскай палітычнай на-радзе 1925 г. Суд супраць актыўістаў антысавецкае нацыянальнае арга-нізацыі на Случчыне ў 1925 г. (так званая «лістападаўская справа») ха-цеў ператварыць у шыракамаштабны працэс супраць усёй беларускае інтэлігенцыі. Загінуў у чыгуначнай аварыі. Ягоным імём названыя вуліцы ў Менску ды Мазыры.

¹⁴⁷ «**Наша Думка**», што тыднёвая беларуская газета ў Вільні, якая выдава-лася са сінеглянія 1920 г. па ліпень 1921 г. Рэдактарамі—выдаўцамі былі Максім Гарэцкі і Аляксей Кабычкін. Калі адсутнічаў у рэдакцыі М. Га-рэцкі, яго замяшчаў Макар Касцевіч (Краўцоў). Выйшла ўсяго 27 ну-мароў, забароненая польскаю адміністрацыяй Сярэдняе Літвы.

¹⁴⁸ Факт перадачы ў дар слуцкам 2-х палкавых штандараў не пацьвяр-джаецца іншымі крыніцамі. Дакладна вядома пра дараваныне гарадзен-скімі жанчынамі паўстанцам съязгу толькі для 1-га Слуцкага палка з выявою «Пагоні» ды подпісамі: «1-ы Слуцкі полк стральцоў войскаў БНР», а на адвароце — «Тым, што пайшлі паміраць, каб жыла Бацькаўшчына». Гэты съязг быў перададзены кабетамі афіцэрам Беларускай вай-сковай камісіі, што накіроўваліся з Горадні на Случчыну ў дапамогу паў-станцам.

¹⁴⁹ **Жэлігоўскі Люцыян** (1885—1947), польскі палітычны дзяяч, вайско-вец. Удзельнік Першага сусветнага вайны на баку расейцаў. З лета 1917 г. у складзе 1-га польскага корпусу генэрала Ю. Доўбар-Мусыніцкага. У лютым 1918 г. прызначаны камандзірам 1-е польскага (так званага беларуска-літоўскага) дывізіі, якая вяла бай супраць бальшавікоў у раёне Ра-гачова. У пачатку 1919 г. ваяваў на баку Добраахвотніцкае арміі белых расейскіх генэралаў М. Аляксеева і А. Дзянікіна. У красавіку 1919 г. на чале сваёй дывізіі далучыўся да польскіх войскаў Ю. Пілсудзкага, ваяваў на савецка-польскім фронце. 10 кастрычніка 1920 г. па таемным зага-дзе Пілсудзкага пад выглядам «бунту» захапіў разам са сваёю дывізіяй Вільню, Віленскі, Троцкі, Свянцянскі ды Ашмянскі паветы, выбіўшы адтуль літоўскія войскі (заваяваная тэрыторыя была абвешчаная Ся-рэдняе Літвою). У 1921—1922 гг. — Начальнік Сярэдняе Літвы, а пасъ-ля далучэння яе да Польшчы — на дзяржаўных вайсковых пасадах II Рэчы Паспалітае.

¹⁵⁰ Гаворка пра беларускі партызанскі рух у т. зв. Сярэдняй Літве, супраць польскіх легіянераў. Партызанская беларуская аддзелы, што дзейнічалі на польскі-літоўскім памежжы, атрымлівалі ваеннную, матэрыяльную ды маральную падтрымку з боку ўраду Літвы і эміграцыйнага Ўраду БНР у Коўне.

¹⁵¹ Гаворка ўзведзена пра масавыя арышты прыхільнікаў БПСР ды сябраў іншых нацыянальных палітычных арганізацыяў у Савецкай Беларусі ў пачатку 1921 г. Акрамя Слуцку арышты адбыліся ва ўсіх буйных гарадах тага-часнае Савецкае Беларусі (Менску, Бабруйску, Барысаве ды інш.).

¹⁵² **Шурпа Янка Сымонаў**, удзельнік беларускага руху. Ураджэнэц в. Саволеўка Жыдамлянскае гміны Гарадзенскага павету. Удзельнік Першай сусветнай вайны, падпаручнік. Вясной 1919 г. настаўнік у Гарадзенскай беларускай школе. Сябра Цэнтральнага беларускага настаўніцкага саюзу Гарадзеншчыны. У 1920 г. вярбовачны афіцэр БВК. Вясною 1921 г. камандзэр вучэбнай роты ў Дарагускім лягеры на Холмшчыне для інтэрнаваных слуцкіх паўстанцаў. З 1922 г. сакратар палёнафільскай Арганізацыі беларускіх беспартыйных актыўісташ. У 1924 г. узнічальваў Гарадзенскі беларускі прытулак. У каstryчніку 1924 г. разам з Я. Міткевічам з’явіўся да польскіх уладаў з „Мэмарыялам у беларускай справе“, у якім абгрутоўваў неабходнасць стварэння беларускай палёнафільскай арганізацыі. 23 лістапада 1924 г. быў абрани старшынём Гарадзенскага беларускага дабрачыннага таварыства. Тады ж увайшоў у склад палёнафільскага Камітэту беларускіх справаў. У пачатку 1925 г. быў абвінавачаны ў растрце 448 злотых з грошай беларускага прытулку ў Горадні. Летам 1926 г. працаўваў у Скідэльскім камітэце польскай партыі „Пласт“. Займаўся адвакацкай практикай у Скідэльскай гміне. Са сьнежня 1927 г. адзін з кіраўнікоў Беларускай нацыянальнай радыкальнае партыі і таварыства „Еднасць“ у Горадні. Іншых звестак ня выяўлена.

¹⁵³ **Гарун Алесь** (сапр. **Прушынскі Аляксандар Уладзімераў**) (1887—1920), беларускі нацыянальны дзяяч, паэт, клясык беларускай літаратуры. Падчас польска-савецкай вайны нейкі час узнічальваў ЧБНК у Менску, сябра БВК. Памёр ад сухотаў у Кракаве.

¹⁵⁴ **Лагіновіч Язэп Каэтанаў** (партыйны псэўданім **Корчык** Павал) (1891—1940), беларускі нацыянальны дзяяч. Ураджэнэц в. Заўшыцы Слуцкага пав. З 1912 г. настаўнічай на Капыльшчыне. У 1910 г. уваходзіў у групу прыхільнікаў Капыльскай філіі БСГ. У 1912 г. мабілізаваны ў расейскую войску, удзельнік Першай сусветнай вайны. Пасьля Лютаўскай рэвалюцыі актыўіст беларускага вайсковага руху, абрани старшынём беларускага камітэту жаўнерай артылерыйскай батарэі 12-й арміі. Удзельнік з'езду беларусаў-вайскоўцаў Паўночнага фронту ў Віцебску ў сьнежні 1917 г. Пасьля дэмабілізацыі жыў на Случчыне. Летам 1920 г., зь вяртаннем бальшавікоў, узнічалі «народное имение» ў в. Старыца. Удзельнік Слуцкага збройнага чыну, жаўнер 2-й роты 1-га Слуцкага палку. У траўні 1921 г., пасьля вяртання з Дарагускага лягеру для інтэрнаваных — у Вільні, супрацоўнік беларускіх выданняў. Адзін з закладнікаў Беларускай рэвалюцыйнай арганізацыі (БРА) ў 1922 г., у гэты час (да 1923 г.) з'яўляўся сябрам Віленскага Белнацкаму. Як сябра БРА кааптаваны ў склад Камуністычнай партыі Заходняе Беларусі (КПЗБ). Летам 1924 г., пасьля ўдзелу ў V кангрэсе Камінтарні ў Маскве, арыштаваны польскаю дэфэнзыўную ў Стоўпцах. З дапамогаю партызанаў вызвалены, зъбег у БССР, дзе працаўваў у апараце КПЗБ і КПБ. З жніўня 1925 г. зноў у Заходній Беларусі на падпольнай работе па лініі КПЗБ. У траўні 1928 г. арыштаваны ў Бэрліне нямецкаю паліцыяй як савецкі агент ды высланы ў СССР. У 1933 г. зноў на пэўны час вяртаецца ў Заходнюю Беларусь, дзе працуе на нелегальным становішчы як савецкі рэвіндант у структурах Камуністычнай партыі Польшчы і КПЗБ. Арыштаваны НКВД БССР 19 лю-

тага 1936 г. у Менску як «агент польскае дэфэнзывы» і ў чэрвені т. г. асуджаны на 5 гадоў канцлягераў. Адбываў пакаранье ва Ўхтапечлагу (Комі). Пазней паўторна асуджаны «за контаррэвалюцыйную агітацыю сярод зыняволеных» да расстрэлу. Зь невядомых прычынаў вырак выкананы ня быў. У канцы 1938 г. вернуты з канцлягера ў Менск, дзе су-праць яго высунулі іншае абвінавачанье — «шпіянаж на карысць польскай ды нямецкіх выведак». 26 кастрычніка 1939 г. паўторна пры-суджваецца да расстрэлу. Памёр у вязніцы. Рэабілітаваны Ваеннаю ка-легіяй Вярхоўнага Суду СССР 31 жніўня 1955 г.

¹⁵⁵ Пераклад дакумэнта:

КАМУНІКАТ АДДЗЕЛУ ЗАМЕЖНЫХ СПРАЎ №2.

Сытуацыя на Беларусі.

У чэрвені (1—15).

Дзейнасць паўстанцкіх групаў у Слуцкім павеце.

Дзейнасць паўстанцкіх групаў у Слуцкім павеце набывае ўсё большыя памеры. Партызанская групы пераважна дзейнічаюць на памежнай тэрыторыі і пастаянна непакояць памежныя пляцоўкі, дзеля чаго бальшавікамі ўвесь час падтрымліваецца баявая гатоўнасць. Напады партызанскіх аддзелаў адбываюцца пераважна ноччу. У апошні час (1/VI—15/VI) былі арганізаваны напады ў наступных мясцовасцях: 1) У вёсцы Целяхоўцы партызанская аддзел напаў на мясцовы „Рэйком“, пры гэтым быў забіты камісар Зінковіч, пастарунак разагнаны, а канцылярыя разрабаваная. Партызаны сыйшли беспакарана, 2) у мястэчку Шацку партызаны зрабілі пагром габрэйскага насельніцтва, 3) у Слуцку дайшло да сур'ёзных сутычак з партызанамі. Бальшавіцкі аддзел разагнаны, партызаны завалодалі 2-ма бранявымі аўтамабілямі. Партызанская аддзелы хаваюцца ў лясах каля Верабёва. Яны гуртуюць тут вялікія паўстанцкія сілы. Бальшавіцкія аддзелы, якія знаходзяцца на гэтай тэрыторыі — нешматлікі, і ў апошні час зменшыліся напалову. Тая частка, якая засталася, размешчана невялікімі групкамі па памежных вёсках і мястэчках.

Сярод насельніцтва Слуцкага павету пануе трывалая думка, што бальшавікі застаюцца ў павеце часова і мусяць у будучыні адступіць, таму ўсе распараджэнні прымаюцца насельніцтвам стрымана і трактуюцца ім як часовыя, звязаныя з наяўнай сытуацыяй, якая павінна зъмяніцца.

Наогул насельніцтва ў памежнай паласе паступова асвойваецца з тымі ўмовамі, якія ўсталёўваюцца, задаволенае тым, што не патрапіла пад бальшавіцкую ўладу, аднак унутрана яны адчуваюць сваю духовую сувязь з Меншчынай і закардоннай Беларусью.

¹⁵⁶ Убарэвіч Еранім Пятровіч (1896—1937), савецкі ваенны дзяяч. У 1921 г. уваходзіў у склад Рэйваенсавету ССРБ, камандаваў вайсковымі часткамі Менскай губэрні, вызначыўся ў „ліквідацыі наступстваў“ антысавецкага выступлення ген. С. Булак-Балаховіча і Слуцкага збройнага чыну. У 1934—1937 гг. камандуючы Беларускай вайсковай акругай, член Бюро ЦК КП(б)Б і ЦВК БССР.

¹⁵⁷ Ольскі (сапр. Кулікоўскі) Ян Калікставіч (1898—1937), старшыня ЧК ССРБ (пазней ГПУ БССР) у 1921—1923 гг. У „савецкіх органах бясь-

пекі“ з 1919 г. У 1920 г. узначальваў „асобы аддзел“ 16-ай арміі, якая ўдзельнічала ў задушэнні Слуцкага збройнага чыну. Дэлегат III з'езду КП(б)Б (1922 г.)

¹⁵⁸ **Адамовіч** Язэп Аляксандраў (1897—1937), дзяржаўны дзеяч Беларускай ССР. Удзельнік Першай сусветнай вайны, бальшавік з 1917 г. У 1918—1920 гг. вызначыўся ў падаўленні Стракапытаяўскага антыса-вецкага вайсковага мецяжу ў Гомлі, а таксама сялянскіх выступлеńняў у Гомельскай, Віцебскай і Смаленскай губэрнях. У 1920 г. увайшоў у склад Ваенна-рэвалюцыйнага камітэта і Рэйваенсавета ССРБ, наркам па ваенных спраўах, начальнік Менскага гарнізону. У 1922 г. удзельнічаў у падрыхтоўцы і падпісанні Дагавору аб стварэнні СССР. У 1924—1927 гг. старшыня Саўнікаўскага БССР.

¹⁵⁹ **Першая Ўсебеларуская нацыянальна-палітычная канфэрэнцыя ў Празе 1921 г.**, форум прадстаўнікоў беларускіх нацыянальных арганізацый, які адбыўся 25—28 верасня 1921 г. Присутнічала 37 дэлегатаў з Заходняй Беларусі, Латвіі, Літвы, Польшчы, Чэха-Славаччыны, Нямеччыны, якія прадстаўлялі галоўным чынам партыі левага і левацэнтрысцкага кірунку (беларускія эсэры, сацыял-фэдэралісты, сацыял-дэмакраты ды інш.). Присутнічалі сябры Рады БНР і Ўраду Рэспублікі. Канфэрэнцыя прыняла рэзалюцыі аб Слуцкім паўстанні, аб Віленскім пытанні, у дачыненні да палітычнай дзейнасці Б. Савінкава і ген. Ст. Булак-Балаховіча, дала палітычную і маральна-прававую ацэнку Рыскае дамовы паміж Польшчай і Савецкаю Расеяю ды інш. Адзіным законным органам Беларусі абвяшчалася Рада БНР і яе Ўрад. У канфэрэнцыі бралі ўдзел і некаторыя ўдзельнікі Слуцкага збройнага чыну: Васіль Ру-сак, Уладзімер Пракулеўіч, Арсен Паўлюкевіч і Адам Курыловіч.

¹⁶⁰ **Вяршынін** (сапраўдана прозвішча **Верамей**) Мікола (1878—1934), беларускі нацыянальны дзяяч, з палітычных матываў эміграваў зь Беларусі ў Прагу пасля першае расейскае рэвалюцыі 1905—1907 гг. З 1918 г., пасля абвяшчэння БНР, кіраўнік дыпляматычнае місіі Рэспублікі ў Чэха-Славаччыне. Адзін з арганізатораў Першай Ўсебеларускай нацыянальна-палітычнай канфэрэнцыі ў Празе 1921 г. У міжваенны час узначальваў Беларускую грамаду ў Празе, заснавальнік і першы загадчык Беларускага загранічнага архіву ў Празе.

¹⁶¹ **Заяц** Леанард Язэпаў (1890—1935), беларускі нацыянальны дзяяч. Уваходзіў у першы Ўрад БНР, пазней сябры БПСР. У 1923—1925 гг. жыў у Празе, удзельнічаў у грамадзка-палітычным і культурным жыцці беларускай эміграцыі. Удзельнік 1-е і 2-е Ўсебеларускіх палітычных канфэрэнцыяў. З канца 1925 г. у Савецкай Беларусі. У 1930 г. арыштаваны па «справе СВБ», у 1931 г. высланы на 5 гадоў у г. Уфу. У 1935 г. паўторна арыштаваны НКВД. Памёр у турме. Рэабілітаваны ў 1988 г.

¹⁶² **Ластоўскі** Вацлаў Юстынаў (1883—1938), беларускі нацыянальны дзяяч, гісторык, этнограф, літаратар, акадэмік БАН. У 1919—1923 гг. узначальваў Ўрад БНР. Удзельнік 1-е Ўсебеларускай нацыянальна-палітычнай канфэрэнцыі. З 1927 г. у БССР. У 1930 г. арыштаваны па «справе СВБ», у 1931 г. высланы ў Саратав. У 1937 г. зноў арыштаваны і засуджаны да расстрэлу.

¹⁶³ **Душэўскі** (Дуж–Душэўскі) Кляўдуш Сьцяпанав (1891—1959), беларускі нацыянальны дзяяч, архітэктар. У 1919 г. узнічальваў Дыпляматычную місію БНР у краінах Балтыі, пазней (да 1921 г.) дзяржаўны сакратар ва ўрадзе В. Ластоўскага. У міжваенны час жыў у Літве, адзін з кіраўнікоў Міністэрства беларускіх справаў пры літоўскім урадзе й Беларускага Цэнтра ў Коўне. Падчас Другое сусьветнае вайны хаваў габрэйскія сем'і ад фашыстаў, у жніўні 1941 г. арыштаваны гестапа ў адпраўлены ў канцлягер. У 1952 г. асуджаны савецкімі карнімі органамі на 25 гадоў канцлягераў. Вызвалены ў 1955 г. Памёр у Коўне.

¹⁶⁴ Да складаньня рэзалюцыі па Слуцкім паўстаньні быў пазней далучаны Тамаш Грыб.

¹⁶⁵ Маецца на ўвазе **Рыская мірная дамова 1921 г.**, падпісаная паміж Польшчай з аднаго боку ды прадстаўнікамі Савецкай Рэспублікі й Савецкай Украіны з другога ў траўні 1921 г. Прадстаўніцтва ад беларусаў — ані ад БНР, ані ад Савецкае Беларусі пры падрыхтоўцы ды падпісаныні дамовы ў Рызе не было. Афіцыйна лічылася, што беларускія інтэрэсы па дамоўленасці з урадам ССРБ на канфэрэнцыі прадстаўляе дэлегацыя РСФСР.

¹⁶⁶ **Аляксюк** Павал Паўлаў (1892—?), беларускі палітычны дзяяч, адзін зь лідэраў так званага «палёнафільскага крыла» беларускага руху падчас польска–савецкае вайны. У 1919—1920 гг. кіраўнік Беларускага войсковае камісіі, восеньню 1920 г. ініцыятар стварэння Беларускага палітычнага камітэту ў Варшаве. Удзельнік 1-е Усебеларускага нацыянальна–палітычнага канфэрэнцыі.

¹⁶⁷ **Цывікевіч** Аляксандар Іванав (1888—1937), беларускі нацыянальны дзяяч, гісторык, філёзаф. У 1919 г. міністар замежных справаў ва ўрадзе В. Ластоўскага. У 1923—1925 гг. узнічальваў Раду Міністраў БНР. З 1925 г. у БССР. У 1930 г. арыштаваны па «справе СВБ» і ў 1931 г. высланы на 5 гадоў у Сібір. У 1937 г. паўторна арыштаваны і расстралены ў Менску. Рэабілітаваны ў 1988—1989 гг.

¹⁶⁸ **Грыб** Тамаш Тамашоў (1895—1938), беларускі нацыянальны дзяяч, лідэр і галоўны ідэолаг БПСР. Вясною 1920 г. арыштаваны ў Менску польскімі акупацийнымі ўладамі, каля году правёў у зняволеніі. Пасля вызваленія знаходзіўся ў Коўне (Літва), з 1923 г. у Празе–Чэскай.

¹⁶⁹ **Крэчэўскі** Пётра Антонаў (1879—1928), беларускі нацыянальны дзяяч, адзін зь лідэраў партыі беларускіх сацыял–фэдэралістаў. Зь сінегня 1919 г. старшыня (прэзыдэнт) Рады БНР.

¹⁷⁰ **Чарапук Янка (Змагар)** (1896—1957), беларускі нацыянальны дзяяч, адзін зь лідэраў БПСР. Летам 1922 г. эміграваў у ЗША, меў намер згуртаваць тамтэйшую беларускую дыяспару на нацыянальным грунце і фінансава спрыяць справе вызваленія Беларусі ад акупантаў і пашырэння беларускага культуры. Адзін з заснавальнікаў і кіраўнікоў Беларуска–Амэрыканскага Народнага Саюзу ў Чыкага.

¹⁷¹ Паўлюкевіч мае на ўвазе стварэнне адзінага цэнтра беларускіх палітычных сілаў на тэрыторыі тагачаснай Польшчы, які б ляяльна ставіўся да польскіх уладаў ды быў накіраваны супраць бальшавікоў.

¹⁷² **Мамонька** Язэп Аляксееў (1889—1937), беларускі нацыянальны дзяяч, сябра БПСР, уваходзіў у склад Загранічнага ЦК БПСР. Удзельнік 1-е

і 2–е Ўсебеларускіх нацыянальна–палітычных канфэрэнцыяў. Выступіў супраць роспуску Ўраду БНР у 1925 г. У 1925–1928 гг. туляўся паміж Прагай, Вільнем, Коўнам і Рыгай. У верасьні 1928 г., атрымаўшы візу на ўезд, выехаў у БССР. Арыштаваны на станцыі Бігосава. У 1929 г. Пастановай ГПУ асуджаны на 10 гадоў канцлагераў. У 1937 г. пастановай «тройкі» НКВД прыгавораны да расстрэлу. Рэабілітаваны ў 1989 і 1993 гг.

¹⁷³ **Рэзалюцыі** Першае Ўсебеларускае нацыянальна–палітычнае канфэрэнцыі былі надрукаваны ў тым жа 1921 г. у ковенскай беларускай газэце «Сялянская Доля», якую выдавалі беларускія эсэры. Праца канфэрэнцыі шырока асьвятлялася ў беларускім дэмакратычным пэрыядычным друку Заходняе Беларусі, а таксама ў газэтах Чэха–Славаччны, у расейскай ды ўкраінскай эмігранцкай прэсе.

¹⁷⁴ **Злоцкі** Рыгор, беларускі нацыянальны дзяяч. Удзельнік Першае сусветнае вайны, малодшы афіцэр. Пасъля дэмабілізацыі ў 1918 г. жыв у Горадні. Зь сінегня 1918 г. у складзе БПСР, сябра Горадзенскага Белнацкаму. У 1919 г. з'яўляўся дыпляматычным кур'ерам Ураду БНР. У сінегні 1919 г. арыштаваны літоўскімі ўладамі падчас праезду праз Літву ў Латвію (з Бэрліну), месяц адседзеў у ковенскай вязніцы. Са студзеня 1920 г. у складзе Вайскова–дыпляматычнай місіі БНР у Рызе. Увесень 1920 г. вяртаецца ў Менск, працуе ў структурах БПСР. У лютым 1921 г. арыштаваны бальшавіцка «чэрвончайка», пасъля вызвалення спачатку ў Коўне, пазней — у Празе. Сябра Беларускага вайскова–палітычнага цэнтра, які кіраваў партызанскім рухам на польска–літоўскім памежжы. Прыхільнік супрацоўніцтва з расейскімі дэмакратычнымі структурамі на эміграцыі. У чэрвені 1921 г. як прадстаўнік Ураду БНР (на чале з В.Ластоўскім) падпісаў пагадненіе з Рускім палітычным камітэтам, за што быў выключаны з БПСР. Іншых звестак ня выяўлена.

¹⁷⁵ **Езавітаў** Кастусь Барысаў (1893–1946), беларускі нацыянальны дзяяч, вайсковец. У пачатку 1919 г. знаходзіўся ў Горадні, адзін з камандзіраў 1-га Беларускага палка, літоўскімі ўладамі прызначаны камэндантом гораду. Пазней, падчас польска–савецкай вайны, узнічальваў Вайскова–дыпляматычную місію БНР у Латвіі й Эстоніі. Падчас Другой сусветнай вайны спачатку знаходзіўся ў Рызе, пасъля пераехаў у Менск, узнічальваў галоўную вайсковую ўправу Беларускага Цэнтральнае Рады. У красавіку 1945 г. арыштаваны савецкаю контарвыведкаю «СМЕРШ» у Бэрліне. Спачатку перавезены ў Москву, зь лістапада 1945 г. у менскай турме. Памёр ад сухотаў у турэмным шпіталі.

¹⁷⁶ Відаць, маецца на ўвазе **Беларускі вайскова–палітычны цэнтар**, які арганізоўваў ды каардынаваў беларускую антыпольскую партызанку на літоўска–польскім памежжы ў 1920–1922 г. пры падтрымцы ковенскага Ўраду БНР ды ўладаў Літвы.

¹⁷⁷ «**Віленское Утро**», расейскамоўная газэта, якая выходзіла ў Вільні з 1921 па 1927 г. Рэдактар А.С.Рамашоў.

¹⁷⁸ **Беларускі музычна–драматычны гурток** у Вільні, культурна–асветная арганізацыя ў 1911–1920-я гг., ладзіла беларускія вечарыны з тэатральнымі прадстаўленнямі, беларускімі съпевамі ды дэкламацыямі вершаў беларускіх паэтаў. У пачатку 1920-х гг. месціўся ў будынку Бела-

рускага грамадзянскага сходу на Вострабрамскай вуліцы, 12. Ва ўсіх беларускіх энцыклапедыях час існавання гуртка абмяжоўвають да 1916 г., хоць дзеянасьць віленскіх аматараў беларускага мастацтва працягвалася і пазней, пра што съведчыць архіўныя крыніцы ды паведамленыні віленскіх газэтаў таго часу. Дзейнасьць драматычнае дружыны пад кіраўніцтвам Францішка Аляхновіча падчас нямецкай акупацыі 1916—1918 гг. праходзіла таксама пад шыльдаю музычна-драматычнага гуртка.

¹⁷⁹ **Беларускі нацыянальны камітэт у Вільні** (Віленскі Белнацкам), прадстаўнічы орган беларускіх нацыянальных арганізацыяў Вільні ды Віленшчыны ў 1919—1938 гг. Падчас польска-савецкае вайны знаходзіўся пад упрыгожваннем беларускіх эсэраў.

¹⁸⁰ **Заштайдт Аляксандар** (1877—1944), польскі палітычны дзяяч. У 1918—1921 г. — адзін з кіраўнікоў Польскай партыі сацыялістычнай (PPS) у Беларусі й Літве. З 1922 г. — дэпутат (пасол) Віленскага сойму («парлямэнту» Сярэдняй Літвы) і Сойму II Рэчы Паспалітай. У 1924—1937 гг. — кіраўнік Польскай незалежнай сацыялістычнай партыі працы.

¹⁸¹ **Шабад Цэмах** (1864—1935), габрэйскі грамадзкі і палітычны дзяяч, лекар. Скончыў мэдычны факультэт Маскоўскага ўніверсітэту (1889). Меў прыватную лекарскую практику ў Маскве. З 1894 г. у Вільні, адзін зь лідэраў тамтэйшай габрэйскай грамады. Падчас першай нямецкай акупацыі Віленшчыны ў канцы 1915—пачатку 1916 г. разам зь беларускімі, літоўскімі ды габрэйскімі нацыянальнымі дзеячамі прымаў удзел у «Канфэдэрациі Вялікага Княства Літоўскага», у сънежні 1915 г. разам з братамі І. ды А.Луцкевічамі, В.Ластоўскім ды іншымі падпісаў «Унівэрсал конфэдэрациі ВКЛ». Стаяў прататыпам літаратурнага героя Доктара Ай-Баліта ў аднайменным дзіцячым творы расейска-габрэйскага пісьменьnika Карнея Чукоўскага. Адзін з кіраўнікоў Габрэйскай народнай партыі, уваходзіў ва ўрады многіх габрэйскіх грамадzkіх арганізацыяў. У 1928 г. абраны дэпутатам польскага сэйму.

¹⁸² **Ярэміч Фабіян Мацьвеев** (1891—1958), беларускі нацыянальны дзяяч. З 1919 г. знаходзіўся ў Вільні, быў прыхільнікам БПСР. Удзельнік Беларускага з'езду Віленшчыны і Гарадзеншчыны, увайшоў у склад Рады, абраўшы з'ездам. Зь вясны 1920 г. старшыня Беларускага нацыянальна-гідэратыўнага камітэту ў Вільні. Пазней адзін зь лідэраў нацыянальна-вызвольнага руху ў Заходній Беларусі, старшыня Беларускага сялянскага саюзу. У 1922—1935 гг. — пасол (дэпутат) Сэйму II Рэчы Паспалітай, уваходзіў у Беларускі пасольскі клуб. У 1948 г. арыштаваны НКВД і засуджаны на 25 гадоў канцлягераў. У 1956 г. рэабілітаваны. Паслья вызвалення жыў у Вільні.

¹⁸³ **Станкевіч Адам Вінцэнтаў** (1891—1949), беларускі каталіцкі святар, палітычны і грамадзкі дзяяч, гісторык, публіцыст, выдавец. На той час сябра Віленскага Белнацкаму, а таксама рэдактар-выдавец газэты «Купіса». У 1944 г. арыштаваны НКВД, але ў хуткім часе вызвалены «з-за недахопу ўлікаў». У 1949 г. зноў арыштаваны і засуджаны на 25 гадоў канцлягераў, вывезены ў Сібір. Афіцыйная вэрсія съмерці — «атлусьценьне сэрца». Паводле съведчанняў вязняў — забіты ахоўнікамі канцлягерау.

¹⁸⁴ **Луцкевіч** Антон Іванаў (1884—1942), адзін з пачынальнікаў беларускага нацыянальнага руху ў ХХ ст., гісторык, літаратуразнаўца, публіцыст. У 1918—1920 гг. узначальваў Урад БНР. Вясною 1920 г. вярнуўся на сталае жыхарства ў Вільню. Летам таго ж году арыштоўваўся бальшавікамі. Пазней увайшоў у Віленскі Белнацкам. У верасьні 1939 арыштаваны бальшавікамі ў Вільні і перавезены ў Менск. Асобай нарадай НКВД СССР прыгавораны да 8 гадоў канцлягераў. Памёр у саратаўскай вязніцы НКВД. Рэабілітаваны ў 1989 г.

¹⁸⁵ Цікава, што пасля гэтага першага съяткавання ў Заходній Беларусі доўгі час большасць прадстаўнікоў нацыянальна-дэмакратычнае плыні беларускага руху (сацыял-дэмакраты, хадэкі, сябры Беларускага сялянскага саюзу ды інш.) «забыліся» пра гэтую падзею, асобныя дзеячы нават лічылі, што «паўстаньне» было спрапакаваная польскімі ваеннымі й дэфэнсываю. У 1920-я гг. съяткаванне праводзілася ў вузкім коле прыхільнікаў г. зв. Часовае Беларускае рады, якую узначальваў Арсен Паўлюкевіч. Зразумела, што ў Савецкай Беларусі гэтыя даты адзначацца публічна не маглі. Магчыма, у Празе слуцкія гадавіны таксама маглі адзначацца з ініцыятывы быльых слуцкіх паўстанцаў Васіля Русака, Сяргея Бусла, Міхася Каберца, Лявона Рыдлеўскага ды інш. Толькі ў 1930 г., дзякуючы грамадзянскай пазыцыі Сяргея Бусла, што пераехаў пасля вучобы ў Празе ў Вільню, а таксама публікацыі ў 1936 г. у віленскім часапісе «Золак» В. Русака, традыцыя съяткавання збройнага чыну ўзнавілася. Съяткаваліся слуцкія ўгодкі й падчас Другое сусьветнае вайны і пазней (з асаблівую ўрачыстасцю гэта адбывалася на эміграцыі ў паваенны час, у розных куткох сьвету). У канцы 1980-х гг. традыцыя ўшанавання слуцкіх змагароў адрадзілася і на Бацькаўшчыне.

¹⁸⁶ «Беларуская Ведамасць», віленская беларуская газэта, якая выходзіла зь верасьня 1921 па студзень 1922 г. Выдавалася замест газэты «Наша Думка», забароненай уладамі Сярэдняе Літвы. Рэдактар—выдавец Максім Гарэцкі. Была зачыненая напярэдадні выбараў у г.зв. Віленскі сэйм за публікацыі, скіраваныя супраць далучэння Віленшчыны да Польшчы. Выйшла 19 нумароў.

¹⁸⁷ **Перамыкін** Барыс, расейскі вайсковец, генэрал-маёр. Удзельнік «белых» вайсковых фармаванняў на тэрыторыі Украіны, удзельнік Палескага паходу Булак-Балаховіча. У 1920 г. на тэрыторыі Польшчы разам з Барысам Савінкам арганізаваў г. зв. «Расейскую народную армію».

¹⁸⁸ **Пятлюра** Сымон Васілёў (1879—1926), украінскі нацыянальны дзяяч, адзін з кіраўнікоў антыбальшавіцкага збройнага змагання на Украіне.

¹⁸⁹ **Пераклад дакумэнта:**

<...> Спэцыяльным рэхам беларуска-бальшавіцкага супрацьстаяння было Слуцкае паўстаньне.

На Случчыне ўтварылася мясцовая самакіраванье. <...> Была створана павятовая міліцыя, у склад якой увайшлі беларусы, пераважна з антыбальшавіцкім настроемі. Менавіта гэта міліцыя стала асяродкам паўстанцкага руху.

Пасля заключэння польска-савецкага дамовы быўшы хаўрусьнікі польскага войска, ген. БУЛАК-БАЛАХОВІЧ, ПЕРАМЫКІН і армія Украінскага

Народнае Рэспублікі (атаман ПЯТЛЮРА), перайшлі польска-савецкую дэмаркацыйную лінію і самастойна распачалі ваеннью акцыю супраць Саветаў.

Беларуская Рада ў Слуцку скарысталася гэтым і разлічвала выклікаць агульнае паўстаньне супраць бальшавікоў на тэрыторыі ўсёй Белае Русі. З гэтаю мэтай быў скліканы зъезд з усяго Слуцкага павету. Гэты зъезд вырашыў распачаць агульную барацьбу супраць бальшавікоў з мэтай стварэння незалежнае Беларускае Народнае Рэспублікі. У якасці вярхоўнае ўлады зъезд прызнаў Найвышэйшую Беларускую Раду (на дадзены момант не існуе), а дзеля кірауніцтва рухам у Случчыне паклікаў Раду Слуцку на чале з ПРАКУЛЕВІЧАМ.

Неадкладна пачаўся вярбунак і арганізацыя войска, стрыжнем якога стала вышэйгаданая міліцыя. Такім чынам паўстала першая беларуская брыгада — т. зв. «Слуцкая брыгада», якая налічвала каля 4000 чалавек. Камандзерам гэтага аддзелу быў ЯКУБЕЦКІ Андрэй, а ягоным памочнікам ЖАЎРЫД. Як аказалася пазней, абодва былі ў паразуменіі з бальшавікамі.

Першая «Беларуская Слуцкая Брыгада», усталяваўшы контроль у раёне Слуцку, пазней прасунулася на некалькі кілямэтраў на ўсход, дзе яе вітала мясцовая насельніцтва.

Далейшаму развою паўстаньня перашкодзілі, з аднаго боку, недахоп зброі, зь іншага — бальшавіцкія аддзелы, якія перайшлі дэмаркацыйную лінію, у выніку чаго [паўстанцы] былі вымушчаны перайсьці па польскі бок, дзе былі разброены.

Разгром БАЛАХОВІЧА дазволіў савецкаму ўраду кінуць супраць Першае Беларускае брыгады дзіве дывізіі: 8-ю і 17-ю, у выніку чаго паўстанцы былі разьбіты, расцягрушаны і інтэрнаваны.

Паўстаньне ў Слуцкім павеце было першым самастойным чынам беларусаў у змаганьні за нацыянальную незалежнасць. <...>

Галасы ўдзельнікаў Слуцкага збройнага чыну

¹⁹⁰ «**Зарніца**», беларускі культурна-асьеветны гуртак у в.Старыца Слуцкага пав. Утвораны ў сінегіні 1917 г. моладзьдзю вёсак Старыца і Слабада-Кучынка. Спачатку меў назvu «Старыцкая моладзь». Старшыня Але́сь Міхайлаў Каўпак (Калпак). У першапачатковы склад гуртка ўвайшлі (акрамя Алея Каўпака): Адам Міхайлаў Бабарэка, Адам Антосеў Бабарэка (будучы знакаміты беларускі літаратуразнаўца), Але́сь Аніхойскі (абразы пісарам), Янка Бельмач, Пётра Зянюк (таварыш старшыні), Уладзімер Каўпак, Анатоль Астрэйка, Дзяніс Клюйка, Стэфан Верабей ды Ўладзімер Мазаляка. Пазней да «Зарніцы» далучыліся Люба Зянькавічанка, Л. Стаганавічанка ды інш. На арганізацыйнай зборцы 14 сінегіня 1917 г. быў складзены статут гуртка з шасці пункттаў:

«1) Усе сябрукі гуртка павінны высока дзяржаць свой беларускі гонар: мы маем выдатную гісторычную мінуўшчыну і сладкую будучыну.

2) Шырыць свядомасць між братоў-беларусаў. Знаёміць з гісторыяй Бацькаўшчыны, роднай літаратурай, нашымі патрэбамі і жаданьямі.

3) Падтрымоўцаць еднасцьць с суседнімі гурткамі, каб весьці супольную працу дзеля адраджэння роднага краю.

4) Клікаць у гурток усіх съядомых беларусаў дзеля працы на родным грунце.

5) Кожын сябрук гуртка павінен далажыць стараньня дапамагчы съядомым беларусам злучыцца ў гурток.

6) Усе сябрукі павінны гаварыць між сабой і ўсюды па-беларуску; віпісваць беларускія газэты, часапісі і кнігі, якія выходзяць на роднай мове і шырыць беларускую літаратуру».

Практычна дзеянасць гуртка складалася з арганізацыі тэатральных ігрышчаў, дэкламацыяў беларускіх вершаў і чытаньняў лекцыяў па беларусазнаўстве ў вёсках воласьці. Была закладзенааая сяброўская бібліятэка-чытальня. Плённая дзеянасць культурніцкага асяродку старыцкай моладзі натхніла мясцовага паэта-аматара Юрку Прышчэпу на верш «Прысьвячэнне гуртку «Зарніца», які быў апублікаваны ў чэрвені 1918 г. у менскай газэце «Вольная Беларусь». Гурток меў дачыненны зь Беларускім нацыянальным камісарыятам (Белнацкам) у Маскве ў 1918 г., з Часовым Белнацкамам у Менску ў 1919—1920-х гг.

¹⁹¹ Родная сястра жонкі Юркі Лістапада Марыі Стаганавічанкі.

¹⁹² Свае ўспаміны С. Бусел напісаў у пачатку 1922 г. для ковенскага часапіса «Крывіч», але яны так і не былі апублікаваныя. Машынапісныя балонкі мэмуараў захаваліся ў рэдакцыйнай тэчцы выданьня і пазней трапілі ў Беларускі музэй імя І. Луцкевіча ў Вільні. Цяпер яны ў Беларускім дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва ў Менску.

¹⁹³ **Бачко** (Бочка) Антон (1889—?), беларускі вайсковец, прыхільнік ген. Ст. Булак-Балаховіча. Адзін з арганізатораў беларускага міліцыі Случчыны. Падчас Другой сусветнай вайны быў афіцэрам Беларускай Краёвой Абароны. Аўтар успамінаў пра Слуцкі збройны чын.

¹⁹⁴ Гаворка йдзе пра легендарную бітву беларускіх ваяроў з мангольскімі войскамі каля Койданава ў 1249 г.

¹⁹⁵ «**Золак**», беларускі часапіс, «орган маладой беларускай соцыялістычнай думкі». Выдаваўся ў 1933—1938 г. у Вільні. Рэдактар А. Аніська. Ідэалагічна трymаўся пазыцыі Замежнай групы партыі беларускіх эсэраў. Сярод супрацоўнікаў і карэспандэнтаў выданьня: Мікола Чарнецкі, Тамаш Грыб, Сяргей Бусел, Васіль Русак ды інш. Выйшла 8 нумароў.

¹⁹⁶ «**Беларус на варце**», беларускі вайсковы часапіс. Выдаваўся ў лістападзе 1943—чэрвені 1944 г. у Менску. Адказны за выпуск — Фр. Кушаль, рэдактар апошняга нумару Ўл. Гуцька. Маецца на ўзве артыкул Юркі Громіча (Ю.Віцьбіча) «Памяці змагароў за Бацькаўшчыну» ў часапісе «Беларус на варце» за студзень 1944 г. (№2), які прысьвічаны 23-м угодкам Слуцкага збройнага чыну.

¹⁹⁷ Гаворка йдзе пра жнівенскі 1920 г. зъезд БПСР у Менску.

¹⁹⁸ Успаміны А. Сокал-Кутылоўскага напісаныя ў канцы лістапада 1944 г. на прапанову старшыні кіраўніцтва вайсковых справаў БЦР К. Езавітава (у дакумэнце маюцца ягоныя праўкі) ды былі прачытаныя ў сінегліні таго ж году на ўрачыстасцях, прысьвічаных 24-м угодкам Слуцкага збройнага чыну перад шэрагамі беларускіх вайскоўцаў. Пазней, 27 лютага

1948 г. на допыце ў вязыніцы сталінскай ахранкі Сокал–Кутылоўскі паведаміць пра тое, як адбывалася тая ўрачыстасць (падаецца на мове арыгіналу):

«Вопрос: Как проходило торжественное собрание по случаю 24 годовщины Слуцкого мятежа?

Ответ: Торжественное собрание по случаю 24 годовщины Слуцкого мятежа было организовано белорусской Центральной радой. На этом собрании присутствовали: президент «Белорусской Центральной Рады» — Островский, его заместитель Шкеленок, руководитель главного управления военных дел — Езовитов, член «Белорусской Центральной рады» — Свирид, сотрудники «БЦР» и весь личный состав 1 кадрового батальона. С докладом о 24 годовщине Слуцкого мятежа против Советской власти выступил я — Сокол–Кутыловский. В своём докладе я подробно изложил, как белорусские националисты организовали Слуцкий мятеж и о своём участии в нём. После моего доклада все участники торжественного собрания были угощены обедом, а потом проходила торжественная, т.е. художественная часть».

¹⁹⁹ «Наша Доля», беларуская газэта, выходзіла ў Вільні ў 1906 г.

²⁰⁰ «Наша Ніва», беларуская газэта, выходзіла ў Вільні ў 1906—1915 г.

²⁰¹ **Беларускі нацыянальны камітэт** у Менску, каардынацыйны цэнтар нацыянальных арганізацый беларускага руху ў сакавіку — ліпені 1917 г. у Беларусі на ўсход ад нямецка–расейскага фронту. Узначальваў Раман Скірмунт.

²⁰² **Вялікая Беларуская Рада** з'яўлялася каардынацыйным цэнтрам нацыянальных арганізацый напярэдадні Ўсебеларускага зьезду, была ўтворана ў каstryчніку 1917 г. на 2-й сесіі Цэнтральнае Рады беларускіх арганізацый.

²⁰³ **Серада Іван [Янка] Мікітаў** (1879—?), беларускі нацыянальны дзяяч. Пасьля Лютаўскай рэвалюцыі сябра БСГ, Цэнтральнае Беларуское вайсковае рады. Удзельнік Усебеларускага зьезду 1917 г. у Менску. З 1918 г. старшыня Рады БНР, адзін зь лідэраў БПСФ. Падчас польска–савецкага вайны сябра ЧБНК у Менску, Найвышэйшае Рады БНР. У 1921 г. вярнуўся ў Менск, працаўваў у Інбелкульце, дацэнт Беларускага сельскагаспадарчага акадэміі ў Горках. У 1930 г. арыштаваны ГПУ па «справе СВБ», у 1931 г. высланы на 5 гадоў у Яраслаўль. У 1941 г. зноў арыштаваны НКВД і асуджаны на 10 гадоў канцлягераў. Вызвалены ў лістападзе 1943 г. Іншых звестак ня выяўлена. Рэабілітаваны ў 1988 і 1989 гг.

²⁰⁴ **Вайніловіч Эдвард Адамаў** (1847—1928), грамадзкі й палітычны дзяяч, прадстаўнік старажытнага беларускага шляхецкага роду, адзін з буйных абшарнікаў у Беларусі. У Слуцкім павеце валодаў маёнткамі Савічы і Пузаш Цімкавіцкай вол. У 1865 г. закончыў Слуцкую гімназію, у 1869 г. — Пецярбурскі тэхнічны інстытут. З 1878 г. быў членам, віцэ–старшынём Менскага таварыства сельскай гаспадаркі, у 1906 г. — член Дзяржаўнага савету Расіі. На працягу многіх гадоў быў ганаровым судзьдзём Слуцкага павету. У 1918 г. вітаў авбяшчэнне БНР, але не падзяляў радыкальнае ідэалёгіі беларускіх сацыялістаў. Прыхільнік аднаўлення Вялікага Княства Літоўскага ў палітычным хаўрусе з Польшчай. У 1919 г.

увайшоў у склад «Польска–Беларускага таварыства для палітычнага і культурнага супрацоўніцтва ў Беларусі». У Менску на свае сродкі пабудаваў касьцёл Сымона і Алены.

²⁰⁵ Гаворка, відаць, ідзе пра **Семенюка** (Сяменіка) Лукаша (?—1921), беларускага вайскоўца, ураджэнца в. Траянаўка Халопеніцкае вол. Барысаўскага пав. Удзельнік Першасце сусветнае вайны. Арганізатар і кіраўнік сялянскага паўстання ў жніўні 1918 г. супраць нямецкіх кайзэрскіх войскаў, што ахапіла Лісічансскую, Халопеніцкую і Зачысьценскую воласці Барысаўшчыны і Меншчыны й якое было задушанае сумеснымі дзеяньнямі немцаў і маскоўскіх бальшавікоў. У лістападзе 1918 г., да прыходу бальшавікоў, быў абраны сялянамі Халопеніцкае вол. вайсковым атаманам. У пачатку 1919 г. арыштаваны «чэрэзычайка» і пасаджаны ў барысаўскую вязыніцу. 27 траўня т. г. падчас перасылкі яго з Барысава ў менскі Пішчалаўскі замак здолеў збегчы, за што рэвалюцыйным трывалам у Барысаве прысуджаны да съмяротнай кары. Арганізатар «Першага Беларускага партызанскага аддзела», які паспяхова дзеянічаў супраць бальшавікоў у Барысаўскім ды Менскім паветах у першай палове 1919 г. Сумесна з польскімі аддзеламі ўдзельнічаў у вызваленіні ад бальшавікоў Барысава ў ліпені т. г. У пачатку 1920 г. у чыне капітана разам са сваім аддзелам залічаны ў склад БВК. Адзін з арганізатаў вайсковага сялянскага руху пад кіраўніцтвам «Зялёнаага Дубу». Прыймаў чынны ўдзел у вайсковай акцыі ген. Ст. Булак–Балаховіча і ў Слуцкім збройным чынне, пазней працягваў партызанская акцыя супраць бальшавікоў. Паводле звестак беларускага бібліографа Рамуальда Зямекевіча, загінуў у 1921 г. у адным з баёў з чырвонаармейцамі.

²⁰⁶ **а. Панцялейман (Ражноўскі) Павел** (1867—1950), праваслаўны святар, ураджэнец г. Кастрама (Расея). У 1913 г. высьвечаны Маскоўскаю мітраполіяй на япіскапа. У 1921 г. прызначаны Расейскаю Праваслаўную Царквой (РПЦ) Наваградзкім япіскапам, правёў некалькі набажэнстваў ў Навагародзкім катэдральным саборы па–беларуску. З–за адмовы падпарадкованаца «Часовым правілам» польскага заканадаўства ў адносінах да праваслаўнай канфесіі ў II Рэчы Паспалітай ды непрыманыня ідэі аўтакефаліі Праваслаўнай Царквы ў Польшчы бяз згоды РПЦ выправаўлены «на пакой», знаходзіўся пад наглядам польскай улады. У верасні 1942 г. фармальна спрычыніўся да авбяшчэння ў Менску Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы (БАПЦ). З канца лета 1944 г. у Ніямеччыне. У 1946 г. разам з іншымі вышэйшымі ярархамі БАПЦ перайшоў пад юрисдыкцыю Расейскае Загранічнае Праваслаўнае Царквы.

²⁰⁷ **Данілюк** Хведар (Тодар) Васілёў (Базылёў) (1877—1960), беларускі нацыянальны дзяяч, вайсковец, праваслаўны святар. Скончыў Жыровіцкую праваслаўную сэмінарыю. У жніўні 1914 г. мабілізаваны ў расейскае войска. Пасля сканчэння Гатчынскага вайсковага вучэльні (1917) у чыне падпаручніка ўдзельнічаў у баях на расейска–нямецкім фронце (начальнік вучэбнай каманды 223-га палку, што дысьлякаваўся ў г. Таржку). Пасля Лютаўскага рэвалюцыі ўключочаецца ў беларускі рух. Удзельнік зъезду беларускіх ўцекачоў у Маскве ў жніўні 1917 г. З каstryчніка таго ж году ў чыне паручніка пераведзены на Румынскі фронт, падчас фар-

маваньня беларускіх нацыянальных вайсковых частак прызначаны камісарам 4-га беларускага корпусу. У верасьні 1918 г. вярнуўся ў Беларусь. У сънежні таго ж году на сялянскім зьезьдзе ў Ваўкаўскі абраны старшынём Ваўкаўскае беларускае рады, быў сябрам Гарадзенская сялянскае павятовае рады. У студзені 1919 г. з ініцыятывы міністра ўнутраных справаў БНР К.Цярэшчанкі ездзіў у Менск на перамовы з бальшавіцкім кіраўніцтвам «Заходній вобласці» — ССРБ, меў намер дамовіцца з А. Мясынікам (Мясыніковым) пра сумесныя дзеяніні супраць палякаў. У лютым таго ж году быў арыштаваны палякамі ды зъмешчаны ў Беластоцкую вязніцу, адкуль здолеў зъбегчы ў Горадню, дзе яшчэ знаходзіліся рэшткі нямецкіх войскаў. З сакавіка 1919 г. малодшы афіцэр 1-га Беларускага гарадзенскага палку. У красавіку таго ж году ў складзе беларускага коннага эскадрону перайшоў на бок літоўцаў, у чыне лейтэнанта выконваў абавязкі ваеннага каманданту г. Аліты (Алітуса), у складзе збройных сілаў Літоўскае Рэспублікі ўдзельнічаў у абарончых баях супраць польскіх легіянераў. Удзельнік Слуцкага збройнага чыну 1920 г. Да траўня 1921 г. камандаваў вучэбнаю камандою пры батальёне БВК у Лодзі. Пасьля ліквідацыі БВК 21 верасьня 1921 г. гарадзенскім япіскапам Уладзімерам высьвечаны на праваслаўнага святара. У міжваенны час ачольваў праваслаўныя парафіі на Слонімшчыне. У 1936 г. арыштаваўся палякамі за адкрыты супраціў нацыянальнай і канфесійнай палітыцы ўладаў у Заходній Беларусі. У верасьні 1939 г., з прыходам бальшавікоў, арыштаваўся НКВД, пасьля вызваленія пераяжджае ў вёску Глоусевічы каля Слоніму, дзе сустрэў прыход нямецкіх войскаў. У 1942 г., ратуючыся ад чырвоных партызанаў, пераяжджае ў Дзярэчын. У жніўні—верасьні 1942 г. у якасці прадстаўніка ад Наваградзкага япархіі ўдзельнічаў у Менскім праваслаўным саборы, на якім была абвешчаная БАПЦ. З лета 1944 г. у Нямеччыне, працуе «остарбайтэрам» на папяровай фабрыцы й чыгунцы. На заклік К.Езавітава ды Фр.Кушала ў лістападзе 1944 г. уступае ў шэрагі збройных сілаў Беларускай Краёвай Абороны, атрымлівае чын старэйшага лейтэнанта ў складзе дывізіі «Беларусь», якая бяз бою 30 красавіка 1945 г. здаецца амэрыканцам, каб ня трапіць у бальшавіцкі палон. Пасьля заканчэння вайны працаваў на фабрыцы ў Вюртэмбэргу. Адзін з ініцыятараў аднаўлення БАПЦ, удзельнік Беларускага царкоўнага сабору ў Канстанцы ў 1947 г. З 1950 г. у ЗША. Адзін са стваральнікаў ды настаяцель парафіі БАПЦ у Брукліне (Нью-Ёрк), зь лістапада 1957 г. ачольваў царкву Св. Кірылы Тураўскага. У траўні 1960 г. абранны ў склад Япархіяльнай Рады БАПЦ Паўночнай Амэрыкі й Канады, зъяўляўся кіраўніком ейнага царкоўна-судовага аддзелу. Пахаваны на беларускіх могілках у Нью-Брансўіку.

²⁰⁸ Як і ў выпадку з А.Сокал—Кутылоўскім, успаміны напісаныя Т.Данілюком на просьбу К.Езавітава ў лістападзе 1944 г. 15 сънежня таго ж году, напярэдадні ўрачыстасці, прысьвеченых съяткаваньюнню Слуцкага збройнага чыну, якія плянаваліся кіраўніцтвам БЦР, Данілюк ў запісцы да Езавітава піша: «Працу сваю я пашырыў за патрабаваныя рамкі і з увагі на гэта даў ёй загаловак.<...> Доўгі адrezак часу, які мінуў ад апісаных мною падзеяў, а таксама амбежаваны час, які цяпер у майм

распараджаныні, зъяўляюцца прычынай пабежнасці майго твору. Ведаючы, што дзеля ўсебаковага і падрабязнага асьвятлення ўспомненых тут падзеяў трэба доўгатрывалае і грунтоўнае працы над гэтай справай, прашу дараваць тыя навыясьненныя пытаньні, якія тут сустрэнуцца. Маім найшчырэйшым жаданьнем зъяўляецца, каб гэтых колькі балонак далі крыху новага матэрыялу для будучых дасьледнікаў беларускага вайсковае гісторыі».

²⁰⁹ **Першы Беларускі полк у Горадні** створаны ў сінегні 1918 г. у складзе 5-ці ротаў, кавалерыйскага эскадрону. Месяціўся ў Аляксандраўскіх казармах. Першы камандзір — капітан Лайрэнцеў. З прыходам у сакавіку 1919 г. у Горадню польскіх войскаў частка беларускіх жаўнероў (5-я рота ды кавалерыйскі эскадрон) перадыссяляваліся ў Літоўскую Рэспубліку, дзе потым удзельнічалі ў баях супраць польскіх легіянераў. Рэштка была разброеная 1 чэрвеня 1919 г. палякамі.

²¹⁰ **Дзямідаў Мікола Якубаў** (1888—1967), беларускі нацыянальны дзяяч, вайсковец. Адзін з камандзіраў 1-га Беларускага палка ў Горадні. 1 чэрвеня 1919 г. арыштоўваўся палякамі, інтэрнаваны ў лягер каля Беластоку. Увесну 1920 г. вызвалены, паступае ў распараджэнне Беларускай вайсковай школы падхарунжых у Варшаве. Улетку 1920 г. далучаецца да аддзелаў ген. Ст.Булак-Балаховіча, удзельнічае ў палескім паходзе. З 1921 г. у Вільні. Напачатку 1923 г. высланы палякамі ў Дзёзвінск (Латвія). У міжваенны час актыўны ўдзельнік беларускага руху ў Латвіі. Пасля Другой сусветнай вайны ў эміграцыі (Нямеччына, ЗША).

²¹¹ **Казячы Рыгор Іgnатаў** (1894—1929), беларускі нацыянальны дзяяч. Ураджэнец Горадзеншчыны, зъ сялян, настаўнічаў. Сябра БПСР, старшина гарадзкога камітэту Скідзеля ў канцы 1918—пачатку 1919 г. Удзельнік Беларускага зьезду Віленшчыны і Гарадзеншчыны ў ліпені 1919 г., сябра Беларускага нацыянальнага камітэту ў Вільні. З пачатку 1920 г. у складзе Вайскова-дыпляматычнае місіі БНР у Рызе, рэдагаваў часопіс «На Чужыне». З пачатку 1921 г. у складзе Загранічнай групы БПСР. У tym жа годзе разам з Янкам Чарапуком як прадстаўнік беларускіх эсэраў удзельнічаў у Сацыялістычным кангрэсе былых паняволеных народаў Расейскай імперыі ў Таліне. У 1923 г. пераехаў у БССР, працаўваў у газэце «Савецкая Беларусь» (спачатку перакладчыкам, а затым загадчыкам аддзелу, адказным сакратаром і стыльрэдактарам). Удзельнік ліквідацыйнага зьезду БПСР у Менску ў 1924 г. Памёр 27 кастрычніка 1929 г.

²¹² **Захарка Васіль Іванаў** (1877—1943), беларускі нацыянальны дзяяч. У першым Урадзе БНР — дзяржаўны скарбнік, міністар фінансаў. Зь сінегні 1919 г. намесьнік старшины Прэзыдыму Рады БНР. Пасля смерці П. Крэчэўскага, з 1928 г., Прэзыдэнт Рады БНР на эміграцыі.

²¹³ **Варонка Язэп Якубаў** (1891—1952), беларускі нацыянальны дзяяч. Старшина першага Ўраду БНР у 1918 г. Са сінегні 1918 г. па красавік 1920 г. міністар беларускіх справаў ва ўрадзе Літоўской Рэспублікі. У 1923 г. эміграваў у ЗША.

²¹⁴ **Казека Сяргей** (1889—?), беларускі нацыянальны дзяяч. Ураджэнец м. Рось Ваўкавыскага пав. Скончыў Свіслацкую настаўніцкую сэміна-

рыю (1908) і Віцебскі настаўніцкі інстытут (1914). У 1908—1911 гг. настаўнічаў у пачатковых школах Гарадзеншчыны. У 1915 г. мабілізаваны ў расейскае войска. Пасьля сканчэння вайсковай вучэльні з 1916 г. у чыне прапаршчыка — удзельнік ваеных дзеяньняў на расейска-німецкім фронце. Пасьля дэмабілізацыі ў 1918 г. жыў у Вільні. Удзельнік Беларускага зьезду Віленшчыны і Горадзеншчыны ў ліпені 1919 г., сябра Беларускай Вайсковай Арганізацыі, якая пазней была пераўтвораная ў БВК. З 1920 г. афіцэр рэзэрвы БВК. З восені таго ж году — вэрбунковы афіцэр БВК у Ваўкаўскім павеце. З 1921 г. у Латвіі, у міжваенны час настаўнічаў у тамтэйшых беларускіх школах. Іншых звестак ня выяўлена.

²¹⁵ **Грач** — партыйны пісэўданім **Ксяневіча** Ўладзімера Францава (1894—пасьля 1927?), аднаго з лідэраў «Зялёнаага Дубу», начальніка Генэральнаага штабу збройных сілаў «зялёнаадубаўцаў». Ураджэнец г. Слоніму, выхадзец з шляхецкай сям'і. Скончыў Варшаўскі кадэцкі корпус, пасьля — Мікалаеўскую вайсковую вучэльню ў Пецярбурзе. Удзельнік Першае сусветнае вайны, ваіваў у складзе штурмавога батальёну 6-й арміі на Румынскім фронце. З другой паловы 1919 г. у складзе Добраахвотнага войска ген. А.Дзянікіна. Падчас польска-савецкай вайны спачатку ў складзе польскага войска, пазней афіцэр рэзэрвы БВК. Пад упрыг惆 B. Адамовіча-малодшага (Дзяргача) далучаецца да «зялёнаадубаўскага» руху, уваходзіць у склад кіраўніцтва гэтай сялянскай партыі, актыўна ўдзельнічае ў фармаваныні беларускіх партызанскіх збройных аддзелу «зялёных». Бярэ ўдзел у вайсковай акцыі ген. Булак-Балаховіча, а пасьля яе няўдачы — адзін з арганізатараў антыбальшавіцкага партызанскага руху ў раёнах, памежных з БССР. Цвёрды прыхільнік незалежнасці Беларусі. У 1923 г. прыняў хрышчэнне ад баптысцкага працаведніка, у мінулым актывіста беларускага руху і партыі беларускіх эсэраў Лукаша Дзекуць-Малея, наведваў лекцыі Варшаўскай біблейскай школы, арганізаванай польскімі баптыстамі. У 1924 г. пры нелегальным пераходзе савецка-польскай мяжы схоплены ГПУ. 28 чэрвеня 1925 г. асуджаны Вярхоўным Судом БССР на расстрэл, але пастановаю ЦВК БССР ад 3 лютага 1927 г. памілаваны, і смяротная кара замененая 10 гадамі канцляграў. Звестак пра далейшы лёс ня выяўлена. (Паводле артыкула Н. Стужынскай «Трагедыя зялёнаадубаўцаў»//Беларускі гістарычны часопіс. 1996. №1. С. 31—42.)

²¹⁶ **Рыдлеўскі** Лявон (1903—1953), беларускі нацыянальны дзяяч. Ураджэнец м. Ульянавічы Магілёўская губ. З 1917 г. вучыўся ў Слуцкай (беларускай) земскай гімназіі, сябра арганізацыі «Папараць—Кветка». Удзельнік Слуцкага збройнага чыну, пасьля яго ліквідацыі з рэшткамі слуцкіх стральцоў працягваў партызанку на Палесьсе. З 1921 г. у Вільні, заканчваў сярэднюю адукацыю ў Віленскай беларускай гімназіі. Пасьля атрымання матуры ў 1923 г. паводле рэкамэндацыі свайго былога камандзера А. Сокал-Кутылоўскага накіраваўся на вучобу ў Прагу-Чэскую, дзе прымаў чынны ўдзел у беларускім студэнцкім руху ды жыцьці нацыянальнай эміграцыі ў Чэха-Славаччыне. Пасьля заканчэння Праскае вышэйшае палітэхнікі (1929) разам з Міколам Абрамчыкам перабіраеца ў Францыю, дзе стварае «Хаўрус беларуское працоўнае эмігра-

цыі», зъяўляеца адным зъ ягоных кіраўнікоў. На пачатку Другой сусьветнай вайны ідзе добрахвотнікам у Французскі замежны легіён. У гады фашыстоўскай акупацыі актыўны ўдзельнік Французскага Супраціву. У пасыльваенны час па-ранейшаму кіруе Хаўрусам, арганізуе ў Парыжы сярод беларускіх работнікаў нацыянальную сэкцыю пры мясцовым хрысьціянскім работніцтвам сындыкаце, выдае газету «Беларуская Навіны». У 1947 г. абраны сакратаром Прэзыдыму Рады БНР, адказваў за вонкавыя міжнародныя сувязі. Падтрымліваў цесныя сувязі зь Беларускім Домам Айцоў Марыянаў у Лёнданде. З-за пагаршэння здароўя, у 1953 г., на запрашэнье а. Чэслава Сіповіча паехаў на лячэнне ў Ангельшчыну, дзе неўзабаве памёр у адным зъ лёнданскіх шпіталяў ад раку.

²¹⁷ Маецца на ўзвaze Варшаўская наступальная апэрацыя чырвоных войскаў летам 1920 г., якая скончылася поўным правалам ды чарговым шыракамаштабным наступам польскіх легіянераў на беларускім участку фронту.

²¹⁸ **Домбскі** Ян Тамаш (1890—1931), польскі палітычны і дзяржаўны дзяяч, дыпломат. Узначальваў дэлегацыю Польшчы пры падпісанні Рыскага дамовы.

²¹⁹ **Клішэвіч** Уладзімер (1914—1978), беларускі грамадзкі дзяяч на эміграцыі, паэт.

²²⁰ **Харытончык** Юрка (1896—1972), беларускі вайсковец, удзельнік Слуцкага збройнага чыну 1920 г. Удзельнік Першае сусьветнае вайны ў чыне падпаручніка. Разам з братам Савосем далучыўся да слуцкіх паўстанцаў. Малодшы афіцэр 2-га Грозаўскага палка 1-е Слуцкае брыгады. Пасьля ліквідацыі збройнага чыну ў 1921 г. інтэрнаваны ў Дарагускі лягер. У міжваенны час жыў у Польшчы, зарабляючы на сям'ю фізычна працай. Пасьля Другое сусьветнае вайны асеў у Заходній Нямеччыне. Пахаваны на мясцовых могілках сяла Лянгвальд каля г. Аўгустбург. (Паводле нэкралёгу Я.Запрудніка ў газэце «Беларус» (Нью-Ёрк). 1972. Красавік. №180.)

²²¹ Аддзелы ген. Ст. Булак-Балаховіча зъявіліся ў Беларусі са згоды польскага камандаваннія ня ў 1919 г., а на пачатку 1920 г. Магчыма, Ю. Харытончык тут мае на ўзвaze аддзелы «Зялёнаага Дубу».

Съведчаныні з-за кратав

²²² Зъвесткі Ю. Лістападам пададзеныя ў ГПУ Беларусі пасыля ягонай вярбоўкі.

²²³ **Карабач** Аляксандар Язэпаў (1878—?), беларускі нацыянальны дзяяч. Ураджэнец в. Вехатніца Роскай вол. Ваўкаўскага пав. У 1910-я гг. вучыўся ў аднэй зъ сярэдніх школаў Вільні. Працаўваў у паштова-тэлеграфных установах Вільні й Петраграда. Да нацыянальнага руху далучыўся наконадні Першае сусьветнае вайны пад упрыгожваннем братоў Луцкевічаў. З 1918 г. сябра Віленскай Беларускай рады. Сябра ЦК БПСР, кіраўнік віленскага філія партыі. Да 1921 г. (да вызвалення Т. Грыба з польскай вязніцы) узначальваў Загранічнае Бюро БПСР. У 1921 г. арыштаваны польскімі ўладамі ды інтэрнаваны ў ліку 33-х беларуска-літоўскіх дзеячоў у Коўне. У Літве займаў пасаду загадчыка справаў Міністэрства бе-

ларускіх справаў. З 1923 г. у БССР. Удзельнік ліквідацыінага зьезду БПСР у Менску ў 1924 г. Іншых звестак ня выяўлена.

²²⁴ Чапскі Ежы (Юры) Эмэрыкаў (1861—1930), граф, польска-беларускі палітычны й грамадзкі дзяяч. Другі сын Эмэрыка Чапскага й баранэсы Эльжбеты з роду Мэцэндорф. Быў у шлюбе з графінай Юзэфай з роду Гогенштайн. Валодаў урочышчам Прылукі пад Менскам ды інш. зямельнымі маёнткамі ў Менскім ды Ігumenскім паветах. Да Першае сусьветнае вайны старшыня Дабрачыннага таварыства ў Менску, уваходзіў у Менскую таварыства сельскай гаспадаркі. Пасъля абавязчэння БНР кантактаваў з Народным сакратарыятам Беларусі, запрашалася ў фінансавую сэкцыю Арганізацыі на камісіі па ўтварэнні ўніверситета ў Менску. У польска-савецкую вайну разам з Э. Вайніловічам, Л. Вітан-Дубейкаўскім, М. Радзівіл ды інш. уваходзіў у «Польска-беларускае таварыства для палітычнага й культурнага супрацоўніцтва ў Беларусі», фінансава падтрымліваў беларускія кааператывы на Ігуменшчыне. Падчас Слуцкага збройнага чыну меў кантакты з кіраўніцтвам Беларускай Рады Случчыны.

²²⁵ Рачкевіч Уладзіслаў (1885—1947), польскі дзяржаўны, палітычны дзяяч. У Першую сусьветную вайну афіцэр расейскага войска. Пасъля Лютаўскае рэвалюцыі 1917 г. адзін з арганізатораў Саюзу вайсковых-палаюкаў. Падчас польска-савецкай вайны адзін з ініцыятараў стварэння Камітэту абароны крэсаў. Пасъля заняцця польскімі войскамі Менску ў жніўні 1919 г. прызначаны Начальнікам Менской акругі.

²²⁶ Гаворка йдзе пра «лістападаўскі» судовы працэс у сакавіку 1926 г. у Менску над слуцкай «контаррэвалюцыйнай» арганізацыяй. Назву судовую справа атрымала ад прозывішча Ю. Лістапада, якому органы ГПУ БССР прыпісалі ролю кіраўніка арганізацыі. Прынамсі, падчас названага судовага працэсу Ю. Лістападу інкрыміналі таксама факт атрыманьня ў лістападзе 1920 г. ад Найвышэйшай Рады БНР у Варшаве 25 000 польскіх марак для паўстанцаў-случакоў («Савецкая Беларусь». 1926. 11 красавіка).

²²⁷ Вітэ Сяргей Юльевіч (1849—1915), расейскі дзяржаўны дзяяч.

²²⁸ Стальпін Пётр Аркадзевіч (1862—1911), расейскі дзяржаўны дзяяч.

²²⁹ «Раніца», беларуская газэта, якая выдавалася ў 1921—1922 гг. у Вільні пры фінансавай падтрымцы П. Алексюка як орган палёнафільскай арганізацыі «Еднасьць». Рэдактар Вячка Адамовіч (Дзяргач).

²³⁰ Маецца на ўвазе Валейша Станіслава, беларускі палітычны дзяяч. У пачатку 1920-х гг. быў старшынём Беларускага грамадзкага сходу ў Вільні. Пазней прыхільнік Часове Беларускае Рады ў Вільні, якую ўзначальваў А. Паўлюкевіч.

²³¹ «Грамадзкі голас», палёнафільская беларуская газэта, якая выдавалася ў Вільні ў 1924—1926 гг. Рэдактар Язэп Салавей.

²³² Міхалевіч Уладзімер, беларускі нацыянальны дзяяч, сябра партыі беларускіх эсэраў. Іншых звестак ня выяўлена.

²³³ Кахановіч Міхась Сілуянаў (1882—1934), беларускі нацыянальны дзяяч. У 1917—1918 гг. адзін з кіраўнікоў Белнацкаму ў Магілёве. З 1918 г. у Вільні, сябра тамтэйшай Беларускай Рады, першы дырэктар Віленскай беларускай гімназіі. У 1922 г. дэпутат (пасол) сэйму Польшчы. З 1925 г.

у БССР. У 1933 г. арыштаваны па «справе БНЦ», засуджаны да расстрэлую. Рэабілітаваны ў 1956 г.

²³⁴ **Грабскі Станіслаў** (1871—1949), польскі дзяржаўны, палітычны дзяяч. Прыхільнік польскае эндыцы.

²³⁵ «На Чужыне», беларускі часапіс Рыскае філіі культурна-асветнага таварыства «Бацькаўшчына», выдаваўся ў 1921 г. Рэдактар Рыгор Казачы.

²³⁶ «Зъявстун», бюлетэнь Беларускага палітычнага камітэту. Выйшла некалькі нумароў.

²³⁷ «Родная Страха», беларуская газэта, якая выдавалася ў Вільні ў 1921—1922 гг. Рэдактар Янка Бекіш.

²³⁸ «Сялянская доля», беларуская газэта, якая выдавалася беларускім эсэрамі ў Коўне ў 1921—1922 гг.

²³⁹ **Цююнінік Юры Осіпаў**, адзін з кіраўнікоў украінскага антыбальшавіцкага вайсковага руху, «генэрал-харунжы войска Украінскае Народнае Рэспублікі». З 1920 г. у Польшчы, арганізатар антыбальшавіцкага партызанкі на Валыні. У 1923 г. здаўся ў палон савецкім уладам. Аўтар мэмуараў «З полякамі праці Вкраіны» (Харкаў, 1924).

²⁴⁰ **Бадунова Палута** (Пелагея) Аляксандрава (1885—1938), беларуская нацыянальная дзяячка, адна з лідэраў БПСР.

²⁴¹ **Цанава** (Джанджава) Лайрэнці Фаміч (1900—1955), савецкі дзяржаўны дзяяч. Ураджэнец Кутаіскага губ. (цяпер Грузія). З 1921 г., пасля захопу савецкімі войскамі Грузіі, у рэпрэсійных органах Грузінскага ЧК. Зь снежня 1938 г. узнічаліў НКВД БССР, з 1943 г. наркам дзяржбяспекі, з 1946 г. — міністар дзяржбяспекі БССР. У 1950—1952 гг. намеснік міністра дзяржбяспекі СССР, найбліжэйшы паплечнік Л. Берыі. 4 красавіка 1953 г. арыштаваны па «справе Берыі», памёр у Бутырской вязніцы ў Маскве.

²⁴² **Гузоўскі Міхась** (1898—?), беларускі нацыянальны дзяяч. Ураджэнец в. Руда Яварская Слонімскага пав. Скончыў Невельскую настаўніцкую сэмінарыю (1918), заступнік старшыні маладзёвага гуртка беларусаў-семінарыстаў. У 1918—1919 гг. вучыўся на сельскагаспадарчым аддзяленні Варонескага політэхнічнага інстытуту, сябра Беларускага вучнёўскае грамады ў Варонежы. У 1921 г. заклаў у в. Гута беларускую пачатковую школу. Пад прымусам польскага школьнага адміністрацыі ў лістападзе 1921 г. накіраваны на курсы польскай мовы ў Кракаў, дзе ў якасці вольнага слухача наведваў лекцыі «Studium Rolniczego» пры тамтэйшым універсітэце. Паводле рэкамэндацыі ТБШ у 1922 г. накіраваны на вучобу ў Прагу, на агранамічнае аддзяленне Праскае вышэйшае палітэхнікі. Актыўны ўдзельнік грамадзка-палітычнага жыцця беларускай эміграцыі ў Чэха-Славаччыне ў 1920-я гг. Быў адным з кіраўнікоў Аб'яднання беларускіх студэнтаў за граніцай і Заходніяй Беларусі (АБСА), сябрам Беларускага грамады, Беларускага сялянскага саюзу ў Празе, скаўткае арганізацыі «Беларускі Сакол» ды інш. Пасля атрымання вышэйшай адукацыі ў 1929 г. вярнуўся ў Заходнюю Беларусь. Найбліжэйшы паплечнік Янкі Станкевіча, сябра Беларускага гаспадарчага звязу. Падчас Другой сусветнай вайны жыў на Віленшчыне, падтрымліваў цесныя контакты з В. Русаком, іншымі прадстаўнікамі беларускага эмігра-

цыі ў Чэхіі. Летам 1944 г. арыштаваны савецкім НКВД. Іншых звестак на выяўлена.

²⁴³ **Нябаба** Мартын, украінскі вайсковы дзеяч, палкоўнік украінскага войску гетмана Багдана Хмельніцкага, удзельнік паходу ў беларускае Палесьсе ў 1648 г.

²⁴⁰ **Аркадзь Будзіч** — псеўданім Янкі Запрудніка (сапр. Сяргей Мікалаеў Вільчыцкі, нар. 9.08.1926), беларускі гісторык, палітычны і грамадзкі дзеяч паваенны беларускай эміграцыі.

Ілюстрацый

1. Селяне вёскі Лучнікі Слуцкага павету. 1910-я гг.
Фотапаштоўка С. Юхніна.

2. Селянін Слуцкага павету. Па-
чатак XX ст. Фотапаштоўка С.
Юхніна.

3. Песеньница з в. Серагі Слуц-
кага павету. 1908. Фота С. Юхніна.

4. Слуцак. Від з маста праз р. Случ. 1910-я гг. Фотапаштоўка С. Юхніна.

5. Слуцак. Вул. Шырокая. На пярэднім пляне былы кальвінскі збор, дзе ў царскі час месцілася расейская мужчынская гімназія. 1910-я гг. Да Першай сусьветнай вайны тут вучыліся знаныя дзеячы беларускага вызвольнага руху: Язэп Дыла, Павал Жаўрыд, Юльян Сасноўскі, Аляксей Кабыгчін ды інш. Фотапаштоўка С. Юхніна.

6. Будынак Слуцкай камэрцыйнай вучэльні. Падчас польска–савецкае вайны тут месціўся Беларускі нацыянальны камітэт Случчыны, управа «Папараць–Кветкі». На 2-м паверсе будынку ладзіліся беларускія тэатральныя ігрышчы, праводзіліся лекцыі настаўніцкіх курсаў беларусазнаўства.

7. Мікалаеўскі праваслаўны сабор у Слуцку, у якім служыў будучы япіскап Слуцкі а. Мікалай Шамяціла. 1910-я гг. Фота С. Юхніна. У 1932 г. сабор узарваны бальшавікамі.

8. Антон Сокал-Кутылоўскі, студэнт Пецярбургскага ўніверсітэту. 1910-я гг.

9. Навучэнец беларускае гімназіі ў Слуцку Міхась Каберац, адзін з удзельнікаў Слуцкага збройнага чыну. У 1920-гг. — студэнт Праскай вышэйшай палітэхнічнай школы.

10. Артыст драматычнае дружыны «Папараць-Кветка» Васіль Тышкевіч, інструктар ЧБНК на Случчыне, удзельнік Слуцкага паўстання.

11. Пячатка таварыства «Папараць-Кветка».

12. Сябра таварыства «Папараць-Кветка», настаўнік Мікалай Мамчыц.

13. Сябры Беларускага культурна-асьветнага таварыства «Папараць-Кветка». Слуцак, 1920 г.

14. Старшыня гуртка «Зарніца» ў в. Старыца, пісьменьнік Алесь Каўпак (Зрэбны).

15. Сябра старыцкага гуртка «Зарніца», будучы знаны літаратура-знавец Адам Антонаў Бабарэка.

16. Настаўнік Старыцкай пачатковай школы Адам Міхайлаў Бабарэка.

17. Кіраунік харавой сэкцыі «Папараць–Кветкі» Васіль Русак. 1920 г.

18. Настаўніца пачатковых клясаў Слуцкае беларускае гімназіі Марыя Ярац.

19. Кіраунік настаўніцкіх курсаў беларусазнаўства ў Слуцку Янка Станкевіч.

20. Старшыня ЦБШР, кіраунік культурна-асьветнае сэкцыі БВК, адзін з рэдактараў гарадзенскага газэты «Беларускае Слова» Сымон Рак-Міхайлоўскі.

21. Адзін з кіраўнікоў Найвышэйшае Рады БНР, старшыня Часовага Белнацкаму ў Менску Кузьма Цярэшчанка.

22. Пячатка Часовага Беларускага Рады Случчыны. 1920 г.

23. Кузьма Цярэшчанка (справа) са старшынём Беларускага Вайсковае Камісіі маёрам Андрэем Якубецкім. Восень 1920 г.

24. Былы навучэнец Слуцкае беларускае гімназіі, матурыст Віленскае беларускае гімназіі Лявон Рыдлеўскі. 1922 г.

25. Павал Жаўрыд у гады Першае сусветнае вайны.

26. Загадчык культурна-асьветнага аддзелу Беларускае Вайсковае Камісіі падпаручнік Макар Касьцевіч (Краўцоў).

27. Сябра Беларускае Рады Случчыны Улас Дубіна.

28. Сябра Беларускае Рады Случчыны Юрка Лістапад.

29. Капітан Мікалай Дзямідаў, удзельнік Палескага паходу ген. Ст.Булак-Балаховіча, пэўны час быў афіцэрам сувязі паміж вайсковымі аддзеламі балахоўцаў і слуцакамі.

30. Станіслаў Булак-Балаховіч

31. Арганізатар слуцкае беларускае міліцыі Іван (Ян) Мацэля.

32. Адзін з арганізатораў слуцкага народнага апалчэння Пётра Бабарэка.

33. Сувязная слуцкіх паўстанцаў Любa Зяньковіч.

34. Начальнік штабу 1-е Слуцкае Брыгады Войскаў БНР Антон Борык.

35. Активіст беларускага маладзёвага руху на Случчыне Янка Зянюк.

36. Адзін з апошніх кіраунікоў «Папараць-Кветкі» Пётра Зянюк.

37. Юрка Лістапад з жонкаю Марыяй (Стаганавічанкай). 1920-я гг.

38. Юрка Лістапад з дачкой Нінай. Канец 1920-х гг.

39. Першы Беларускі партызанскі аддзел на чале з Лукашом Семенюком (у цэнтры). 1920 г.

40. Генэрал Станіслаў Булак-Балаховіч (сядзіць у цэнтры) са сваім штабам. 1920 г.

41. Фракцыя партыі беларускіх эсэраў на Першай агульнанацыянальнай палітычнай канфэрэнцыі. Прага–Чэская, верасень 1921 г.

42. Падчас плянтарнага паседжання Праскае агульнанацыянальнае палітычнае канфэрэнцыі. Верасень 1921 г.

43. Сыцяг 1-га Слуцкага палка стральцоў збройных сілаў БНР. Ля штандару (зьлева направа): Лявон Вітан-Дубейкаўскі, невядомая асона, штабс-капітан Антон Борык. Вільня, 1921 г.

44. Галоўны камандзір збройных сілаў БНР падчас Слуцкага збройнага чыну Андрэй Якубецкі з жонкай Нінай. Дзьвінск, 1931 г.

45. Падчас палітычнай нарады прадстаўнікоў беларускіх леварадыкальных партыяў і арганізацыяў у «вольным» горадзе Данцигу (Гданьск) у 1923 г. Зълева направа: Палута Бадунова, Леапольд Родзевіч, Язэп Лагіновіч.

46. Сустрэча беларускага нацыянальнага актыву ў Празе 30 сінёбря 1924 г. на 40-я ўгодкі съмерці В. Дуніна-Марцінкевіча. Зълева направа: Пётра Крэчэўскі, Ніна Крэчэўская і Ўладзімер Пракулевіч.

47. Сябра Беларускае Рады Случчыны Сяргей Бусел. 1920-я гг.

49. Язэп Лагіновіч (Корчык). 1930-я гг.

48. Узор ордэна «Крыж Пагоні», распрацаванага Лявонам Дубейкаўскім у студзені 1921 г. дзеля ўзнагароджання слуцкіх паўстанцаў, што вызначыліся ў баях з бальшавікамі (на апошній вокладцы кнігі — акварэльны ўзор ордэна і яго рэканструкцыя, зробленая мастаком Віктарам Ляхарам).

50. Цэшка афіцэра Беларускай Вайсковай Камісіі. У 20-я гады такая цэшка выкарыстоўвалася як знак адрознення навучэнцаў Віленскай беларускай гімназіі.

51. Уладзімер Пракулеўіч. Фота з судовай справы. 1930 г.

52. Павал Жаўрыд пасля допытаваў у менскім ГПУ. 1930 г.

8БУСЕЛ СЕРГЕЙ НИКІФОРОВИЧ 1901

53. Сяргей Бусел у вязыніцы НКВД. 1939—1940 г.

54. Случакі ў Чэха–Славаччыне. Зылева направа: Міхась Каберац, Васіль Русак, Альжбета Пракулевічава. Прастое прадмесьце Юзэфава. 1925 г.

55. В. Русак. Прага, канец 1930-х гг.

56. Паштовая марка слуцкіх паўстанцаў (з калекцыі Ў. Цярохіна).

57. Антон Сокал-Кутылоўскі каля сваёй хаты ў Ганцавічах. 1942—1943 г.

58. Святыар і ваяр, а. Хведар Данілюк. 1950-я гг.

59. Юрка Харытончык. 1960-я гг.

60. Віцэ-прэзыдэнт Рады БНР Лявон Рыдлеўскі. Парыж. 1950-я гг.

61. Алесь Яцэвіч (Змагар), паэт і грамадзкі дзеяч, сын слуцкага паястанца. Здынак 1950-х гг.

ПАЙМЕННЫ ПАКАЗАЛЬНІК

- Абезерскі (Obiezer[ski])** 67, 326
Абелец Съцяпан 133
Абрамовіч Антон 23–24, 33, 157, 290
Абрамчык 416, 310
Абрамчык Мікола 350
Агаркаў (Ogarkow) Адам 35, 38, 304, 307
Адамовіч Вячаслаў Антонаў 16, 81, 235, 243, 246, 255, 301, 329, 330
Адамовіч Вячка Вячаславаў (Дзяргач, Дзэркач) 69, 81, 171, 243, 255, 256, 257, 301, 327–329, 330, 331, 350, 352
Адамовіч Язэп Аляксандраў 140, 159, 339
Акулік Алесь 292, 300
Аляксееў 336
Аляксюк Павал 12, 146–148, 170, 231, 235, 236, 243, 250, 253, 255–257, 259–261, 301, 328, 330, 340, 352
Аляхновіч (Олехнович) Павал 100, 128
Аляхновіч Францішак Карлаў 53, 54, 312, 317, 318, 342
Аляцкі Аркадзь 104
Андрусевіч Якуб 129
Андэрс 324
Аніська А. 345
Аніхойскі Алесь Юр'еў 48, 51, 299, 300, 313, 315, 344
Анташэўскі Апанас Хведараў 12, 49, 50, 314
Ануфрыёнак Вікенці Лук'янаў 108
Анцыповіч Анастас 9, 62, 99, 161, 162, 168–170, 176, 184, 186, 187, 196, 198, 207, 211, 215, 216, 228, 237, 238, 244, 258, 321, 324
Апанскі Іосіф Казіміраў 109, 335
Аробіна Нестар 133
Арцышэвіч Аркадзь 87, 99, 194, 246
Асіповіч (Осипович) Фелікс 128
Аскерка (Oskierko) 37, 306
Астроўскі Аляксей Мікалаевіч 289
Астроўскі Радаслаў Казіміраў 33, 156, 157, 268, 286, 294, 301, 346
Астрэйка Анатоль 344
Асьвяцімскі (Осветимский, Освятимский) Марк Аляксандраў 12, 23, 24, 28, 30, 33, 52, 157, 159, 178, 220, 229, 230, 234, 253, 266, 290, 294
Аўгустайціс 130, 152
Ахманаў (Ахманов) 140, 142

Бабарэка 161, 171
Бабарэка Адам Антонаў 344, 360
Бабарэка Адам Міхайлаў 31, 299, 344, 361
Бабарэка Пётра Якубаў 31, 299, 365
Бабарэкі 299, 300
Бабіцкі 191
Багдановіч Вячаслаў Васілёў 294
Багдановіч Канстанцін 127
Багдановіч Максім Адамаў 153, 248
Багдановіч Язэп 247
Багдашыч (Богдашіч) Пётр 141
Багушэвіч І. (Язэп) 84, 123, 129, 187, 251
Бадунова Палута Аляксандрава 265, 291, 294, 300, 353, 370
Бадуэн дэ Куртэнэ Іван Аляксандравіч 328
Бадылевіч Якуб (Якаў) 130
Болог Алесь 102
Бакеев (Бакеев) 140, 142
Бакіноўскі Антон 130
Бакіноўскі Базыль Восіпаў 50, 315
Балатэвіч Якуб 127
Балаховічы 163
Баліцкі Антон Васілёў 333
Бандарык 121
Бандарэнкі 65

Тлустым шрифтам выдзеленыя нумары старонак, на якіх зъмешчаны біографіі згаданых асобаў.

- Бань** Павал 169
Бань Сымон 100, 184
Баран (Баранаў, Baranow) Сяргей
 Язэпаў 67, 146, 325, 326, 331
Бараноўскі Адам 133
Бараноўскі Але́сь Васільеў (А. Б.) 31,
 300
Бараноўскі Андрэй Юльянаў 14, 18,
 24, 28, 30, 32, 33, 49, 51, 52, 54, 157,
 214, 289, 291, 292, 295, 298, 299
Бараноўскі К. 159
Бараноўскі Фёдар 128
Бараноўскі 34
Баркоўскі (Barkowski) 39, 308
Баршэўскі Аляксандар 104
Баршэўскі Волесь 104
Барысавец 62, 161, 215
Барысаў 261
Барысевіч Паўлюк 126
Басальга Іван 44, 122
Баткоў Сымон 133
Баўсліта (?) Пётра Марцінаў 109
Бачко (Бочко, Бочка) Антон 9, 168,
 178, 196, 197, 226, 228, 254, 317,
 327, 345
Бекіш Янка 353
Бельмач Янка 344
Берасьневіч Франц 130
Берлінаў Тамаш 127
Беряя Лаўрэнцій Паўлавіч 353
Більдзюковіч 194
Біруковіч Янка (Іван) 62, 63, 99, 161,
 163, 184, 203, 215, 237, 238, 247, 322
Біруля Уладзімер 297
Бірыч 104
Богдан Іван Мітрафанаў 102, 115
Борык Антон 62, 75, 99, 113, 162,
 194, 204, 216, 217, 240, 245, 254,
 321, 365, 369
Бранавіцкі Гіпаліт 84
Бранавіцкі А. 251
Бранавіцкі Павел 84, 85, 241
Бранявіцкі Міхась 103
Бранявіцкі 103, 187, 216, 259
Бранявіцкія 216
Бугарэвіч 121
Будавей 52
Будзько Матвей 128
Будзіч Аркадзь гл. Запруднік Янка
Булак-Балаховіч (Балаховіч) Стані-
 слаў Нікадзімаў 14–17, 68, 73, 75,
 88, 89, 90, 92, 94, 96, 103, 105–107,
 111, 112, 116–118, 140, 146–149, 153,
 154, 161, 165, 168, 171, 180, 199,
 209–211, 215, 220, 222, 226, 228–
 230, 234, 235–240, 242–244, 247,
 249–252, 254–255, 300, 301, 321,
 323–325, 327–330, 333, 339, 343–
 345, 347, 349–351, 364, 367
Булак-Балаховіч Юзаф (Язэп) 73, 90,
 168, 178, 220, 235, 249, 256–261, 246
Булат Сыцяпан Герасімаў 86, 313,
 332, 333
Булгак (Bulgak J.) 38, 302, 307
Бусел Сяргей Нічыпараў 18, 27, 117,
 157, 166, 168, 174, 178, 203, 229,
 230, 232, 238, 244, 292, 293, 327,
 330, 343, 345, 371, 372
Буткевіч 136
Бядзэрка (Бедерко) Іван 100
Бязручкін Канен (Конан) 104
Бялавы Сымон 104
Бялецкі Але́сь 331
- В. Я.** 54
Вайзер Майсей Абрамаў 109
Вайніловіч Эдвард Адамаў 183, 202,
 346, 352
Вайнштэйн А. 319
Вайцэховіч (Войцэховіч) Ігнат 127
Валейша Станіслаў 352
Валністы Мячыслаў 198
Валноў (Волнов) Гр. 269, 272
Валодзька (Валоцька) Піліп 62, 162,
 173, 321, 322
Валькоўскі 138
Вараў-ёў (Воробьев) 140
Варонка Язэп Якубаў 192, 349
Варэнай 328
Васілевіч 122
Васілевіч Касьма 131
Васілевіч Пётра 131
Васілевіч Сяргей 131

- Васілеўскі Даніла Мінаў 300
 Васілеўскі Леон 11
 Васільеў Ю. 90
 Васюк Гальяш 129
 Вашнеў 145
 Вегняроўскі (Wegnierowski) 39, 308
 Велімовіч Міхал 127
 Верабей Стэфан 344
 Верасткевіч Валеслаў 101
 Вернікоўскі Тодар 330
 Вечар Антон 100
 Вечар іван 100
 Вечар Стэфан (Сыцяпан) 100, 133
 Вітан–Дубейкаўскі гл. Дубейкаўскі
 Вітгенштэйны (Wittgensztejny) 34, 302
 Вітка (Вітко) М. 210
 Віткоўскі Пётра 128
 Вітэ Сяргей Юльевіч 233, 352
 Віцьбіч Юрка (Громіч Ю.) 198, 317, 345
 Владимиров гл. Уладзіміраў
 Войкаў П. 317
 Волат Антон 128
 Волат Анупрэй Ад. 126
 Волат Язэп 127
 Вольскі А. 325
 Вольскі 135
 Воранава Тацяна Рыгорава 8
 Брангель гл. Урангель
 Бробов гл. Уробаў
 Вышамірскі Лявон 128
 Вянцоў (Венцов) 140
 Вярбіцкі Гаўрыла 130
 Вяргейчык Васіль 130
 Вяршынін Мікола 146, 339
 Вясёлы Касцян (Аўдзей Вікенці Язэпаў) 53, 318
- Гадлеўскі Вінцэнт 41, 307, 310
 Гадыль Панцеляймон 100
 Гайдукевіч Платон 129
 Галубок (Голуб) Уладзіслаў Язэпаў 41–43, 54, 158, 310
 Галузза Максім 105
 Гапановіч, палк. 223
- Гапановіч, пар. 101, 198, 223
 Гарбаты Язэп (Іосіф) 128
 Гардзялкоўскі (Gordziałkowski)
 Альгерд 17, 67, 324, 326
 Гарун (Прушынскі) Алесь 121, 295, 337
 Гарэцкі Максім Іванаў 48, 218, 314, 336, 343
 Гаўрыловіч Ахрэм Львоў 101, 163, 176, 187, 193, 203, 207, 211, 212, 216, 218, 242, 263, 264, 335
 Гаўрыловіч Цімох 335
 Гіпіус Зінаіда 333
 Гірэль Макар 101
 Глінскі 193
 Глябенка (Глебенка) Станіслаў Адамавіч 109
 Гнароўскі Антон 194
 Гогенлоэ (Hohenlohe) 34, 302
 Гогенштайн Юзэфа 352
 Годвад 152
 Горбаль Уладзімер 104
 Горвіц–Самойлаў Уладзімер 328
 Грабоўскі (Grabowski) Баляслаў 34, 302, 303, 306
 Грабскі Станіслаў 253, 254, 353
 Грач гл. Ксяневіч
 Громіч Юрка гл. Віцьбіч Ю.
 Грыб Тамаш Тамашаў 146, 294, 340, 345, 351
 Грыбаў (Грибов) 140
 Грыгор'еў іван Ігнацьеў 108
 Грыкоўскі Алесь 330
 Грын'ко Рыгор (Грыгоры) 184
 Губчык 31
 Гузоўскі Міхась 268, 353
 Гузней Якуб Амельянгаў 18, 123, 126, 216, 263, 335
 Гурленя Сымон 132
 Гурскі 195
 Гурыновіч Давід 133
 Гуцька Уладзімер 345
 Гушча Тарас гл. Колас Якуб
 Давідовіч Страфан 129
 Дамановіч 121

- Дамарад Якуб (Якаў) 104**
Данілевіч Сыцяпан 128
Данілюк Тодар (Хведар) Васільеў 190, 194, 347, 374
Дашынскі 17
Дварэцкі Аляксей 130
Дзекуць–Малей Лукаш 312, 330, 331, 350
Дзехцяроў 194
Дзілендзік Мікалай 130
Дзмітровіч (Dzmitrowicz) 305
Дзялятнік (Делятнік) Іван 104
Дзямідаў (Демідов) Мікола Якубаў 192, 249, 349, 364
Дзянікін (Деникин) Антон Іванавіч 35, 39, 109, 210, 296, 301, 303, 308, 328, 333, 335, 336, 350
Дзянісаў Сыцяпан 127
Дзяргач (Дзеркач) гл. Адамовіч Вячка 62
Добржанскі Язэп 129
Докман 92
Домбскі Ян Тамаш 202, 237, 249, 351
Дотэль 81
Доўбар–Мусыніцкі Юзаф 302, 321, 336
Доўбік (Долбик) Міхайл 130
Драздовіч Язэп Нарцысаў 48, 312
Дробыш Іван 131
Дружынін 136
Дубановіч Эдвард 46, 310
Дубейкаўскі (Вітан–Дубейкаўскі, Dubiejkowski) Лявон Якубаў 14, 17, 67, 146, 147, 149, 197, 149, 220, 282, 324, 326, 331, 352, 369, 371
Дубіна Міна Васільеў 229, 238, 246, 249, 316
Дубіна Ўлас Васільеў 62, 117, 119, 157, 159, 161, 168, 171, 203, 215, 218, 224, 228, 229, 233, 237, 246, 249, 295, 316, 363
Дубіна 52, 155, 203
Дубовік Іван 128
Дубайкоўскі У. 119
Дунін–Марцінкевіч 365
Душэўскі (Дуж–Душэўскі) Кляўдуш Сыцяпанаў 132, 136, 149, 340
Дык–Дзеля 321
Дыла Язэп Лявонаў 357

Евстрат гл. Яўстрат
Езавітаў Кастусь Барысаў 150, 178, 192, 268, 341, 345, 346, 348
Ерошэня гл. Ярашэнія
Есеман Антон Л. 126
Ефімчук гл. Яфімчук

Ёфэ (Іофэ, Иоффе) Адольф Абрамавіч 91, 92, 164, 202, 249, 333

Жабінскі 95
Жаброўскі (Жебровский) Ю. 88–90
Жаўняровіч Емельян 130
Жаўрыд Павал Якубаў 28, 45–48, 51, 52, 62–64, 67, 73, 119, 154, 157, 160, 161, 179, 180, 184, 203, 206, 212, 214–217, 220, 222–224, 227, 231–234, 236–239, 241, 243, 247–252, 263, 265, 271, 295, 296, 298, 312, 322, 326, 327, 344, 357, 363, 372
Жук А. 296
Жук 114
Жылуновіч Зыміцер Хведараў 22, 289
Жытлоўскі Самуіл 146
Жышкевіч Канстантын 127
Жэлігоўскі (Жалігоўскі) Люцыян 15, 116, 323, 324, 329, 336

Забела Аляксандар 104
Заброцкі Хведар (Фёдар) 128
Заброцкі Ян А. 126
Завісьляк 193
Загароўскі Рыгор 100
Залескі (Zaleski) 40, 309
Залескі Янка (Язэп?) 84, 101, 120, 123, 125, 251
Замяцін Уладзімер 328
Заранчук (Зорончук) Макей 130
Запруднік Янка (Вільчыцкі С.М.) 285, 351, 354

- Засадзіч** (Засадич) Мітрафан 141
Засадзіч, сямейства 141
Захарка Васіль Іванаў 192, 349
Захарэвіч Міхаіл 100
Заштаўт Аляксандар 152, 342
Заяц Антон 130
Заяц Леанард Язэпаў 146, 330, 339
Заяц Палікар 130
Зенюкі 300
Зенюк 52
Зінковіч (Zinkowicz) 134, 338
Зіновіч Антон 132
Злобін Уладзімер 333
Злоцкі Рыгор 150, 152, 341
Зноска (Znosko) 37, 306
Зрэбны гл. Каўпак А.М.
Зямкевіч Рамуальд Аляксандраў 346
Зяневіч Іван 133
Зяневіч Макар 133
Зяневіч Павал 133
Зяньковіч (Зенковіч, Зянькавічанка) Люба Рыгорава 31, 156, 175, 250, 300, 344, 365
Зянюк (Зенюк) Пётра Антонаў 49–51, 156, 233, 298, 344, 366
Зянюк (Зенюк) Янка Мікалаеў 31, 44, 156, 310, 366
- Іваноўскі** Браніслаў 39, 306
Іваноўскі Вацлаў Леанардаў 289, 312, 314, 324
Іваноўскі 53
Івашкевіч 226
Івашкевіч,польск. ген. 192
Ігнатовіч Сымон 131
Ігнатовіч Съяцпан 131
Ігнатоўскі Ўсевалад Макараў 47, 64, 65, 289, 312, 313, 319, 333
Ігнацьеў Мікалай 128
Ільюкевіч Пётра 131
Іскра і. 90, 328
Істочнікава Алена 298
- К.** 225
Каберац Міхась 298, 343, 359, 373
Кабыльчыцкі Сымон 101
- Кабыгчікін** Аляксей 99, 184, 202, 205–207, 228, 238, 245, 247, 248, 334, 336, 357
Кавэрда Б. 317
Кагановіч 199
Казак Фран. А. 126
Казгорчы (?) Хведар (Федор) 99
Казека Сяргей 194, 349
Казлоўскі Станіслаў Рыгораў 109
Казлоўскі Ўладзіслаў 327
Казлоўскі 103
Казячы Рыгор Іgnataў 192, 349, 353
Каладзінскі Антось 127
Калацкая Матрэна 31
Каліноўскі 96
Калчак Аляксандар Васілевіч 319
Каляда Палікарп 198
Каляда (Коледа) Тодар 129
Камінінскі Хведар (Федор) 101
Канаплянікаў 38, 307
Канаплянік Язэп 129
Капец (Копец) Янка 84, 85, 194, 244, 251
Капцэвіч Рыгор 104
Капялюш (Капелюш) Вінцэнты 127
Карабач Аляксандар Язэпаў 218, 351
Караленка ўл. 289
Караневіч Майсей 128
Караневіч Хвядос (Феодосій) 99
Каржанеўскі Мікалай 130
Карказовіч І. (Korkzowicz) 38, 307
Каролік Тамаш 129
Карповіч Мікола 131
Карпус Зьбігнеў 9
Карусь Базыль гл. Русак В.М.
Карыневіч Аляксандар 133
Карэлька Іван 133
Кастэль (Костель) Васіль 141
Касцяровіч Мікола Іванаў 292
Касціевіч (Краўцоў) Макар Мацьвеев 61, 62, 194, 207, 246, 278, 313, 319, 320, 336, 363
Каўка Аляксей Канстанцінаў 329
Каўпак (Колпак) Алеś Mіхасёў (Зрэбны) 46, 49, 51, 156, 298, 311, 344, 360

- Каўпак Уладзімер 344
 Каўпак (Калпак) Янка Паўлаў 51, 117, 156, 215, 216, 218, 238, 244, 252, 315
 Каўпакі 300
 Каўпак (Калпак) 52, 62, 161
 Каўстовіч (Каустович) 100
 Кахановіч Аляксандар 100
 Кахановіч Міхась Сілуянаў 218, 252, 352
 Кахановіч Настась 84
 Кацярына II 33, 301, 302
 Керанскі Аляксандар Фёдаравіч 195
 Кернажыцкі Васіль 101
 Кернажынскі Мікалай 100
 Кернажыцкі Нікадым 84, 85, 187, 211
 Кецка (Кяцко, Кецко) Канстантын Зымітраў 44, 52, 159, 169, 170, 311
 Кіневіч Г. 302
 Кірко Юліян 130
 Кірыла Тураўскі 348
 Кісель Пётра 130
 Кіслюк Пётра 128
 Кітуновіч Нестар 131
 Клачкоў Аляксандар 130
 Клішэвіч Уладзімер 207, 351
 Клішэвіч 75
 Клюйка Дзяніс 344
 Клюка 204
 Клявіцкі 137
 Кнорын Вільгельм Георгіевіч 63, 64, 252, 318, 318, 322
 Кобельскі 52
 Колас Якуб (Тарас Гушча) 53, 121, 292, 318
 Коласаў Леў 332
 Корбут Сыцяпан В. 126
 Корбут 115
 Корзун Антон 133
 Корчык гл. Лагіновіч
 Коршак Ян Хведараў 126
 Коршун 198
 Коўган Даніла 129
 Коўган Агей 129
 Краўцоў гл. Касцьевіч
 Краўчук (Кравчук) 91
 Крацаўіцкі Хвядос (Феодосій) 100
 Крашынеўскі (Крашиневский) 89
 Крашэўскі Іван 132
 Крот Гарась Нестараў 126
 Кротаў (Кротов) 56, 57
 Крукоўскі Антось 129
 Крукоўскі Базыль 123, 133
 Крупскі (Krupski) 17, 67, 324, 326
 Крывадубскі Васіль 100
 Крывадубскі Міхась 100
 Крывадубскі 102
 Крываль Мікола 127
 Крыжаноўскі Канстантын 32, 230, 300
 Крыніцкі (Бампі) А. 319
 Крэйц (Крайц, Крейц) Аляксей 102, 104, 105
 Крэчэўская Ніна 370
 Крэчэўскі Пётра Антонаў 147, 192, 324, 340, 349, 370
 Ксяневіч Уладзімер Францаў (Грач) 197, 198, 350
 Кульчицкі Андрэй 103
 Куніцкі 241, 254
 Купала Янка 25, 121, 153, 182, 292, 300, 310
 Курбскі (Курбскі-Кузняцоў) Уладзімер 82, 330, 331
 Куровіч 32
 Курыловіч Адам 84, 85, 146–149, 170, 251, 254, 263, 339
 Курын 273
 Кур'яновіч (Кур'янович) Сямён 141
 Кутылоўскі-Сокал гл. Сокал-Кутылоўскі
 Кухарчык Сымон Пятроў 109
 Кухта М. 122
 Кучынскі М. 28
 Кушаль Францішак Вінцэнтаў 61, 62, 194, 319, 320, 345, 348
 Лабкоўскі Адам 129
 Лагіновіч Язэп Каэтанаў (Корчык Павал) 18, 127, 263, 337, 370, 371
 Лагун Аляксей 132
 Лагун Тамаш (Фама) 131

- Ламак Нікіфар** 132
Ластоўскі Вацлаў Юстынаў 116, 146, 147, 149, 178, 217, 232, 255–257, 265, 294, 324, 330, 332, **339–342**
Лаўрэнцьеў М. 349
Леановіч Кузьма 132
Леановіч Сыцяпан 132
Лебедзь (Лебедзеў) 186, 208, 243
Ленін Уладзімір Ільіч 13, 179
Лешчанка Адам 127
Лешчанка Адам Ф. 126
Лешчанка Аляксандар 127
Лешчанка Аляксандар Л. 126
Лешчанка Аляксандар Ф. 126
Лешчанка Мікалай Л. 126
Лешчанка Язэп Ф. 289, 292, 320
Лёсік Язэп Юр'еў 289, 293, 323
Лінднэр 61, 62
Ліс Арсень Сяргееў 331
Лістапад Ніна 366
Лістапад Юрка Іванаў 9, 22–24, 31, 62, 99, 117, 156, 157, 161, 178, 203, 206, 214, 237, 246, 249, **289**, 294, 323, 327, 345, 351, 352, 364, 366
Ліхадзіеўскі 208
Лопат 307
Лосік Павал 132
Лук’янчык Язэп Канстанцінаў 27, **294**
Лукашэвіч 194
Луцкевіч Антон Іванаў 153, 294, 315, 324, 342, **343**
Луцкевіч Іван Іванаў 342
Луцкевічы 351
Луцэвіч–Іваноўская Ядвіга Міхайлава **289**, 293
Людвіг Эрнст 298
Лявіцкі гл. Ядвігін III.
Лянько (Ленько) Раман 100
Ляхчынскі 209
Ляшчынскі (Лешчынскі) 52
Ляхар Віктар 371
Ляхоўскі Уладзімер 20

Маглыш Навум 216, 218
Мазаляка Уладзімер 344
Макаедаў Аляксей 100

Макараўва Алена 298
Макараў Адам (або Рыгор) 102
Макарэнія Павал Мікалаеў 104
Макшэцкі (Mokrzecki) Адам Вінцэнт 41, **308**, 310
Малецкі Юстын (Усцін) 103
Маліноўскі 62
Маліноўскі Пётра Л. 126
Мамонька Язэп Аляксееў 149, 294, **340**
Мамчыц Мікола Мікалаеў 48, 299, 313, 359
Мароз 197
Марук Янка Нічыпараў 299
Маршыхін 109
Масілевіч Лявонці 133
Маскалевіч Ян П. 126
Масьціцкі Баляслаў 34, 302, 303
Мацэлі (Мацэльлі, Мацэля, Мяцеля) Іван 9, 61, 62, 99, 117, 160, 161, 168, 171, 178, 180, 196, 211, 215, 216, 220–222, 227–230, 232–235, 237, 238, 243–245, 250, 253, 254, 259, **320**, 327, 364
Машчыцкі Іван 131
Мелхісэдэк (Паеўскі) Міхайл Львоўіч 297
Меражкоўскі Дзмітры 333
Мічулайціс 152
Мікульчык Аляксандар Андрэеў 313, 329
Мінькевіч Кліменці 128
Мірановіч Антон 99, 101, 103, 162–164, 169–171, 196, 198, 216, 230, 234, 244, 245, 248, 251, 254, 258
Мірончык І. С. 268
Мірончык Р. М. 268
Мірончык 163, 171, 248
Міткевіч Я. 337
Міхайлоўскі 62
Міхайлоўскі (Михайловский) Рыгор 141
Міхалевіч Уладзімер 218, 240, **352**
Міхасенка Трахім Я. 126
Мішын 136
Мулін 89
Мысылівец Сыцяпан 132
Мэцэндорф Эльжбета 352

- Мялешка Цярэнці** 128
Мясьнікоў (Мясьнікян) Аляксандар Фёдаравіч 348
Мяцько Міхась 104
Мышечак (Мышочак) Цімафей Аляксееў 62, 99, 117, 168, 203, 238, 246
- Навіцкі** Валяр'ян 297
Наліванчык 310
Насенка Аляксандар 129
Натусевіч Янка 330
Наўмовіч (Наумович) Парфён 141
Наўмовіч Уладзімер 130
Некраш Адольф 100
Несцярэнка Палікар 102
Новік Андрэй 132
Новік Купрэй 132
Новік Павал 132
Новік 194, 246
Нэканда-Трэпка, гл. Трэпка
Нэронскі Ану пры (сябра Беларускае Рады Случчыны) 62, 161, 196, 238
Няронскі (з м. Вызна) 235
Нябаба 279, 354
Нячай Уладзімер 128
- Олехновіч** гл. Аляхновіч Павал
Ольскі (Кулікоўскі) Ян Калікставіч 19, 140, 333, 338
- Паверзак** 185
Павук Б. 332
Падазынікаў Іван 102
Падгурскі Уладзімер 179
Пазыняк Янка 294
Панцеляйман гл. Ражноўскі Павал
Папсуеў 136
Пархамовіч Ян П. 126
Парэмбскі (Porębski) 17, 67, 226, 326
Пасюковіч Пятро Восіпаў 57, 316, 317
Паўлюкевіч Арсен 17, 52, 61–63, 73, 99, 146, 148, 160, 161, 167–167, 178, 180, 183, 195, 196, 198, 212, 215–217, 220, 221, 226–230, 232–239, 244, 245, 250, 253, 254, 271, 295, 316, 317, 322, 327, 329, 344, 370, 372
- Пацкевіч** Аляксандар 127
Пацкевіч Антось 127
Пашковіч Мікалай 18
Пенязь Андрэй 104
Пенязь Мікіта 104
Перамыкін Барыс 16, 153, 154, 240, 261, 228, 251, 343
Петрашкевіч Станіслаў Канстанцінаў 24, 30, 47, 48, 52, 157, 224, 228, 291, 294, 298, 312
Пешка І. 330
Пётр I 33, 301, 302
Пілецкі Рыгор (Грыгоры) 131
Пілсудскі Юзаф 10, 11, 15–17, 74, 90, 195, 221, 231, 256, 264, 294, 328, 331, 336
Пінко Пётра 104
Понтус Аляксандар 101
Понтус(ъ) Антон Я. 123, 126, 263
Понтус Антось 129
Понтус Міхаіл 129
Понтус Рыгор 100
Праатцаў 41
Пракаповіч Арцём 131
Пракаповіч Лаўрэнці 131
Пракаповіч 121
Пракапчук Альжбета гл. **Пракуле-вічава** Альжбета
Пракапчук Мікола 102
Пракулевічава (Пракапчук) Альжбета 31, 300, 373
Пракулевіч Уладзімер Міхайлаў 9, 18, 52, 62–64, 99, 117, 119, 153, 157, 161, 168, 178–180, 183, 184, 203, 214, 215, 217, 220–225, 228, 233, 237–239, 241, 244, 245, 248, 249, 251, 252, 255, 257, 263, 265, 270, 274, 293, 300, 316, 317, 322, 327, 329, 344, 370, 372
Прахарэвіч Андрэй Ан. 126
Прыз 273, 274
Пупкевіч І. А. 268
Прушынскі гл. Гарун Алесь
Прышчэпа Юрка 345
Пшанічны Янка Трафімаў 313
Пякарчык (Пекарчык) Максім 132
Пянёха (Пенёха) Кастусь 129

- Пярко (Перко) Сыцяпан** 133
Пятлюра Сымон Васільеў 153, 209, 240, 261, 343, 344
Пятровіч Аляксандар 102, 104
Пятроў (Петров) 91, 136
Пятручэні Ісідар 133

Рабцоў Ціт 104
Рабы 62, 63, 161, 238, 322
Радзівіл (Radziwiłł), кн. 36–40, 307–309
Радзівіл М. 352
Радзівілава Магдалена 352
Радзівілы (Radziwiłły) 34, 35, 302, 304
Радзюк Ю. 62, 64, 99, 117, 161, 203, 237, 241
Радчанка 194
Ражноўскі Павал (а. Панцялейман) 189, 347
Ражноўскі (Rożnowski) 67, 326
Разынін (Рязнин) С. 91
Рак–Міхайллоўскі Сымон Аляксандраў 22, 27, 72, 78, 245, 255, 256, 289, 290, 312, 323, 362
Ракі (братья) 246
Раковіч Т. 62, 161, 215, 228, 237
Ракуцька Янка Трахімаў 45, 46, 51, 52, 157, 214, 292, 293, 294, 298
Раманавы 34, 35, 302, 304
Рамашоў А. С. 341
Раменскі Філарэт (а. Філарэт) 297
Рачкевіч Уладзіслаў 221, 352
Ржэчышкі (Ржечицкій) 93
Рогаль Хведар (Федор) 100
Рогач Сяргей Лазараў 123, 127, 263
Родзевіч Леапольд 218, 370
Родзька В. Ф. 268
Рудзік 99, 187, 334
Рудзька (Рудзько) 194
Русак Васіль Максімаў 18, 28–30, 42, 62–64, 66, 117, 120, 121, 157, 160, 161, 167, 168, 173–175, 178, 179, 184, 193, 203, 206, 215, 217, 220, 221, 223, 229, 230, 233, 237, 238, 241, 244, 247, 263, 266–272, 283, 295, 322, 323, 327, 339, 343, 345, 353, 361, 373

Рыдлеўскі Лявон 199, 201, 298, 343, 350, 363, 374
Рынейскі Антось 129
Рэвуноў (Реунов) Міканор (Никонор) 100
Рэзмэр Вальдэмар 9
Рэут Яўген 103, 244, 245, 254, 258, 335

Саваневіч Аляксандар 123
Саванкевіч Аляксандар 128
Савінкаў Барыс Віктаравіч 15, 16, 90, 111, 140, 146, 147, 180, 235, 236, 237, 243, 255, 256, 321, 324, 325, 333, 339, 345
Савіцкі Валяр'ян 128
Сакалоўскі Станіслаў 130
Салавей Язэп 352
Самойла Ўладзімер Іванаў 294
Самойлік 120, 124
Самусевіч Андрэй 132
Самусевіч Антон 73, 94, 101, 103, 106, 118, 163, 168, 184, 187, 197, 211, 212, 215, 226, 230, 235, 238, 240, 328
Самусевіч Ільля Іванаў 132
Самусевіч Ільля Сымонаў 132
Самусевіч Пётра 131
Санковіч 52
Санько Мітрафан 128
Сапега Станіслаў 321
Сарока 103, 198
Сасіноўскі Базыль 129
Сасіноўскі Мікола 129
Сасіноўскі Павал 129
Сасноўскі Юзік 49, 50, 246
Сасноўскі Юльян 62–64, 99, 161, 184, 187, 203, 207, 215, 237, 238, 241, 243, 245, 247, 321, 322, 357
Семяновіч Л. 122
Семянюк (Сяменік) Лукаш 176, 186, 193, 194, 203, 207, 211, 246, 328, 347, 367
Сеньковіч І. 256
Сенюк 57, 170
Серада Янка Мікітаў 182, 323, 346
Сеўрук Рыгор (Грыгоры) 101

- Сідаровіч Марыя 284
 Сіневіч 57
 Сіповіч Чэслаў 351
 Скарына Францішак 296
Скірмунт (Skirmunt) Раман Аляксандраў 67, 324, 326, 346
 Скульскі Леапольд 46, 311
 Скуцэня (Скупченя) 132
 Славашэвіч Максім 133
 Славінскі Стэфан 130
 Смілга І. 319
Смоліч (Smolicz) Аркадзь Антонаў 33, 67, 149, 218, 220, 289, 300, 312, 326
Смоліч Якуб (Якаў) 100
Смольскі Мікалай 36, 219, 225, 228, 229, 316
Сокал-Кутылоўскі (Кутылоўскі-Сокал) Антон Андрэй 10, 18, 52, 99, 117, 124, 125, 162, 171, 176, 180, 181, 186, 188, 189, 194, 196, 198, 203, 207, 244, 263, 273–276, 285–287, 333, 334, 345, 346, 350, 358, 373
Стаганавічанка Людміла 156, 344, 345
Стаганавічанка (Лістапад) Марыя 344, 345, 366
Стадзевіч 152
Стальшнін Пётр Аркадзьевіч 223, 352
Станкевіч Адам Вінцэнтаў 174, 175, 342
Станкевіч Янка Вінцэнтаў 46, 49, 53, 159, 219, 312, 353, 361
Статкевіч Пётра Ф. 126
Статкевіч 104
Сташэўскі Аляксандар 102
Сташэўскі Антось 129
Сток 19
Стружынскі Янка 127
Стужынская Ніна Іванава 63, 67, 282, 350
Супрыяновіч Зыміцер (Дмітры) 128
Сутрыс Павал 298
Сухар Васіль 101
Сухараў 269
Сухоцкі 124
Сучкоў Павал 131
Сучкоў Ціхан 131
Сучкоў Цярэнці 131
Сушынскі Ян 33
Сысоеў 171
Сывірыд 346
Сълябіцэвіч Цімафей 131
Съцяпан 195
Съцяпурка Пётра 133
Сямашка Я. 251
Сямашка 121, 263
Сяменік гл. Семянюк
Сянькевіч (Сенькевіч) 117, 361
Сярога 121
Сяўрук Васіль Паўлаў 126
Танхілевіч 57
Таран Зыміцер (Дмітры) 104
Таран Кірэй 128
Таранаў Навум 128
Тарасевіч Антось 127
Тарасевіч Казімір 127
Тарасевіч Людвіг 127
Тарашкевіч Браніслаў Адамаў 53, 189, 220, 312, 314, 317
Травін Міхась 298
Трафімаў (Трахімаў) Яўсей Рыгораў 18, 28, 30, 230, 265, 297
Трафімовіч Мікіта 131
Трафімовіч Съцяпан 131
Трухан 52
Трэпка (Нэканда-Трэпка) Антон Станіславаў 67, 220, 289, 294, 324, 326
Тупік Васіль 131
Тупік Іван 131
Турко 177
Турук Фёдар Фёдараў 329
Тышкевіч Васіль 359
Тэраўскі Ўладзімер Васільеў 47, 158, 278, 279, 281, 294, 312, 313, 320, 329
Тэрэшчанка гл. Цярэшчанка
Тябус, гл. Цябус
Убарэвіч Еранім Пятровіч 140, 338
Узвараў Яўхім 102

- Уладзіміраў (Владимиров) Мікалай**
Васільевіч 57, 140, 142, 318
- Уладзімер**, япіскап Гарадзенскі 343
- Уласаў Аляксандар** Мікітаў 323
Уласевіч 41, 310
- Улашчык** Мікола Мікалаеў 299, 315
- Умястоўскі** Францішак 312, 319
- Урангель** (Врангель) Пётр Мікалаевіч 11, 75, 238, 239, 256, 261, 328
- Урбановіч** Янка 62, 233, 238
- Уробаў (Вробов)** 92
- Фадзеёў (Фадеев)** Рыгор 92, 93
- Фарботка** Язэп 281
- Федаровіч** Алесь Р. 126
- Федаровіч** Аляксандар 132
- Федаровіч** Паўлюк 126
- Федарук** Уладзімер 331
- Федасеня** (Хведашчэння) 220, 240
- Фёдараў (Хведараў)** Пётра 157, 159, 310
- Фёдараў** 52
- Філіповіч** Раман 128
- Філіповіч (Филиппович)** 57
- Філосафаў** Дзымітры 333
- Франка** 325
- Фрыдман** 195
- Фурсевіч** Васіль 130
- Фядзюшын** Максім 100
- Хадарэвіч** Іван 133
- Харытончык** Юрка 208, 212, 351, 374
- Харытончык** Савось 351
- Хашманаў (Хашмонов)** 90
- Хвядзюшын** 119
- Хмяльніцкі** Багдан 354
- Ходзін** Максім 128
- Холад** 55
- Хомчык** 192
- Хоцька (Хоцько)** Аляксандар Дамянікаў 127
- Хоцька (Хоцько)** Дамянік 127
- Хоцька (Хоцько)** Казімір 127
- Хоцька (Хоцько)** Сыцяпан 127
- Хоцька (Хоцько)** Фэлікс 127
- Хоцька (Хоцько)** Язэп Іпалітаў 127
- Хоцька (Хоцько)** Язэп Казіміраў 127
- Цанава** Лаўрэнці Фаміч 266, 353
- Цімошак** Павал 209
- Ціткевіч** Мікодым 129
- Цішкевіч** Навум 133
- Цішкевіч** Павал 130
- Цыгельман** 289
- Цывікевіч** Аляксандар Іванаў 146, 148, 317, 335, 340
- Цэгейкі** 104
- Цэгэйка** Якуб 104
- Цэтлін** 16
- Цююньнік** Юры 261, 353
- Цябус (Тябус)** Фёдар Максімавіч 141
- Цярэшкка** Рыгор (Грыгоры) 130
- Цярэшчанка** (Тэрэшчанка, Тэрэшчанка, Tereszczenko) Кузьма Юр'еў 16, 50, 52, 67, 148, 180, 192, 220, 222, 295, 314, 321–323, 326, 348, 362
- Цярохін** Уладзімір 373
- Цяцерскі** 28
- Чайка (Чайко)** Павал Пятроў 98–100, 162, 163, 169, 170, 185, 203, 207, 211, 216, 222, 238, 243, 244, 245, 263, 274, 311, 327, 333
- Чапскі** Георгі (Ежы) Эмэрыкаў 221, 352
- Чапскі** Эмэрык 352
- Чарапук** Янка 147, 340, 349
- Чарвякоў** Алесь Рыгораў 319
- Чарнамордзік** Яўген 135, 136, 138
- Чарнецкі** Мікола 294, 345
- Чарніцкі** Сымон 100
- Чарноцкі** 248
- Чарнякоўскі** Вячаслаў Іванаў 47, 313
- Чаховіч** Б. К. 268
- Чукоўскі** Карней 342
- Чыж** Антон 132
- Чыж** Зыміцер (Дмітры) 132
- Чыж** Трахім 132
- Чыж** 52
- Чычыкайлаў** Іван 130
- Чыгчэрый** Георгі Васільеў 92, 212, 333

- Шабад Цэмах** 152, 342
Шакун 137
Шалешка Ўладзімер 327
Шамяціла Мікалай Іванаў (а. Мікалай) 13, 32, 53, 297, 358
Шахновіч Яўхім 128
Шварц 88, 95
Шкляненак Мікалай 346
Шорак Павал 133
Шот Якуб (Якаў) 133
Шпак Сяргей 284
Шпакоўскі Ігнат Я. 126
Штэрнаў Мікалай 298
Шуба Мікола 130
Шуль 103
Шумін Пракоп 129
Шурпа (Шурпо) Янка Сымонаў 120, 124, 264, 337
Шчарбакоў 191
Шчарбінскі Пётра В. 126
Шчэсынік 124
Шыбаловіч Арцём 131
Шыдлоўскі Аляксандар 198
Шыла Мікола 18, 51, 316
Шыманскі Майсей Палікараў 313
Шыловіч Д. 122
Шыловіч Якім 127
Шылоўскі (Шиловский) 92
Шырын Сяргей 132
Шышкоўскі Алесь 132
Шыян (Шиян) Лайрэнці 141
Шэўка (Шевко) Пётра Марцінаў 109
- Эстрын** 88, 93
- Юдзеніч** Мікалай Мікалаевіч 15, 109, 255, 325, 333, 335
Юржыц Іван 132
- Юхнін** С. 356–358
Юшкевіч Міхаіл Вікенцьевіч 57, 58, 318
- Яблонскі (Яблонский)** Чэслаў Канстанцін 109
Ядвігін Ш. (Лявіцкі) 256
Язьвінскі (Jaźwiński) Адольф 39, 308
Яковіч Цярэнці 100
Якабіні (Якубеня) Э. 319
Якубецкая Ніна 369
Якубецкі Андрэй Паўлаў 18, 61, 67, 79, 80, 99, 113, 154, 162, 170, 180, 189, 193, 194, 204, 216, 217, 222, 231, 244, 245, 248–251, 260, 319, 326, 344, 352, 369
Якубоўскі, падпалк. 194
Якубоўскі, палк. 194
Якубоўскі 319
Яніслаўскі 294, 295
Яновіч П. 251
Янкоўскі 194
Янушкевіч Нічыпар 198
Янушэвіч Мікалай 102
Янушэнка Тодар 99, 163, 187, 254, 334
Янчук Аляксандра Іванава 292
Ярац Марыя Пятрова 30, 298, 361
Ярашэння (Ерошена) Матвей 132
Ярданскі (Йорданский) Мікалай 91, 93, 333
Ярмаліцкі Юстын М. 126
Ярэміч Фабіян Мацвеев 152, 342
Ясінскі 224, 226, 230, 238
Яўстрат (Евстрат) Рыгор 102
Яфімчук (Ефимчук) Васіль 92, 93
Яцэвіч Алесь (Змагар) 297, 374

ГЕАГРАФІЧНЫ ПАКАЗАЛЬНІК

- Аброва** 297
Азія 321
Аксаміты 209
Алітус (Аліта) 192, 348
Альгомель (Ольгомель) 111
Амговічы (Omchowicze, Омговичи) 35, 104, 141, 304
Ангельшчына (Англія) 150, 328, 351
Андрусаўшчына 39, 308
Андумышы 110
Арол 141
Архангельск 283, 319
Асіпавічы 186
Аршаншчына 300
Астроўчыцы (Островчицы) 110, 309
Аўгенбург 351
Аўгустоў 302, 341
Аўстрывія 74, 331
Ашмянскі пав. 316, 323, 336
Ашмяншчына 150, 329
- Бабаевічы** 211
Бабоўня 37, 308
Бабруйск 110, 309, 336
Бабруйская акр. 293
Бабруйская вобл. 269
Бабруйскі пав. 53, 71, 72, 102–105, 114, 290, 293, 313, 329
Бабруйшчына 199
Балтыя 315, 340
Баравікі 110
Баранавіцкая вобл. 276
Баранавіцкі пав. 53, 296, 334
Баранавічы 17, 36, 68, 72, 73, 81, 87, 90, 164, 165, 222, 223, 246, 250, 258, 259, 276, 305, 322, 323, 326, 327, 330, 334
Баркаўцы 43
Барысаў 336, 347
Барысаўскі пав. 71, 290, 310, 317, 347
Барысаўшчына 347
Белавеская пушча 209, 235
Беламорскі канал 187
- Беларусь** (Белоруссия, Белая Русь, Białoruś) 8–12, 14, 15, 17–19, 22, 23, 43–46, 53, 58, 59, 65–68, 70, 76, 78–80, 82, 83, 89, 109, 115, 116, 122, 124, 134, 135, 139, 143, 147, 148, 150–153, 156, 166, 173, 176, 179–183, 185–188, 190–193, 200, 202, 203, 205, 208, 219, 221, 235, 237, 245, 251, 252, 255, 256, 261, 263, 268, 273, 274, 276, 280, 285, 286, 289, 296, 297, 301, 321, 323–326, 333, 335–337, 339, 342, 344, 346–348, 350
- Беларуская Народная Рэспубліка** (БНР) 9, 12, 15, 17, 46, 63, 66, 67, 72–79, 83, 84, 86, 87, 118, 122, 160, 162, 175, 200, 201, 205, 206, 210, 221, 234, 236, 237, 239, 241–244, 250, 252, 254, 255, 257–260, 265, 272, 326, 340, 344, 352, 342, 345, 347
- Беларуская рэспубліка** 112, 313
Беласток 122, 123, 165, 177, 178, 183, 184, 186, 192, 251, 264, 276, 325, 331, 349
Беразынкі 110
Берасьце (Брест) 15, 57, 68, 327, 334
Бігосава 341
Блячын 211
Бондары 88
Бор 297
Боркі 31, 114
Бортніцкая вол. 313
Бранавічы 43
Бранчыцы 43
Бруклін 348
Брусэль 328
БССР (ССРБ, Савецкая Беларусь, Советская Белоруссия) 65, 105, 109, 116, 140–142, 151, 217, 218, 252, 265, 269, 289, 290, 293, 299, 301, 314, 315–317, 322, 325, 336, 339–341, 343, 348, 349, 352, 353
Буг, р. 89, 186, 210
Букча 110
Буслаўка 43

- Бучачін(а) (Байчачін?) 87, 102
 Быдгош 322
 Быстрыца 75, 176, 186, 318
 Быстрыцкая вол. 184, 293
 Бэрлін 184, 190, 195, 268, 281, 285, 286, 321, 341
 Бялевічы (Белевичи) 94
 Бярэзіна (Беразіна), р. 68, 202, 210, 326
 Брэст гл. Берасьце
- Валаты 29, 31
 Валынь 353
 Ванелевічы 110
 Варкавічы 31, 43, 218, 289
 Варонеж 353
 Варшава (Аршава) 15, 16, 73, 113, 148, 160, 168, 175, 195, 202, 215, 220, 222, 223, 225, 226, 231, 248, 315–317, 319, 322, 324, 325, 328, 330–333, 340, 349, 352
 Васільчыцы 9, 75, 85, 176, 211
 Васілішкі 176
 Ваўкаўыск 191, 192, 223, 348
 Ваўкаўыскі пав. 192, 315, 349, 351
 Ваўкаўышчына 192
 Вераб'ёва 134, 211, 212, 338
 Верабеічы 75
 Верабейчыцы 176
 Верасьніцы 111
 Веска 110
 Ветчыцы 81
 Вехотніца 351
 Вілейшчына (Вілейшчына) 122
 Віленская губ. 272
 Віленскі край 315
 Віленскі пав. 323, 336
 Віленішчына 13, 15, 18, 150, 182, 272, 289, 296, 301, 312, 319, 342, 343, 349, 350
 Вільня 149, 150, 152, 156, 160, 165, 178, 181, 189, 198, 212, 217, 218, 223, 225, 231, 239, 248, 251, 252, 254, 259, 265, 267, 272, 291, 293, 294, 300, 301, 310, 317–321, 324, 329, 330, 334, 336, 337, 341, 343, 345, 346, 349–354, 369
 Вісак (Вясея) 102
 Вісла, р. 209
 Віцебск 295, 315, 335
 Віцебская губ. 247, 339
 Віцебшчына (Вітэбшчына) 150, 157, 205
 Віцькі 325
 Ворша (Орша) 295, 300
 Востраў (Остров) 29, 31, 110, 276
 Выгада 102
 Вызна (Чырвоная Слабада) 10, 84, 87, 93–95, 102, 110, 111, 114, 163, 164, 171, 176, 186, 204, 207, 211, 216, 235, 272, 317–321
 Вызынянская вол. 102, 115, 184, 185, 298, 311, 333
 Вызынянская гм. 115
 Высоцк 110
 Вюртэмбэрг 348
 Вялікае княства Літоўскае 342, 346
 Вялікая Бераставіца 192
 Вялікая Болвань 193
 Вялікабрытанія гл. Ангельшчына
 Вялікі Блячын 211
 Вялікі Рожан 86, 102, 241
 Вялікія Астроўчыцы 40, 308
 Вялікія Машыцы 291
 Вялікія Страхіні (Б. Стряхін) 86, 102
 Вялічкавічы 40, 309
 Вясея 31, 102
 Вясея, р. 195, 202
 Вятка 314
- Гавязыненская гм. 36, 303
 Гайна 86
 Галіччына (Усходняя Галіччына) 301, 302, 312
 Галле 273
 Галяндыя 304
 Ганцавіцкая акр. (вобл.) 273
 Ганцавічы 95, 180, 197, 211, 285, 286, 334, 373
 Гарадзенская губ. 318
 Гарадзенскі пав. 319, 325, 327
 Гарадзеншчына 13, 17, 18, 35, 204,

- 207, 293, 301, 304, 312, 315, 319, 320,
325, 329, 330, 337, 342, 349, 350
- Гарадзэя** 110, 276
- Гарбуноўшчына** 211
- Гарнастаева** 209
- Гатчына** 191
- Гаўрыльчыцы** 113, 330
- Гданьск** 330
- Г. Двор** 102
- Германія** гл. **Нямеччына**
- Гішпанія** 325
- Глоўсевічы** 348
- Глуск** 110
- Гнойны Рак** 316
- Гольчыцы** 335
- Гомель** 339
- Гомельская губ.** 111, 339
- Гомельскі пав.** 298
- Гомельшчына** 205
- Горадня** (Гародня, Гродна) 61, 76,
84, 103, 182, 183, 192, 193, 204, 207,
242, 290, 321, 325, 329–331, 336,
337, 341, 349
- Горацкая** (Горковская) вол. 102–105
- Горкі** 102–105, 110
- Горкі** (Магілёўскія) 346
- Горніцкая** вол. 325
- Грозаў** (Грозава, Грозово) 41, 176,
204, 208, 210, 211, 284, 299
- Грозаўская** вол. 184, 208, 209, 228
- Грузія** 353
- Грыцэвічы** 31, 94, 95, 104, 105, 119,
164, 197, 203, 216, 247, 248
- Грыцэвіцкая** вол. 104, 313
- Грэская** вол. 184, 210, 299, 335
- Грэская** пушча 212
- Гулевічы** 91, 93, 171
- Гута** 353
- Давыд-Гарадок** 110, 209
- Дальлаг** 325
- Даменікова** 102
- Данцыг** (Гданьск) 272, 370
- Дарагуск** 120–122, 124, 125, 186,
188, 251, 264, 276, 337, 351
- Даросіна** 141
- Дзітрыкі** 308
- Дзвіна** (Зах. Дзвіна), р. 109, 320,
349
- Дзвінск** 180, 320, 349, 369
- Дзюдзева** (Маяк) 314, 335
- Дзяніскавічы** 110, 307
- Дзярэчын** 348
- Дняпро** (Днепр), р. 89, 105
- Доктаравічы** 103
- Домбрава** 88
- Доўгае** 137
- Дошнава** (Дошново) 75, 110, 176, 186
- Драздова** 110
- Дукора** 301
- Дунайчыцы** 211
- Еўлічы** 114
- Ёдчыцы** (Іодчицы) 81, 91, 120, 193,
248
- Жлобін** 110
- Жураўка** 102
- Жываглодавічы** 43, 110, 225, 293
- Жыдамлянская** гм. 337
- Жыцінская** (Жырынская?) вол. 114
- Жыткавічы** 110
- Жыліхава** (Желихов) 91
- Заастравечча** 164, 197, 216, 249, 250
- Заградзье** 29, 31
- Задвор’е** 102
- Зажэвічы** 114
- Залюцічы** 110
- Заляддзе** 110
- Замагільле** 110, 311
- Замір’е** 54
- Замосьце** 37, 305
- Замосьцішча** 314
- Запольле** 101
- Зарудня** 106
- Зарэчча** 297
- Заўшыцы** 337
- Заходняя Беларусь** 212, 259, 265,
290, 296, 301, 316, 319–321, 325,
329, 330, 334, 335, 337–339, 341–
343, 348, 353

- Зачысцкая (Зачысьценская) вол.** 65, 347
ЗША 336, 344, 345
- Іванава** 315
Іванаўская вобл. 315
Івашты 191
Ігumenскі пав. 163, 311, 313, 352
Ігуменшчына 352
Ільешты 191
Іркуцк 314
Ісерна (ісерно) 29, 31, 32, 218, 314
- Кажушкі** (Кажухоўцы) 85, 110, 169, 211
Калінінская акр. 299, 314, 315
Каліта 104
Каліш 111
Калыма 187
Камароўская вол. 92
Камлеўшчына 102
Кан 334
Канада 348
Канстантынопаль (Стамбул) 325
Канстанца 344
Кандратавічы 202
Капаткевічы 110
Капацэвічы 110
Капыль (Копыль) 37, 75, 78, 87, 110, 111, 162, 176, 186, 193, 211, 212, 306, 321
Капыльская вол. 184
Капыльскі р-н 312
Капыльшчына 337
Караганда 187
Карцэвічы 211
Кастрама 347
Касынічы 103
Квяцяны 212
Кіеў 268
Клецак (Клецк) 110, 119, 171, 186, 193, 197, 198, 211, 258, 280, 320
Клімавіцкі павет 297
Княж-Пагост 297
Койданава 81, 173, 315, 345
Колкі 86, 197
- Комі** 297, 338
Комлеўшчына 102
Копысь 110
Коўна (Kaўnas, Kaunas) 115, 172, 175, 192, 252, 257, 294, 296, 300, 317, 321, 322, 335, 336, 340, 341, 351, 353
Кракаў 337, 353
Краснаўка 317
Красная Воля 110
Красная Горка 333
Крывасёлкі 87
Крывічы 43
Крым 328
Крэхаўцы 301
Кукавічы 294
Кулакі 91
Кунцаўшчына 291
Курапаты 292
Кутаіская губ. 353
Куфштэйн 334
Кухты 32
Кухцічы 211
Кучынка гл. Слабада-Кучынка
- Лагойск** 86
Лактышы 110
Лань, р. 10, 87–89, 96, 104, 106, 110, 177, 186, 193, 199, 200, 202, 204, 210
Лапухі 60
Латвія 15, 75, 321, 339, 341, 349, 350
Лахва 96, 110
Ленінград гл. Санкт-Пецярбург
Ленін (Ленино) 35, 38, 100, 110, 304, 307
Леткаўшчына 208
Лёндан 351
Ліда 72, 81, 308
Лідзкі пав. 316, 323
Лідчына 308
Ліпнікі 28, 300
Лісічанская вол. 347
Літбел 320, 335
Літва (Літоўская рэспубліка, Lietuva) 11, 68, 70, 75, 78, 171, 193, 217, 265, 294, 301, 316, 317, 320–323, 332, 336, 339–342, 348, 349, 351

- Лодзь 61, 180, 193, 216, 217, 223, 246, 293, 319, 320, 322, 336, 339, 348, 349
- Ломжа**, р. 111
- Лубенец 87, 102
- Лунінец 163, 211, 212, 249, 302
- Лунінецкі пав. 330
- Лучнікі 43, 356
- Любань 88
- Лютовічы 75, 88, 176, 185, 186, 333
- Лядна 40, 110, 211, 309
- Лянгвальд 351
- Ляхавіцкі р-н 276
- Ляхавічы 186, 197, 264, 276
- Магілёў 91–93, 109, 319, 352
- Магілёўская губ. 247, 298, 350
- Магілёўшчына 205
- Магільнае 212
- Мажайск 268
- Мазыр 16, 147, 198, 330, 336
- Мазырскі пав. 52, 112
- Макраны 170
- Макродзь (Мокроць) 96
- Маладэчна 68, 326
- Малая Млынка 211, 320
- Малінова 102, 104
- Малы Блячын 211
- Малы Рожан 248
- Малыя Астроўчыцы 40, 308
- Мароз (?) 38, 307
- Масква 150, 186, 252, 259, 291, 294, 302, 303, 317, 335, 337, 341, 342, 345, 347, 353
- Маскоўшчына 45
- Мацкевічы 75, 176
- Машыцы 300
- Маяк гл. Дзюдзева
- Мелкавічы (Мільковічы) 81, 329
- Мелкаўская (Мількаўская) гм. 35, 304
- Менск (Мінск) 15, 24, 28, 33, 36, 41, 50, 54, 68, 86, 108, 110, 138, 139, 156–159, 166, 175, 178, 180, 182, 183, 191, 207, 230, 253, 254, 258, 268, 274, 278, 286, 289, 291–293, 295, 300, 301, 305, 311–313, 315–317, 319, 320, 323, 324, 327, 329, 330, 334–338, 340, 341, 343, 345–349, 352, 362
- Менская** акр. 68, 86, 326
- Менская губ. 27, 85, 99, 111, 211, 213, 227, 236, 247, 320, 326, 327, 338
- Менскі** пав. 71, 347, 352
- Меншчына** 10, 38, 70–72, 81, 134, 227, 289, 307, 338, 347
- Мерач 193
- Мікашэвічы 96
- Мільковічы гл. Мелкавічы
- Морач 38, 39, 87, 102, 164, 186, 249, 308
- Морач, р. 106, 276
- Мсціжская вол. 65
- Мюнхен 206
- Мядзведзічы 186
- Наваградак (Навагрудак) 189
- Наваградскае ваяводства 316
- Навадворцы 90
- Навасёлкі 87, 104
- Новыя Макраны 91, 163
- Ноўгарад 141
- Нью-Брансўік 348
- Нью-Ёрк 189, 348, 351
- Нямеччына** (Германія) 22, 273, 316, 321, 328, 334, 339, 347–349, 351
- Нясьвіскі пав. 108, 119
- Нясьвіж 39, 41, 54, 68, 88, 89, 109, 110, 119, 198, 211, 212, 252, 258, 259, 307, 308, 310, 317, 319, 327
- Няцеча, р. 173
- Няжыраўка 141
- Ольгавічы, гл. Амговічы
- Омск 301
- Орша гл. Ворша
- Оса 301
- Остраў гл. Востраў
- Паварчыцы 31, 110
- Пагоская вол. 29, 31
- Пагост 111, 218
- Падзер 102
- Падмосьце (Подмостье) 92

- Пазнанскае ваяводства** 305
Палесьсе (Палесь) 38, 164, 198, 207, 209, 249, 251, 256, 307, 325, 350, 354
Палтава 296
Папоўцы 209
Парыж 61, 351, 374
Парэчча 325
Паўночна–Захадні край (Северо–Западный край) 181, 190
Паўстынь 29, 31
Пахабаўшчына 211
Пацейкаўская гм. 39, 307
Пацейкі 304
Пеняшыны 105
Перавалокі 115
Пермская вобл. 301
Петраград гл. **Санкт–Пецярбург**
Петрыкаў 103, 110
Пецярбург гл. **Санкт–Пецярбург**
Піліпавічы (Филипповичи) 87, 88, 193
Пінск 280
Пінская вобл. 276
Пінскі пав. 168, 297
Піншчына 71, 320, 325
Покрашава 211
Полацкая акр. 314
Польшча (Polska, Рэч Паспалітая) 9, 34, 39, 44, 45, 63, 65, 67, 68, 70, 74, 75, 78, 94, 95, 104, 105, 109, 113, 117, 148, 149, 152, 187, 193–195, 200, 202, 205, 207, 212, 216, 217, 220, 221, 223–231, 233, 234, 236, 237, 239–241, 245–249, 252–255, 259–263, 265, 272, 276, 301–305, 308, 311, 312, 316, 319, 320, 323–330, 335, 336, 339, 340, 343, 346, 347, 351–353
Прага (Прага–Чэская) 17, 146, 150, 152, 178, 207, 230, 257, 266, 268–270, 294, 296, 300, 317, 339–341, 343, 350, 353, 368, 370, 373
Пранавічы 196
Прахады 210
Прусевіцкая вол. 65
Прусы 197
Прылукі 352
Прыпяць, р. 110, 111, 199, 200
Пскоў 141
Пузай 346
Пукаўская вол. 31, 43, 60, 311
Пціч (Ptycz), р. 67, 68, 210, 326
Пясоначнае (Пясечна) 106, 110, 212
РСФСР (Савецкая Расея) 9, 11, 15, 93, 104, 112, 113, 140, 175, 193, 266, 311, 320, 328, 333, 335, 339, 340
Рагачоў 336
Раздзельчая ст. 122, 123
Раманава 37, 38, 41, 54, 93, 101, 204, 211, 306, 307, 310
Раманаўская вол. 184, 195
Рамашы 106
Расея (Расія, Расейская імперыя, Маскоўшчына) 19, 22, 94, 109, 152, 190, 303, 311, 319, 325, 328, 331
Рачковічы 102, 115
Ржэва 290
Рожан 102
Роская вол. 351
Рослаўль 147, 291
Рослаўскі пав. 312
Рось 349
Руда Яварская 353
Румынія 191
Русакі 31, 310
Рыга 61, 91, 96, 113, 161, 164, 186, 193, 202, 210, 320, 333, 340, 341, 349
Рым, засыценак 212
Рэйн–Вэстфалія 117
Рэчыцкі пав. 112
Савецкі Саюз (СССР) 268, 292–294, 296, 299, 325, 333, 335, 337, 339, 353
Савічы 211, 346
Саволеўка 337
Садавічы 186
Сакольскі пав. 320, 321
Салаўкі 187
Самара 319
Санкт–Пецярбург (Пецярбург, Петраград, Ленінград) 268, 313, 329, 335, 350, 351
Сарапул 297
Саратаў 299, 339

- Северо-Западный край** гл. Паўночна-Заходні край
Сейлавічы 110
Семежава (Семяжова) 9, 10, 66, 78, 79, 81, 84–87, 89, 91, 92, 94, 95, 101, 106, 110, 111, 120, 161, 163, 164, 169, 171, 179, 180, 186, 193, 196, 197, 199, 203, 204, 207, 210, 211, 216, 222, 223, 238, 241, 242, 245–249, 263, 293, 320, 322
Сепарі (Сярагі) 43, 104, 356
Серая Града (Серая Греда) 104
Сібір 136, 187, 340, 342
Сінкевічы (Сенкевичи) 96, 111
Сіняўка 10, 87, 90, 94, 95, 177, 186, 211
Сітніца 111
Скідзель 345
Скідзельская (Скідэльская) гм. 337
Скрыгалаў 110
Слабада-Кучынка 40, 344
Слонім 68, 110, 197, 223, 245, 246, 327, 348, 350
Слонімскі пав. 353
Слонімшчына 192, 348
Слуцак (Слуцк) 8–10, 12, 22–25, 27–33, 37–41, 43, 44, 47–49, 51, 52, 54, 55, 61, 62, 68, 72–75, 77, 78, 81, 85, 86, 88–91, 93–95, 102, 103, 111, 114, 115, 117, 119, 134, 145, 148, 153, 154, 158, 160, 161, 166–168, 176, 178, 179, 183, 185, 186, 193, 195–197, 199, 200, 202, 203, 206, 208–212, 214, 216, 219–226, 228, 231–234, 238–241, 247, 253, 257–259, 263, 270, 274, 280, 286, 287, 290–292, 295, 296, 300–302, 306, 316–318, 326–328, 331, 332, 336, 338, 344, 357–361
Слуцкая акр. 309, 312
Слуцкая вол. 23, 163, 295
Слуцкі пав. 11–14, 17, 22–23, 25–28, 30–35, 39, 43, 49, 51, 52, 59, 60, 68, 71, 72, 76, 79, 81, 91, 98, 102–105, 108, 112, 114, 116, 134, 141, 142, 145, 154, 156, 157, 163, 178, 204, 208, 219, 220, 222, 241, 266, 267, 272, 289–294, 296–300, 302, 304, 310, 311, 315, 316, 318, 320–323, 326, 329, 333–335, 337, 338, 344, 346, 350
Слуцкі р-н 218, 267, 269, 284
Случ, р. 110, 351, 357
Случчына 8, 11–14, 19, 22–24, 27, 28, 30, 31, 33, 43, 46, 47, 49, 52, 54, 59, 62, 63, 71, 73, 78, 83, 84, 88, 116–119, 148, 150, 153, 156, 158–160, 162, 167–169, 170–174, 178–181, 183–185, 187, 195, 196, 199–203, 206, 207, 225–228, 230–233, 235–238, 241, 247–249, 252–254, 259–262, 270, 289–293, 295, 299–301, 303, 310, 311, 316, 317, 320–323, 328, 331, 332, 335–337, 343–345, 354, 358, 359, 362–364
Смаленск 34, 289, 293, 296, 303, 309, 319, 324
Смаленская губ. 291, 314, 339
Смалічы 102
Солан 105
Старобін 81, 162, 204, 211, 321, 329
Старобінская вол. 31, 184
Старчыцы 37, 110, 306
Старына 87, 102
Старыца 41, 156, 210, 217, 218, 298–300, 311, 313, 337, 344, 360
Старыя Дарогі 186
Старыя Макраны 94, 95, 102
Стоўпцы 334
Страпінь (?) 86
Страхіні 86, 87
Сувалкі 268
Сухаўшчына 293
Сухмяні 321
Сынкоўцы 321
Сыгчы 43
Свянцянскі пав. 323, 336
Свярдлоўск (Екацярынбург) 317
Сылівы 102
Сымерць, р. 110
Сымілавічы 110
Сэрэт 191
Сякерычы 211
Сухмяні 319
Сянкевічы 96
Сярэднікі 195, 284
Сярэдняя Літва (Litwa Środkowa) 67, 68, 323, 325–327, 329, 336, 342, 343

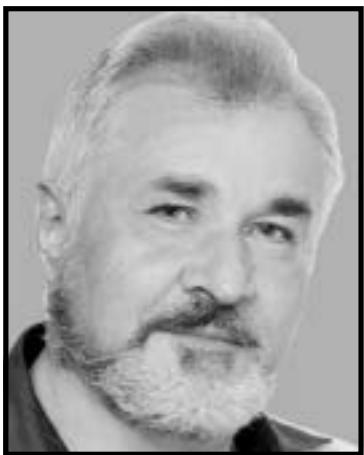
- Таганрог 192
 Талін 349
 Таліца 31
 Танежыцы (Танежычы) 40, 309
 Таржок 191, 347
 Татуры 31
 Трайчаны 314
 Траянаўка 347
 Трокскі (Троцкі) пав. 323, 336
 Тураў 110, 147, 199, 200, 280
 Туркестан 296
 Тутараўшчына 110
 Тэлядавіцкая (Цялядавіцкая) гм. 305
 Удмуртыя 297
 Ужыца (?) 73
 Узноға 87, 102
 Украіна (Савецкая Украіна) 204, 209, 227, 237, 301, 339, 340
 Украінская Народная Рэспубліка 153, 343
 Ульянавічы 350
 Урведзь 87, 102, 218
 Урэчча 73, 102, 105, 211
 Уфа 339
 Ухтапечлаг 338
 Фінлянддыя 70, 315, 333
 Францыя 67, 68, 70, 326–328, 334, 350
 Халопеніцкая вол. 65, 347
 Хамінка, лясьніцтва 38, 307
 Харкаў 353
 Хатоўнае 297
 Хвойнікі 43
 Хожын 96
 Холмская губ. 120
 Холмшчына 337
 Хорастава (Корастава) 106, 110
 Цапра 193
 Цараўская вол. 28, 29, 43, 102, 184, 211, 300, 320
 Целяхоўцы 134, 338
 Цецяроўка 296
 Цімкавічы 37, 75, 78, 91, 93, 135, 136, 176, 193, 204, 210, 272, 306
 Цімкавіцкая вол. 184, 299, 346
 Цімкавіцкая гміна 36, 305
 Цэлявічы 114
 Чапліцкая вол. 102, 114, 115, 184
 Чарнагубава 36, 40, 75, 175, 176, 211, 305
 Чарапы 309
 Чувашская АССР 314
 Чудзін 96
 Чучавічы 35, 38, 110, 304, 307
 Чыжэвічы 43, 110
 Чыкага 340
 Чырвоная (Красная) Воля 110
 Чырвона–Слабадзкая вол. 293
 Чарніца (Чэрніца) 110
 Чэрыкаў 110
 Чэха–Славаччына (Чэхаславакія) 266–269, 296, 339, 341, 350, 353, 363
 Чэхія 349, 354
 Шацк 134, 338
 Шацкая вол. 163
 Шклоў 110
 Шчара, р. 210
 Шчэцін 334
 Шэпілавічы 110
 Эўропа (Еўропа) 147, 149, 261, 321
 Эстонія 15, 70, 333, 341
 Югераўшчына 310
 Юзэфава 373
 Юшавічы 308
 Юшковічы 39, 88, 308
 Языль 105
 Янавічы 211
 Яранск 314
 Яраслаўль 298, 301, 346
 Яскавічы 81, 110
 Ясмовічы 81
 Ячава 43, 90, 114, 247, 267, 269, 295
 Ячанка 313

СЪПІС СКАРОТАЎ

- ААН — Архіў Актаў Новых у Варшаве (Archiwum Akt Nowych)
- АБСА — Аб’яднанье беларускіх студэнцкіх арганізацыяў заграніцай і Задній Беларусі
- адв. — адварот архіўнага аркуша
- Апубл. — апублікавана
- акр. — акруга
- арк. — аркуш (архіўны)
- Аўтадор — Таварыства дапамогі развіцьцю аўтамабілізма і паляпшэннюя дарог
- аўтэнт. — аўтэнтык
- БАН — Беларуская акадэмія навук
- БВК — Беларуская вайсковая камісія
- БДАМЛіM — Беларускі дзяржаўны архіў–музэй літаратуры і мастацтва
- БДУ — Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
- Белдзяржтранс — Беларускі дзяржаўны трэст аўтамабільна–гужавой, складзкой і транспартна–экспедыцыйнай справы
- Белсельпрамсаюз — Беларускі цэнтральны саюз сельскагаспадарчых і прамысловых таварыстваў
- Белсельсаюз — Беларускі Цэнтральны саюз сельскагаспадарчых і крэдытных таварыстваў
- БНР — Беларуская Народная Рэспубліка
- БНЦ — Беларускі Нацыянальны Цэнтар
- БПСР — Беларуская партыя сацыялістаў–рэвалюцыянераў
- БСГ — Беларуская сацыялістычна грамада
- БСДП — Беларуская сацыял–дэмакратычна партыя
- БПСФ — Беларуская партыя сацыялістаў–фэдэралістаў
- БСРГ — Беларуская сялянска–работніцкая грамада
- БСС — Беларускі сялянскі саюз
- БССР — Беларуская Сацыялістычна Савецкая Рэспубліка
- БХД — Беларуская хрысьціянская дэмакратыя
- БШРМ — Беларуская школьная рада Меншчыны
- ВКЛ — Вялікае княства Літоўскае
- Военком — ваенны кіраўнік камісарыяту (губэрнскага, павятовага)
- вол. — воласьць
- Вольвоенотдел — ваенны аддзел пры валасным выкананічым камітэце
- Волисполком — валасны выкананічы камітэт
- Волревіком — валасны ваенна–рэвалюцыйны камітэт
- воп. — воеў (архіўнага фонду)
- ГПУ — Дзяржаўнае палітычнае ўпраўленіе (Государственное политическое управление)
- губ. — губэрнія
- Губрозыск — губэрнскі аддзел крымінальнага вышуку
- ДАМВ — Дзяржаўны архіў Менскай вобласці
- друк. — друкаваны

Запфронт — Заходні фронт чырвонае арміі
 Інбелкульт — Інстытут беларускай культуры
 Комдез, Комдезертир — камітэт па барацьбе з дэзэрціствам
 Комтруда — камітэт па працы (Комитет по труду)
 комячейка — камуністычная ячэйка, арганізацыйная структура Камуністычнае партыі бальшавікоў
 КП(б)Б — Камуністычнае партыя (бальшавікоў) Беларусі
 КСМБ — Камуністычны саюз моладзі Беларусі
 маш. — машынапісны
 НАРБ — Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь
 Наркомвнудел — Народны камісарыят унутраных справаў (Народный комиссариат внутренних дел)
 Наркомвоен — Народны камісарыят ваеных справаў
 Наробраз — аддзел народнае адукацыі
 НКВД — Народны камісарыят унутраных справаў (Народный комиссариат внутренних дел)
 Начглавмілиции — Начальнік галоўнага ўпраўлення міліцыі
 ОГПУ — Аб'яднанае дзяржаўнае палітычнае ўпраўленне (Объединенное государственное политическое управление)
 пав. — павет
 Предчека — старшыня надзвычайнае камісіі (Председатель Чрезвычайной комиссии)
 ППС — Польская партыя сацыялістычная
 ПРУВСК — Польска-расейска-ўкраінская ваеннае пагаджальнае камісія (Польско-российско-украинская военная согласительная комиссия)
 Райкомпрод — раённая камісія па харчаваньні
 Ревком — рэвалюцыйны (ваенна-рэвалюцыйны) камітэт
 РВС — рэвалюцыйны ваенны савет у чырвонай армії
 РДВА — Расейскі дзяржаўны вайсковы архіў
 Ревсовет — рэвалюцыйны савет
 РКП(б) — Расейская камуністычнае партыя (бальшавікоў)
 РСДРП — Расейская сацыял-дэмакратычнае рабочая партыя
 РСФСР — Расейская Савецкая Сацыялістычнае Фэдэратыўная Рэспубліка
 рук. — рукапісны
 спр. — справа (архіўная)
 СВБ — Саюз Вызваленія Беларусі
 Совнархоз — Савет народнай гаспадаркі
 ССРБ — Сацыялістычнае Савецкая Рэспубліка Беларусь
 ф. — фонд (архіўны)
 ЦБШР — Цэнтральная Беларуская школьнай рада
 ЦВК — Цэнтральны Выканаўчы Камітэт
 Центропечать — аддзел па друку пры ваенна-рэвалюцыйным камітэце
 ЦК — Цэнтральны камітэт
 Цэнтрабелсаюз — Беларускі цэнтральны саюз спажывецкіх таварыстваў
 ЧБНК — Часовы Беларускі нацыянальны камітэт
 ЧК — Надзвычайная камісія (Чрезвычайная комиссия)
 Чекабел — Надзвычайная камісія ССРБ

ПАМЯЦІ ПРАФЭСАРА ЎЛАДЗІМІРА МІХНЮКА

„Быў, тварыў, выступаў, перажываў, любіў, спрачаўся, адстойваў“ — так сказаць пра калегу і цяпер здаецца недарэчным і непрайдзівым. Але гэта так: 13 кастрычніка 2004 г. Уладзіміра Міхнюка ня стала. Ягоная заўчасная съмерць для ёсіх, хто ведаў гэтага выдатнага чалавека, стала поўнай нечаканасцю, прымірыцца зь якой дагэтуль цяжка. Адзін з аўтараў—укладальнікаў, Уладзімір Міхнюк, не дачакаўся перавыдання кнігі. Съмерць напаткала яго раптоўна, падчас навуковай камандзіроўкі ў Берасьце. Ня вытрывала сэрца...

Нарадзіўся Уладзімір Мікалаевіч Міхнюк 27 верасьня 1947 г. у вёсцы Грушчаны Поразаўскага раёну (цяпер Сьвіслацкі)

Гарадзенскае вобласці. У 1969 г. скончыў гістарычны факультэт Гарадзенскага дзяржаўнага пэдагагічнага інстытуту, а праз год быў прыняты асьпірантам на катэдру гісторыі ССР і БССР таго ж інстытута. Зь вялікай павагай і шчырасцю ставіўся да свайго навуковага кіраўніка, прафэсара, доктара гістарычных навук Барыса Фіха, які шмат дапамог яму ў пачатку навуковай кар'еры. Пасля заканчэння асьпірантуры быў пакінуты на катэдры выкладчыкам, а праз год Уладзімір Міхнюк паспяхова абараніў кандыдацкую дысэртацию на тэму „Гісторыяграфія сацыяльна-еканамічнага жыцця беларускага вёскі ў 1917—1929 г.“.

На запросіны дырэктара Інстытута гісторыі партыі пры ЦК КПБ Іларыёна Ігнаценкі ў верасьні 1975 г. пераяжджае ў Менск, працуе старшым навуковым супрацоўнікам адзначанай установы. Спэцыялізуецца на вывучэнні гісторыяграфіі найноўшай гісторыі Беларусі, абірае тэму сваёй доктарскай дысэртациі „Станаўленне і разьвіццё гісторычнай навукі Савецкай Беларусі (1919—1941)“. І хоць некаторыя з калегаў—гісторыкаў радзілі яму памяняць тэму, указваючы, што яна „нясвое часовая“, „ненавуковая і недысэртабельная“, Уладзімір Міхнюк даказаў адваротнае: спачатку, у 1985 г., выдаў манографію, а праз два гады абараніў па ёй доктарскую дысэртацию. У сваёй кнізе ён асьцярожна даў сваю інтэрпрэтацыю найважнейшых падзеяў разьвіцця беларускага гісторычнага навукі, памяняў некаторыя ранейшыя адывёзныя ацэнкі ў дачыненьні да асобных беларускіх гісторыкаў даваеннага часу. Абарона дысэртациі ў акадэмічным Інстытуце гісторыі цягнулася больш за 7 гадзінай, і ў гэтай „бітве“ пераможцам выйшаў Уладзімір Міхнюк.

Уладзімір Мікалаевіч адносіўся да тых людзей, якія свабодна і спакойна мянялі месца працы, не баючыся за наступствы. Вядома ж, ён выбіраў, дзе яму будзе лепш, але, на наш погляд, адчуваў сябе ўсюды як рыба ў вадзе.

У 1982—1987 гг. ён — вядучы навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі Акадэміі навук БССР, а з 1987 г. — прафэсар Менскае вышэйшае партыйнае школы пры ЦК КПБ.

Са студзеня 1992 г. па сьнежань 1996 г. У. Міхнюк узначальвае Беларускі навукова-дасыследчы інстытут дакумэнтазнаўства і архіўнае справы (назва ўстановы ўвесь час «удакладнялася»). Праца ў БНДІДАС — бадай самы плённы пэрыяд у кар’еры Ўладзіміра Міхалаевіча. На гэтай пасадзе яскрава раскрыўся ягоны талент навуковага кіраўніка. Інстытут трэба было ствараць, пачынаючы з пошукаў друкаркі, крэсла, шафы... А самае галоўнае — калектыву. За кароткі час Міхнюк сабраў вакол сябе каманду з аднадумцаў, запаліў людзей сваёй няўрымсльвасцю, сваёй энэргіяй дзеля дасягнення высокіх мэтай. У інстытуце ён стварыў сапраўдную творчую атмасферу, спрыяльныя ўмовы для працы. Давер да супрацоўнікаў спалучаў з высокай патрабавальнасцю.

Як востра сёньня адчуваецца ў беларускай гістарычнай навуцы недахоп такіх людзей, як Уладзімір Міхнюк. Як мала ў нас сапраўдных навуковых аўтарытэтаў, здольных згуртаваць і мабілізаваць людзей на вырашэньне сур’ёзных навуковых задачаў, гатовых адстойваць сапраўдныя інтарэсы науки, каб апошняя ня стала ўгодлівой служжай палітычнае каньюнктуры.

У 1997 г. У. Міхнюк на кароткі час узначаліў аддзел Камісіі па міжнародных справах і нацыянальнай бяспечы Савету Рэспублікі Нацыянальнага Сходу Рэспублікі Беларусь. Але сярод «новай» дзяржаўнай намэнклатуры ён не прыжыўся і ў чэрвені 1998 г. перайшоў на выкладчыцкую працу ў Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт прафэсарам катэдры гісторыі Беларусі новага і найноўшага часу. Зь верасня 2004 г. запрошаны прарэктарам па навуцы Беларускага інстытута правазнаўства.

Уладзімір Міхнюк — аўтар 14 кнігаў і брашураў, шматлікіх зборнікаў дакумэнтаў і матэрыялаў па гісторыі Беларусі, у тым ліку 4 манаграфіяў. Ён апублікаваў звыш 450 сваіх навуковых і навукова-папулярных артыкулаў у часопісах, зборніках і энцыклапедычных даведніках. Шмат навуковец зрабіў у распрацоўцы праблемаў гістарыграфіі гісторыі Беларусі XX стагодзьдзя. У гэтай галіне гістарычных ведаў ён дагэтуль лічыцца бяспрэчным аўтарытэтам. Міхнюк быў адным зь першых у Беларусі, хто на рубяжы 1980—1990-х гадоў з'явіўся да вывучэння гісторыі палітычных рэпрэсіяў у сталінскія часы. Ён аўтар шэрагу публікаций, прысьвежаных чыннасці выбітных дзеячоў беларускага вызвольнага руху першай паловы XX ст.: А. Луцкевіча, К. Езавітава, В. Ластоўскага, А. Цывікевіча, А. Смоліча, Б. Тарашкевіча, У. Ігнатоўскага і інш. Дзякуючы ягоным дасыследаваньям былі вернуты зь небыцця выдатныя постаці айчыннай гісторыі, зьнішчаныя органамі ГПУ—НКВД у 1930—1950-я гады. Важкі ўнёсак прафэсар Міхнюк зрабіў па выяўленню, систэматызацыі і публікацыі дакументаў па гісторыі зынешній палітыкі Беларусі. Цягам 1997—2002 г., дзякуючы ў першую чаргу ягоным выслікам і самаахвярнасці, выйшлі ў съвет 5 тамоў дакумэнтальнага збору „Зынешнняя палітыка Беларусі“.

Калі Генадзь Сагановіч прапанаваў нам, аўтарам гэтых радкоў, зрабіць зборнік дакумэнтаў па гісторыі Слуцкага збройнага чыну, то мы, у сваю чаргу, запрасілі да супрацы ў гэтым праекце прафэсара Міхнюка, якога ведалі як аўтара грунтоўных і цікавых публікацыяў пра кіраўнікую Слуцкага антыбальшавіцкага паўстання 1920 г. Антона Сокала—Кутылоўскага і Ўладзімера Пракулеўіча. Удзел у падобных праектах для прафэсара, які працуе ў дзяржаўнай установе, не ўхваляўся. Але наша супрацоўніцтва мела добры плён. Дзякуючы прафэсару Міхнюку, у навуковы зборнік былі ўведзены новыя дакумэнты з архіва КДБ Рэспублікі Беларусь — следчыя паказанні „случакоў“, якія апынуліся за кратамі ГПУ—НКВД, а таксама апэраратыўныя данясеньні 16-й савецкай арміі са Слуцкага павету падчас антыбальшавіцкага ўзброенага выступлення, выяўленыя ў Расейскім дзяржаўным вайсковым архіве.

У адрозненьні ад многіх іншых прадстаўнікоў „гістпартаўскае школы“, якія так і засталіся ў палоне струхнелых догмаў марксізму—ленінізму, Уладзімір Міхнюк здолеў крытычна пераасэнсаваць многія свае ранейшыя пазыцыі, творча ўспрыняў новыя навуковыя падыходы. Ён быў патрыётам сваёй Бацькаўшчыны, таму натуральна ўспрыняў ідэі беларускага нацыянальнага адраджэння. Апошнім часам працаваў над тэмай „Як дзялілі Беларусь“, назапашваў новыя дакумэнты, імкнуўся прааналізаваць наступствы тэрытарыяльных страт� на палітычнае, эканамічнае і культурнае жыццё беларускага этнасу, марыў напісаць пра гэта книгу.

Як выкладчык, прафэсар Уладзімір Міхнюк быў заўжды цікавым і дасыціпным, актуальным і запатрабаваным. Яго любілі студэнты за жаданье дзяліцца сваімі ведамі, за ўменне ператварыць навучальны працэс у зймальную і патрэбную справу.

Уладзімір Мікалаевіч любіў жыцьцё, любіў людзей, умеў слухаць і чуць сваіх суразмоўцаў. Сваім прыкладам ён заахвочваў іншых съятлейшымі вачыма глядзець на съвет, шукаць ісьціну быцьця. Вакол сябе ствараў надзеянасьць і ўпэўненасць, мог абараніць слабейшага і маладзейшага. І яшчэ немалаважная рыса яго харектару — ён не баяўся. Не баяўся адстойваць сваю пазыцыю, выказваць свае меркаванні перад уладай. Яго слова — ўзважанае, шчырае, пераканаўчае — зьнішчала „ворага“, выбівала ўсе ягоныя козыры, прыносіла яснасць і ўпэўненасць. Безумоўна, кожнае такое „сутыкненне“ не праходзіла бясьсыледна, пакідала шрамы на сэрцы. І яно ня вытрывала... Міжволі прыходзіцца мірыцца з гэтым і старацца захоўваць памяць пра гэтага зьнешне і ўнутрана прыгожага чалавека, аддаючы яму даніну павагі.

Аляксандра ГЕСЬ, Уладзімер ЛЯХОЎСКІ

Навукова–папулярнае выданьне

**Слуцкі збройны чын 1920 г.
у дакумэнтах і ўспамінах**

Рэдактар: Генадзь Сагановіч
Тэхнічны рэдактар: *Віктар Аўтушка*
Кампютарнае укладаньне: Уладзімер *Ляхоўскі*,
Ірэна Сватко, Аліна *Федарэнка*
Карэктар: *Аляксандра Макавік*, Надзея *Шакун*.

Падпісана ў друк 23.06.06. Фармат 62×92/16.
Папера афсетная. Гарнітура Charter. Афсетны друк.
Ул. выд. арк. 30. Ум. друк. арк. 23,1.
Наклад 200. Заказ 161.

Выдавец і паліграфічнае выкананне:
Сумеснае таварыства з абмежаванай адказнасцю «Медысонт»
ЛИ №02330/0133391 ад 19.07.04 г.
ЛП №02330/0056748 ад 22.01.04 г.
220004, г. Мінск, вул. Ціміразева, 9.